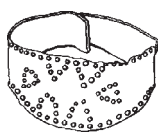

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

ROČNÍK LVI

2008

ČÍSLO 1

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SAV
NITRA 2008

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ČASOPIS ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
V NITRE

HLAVNÝ REDAKTOR GABRIEL FUSEK

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, 949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
JOURNAL OF THE ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES
IN NITRA

GENERAL EDITOR GABRIEL FUSEK

Edition: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA
ZEITSCHRIFT DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
IN NITRA

SCHRIFTFLEITER GABRIEL FUSEK

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Akademická 2, SK-949 21 Nitra

Publikácia vznikla v rámci Centra excelentnosti SAV
Výskumné centrum najstarších dejín Podunajska pri Archeologickom ústave SAV v Nitre

Zmluva III/1/2005

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

LVI - 1 - 2008

Recenzovaný časopis – Peer-reviewed journal – Rezensierte Zeitschrift

Hlavný redaktor

Gabriel Fusek

Predseda redakčnej rady

Matej Ruttkay

Redakčná rada

Václav Furmánek, Milan Hanuliak, Ivan Cheben, Titus Kolník, Pavel Kouřil,
Elena Miroššayová, Ján Rajtár, Alexander Ruttkay, Ladislav Veliačik

Výkonná redaktorka

Daniela Fábiková

Počítačové spracovanie

Beáta Jančíková

© Archeologický ústav SAV Nitra 2008

ISSN 1335-0102

Bez predbežného písomného súhlasu vlastníka vydavateľských práv nesmie byť žiadna časť tejto publikácie reprodukováaná alebo rozširovaná v žiadnej forme - elektronicky či mechanicky vrátane fotokópií, nahrávania, prípadne iným použitím informačného systému vrátane webových stránok.

No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form - electronic or mechanical, including photocopy, recording, or any information storage and retrieval system, including web pages, without the prior written permission from the copyright owner.

Vychádza dva razy do roka

Rozširuje, objednávky a predplatné aj do zahraničia prijíma
Archeologický ústav SAV, Akademická 2, 949 21 Nitra

e-mail: nrauhalm@savba.sk

Distributed by Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra, Slovakia

Tlač MICHEL ANGELO Nitra

OBSAH

Gabriela Brežňanová

Príspevok k jednému z typov stredolaténskych spôn	1
Beitrag zu einem der Mittellatène-Fibeltypen	19

Ivana Kvetánová

Deti stredodunajských Germánov. Analýza hrobov detí a mladistvých	21
Die Kinder der mitteldonauländischen Germanen. Analyse der Gräber von Kindern und Jugendlichen	57

Andrej Pleterski

Lauterhofen. Strukturen des Gräberfeldes und chronologisches Verhältnis zu Altenerding	61
Lauterhofen. Štruktúry pohrebiska a jeho chronologický vzťah s Altenerdingom	79

Milan Hanuliak - Jozef Vladár

Veľkomoravské sídlisko z Branča	81
Großmährische Siedlung aus Branč	101

Milan Hanuliak - Vladimír Mináč - Juraj Pavúk

Vrcholnostredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča	103
Mittelalterliche Ortschaft aus Slovenská Nová Ves und Zeleneč	145

Správy

Projekt „Antické pamiatky v obrazoch: nová metodika počítačového vzdelávania v odbore klasická archeológia“ (Klára Kuzmová, Pavol Hnila)	147
Päťdesiat rokov výskumu mohýl v Poľsku (Klára Marková)	152
Tri vedecké podujatia v Českej republike (Marián Čurný)	154
XL. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku (Milan Hanuliak)	159

Recenzie

Claus Dobiati/Susanne Sievers/Thomas Stöllner (Hrsg.): Dürrnberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ostkeltischen Raum (Gabriela Brežňanová)	163
Heiko Wagner: Glasschmuck der Mittel- und Spätlatènezeit am Oberrhein und den angrenzenden Gebieten (Gertrúda Březinová)	167
Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System (Gabriel Fusek)	170
Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. Katalóg výstavy (Susanne Stegmann-Rajtár)	172

Skratky - Abkürzungen - Abbreviations	177
---	-----

PRÍSPEVOK K JEDNÉMU Z TYPOV STREDOLATÉNSKÝCH SPŇN

GABRIELA BREZŇANOVÁ

Contribution to One of the Middle La Tène Fibula Types. Morphological and spatial analysis proved existence of local variants of fibulas belonging to the middle La Tène scheme with a conical target, which is decorated with a filigree imitation, on a foot that is. This type of jewellery is typical of Celtic material culture in the Carpathian basin of the LTC1 phase. In the text these fibulas are coded as BF-H1D. Spatial analysis of the BF-H1D fibulas has revealed that there were three "centres" of their production in the Carpathian basin. Every one of them had characteristic means of expression. One centre was situated near the confluence of Sava and Danube rivers in present-day Serbia, where according to written sources the Scordisci tribal union was located. A local jewellery "workshop" (workshops) manufactured fibulas with a foot bearing a target that was decorated with an openwork trefoil. Another manufacturing centre of the BF-H1D type fibulas was situated in the upper Sava and maybe also Drava basins in today's Slovenia, where ancient annalists located residences of the Taurisci tribal union. Several variants of middle La Tène fibulas with openwork target decorated with pseudo-filigree S-shaped ornaments arranged mostly into a rosette are of local origin. Anyway, workshops in the both centres used to attach decorated targets to fibula foots by welding. Scordisci and Taurisci made these fibulas rather massive with the length of 55 mm and above. The third centre of production of the middle La Tène fibulas with the pseudo-filigree target on its foot has been proved in Transdanubia on the territory of the present-day Fejér zhupa in Hungary. A conical target of the BF-H1D type fibulas made in Transdanubian workshops had different number of concentric pseudo-filigree fibres. Its top was shaped into a rosette of small bumps - imitation of granulation. Targets of these fibulas were attached to foot with two rivets. The Transdanubian BF-H1D type fibulas differ from those made in the Scordisci and Taurisci milieu also by their metric parameters. They were sligher, not longer than 40 mm.

Key words: Carpathian basin, Middle La Tène period, fibula, necropolis, workshop.

ÚVOD

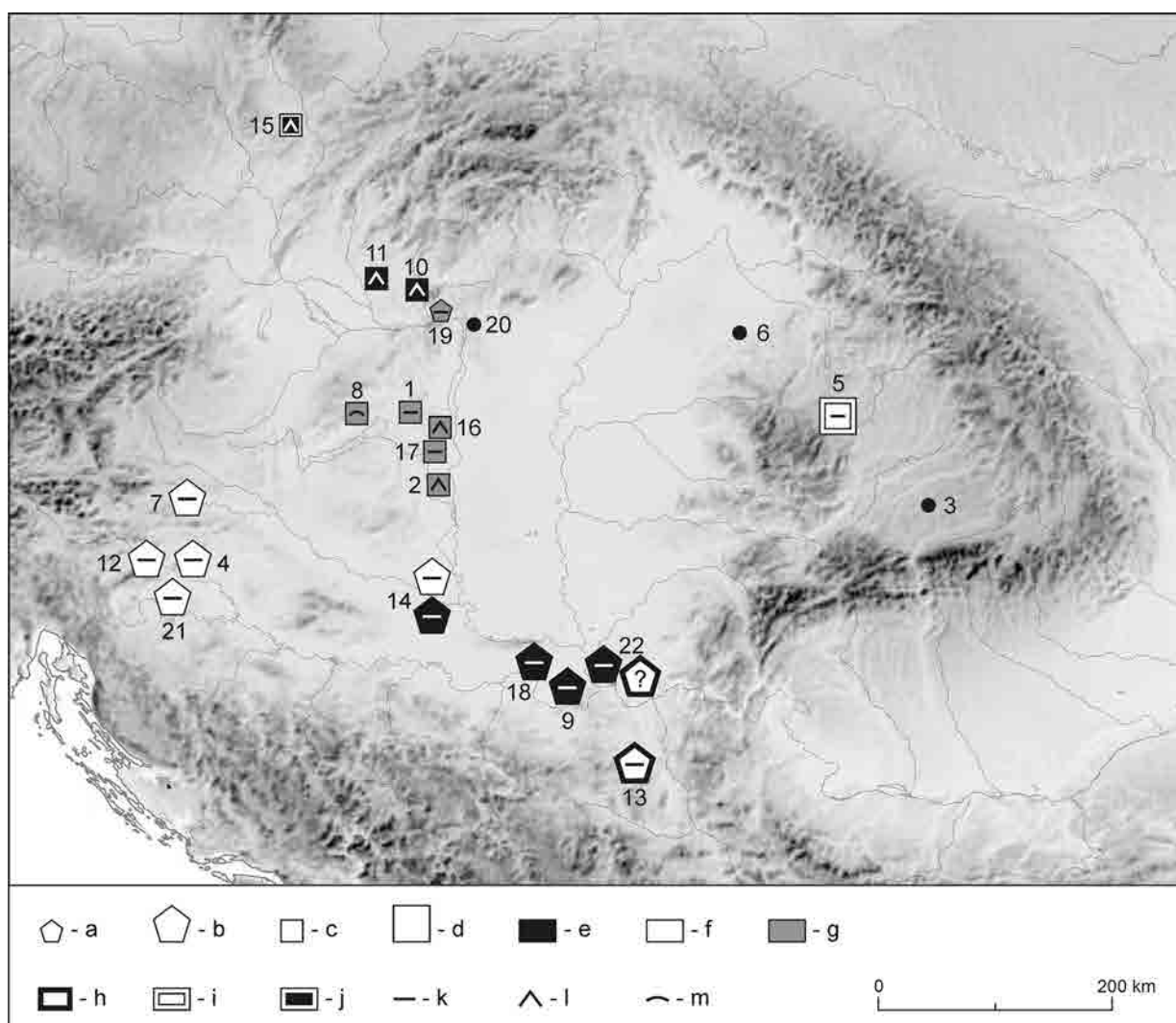
V príspevku venujeme pozornosť sponám stredolaténskej schémy, ktorých charakteristickým znakom je kónický terč na päťke, zdobený imitáciou filigránu. Keďže šperky so pseudofiligránovou výzdobou predstavujú v laténskej materiálnej kultúre veľmi zaujímavú skupinu nálezov, už dávnejšie vzbudili záujem viacerých bádateľov. V kontexte Karpatskej kotliny sa týmito predmetmi zaoberal predovšetkým M. Szabó (1975, 147-165). Cieľom jeho významnej, často citovanej práce bolo najmä poukázať na pôvod techniky výzdoby pseudofiligránom, na jej sprostredkovanie umeniu východných Keltov a na jej rozšírenie, ako aj upozorniť na rôzne skupiny šperkov, na ktoré bola imitácia filigránu aplikovaná. Zo stredolaténskych spŇn s pätkou s kónickým terčom zdobeným pseudofiligránom autor hodnotil predovšetkým spony zo župy Fejér v dnešnom Maďarsku a sponu zo sedmohradskej lokality Cluj-Napoca-Gheorgheni (Szabó 1975, 148). Jeho pozorovania doplníme o vyhodnotenie priestorovej analýzy nielen spŇn zo Žadunajska, ale aj nálezov spŇn tohto typu z ostatného územia Karpatskej kotliny. Uvádžeme tiež niektoré ďalšie postrehy týkajúce sa prelínania niektorých morfológických elementov a výzdobných motívov na sponách jednotlivých va-

riantov daného typu. Ide o pozoruhodný fenomén, na základe ktorého možno sledovať kontakty medzi regiónmi v Karpatskej kotline.

Pre odľahčenie textu označíme stredolaténske spony so pseudofiligránovým terčom na päťke ako spony typu BF-H1D. Podobný kód, BF-H1y-D, použil J. Bujna (2003, 59) vo svojom triedení spŇn z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska pre spony pseudostredolaténskej schémy s terčovitou pätkou zdobenou imitáciou filigránu. V snahe akceptovať už zavedené označenia do odbornej literatúry, preberáme tento kód, avšak s určitou modifikáciou. V terminológii štúdie J. Bujnu o keltských sponách je „y“ symbolom pre vnútornú tetivu spony. Keďže však v rámci Karpatskej kotliny máme doložené aj stredolaténske spony so pseudofiligránovým terčom na päťke a s vonkajšou/ovinutou tetivou, spomenutý symbol v našom kódovaní vynechávame.

DEFINÍCIA TYPU BF-H1D

Bronzová spona stredolaténskej schémy s kónickým terčom na päťke, zdobeným imitáciou filigránu. Krátke alebo stredne dlhé vinutie (2+2 alebo 3+3 závit) malého priemeru, s vnútornou/vonkajšou/ovinutou tetivou.

Obr. 1. Rozšírenie spôn stredolaténskej schémy so pseudofiligránovým terčom na pätku. Náleziská: 1 - Aba-Belsőbáránd; 2 - Apátipusztá; 3 - Ațel-Bratei; 4 - Brežice; 5 - Cluj-Gheorgheni; 6 - Dinești; 7 - Formin; 8 - Jutas; 9 - Kupinovo; 10 - Malé Kosihy; 11 - Michal nad Žitavou; 12 - Mokronog; 13 - Orašac; 14 - Osijek-Donji Grad; 15 - Ptění-Ptínky; 16 - Rácalmas-Kulcs; 17 - Sárbogárd-Szecsőd; 18 - Sremska Mitrovica; 19 - Szob; 20 - Vác; 21 - Valična Vas; 22 - Zemun-Obala Dunava. Legenda: a - dĺžka spony < 45 mm, terč pripevnený na pätku zvarom; b - dĺžka spony > 55 mm, terč pripevnený na pätku zvarom; c - dĺžka spony < 45 mm, terč pripevnený na pätku dvoma nitmi; d - dĺžka spony > 55 mm, terč pripevnený na pätku dvoma nitmi; e - na terči pseudofiligránový „trojlístok“; f - na terči pseudofiligránový esovitý ornament; g - na terči pseudofiligránový „špirála“ + imitácia granulácie-ružica; h - na terči krížové kovanie + pseudofiligránový esovitý ornament; i - na terči pseudofiligránový esovitý ornament + na lučiku pseudofiligránové „špirály“; j - na terči pseudofiligránový ornament „páľistka“; k - rámové klenutie lučika spony; l - parabolické klenutie lučika spony; m - oblúkovité klenutie lučika spony.

Do typu spôn BF-H1D sme zaradili všetky nám známe nálezy bronzových stredolaténskych spôn majúcich na pätku kónický terč zdobený imitáciou filigránu, ktoré pochádzajú z územia Karpatskej kotliny a centrálneho Sedmohradska (obr. 1). Na základe klenutia lučika, motívov uplatnených v pseudofiligránovej výzdobe na kónickom terči pätky, spôsobu jeho pripevnenia na pätku spony a počtu závitov vo vinutí boli spony typu BF-H1D klasifikované do dvanástich variantov (A-L). Zo sledovaného územia, konkrétne z lokalít Ațel-

-Bratei, Dindești a Vác-Kavicsbánya, sú známe stredolaténske bronzové spony s pravdepodobne neúplne zachovanou pätkou, na ktorej sa nachádzajú dva nitové otvory. Domnievame sa, že aj tieto spony boli pôvodne zdobené kónickým pseudofiligránovým terčom na pätku. Viaceré spony typu BF-H1D totiž vykazujú terč prichytený na pätku prostredníctvom dvoch nitov, pričom situovanie nitových otvorov na ich pätku je obdobné spomenutým nálezom spôn bez zachovaného(?) terča. Iný výzdobný prvok stredolaténskych bronzových

spŇn z Karpatskej kotliny sa tŇmto spŇsobom na pŇtku nepripevŇoval.¹

Aj keď nŇlezovŇ kontext vŇčšiny spŇn typu BF-H1D nie je znŇmy, moŇno sa domnievať, Ňe ŇaŇisko ich vŇskytu spadá do staršej etapy strednej doby latŇnskej (pozri niŇšie). UŇ M. SzabŇ (1992, 164) upozornil, Ňe z typologickŇho a aj z historicko-umeleckŇho hľadiska sa zdŇ nadvŇznosť bronzovŇch spŇn stredolatŇnskej schŇmy s pŇtkou zdobenou kŇnickŇm pseudofiligrŇnovŇm terčom na skupinu spŇn včasnolatŇnskej schŇmy typu BŇlske logickŇ.² ČasovŇ zaradenie honosnŇch spŇn typu BŇlske do mladšej etapy stupŇa LTB2 sa opiera o nŇlez spony z pohrebiska Rezi-Rezicseri, ktorŇ bola sŇčasťou inventŇra hrobu 64 (HorvŇth, L. 1987, 120; tab. XXXII).³ PretrvŇvanie spŇn typu BF-H1D do zŇveru stupŇa LTC1 je doloŇenŇ len ojedinele (pozri variant spŇn BF-H1D-C).

ChronologickŇ zaradenie, morfologickŇ a priestorovŇ analŇza

Spony variantu BF-H1D-A

DiagnostickŇ znaky: stredne veľkŇ spona, stredolatŇnska schŇma, rŇmovŇ lučŇk, pŇtka s terčom zdobenŇm prelamanŇm „trojlŇstkom“ a s vrcholom vo forme plastickŇho pupčeka, krŇtke vinutie (2+2 zŇvity), vnŇtornŇ/ovinutŇ tetiva.

Hoci Ňiaden z nŇlezov spŇn variantu BF-H1D-A nepochŇdza z nŇlezovŇho celku, ich chronologickŇ postavenie je moŇnŇ odvodiť. Terč s prelamanŇm trojlŇstkom a s vrcholom v podobe imitŇcie granulŇcie, ktorŇ zdobŇ pŇtku spŇn tohto variantu, mŇ veľmi blŇzku analŇgiu v terči, ktorŇ sa nachŇdza na pŇtke spŇn variantu BF-H1D-K, pochŇdzajŇcich z juhozŇpadnŇho Slovenska (pozri niŇšie). Spony variantu BF-H1D-K sŇ spoľahlivo datovanŇ do fŇzy LTC1a (Bujna 2003, 59, typ BF-Hy1-D). Je pravdepodobnŇ, Ňe takŇ špecifickŇ vŇzdobnŇ motŇv, ako je prelamanŇ trojlŇstok, vystupoval na terčovitej pŇtke stredolatŇnskŇch spŇn v rŇznych regiŇnoch Karpatskej kotliny pribliŇne v tom istom časovom horizonte.

Odliaty terč spŇn variantu BF-H1D-A bol k pŇtke, presnejšie k drŇtu pŇtky, pripevnenŇ dodatočne, s najvŇčšou pravdepodobnosťou zvarom. SŇbor spŇn tohto variantu je pozoruhodne homogŇnnŇ. JednotlivŇ exemplŇre vykazujŇ obdobnŇ konštrukciu, vŇzdobu kŇnickŇho terča na pŇtke a viac-menej aj metrickŇ parametre. Variabilita sa prejavuje len v polohe tetivy tŇchto spŇn. Spona z pohrebiska Osijek-Donji Grad (obr. 2: 1) a jedna z dvoch spŇn z Kupinova (obr. 2: 2) majŇ vnŇtornŇ tetivu. Ďalšie dve spony, konkrŇtne spona zo Sremskej Mitrovice (obr. 2: 4) a druhŇ zo spŇn z Kupinova (obr. 2: 5), majŇ tetivu ovinutŇ okolo lučŇka z vonkajšej strany. PseudofiligrŇnovŇ vŇzdoba terča spŇn variantu BF-H1D-A pozostŇva z obvodovŇho jemne presekŇvanŇho vlŇkna a z troch prelamanŇch krŇŇkov usporiadanŇch v strede terča do ruŇice. Na vrchole kŇnickŇho terča sa nachŇdza imitŇcia granulŇcie v podobe plastickŇho pupčeka. Z morfologickŇho hľadiska sŇ zaujŇmavŇ predovšetkŇm dve spony tohto variantu, pochŇdzajŇce z Kupinova a Sremskej Mitrovice. Ide o exemplŇre rovnako dlhŇ, s tetivou ovinutou okolo lučŇka z vonkajšej strany. Od ostatnŇch sa odliŇujŇ nielen spomenutou ovinutou tetivou, ale aj Ňpravou konca pŇtky, ktorŇ je niekoľkonŇsobne priečne presekŇvanŇ. Koniec pŇtky Ďalších dvoch, v Ňplnosti dochovaných spŇn analyzovanŇho variantu je hladkŇ.

PriestorovŇ analŇza spŇn variantu BF-H1D-A doloŇila koncentraciu ich vŇskytu v oblasti medzi sŇtokmi riek DrŇva a SŇva do Dunaja.

Spony variantu BF-H1D-B

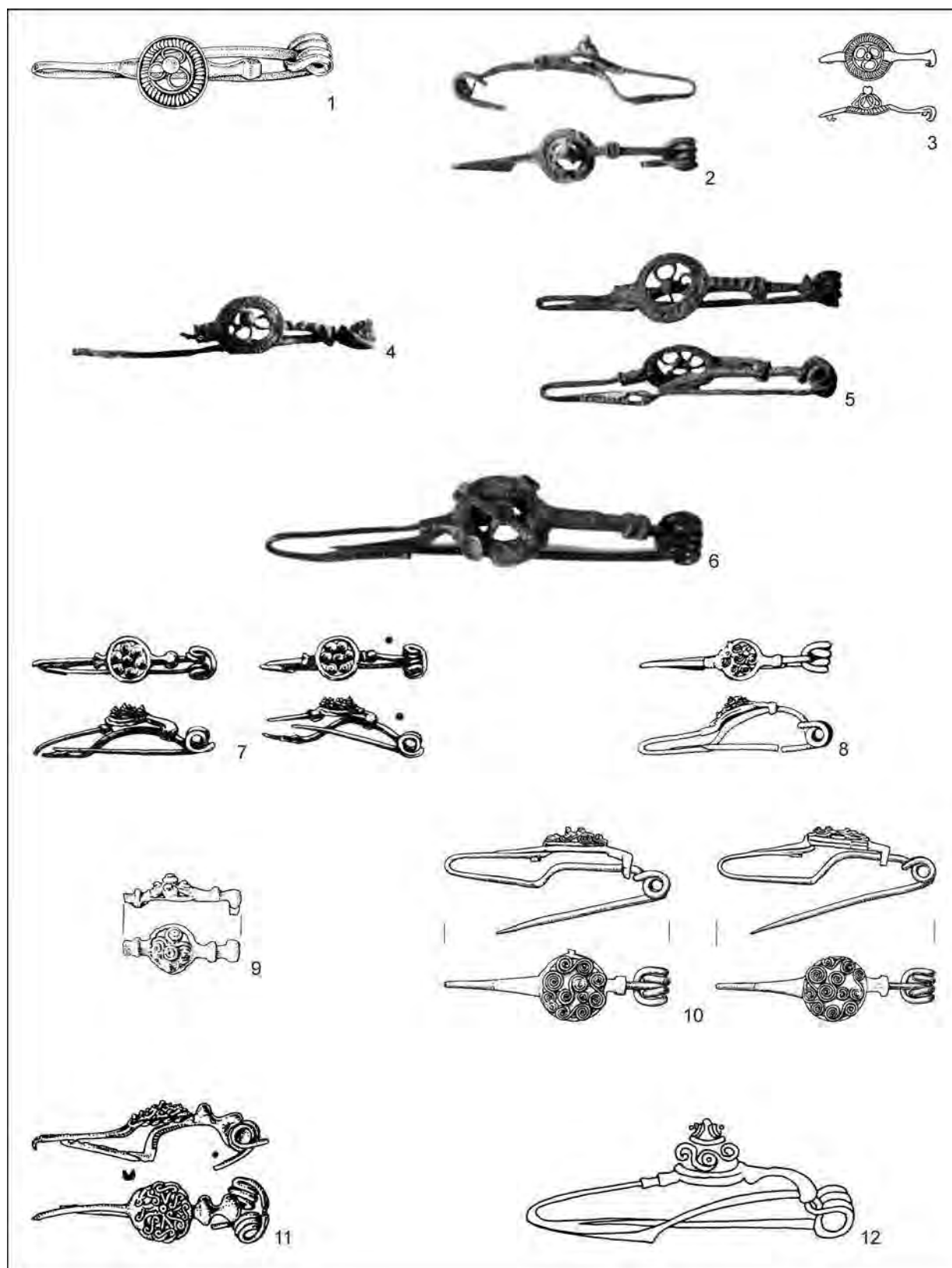
DiagnostickŇ znaky: stredne veľkŇ spona, stredolatŇnska schŇma, nŇzko rŇmovo-oblŇkovito klenutŇ lučŇk, na pŇtke prelamanŇ terč zdobenŇ pseudofiligrŇnovŇmi esovitŇmi ornamentmi, tzv. „esŇčkami“ usporiadanŇmi do ruŇice a s vrcholom vo forme pseudofiligrŇnovej „ŇspirŇly“, krŇtke vinutie (2+2 zŇvity), vonkajšia/vnŇtornŇ tetiva.

Spony variantu BF-H1D-B je moŇnŇ zaradiť len rŇmcovo do stupŇa LTC1. PŇvodnŇ nŇlezovŇ kontext Ňiadnej z nich ŇŇ nie je znŇmy.

¹ Terč s vŇplňou sklenej pasty alebo emailu sa pripevŇoval prostrednŇctvom jednŇho nitu uprostred terča. PrŇkladom je spona z hrobu 61 z pohrebiska PiŇcolt-NisipŇrie v dnešnom Rumunsku (NŇmeti 1992, fig. 8: M 61, 1).

² Ako spony typu BŇlske sa označujŇ stredne veľkŇ spony včasnolatŇnskej schŇmy s vysoko oblŇkovito klenutŇm masŇvnŇm lučŇkom zdobenŇm esŇčkovou pseudofiligrŇnovou vŇzdobou, s pŇtkou s honosnŇm terčom zdobenŇm prevaŇne koncentricky usporiadanŇmi pseudofiligrŇnovŇmi esŇčkami. Tieto spony majŇ predŇŇzenŇ alebo dlhŇ vinutie (4+4, 7+7 alebo 8+8 zŇvitov) stredne veľkŇho priemeru, s vonkajšou tetivou.

³ V hrobe 64 z pohrebiska Rezi-Rezicseri sa okrem spony typu BŇlske nachŇdza aj pŇr spŇn s guľovitou pŇtkou, zlomok bronzovŇho nŇramku členenŇho masŇvnŇmi priečnŇmi rebrami a subtilnŇmi medzirebrami, ŇeleznŇ reŇazovŇ opasok z viacnŇsobne tordovaných článkov a dva bronzovŇ krŇŇky, pravdepodobne z opaska. Spony s guľovitou pŇtkou prŇslŇchajŇ variantu BF-C2-b a zlomok kruhu typu BR-E4 (podľa: Bujna 2003, 50; 2005, 46), ktorŇch vŇskyt je zaznamenanŇ ŇŇ vo fŇze LTB2b, avŇak pravdepodobne pretrvŇvali aŇ do fŇzy LTB2c.

Obr. 2. Spony stredolaténskej schémy so pseudofiligránovým terčom na pätky z územia Srbska, Chorvátska a Slovinska. BF-H1D-A (1 - Osijek-Donji Grad; 2, 5 - Kupinovo; 3 - Zemun-Obala Dunava; 4 - Sremska Mitrovica); BF-H1D-F (6 - Orašac); BF-H1D-B (7 - Formin; 8 - Valična Vas; 9 - Mokronog); BF-H1-C (10 - Brežice); BF-H1D-D (11 - Mokronog); BF-H1D-E (12 - Osijek-Donji Grad, hrob 27). Rôzne mierky.

Súbor spŇn tohto variantu pozostáva z navzájom si podobných exemplárov, ktorých ozdobný terč na pätku má len nevýraznú kónickú profiláciu. K pätku je, podobne ako terč spŇn variantu BF-H1D-A, pripevnený pravdepodobne zvarom. Výzdoba prelamaného terča na pätku spŇn variantu BF-H1D-B vykazuje rozdiely len v detailoch. V prípade všetkých spŇn tohto variantu sú pseudofiligránové esíčka na terči usporiadané do ružice, avšak ich počet nie je pri jednotlivých exemplároch zhodný. Po obvode terča spŇn z pohrebísk Formin (obr. 2: 7) a Valična Vas (obr. 2: 8) sa nachádzajú tri pseudofiligránové esíčka, po obvode terča neúplnej spony z Mokronogu (obr. 2: 9) sú len dve. Vrchol terča na pätku spŇn má formu drobného kónického výčnelku z dvoj- alebo trojnásobne špirálovito vinutého pseudofiligránového vlákna. Čo sa týka polohy tetivy spŇn analyzovaného variantu, zdá sa, že v ich prípade neplatil jednotný úzus. Pár spŇn z Forminu má vonkajšiu tetivu, spona z lokality Valična Vas vnútornú tetivu.

Spony variantu BF-H1D-B pochádzajú z troch pohrebísk (Formin, Mokronog a Valična Vas) situovaných na území dnešného Slovinska. V jeho juhovýchodnej časti sú dve z uvedených nekropol, Mokronog a Valična Vas, od seba vzdialené len cca 30 km. Mokronog sa nachádza v údolí rieky Mirna a Valična Vas v údolí rieky Krka, pričom obe rieky predstavujú pravostranné prítoky Sávy. Pohrebisko Formin bolo odkryté neďaleko mesta Ptuj na hornom toku Drávy vo východnej časti Slovinska.

Spony variantu BF-H1D-C

Diagnostické znaky: stredne veľká spona, stredolaténska schéma, rámový lučík, prelamaný terč na pätku, zdobený pseudofiligránovými esíčkami usporiadanými do ružice a s vrcholom vo forme ďalšieho pseudofiligránového esíčka, krátke vinutie (2+2 závit), vnútorná tetiva.

Variant BF-H1D-C je zastúpený jediným párom spŇn, ktorý pochádza z hrobu 49 z pohrebiska Brežice, ležiaceho na ľavom brehu horného toku rieky Sávy vo východnej časti dnešného Slovinska. Inventár uvedeného hrobu obsahuje aj dlhú železnú sponu, príbuznú tzv. dvojguľôčkovým sponám (Guštin 1984, Abb. 18: 4). Ide o sponu blízku typu EF-K-B, ktorý J. Bujna (2003, 81, 100) datuje do záverečnej fázy stupňa LTC1.

Pár spŇn z lokality Brežice (obr. 2: 10) sa vyznačuje zvláštnym spôsobom pripevnenia ozdobného terča na pätku. Z vyobrazenia týchto spŇn vyplýva, že terč bol na pätku spony prichytený pravdepodobne prostredníctvom háčika. Spony variantu BF-H1D-C z pohrebiska Brežice majú po obvode štyri esovitě ornamenty, piaty sa nachádza uprostred a priestor medzi nimi vyplňa jedna špirálka.

Spona variantu BF-H1D-D

Diagnostické znaky: stredne dlhá spona, stredolaténska schéma, rámovo-oblúkovitý lučík členený dvoma priečnymi rebrami, pričom druhé rebro čiastočne pokrýva vinutie, prelamaný terč na pätku, zdobený celoplošne pseudofiligránovými „esíčkami“, stredne dlhé vinutie (3+3 závit), vonkajšia tetiva.

Do variantu BF-H1D-D bola zaradená jediná spona pochádzajúca z pohrebiska Mokronog (obr. 2: 11). Keďže jej pôvodné nálezové súvislosti už nie sú známe, možno ju len rámcovo datovať do stupňa LTC1. Spona sa vyznačuje morfológickým prvkom na lučíku, ktorý na ostatných sponách typu BF-H1D nevystupuje. Ide o dve rebrá, ktoré členia lučík v druhej polovici jeho dĺžky, pričom druhé rebro čiastočne pokrýva vinutie. Pätko tejto spony je ukončená prelamaným terčom, ktorý je k nej pripevnený pravdepodobne zvarom. Pseudofiligránová výzdoba terča je usporiadaná do niekoľkých „trojuholníkov“ zoradených okolo centrálného bodu, vrcholu terča. Ten má formu profilovaného pupčeka. Väčšina zo pseudofiligránových vlákien na terči je tvarovaná do podoby esíček.

Spona variantu BF-H1D-E

Diagnostické znaky: stredne veľká spona, stredolaténska schéma, parabolický nízky lučík s vrcholom klenutia orientovaným smerom k vinutiu, pätko s prelamaným terčom zdobeným tromi „esíčkami“ usporiadanými do ružice a s plným(?) kónickým vrcholom po obvode zdobeným trojicou pseudofiligránových „bradaviek“, krátke vinutie (2+2 závit), vnútorná tetiva.

Ide o ďalší variant typu BF-H1D, ktorý je zastúpený jediným exemplárom spony (obr. 2: 12). Jeho náleziskom je známe laténske pohrebisko Osijek-Donji Grad neďaleko sútoku riek Dráva a Dunaj vo východnej časti dnešného Chorvátska. Spona pochádza z hrobu 27, v ktorom k jej sprievodným nálezom patrila bronzová spona včasnotaténskej schémy s bubienkovo rozšíreným lučíkom a voľnou guľovitou pätkou (Spajić 1962, tab. XIV: 8). Spolu s uvedenou sponou včasnotaténskej schémy zaraďuje sponu variantu BF-H1D-E do prelomu staršej a strednej doby laténskej.

Spona z nekropoly Osijek-Donji Grad je veľmi blízka sponám variantu BF-H1D-B. Odlišuje sa od nich len komplikovanejším riešením úpravy vrcholu ozdobného terča na pätku (pozri diagnostické znaky). Terč na pätku spony variantu BF-H1D-E je pripevnený k pätku pravdepodobne zvarom.

Tabela 1. Súpis spôn typu BF-H1D z pohrebísk v Karpatskej kotline a v centrálnom Sedmohradsku.

Variant spón	Oblasť	Lokalita	Hrob	Kostrový hrob	Žiarový hrob	Počet spón v hrobe	Vnutie	Vnútoraná tetiva	Ovinutá tetiva	Vonkajšia tetiva	Dĺžka spony [mm]	Literatúra	Poznámka
A	Chorvátsko	Osijek-Donji Grad	?			1	2 + 2	1			58	<i>Spajić 1954</i> , tab. V: 33	1
	Srbsko	Kupinovo	?			2	2 + 2 2 + 2	1		1	65 70	<i>Majnarić-Pandžić 1970</i> , tab. IX: 3, 5	2
		Sremska Mitrovica	?			1	2 + 2		1		70	<i>Majnarić-Pandžić 1970</i> , tab. XXIII: 3	3
		Zemun- -Obala Dunava	?			1	?				30	<i>Todorović 1971</i> , tab. LXV: 11	4
B	Slovinsko	Mokronog	?			1	?				?	<i>Gabrovec 1966</i> , tab. 13: 7	5
		Valična Vas	?			1	2 + 2	1			66	<i>Gabrovec 1966</i> , tab. 25: 6	6
		Formin pri Gorišnici	?			2	2 + 2 2 + 2			1 1	60 55	<i>Pahić 1966</i> , tab. 11: 8, 9	7
C	Slovinsko	Brežice	49		1	2	2 + 2 2 + 2	1				<i>Guštin 1984</i> , obr. 18: 1, 2	
D	Slovinsko	Mokronog	?			1	3 + 3			1	63	<i>Gabrovec 1966</i> , tab. 13: 4; <i>Szabó 1975</i> , obr. 2	8
E	Chorvátsko	Osijek- -Donji Grad	27	1		1	2 + 2	1			55	<i>Spajić 1962</i> , tab. XV : 10	
F	Srbsko	Orašac	hrob	1		1	2 + 2	1			112	<i>Todorović 1968</i> , tab. IX : 6; <i>Tapavički-Ilić 2004</i> , obr. 149	
		Zemun- -Obala Dunava	?			1	?				34	<i>Todorović 1968</i> , tab. LIV: 21	9
G	Zadunajsko	Sárbogárd- Szecsőd	hrob			2	3 + 3 3 + 3	1 1			? ?	<i>Szabó 1975</i> , tab. I: 4, 5	
H	Zadunajsko	Aba-Belsőbáránd	2			1	3 + 3	1			?	<i>Szabó 1975</i> , tab. I: 2, 3	
		Jutas-Veszprém	?			2	3 + 2 3 + 2	1 1			37 37	<i>Hunyady 1942</i> , tab. XXI: 9	10
I	Zadunajsko	Apátipusztá	22	1		2	3 + 3 3 + 3	1 1			? ?	<i>Wosinsky 1896</i> , tab. CXLIII: 6, 7	
		Rácalmas-Kulcs	?			1	3 + 3	1			?	<i>Szabó 1975</i> , tab. I: 6, 7	11
J	Severné Maďarsko	Szob	2		1	1	2 + 2	1			?	<i>Horváth 1945</i> , obr. 2: 1	12
K	Juhozápadné Slovensko	Malé Kosihy	425		1	1	3 + 3	1			42	<i>Bujna 1995</i> , tab. 41: 1	
		Michal nad Žitavou	13/56	1		2	3 + 3 3 + 3	1 1			43 43	<i>Benadik 1961</i> , obr. 20: 6; <i>Zachar 1987</i> , 154	
L	Rumunsko	Cluj-Napoca- -Gheorgheni	?			1	2 + 3			1	170	<i>Crișan 1973</i> , tab. I: 2	13
?	Zadunajsko	Vác-Kavicsbánya	30		1	1	2 + 2	1			40	<i>Hellebrandt 1999</i> , tab. XXXIII: 5	
	Rumunsko	Ațel-Bratei	4/64		1	1	2 + 2	1			?	<i>Crișan 1973</i> , obr. 5: 1	
		Dindești	hrob			1	2 + 2	1			?	<i>Zirra 1991</i> , obr. 7: 4	

Spona variantu BF-H1D-F

Diagnostické znaky: veľká spona, stredolaténska schéma, rámový lučík, krížové kovanie pripevnené na masívny prelamovaný terč, krátke vinutie (2+2 závit), vnútorná tetiva.

Variant BF-H1D-F je reprezentovaný ojedinelou sponou z lokality Orašac, ktorá leží cca 50 km južne od Belehradu, v regióne Šumadija v dnešnom Srbsku. Od ostatných spŇon typu BF-H1D sa odlišuje úpravou terča na pätkke. Na jeho masívny okraj, ktorý je zdobený štyrmi jemnými pseudofiligránovými esíčkami, je zrejme zvarom pripevnené ťažké krížové kovanie s piatimi čiaškami pre ozdobnú výplň, snáď emailovú. Samotný terč je na pätku spony z Orašaca upevnený tým istým spôsobom ako pri sponách iných variantov z územia dnešného Srbska, Chorvátska a Slovinska, teda zvarom.

Spona bola nájdená v kostrovom hrobe spolu so skleným aj kovovým náramkom a s keramickými nádobami (*Todorović 1968, 28*), podoba skleného a kovového náramku však nebola opísaná. *M. Tapavički-Ilićová (2004, 106)* nález spony z Orašaca datuje do konca 3. a na začiatok 2. stor. pred Kr. Toto datovanie

by zodpovedalo domnienke, že v čiaškach krížového kovania na terči sa pôvodne nachádzala emailová výplň. Zdobenie laténskych šperkov emailovou hmotou sa presadilo práve v závere stupňa LTC1.

Z pohrebiska Zemun-Obala Dunava pri dnešnom Belehrade je známe malé bronzové krížové kovanie, ktorého konce, ako uvádza *J. Todorović (1968, 154, tab. LIV: 21)*, sú formované do malej guľôčky. Uvedený bádateľ ho interpretuje ako závesok, no je možné tiež uvažovať o tom, že ide práve o krížové kovanie z ozdobného terča spony, aké poznáme zo spony z Orašaca. Indíciou pre túto hypotézu sú aj metrické parametre daného kovania (34 mm), ktoré by približne korešpondovali s priemerom terča spŇon typu BF-H1D.

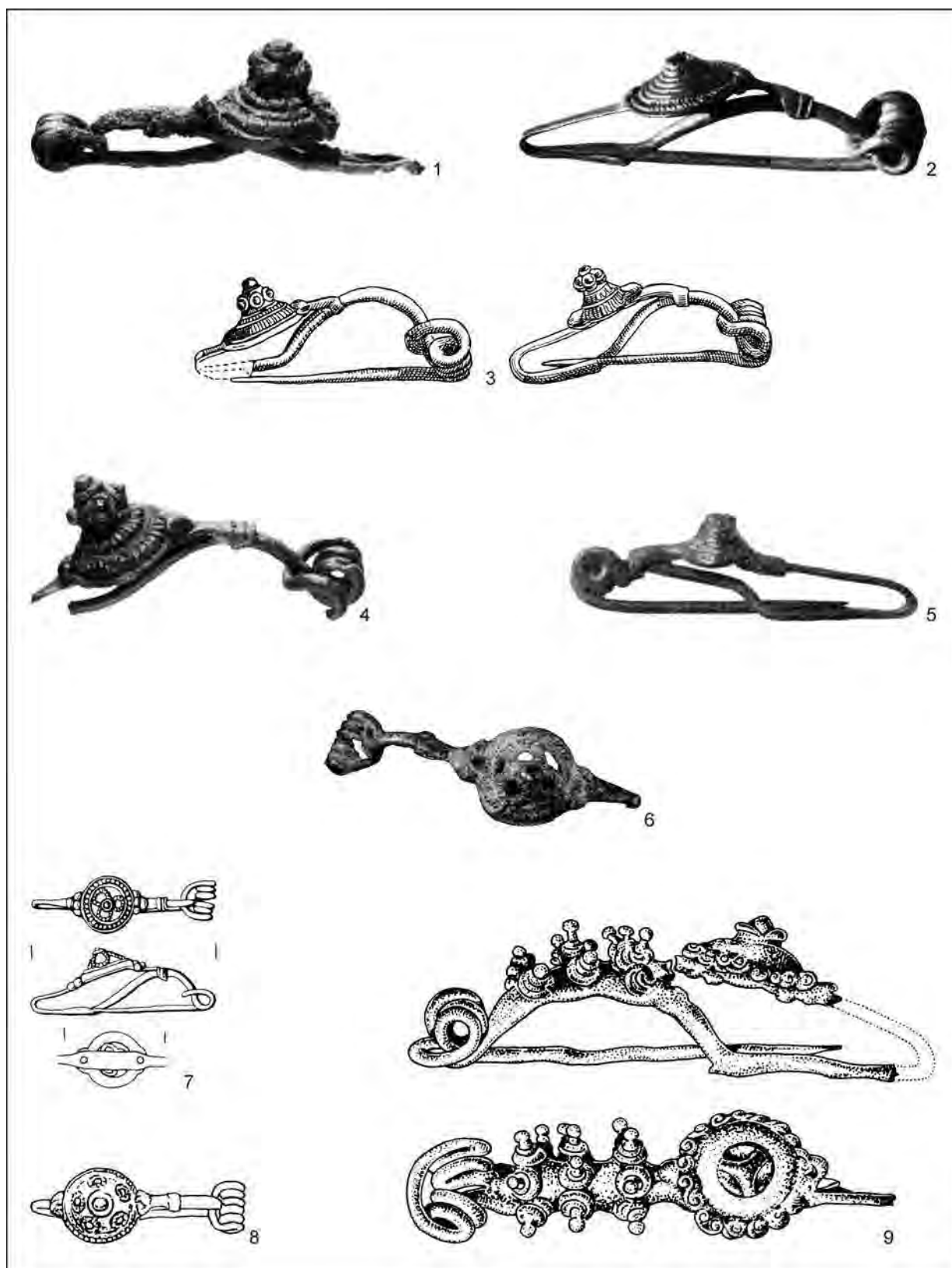
Spony variantov BF-H1D-G, -H, -I

Diagnostické znaky:

- BF-H1D-G - malá spona, stredolaténska schéma, rámový lučík, pätkka s pravdepodobne prinitovaným plným kónickým terčom zo štyroch koncentrických pseudofiligránových vlákien a s vrcholom tvaru ružice zdobenej imitáciou granulácie, stredne dlhé vinutie (3+3 závit), vnútorná tetiva.

Poznámky k tabele 1:

1. V súvislosti s nálezovými okolnosťami tejto spony z pohrebiska Osijek-Donji Grad uvádza *E. Spajić (1954, 14)* iskop 6 (výkop 6).
2. Spony z Kupinova sa spolu s ďalšími nálezmi dostali do múzea v Záhrebe. Pochádzali z pozemku V. Klema (*Hunyady 1944, 235*). Na tejto polohe bola doložená existencia pohrebiska.
3. Väčšina laténskych nálezov zo Sremskej Mitrovice, medzi nimi aj dané spony, pochádza z laténskych žiarových hrobov, porušených ešte v 19. stor. v areáli bývalej tanínovej fabriky (*Majnarić-Pandžić 1970, 44*).
4. Uvedená dĺžka predstavuje dĺžku zlomku pätky spony s terčom zdobeným imitáciou filigránu. Tento nález je uložený v Národnom múzeu v Belehrade (*Todorović 1968, 154*).
- 5 a 8. V rokoch 1885-1888 odkryl J. Pečnik v Mokronogu okolo 150 hrobov. Niektoré z nálezov pochádzajúcich z týchto hrobov, ktoré sú uložené v Národnom múzeu v Lublani, publikoval *S. Gabrovec (1966, tab. 1-13)*. Príslušnosť väčšiny týchto predmetov k pôvodným nálezovým celkom už nie je známa. Patria k nim aj dve spony s terčom s imitáciou filigránu, pričom v prípade jednej z nich sa dochoval len terč a koniec pätky (BF-H1D-B).
6. Prvé laténske hroby boli vo Valičnej Vsi vykopané v roku 1885 J. Pečnikom. Časť nálezov z tohto pohrebiska publikoval *S. Gabrovec (1966, tab. 25; 26)*. Ich príslušnosť k pôvodným nálezovým celkom však neuvádza.
7. Vo Formine pri Gorišnici boli v rokoch 1935-1939 porušované laténske hroby. Časť predmetov z týchto hrobov je uložených v múzeu v Ptuiji. Medzi nimi je aj dvojica spŇon zdobených terčom s imitáciou filigránu na pätkke. Pôvodné nálezové celky už nie je možné rekonštruovať (*Pahić 1966, 306, 310*).
9. Ide o malé bronzové krížové kovanie uložené v Národnom múzeu v Belehrade (*Todorović 1968, 154*).
10. Laténske nálezy pochádzajúce z lokality Jutas boli získané pri výskume pohrebiska z obdobia sťahovania národov. Nálezové celky laténskych hrobov nie sú známe. Spoluvyškyt nálezov podľa *I. Hunyadyovej (1944, 35)* možno posudzovať podľa toho, že boli uvedené pod jedným číslom. Pod číslom 6580 boli v múzeu vo Veszpréme opísané tri bronzové spony, z ktorých dve predstavujú typ BF-H1D (*Hunyady 1944, 38*). Domnievame sa, že tieto nálezy spŇon reprezentujú variant D. Z nich bol publikovaný len jeden exemplár spony, a to prostredníctvom čiernobielej fotografie, z ktorej sú detaily pseudofiligránovej výzdoby terča na pätkke nejasné (*Hunyady 1942, tab. XXI: 9*).
11. Táto spona bola nájdená pri zrovnávaní terčenu na dvore hostinského J. Chudóa začiatkom 20. stor. Pri prácach boli objavené kostry s mnohými prídavkami. Robotníci však nevenovali pozornosť príslušnosti prídavkov k jednotlivým nálezovým celkom (*Hunyady 1944, 79*).
12. Hrob, z ktorého spona pochádza, patrí do skupiny hrobov odkrytých v roku 1935. *J. A. Horváth (1945, 61)* dĺžku tejto spony neuviedol.
13. Vo štvrti Gheorgheni mesta Cluj-Napoca boli v roku 1940 na miestnom štrkovisku porušené viaceré keltské hroby. Z inventárov týchto hrobov sa do Historického múzea dostalo niekoľko šperkov, meč a tri nádoby. Medzi ozdobami bola aj spona so pseudofiligránovou výzdobou (*Crișan 1973, 40*).

Obr. 3. Spony stredolaténskej schémy so pseudofiligránovým terčom na päťke z územia Maďarska, juhozápadného Slovenska, Moravy a Rumunska. BF-H1D-G (1 - Sárbogárd-Szecsod); BF-H1D-H (2 - Aba-Belsobáránd, hrob 2); BF-H1D-I (3 - Apátipuszt, hrob 22; 4 - Rácalmas-Kulcs); BF-H1D-J (5 - Szob, hrob 2); BF-H1D-K (6 - Michal nad Žitavou, hrob 13/56; 7 - Malé Kosihy, hrob 425); BF-H1D-L (8 - Pění-Ptinky; 9 - Cluj-Napoca-Gheorgheni). Rôzne mierky.

- BF-H1D-H - malá spona, stredolaténska schéma, oblúkový lučík, päťka s plným kónickým terčom zo siedmich koncentrických pseudofiligránových vlákien a s vrcholom tvaru ružice zdobenej imitáciou granulácie, stredne dlhé vinutie (3+3 závit), vnútorná tetiva.
- BF-H1D-I - malá spona, pseudostredolaténska schéma, parabolický vysoký lučík s vrcholom klenutia orientovaným smerom k vinutiu, päťka s prinitovaným plným kónickým terčom z dvoch koncentrických priečne presekávaných pseudofiligránových vlákien a s vrcholom tvaru ružice zdobenej imitáciou granulácie, stredne dlhé vinutie (3+3 závit), vnútorná tetiva.

Do variantu BF-H1D-G bol zaradený pár spôn z nekropoly Sárbogárd-Szecsöd v župe Fejér v dnešnom Maďarsku (obr. 3: 1). *M. Szabó* (1975, 147) síce uvádza, že tieto spony boli súčasťou hrobovej výbavy, avšak ich prípadné sprievodné nálezy nekonkretizuje.

Spona variantu BF-H1D-H je známa z hrobu 2 z pohrebiska Aba-Belsöbárand v župe Fejér (obr. 3: 2). Na základe skladby hrobovej výbavy (*Petres* 1971, obr. 3) možno túto sponu datovať do fázy LTC1a. Výbava obsahovala okrem iného aj pár malých bronzových spôn stredolaténskej schémy s jemne profilovanou pätkou, sapropelitový kruh, železný(?) tyčinkový kruh so pseudofiligránovou kurvilineárnou výzdobou a sklený kruh s troma hladkými rebrami typu 6a (podľa *E. T. Haeverníkovej* 1960, 49, tab. 21: 8).

Zo spôn variantu BF-H1D-I pochádzajú z nálezového celku len dve spony, a to z hrobu 22 z pohrebiska Apátipusztá v župe Tolna v dnešnom Maďarsku. Podľa *M. Wosinského* (1896, 567, 568, 570, tab. CXLII: 6, 9;) ich sprievodnými nálezmi bol pár bronzových plechových priečne rebrovaných nánožníkov (tzv. húsenicových) a pár bronzových náramkov členených pätnástimi masívnymi vývalkami a ukončených masívnymi pečatidlovými koncami. Nánožné kruhy prislúchajú typu BR-C2 a náramky sú blízke typu BR-D3 podľa klasifikácie *J. Bujnu* (2005, 31, 41). Bádateľ datuje tieto typy ozdobných kruhov do prelomu stupňov LTB1/B2 a do staršej a strednej fázy stupňa LTB2. Kruhový šperk v hrobe 22 na pohrebisku Apátipusztá sa v porovnaní so sponami pseudostredolaténskej schémy variantu BF-H1D-I javí ako archaický. Tým sa ukazuje príslušnosť spomenutých prídavkov k jednému nálezovému celku neistá.

Spony variantov BF-H1D-G, -H, -I predstavujú skupinu, ktorá sa od spôn variantov BF-H1D-A, -B, -D, -E, -F z regiónov v povodí Drávy a Sávy odlišuje

viacerými dôležitými znakmi. Odliaty ozdobný terč spôn variantov BF-H1D-G, -H, -I pravdepodobne nie je na pätku upevnený zvarom, ale prostredníctvom dvoch nitov. Exempláre spôn uvedených variantov sú tiež o niečo subtilnejšie, ich dĺžka neprekračuje 40 mm.

Atribútom, ktorý je špecifický pre každý z variantov spôn BF-H1D-G, -H, -I, je klenutie lučíka (pozri diagnostické znaky). Výzdoba terča na pätku spôn týchto troch variantov sa líši len v detailoch, napríklad v počte koncentrických pseudofiligránových vlákien.

Do variantu BF-H1D-H bol okrem spony z Aby-Belsöbárandu zaradený aj pár spôn z lokality Jutas v župe Veszprém v dnešnom Maďarsku. Z jediného známeho vyobrazenia jednej zo spôn z Jutasu v odbornej literatúre nie je výzdoba terča na pätku jasná, avšak podľa profilácie by mohlo ísť o plný terč s vrcholom v podobe ružice zdobenej imitáciou granulácie (*Hunyady* 1942, tab. XXI: 9). Zdá sa, že zo súboru spôn typu BF-H1D je mu najbližší exemplár spony z Aby-Belsöbárandu, hoci klenutie lučíka tejto spony je o niečo nižšie. Prvé (obvodové) zo siedmich koncentrických pseudofiligránových vlákien na terči spony variantu BF-H1D-H z Aby-Belsöbárandu je hrubšie a priečne presekávané, ostatné sú jemnejšie a hladké. Kužeľovitá profilácia terča na pätku tejto spony nie je výrazná. V porovnaní so sponami variantov BF-H1D-G a -I pôsobí výzdoba terča spony variantu BF-H1D-H z Aby-Belsöbárandu imitáciou filigránu i granulácie (na vrchole terča) značne jemnejšie a vypracovanejšie.

Spony variantu BF-H1D-I z dvoch rôznych lokalít, Apátipusztá (obr. 3: 3) a Rácalmas-Kulcs (obr. 3: 4), sú takmer identické. Vyznačujú sa nápadne parabolickým lučíkom a výzdoba ich markantne kužeľovitého terča pozostáva z dvoch hrubších koncentrických pseudofiligránových priečne presekávaných vlákien a masívnej ružice s imitáciou granulácie. Jediným rozdielom medzi oboma dvojicami spôn je veľkosť terčov na ich pätku. Zdá sa, že terč na pätku spôn z Apátipusztá je trochu subtilnejší.

Spony variantov BF-H1D-G, -H, -I pochádzajú výlučne zo zadunajských lokalít. Všetky tri uvedené varianty sú zastúpené v regióne Mezöföld, nachádzajúcom sa na území dnešnej župy Fejér (Sárbogárd-Szecsöd, Aba-Belsöbárand, Rácalmas-Kulcs). Výskyt jedného páru spôn variantu BF-H1D-H bol však zaznamenaný aj v oblasti priľahlej k severnému brehu Balatonského jazera (Jutas-Veszprém, župa Veszprém) a jeden pár spôn variantu BF-H1D-I je známy z okolia Tolny (Apátipusztá pri dnešnej obci Szedres, župa Tolna).

Spony variantu BF-H1D-J

Diagnostické znaky: stredolaténska schéma, rámový lučík, päťka s plným kónickým terčom zo šiestich(?) koncentrických pseudofiligránových vlákien a s vrcholom zdobeným imitáciou granulácie, krátke vinutie (2+2 závit), vnútorná tetiva.

Variant BF-H1D-J bol definovaný na základe nálezu spony v hrobe 2 z keltského pohrebiska Szob (obr. 3: 5), župa Pest, situovanom na pravom brehu Dunaja neďaleko sútoku riek Ipel a Dunaj pri dnešných hraniciach Slovenska a Maďarska. Sponu tohto variantu možno datovať len rámcovo do stupňa LTC1. V spomenutom hrobe sa iný inventár nenachádzal (Horváth, J. A. 1945, 62).

Spona variantu BF-H1D-J sa od spôn „zadunajských“ variantov BF-H1D-G, -H, -I líši tým, že v jej prípade je ozdobný terč s pätkou zvarový, podobne ako na sponách známych z územia dnešného Srbska, Chorvátska a Slovinska. Je ťažké posúdiť, či im táto spona zodpovedá aj po metrickej stránke, nakoľko J. A. Horváth (1945, 62) jej dĺžku neuviedol. Kónický terč spony variantu BF-H1D-J zo Szobu je plný, pozostáva z približne šiestich koncentrických pseudofiligránových vlákien. Na vrchole terča sa nachádza imitácia granulácie v podobe piatich pupčiek usporiadaných do ružice. Táto ružica však nemá kužeľovitú profiláciu ako ružice na vrchole terča „zadunajských“ variantov BF-H1D-G, -H, -I.

Spony variantu BF-H1D-K

Diagnostické znaky: malá spona, pseudostredolaténska schéma, parabolický vysoký lučík s vrcholom klenutia orientovaným smerom k vinutiu, päťka s terčom zdobeným prelamaným „trojlístkom“ a s vrcholom vo forme plastického pupčka, stredne dlhé vinutie (3+3 závit), vnútorná tetiva.

Ako už bolo uvedené, spony variantu BF-H1D-K sú datované do začiatkovej fázy stupňa LTC1 (pozri Bujna 2003, 59, typ BF-Hy1-D). K ich chronologickej signifikantným sprievodným nálezom patria bronzové kruhy so šiestimi, prípadne so štyrmi puklicami a šarnierovým uzáverom, ako aj sklený kruh svetlozelenej farby s profilovanými okrajmi a hladkým stredovým rebrom zdobeným pletencom zo skleného vlákna modrej farby (Bujna 2005, 57, 131, typy BR-F4-A, -F5-A, skupina Gl-R-5b).

Tri spony variantu BF-H1D-K sú po konštrukčnej, morfolologickej a metrickej stránke zhodné. Vo výzdobe sa odlišujú v jedinom detaile - lučík dvojice spôn z pohrebiska Michal nad Žitavou je členený jemnými vrúbkami (obr. 3: 6), lučík

spony z lokality Malé Kosihy je hladký (obr. 3: 7). Spony daného variantu patria k najzaujímavejším nálezom z keltských plochých pohrebísk na juhozápadnom Slovensku. Predstavujú totiž akési hybridy spôn vyššie analyzovaných variantov typu BF-H1D. Metrické parametre, klenutie lučíka, počet závitov vo vinutí, poloha tetivy spôn variantu BF-H1D-K, ako aj spôsob pripevnenia ich ozdobného terča na pätku zodpovedajú sponám variantu BF-H1D-I, avšak pseudofiligránová výzdoba na terči zodpovedá výzdobe terča na pätku spôn variantu BF-H1D-A.

Výskyt spôn variantu BF-H1D-K je sporadický a dosiaľ bol zaznamenaný len na území dnešného juhozápadného Slovenska. Takéto spony pochádzajú z dvoch pohrebísk, ktoré sú situované v rôznych regiónoch. Nekropola Malé Kosihy leží na pravom brehu rieky Ipel, cca 15 km od jej ústia do Dunaja, nekropola Michal nad Žitavou sa nachádza na strednom toku rieky Žitava.

Spona variantu BF-H1D-L

Diagnostické znaky: veľká spona, stredolaténska schéma, nízky rámový-oblúkovitý lučík zdobený trojicami masívnych profilovaných výčnelkov, päťka s kužeľovitým terčom na obvode zdobeným pseudofiligránovými „esíčkami“ a s plasticky zdobeným vrcholom, krátke vinutie (2+2 závit), vonkajšia tetiva.

Variant BF-H1D-L je zastúpený ojedinelým nálezom dlhej spony, ktorá pochádza z mestskej štvrte Gheorgheni v Cluji-Napoce v Rumunsku (obr. 3: 9). Nález je možné datovať len rámcovo do stupňa LTC1.⁴ V súbore spôn typu BF-H1D je táto spona výnimočná. Po metrickej stránke predstavuje snáď napodobeninu dlhých železných spôn. V strednej dobe laténskej boli totiž v Karpatskej kotline spony s metrickými rozmermi, aké vykazuje spona variantu BF-H1D-L, vyhotovované bežne zo železného drôtu. Uvedená spona sa vyznačuje mimoriadne bohatou plastickou výzdobou lučíka, ktorú tvoria výčnelky usporiadané v troch radoch, v každom rade sú štyri výčnelky. Každý výčnelkov má kónickú profiláciu a pozostáva z troch koncentrických pseudofiligránových vlákien. Ich vrchol je pravdepodobne formovaný do pupčka, v prípade ktorého by mohlo ísť o imitáciu granulácie. Masívny terč spony zo štvrte Gheorgheni v Cluji-Napoce je prevažne hladký (plechový?), len po obvode je zdobený drobnými pseudofiligránovými esíčkami. Na jeho vrchole sa pravdepodobne nachádzajú do ružice usporiadané plastické výčnelky.

⁴ Pozri poznámku 13 k tabele 1.

Vyhodnotenie priestorovej analýzy spŇn typu BF-H1D

Výsledky priestorovej analýzy spŇn variantov typu BF-H1D poukázali na skutočnosť, že ich metrické rozmery, zastúpenie niektorých pseudofiligránových výzdobných prvkov na terči na ich pätke, klenutie ich lučika a pravdepodobne aj spôsob upevnenia terča na ich pätku sa viažu len na určité územia.

Nálezy spŇn variantu BF-H1D-A sa koncentrujú v regióne Srijem v dnešnom Srbsku. Štyri z piatich známych spŇn tohto variantu pochádzajú z laténskych pohrebísk situovaných na dolnom toku rieky Sáva a pri jej ústí do Dunaja (Sremska Mitrovica, Kupinovo, Zemun-Obala Dunava). Len jeden nález spony uvedeného variantu bol objavený na pohrebisku Osijek-Donji Grad, ktoré sa nachádza severnejšie, neďaleko sútoku riek Dráva a Dunaj. Do oblasti Srijemu, východného Slavónska a Bačky možno na základe historických správ od antických autorov lokalizovať sídla keltských Veľkých Skordiskov, takže je veľmi pravdepodobné, že spony variantu BF-H1D-A sú skordiskej proveniencie. Ich rovnorodosť naznačuje, že ide buď o spínadlá z jednej „dielne“, alebo o ich produkciu ako „štandardného“ šperku viacerými „dielnami“. Každopádne obvodové jemne presekávané vlákno ozdobného terča spony, tri prelamované do ružice usporiadané pseudofiligránové krúžky a imitácia granulácie - plastický pupček na jeho vrchole spolu vytvárajú akýsi „rukopis“ dielne či dielni Skordiskov.

Z centrálneho územia Veľkých Skordiskov poznáme zo stredolaténskych spŇn so pseudofiligránovým terčom na pätke len spony variantu BF-H1D-A. Spony iných variantov zaznamenávame iba na jeho periférii, prípadne v priľahlých regiónoch. Ide o sponu variantu BF-H1D-E z pohrebiska Osijek-Donji Grad a o sponu variantu BF-H1D-F z lokality Orašac. Tieto spínadlá však majú, na rozdiel od spŇn variantu BF-H1D-A, na ozdobnom terči aplikované pseudofiligránové esička. Zdá sa, že výzdoba pseudofiligránovými esičkami nie je skordiskému prostrediu vlastná. Vystupuje na terči spŇn, ktorých ťažisko výskytu spadá do západnejšieho keltského milieua na hornom toku riek Dráva a Sáva (pozri nižšie).

Dva exempláre zo súboru spŇn variantu BF-H1D-A sa vyznačujú ovinutou tetivou. Ide o jednu z dvoch spŇn pochádzajúcich z Kupinova a o sponu zo Sremskej Mitrovice. Ovinutá tetiva okolo lučika spony sa v priebehu stupňa LTC1 objavuje na exemplároch laténskych spŇn v Karpatskej kotline ojedinele. Spony

stredolaténskej schémy s ovinutou tetivou rôznych typov boli rozšírené najmä v juhovýchodoalpskom okruhu, predovšetkým v regióne povodia rieky Soča (Posočje) v dnešnom západnom Slovinsku a v susednej Istrii. Ide síce o pravdepodobne etnicky nekeltské prostredie, avšak výrazne ovplyvnené laténskou kultúrou. Ovinutá tetiva na sponách bola v doline rieky Soča a na Istrii uplatňovaná v oveľa väčšej miere ako vnútorná alebo vonkajšia tetiva. Charakteristickými sponami stredolaténskej schémy s ovinutou tetivou v uvedených oblastiach sú stredne veľké spony typu Kastav (*Guštin* 1987, 50, 51, obr. 11). Nemožno vylúčiť, že ovinutá tetiva na sponách variantu BF-H1D-A z Kupinova a Sremskej Mitrovice je prejavom určitého vplyvu z regiónu Posočje, prípadne z Istrie. Indíciou pre túto hypotézu je aj geografická poloha Kupinova a Sremskej Mitrovice. Obe lokality sa nachádzajú v bezprostrednej blízkosti rieky Sáva, ktorá bola, podobne ako rieka Dráva, najdôležitejšou komunikáciou spájajúcou adriatickú oblasť s vnútrozemím, s oblasťou v povodí Dunaja. Umožňovala intenzívnejšie kontakty a prelínanie kultúrnych vplyvov medzi rôznymi regiónmi severozápadnej a severnej časti Balkánskeho polostrova. Spony variantu BF-H1D-A, s ovinutou tetivou, pochádzajúce z Kupinova a zo Sremskej Mitrovice, vykazujú navyše zhodnú úpravu konca pätky - jemné presekávanie. Možno o nich tvrdiť, že sú identické. Keďže aj náleziská oboch spŇn sú od seba situované v nevelkej vzdialenosti (cca 42 km), prichádza v ich prípade do úvahy hypotéza, že sú produktmi tej istej dielne, pôsobiacej niekde v regióne dolného toku Sávy.

Konfrontácia výsledkov priestorovej analýzy spŇn typu Bölcske a spŇn variantu BF-H1D-A nepriamo upozorňuje na dôležitú historickú udalosť, na usadenie Skordiskov.

Bronzové spony včasnotaténskej schémy typu Bölcske reprezentujú spolu s honosnými masívnymi bronzovými náramkami s bohatou esičkovou pseudofiligránovou výzdobou (Chotín - hrob 14, Palárikovo - hrob 15) najstarší horizont výskytu šperkov zdobených technikou imitácie filigránu v Karpatskej kotline. *M. Szabó* (1975, 155) už dávnejšie upozornil, že aplikovanie výzdoby pseudofiligránu na artefakty bolo v oblasti Karpatskej kotliny jedným z dôsledkov stykov Keltoa s ilýrskou a tráckou kultúrnou sférou. Tento druh výzdoby bol totiž v ilýrskom a tráckom kultúrnom okruhu používaný už niekedy koncom 6. stor. pred Kr. pod vplyvom severogréckych šperkárskych dielni (*Szabó* 1975, 155). S juhobalkánskou zónou boli Kelti konfrontovaní najneskôr od poslednej tretiny 4. stor. pred Kr.⁵ Mimoriadne hlbokým

⁵ K obdobiu okolo roku 310 pred Kr. sa viaže historická správa, ktorá informuje, že Autariati, jeden z najsilnejších ilýrskych kmeňov, panicky unikali pred keltskými nájazdmi vedenými Molistomom (*Berresford Ellis* 1996, 75).

zásahom Keltov do ilýrskeho a tráckeho prostredia bolo ich veľké vojenské ťaženie, ktoré vyvrcholilo vyplienením svätyne v Delfách (r. 279 pred Kr.). Túto vojenskú expanziu, ako aj bezprostredné udalosti po nej možno z hľadiska chronologického systému doby laténskej pre Karpatskú kotlinu synchronizovať približne s fázami LTB2b-c. Do uvedeného obdobia spadá aj výskyt spôn typu Bölcske v Karpatskej kotline. Zaznamenaný je prevažne z územia Zadunajska (Bölcske, Rezi-Rezicseri, Székesfehérvár, neznáma lokalita v dnešnom západnom Maďarsku) a z prilahlých území (Dvory nad Žitavou, okolie Komárna na dnešnom juhozápadnom Slovensku, Aszód v dnešnom severnom Maďarsku). Z ostatných regiónov Karpatskej kotliny a mimo nej sú spony typu Bölcske doložené výnimočne (Pruniș v Sedmohradsku, Mistrín na Morave). Už dávnejšie je v prípade spôn tohto typu akceptovaný názor, že predstavujú produkty zadunajských šperkárskych dielní.

Zadunajsko malo v porovnaní s ostatnými oblasťami Karpatskej kotliny väčšie predpoklady na to, aby sa v priebehu stupňa LTB2 v tamojších dielňach uplatnila technika imitácie filigránu. Jedným z nich bola jeho geografická poloha pri toku rieky Dunaj ako hlavnej komunikácie umožňujúcej kontakty s rôznymi balkánskymi regiónmi. Intenzívnejší odraz vplyvov z ilýrskeho a tráckeho prostredia v Zadunajsku však mohol súvisieť aj s tým, že táto oblasť bola pre viac skupín Keltov vracajúcich sa z vojenských výprav z Balkánu, okrem iných aj zo spomenutej veľkej vojenskej expanzie okolo roku 279 pred Kr., cieľovou, prípadne tranzitnou krajinou. Ďalším dôležitým predpokladom bola existencia už konsolidovaného keltského osídlenia v Zadunajsku, s ustálenejšou spoločensko-ekonomickou štruktúrou, v rámci ktorej mohli pôsobiť dielne schopné osvojiť si cudzí spôsob výzdoby a uspokojiť dopyt po honosnejších „módnych“ šperkoch, akým boli aj spony typu Bölcske. Oblasť Srieemu a východného Slavónska v tom období ešte nepredstavovala vhodné prostredie pre činnosť dielní. Situácia tam bola nestabilná, Kelti si tento región zatiaľ len podmaňovali. Proces etablovania sa Skordiskov však prebiehal zrejme dynamicky, pretože sformovanú ich charakteristickú materiálnu kultúru máme v Srieime a východnom Slavónsku doloženú už zo začiatku strednej doby laténskej. Jej príznačným prejavom sú práve spony variantu BF-H1D-A. Pôsobenie miestnych šperkárskych dielní už niekedy vo fáze LTC1a naznačujú u Skordiskov konsolidáciu pomerov a hospodársky vzostup.

Napriek tomu, že spony jednotlivých variantov BF-H1D-B, -C, -D, -E vykazujú niektoré špecifické

znaky, ich spoločným atribútom je uplatnenie motívu pseudofiligránového esíčka v prelamovanej výzdobe terča na ich pätkke. Priestorová analýza týchto spôn s uvedenou výzdobou na terči pätky ukázala, že ich výskyt sa viaže prevažne na územie dnešného Slovinska, predovšetkým na oblasť horného toku rieky Sáva (Mokronog, Valična Vas, Brežice). Len ojedinele boli doložené v regióne horného toku rieky Dráva (Formin pri Gorišnici) a v regióne dolného toku tejto rieky (Osijek-Donji Grad).

Keďže výskyt stredolatenských spôn so pseudofiligránovou esíčkovou výzdobou na prelamovanom terči na pätkke sa koncentruje v juhovýchodoalpskej oblasti, možno z toho usudzovať, že ide o produkty miestnych dielní Tauriskov, ktorí toto územie obývali (*Guštin 1996, 433*). Mimo tauriskej zóny boli nájdené len dva exempláre spôn stredolaténskej schémy s pätkou s prelamovaným terčom zdobeným pseudofiligránovými esíčkami. Sú nimi spona variantu BF-H1D-E z pohrebiska Osijek-Donji Grad na dolnom toku rieky Dráva a spona variantu BF-H1D-F z lokality Orašac južne od toku Dunaja. Obe spony pochádzajú z oblastí, ktoré ležali na periférii, prípadne v susedstve osídlenia Veľkých Skordiskov. V regióne na dolnom toku rieky Dráva pôsobí spona variantu BF-H1D-E cudzo. Princípom usporiadania pseudofiligránových esíčok na terči do ružice pripomína spony variantov BF-H1D-B, -C, -D z dnešného Slovinska. Je pravdepodobné, že v jej prípade ide o import z prostredia Tauriskov.

Spona variantu BF-H1D-F z Orašaca je viacerými znakmi úplne osobitá. Aj keď po obvode masívneho terča vystupujú štyri pseudofiligránové esíčka, nemôžeme ju interpretovať ako import z územia dnešného Slovinska. Ich umiestnenie na pevný podklad obvodovej konštrukcie terča, ale ani ťažké krížové kovanie s čiaškami pre ozdobnú výplň, upevnené na terč spony sa v teritóriu Tauriskov neobjavuje. Krížové kovanie poznáme z pohrebiska Zemun-Obala Dunava pri dnešnom Belehrade, ale či pôvodne predstavovalo komponent terča spony, nie je jasné. Každopádne spona variantu BF-H1D-F z Orašaca bola zhotovená niekde v severobalkánskej laténskej zóne. Nasvedčuje tomu spôsob upevnenia jej terča na pätku (zvarom), ako aj jej metrické parametre (je dlhšia než 55 mm).

Náleziská spôn príbuzných variantov BF-H1D-G, -H, -I sú situované v Zadunajsku, prevažne na území dnešnej župy Fejér (Sárbogárd-Szecsöd, Aba-Belsőbáránd, Rácalmas-Kulcs), ojedinele aj na území susedných žúp Veszprém (Jutas-Veszprém) a Tolna (Apátipuszt). Vzhľadom na to, že výskyt spôn variantov BF-H1D-G, -H, -I sa viaže výlučne

na spomenuté zadunajské regióny, je pravdepodobné, že ide o produkty miestnych dielní. Pôsobenie týchto dielní možno snáď presnejšie lokalizovať do regiónu Mezőföld, na území dnešnej župy Fejér, kde je zaznamenané najvyššie kvantitatívne i kvalitatívne zastúpenie spŇn hodnotených variantov. Pre ich značnú podobnosť možno dokonca uvažovať o „rukopise“ zadunajských dielní. K charakteristickým znakom by sme mohli zaradiť predovšetkým plný kónický terč, spôsob jeho upevnenia na pätku dvoma nitmi, stredne dlhé vinutie (3+3 závit), subtlínosť spŇn (do 45 mm) a zrejme aj princíp výzdoby terča imitáciou filigránu a granulácie. Pokiaľ ide o výzdobu imitáciou filigránu a granulácie, akou boli zdobené terče na pätkách spŇn uvedených variantov typu BF-H1D, pozorovaný bol zaujímavý jav. Z východného Slavónska, z lokalít Erdut a Osijek-Donji Grad, situovaných neďaleko sútoku riek Dráva a Dunaj, sú známe bronzové plechové kruhy s profilovaným pásikovým telom zdobeným kužeľovitými výčnelkami z koncentrických pseudofiligránových vlákien (*Majnarić-Pandžić* 1970, tab. XXV: 6; *Spajić* 1954, tab. IV: 28). Vrchol kónických výčnelkov na kruhu z Erdutu navyše pozostáva z jedného vrcholového a zo štyroch postranných pupčiek - imitácie granulácie (obr. 4: 1). Možno konštatovať, že kónicky profilované terče na bronzovom plechovom kruhu z lokality Erdut predstavujú akúsi deriváciu kónických výčnelkov na pätkách spŇn variantov BF-H1D-G, -H, -I.

Šperky so pseudofiligránovou výzdobou, ktoré nachádzame na lokalitách v blízkosti sútoku riek Dráva a Dunaj, poukazujú na to, že tento región skutočne prestavoval križovatku, na ktorej sa stretávali vplyvy z okolitých keltských oikumén. Zaznamenávame tu vplyv Skordiskov (spona variantu BF-H1D-A na pohrebisku Osijek-Donji Grad), vplyv Tauriskov (spona variantu BF-H1D-E v hrobe 27 na pohrebisku Osijek-Donji Grad), ale aj vplyv zo zadunajskej oblasti (výčnelky na kruhu z Erdutu).

Pri hodnotení variantov spŇn BF-H1D-A, -B, -C, -D, -E sa ukázalo, že pseudofiligránové výzdobné motívy aplikované na ozdobnom terči na pätkách týchto spŇn by mohli naznačovať provenienciu spŇn (prelamovaný trojlístok je spätý s dielňami Veľkých Skordiskov, pseudofiligránové esíčka sú späté s dielňami Tauriskov). Avšak aké keltské kmene sídlili v strednej dobe laténskej v oblasti Zadunajska, nie je z historických správ jasné. Podľa M. Szabóa (1971, 16) je možné v rámci Zadunajska uvažovať o Volkoch-Tektoságoch, a to na základe geografického označenia *Volcae paludes*, ktoré bolo

neskôr v južnej Panónii používané Rimanmi. *Volcae paludes*, Cassiom Dionom situované do susedstva Moézie, by mohlo odkazovať na staršie sídla Volkov-Tektoságov. To však nestačí na to, aby sme práve im mohli prisúdiť dielne produkujúce spony variantov BF-H1D-G, -H, -I.

Zo zadunajských nálezov spŇn typu BF-H1D sú zaujímavé predovšetkým spony variantu BF-H1D-I z pohrebiska Apátipusztá pri obci Szedres v župe Tolna a pohrebiska Rácalmas-Kulcs v župe Fejér. Ide o tri takmer identické spony, v prípade ktorých prichádza do úvahy hypotéza, že by mohli pochádzať z jednej dielne. Dokladajú tak kontakty medzi regiónom Mezőföld a južnejším regiónom Tolna, zrejme po prúde rieky Sió.

Priestorovou analýzou spŇn variantov typu BF-H1D bol zistený zaujímavý jav vzťahujúci sa na oblasť dnešného juhozápadného Slovenska a priľahlého územia dnešného Maďarska v okolí sútoku riek Ipeľ a Dunaj. Na tomto území sa totiž vyskytli hybridné varianty spŇn BF-H1D-J a -K. Spona variantu BF-H1D-J zo Szobu vykazuje tú istú konštrukciu a spôsob pripevnenia ozdobného terča k pätkách ako spony väčšiny variantov typu BF-H1D z územia dnešného Srbska, Chorvátska a Slovenska (BF-H1D-A, -B, -D, -E, -F). Avšak pseudofiligránová výzdoba terča na jej pätkách je podobná sponám variantov BF-H1D-G, -H, -I zo Zadunajska. Nie je prelamovaná a pozostáva z koncentrických pseudofiligránových vlákien. Z juhozápadného Slovenska, konkrétne z pohrebiska Malé Kosihy, situovaného neďaleko Szobu (cca 15 km), a z pohrebiska Michal nad Žitavou na pravom brehu rieky Žitavy pochádzajú spony variantu BF-H1D-K, na ktorých pozorujeme kombináciu „skordiskej“ pseudofiligránovej výzdoby na ozdobnom terči a rozmerov, konštrukcie i spôsobu upevnenia terča na pätku spŇn typu BF-H1D zo Zadunajska. Ako už bolo v rámci morfolologickej analýzy spŇn variantu BF-H1D-K konštatované, parabolické klenutie lučička týchto spínadiel je analogické variantu BF-H1D-I a prelamovaná pseudofiligránová výzdoba terča na pätkách je obdobná výzdobe, akú nachádzame na terči spŇn variantu BF-H1D-A. Tri spony variantu BF-H1D-K sú takmer do všetkých detailov totožné, preto predpoklad, že pochádzajú z jednej dielne, sa javí ako opodstatnený.

Ďalší hybridný variant stredolaténskej spony s ozdobným pseudofiligránovým terčom na pätkách poznáme z územia Moravy. Ide o jediný nám známy výskyt spony typu BF-H1D mimo Karpatskej kotliny. Zo ženského hrobu, ktorý bol v roku 1924 porušený na lokalite Ptění-Ptinky (okr. Prostějov), pochádzajú dve spony, ktoré sú podobné sponám

Obr. 4. Nálezy z juhozápadného Slovenska a príľahlého Maďarska, dokladajúce vplyvy z juhu a ich analógie. 1 - Erdut; 2 - Osijek-Donji Grad, hrob 9; 3 - Maňa, hrob 124; 4 - Bajč-Vlkanovo, hrob 52; 5 - Penc-Bokhegy, hrob 2; 6 - Tevel; 7 - Apátipuszt, hrob 43; 8 - Trnovec nad Váhom-Horný Jatov, hrob 564; 9 - Sisak; 10 - Maňa, hrob 133; 11 - Palárikovo, hrob 31; 12 - Ordód-Babót. Rôzne mierky.

variantu BF-H1D-K a sú s nimi aj súveké.⁶ Ide o malé spony s parabolicky klenutým lučíkom a prinitovaným ozdobným terčom (Čižmář 1975, obr. 7: 2; Čižmářová 2004, 291). Jeho výzdoba predstavuje určitú deriváciu výzdoby terča spŇn variantu BF-H1D-K (teda aj variantu BF-H1D-A). Terč má obvodové vlákno jemne presekávané a v jeho strede je do ružice usporiadaných päť pseudofiligránových krúžkov, ktoré sú prelamované len v strede. Na vrchole výrazne kónického terča spŇn z lokality Ptění-Ptinky sa nachádza plastický pupček - imitácia granulácie.

Kombináciu konštrukčných a výzdobných znakov z rôznych prostredí keltského miliea Karpatskej kotliny na jednom artefakte možno interpretovať ako odraz regionálnych kontaktov a prelínania rôznych kultúrnych vplyvov. Na území juhozápadného Slovenska a priľahlého Maďarska zaznamenávame na začiatku strednej doby laténskej viaceré nálezy, prípadne konštrukčné alebo výzdobné prvky artefaktov, pre ktoré nachádzame analógie v sriemskom, juho- a stredopanónskom priestore (obr. 4: 3-12). Špecifickým príkladom sú už spomenuté spony variantov BF-H1D-J a -K, ale uvedieme ešte ďalšie prípady.

Z hrobu 2 z pohrebiska Penc-Bokhegy v župe Pest, v oblasti Váckeého ohybu, pochádzajú štyri liate terčové kovania opaska, na ktorých je imitovaná výzdoba filigránom (Hellebrandt 1999, tab. XIII: 7-10). V ich strede sú do ružice usporiadané tri plné krúžky. Tieto „vnútorné“ krúžky, ako aj celé kovanie uzatvára obvodové, v dvoch prípadoch priečne presekávané a v dvoch prípadoch hladké pseudofiligránové vlákno. V strede každého z vnútorných krúžkov sa na jednom kovaní nachádza pseudofiligránový triskeles, na druhom kovaní pupček, na ďalších dvoch kovaniach niekoľko pupčkov - imitácie granulácie. Tvarom a predovšetkým výzdobným motívom pseudofiligránového trojlístka pripomínajú tieto kovania opaska terče na pätkách spŇn variantu BF-H1D-A z oblasti Sriemu a spŇn variantu BF-H1D-K z juhozápadného Slovenska. Z hrobu 133 z pohrebiska Maňa na juhozápadnom Slovensku sú známe ďalšie terčovitú liate kovania so pseudofiligránovou výzdobou (Benadik 1983, tab. LIV: 6, 7). Ústredné kovanie z tejto garnitúry je podobné kovaniu opaska z lokality Penc-Bokehegy. V jeho strede však nevystupuje trojica, ale štvorica pseudofiligránových krúžkov.

Z pohrebiska v Mani však evidujeme aj iné ojedinelé šperky datované do fázy LTC1a, ktorých

paralely poznáme zo Zadunajska. Patrí k nim otvorený náramok zo zdvojenej tyčinky so symetricky rozmiestnenými trojicami mušľových výčnelkov ovinutých pseudofiligránovým vlákom z hrobu 124 (Benadik 1983, tab. XLVI: 5). Ide o typ kruhu BR-O1-A podľa J. Bujnu (2005, 92). Príbuzný kruh pochádza z laténskej nekropoly Ordód-Babót v župe Győr-Moson-Sopron v severozápadnom Zadunajske (Hunyady 1942, tab. XXVIII: 12). Výzdobný prvok trojice mušľovitých výčnelkov ovinutých pseudofiligránovým vlákom je zastúpený aj na náramku z lokality Tevel v župe Tolna v južnom Zadunajske (Hunyady 1942, tab. XXX: 3; Wosinsky 1896, tab. CLII: 2, 3). Uvedený kruh je navyše členený štyrmi prelamovanými krúžkami, ktoré sú zdobené pseudofiligránom. Tento výzdobný prvok - prelamovaný krúžok podobný ohnivku - vystupuje aj na zlomku liateho bronzového náramku z tyčinkových článkov zdobených esíčkovou imitáciou filigránu, pochádzajúceho z niektorého z porušených hrobov na pohrebisku v Mani (Benadik 1983, 67, tab. LVIII: 8).

Jednoduché a zdvojené trojice mušľovitých výčnelkov ovinutých pseudofiligránovým vlákom sa nachádzajú, symetricky rozmiestnené a vzájomne prepojené pseudofiligránovým vlákom, aj na pásikovom tele ojedinelého náramku z hrobu 52 z pohrebiska Bajč-Vlkanovo (okr. Komárno) na juhozápadnom Slovensku (Benadik 1960, obr. 7: 22; tab. XI: 3; pozri Bujna 2005, 92, typ BR-O1-B). Pseudofiligránové vlákno prepájajúce plastické výzdobné prvky - štvorice profilovaných výčnelkov - na tele kruhu zaznamenávame aj na náleze z lokality Sárkeszi v župe Fejér v strednom Zadunajske (Hunyady 1942, tab. XXIX: 6).

Šperky alebo výzdobné prvky šperkov, pre ktoré poznáme analógie z Panónie, sa vyskytli aj na keltskom pohrebisku v Palárikove a Trnovci nad Váhom-Horný Jatov na juhozápadnom Slovensku. V hrobe 31 bol nájdený uzavretý kruhový závesok, po obvode zdobený esovitým motívom (pozri Bujna 2005, 92, typ BR-O1-C). Analógia pre tento závesok je známa z hrobu 43 z pohrebiska Apátipuszta (Wosinsky 1896, tab. CXLIII: 2). Z hrobu 564 z pohrebiska Trnovec nad Váhom-Horný Jatov pochádza ďalší nález, ktorý je netypický pre prostredie juhozápadného Slovenska (Benadik 1957, obr. 4: 7). Má pseudostredolaténsku schému, vysoko oblúkovito klenutý lučík, predĺženú tordovanú pätku a vnútornú tetivu (pozri Bujna 2003, 59, typ BF-Hy1-C). Vysoko klenutým lučíkom a vnútornou tetivou,

⁶ V tomto ženskom hrobe z lokality Ptění-Ptinky sa okrem spŇn typu BF-H1D nachádzala stredne veľká bronzová spona s plastickým rebrovaním na vrchole lučíka a pätkou členenou splošteným plasticky zdobeným vývalkom, bronzový refazový opasok a pár nánožníkov so 4+4 puklicami a so šarnierovým uzáverom (pozri Bujna 2005, 53, typ BR-F3-A). Skladba výbavy zaraďuje tento hrob do úplného začiatku strednej doby laténskej.

t. j. pre spony strednej doby laténskej nezvyčajnou kombináciou, sa vyznačujú napríklad vyššie analyzované a vyhodnotené spony variantu BF-H1D-I zo Zadunajska, ale aj železná spona z okolia mesta Sisak na strednom toku Sávy v dnešnom Chorvátsku (*Majnarić-Pandžić 1970*, tab. LV: 4).

Spony variantov BF-H1D-J a -K, ako aj vyššie uvedené nálezy, prípadne ich konštrukčné či výzdobné prvky naznačujú, že na území dnešného juhozápadného Slovenska a na území priľahlého severného Maďarska je potrebné na začiatku strednej doby laténskej počítať s určitým vplyvom z južnejších častí Karpatskej kotliny. Podobný jav zaznamenávame aj na území Moravy, pričom jeho dokladom nie je len pár spôn typu BF-H1D z lokality Ptění-Ptineky. Na importy z Karpatskej kotliny, datované na začiatok strednej doby laténskej, upozornil vo svojej štúdii M. Čížmář (*1991*, 69). Autor spája relatívne silný karpatský kultúrny vplyv na územie Moravy s príchodom väčších etnických skupín na Moravu, ktoré dokonca interpretuje ako Volkov--Tektoságov. Nie je vylúčené, že určité posuny obyvateľstva z juhu zasiahli aj oblasť juhozápadného Slovenska a región Váckeého ohybu. Avšak konštrukcia a spôsob pripevnenia terča k pätky spony variantu BF-H1D-J (Szob), ako aj uplatnenie motívu „pseudofiligránového trojlístka“ na terči spôn variantu BF-H1D-K (Malé Kosihy, Michal nad Žitavou) a na liatych terčových kovaniach opaska z Pencu-Bokhegyu sú indíciou, že pri nich určitú úlohu zohral aj vplyv Skordiskov.

Spony typu BF-H1D poznáme aj z územia Sedmohradska. V jeho prostredí však predstavujú pravdepodobne importy. Naznačuje to viacero indícií. Je to predovšetkým ich sporadický a priestorovo rozptýlený výskyt. Sú zastúpené troma exemplármi spôn, ktoré pochádzajú z troch pohrebísk situovaných vo vzájomne vzdialených regiónoch. Ide o pohrebisko Dindești v severozápadnom Rumunsku v blízkosti dnešných hraníc s Maďarskom, Cluj-Napoca-Gheorgheni v severozápadnej časti Transylvánskej kotliny a Ațel-Bratei v juhovýchodnej časti tejto kotliny. Lokality Cluj-Napoca-Gheorgheni a Ațel-Bratei navyše ležia v blízkosti toku riek Someșul Mic a Târnava Mare, ktoré patrili v centrálnom Sedmohradsku k dôležitým komunikáciám, teda umožňovali intenzívnejšie regionálne kontakty.

Zo spôn typu BF-H1D zo Sedmohradska možno len pri jednej z nich, a to spony variantu BF-H1D-L z pohrebiska Cluj-Napoca-Gheorgheni, uvažovať

o určitej spojitosti s juhovýchodoalpskou zónou. Ozdobný terč na pätky tejto spony je po obvode lemovaný drobnými pseudofiligránovými esíčkami. Pseudofiligránová esíčková výzdoba bola na terč spôn v strednej dobe laténskej uplatňovaná predovšetkým v regiónoch na hornej Sáve a Dráve. Kónické výčnelky z troch koncentrických pseudofiligránových vlákien, ktoré zdobia lučík spony variantu BF-H1D-L, pripomínajú terče na pätky spôn variantov BF-H1D-G, -H, -I zo Zadunajska.⁷ Spôsob pripevnenia terča na pätku spony variantu BF-H1D-L z pohrebiska Cluj-Napoca-Gheorgheni nie je kvôli zlomkovitosti pätky jasný. Ojedinelá spona variantu BF-H1D-L predstavuje pravdepodobne podobný prípad ako spony variantov BF-H1D-J a -K, hybrid konštrukčných a výzdobných znakov z rôznych keltských oikumén, vystupujúci v cudzom prostredí.

Pri ostatných dvoch nálezoch spôn typu BF-H1D zo Sedmohradska, z pohrebísk Dindești a Ațel-Bratei, možno domnienku o ich určitom vzťahu k oblasti Zadunajska oprieť len o skutočnosť, že ozdobné terče boli na pätku týchto spôn pripevnené dvoma nitmi.⁸ Každopádne však tieto nálezy spôn, tak ako spona variantu BF-H1D-L z pohrebiska Cluj-Napoca-Gheorgheni, dokladajú kontakty keltského obyvateľstva sídliačeho v Sedmohradsku s Keltmi z juhozápadnej časti Karpatskej kotliny.

ZÁVER

Priestorovou analýzou spôn stredolátenskej schémy, s ozdobným pseudofiligránovým terčom na pätky, typu BF-H1D, bolo zistené, že v Karpatskej kotline existovali tri „centrá“ ich produkcie. Každé z nich sa vyznačovalo vlastnými charakteristickými výrazovými prostriedkami. Jedno z týchto centier možno situovať niekde k sútoku riek Sáva a Dunaj v dnešnom Srbsku, kde je podľa historických správ lokalizovaný kmeňový zväz Skordiskov. Miestnou dielňou/dielňami sa vyrábali spony zdobené motívom prelamovaného trojlístka na terči na pätky (variant A). Ďalšie ťažisko produkcie spôn typu BF-H1D ležalo na území horného toku Sávy a snáď aj Drávy v dnešnom Slovinsku, kde antickí letopisci kládli sídla kmeňového zväzu Tauriskov. Tamojšej proveniencie sú viaceré varianty stredolátenských spôn s prelamovaným terčom celoplošne zdobeným pseudofiligránovými esovitými ornamentmi usporiadanými väčšinou do ružice

⁷ Na túto skutočnosť upozornil už M. Szabó (*1975*, 148).

⁸ Keďže sa však samotné terče na sponách z nálezísk Dindești a Ațel-Bratei nedochovali, nevieme uvedenú domnienku podporiť ďalšími argumentmi.

(varianty B-E). Avšak dielne v oboch uvedených centrách uplatňovali ten istý spôsob upevnenia ozdobného terča na pätku spony - zvar. U Skordiskov i Tauriskov boli tieto spony produkované ako pomerne dlhé spínadlá, ktoré merali 55 mm a viac. Podobné rozmery dosahujú napríklad aj bronzové spony stredolaténskej schémy s liatou platničkou s emailovou výplňou na pätku, ktoré sa tradične spájajú so Skordiskami (Čižmář 2005, 131 n.). Zdá sa, že väčšie rozmery bronzových spŇn (> 55 mm) v juhovýchodoalpskej a v podunajskej severobalkánskej zóne súvisia s určitým úzusedom v tamojšom ženskom kroji.

Tretie centrum produkcie stredolaténskych spŇn so pseudofiligránovým terčom na pätku bolo doložené v Zadunajsku, na území dnešnej župy Fejér. Jeho existencia práve v tomto regióne nie je prekvapujúca. V zadunajských dielňach sa zhotovovali šperky zdobené imitáciou filigránu už vo fázach LTB2b-c (honosné spony typu Bölcske). Tradícia produkcie šperkov zdobených imitáciou filigránu v Zadunajsku pretrvávala do začiatku stupňa LTC1, o čom svedčia práve spony typu BF-H1D. Habitus stredolaténskych spŇn so pseudofiligránovým terčom na pätku zo zadunajských dielní však len málo pripomína spony typu Bölcske. Máme pritom na mysli viac výzdobu terča než rozdiel v morfo-

logickej schéme spŇn, ktorý bol podmienený ich typologickým vývojom. Na sponách typu BF-H1D zo Zadunajska už neboli aplikované pseudofiligránové esička, tak charakteristické pre spony typu Bölcske. Kónický terč spŇn typu BF-H1D pozostával z rôzneho počtu koncentrických pseudofiligránových vlákien a jeho vrchol mal podobu ružice z pupčiekov - imitácie granulácie. Terč bol na pätku týchto spŇn prichytený prostredníctvom dvoch nitov, zatiaľ čo pri sponách typu Bölcske bol terč s pätkou zvarený. Spony typu BF-H1D zo Zadunajska (varianty G-I) sa výzdobou terča a spôsobom jeho uchytenia na pätku odlišovali aj od spŇn daného typu z prostredia Skordiskov a Tauriskov. Navyše boli aj o niečo subtlnejšie, ich dĺžka nepresahovala 40 mm.

Ďalším zaujímavým javom je výskyt hybridných variantov spŇn typu BF-H1D v ostatných regiónoch Karpatskej kotliny. Na sponách týchto variantov pozorujeme kombináciu rôznych morfológických, technologických a výzdobných znakov spŇn zo skordiského, tauriského i zo zadunajského výrobného centra. Boli doložené v regióne Váckeého ohybu (spona variantu BF-H1D-J), na priľahlom území dnešného juhozápadného Slovenska (spony variantu BF-H1D-K) a v centrálnom Sedmohradsku (spona variantu BF-H1D-L).

LITERATÚRA

- Benadik 1957 - B. Benadik: Archeologický materiál a jeho hodnotenie. In: B. Benadik/E. Vlček/C. Ambros: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957, 1-200.
- Benadik 1960 - B. Benadik: Keltské pohrebisko v Bajči-Vlkánove. Slov. Arch. 8, 1960, 393-456.
- Benadik 1961 - B. Benadik: Grafitová keramika v laténskych hrobách na Slovensku. Slov. Arch. 9, 1961, 175-208.
- Benadik 1983 - B. Benadik: Maňa, Keltisches Gräberfeld. Fundkatalog. Nitra 1983.
- Berresford Ellis 1996 - P. Berresford Ellis: První tisíciletí keltských dějin. Keltové, 1000 pr. Kr.-51 po Kr. Praha 1996.
- Bujna 1995 - J. Bujna: Malé Kosihy, latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995.
- Bujna 2003 - J. Bujna: Spony z keltských hrobů bez výzbroje z územia Slovenska. Slov. Arch. 51, 2003, 39-108.
- Bujna 2005 - J. Bujna: Kruhový šperk z laténskych ženských hrobů na Slovensku. Nitra 2005.
- Crișan 1973 - I. H. Crișan: Descoperiri celtice de la Cluj, Pețelca și Șeica Mică. Acta Mus. Napocensis 10, 1973, 40-55.
- Čižmář 1975 - M. Čižmář: Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. Pam. Arch. 66, 1975, 417-437.
- Čižmář 1991 - M. Čižmář: Příspěvek k cizím kulturním vlivům na moravských keltských pohřebišťích. Čas. Moravského Mus. Brno 26, 1991, 69-74.
- Čižmář 2005 - M. Čižmář: Contacts between Moravia and the territory of the Scordisci. Celts on the Margin. Studies in European Cultural Interaction 7th Century BC-1st Century AD. Dedicated to Zenon Woźniak. Kraków 2005, 131-134.
- Čižmářová 2004 - J. Čižmářová: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezku. Praha 2004.
- Filip 1956 - J. Filip: Keltové ve střední Evropě. Praha 1956.
- Gabrovec 1966 - S. Gabrovec: Strednjelatensko obdobje v Sloveniji. Arh. Vestnik 17, 1966, 169-242.
- Guštin 1984 - M. Guštin: Die Kelten in Jugoslawien. Jahrb. RGZM 31, 1984, 305-349.
- Guštin 1987 - M. Guštin: La Tène fibulae from Istria. Arch. Jugoslavica 24, 1987, 43-56.
- Guštin 1991 - M. Guštin: Posočje. Posočje in der jüngeren Eisenzeit. Cat. et Monogr. 27. Ljubljana 1991.
- Guštin 1996 - M. Guštin: TAURISCI-Verknüpfung der historischen und archäologischen Interpretation. In: Die Kelten in den Alpen und an der Donau. Akten Internat. Symp. St. Pölten, 14.-18. Oktober 1992. Budapest - Wien 1996, 433-440.

- Haevernick* 1960 - E. T. Haevernick: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland. Bonn 1960.
- Hellebrandt* 1999 - M. Hellebrandt: Celtic finds from northern Hungary. In: Corpus of celtic finds in Hungary. III. Budapest 1999.
- Horváth, J. A.* 1945 - J. A. Horváth: A szobi kelta temető. Folia Arch. 5, 1945, 60-65.
- Horváth, L.* 1987 - L. Horváth: The surroundings of Keszthely. In: T. Kovács/É. Petres/M. Szabó (Ed.): Corpus of celtic finds in Hungary. I. Transdanubia 1. Budapest 1987, 63-178.
- Hunyady* 1942 - I. Hunyady: Kelták a Kárpátmedencében, Tablakötet - Die Kelten im Karpatenbecken, Tafelband. Diss. Arch. II/18. Budapest 1942.
- Hunyady* 1944 - I. Hunyady: Kelták a Kárpátmedencében, Textband. Diss. Pannonicae II/18. Budapest 1944.
- Majnarić-Pandžić* 1970 - N. Majnarić-Pandžić: Keltsko-latenška kultura u Slavoniji i Srijemu. Vinkovci 1970.
- Németi* 1992 - I. Németi: Necropola Latène de la Pişcolt, jud. Satu Mare. III. Thraco-Dacica 13, 1992, 59-112.
- Pahić* 1966 - S. Pahić: Keltske najdbe v Podravju. Arh. Vestnik 17, 1966, 271-336.
- Petres* 1971 - F. É. Petres: A kelták Fejér Megyében. Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig. I/3. Székesfehérvár 1971.
- Spajić* 1954 - E. Spajić: Nalazište mladjeg željeznog doba s terena Osijeka. Osječki Zbor. 4, 1954, 7-18.
- Spajić* 1962 - E. Spajić: Nalazište mladeg željeznog doba s terena Osijeka. Osječki Zbor. 8, 1962, 37-55.
- Szabó* 1971 - M. Szabó: Auf den Spuren der Kelten in Ungarn. Budapest 1971.
- Szabó* 1975 - M. Szabó: Sur la question du filigrane dans l'art des celtes orientaux. Alba Regia 14, 1975, 147-165.
- Szabó* 1992 - M. Szabó: Les Celtes de l'est. Le Second Age du FER dans la cuvette des Karpates. Paris 1992.
- Tapavički-Ilić* 2004 - M. Tapavički-Ilić: Die Skordisker - ein keltisches Volk im Mittelbalkan. Silber der Illyrer und Kelten im Zentralbalkan. Sonderausstellung vom 25. November 2004-31. Juli 2005. Eberdingen 2004.
- Todorović* 1968 - J. Todorović: Kelti u Jugoistočnoj Evropi. Beograd 1968.
- Todorović* 1971 - J. Todorović: Katalog Praistorijskih metalnih predmeta. Beograd 1971.
- Wosinsky* 1896 - M. Wosinsky: Tolnavármegye története. Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig. II. Budapest 1896, 563-618.
- Zachar* 1987 - L. Zachar: Keltské umenie na Slovensku. Bratislava 1987.
- Zirra* 1991 - V. V. Zirra: Entre l'utile et l'art. Les fibules laténiennes en Roumanie. Étud. Celtiques 28, 1991, 451-464.

Rukopis prijatý 27. 10. 2008

Recenzovala PhDr. Gertrúda Březinová, CSc.
Abstract translated by Ludmila Vaňková
Zusammenfassung übersetzt von Eva Pietová

Mgr. Gabriela Brezňanová
Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica
Lazovná 8
SK-975 65 Banská Bystrica
gbreznanova@azet.sk

Beitrag zu einem der Mittellatène-Fibeltypen

Gabriela Brežňanová

ZUSAMMENFASSUNG

Der Zweck dieser Studie ist es aufgrund der Ergebnisse der morphologisch-räumlichen Analyse auf die Existenz der lokalen mittellatènezeitlichen Fibelvarianten mit konischer Fußscheibe, die mit einer Filigranimitation verziert ist, hinzuweisen. Diese Fibeln repräsentieren einen Schmuck-Typ, der typisch für die Materialkultur der Kelten auf dem Gebiet des Karpatenbeckens in der Stufe LTC1 ist. Für die Texterleichterung sind die Fibeln mit dem Kode BF-H1D bezeichnet. Dieser Kode war so ausgewählt, damit er die Bezeichnungen in der Fachliteratur berücksichtigt. Ähnlicher Kode, BF-H1y-D, ist in der Klassifizierung der latènezeitlichen Fibeln aus den waffenlosen keltischen Gräbern aus dem Gebiet der Slowakei für die Fibeln mit pseudo-mittellatènezeitlichem Schema mit der mit Filigranimitation verzierter Fußscheibe verwendet worden (*Bujna 2003*, 59). In der Forschungsterminologie über die keltischen Fibeln ist „y“ das Symbol für innere Fibelsehne. Im Karpatenbecken sind dennoch auch mittellatènezeitliche Fibeln mit pseudo-filigraner Fußscheibe und äußerer/umgewickelter Sehne aufgetreten, das erwähnte Symbol wurde deswegen im Kode ausgelassen. Nach der Wölbung des Bügels, der Motive der Pseudo-Filigranverzierung auf der konischen Fußscheibe, der Art der Befestigung der Scheibe auf den Fibelfuß und der Windungsanzahl waren die Fibeln des BF-H1D-Typs in zwölf Varianten klassifiziert (A-L).

Die räumliche Analyse der Fibeln BF-H1D stellte fest, dass in dem Karpatenbecken drei „Centern“ ihrer Herstellung existierten. Jedes von ihnen hatte eigene charakteristische Ausdrucksmittel. Eine von solchen Centern kann bei dem Zusammenfluss von Sava und Donau im heutigen Serbien, wo den historischen Berichten zufolge der Stammverband der Skordisker siedelte, lokalisiert werden. In der örtlichen „Werkstat“ (Werkstätten) wurden Fibeln mit Fußscheibe, die einen in Durchbruchtechnik verzierten „Dreiblatt“ trugen, hergestellt (Variante A). Ein weiteres Herstellungszentrum der Fibeln BF-H1D lag im Bereich des oberen Flusses von Sava und vielleicht auch Drava im heutigen Slowenien, wo die antiken Geschichtsschreibern Siedlungen des Stammesverbands der Taurisker setzten. Dortiger Provenienz sind auch

mehrere Varianten der mittellatènezeitlichen Fibeln mit durchgebrochener Scheibe, die flächendeckend mit pseudo-filigranen S-förmigen Ornamenten in Rosettenform verziert waren (Varianten B-E). Die Werkstatt in beiden angegebenen Centern haben allerdings dieselbe Befestigungsart der dekorativen Fußscheibe, die Schweißnaht, verwendet. Bei den Skordiskern wie auch Tauriskern wurden so ziemlich massive Fibeln mit einer Länge von 55 mm und mehr hergestellt.

Das dritte Herstellungszentrum der mittellatènezeitlichen Fibeln mit pseudo-filigraner Fußscheibe ist in Transdanubien, im Bereich des heutigen Fejér-Gaus, belegt worden. Sein Vorkommen gerade in dieser Region ist nicht erstaunlich. In den transdanubischen Werkstätten wurde mit Filigranimitation verzierter Schmuck schon in den Stufen LTB2b-c hergestellt (pompöse Fibeln des Bölcske-Typs). Konische Scheibe der Fibeltypen BF-H1D aus den transdanubischen Werkstätten entstand aus verschiedener Anzahl von konzentrischen pseudo-filigranen Drähten und ihre Spitze hatte eine aus kleinen Buckeln bestehende Rosettenform ebenfalls Granulierungsimitation (Varianten G-I). Auf dem Fibelfuß war die Scheibe mit zwei Nieten befestigt. Die Fibeltypen BF-H1D aus Transdanubien haben sich von dem gegebenen Fibeltyp aus dem Milieu der Skordisker und Taurisker nicht nur durch die Verzierung und Befestigungsart der Scheibe, sondern auch durch die metrischen Parameter unterscheidet. Sie waren ein wenig subtiler, nicht länger als 45 mm.

Eine weitere interessantere Erscheinung ist das Vorkommen von hybriden Fibelvarianten des BF-H1D-Typs in weiteren Regionen des Karpatenbeckens. Bei diesen Fibeln kann eine Kombination von verschiedenen morphologischen, technologischen und Herstellungszeichen der Fibeln aus den „Herstellungszentren“ der Skordisker, Taurisker wie auch aus Transdanubien festgestellt werden. Sie wurden in der Region von Donauknie (Fibelvariante BF-H1D-J), auf dem anliegenden Gebiet der heutigen Südwestslowakei (Fibelvariante BF-H1D-K) und im zentralen Siebenbürgen (Fibelvariante BF-H1D-L), belegt.

Abb. 1. Verbreitung der mittellatènezeitlichen Fibeln mit pseudo-filigraner Fußscheibe. Fundstellen: 1 - Aba-Belsőbáránd; 2 - Apátipusztá; 3 - Aşel-Bratei; 4 - Brežice; 5 - Cluj-Gheorgheni; 6 - Dineşti; 7 - Formin; 8 - Jutas; 9 - Kupinovo; 10 - Malé Kosihy; 11 - Michal nad Žitavou; 12 - Mokronog; 13 - Orašac; 14 - Osijek-Donji Grad; 15 - Ptění-Ptinky; 16 - Rácalmas-Kulcs; 17 - Sárbogárd-Szecsöd; 18 - Sremska Mitrovica; 19 - Szob; 20 - Vác;

21 - Valična Vas; 22 - Zemun-Obala Dunava. Legende: a - Fibel-Länge < 45 mm, Scheibe zum Fuß mit Schweißnaht befestigt; b - Fibel-Länge > 55 mm, Scheibe zum Fuß mit Schweißnaht befestigt; c - Fibel-Länge < 45 mm, Scheibe zum Fuß mit zwei Nieten befestigt; d - Fibel-Länge > 55 mm, Scheibe zum Fuß mit zwei Nieten befestigt; e - Auf der Scheibe ein Pseudo-Filigranes „Kleeblatt“-Muster; f - Auf der Scheibe ein Pseudo-Filigranes S-Muster;

g - Auf der Scheibe eine Pseudo-Filigran-Spirale und eine Rosette; h - Auf der Scheibe ein kreuzförmiger Beschlag mit Pseudo-Filigran-S-Muster; i - Auf der Scheibe ein Pseudo-Filigran-S-Muster und auf dem Bügel Pseudo-Filigran Spiralen; j - Auf der Scheibe ein Pseudo-Filigran Fünfblattmuster; Rahmenförmige Wölbung des Fibelbügels; l - Parabelförmige Wölbung des Fibelbügels; Bogenförmige Wölbung des Fibelbügels.

Abb. 2. Mittellatènezeitliche Fibeln mit pseudo-filigraner Fußscheibe aus dem Gebiet von Serbien, Kroatien und Slowenien. BF-H1D-A (1 - Osijek-Donji Grad; 2, 5 - Kupinovo; 3 - Zemun-Obala Dunava; 4 - Sremska Mitrovica); BF-H1D-F (6 - Orašac); BF-H1D-B (7 - Formin; 8 - Valična Vas; 9 - Mokronog); BF-H1-C (10 - Brežice); BF-H1D-D (11 - Mokronog); BF-H1D-E (12 - Osijek-Donji Grad, Grab 27). Verschiedene Maßstäbe.

Abb. 3. Mittellatènezeitliche Fibeln mit pseudo-filigraner Fußscheibe aus dem Gebiet von Ungarn, Südwestslowakei, Mähren und Rumänien. BF-H1D-G (1 - Sárbogárd-Szecsod); BF-H1D-H (2 - Aba-Belsobáránd, Grab 2); BF-H1D-I (3 - Apátipusztá, Grab 22; 4 - Rácalmas-Kulcs); BF-H1D-J (5 - Szob, Grab 2); BF-H1D-K (6 - Michal nad Žitavou, Grab 13/56; 7 - Malé Kosihy, Grab 425); BF-H1D-L (8 - Ptění-Ptinky; 9 - Cluj-Napoca-Gheorgheni). Verschiedene Maßstäbe.

Abb. 4. Abb. 4. Funde aus der Süd-Westslowakei und grenzenden Ungarn-Gebiet, die die vom Süden kommende Einflüsse belegen. 1 - Erdut; 2 - Osijek-Donji Grad, Grab 9; 3 - Maňa, Grab 124; 4 - Bajč-Vlkanovo, Grab 52; 5 - Penc-Bokhegy, Grab 2; 6 - Tevel; 7 - Apátipusztá, Grab 43; 8 - Trnovec nad Váhom-Horný Jatov, Grab 564; 9 - Sisak; 10 - Maňa, Grab 133; 11 - Palárikovo, Grab 31; 12 - Ordód-Babót. Verschiedene Maßstäbe.

DETI STREDODUNAJSKÝCH GERMÁNOV

Analýza hrobov detí a mladistvých ¹

IVANA KVETÁNOVÁ

Children of the Germani in the Mid-Danubian Basin. Analysis of infant and juvenile burials. Based on available archaeological, written and iconographic sources, the article gives a picture of Germanic infants and juveniles. Germanic burials of children and immature individuals in the mid-Danubian region from the 1st to 4th cent. BC are analysed here. The territory under study comprises southwest Slovakia, Moravia and Lower Austria. Graves with anthropological classification of skeletal remains - infans, juvenis or individuals at the turn of infans/juvenis were included into the analyses. The territory under study provided us with 120 graves of infants and juveniles, 115 of them were cremation and 5 inhumation burials. In one case a common grave of a child and juvenile was excavated, in three other cases children were buried with adult individuals. Graves from settlements are presented in the article as well and grave goods are comparable with those from graves situated on necropolises. Grave equipment is confronted with age of deceased children, their evolutionary stage and specificities. Special attention is paid to clothing fittings, occurrence of weapons and artefacts of everyday use in children's burials. Cases, when an individual of juvenile or juvenile/adult age could be a parent, i.e. could have own children, can occur among the juvenile burials.

Key words: Germani, mid-Danubian Barbaricum, burials of infants and juveniles, Roman period.

ÚVOD

Problematike detských hrobov z doby rímskej sa dlho venovala pozornosť len veľmi okrajovo.² Túto skutočnosť mohlo zapríčiniť viacero faktorov - menší počet zistených detských hrobov v rámci pohrebísk³, často nezrealizovaná antropologická analýza, ale predovšetkým prevládajúci žiarový spôsob pochovávaní. V súvislosti s antropologickým určením kostrových pozostatkov detí treba pripomenúť všeobecne známy fakt, že pohlavie pochovaného dieťaťa často nie je možné spoľahlivo určiť. Problematikou môže byť aj určenie detských hrobov na základe gracilnosti kostičiek „voľným okom“, teda bez odborného posudku antropológa.

V tomto príspevku sa budeme venovať detským hrobom Germánov žijúcich v oblasti stredného Podunajska v období od 1. do 4. stor. a pokúsime sa o zhromaždenie a doplnenie informácií, ktoré dlho stáli na okraji záujmu bádateľov.

Perspektívy výskumu

Skúmanie hrobov detí v germánskom prostredí môže okrem bežného štatistického vyhodnotenia detskej úmrtnosti priniesť mnoho cenných interpretačných poznatkov. Z hrobových nálezov je možné, aj keď len v obmedzenej miere, zistiť napríklad bližšie informácie o odevu či o pohrebných zvyklostiach spätých so smrťou dieťaťa. Nevýhodou je, že hroby nesprostredkujú obraz o živom, ale len o mŕtvom dieťati. Disponovanie s jeho telom po úmrtí, výber odevu a jeho súčastí či výber milodarov, to všetko záležalo od pozostalých - od pohnútok jeho dospelých príbuzných alebo zvyklostí členov danej komunity.⁴ Je otázne, či nájdený hrobový inventár tvoria predmety, ktoré naozaj dieťa počas života nosilo a používalo, alebo ide len o predmety, ktoré mu jeho pozostalí vložili do hrobu v súvislosti s pohrebným rítom a náboženskými predstavami, okrem iného napríklad rôzne ochranné predmety -

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu 2/6126/27 agentúry VEGA.

² Záujem o túto tému však postupne narastá. Obzvlášť bohatá literatúra publikovaná v posledných rokoch sa viaže k pomerom v Rímskej ríši (Alt/Kemkes-Grotenhaller 2002; Bugaj 2004, 23-28; Hölschen/Becker 2006, 35-44; Schallmayer 2006, 55-69 a iní). Podstatne menšia pozornosť sa venovala skúmaniu tejto problematiky u Germánov. Za veľmi prínosnú možno preto pokladať štúdiu, ktorá mapuje situáciu na pohrebisku przeworskej kultúry v Opatowe (Madyda-Legutko/Rodzińska-Nowak/Zagórska-Telega 2004, 199-213). Skúmaného územia (juhozápadného Slovenska) sa najnovšie priamo dotýka práca E. Krekoviča (2007), v ktorej sa autor zaoberá veľkosťou použitej urny vzhľadom na pohlavie a vek pochovaných a porovnáva pritom detské hroby s hrobmi dospelých jedincov.

³ V prípade žiarových hrobov sa berie do úvahy možnosť plytšieho zahĺbenia jamy detských hrobov, teda aj väčšia pravdepodobnosť ich zničenia, napríklad orbou.

⁴ B. Kraus (2002, 106) správne pripomenul, že: "Kinder unterschieden sich nicht nur im Leben, sondern auch im Tod von Erwachsenen. Ihre Gräber sind die materialisierte Reaktion einer bestattenden Gemeinschaft auf den paradoxen Tod am Lebensanfang."

amulety (Kraus 2002, 108; Pawleta 2004, 88). Popri chudobne vybavených hroboch detí a mladistvých, resp. hrobch bez výbavy, ktoré tvoria väčšinu, sa objavujú hroby, ktoré zaujmú výnimočnosťou nájdených predmetov.

Pohrebna výbava jedinca zomrelého v detskom veku obsahovala často predmety, ktoré môžu indikovať pohlavie pochovaného. Niektoré ochranné predmety (amulety), prípadne „materinské“ dary (napr. praslen v hrobe dieťaťa) či prílohy súvisiace s pohrebným rituálom môžu byť však zavádzajúce. Ochrannú funkciu plnili údajne akékoľvek ostré predmety vložené do hrobu (napr. nože, meče). Z uvedených dôvodov je preto problematické vyjadriť sa k pohlaviu pochovaného jedinca. Na tomto mieste je vhodné uviesť Tacitovu informáciu o svadobných zvyklostiach Germánov navzájom sa obdarovať zbraňami, teda ženy ich dostávali ako svadobný dar, ale prinášali ich tiež do zväzku svojim mužom. Je možné, že dievča, ktoré zomrelo pred vydajom, si zobralo túto svadobnú výbavu so sebou na „onen svet“ (*Tac. Germ.*, 18).

Obsah hrobu hovorí veľa o predstavách vtedajších ľudí o posmrtnom živote. Predmety vložené do hrobu boli určite starostlivo vybrané. Nevedno však, čo bolo hlavným kritériom výberu. Mohli to byť subjektívne aj objektívne dôvody. Prílohy vložené do hrobu pravdepodobne zodpovedali predstavám o ďalšej existencii na druhom svete. Možno ich tvorili predmety, ktoré deti či mladiství v danom veku používali a potrebovali k životu.

Riešeniu tejto problematiky napomôže analýza hrobových nálezov, v našom prípade to bude z oblasti germánskeho barbarika stredného Podunajska. Do úvahy pritom budeme brať osobitosti vlastné každému vekovému stupňu nedospelého jedinca. Tie závisia od fyzického a psychického vývoja človeka, čím dodávajú charakteristickú náplň každej jeho vývojovej etape.

HROBY DETÍ A MLADISTVÝCH Z ÚZEMIA STREDNÉHO PODUNAJSKA

Z pohrebísk skúmaných na území stredného Podunajska (Dolné Rakúsko, južná Morava a juhozápadné Slovensko) bolo k dispozícii iba 120 hrobov detí a mladistvých.⁵ Okrem nich sa na týchto pohrebiskách vyskytol jeden dvojhrob - spoločný hrob dieťaťa a mladistvého jedinca a tri dvojhroby, v ktorých boli zistené pozostatky dieťaťa a dospelého. Špeciálnu kategóriu tvorilo 7 hrobov obsahujúcich pozostatky jedincov, ktorých vek hraničil medzi fázou juvenis a adultus (tabela 1; diagram 1).

Uvedený počet hrobov detských a mladistvých jedincov bolo možné zistiť len na tých pohrebiskách, kde bola uskutočnená antropologická analýza. Takými sú pohrebiská v Abraháme, Kostolnej pri Dunaji, Sládkovičove, Bešeňove, Očkove, Veľkom Cetíne, Šitbořiciach, Veľkých Hostěrádkach, ako aj ojedinelé hrobové nálezy v Bratislave-Vajnorochoch, Wilfersdorfe, Olomouci-Neředine, Šoporni-Štrkovci. Výsledný počet by bol iste vyšší, ak by sa podarilo určiť aj ďalšie z prebádaných hrobových nálezov.⁶ V budúcnosti môže priniesť zaujímavé výsledky najnovšie objavené germánske pohrebisko v Modřiciach (Kos 2004, 184, 185; 2005, 269, 270) a čiastočne preskúmané pohrebisko v Zohore (Elschek 2002).

Na pohrebisku v Abraháme bolo zistených 30 detských hrobov a 16 hrobov mladistvých jedincov vo veku juvenis (Kolník/Stloukal 1974).⁷ V uvedenom počte je 13 hrobov (6 detských a 7 mladistvých jedincov), v ktorých nebol zistený žiaden hrobový inventár. Keďže ide prevažne o žiarové urnové alebo žiarové jamové hroby, mohli byť súčasťou odevu a ďalšie prídavky spálené na pohrebnej hranici (diagram 2). V Kostolnej pri Dunaji sa registruje 7 detských hrobov a 3 hroby mladistvých (diagram 3), na pohrebisku v Sládkovičove sa na základe antropologického určenia podarilo identifikovať 3 detské hroby, 4 hroby mladistvých a jeden spoločný hrob dospelého jedinca a dieťaťa (diagram 4).⁸

⁵ Do analýzy neboli zahrnuté nálezy zo sarmatskej oblasti.

⁶ Podľa nálezu hrkálky v žiarovom hrobe zo Šoporne (poloha Slnečná ul.) by sa dalo predpokladať, že i tento hrob patril dieťaťu. Kvôli absencii antropologickej analýzy sme ho nemohli zaradiť do analýzy (Vajdíková 1999, 160, 161, 284, obr. 131).

⁷ T. Kolník (1980) pripúšťa, že v prípade hrobov s menším množstvom kostrových pozostatkov možno ide o detské hroby (hroby 58, 129 a 158). Keďže hroby neboli jednoznačne určené ako detské, nemožno ich plnohodnotne začleniť do analýzy (Kolník 1980, 34, 53, 58, 59; porovnaj: Kolník/Stloukal 1974, 60, 62, 63). Rozporuplné určenie nachádzame i v prípade hrobu 102 z Abraháma. Podľa určení M. Stloukala ide o hrob dospelého jedinca (Kolník/Stloukal 1974, 63). T. Kolník (1980, 46) uvádza, že ide o hrob mladistvého jedinca.

⁸ Kvôli nejednotnému určeniu veku pochovaného sme do analýzy nezahrnuli hrob 2 zo Sládkovičova. T. Kolník (1980, 131) uvádza, že ide pravdepodobne o dieťa alebo mladistvého. Inde nájdeme informáciu, že kostrové pozostatky sa nezachovali (Kolník/Stloukal 1976, 98).

Tabela 1. Prehľad hrobov nedospelých jedincov zo stredného Podunajska podľa veku a jednotlivých období.

Datovanie	Infans	Juvenis	Juvenis/adultus	Infans + juvenis	Infans + adultus-maturus
1.-2. stor.	32	18	–	–	1
2./3. stor.	6	3	1	–	–
3.-4. stor.	41	3	6	1	1
1.-4. stor.	5	5	–	–	–
Začiatok 5. stor.	–	–	–	–	1
Spolu	84	29	7	1	3

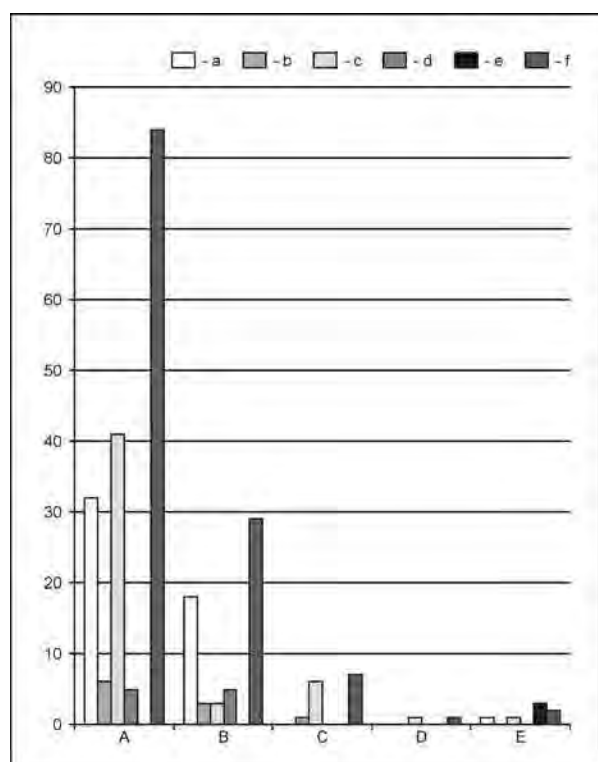

Diagram 1. Prehľad hrobov nedospelých jedincov zo stredného Podunajska podľa veku a jednotlivých období. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus; D - infans a juvenis; E - infans a adultus. Legenda: a - 1.-2. stor.; b - 2./3. stor.; c - 3.-4. stor.; d - 1.-4. stor.; e - začiatok 5. stor.; f - spolu, celkový počet.

Väčšia koncentrácia detských hrobov bola zistená na pohrebisku vo Veľkom Cetíne. Z preskúmaných 157 hrobov bolo spolu s antropologickým posudkom dosiaľ publikovaných 29, z ktorých až 20 patrilo detským jedincom vo veku do 14 rokov (hroby 1, 2, 4-8, 11, 13-17, 20-24, 26, 29). Traja jedinci ženského pohlavia zomreli na prahu dospelosti (juvenis/adultus). Jediniec pochovaný v hrobe 12 bol antropologicky určený ako infans III alebo adultus I. Ďalší traja boli určení ako dospelí (muž - maturus, žena - adultus a jediniec neurčeného pohlavia

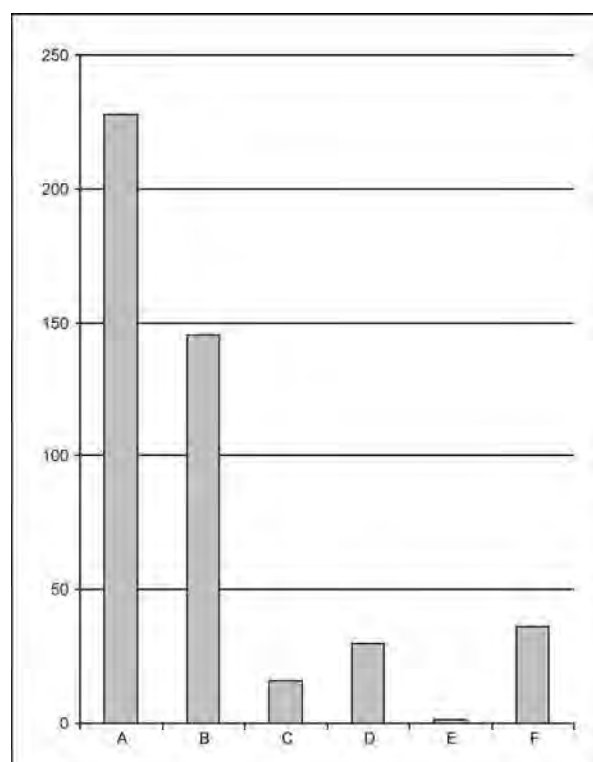

Diagram 2. Abrahám. Prehľad pochovaných jedincov na základe veku. Podľa: Kolník/Stloukal 1974. A - celkový počet; B - adultus; C - juvenis; D - infans; E - infans a adultus; F - neurčené.

a veku). V troch hroboch sa nezachovali kostrové pozostatky (Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 194-201; Ruttkayová, v tlači; Vondráková 1994, 243-245). Je možné, že išlo o koncentráciu detských hrobov v tejto časti pohrebiska. Ďalšia interpretácia nie je možná bez realizovania antropologickej analýzy zvyšných 128 hrobov (diagram 5).⁹

Z ostatných germánskych pohrebísk bol zaznamenaný menší počet detských hrobov. Dôvodom môže byť i nekompletné zrealizovaná antropologická analýza. V Bešeňove sa našli 4 detské hroby, len v 1

⁹ Predbežne sa javí, že ide len o časť pohrebiska s väčšou koncentráciou detských hrobov. Potrebné však bude overenie pomocou antropologického určenia. Za predbežné informácie ďakujem PhDr. J. Ruttkayovej.

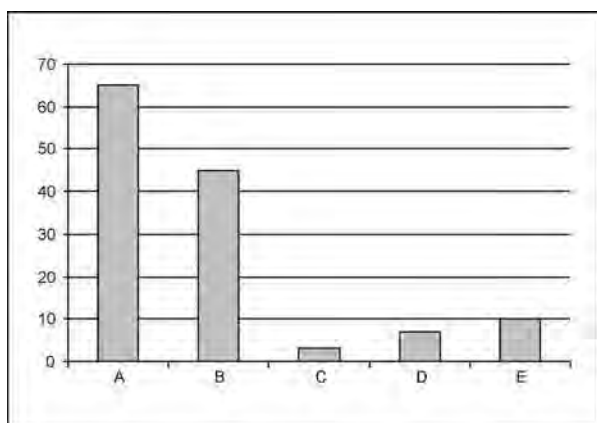

Diagram 3. Kostolná pri Dunaji. Prehľad pochovaných jedincov na základe veku. Podľa: Kolník/Stloukal 1977. A - celkový počet; B - adultus; C - juvenis; D - infans; E - neurčené.

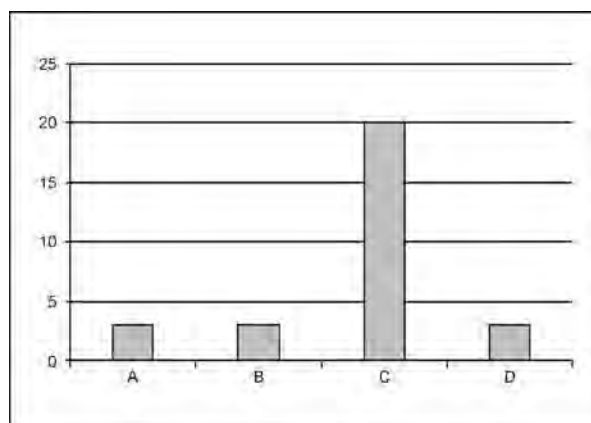

Diagram 5. Veľký Cetín. Prehľad pochovaných jedincov na základe veku. Podľa: Vondráková 1994. A - adultus/maturus; B - juvenis; C - infans; D - neurčené.

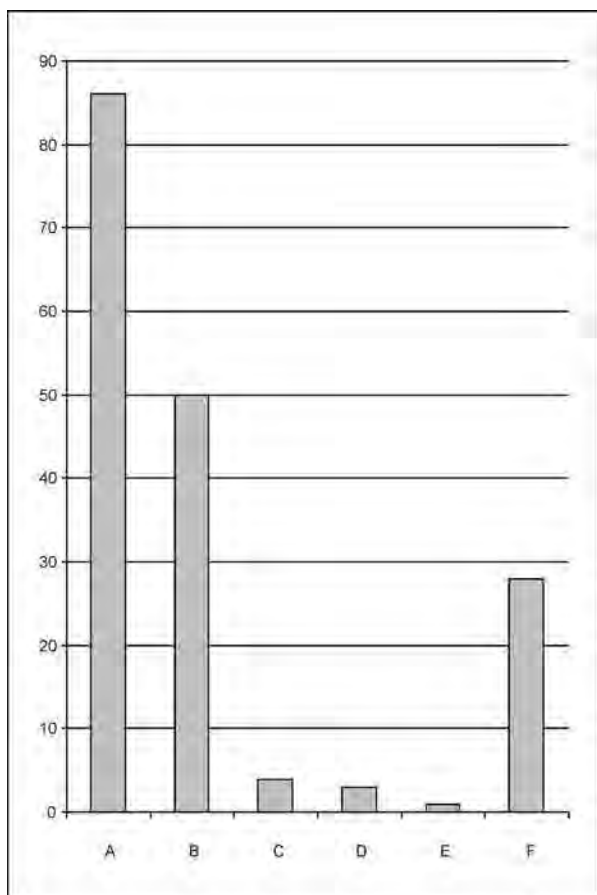

Diagram 4. Sládkovičovo. Prehľad pochovaných jedincov na základe veku. Podľa: Kolník/Stloukal 1976. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus; D - infans + juvenis; E - infans + adultus/maturus; F - neurčené.

prípade ide o hrob mladistvého (Hajniš 1962; Kolník 1961). Zo Šitbořic poznáme 5 detských hrobov, 1 hrob mladistvého muža vo veku juvenis a v 4 prípadoch ide o jedincov na hranici juvenis/adultus (Droberjar/Kazdová 1993). Vo Veľkých Hostěrádkach sa našiel 1 spoločný hrob dieťaťa a dospelého (Peškař/Ludikovský 1978; Stloukal 1978, 115-119), v Gbelciach bol v hrobe 1 mladistvý jedinec vo veku 14-20 rokov (Beljak/Kolník 2006, 57-94). Na pohrebisku v Očkove bolo identifikovaných 11 detských hrobov a 1 hrob jedinca vo veku juvenis.¹⁰ Detský hrob sa našiel aj na lokalitách Moravská Nová Ves-Hrušky, Wilfersdorf a Kostelec na Hané (hrob 21). Kostrový hrob 15-17 ročného dieťaťa bol objavený v Olomouci-Neředíně (tabula 2).

Dvojhroby - spoločné hroby detí, mladistvých a dospelých jedincov

Dvojhroby boli zistené spolu v 4 prípadoch - 1 spoločný hrob dieťaťa a mladistvého jedinca a 3 hroby s kostrovými pozostatkami dieťaťa a dospelého. Ide o antropologické pozostatky uložené v jednej urne (tabuly 1 a 2; diagram 1). Hroby tohto typu sa dajú zistiť výlučne antropologickým určením. Keďže antropologické analýzy vo väčšine prípadov chýbajú, môžeme na skúmanom území predpokladať vyšší počet hrobov tohto typu.

Spoločné hroby, teda i približne totožný čas smrti dospelého jedinca a dieťaťa, môžu napovedať o okolnostiach ich smrti. V prípade spoločného pochovania ženy a dieťaťa sa ako najpravdepodobnejší dôvod javí smrť pri pôrode. Takúto teó-

¹⁰ Za informáciu ďakujem autorovi výskumu PhDr. T. Kolníkovi, DrSc. Všetky zistené hroby detí a mladistvých pochádzajú z nepublikovanej časti pohrebiska (Kolník 1956, 233-300; 1964).

Tabela 2. Pohrebiská s hrobmi nedospelých jedincov z germánskeho barbarika stredného Podunajska.

Lokalita	Infans	Juvenis	Juvenis/adultus	Infans + juvenis	Infans + adultus-maturus
Abrahám	30	16	–	–	1
Bešeňov	4	1	–	–	–
Bratislava-Vajnory	1	–	–	–	–
Kostelec na Hané	1	–	–	–	–
Kostolná pri Dunaji	7	3	–	–	–
Moravská Nová Ves-Hrušky 35	1	–	–	–	–
Očkov	11	1	–	1	–
Olomouc-Neředín	–	1	–	–	–
Sládkovičovo	3	4	–	–	1
Šitbořice	5	1	4	–	–
Šoporňa-Štrkovec	–	2	–	–	–
Velké Hostěrádky	–	–	–	–	1
Veľký Cetín	20	–	3	–	–
Wilfersdorf	1	–	–	–	–
Spolu	84	29	7	1	3

riu môžu potvrdzovať hroby, kde sa vyskytovali kosti novorodenca často sprevádzané pohrebom mladej ženy.¹¹ Ďalšou z možností je smrť v čase útoku a ohrozenia či epidémie. S touto alternatívou možno spájať dvojhroby muža a dieťaťa. V spoločných hrobách muža a dieťaťa sa predovšetkým na území przeworskej kultúry objavuje skupina hrobov s typickými ženskými prílohami. A. Małyś (2004) preto usudzuje, že v takýchto prípadoch bolo s mužom pochované dieťa ženského pohlavia. Mužské prvky sa v týchto hrobách vyskytujú totiž v menšom zastúpení. Na základe zachovaných príloh sa teda javí, že predmety venované dieťaťu boli početnejšie. Podľa A. Małyś (2004, 223) takýto model hovorí skôr o rôznom spoločenskom postavení oboch pochovaných, t. j. hrob dieťaťa so služobníkom. Nemusí ísť teda len o pokrvných príbuzných. V spoločnom hrobe mohli byť z rôznych dôvodov pochované, resp. na spoločnej hranici spálené osoby, ktoré zomreli v rovnakom čase a neboli v žiadnom príbuzenskom zväzku (Czarnecka 1990, 91-96; Małyś-Legutko/Rodzińska-Nowak/Zagórska-Telega 2004, 209).

Za dvojhroby možno podľa polohy urien pokladať snáď i žiarové hroby 68 a 68A z Bešeňova. Na základe antropologického určenia ide o dvoch detských jedincov vo veku infans II (Hajniš 1962, 108; Kolník 1961, 235, tab. IX).¹² Je možné, že ide o deti z jednej

rodiny, prípadne o deti, ktoré zomreli v približne rovnakom období.

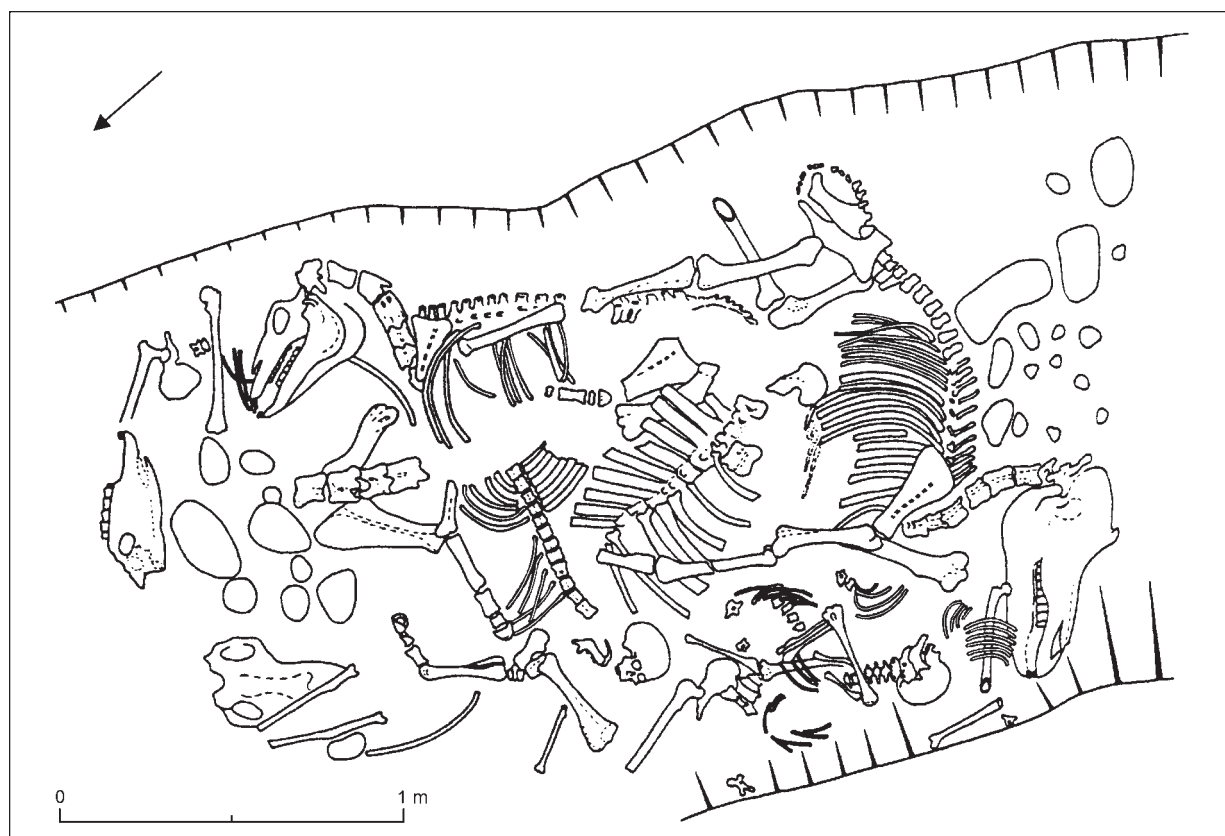
Aplikovanie akýchkoľvek schém pri určovaní pohlavia pochovaných jedincov v spoločnom hrobe je často skresľujúce. Treba pripomenúť, že inventár detských hrobov vo všeobecnosti viac pripomína inventár ženských hrobov ako mužských (Lohrke 2000, 541).

Z publikovaných hrobov a pohrebísk stredného Podunajska boli antropologickou analýzou určené ako dvojhroby hrob 50 z Abraháma, hrob 76 zo Sládkovičova a hrob 22 z Veľkých Hostěrádk. Vo všetkých prípadoch ide o žiarové urnové hroby.

Dvojhrob 50 z Abraháma možno označiť ako spoločný hrob matky a dieťaťa. Podľa antropologického určenia išlo o kostrové pozostatky novorodenca a identifikované boli aj ďalšie, prislúchajúce dospelaj osobe vo veku 20-40 rokov (adultus). Podľa ihelníka ako jediného nálezu by zrejme mohlo ísť o ženu. Dvojhrob 76 zo Sládkovičova patrila dieťaťu vo veku do 14 rokov a dospelému jedincovi. Okrem fragmentu spony sa tu našli medvedie pazúry, podobne ako v hrobe 12 z Veľkého Cetína. Dvojhrob 22 z Veľkých Hostěrádk bol datovaný na začiatok 5. stor., teda čiastočne presahuje časové vymedzenie práce. V hrobe bolo pochované dieťa s dospelým jedincom a našiel sa tam aj jeden kostený hrebeň (Peškař/Ludíkovský 1978, 93, obr. 8: 1-4; Stloukal 1978, 117).

¹¹ Násilná smrť malého dieťaťa (do 7. r.) po náhlej smrti matky má početné etnografické analógie. Dôvodom jeho usmrtenia môže byť neschopnosť spoločnosti postarať sa o dieťa mladšieho veku po matkinej smrti. Tento model nezodpovedá charakteru germánskej spoločnosti, preto ho nemožno aplikovať (Wiśniewska 1998, 76).

¹² K. Hajniš (1962, 108) uvádza hroby 68a a 68b, no s najväčšou pravdepodobnosťou mal na mysli hroby 68 a 68A.

Obr. 1. Mušov, poloha Neurissen. Ľudské pozostatky v priekope dočasného tábora. Podľa: Bálek/Šedo 1995.

Hroby detí a mladistvých na germánskych sídliskách

Často diskutovaná je otázka deficitu detských hrobov na pohrebiskách v porovnaní s hrobmi dospelých jedincov. Počet detských hrobov nezodpovedá našim dohadom o vysokej detskej úmrtnosti. Príčinou môžu byť plytko zahĺbené detské hroby, ktoré sa zničili napríklad orbou (Lohrke 2000, 541). Pomerne častým prípadom sú pohreby detí mimo pohrebísk. Tento ukazovateľ mohol súvisieť s tým, že nie každé dieťa mohlo byť pochované na spoločnom mieste s ostatnými členmi spoločnosti. Uvedený názor nie je však možné obhájiť bez znalosti pohľadu na práva a postavenie dieťaťa v období, v ktorom žilo (Madyda-Legutko/Rodzińska-Nowak/Zagórska-Telega 2004, 212). Časté hroby novorodencov v osadách na pôde Rímskeho impéria umožňujú uvažovať, že ide o deti, ktoré zomreli ešte predtým, ako dostali meno (Hölschen/Becker 2006, 37, 38). Akt pomenovania dieťaťa (*dies lustricus*, resp. *dies nominis*) sa uskutočňoval u dievčat na ôsmy a u chlapcov na deviaty deň po

narodení (Marquardt 1964, 83; Schallmayer 2006, 58). S interpretáciou detských hrobov ako „stavebných obetí“ sa stretávame pri nálezoch detských kostičiek v rámci sídlisk, v blízkosti stavby alebo pod jej základovým murivom. Zo skúmanej oblasti nemáme priamy doklad takejto obete. Tacitus sa venuje okrem iného aj otázke detskej úmrtnosti, a to v súvislosti s regulovaním počtu detí: „Obmedzovať počet detí (u Germánov) alebo zabiť niektoré z neskôr narodených sa pokladá za zločin“ (Tac. Germ., 19). Túto informáciu vložil do svojho diela zrejme preto, lebo sa vymykala praxi bežnej v antickom Ríme.¹³ Opačnú informáciu prináša Soranos: „Po odstrihnutí pupočnej šnúry väčšina Barbarov - Germáni, Skýti, ale tiež mnohí Gréci - ponárajú dieťa do studenej vody na posilnenie. To, ktoré chlad neznesie, ale zmodrá alebo dostane kŕč, zomrie a tak dokáže, že nie je hodné výchovy“ (Sor. Gyn., 2, 12, 1). Podobný obraz poskytujú aj ďalší autori (Diodor. 5, 29, 2; Sen. Ira, 1, II, 3; Pomp. Mela 3, 26). Germánske právo zrejme vyslovene nezakazovalo usmrtenie detí, najmä vtedy, ak sa narodili s nejakým defektom (Much 1967, 293; Wiśniewska 1998, 76).

¹³ Odvrhnutie alebo utratenie dieťaťa (*expositio infantis*) sa vyskytlo v prípade chudoby alebo pochybnosti o otcovstve dieťaťa. V antickom svete bolo bežné zabíjať deti, ktoré sa narodili s rôznym druhom postihnutia. Takéto deti boli najčastejšie utopené. Za vlády cisára Severa Alexandra (222-235 po Kr.) a neskôr, iste aj pod vplyvom šíriaceho sa kresťanstva, sa odloženie dieťaťa začalo pokladať za trestný čin (Bugaj 2004, 24; Kreutzer 2000, 529; Marquardt 1964, 82, 83; Rawson 2005, 105, 106; Slovník 1974, 407, 409).

Na území Moravy sa nálezy kostí ešte nenarodeného dieťaťa podarilo nájsť v sídliskovom objekte vo Vážanoch nad Litavou (Šedo 1997, 359-371). Kostí nenarodeného, prípadne predčasne narodeného dieťaťa boli okrem iného sprevádzané nálezom lastúry s otvorom, ktorá mohla slúžiť ako závesok, eventuálne môže ísť o predmet zo zásypu jamy. Nález je rámcovo datovaný do stupňov B2 až C1.

V priekope dočasného rímskeho tábora pri Mušove, v polohe Neurissen, sa našli kostrové pozostatky približne 34 jedincov (Bálek/Šedo 1995, 11-14).¹⁴ Podľa antropologického určenia M. Dočkalovej boli medzi mŕtvymi starší muži, ženy a deti (6 detí, 2 mladiství jedinci, 20 žien, 6 starších mužov). Početné zranenia (stopy poškodenia lebky po sečných, bodných a rezných ranách, v jednom prípade i dekapitácia) zistené na ľudských kostiach poukazujú na to, že títo jedinci zrejme zomreli násilnou smrťou (Dočkalová 2005, 23-43). Podľa sprievodných nálezov by mohlo ísť o skupinu germánskeho obyvateľstva. Jedno zo zomrelých detí (vo veku 4-5 rokov) zvieralo v pravej ruke dva železné kľúče (Dočkalová 2005, 32). Podľa sprievodných nálezov (2 esovité zápinky, 3 železné pracky, jantárové koráliky a iné) možno objekt datovať na záver 2. stor. až začiatok 3. stor. po Kr. (obr. 1).

Z germánskych sídlisk na území Slovenska pochádzajú pozostatky nerituálne pochovaných ľudských jedincov z Ondrochova, zo Štúrova a z Branča (Kolník 1962, 344-397; Vladár 1962, 308-327). V prípade nálezov z Ondrochova a Štúrova ide o kostrové pozostatky jedincov vo veku infans až juvenis. O násilnej smrti možno uvažovať v prípade nálezu detskej kostry z Ondrochova. Lebka dieťaťa nesie stopy násilia. Pod detskou kostrou sa našla kostra srnca. Na sídlisku v Štúrove sa našli dve pohodené kostry nedospelých jedincov. Jedna patrila dieťaťu neurčeného pohlavia vo veku 10 až 12 rokov, ďalšia pravdepodobne nedospelému mužovi vo veku 15 až 20 rokov (Kolník 1962, 356, 363, obr. 124; 125). Jedna z kostier bola rozrušená a sekundárne poškodená pri kopaní hrovej jamy vo včasnóm stredoveku. Sprievodné nálezy boli chudobné. Čriepok zdobený prstom vtlačenými jamkami bol nájdený medzi rebrami mladistvého jedinca. V panvovej časti kostry boli dva väčšie

kusy prepálenej jednostrannej lícovanej mazanice s odtlačkami prútov na druhej strane.¹⁵

Uvedené nálezy nerituálnych hrobov z dnešného územia Slovenska neboli sprevádzané nálezmi šperkov či súčasťami odevu. Môže to znamenať, že zomrelí jedinci boli pochovaní buď nahí, alebo pozbavení kovových a iných vzácnejších súčastí odevu. Mnohé zrejme záviselo od okolností smrti. Nezodpovedaná otázka zatiaľ prípadná súvislosť smrti dieťaťa a srnca zo sídliska v Ondrochove.

HROBOVÁ VÝBAVA A VEK POCHOVANÝCH DETÍ A MLADISTVÝCH

Dôležitý fenomén pri analýze hrobov predstavuje hrobová výbava zomrelých. V tejto súvislosti je potrebné zaoberať sa napríklad problematikou hlavných kritérií jej výberu. Voľbu predmetov ako hrobových príloh mohli ovplyvňovať predstavy o ďalšej existencii na druhom svete, ale mohlo ísť aj o predmety, ktoré zomrelí jedinci v danom veku potrebovali alebo aktívne používali. Za žiaduce preto považujeme porovnať hrobový inventár s vekovými odlišnosťami zomrelého jedinca (v našom prípade dieťaťa či mladistvého), a to z viacerých dôvodov. Môže sa tým vysvetliť prítomnosť milodarov/príloh v hrobe, doplniť predstava o podobe odevu a jeho súčastiach, ktoré mohli súvisieť s fyzickým a mentálnym vývojom zomrelého v jednotlivých vekových etapách.

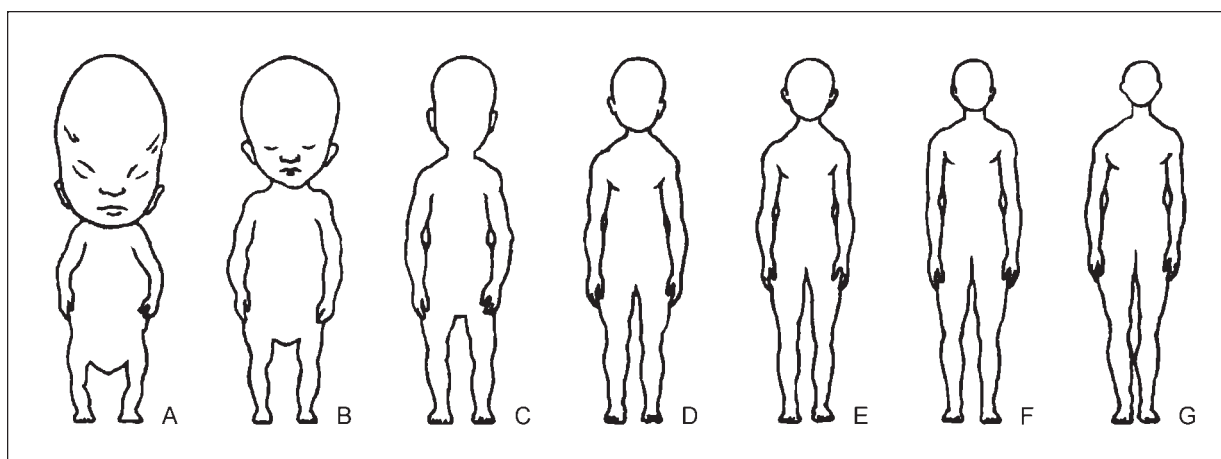
Pri určení veku sme vychádzali z antropologického určenia prevažnej časti hrobových celkov (tabela 3). Delenie veku detí, ktoré je uplatnené aj v tejto práci (infans I - do 6./7. roku, infans II - od 6./7. do 14. roku, juvenis - od 14. do 18./20. roku),¹⁶ zodpovedá nielen fyzickým dispozíciám, ale súvisí aj s celkovými medzníkmi vo vývoji dieťaťa.¹⁷ Delenie do sedemročných cyklov nachádzame v dielach sv. Augustína či sv. Izidora zo Sevilly, preto sa jeho uplatnenie dá predpokladať už v priebehu celej antiky (Kreutzer 2000, 529). Varro rozdeľoval ľudský život dvomi rôznymi spôsobmi. Prvý vychádzal z 15-ročného cyklu: puer - do 15 rokov, adolescens - do 30 rokov, iuvenis - do 45 rokov, senior - do 60 rokov a senex - nad 60 rokov

¹⁴ E. Droberjar (2002, 198) udáva počet 32 jedincov. Samotný počet jedincov nie je možné určiť vzhľadom na výskyt ďalších rozptýlených kostí v zásepe. Za poskytnutie informácií k nálezovým okolnostiam a nálezom ďakujem Mgr. O. Šedovi, PhD.

¹⁵ Za poskytnuté informácie ďakujem Mgr. J. Beljakovi a PhDr. T. Kolníkovi, DrSc.

¹⁶ Uvedené delenie preberáme od M. Stloukala z dôvodu prevahy takto antropologicky určených hrobov (Kolník/Stloukal 1974, 57-68; 1976, 95-106; 1977, 97-113). Trocha odlišné rozdelenie veku uplatnila M. Vondráková (1994, 243-245) pri analýze kostrových pozostatkov zo žiarového pohrebiska vo Veľkom Cetíne (infans I - do 1. roku, infans II - do 6. roku, infans III - do 14. roku života).

¹⁷ V rámci vývinovej psychológie existuje precíznejšie delenie. Hoci napr. obdobie puberty začína približne od 10./11. roku života, pridržame sa delenia podľa antických autorov a podľa skupín, ktoré máme dané antropologickou analýzou (porovnaj: Jakabčic 2002, 32, 33).

Obr. 2. Zmeny telesných proporcií od prenatalného vývoja do dospelosti. A - dvojmesačný plod; B - päťmesačný plod; C - novorodenec; D - dvojročné dieťa; E - šesťročné dieťa; F - dvanásťročné dieťa; G - dospelý jedinec. Podľa: Langmeier/Krejčířová 1998.

Tabela 3. Prehľad veku detí a mladistvých podľa antropologického určenia použitého pri analýze.

Určenie veku	Veková kategória			
Podľa M. Stloukala	Infans I (0-6/7 rokov)	Infans II (6/7-14 rokov)		Juvenis (14-18/20 rokov)
Podľa M. Vondrákovej	Infans I (0-1 rok)	Infans II (1-6 rokov)	Infans III (6-14 rokov)	

veku. Druhým spôsobom delí detstvo precíznejšie: infantia - do 7 rokov, puerita - do 15 rokov života (Hölschen/Becker 2006, 35). Pri aplikovaní všeobecných poznatkov vývinovej psychológie je treba prihliadať aj na isté odlišnosti antropogenézy, t. j. psychického a telesného vývoja človeka, podmieneného konkrétnym historickým obdobím, spoločnosťou a civilizačným okruhom, v ktorom žil. Predpokladá sa, že výchovné praktiky boli v minulosti o niečo jednoduchšie. Dieťa bolo vychovávané v duchu určitých tradícií, osvojovalo si rovnaké alebo podobné postoje a hodnoty, ktoré boli preberané z generácie na generáciu. Výchova potomkov bola teda prípravou pre rovnaký svet, akým bol svet ich predkov. Zásadnejšie zmeny vo výchove nastávajú až koncom 19. stor. (Langmeier/Krejčířová 1998, 309).

O vzdelávaní detí v germánskej spoločnosti nemáme priame doklady. Určite však treba rátať s ich systematickou prípravou, s vytváraním pracovných návykov či cvičením v boji. G. J. Caesar sa veľmi stručne zmienil, že „... celý život im (Germánom) vyplnía poľovačka a usilovný vojenský výcvik. Od malička si zvykajú na námahu a tvrdý život“. Inde spomína, že „... zbojstvo mimo vlastného územia uskutočňujú aj preto, aby sa mládež cvičila a menej ležala“ (Caes. Bell. Gall., VI, 21, 23).

Od ktorého roku svojho veku boli chlapci vedení k boju, sa možno len domnievať. Najpravdepodob-

nejšie je, že s takouto prípravou sa začalo už vo veku infans II. Zvládnutie určitých pracovných činností bolo dané predovšetkým kritériami a potrebami spoločnosti, zvládnutie niektorých však nevyhnutne vyžadovalo vyššiu úroveň motoriky (napr. pradenie, tkanie či iné „jemné“ práce).

Poznatky o psychických a fyzických osobitostiach človeka v rámci jednotlivých vývinových etáp sú nevyhnutné k uvedomeniu si niektorých okolností, ovplyvňujúcich napríklad podobu odevu (obr. 2). Pri rekonštrukcii kroja dieťaťa zomrelého vo veku infans I si treba uvedomiť niektoré dôležité skutočnosti. Nôž, ktorý sa našiel napríklad v inventári hrobov detí vo veku 2-3 roky (Abrahám - hroby 46 a 49; tab. III: 2), bol pravdepodobne len milodarom (mohol mal ochrannú funkciu). Z pochopiteľných bezpečnostných dôvodov nepatrí ani k predmetom každodennej potreby, ani ku každodennému odevu či výbave dieťaťa v uvedenom veku. Bežné nosenie a používanie nožov u detí sa dá predpokladať vo veku od 6 rokov vyššie (Veľký Cetín - hrob 16). Len v nedávnej dobe bolo bežným darovať dieťaťu uzatvárateľný nožík, tzv. rybičku, približne po dosiahnutí 7. roku veku. V tom období sa výrazne zlepšuje jemná motorika prstov, čo umožňuje deťom ľahšiu manipuláciu s predmetmi.

V súvislosti s vekom treba pripomenúť zistenia E. Krekoviča. Porovnaním veľkosti, či presnejšie objemnosti urien z pohrebísk v Abraháme, Kostolnej

pri Dunaji a v Sládkovičove prišiel k záveru, že urny v detských hrobách boli spravidla menšie ako urny v hrobách dospelých. Pri výbere urny sa zrejme akosi prirodzene prihliadalo na telesnú konštrukciu zomrelého (Krekovič 2007).

Dieťa vo veku infans I (0-6/7 rokov)

Dieťa vo veku do 6./7. roku svojho života je najviac odkázané na rodinu a na pomoc dospelých, predovšetkým v období novorodenca, dojčťa a batolaťa (od narodenia do 3. roku veku). Dieťa vtedy nadobúda základné motorické aj rečové schopnosti, postupne spoznáva a rozlišuje svoje najbližšie okolie. Približne v období 4. roku života začína diferencovať mužskú a ženskú rolu v spoločnosti. „Uvedomuje si, že pohlavie je trvalý znak a preto napríklad odmieta iné oblečenie z hľadiska straty identity.“¹⁸ Postupne si začína vytvárať dočasné kamarátstva a cez poučenia, príkazy či zákazy spoznáva a začína chápať hranice stanovené spoločnosťou.

Prax nespáľovať telesné pozostatky dieťaťa mladšieho ako 6 mesiacov, teda predtým ako sa mu začnú prerezávať prvé zúbky, bola bežná v Rímskej ríši. Potvrďuje to i zmienka u Plinia ml.: „*Hominem prius quam genito dente cremari mos gentium non est*“ (Plin. Nat. Hist., 7, 15, 72; Schallmayer 2006, 60, 66). V Germánii, presnejšie na skúmanom teritóriu sa podobnú prax nepodarilo preukázať. Medzi žiarovými hrobmi sa rovnako nachádzajú hroby novorodencov.

Z písomných správ o tomto životnom úseku spomenieme Tacitove slová, ktoré dokladajú že o najmenšie deti sa starali priamo ich matky, bez rozdielu ich majetkového alebo sociálneho statusu: „*Vlastná matka dojčí každé dieťa, starosť o deti nezveruje slúžkam alebo dojčiam*“ (Tac. Germ., 20).

Dieťa vo veku infans II (6/7-14 rokov)

Dosiahnutý vek 6/7 rokov života sa v starovekom Ríme pokladal za vhodný pre začiatok systematického vzdelávania a výchovy. Deti sa stávajú samostatnejšie, sú schopné zapájať sa do spoločenského života a vykonávať určité pracovné úkony. Práca a povinnosti vo veľkej miere nahrádzajú doteraz dominantnú činnosť - hru. V tomto vývojovom období dochádza k výraznejším zmenám detskej postavy (mení sa pomer veľkosti hlavy k telu, predlžujú

sa končatiny, zužuje a tvaruje sa trup), začína tzv. 2. dentácia.¹⁹ Narastá telesná výkonnosť, no dieťa sa ešte rýchlo unaví, pretože nevie dobre hospodáriť so silami. Dieťa po 8. roku života túži začleniť sa do kolektívu svojich rovesníkov, vytvárajú sa menšie skupinky, partie so spoločnými záujmami. Mechanické myslenie postupne prechádza k logickému, dieťa si začína uplatňovať vlastné hodnotiace kritériá (Jakabčic 2002, 46-50).

Germáni v priebehu raného detstva až po obdobie dospelosti zrejme nerobili rozdiely vo výchove a v celkovom prístupe k deťom. „*Nerozoznal by si budúceho pána a budúceho otroka podľa rozmazaného vychovania: žijú medzi tým istým dobytkom a na tej istej zemi, až kým vek neoddelí slobodných a mužnosť ich uzná za súcích*“ (Tac. Germ., 20). Istú podobnosť možno vidieť v rímskych elementárnych a gramatických školách s vyučovaním v domácnostiach, kde učiteľ okrem detí pána domu učil aj deti otrokov a prepustencov (Marquardt 1964, 92, 93).

Nie vždy vyrastali germánske deti priamo v domácom prostredí. Z písomných zmienok sa dozvedáme, že práve deti sa často stávali rukojemníkmi. Zároveň to bola príležitosť ako sa dostať za hranice, do Rímskej ríše, a priučiť sa tam novým veciam. Rukojemníkmi boli zvyčajne deti vyššieho spoločenského rangu - deti germánskych vládcov alebo ich synovci. Potvrďuje to i zmienka u gréckeho politika a dejepisca Dexippa (210-275 po Kr.): „*...barbarští kráľové a vládcovia... dali rukojemí z vlastných rad nikoli bezvýznamné, pokiaľ jde o prestíž a postavení. Vždyť všichni kráľové jednotlivě dávají své syny jako rukojemní, aniž by měli pochyby, a další společně s nimi (dávají takové osoby, které) nezaostávají, pokiaľ jde o prestíž*“ (Dexipp. Fr. 7, 2). Synovci mali aj podľa Tacita dôležité postavenie v germánskej spoločnosti: „*Synovia sestier požívajú u strýka takú vážnosť ako u otca*“ (Tac. Germ., 20).

Deti/mladiství vo veku juvenis (14-18/20 rokov)

Prelomovým obdobím medzi detstvom a dospelosťou je obdobie dospievania - puberty a adolescencie. Dosiahnutie fyzickej a zaiste i psychickej zrelosti ľudského jedinca je individuálne. Pre naše potreby možno toto obdobie vymedziť od 14. roku veku vyššie, pričom hornou hranicou môže byť dosiahnutie 18. až 20. roku veku. V tejto životnej perióde sa ráta s iniciáciou - oficiálnym prijatím do sveta dospelých. Dospievajúci viac dbá o svoj

¹⁸ Každá vývojová etapa sa spája so zmenou oblečenia. Pri prijímaní niečoho nového treba za sebou to staré zanechať. To je príznačné pre viaceré etniká (Jakabčic 2002, 45, 79).

¹⁹ Treba tiež upozorniť na vývojové osobitosti. V priebehu 20. stor. je napríklad možné zaznamenať urýchlenie rastu detí. Schéma vývoja telesnej stránky je teda podmienená viacerými faktormi a nemusí sa zhodovať v jednotlivých historických etapách (Langmeier/Krejčířová 1998, 109, 110).

zovňajšok, hľadá svoju identitu, postupne sa odpútava od svojej rodiny, upevňuje a buduje si vzťahy medzi rovesníkmi.

V rímskom svete dochádzalo u dievčat k vydaju vo veku od 12. až 15. roku. Rímski chlapci približne medzi 12. až 17. rokom podstúpili aj zmenu svojho výzoru - prvýkrát sa oholili, detský odev slávnostne vymenili za tógu (*toga virilis*) a týmto aktom zrejme prekročili prah dospelosti (Hölschen/Becker 2006, 35; Marquardt 1964, 123). Dievčenský odev sa v rímskom svete menil zrejme až vydajom (Marquardt 1964, 84).

Kedy boli pripravení mladí Germáni a Germánky k sobášu, ťažko povedať. Podľa Tacita: „*Mladíci neskoro poznávajú lásku, preto ich mužská sila nie je vyčerpaná. Neponáhľajú sa ani s vydajom dievčat; ich mladosť je rovnaká, vzrast podobný, vydávajú sa rovné vekom a silou...*“ (Tac. Germ., 20).

Je známe, že život na našej planéte bol odjakživa ovplyvňovaný konkrétnymi klimatickými podmienkami. Má teda rozdielne podoby a priebeh v rozličných klimatických pásmach. Tie poznamenávajú aj jednotlivé etapy vývoja človeka, najmä obdobie dospievania dievčat. Dievčatá žijúce na juhu pohlavne dozrievajú (napr. prvá menštruácia) o niečo skôr ako ich rovesníčky zo severnejších klimatických oblastí. Tento fakt sa mohol tiež podpísať pod rozdielne zvyklosti medzi Rimanmi žijúcimi v mediteránnom prostredí a Germánmi. Tacita zaujal tiež približne rovnaký vek germánskych manželov. V Rímskej ríši bolo totiž bežné, že manžel bol o 10 rokov starší ako jeho manželka.

G. J. Caesar, podobne ako P. C. Tacitus, zdôraznil čistotu a cnosť mladých Germánov. Chcel tým zrejme poukázať na kontrast v porovnaní so životným štýlom v Rímskom impériu (Caes. Bell. Gall., VI, 21): „*Ti, čo sa veľmi dlho zdržiavajú pohlavného styku, získajú za to veľkú chválu. Germáni sa nazdávajú, že takáto zdržanlivosť podporuje rast, zvyšuje silu a otužuje svalstvo. Pre mládenca je veľkou hanbou, keď pozná ženu pred svojím dvadsiatym rokom*“. Na margo sexuálnej zdržanlivosti dodáva, že: „*... nerobia nijaké tajnosti, lebo chlapi i ženy sa kúpu spolu v riekach a odievajú sa kožušinami alebo malými kožami, pričom veľká časť tela zostáva nahá*.“ Za takýchto okolností sa zdá málo pravdepodobné, že všetci mladí Germáni žili takým príkladným životom, ako to opisuje G. J. Caesar. Možno predpokladať, že Caesar sa stretol s oficiálnou verziou spoločenských zvyklostí Germánov, takže orientačne možno vek okolo 20. roku pokladať za vhodný na vstup do manželstva.²⁰

Porovnaním veku mladých Rimaniek s Germánkami stojíme pred otázkou, či jedinci ženského pohlavia vo veku infans II a juvenis/adultus spadajú do tejto analýzy. Rimanky sa totiž často stávali matkami už v období, ktoré pokladáme za obdobie dospievania. Mnohé z pochovaných jedincov tejto vekovej kategórie mohli byť práve dievčatá, ktoré zomreli počas pôrodu alebo na jeho následky. Rímske náhrobné nápisy umožnili urobiť analýzu veku a pohlavia pochovaných detí a mladistvých. Podarilo sa preukázať, že úmrtnosť od 14. roku života bola vyššia u dievčat ako u chlapcov, čo mohlo napríklad súvisieť s rizikovým tehotenstvom a následným zvýšeným rizikom úmrtia týchto dievčat (Becker 2002, 162).

Medzi nedospelými jedincami z analyzovaných germánskych hrobov na území stredného Podunajska sa teda môžu vyskytnúť aj prípady, kedy mladistvý vo veku juvenis, resp. juvenis/adultus bol už sám rodičom a mal teda vlastné deti. O takýto prípad by mohlo ísť pravdepodobne v Abraháme (hrob 3), v Olomouci-Neředíne, vo Veľkom Cetíne (hroby 25 a 27) a v Šitbořiciach (hroby 13, 16, 36, 41).

Pokus o rekonštrukciu odevu detí a mladistvých

Analýzu detského odevu uvádzame spoločne pre oba časové úseky doby rímskej. Zo skúmaného územia máme k dispozícii zatiaľ len 2 kostrové hroby jedincov určených ako infans (hrob 124 z Abraháma, hrob z Wilfersdorfu) a 3 kostrové hroby jedincov vo veku juvenis (hrob 3 z Abraháma, hrob 40 zo Sládkovičova a hrob z Olomouca-Neředína). Malý počet kostrových hrobov zjavne sťažuje rekonštrukciu kroja.

Nenahraditeľným prameňom sú pre nás zobrazenia detí na rímskych pamiatkach oficiálneho i privátneho charakteru. Medzi vyobrazenými deťmi sa vyskytujú okrem rímskych detí aj potomkovia barbarov. Ako „malých“ Germánov však možno označiť deti zobrazené na Stípe Marca Aurelia (Zanker 2000, 163-174). Nechýbajú ani medzi reliéfmi na Vífaznom oblúku Septimia Severa, na Konštantínovom oblúku, ani na menej známych pamiatkach, ako je napríklad reliéf z Via di Pietra (Bankler 2006, 81, kat. č. 13, tab. 38: 93; Uzzi 2005, 205, obr. 39). Pomerne početné výjavy detí sa nachádzajú tiež na sarkofágoch Belvedere, Doria Pomphilj II, Mantua, Portonaccio (Bankler 2006, 83, kat. č. 20-22,

²⁰ Tacitus sa zmieňuje o potrestaní ženy za cudzoložstvo okrem iného tiež ostrihaním vlasov. Je otázne, či možno s podobnou situáciou spájať nález 14-ročného dievčaťa z Windeby. Polovicu hlavy malo vystrihanú na 2 mm a druhú polovicu pokrývali vlasy pôvodnej dĺžky (Rolle/Seemann 1999, 238). Opierajúc sa o správy Caesara a Tacita (Caes. Bell. Gall., 21; Tac. Germ., 20) je diskutabilný práve vek dievčaťa. Zdá sa, že zomrelo primladed na to, aby sa jej smrť dávala do kontextu s neverou. K téme taktiež: Much 1967, 288, 289, 296.

tab. 18; 22: 53, 54; 26; 27: 64; Krierer 2004, 102-104) a na ďalších.

Práve odev je základným znakom, podľa ktorého možno rozoznať deti barbarov od rímskych detí. Zatiaľ čo rímske deti sú zväčša odeté v tunike, prípadne i v tóge so sandálmi na nohách, odev barbarských detí sa výrazne odlišuje. Kroj germánskych detí zhruba korešponduje s odevom dospelých. Líši sa podľa veku detí a mladistvých. Malé deti bývali ovinuté plienkami (tab. I: 4, 5). Existuje názor, že malé deti nosili približne do druhého roku života výlučne košeľovitý odev, bez nohavíc (Bankler 2006; Kreutzer 2000, 530). Výjav na víťaznom oblúku Septimia Severa to nepotvrďuje. Vyobrazené dieťa, azda ešte batola, je odeté do nohavíc a pravdepodobne i do plášťa a tuniky (tab. I: 3). Chlapci majú oblečené nohavice, košeľu - v páse väčšinou prepásanú, niekedy majú i plášť. Na nohách môžu mať kožené topánky s výškou po členky. Dievčatá bývajú oblečené v dlhých, v páse prepásaných košeliach s krátkymi alebo dlhými rukávami. Ďalším výrazným rozdielom medzi rímskymi a germánskymi, resp. barbarskými deťmi je úprava účesu. Germánske deti majú voľne spustené vlasy, rímske dievčatá majú vlasy upravené do účesu (Bankler 2006, 12).

P. C. Tacitus spomína v súvislosti s odevom germánskych detí, že „... vo všetkých domoch vyrastajú deti nahé a špinavé do takých údov a tiel, aké my obdivujeme“ (Tac. Germ., 20). Po kritickom prehodnotení tejto informácie sa nemožno domnievať, že deti boli polonahé po celý rok. Tacitov opis možno charakterizoval odev alebo presnejšie nahotu germánskych detí počas teplého počasia, teda len v určitých mesiacoch v roku.

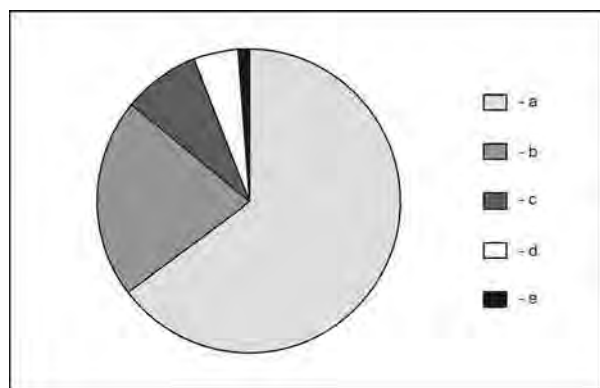

Diagram 6. Výskyt spôn v detských hrobách stredodunajského barbarika. Legenda: a - žiadna spona; b - 1 spona; c - 2 spony; d - 3 spony; e - 4 spony.

Rekonštrukcia detského odevu (do 14. roku)

Na základe hrobových celkov určených antropologickou analýzou ako detských, t. j. vo veku infans I až infans II, si možno vytvoriť o detskom odevu na skúmanom teritóriu istú predstavu.

Z celkového počtu 87 detských hrobov sa spony vyskytli v 30 hrobách (diagram 6).

- Najväčší počet hrobov určených ako detských (spolu 48 hrobov) neobsahovalo žiadnu sponu.
- Odev s 1 sponou je doložený v 18 hrobách, z toho v 3 prípadoch sa spona vyskytla aj u najmenších detí - u dieťaťa vo veku do pol roka (hrob 8) a dieťaťa vo veku 2 rokov (hrob 6) vo Veľkom Cetíne a rovnako u dieťaťa vo veku 2 rokov (hrob 49) v Abraháme (tab. III: 1, 2, 4).
- Odev s 2 sponami sa vyskytol v 7 detských hrobách, z toho v jednom prípade išlo o hrob novorodenca (Abrahám - hrob 225; tab. I: 2).
- Odev s 3 sponami sa zistil v 4 detských hrobách zo staršej doby rímskej, z nich jeden bol určený ako hrob novorodenca (Abrahám - hrob 175; tab. I: 1).
- Odev so 4 sponami pochádza z jediného detského hrobu, ktorý možno na základe ostatnej hrobej výbavy označiť ako hrob dieťaťa (Abrahám - hrob 40).

Zrejme nebude náhodou, že provinciálne typy spôn, doštičkovité spony i spony s plochým členeným lučíkom (Hofheim typ VI alebo variant skupiny C4 podľa Rieckhoffovej) sa vyskytli najmä v detských hrobách (Abrahám - hroby 124, 170, 208, 225, Kostolná pri Dunaji - hrob 50, Moravská Nová Ves-Hrušky; tab. 4; tab. I: 2; II: 1-3). Príčinu možno hľadať zrejme vo veľkosti a konštrukčnom vybavení spôn. Oba typy majú pomerne malé rozmery (dĺ. ca 3 cm), takže boli vyhovujúce na zopnutie detského odevu.²¹ Samozrejme, ich výskyt je doložený aj v hrobách dospelých. B. Hölschenová a Th. Becker (2006, 35) na základe rímskych nálezov z oblasti hornorýnskeho a rétskeho limitu nespozorovali žiadne odlišnosti v používaní spôn podľa veku. V detských hrobách sa často vyskytli spínadlá odevu rovnakých rozmerov ako v hrobách dospelých.

V 5 detských hrobách registrujeme aj výskyt pracíky. O ostatných súčiastiach opaska ako dokladu jeho nosenia možno snáď uvažovať v prípade hrobu 175 z Abraháma, kde sa našlo kovanie pochádzajúce pravdepodobne z opaska. Treba pripomenúť, že ide o hrob novorodenca (tab. I: 1). Z nálezov opaskov sú prevažujúce exempláre typu Madyda-Legutko

²¹ Rímskoprovinciálna spona, pôvodne s emailovou výplňou, pochádza tiež z novoobjaveného pohrebiska v Zohore. Našla sa v hrobe 8, ktorý pravdepodobne patrila detskému jedincovi. Tento údaj bude treba v budúcnosti overiť antropologickou analýzou. Za poskytnuté informácie ďakujem PhDr. K. Elschekovi, CSc.

Tabela 4. Výskyt spôn v germánskych hrobch stredného Podunajska. A - podľa analýzy; B - podľa hrobovej výbavy.

Typ	Hrob	A	B	Datovanie
Spony s plochým členeným lučíkom	Abrahám 170	dieťa	M	B1c
	Abrahám 225	dieťa	?	B1c-B2a
	Kostolná pri Dunaji 25	M	M	B1c
Doštičkovité spony	Abrahám 124	dieťa	?	B1b
	Abrahám 208	dieťa	?	B2/C1
	Kostolná pri Dunaji 26	F	M	B1c
	Kostolná pri Dunaji 50	dieťa	?	B1c
	Očkov 157	?	?	C1a
	Hurbanovo	?	?	B1c
	Moravská Nová Ves-Hrušky 35	dieťa	?	?

D1 (Abrahám - hroby 96 a 193, Kostolná pri Dunaji - hrob 56). Bližšie neurčený fragment pracky pochádza aj z hrobu 223 v Abraháme. Dvojdielna pracka so štvorhranným rámom a upevňovacím kovaním (pravdepodobne typ Madyda-Legutko D29 alebo E12) sa našla v hrobe 23 zo Šitboříc. Hrob je datovaný do stupňa C1b. Fragment pracky so štvorhranným trapézovitým rámom pochádza z toho istého pohrebiska z hrobu 16, ktorý je datovaný do stupňa C1a. Pracku možno priradiť do skupiny G podľa Madydy-Legutko. Spoločným znakom hrobov 16 a 23 zo Šitboříc je aj to, že v oboch sa našiel i hrebeň.

Opasky sa rovnako nachádzali v detských hrobch zo staršej i mladšej doby rímskej. Zdá sa, že v detských hrobch prevládali jednoduché typy jednodielnych praciek. Medzi typmi jednoduchých praciek (typ Madyda-Legutko D1) prevládajú exempláre s rozmermi 2,6 x 3,3 cm, 2,7 x 2 cm, 3,5 x 3 cm. V porovnaní s nálezmi tohto typu praciek z hrobov dospelých jedincov nevidno podstatný rozdiel vo veľkosti. Niektoré pracky dosahujú približne rovnaké rozmery, aké sú uvedené pri týchto nálezoch z detských hrobov: 2,5 x 1,9 cm (Abrahám - hrob 40), 2,7 x 3 cm (Abrahám - hrob 137), 2,5 x 3,1 cm (Sládkovičovo - hrob 51). V hrobch dospelých sa vyskytujú i väčšie exempláre tohto typu: 3,5 x 4,2 cm (Abrahám - hrob 105), 5,2 x 4,3 cm (Abrahám - hrob 199). Je zrejmé, že veku a rastu dieťaťa sa prispôbovala celková dĺžka remeňa opasku podľa obvodu pásu. Nedá sa jednoznačne potvrdiť, že spolu s pribúdajúcim vekom detí sa menila aj veľkosť pracky. Jediným porovnateľným príkladom je o niečo väčšia pracka (4,5 x 3 cm) mladistvého jedinca vo veku juvenis z hrobu 55 v Kostolnej pri Dunaji. Možno sa domnievať, že na detských opaskoch sa neraz menil len kožený alebo textilný podklad, pričom na takýto „nový“ opasok sa mohla aplikovať už nosená stará pracka.

Detský opasok bol pomerne jednoduchý. Medzi zachovaným hrobovým inventárom skúmanej vzorky detských hrobov sa sprievodné kovania opaska takmer vôbec nevyskytujú. Samozrejme, treba znova pripomenúť pravdepodobné nosenie jednoduchých textilných a šnúrových opaskov bez pracky a nákončí. Pokiaľ ide o vek detí, prítomnosť pracky nebola zistená v hrobch novorodencov, resp. len v jednom diskutabilnom prípade. Pracka sa našla v hrobch detí vo veku 5-8 rokov v Kostolnej pri Dunaji (hrob 56 - dieťaťa vo veku 5 rokov) a v Abraháme (hrob 193 - dieťaťa vo veku do 7 rokov, hrob 96 - dieťa vo veku 7-8 rokov). Tento jav možno spájať so začatím nosenia nohavíc u detí tohto veku. Na pohrebisku v Hamfelde narastá výskyt pracky výrazne až v hrobch juvenis. Častý výskyt spôn u najmenších detí spája M. Gebühr (1975, 446, obr. 14) s nosením rôznych pláštikov a košiel.

Porovnanie nárastu výskytu praciek a súčastí opaskov so zvyšujúcim sa vekom dieťaťa nepre-

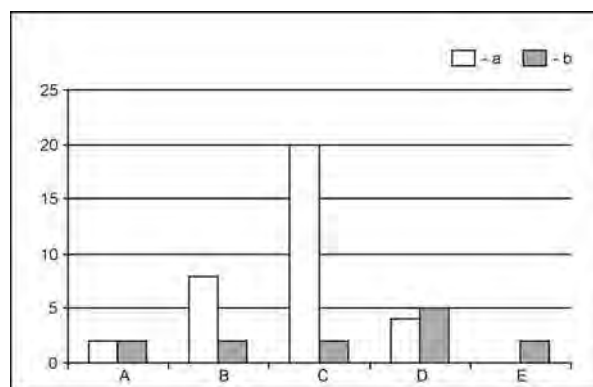

Diagram 7. Výskyt spôn a súčastí opasku v hrobch detí a mladistvých v stredodunajskom barbariku. A - infans I; B - infans II; C - infans; D - juvenis; E - juvenis/adultus. Legenda: a - spona; b - opasok.

ukázal zásadné rozdiely. Výsledok je závislý od počtu hrobov jednotlivých vekových kategórií (diagram 7).

Ako ďalšie doplnky odievania, resp. ozdoby, sa objavujú predovšetkým koráliky (Abrahám - hrob 225, Bešeňov - hroby 68 a 68A, Veľký Cetín - hrob 17), náramok (Veľký Cetín - hrob 14), náramok s ukončeniami v tvare štylizovaných zvieracích hlavičiek (Kostolná pri Dunaji - hrob 40; tab. IV: 1). Kosteň ihlice sa zachovali v 4 hroboch, všetky sú datované do staršej doby rímskej. Bronzové exempláre sa v detských hroboch nepodarilo nájsť. Hrebeň sa našiel v jednom hrobe (Bešeňov - hrob 68A). Prsteň v detských hroboch nebol zistený.

Z ozdôb hrdla a hrude sa v detských hroboch vyskytovali zliatky sklenených korálikov, v jednom prípade išlo o mramorový korálik súdkového tvaru. Zo záveskov, prípadne amuletov boli zistené tieto typy - zlatý hruškovitý závesok - Müllerov typ II (Abrahám - hrob 208; tab. II: 3), závesok v podobe medvedieho pazúra (Veľký Cetín - hrob 12), mušľa a závesok s krížovitým rámom (Veľký Cetín - hrob 17), atypický závesok z bronzového pliešku v tvare písmena V so závesným očkom (Veľký Cetín - hrob 5), trojuholníkový závesok s kruhovým otvorom v strede (Bešeňov - hrob 68). Ako závesok pravdepodobne slúžil i zvonček (Veľký Cetín - hrob 17).

Najbohatšiu okrasu hrdla a hrude prezentujú nálezy z hrobu 17 vo Veľkom Cetíne. V hrobe sa našiel závesok s krížovitým rámom, zvonček, mušľa, sklenený korálik diskovitého tvaru modrej farby a ďalšie zliatky roztaveného skla. Podľa antropologickej analýzy patrila hrob dvojročnému dieťaťu. Závesok či mušľa slúžili zrejme ako amulety. Vo funkcii amuletu bol azda i medvedí pazúr z hrobu 12 vo Veľkom Cetíne, v ktorom sa našiel aj mramorový korálik a závesok v podobe medvedieho pazúra. Výskyt medvedích pazúrov v hrobách vo funkcii závesku je skôr typický pre osoby mužského pohlavia, rovnako však môže ísť o ženský amulet. Nie je vylúčené, že medvedňou kožou sa pokrývalo lôžko alebo telo zomrelého a pozostatkom môžu byť zachované pazúry. Toto však zrejme nebude prípad nálezu z hrobu 12 z Veľkého Cetína. Prevrtaný otvor na tomto náleze hovorí o tom, že slúžil na zavesenie. Vek pochovaného jedinca nie je úplne jednoznačný. Mohlo ísť o jedinca vo veku 6 až 14 rokov alebo o mladú ženu vo veku adultus I.

Odev zopnutý jednou sponou (A 75) a opaskom s prackou (typ Madyda-Legutko D1) dokladá hrob 96 z Abraháma (dieťa vo veku 7-8 rokov, infans II). Až 3 spony (A V, séria 8) spolu s opaskom (pracka typu Madyda-Legutko D1) sa našli v hrobe 193 z Abraháma (dieťa do 7 rokov, infans II). Oba hroby možno datovať do staršej doby rímskej. Hrob 193

ako jediný obsahuje kombináciu: spona - opasok - ihlica. Kombináciu 3 spôn a kostenej ihlice dokladá hrob 33 z Kostolnej pri Dunaji a hrob 73 zo Sládkovičova. Až 4 spony s očkami, kostená ihlica a náramok sa objavili v dievčenskom hrobe 40 z Kostolnej pri Dunaji.

Je možné, že i Germáni pevne zaviňali telo batoliat, aby zabezpečili správny rast končatín a správne držanie tela, tak ako to bolo bežné u Rimanov. O tomto rímskom zvyku sa dozvedáme nielen z písomnej zmienky u básnika Lukrécia, ale potvrdzuje ho i nález detského kostrového hrobu z Treviru (St. Matias), kde sa zachovalo telo dieťaťa ovinuté plachtou a ovínadlami (Schallmayer 2006, 55).

Rekonštrukcia odevu mladistvých (vo veku od 14 do 20 rokov)

Nosenie spôn jedincami vekovej kategórie juvenis pravdepodobne nebolo bežné, čo dokladajú ich nepočítané nálezy v hrobách. Až 24 hrobov neobsahovalo žiadnu sponu a nepodarilo sa zistiť ani spoločný výskyt 3 spôn (diagram 8). Výsledok môže byť buď ovplyvnený neúplnosťou výbavy žiarových hrobov, alebo jednoducho dokladá model odevu bez použitia spôn.

- Odev s 1 sponou pochádza z hrobu 1 zo Šoporne.
- Odev s 2 sponami dokladajú hroby 82 zo Sládkovičova a kostrový hrob 3 z Abraháma.
- Odev so 4 sponami sa vyskytol jedine v hrobe 80 zo Sládkovičova (tab. V). Odev okrem spôn dopĺňal opasok, z ktorého sa zachovala pracka. V tomto hrobe sa našli aj nožnice, nôž a oštep. Podľa nálezu oštep sa možno domnievať, že ide o hrob mladíka. Hrob mal pomerne bohatú výbavu; za zmienku stoja dve nádoby typu skyphos a bronzová panvica.

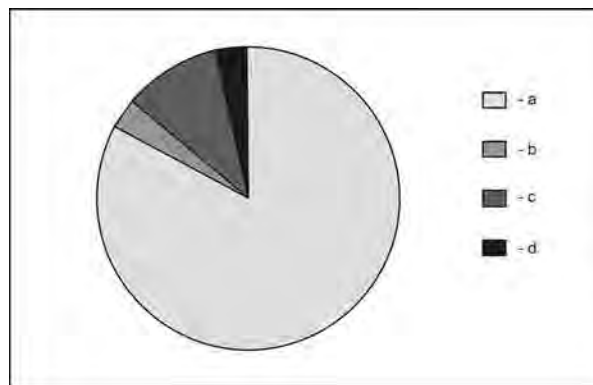

Diagram 8. Výskyt spôn v hrobách mladistvých jedincov v stredodunajskom barbariku. Legenda: a - žiadna spona; b - 1 spona; c - 2 spony; d - 4 spony.

Pracky sa našli v 3 hrobách jedincov vo veku juvenis. Pracka typu Madyda-Legutko D1 bola v hrobe 55 z Kostolnej pri Dunaji. V hrobe 80 zo Sládkovičova (tab. V) išlo už o honosnejšiu pracku - s rámom v tvare D, s oskou a s obdĺžnikovým kovaním - typ Madyda-Legutko D13. Rovnaký typ pracky sa pravdepodobne nachádzal aj v hrobe 82 zo Sládkovičova. Zo súčastí opaska sa tam okrem fragmentu pracky zachovali aj bronzové pinzetovité nákončia.

Vďaka vyspelejšej telesnej konštrukcii jedincov vo veku nad 14 rokov sa okrem jednoduchých typov praciiek objavujú aj honosnejšie a rozmermi väčšie typy. Vzhľadom na bohatosť inventára hrobu 80 zo Sládkovičova by mohlo ísť o hrob jedinca s vyšším spoločenským postavením a lepšími majetkovými pomermi.

Kombinácia spôn a opasku je doložená v dvoch hrobových celkoch (hroby 80 a 82) zo Sládkovičova. V hrobe 80 sa našli 4 spony (2 výrazne profilované a 2 trúbkovité), dopĺňal ich opasok s prackou typu Madyda-Legutko D13 (tab. V). Hrob 82 prezentuje odev pozostávajúci z 2 spôn typu A 68 a z pracky opäť typu Madyda-Legutko D13. Hroby obsahovali tiež rovný bronzový nôž, ale žiadne okrasy tela alebo ďalšie súčasti odevu. Oba hroby sú datované do fázy B1b-B1c.

Kombinácia 2 spôn (typ A 68) a kostenej ihlice sa vyskytla v kostrovom hrobe 3 z Abraháma. Nález ihly na šitie, rovnako ako antropologická analýza prisudzujú hrob osobe ženského pohlavia vo veku 16-18 rokov. Hrob možno datovať do stupňa B1c (tab. VI: 1).

Dokladom nosenia sklenených korálikov vo forme náhrdelníka alebo náramku, je nález zliatka skleneného korálika z hrobu 41 z Kostolnej pri Dunaji.

Zdá sa, že ozdoby hrdla a hrude sú typickejšou súčasťou kroja mladistvých a detí skôr v období mladšej ako staršej doby rímskej. Je to napokon v súlade so všeobecnými módnymi trendmi mladšej doby rímskej.

Jedinci na hranici juvenis/adultus

Vďaka antropologickej analýze boli takto určení štyria pochovaní jedinci zo Šitboříc (hroby 13, 16, 41 - ženy; hrob 36 - muž). Hroby nepochádzajú z rovnakého časového horizontu - datované sú od B2b-C3. Výskyt opaskov registrujeme v 2 prípadoch (hroby 16 a 36). Pracka sa našla v dvoch

hrobách - v ženskom hrobe 16 bola štvorhranná pracka, v mužskom hrobe 36 bola pracka v tvare písmena D. V hrobe 13 neboli žiadne milodary, ozdoby či súčasti odevu a v hrobe 41 sa našiel iba hrebeň. Žiadny z uvedených štyroch hrobov neobsahoval sponu.

Predmety bežnej potreby v hrobách detí a mladistvých

Pomerne častými nálezmi v hrobách detí a mladistvých sú nože a nožnice. Nôž bol prílohou až v 25 hrobách, v jednom hrobe sa našli 2 nože, nožnice obsahovalo 8 hrobov. Britva (nôž s polmesiacovitou čepeľou) slúžiaca na holenie, sa nenašla v žiadnom z hrobov. Kresadlo sa vyskytlo v 3 hrobách, ktoré patrili jedincom vo veku juvenis. Ďalšie dva prípady sú sporné. V hrobe 96 z Abraháma (dieťa vo veku 7-8 rokov) bol kameň, ktorý mohol slúžiť ako brúsik, ale i na kresanie. Praslen sa objavil v 3 prípadoch - v 2 detských hrobách (Abrahám - hrob 19, Šitbořice - hrob 33) a v 1 hrobe mladistvého jedinca (Bešeňov - hrob 14). Pinzeta sa zistila v 1 hrobe (dieťaťa nad 10 rokov), hrebeň obsahovalo 11 hrobov, brúsik bol v 2 hrobách a šidlo(?) sa našlo v jednom hrobe.²² Kľúč a fragmenty pochádzajúce z kovania skrinky možno s istotou identifikovať v dvoch hrobách - v hrobe 66 z Abraháma, ako aj v hrobe 26 z Veľkého Cetína. Ihla sa našla v hrobe mladej ženy vo veku 16-18 rokov (Abrahám - hrob 3; tab. VI: 1) a v hrobe dieťaťa bez možnosti bližšieho určenia veku (Očkov - hrob 130). Jediný ihelník pochádza zo spoločného hrobu novorodenca a dospelého jedinca, pravdepodobne ženy v Abraháme (hrob 50).

Výzbroj a výstroj v hrobách detí a mladistvých

V súvislosti s výskytom zbraní v detských hrobách alebo v hrobách mladistvých prichádzajú do úvahy viaceré zdôvodnenia. Mohlo by ísť o súvislosti s predstavami o posmrtnom živote, teda zbraň v hrobe mala byť zárukou ochrany nedospelého jedinca na „onom svete“. Zbrane v hrobách mladistvých nabádajú zamyslieť sa aj nad možnosťou súvisu s vekovou hranicou ich vstupu do spoločenstva dospelých. Počas takejto slávnosti obdržali mladí muži zbrane. Tacitus tento akt iniciácie opisuje

²² Z odkrytých hrobových celkov v Zohore možno podľa K. Elscheka za detské pokladať hroby 6 a 8. V hrobe 6 sa nachádzal kamenný brúsik. V hrobe 8, ktorý bol pravdepodobne dvojhrobom, sa našla drobná spona rímskoprovinciálneho pôvodu. V budúcnosti bude potrebné overiť toto určenie i antropologickou analýzou. Za poskytnuté informácie ďakujem PhDr. K. Elschekovi, CSČ.

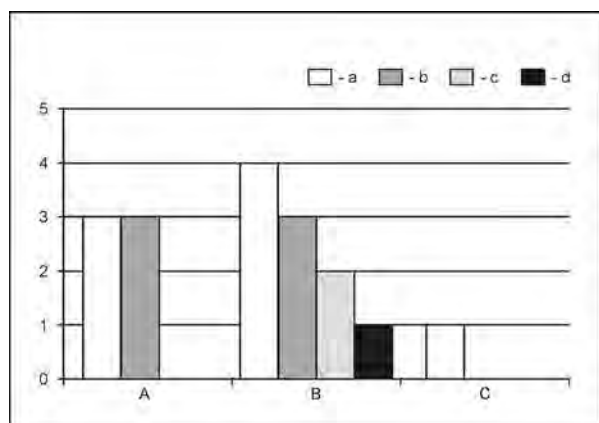

Diagram 9. Výskyt jednotlivých zbraní v hrobch detí a mladistvých v oblasti stredodunajského barbarika. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus. Legenda: a - kopija; b - oštep; c - štít; d - meč.

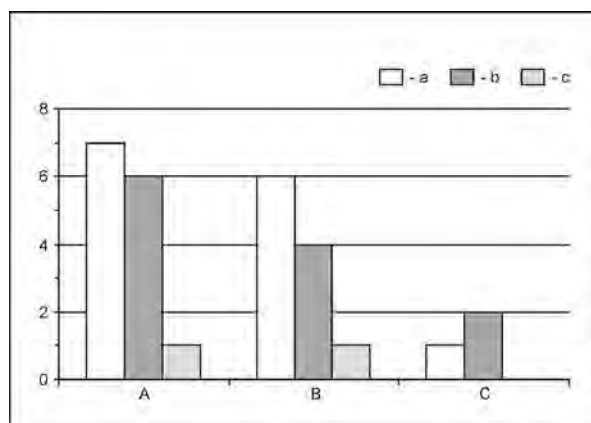

Diagram 10. Výzbroj a výstroj v hrobch detí a mladistvých v oblasti stredodunajského barbarika. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus. Legenda: a - spolu, celkový počet; b - staršia doba rímska; c - mladšia doba rímska.

takto: „Nie je zvykom, aby niekto nosil zbraň skôr, než ho obec uzná za schopného. Vtedy na zasadnutí snemu alebo niektorý z náčelníkov, alebo obec, alebo príbuzní darujú mláďencovi štít a kopiju. To je u nich niečo podobné ako naša tóga, to je prvá pocta v dospelosti. Dovtedy sú pokladaní za súčasť domu, potom za súčasť štátu“ (Tac. Germ., 13).

Prítomnosť výzbroje a výstroja bola doložená v 13 hrobch (7 hrobov detí - infans, 5 hrobov mladistvých - juvenis a 1 hrob - juvenis/adultus). Zo skúmaných detských hrobov a hrobov mladistvých sa ako najčastejšie vložená zbraň objavuje hrot kopije alebo oštepu (vyskytuje sa vo všetkých 13 hrobch obsahujúcich zbraň). Podľa Senecu sa v Germánii chlapci cvičili práve v hádzaní oštepom (Sen. Epist., IV. 36,7): „... si in Germania (natus esset) propius puer tenerum hastile vibraret.“ Hrob 205 z Abraháma, s určením veku zomrelého juvenis, vyniká takmer kompletnou zostavou zbraní - meč, kopija, puklica a okrajové kovanie štítu. Je možné, že práve tento mladík absolvoval iniciáciu. V prípadoch hrobov mladších detí ide skôr o milodar vložený do hrobu. Zo 7 detských hrobov boli 2 vo veku infans I (2-3 roky a 5 rokov), vek ostatných detí nebolo možné presne určiť.

Zatiaľ čo sa kopija a oštep vyskytujú v hrobch jedincov už od raného veku, štít sa objavuje až u vekovej kategórie juvenis. Meč registrujeme len v jednom prípade, a to v hrobe 205 na pohrebisku v Abraháme, kde bol pochovaný mladistvý jedinec (diagram 9).

Odlišná situácia bola na pohrebisku v Hamfelde. Oštepy a kopije sa do hrobov deťom vôbec nedávali. Meč sa ako príloha vkladal do hrobu až mladistvým jedincom zomrelým vo veku juvenis,

čo podľa M. Gebühra zrejme súviselo s iniciáciou. Štít a ostrohy sa v detských hrobch nevyskytli ani v sledovanej oblasti, ani na pohrebisku v Hamsfelde (Gebühr 1975, 445 n.). Ostroha bola doložená u jedinca vo veku juvenis (14-16 rokov) z hrobu 42 na pohrebisku v Lužci nad Vltavou (Chochol 1970, 379; Kytlicová 1970, 294, obr. 8D).

Výskyt zbraní v hrobch dievčat sa nepodarilo jednoznačne preukázať. Výnimkou je jedinec hrob 191 z Očkova. Jeho inventár obsahoval okrajové kovanie štítu, ale aj zliatky sklenených korálikov a kľúč, ktoré sa všeobecne považujú za ženské atribúty. Za úvahu by stál aj hrob 117 z toho istého pohrebiska (koráliky a závesok s krížovitým rámom).

Zvyk vkladať zbrane do hrobu bol vlastný najmä pre starší úsek doby rímskej. Tento úzus potvrdzujú aj hroby detí a mladistvých, obsahujúce zbrane (diagram 10). Zo 14 hrobov možno len 3 datovať do mladšej doby rímskej (Očkov - hroby 117 a 191, Šitbořice - hrob 36), a to do jej staršej fázy C1 (diagram 8). Jeden pochádza z prechodného stupňa B2/C1 (Šitbořice - hrob 10).

Zbrane v hrobch dievčat a mladších žien by bolo možné aspoň čiastočne objasniť na základe už uvedenej Tacitovej informácie o vzájomnom obdarúvaní sa zbraňami medzi novomanželmi v rámci svadobných zvyklostí Germánov, podľa ktorých muž dával svojej žene do daru zbrane a rovnako žena prinášala do ich zväzku zbraň. Zbrane potom zrejme odovzdávali svojim potomkom: „... čo prijíma, musí odovzdať deťom neporušené a dôstojné...“ (Tac. Germ., 18). Zbrane v ženských hrobch by mohli teda znamenať, že dievča zomrelo ešte pred sobášom, resp. žena bola bezdetná.

Miniatúrne predmety v hroboch detí a mladistvých

Za detské hroby boli neraz pokladané tie, ktoré obsahovali miniatúrne predmety (napr. nožnice, nože, vidličky, hrebene, pinzety, ušné tyčinky/lyžičky, šidlá, kľúče, meče, kopije, štíty, nádoby). Zvyk vkladáť do hrobu miniatúrne napodobeniny reálnych predmetov sa rozšíril predovšetkým v neskorej dobe rímskej a svoj rozkvet zaznamenal v období sťahovania národov.²³

Miniatúrna podoba spomínaných predmetov býva interpretovaná rôzne. Mohli z rôznych dôvodov suplovať reálne predmety bežných rozmerov, ktoré boli vkladané do hrobov. Mali byť teda náhradou reálnych vecí a zároveň vyjadrením ich vlastníctva.²⁴ V súvislosti s ich častým výskytom v detských hroboch sa objavil názor, že slúžili ako detské hračky (Brandt 1960, 29). Viaceré nálezy jednoznačne potvrdzujú ich nosenie ako šperku, prípadne amuletu (Godłowski 1980, 100). Nosili sa zavesené buď na retiazke na krku či na opasku, alebo i na náramku.²⁵ Táto interpretácia sa zdá byť najpriateľnejšou.

Podľa I. Beilke-Voigtovej (1998, 256) pochádzajú zo skúmaného územia miniatúrne vyhotovenia pinziet (7 ks), taktiež miniatúrne nožnice (1 ks), nôž (1 ks) a ušná tyčinka/lyžička (1 ks). Podľa vyhodnotení autorky pochádza prevaha miniatúrnych predmetov z pohrebiska v Kostelci na Hané, kde sa v hroboch 33, 202, 207, 378, 390 a 415 našli pinzety, v hrobe 297 boli nožnice a hroby 33 a 390 obsahovali ušnú tyčinku/lyžičku (Zeman 1961, 22, 94, 99, 126, 150, 154, 166, tab. 6: E: a, b; 45: A: b; 47: B: b, c; 60: B: b; 70: A: e; 73: B: a, b; 80: A: c). Ďalšia pinzeta miniatúrneho vyhotovenia pochádza z Dolných Lovčíc (Beninger 1937, 104, 191) a nález miniatúrneho noža z pravdepodobne mužského hrobu G v Abraháme (Kolník 1973, 17, č. 45).

Otázne je, či spomenuté nálezy možno naozaj pokladať na miniatúrne predmety, veď predovšetkým toaletné predmety, akými sú ušné tyčinky/lyžičky a pinzety, majú z prirodzených príčin menšie rozmery. Zdá sa, že Beilke-Voigt vo svojej štúdii medzi ne zaradila aj tie predmety, ktoré majú podľa nás normálnu, teda nie miniatúrnu veľkosť, napríklad pinzety z hrobov 202 a 378 v Kostelci na Hané. S istotou však možno za miniatúrne pokladať nožnice

z hrobu 297, prípadne aj pinzetu z hrobu 33 z tohto pohrebiska.

Podľa ostatnej hrobovej výbavy nemožno bližšie určiť pohlavie a vek pochovaných jedincov v hrobách obsahujúcich miniatúrne predmety.

Význam a miesto zistených miniatúrnych predmetov v germánskych hrobách z oblasti stredného Dunaja nie je možné bližšie postrehnúť. Ich výskyt v detských hrobách možno preukázať jedine v hrobe 14 vo Veľkom Cetíne (infans I-II) a v hrobách 1 a 2 zo Štrkovca (juvenis), kde sa našli miniatúrne keramické nádoby (Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196, obr. 22: 13; Krekovič 1979, 413-415, obr. 1). Za miniatúrny možno tiež považovať oštep z hrobu 33 z Kostolnej pri Dunaji.

ZÁVER

Analýza potvrdila, že vkladanie milodarov zomrelým podliehalo istým pravidlám, ktoré sa v priebehu stáročí menili. Podarilo sa napríklad preukázať, že zbrane a nožnice v prevahe obsahovali hroby zo staršej doby rímskej, nože sa vo výbave detí a mladistvých objavujú v hrobách z oboch časových úsekov doby rímskej, hrebene a prasleny sa vyskytujú v hrobách prislúchajúcich mladšej dobe rímskej.

Zaujímavosťou je, že britva, ktorá sa objavuje najmä v hrobách staršej doby rímskej, sa nevyskytla ani v jednom hrobe mladistvého jedinca vo veku 14-20 rokov. Podobne i na pohrebisku v Hamfelde absentujú britvy v hrobách detí a mladistvých. Objavujú sa až začiatkom vekovej kategórie adultus (Gebühr 1975, 443, 444). Mladíci v tom veku začali zarastať a zrejme sa i holiť. Alebo platilo podobné pravidlo, ktoré Tacitus pripisuje Chatom: „... len čo dospejú, nechajú si rásť vlasy a fúzy a iba keď zabijú nepriateľa, vzdajú sa tejto podoby tváre, ktorou sa zaslúbili a zaviazali statočnosti. Až nad krvou a korisťou si dajú ostrihať vlasy a bradu a vyhlasujú, že len vtedy zaplatili cenu za svoje narodenie a sú hodní vlasti a rodičov; slabochom a zbabelcom zostáva tento škaredý vzhľad“ (Tac. Germ., 31).

V hrobách detí a mladistvých rovnako absentujú rohy na pitie. Objavujú sa až v hrobách dospelých jedincov. Nože a nožnice sa vyskytli u jedincov všetkých vekových skupín. Registrujeme ich tiež v hro-

²³ Lokálneho rozšírenia miniatúrnych predmetov registrujeme i v staršej dobe rímskej v porýnskych provinciách (Capelle 2002, 44-48).

²⁴ Podľa I. Beilke-Voigtovej (1998, 35-40) nemá teória o akýchsi náhradách pevné základy. Objavujú sa aj ďalšie teórie o výrobe a vkladaní miniatúr do hrobov (kvôli nedostatku materiálu, kvôli tomu, aby sa lepšie zmestili do hrobu atď.).

²⁵ Ako náramok slúžil nález z hrobu 49 na pohrebisku v poľskom Opatowe. Pozostával z miniatúrnych predmetov a krúžkového panciera (Capelle 2002, 44, 45; Godłowski 1980, 89, obr. 5).

Obr. 3. Deti zobrazené na Stĺpe Marca Aurelia v Ríme, scéna 113A. Podľa: Petersen/Domaszewski/Calderini 1896.

boch malých detí vo veku infans I (spolu 6 hrobov). Rozhodne nedokladajú ich bežné používanie v tom veku - ide o milodar či ochranný predmet.

Kresacia súprava, ktorá slúžila na zakladanie ohňa, zrejme tiež nepatrila do detských rúk. Kresadlo sa vyskytlo jedine v 3 hroboch, ktoré patrili jedincom vo veku juvenis, teda až vo veku nad 14 rokov. Ďalšie 2 prípady sú sporné (hrob 23 zo Šitboříc - jedinec vo veku infans II a hrob 3 z Kostolnej pri Dunaji - dievča vo veku 16-18 rokov). Výnimkou by mohol byť snád' hrob 96 z Abraháma (dieťa vo veku 7-8 rokov), obsahujúci brúsik alebo kresací kameň. Praslen, považovaný za typický atribút ženských hrobov, sa objavil len v 3 prípadoch - v dvoch detských hroboch (Abrahám - hrob 19, Šitbořice - hrob 33) a v jednom hrobe mladistvého jedinca (Bešeňov - hrob 14).²⁶ Môže ísť o materinský dar, alebo naozaj išlo o hroby dievčat? Podľa obsahu hrobov sa k danej otázke nemožno vyjadriť.

Miniatúrne predmety, charakteristické pre mladšiu dobu rímsku a dobu sťahovania národov, boli v detských hroboch skúmaného územia preukázané len v 3 prípadoch (miniatúrna nádoba v hrobe 14 vo Veľkom Cetíne a v hroboch 1 a 2 zo Šoporne). Iné predmety, ktoré možno interpretovať ako detskú hračku, neboli medzi analyzovanými hrobmi zistené.

Početné sú hroby, ktoré neobsahovali žiaden milodar (23 hrobov detí a 9 hrobov mladistvých). Príčinu možno hľadať azda aj v plytšom zahĺbení hrovej jamy, pri ktorom treba rátať s ich narušením a zničením napríklad pri obrábaní pôdy.

Prítomnosť alebo absencia súčastí či ozdôb odevu, prípadne šperkov v hroboch detí a mladistvých sa odvíja jednak od veku a pohlavia zomrelého jedinca, jednak od dobových či miestnych zvyklostí v odievaní a napokon aj od spoločenského statusu rodiny.

Je veľmi pravdepodobné, že v hroboch, ktoré neobsahovali žiadne súčasti odevu, mohlo ísť

²⁶ Praslen sa objavil tiež v detských hroboch, napr. na pohrebisku Kowalewko 12 (Skorupka 2001, 228, 229).

napríklad o jednoduchšie ošatenie zomrelého, bez spínadiel, opaskov či iných doplnkov. Pri pokuse rekonštruovať detský odev a odev mladistvých sa možno oprieť o antické písomné a ikonografické pramene. Nemožno obísť ani fakt, že Tacitus sa zmieňuje o neodetých, nahých deťoch. Bohatým prameňom je Stĺp Marka Aurélia, ktorý sa viaže k historickým udalostiam odohrávajúcim sa na sledovanom území. Deti vystupujú v scénach spolu s matkami, ktoré ich vedú za ruku, držia

Obr. 4. Starý Germán a tzv. princ. Výjav na Konštantínovom oblúku v Ríme. Podľa: L'Orange 1939.

v náručí a pod. (obr. 3; tab. I: 4; II: 4; III: 6; IV: 2, 4). Podľa zachovaných vyobrazení sú germánske deti odeté do podobného odevu ako dospelí (Stĺp Marka Aurélia: scéna 95B - tab. III: 6; scéna 106A, 110A - tab. IV: 2, 3). V podstate ide o zmenšenú podobu dospelých. U chlapcov prevažuje v páse previazaná tunika s dlhým alebo krátkym rukávom (Stĺp Marka Aurélia: scéna 95B, 113A - obr. 3; tab. III: 6; výjav na Konštantínovom oblúku v Ríme - obr. 4). Môže ju dopĺňať plášť zopnutý sponou (Stĺp Marka Aurélia: scéna 113A - obr. 3). Odev niekedy dopĺňajú nohavice. Dievčatá majú na sebe tunikovitý odev a na pleci zopnutý plášť, alebo odev typu peplos, zopnutý na oboch pleciach sponami (Stĺp Marka Aurélia: scény 96A,

106A, 110A - tab. IV: 2-4). Menšie deti sú zavinuté do šatiek, často sú nahé (Stĺp Marka Aurélia: scény 90B, 113A - tab. I: 4; II: 4; Veľká parížska kamea - tab. I: 5; diptych z Halberstadtu - tab. III: 5).

V jednom z troch kostrových hrobov (hrob 40 v Sládkovičove) sa nenašli žiadne súčasti odevu, šperky ani iné predmety hrovej výbavy. Tento ojedinelý prípad však nemôže slúžiť ako príklad k Tacitovým informáciám o neodetých germánskych deťoch (*Tac. Germ.*, 20). Hrob patril mladistvému jedincovi vo veku juvenis (14-15 rokov), v ktorom sa „promenáovanie“ bez šiat zdá i na germánsku spoločnosť odvážne a vyzývavé. Absencia súčastí odevu, akými sú spony, prípadne kovania opasku, môže, ale i nemusí zákonite znamenať, že jedinec bol pochovaný nahý. Pohrebný odev pozostával zrejme len z textilných súčastí, ktoré sa nezachovali, teda skôr vyjadroval majetkové pomery pochovaného.

Zaujímavým zistením je zaiste koncentrácia doštičkovitých spôn a spôn s plochým členeným lučíkom v hroboch detí a mladistvých (tabela 4; tab. II: 1-3). Zrejme kvôli menším rozmerom boli vyhovujúcejšie na zopnutie detského odevu.

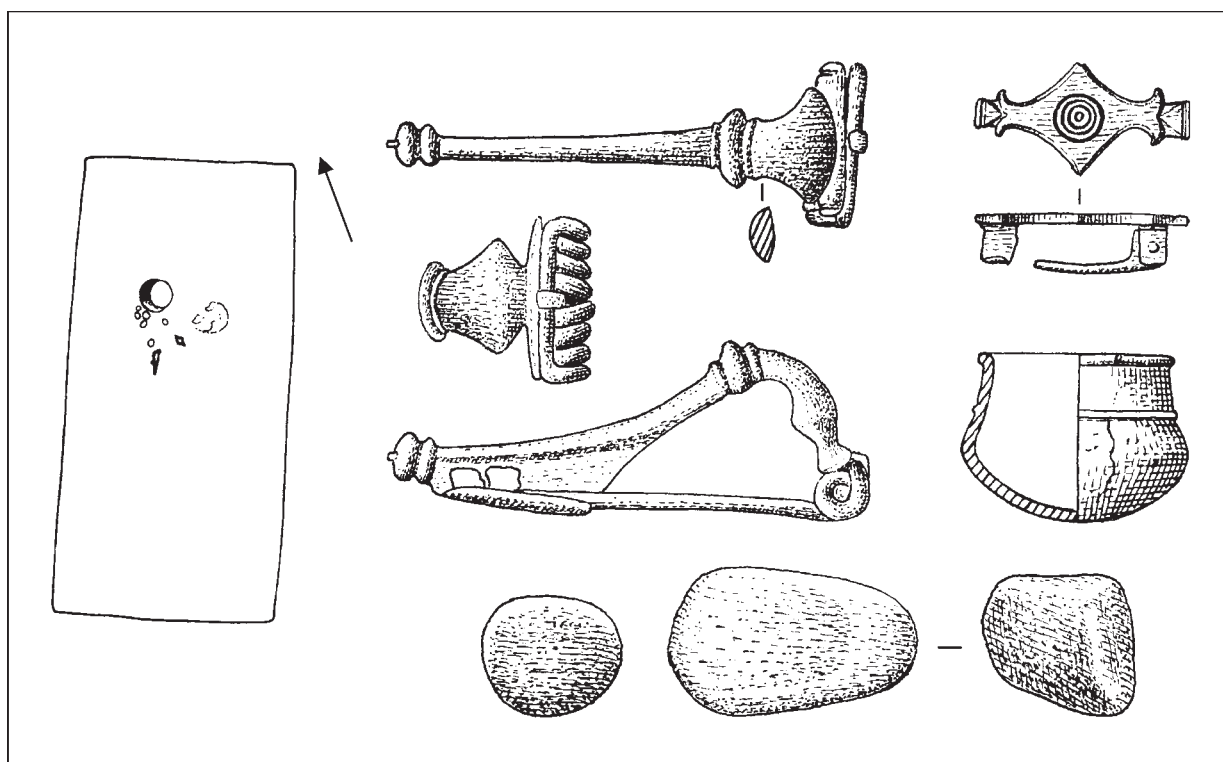
Opasky sa vyskytli rovnako v detských hroboch zo staršej i mladšej doby rímskej. Zdá sa, že v detských hroboch prevládali jednoduché typy jednodielnych praciek. Spolu s pribúdajúcim vekom detí sa zrejme upravovala dĺžka remeňa, no zásadné rozdiely vo veľkosti praciek sa nepodarilo postrehnúť. Viacdielne pracky s upevňovacím kovaním boli kvôli masívnejším rozmerom pravdepodobne vhodné až pre dospievajúce a dospelé osoby.

Ozdoby hrdla a hrude sú typickejšou súčasťou kroja mladistvých a detí skôr mladšej ako staršej doby rímskej. Je to opäť v súlade so všeobecnými módnymi trendmi, ktoré možno sledovať aj v hroboch dospelých.

K rekonštrukcii odevu poskytujú najviac indícií kostrové hroby. V skúmanej oblasti sa vyskytlo len 5 kostrových hrobov nedospelých jedincov, z ktorých 2 neobsahovali žiadne súčasti odevu.

V jednom z dvoch kostrových hrobov z Abraháma (hrob 124) bolo pochované dieťa vo veku infans I (do 7 rokov). Jeho odev dopĺňali dve spony. Doštičkovitá spona sa našla na ľavej strane hrudníka a výrazne profilovaná spona (variant A67) bola na pravej strane hrudníka dieťaťa. V tomto hrobe, datovanom do fázy B1b-B1c, sa našli aj okrúhle kamene (7 ks) a nádoba (obr. 5).

Z Abraháma pochádza aj kostrový hrob, ktorý možno datovať do fázy B1c (hrob 3). Hrob, v ktorom bolo pochované dievča vo veku 16 až 18 rokov, je výborným podkladom k rekonštrukcii kroja. Z odevu sa zachovali dve výrazne profilované spony (obe variantu A68). Podľa ich polohy v hrobe možno usudzovať, že jedna zo spôn mohla

Obr. 5. Abrahám. Plán a inventár hrobu 124. Kostrový hrob dieťaťa vo veku do 7 rokov - infans I. Podľa: Kolník 1980.

zopínať vrchný plášť na pravom pleci a druhá pravdepodobne upevňovala plášť na prsiach (tab. VI). Bronzová ihlica a ihla na šitie sa našli vedľa ľavého predlaktia pochovanej, teda v pozícii hrobového prídatku.

Kostrový hrob dievčaťa vo veku 15-17 rokov z Olomouca-Neředína možno datovať do 4. stor. Našla sa v ňom pracka, železný prsteň, fragmenty železnej tyčinky, zvieracie kosti, črepy a kameň.

Bez súčasti odevu sa našiel kostrový hrob dieťaťa z Wilfersdorfu (B1) a hrob 40 zo Sládkovičova patriaci mladistvému jedincovi vo veku 14-15 rokov (B1-B2).

Nedostatok antropologicky určených germánskych hrobov z pohrebísk stredného Podunajska neumožnil porovnanie lokálnych odlišností. Viacmenej je možné porovnať chronologicky totožné pohrebiská Abrahám - Kostolná pri Dunaji - Sládkovičovo a ojedinelé hrobové nálezy pochádzajúce z Wilfersdorfu a Bratislavy-Vajnor zo staršej doby rímskej. Z mladšej doby rímskej sú to hroby z Bešeňova, Abraháma, Očkova, Veľkého Cetína, Šitboříc či hrob z Olomouca-Neředína. Na prelom mladšej doby rímskej a doby sťahovania národov možno datovať hrob 22 z Veľkých Hostěradok.

V rámci skúmaných hrobov (žiarových i kostrových) na sledovanom území sa nepodarilo nájsť žiadnu paralelu s rímskym zvykom pochovávať

novorodencov a deti do 6 mesiacov inhumácie. Poznáme síce 3 hroby novorodencov a jeden hrob jedinca do 6 mesiacov (Abrahám - hroby 175 a 225, Veľký Cetín - hrob 8; tab. I: 1, 2; III: 1), čo je však príliš malá vzorka na vyslovenie definitívnych, objektívne platných záverov.

V príspevku bolo analyzovaných 120 hrobov detí a mladistvých (111 žiarových a 5 kostrových hrobov) a 4 dvojhroby s prítomnosťou pozostatkov detského alebo mladistvého jedinca. Z ich obsahu sme sa snažili získať čo najviac informácií o deťoch a nedospelých jedincoch stredodunajských Germánov z obdobia od 1. do konca 4. stor. Kostrové zvyšky pochovaných jedincov, prípadne antropologické určenie ich pohlavia a veku, ale najmä hrobové prílohy či zvyšky odevu a jeho súčastí určite napomohli urobiť si jasnejšiu predstavu o deťoch tej doby.

Nedotknuteľnosť pohrebných zvykov a predstáv o záhrobie hrala v živote každej komunity dôležitú rolu pri výbere predmetov uložených do hrobu. Napriek tomu sa domnievame, že položiť si otázku o veku pochovaných detí a súvislosti s hrobovou výbavou nie je úplne bezpredmetné. Hoci sa zo skúmaného obdobia a teritória nepodarilo zistiť výraznejšie súvislosti, nemusí tomu tak byť v iných časových úsekoch a kultúrach. Obdobný model je teda možné aplikovať a preveriť aj na inej, azda bohatšej vzorke nálezov.

SÚPIS HROBOVÝCH CELKOV

V súpise je uvedených 120 hrobov germánskych detí a mladistvých a 4 dvojhroby s prítomnosťou pozostatkov nedospelého jedinca z oblasti stredného Podunajska (juhozápadné Slovensko, Morava, Dolné Rakúsko). Lokality sú uvedené v abecednom poradí, hroby v rámci lokality podľa čísel vzostupne (poradové číslo, lokalita, označenie hrobu). Informácie o hrobových celkoch sú uvedené písmenami A-E (A - typ hrobu; B - datovanie; C - vek a pohlavie pochovaného; D - inventár hrobu; E - literatúra). V rubrike C (vek a pohlavie dieťaťa) sú použité skratky: M - muž podľa výsledkov antropologickej analýzy; F - žena podľa výsledkov antropologickej analýzy; ? - pohlavie/vek antropologicky neurčené alebo neurčiteľné; (M) - muž podľa hrobového inventára; (F) - žena podľa hrobového inventára; (?) - pohlavie/vek podľa hrobového inventára neurčiteľné. Detskí a nedospelí jedinca sú zaradení do kategórií infans - vek 0-14 rokov (infans I - vek 0-6/7 rokov, infans II - vek 6/7-14 rokov, resp. infans I - vek 0-1 rok, infans II - vek 1-6 rokov, infans III - vek 6-14 rokov; pozri k tomu tabuľku 3) a juvenis - vek 14-18/20 rokov. Skratka A = Almgren (označenie spôn podľa: *Almgren* 1923).

Jedinci vo veku infans (0-14 rokov)

1. Abrahám, hrob 19

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (F);
- D: hlinený praslen; železný obdĺžnikové kovanie s dlhým nitom (rozmery: 7,8 x 4 cm; dl. nitu 2,4 cm);
- E: *Kolník* 1980, 27, tab. XVI.

2. Abrahám, hrob 20

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: keramika - urna a črepy nádob;
- E: *Kolník* 1980, 27, tab. XVI.

3. Abrahám, hrob 29

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: - ;
- E: *Kolník* 1980, 28, tab. XVI.

4. Abrahám, hrob 31

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: železný nôž s rovnou čepeľou;
- E: *Kolník* 1980, 29, tab. XVII.

5. Abrahám, hrob 37

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B2/C1-C1; druhá polovica 2. stor. až prvá polovica 3. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: keramika - terra sigillata (Drag 30);
- E: *Kolník* 1980, 29, tab. XVIII.

6. Abrahám, hrob 42

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1a; polovica 1. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: živica;
- E: *Kolník* 1980, 31, tab. XVIII.

7. Abrahám, hrob 46

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1b-B1c; druhá až tretia štvrtina 1. stor.;
- C: dieťa, vek 2-3 roky, infans I, (M);
- D: 2 bronzové výrazne profilované spony - typ A 68 (dl. 3,5 a 4,3 cm); železný nôž s rovnou čepeľou; železný hrot kopije (pôv. dl. 14 cm); železná skoba; živica;
- E: *Kolník* 1980, 32, tab. XX.

8. Abrahám, hrob 49

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C2; koniec 2. stor. až 3. stor.;
- C: dieťa, vek 2 roky, infans I, (?);
- D: železná spona s podviazanou nôžkou (dl. 5,5 cm); fragment miniatúrneho jednodielneho kosteného hrebeňa s polkruhovým držadlom - typ Thomas A II (dl. 3,8 cm); fragment železného noža s rovnou čepeľou (dl. cca 7,5 cm); živica;
- E: *Kolník* 1980, 32, tab. XX.

9. Abrahám, hrob 68

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: dieťa, vek 5-7 rokov, infans I, (?);
- D: železný nôž(?) s rovnou čepeľou;
- E: *Kolník* 1980, 36, tab. XXII.

10. Abrahám, hrob 71

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: - ;
- E: *Kolník* 1980, 36.

11. Abrahám, hrob 91

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (M);
- D: miniatúrna železná kopija (dl. 15,9 cm);
- E: *Kolník* 1980, 42, tab. XXX.

12. Abrahám, hrob 92

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1b-B1c; druhá až tretia štvrtina 1. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: fragment bronzovej výrazne profilovanej spony - typ A 68 (zach. dl. 4,9 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dl. 9,5 cm); bronzový fragment (nádob?);
- E: *Kolník* 1980, 42, 43, tab. XXX.

13. Abrahám, hrob 96

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: B1c-B2; druhá polovica 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
- C: dieťa, vek 7-8 rokov, infans II, (?);
- D: fragment železnej trúbkovitej spony - typ A 75 (dl. 4,8 cm); železná jednodielna pracka s rámom v tvare písmena D a s rovným trňom - typ Mady-

da-Legutko D1 (rozmery: 2,6 x 3,3 cm); pravouhlé bronzové kovanie zdobené filigránom (rozmery: 2,2 x 0,5 cm; pr. nitu 0,3 cm); fragment železného noža s rovnou čepeľou (zach. dl. 11,7 cm); závesné oblúkovité kovanie s nitmi na upevnenie na oboch koncoch (v. 3,8 cm, š. 2,3 cm); fragment okruhliaka, pravdepodobne brúsik; živica;
E: *Kolník 1980*, 44, tab. XXXI.

14. Abrahám, hrob 118

A: žiarový hrob (urnový);
B: B2-C1; druhá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
D: bronzová spona - zachované vinutie s hornou tetivou a ihla (dl. 5,3 cm, š. 2,1 cm); fragment železného predmetu; živica;
E: *Kolník 1980*, 49, 50, tab. XXXVIII.

15. Abrahám, hrob 124

A: kostrový hrob s orientáciou v smere SSV-JJZ; kostra sa z väčšej časti nezachovala; na pravej strane hrudného koša ležala výrazne profilovaná spona, na ľavej strane hrudného koša bola doštičková spona, severne od lebky sa našla nádoba, vedľa nádoby bolo 7 okruhliakov;
B: B1b-B1c; druhá až tretia štvrtina 1. stor.;
C: dieťa, vek 0-7 rokov, infans I, (?);
D: bronzová výrazne profilovaná spona - typ A 67 (dl. 6,3 cm); bronzová doštičková spona romboidného tvaru, zdobená koncentrickými krúžkami, stredná zahĺbená časť bola vyplnená sklenou pastou alebo inou vložkou, našli sa zvyšky plátovania striebrom, zo spodnej časti šarnier - typ Riha 7.4, typ Feugère 24b1 (dl. 2,9 cm); keramika - nádoba; 7 okrúhlych kameňov (pr. 1,5-3,5 cm);
E: *Kolník 1980*, 52, tab. XLI.

16. Abrahám, hrob 136

A: žiarový hrob (urnový);
B: B2; prvá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek 4-6 rokov, infans II, (?);
D: živica; železný fragment neznámej funkcie;
E: *Kolník 1980*, 54, tab. XLI.

17. Abrahám, hrob 150

A: žiarový hrob (urnový);
B: B1-B2; 1.-2. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
D: -;
E: *Kolník 1980*, 57, tab. XLVI.

18. Abrahám, hrob 159

A: žiarový hrob (jamový);
B: B1-C3; 1.-4. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
D: -;
E: *Kolník 1980*, 59.

19. Abrahám, hrob 168

A: žiarový hrob (urnový);
B: B1-C3; 1.-4. stor.;
C: dieťa, vek 4 roky, infans I, (?);
D: -;
E: *Kolník 1980*, 60, tab. XLVII.

20. Abrahám, hrob 170

A: žiarový hrob (urnový);
B: B1c; tretia štvrtina 1. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (M);
D: bronzová šarnierová spona s postrannými ozdobnými očkami - typ Hofheim VI, typ Rieckhoff C4, typ Riha 5.16.2 (dl. 3,5 cm, š. 1,6 cm); miniatúrny železný hrot kopije (dl. 15,5 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dl. 13,3 cm); živica;
E: *Kolník 1980*, 61, tab. XLVIII.

21. Abrahám, hrob 175

A: žiarový hrob (urnový);
B: B2b-B2c; prvá polovica 2. stor.;
C: novorodenec, infans I, (?);
D: železná trúbkovitá spona - typ A 86 (dl. 3,9 cm); 2 železné spony s esovitým lučíkom a vysokým zachycovačom - typ A V, 148 (dl. 3,1 cm, š. 2,6 cm); fragment kovania z tenkého bronzového plechu s otvormi na nity (rozmery: 3,4 x 1,6 cm); fragment železného kovania s otvormi na nity (rozmery: 3,4 x 3,3 cm); bronzový nit s klobúkovitou hlavicou (pr. 1,5 cm);
E: *Kolník 1980*, 62, 63, tab. L.

22. Abrahám, hrob 182

A: žiarový hrob (urnový);
B: B2c; druhá štvrtina 2. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
D: 2 železné spony - typ A V, séria 8 (dl. 2,8 cm); fragmenty keramiky; živica;
E: *Kolník 1980*, 65, tab. LII.

23. Abrahám, hrob 186

A: žiarový hrob (urnový);
B: B1-B2; 1.-2. stor.;
C: dieťa, vek 2 roky, infans I, (?);
D: fragmenty bronzového plechu z nádoby(?); uhličky - pravdepodobne z borovice (*Pinus sp.*);
E: *Kolník 1980*, 66, tab. LIII.

24. Abrahám, hrob 193

A: žiarový hrob (urnový);
B: B2b-B2c; prvá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek do 7 rokov, infans I, (?);
D: 3 železné spony s valcovitou hlavicou - typ A V, séria 8 (dl. 3,3 cm, š. 2,7 cm; dl. 3,8 cm, š. 2,9 cm; zach. dl. 3,2 cm, š. 3,4 cm); jednodielna železná pracka s rámom v tvare D - typ Madyda-Legutko D1 (rozmery: 2,7 x 2 cm); kostená ihlica (zach. dl. 4,5 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dl. 11,7 cm);
E: *Kolník 1980*, 68, tab. LV; *Madyda-Legutko 1986*, 125 č. 285.

25. Abrahám, hrob 198

A: žiarový hrob (urnový);
B: B1c-B2a; koniec 1. stor. až začiatok 2. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
D: bronzová spona s očkami - typ A 60 (dl. 5,9 cm); zliatky nefarebného skla s belasozeleným leskom z nádoby/korálika; zlomok okruhliaka z kremeňa - kresací kameň; uhličky - drevo z buka (*Fagus sp.*);
E: *Kolník 1980*, 70, tab. LVI.

26. Abrahám, hrob 208

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2/C1; druhá polovica 2. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (F?);
 D: bronzová doštičkovitá spona (pr. 2,8 cm); zlatý hruškovitý závesok - typ Müller II (v. 3,4 cm, pr. 1,4 cm, hmotnosť 2,45 g); viackrát zohnutý zlatý pliešok neznámej funkcie - prislúchajúci k závesku? (pôvodná dĺ. 4,5 cm, š. 0,2 cm, hmotnosť 0,08 g); živica;
 E: Kolník 1980, 73, 74, tab. LVIII.

27. Abrahám, hrob 219

- A: žiarový hrob (jamový);
 B: B1-C3; 1.-4. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: -;
 E: Kolník 1980, 77.

28. Abrahám, hrob 223

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2-C1; 2. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: fragment jednodielnej železnej pracky; železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 9 cm); živica;
 E: Kolník 1980, 77, 78, tab. LXI.

29. Abrahám, hrob 225

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1c; tretia štvrtina 1. stor.;
 C: dieťa, novorodenec, infans I, (?);
 D: 2 šarnierové bronzové spony - typ Hofheim VI, typ Rieckhoff A3; železná špirála (dĺ. 3,5 cm); bezfarebné sklenené zliatky s belasomodrým leskom - sklenená nádoba alebo korálik; živica;
 E: Kolník 1980, 78, tab. LXIII.

30. Abrahám, hrob 226

- A: žiarový hrob (jamový);
 B: B2/C1-C1; druhá polovica 2. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: keramika - nádoba; bronzové rúrkovité kovanie (dĺ. 3 cm); okruhliak - kresací kamen?;
 E: Kolník 1980, 78, tab. LXIII;

31. Bešeňov, hrob 38

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C2; 4. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: železná spona s hrotitou nôžkou a hornou tetivou - skupina Schulze 119 (dĺ. 5,1 cm); fragmenty keramiky;
 E: Kolník 1961, 227, 228, tab.V.

32. Bešeňov, hrob 46

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C1-C2; 3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: železná spona s podviazanou nôžkou - typ A VI, 161/162 (dĺ. 6,2 cm); fragmenty keramiky;
 E: Kolník 1961, 228, 229, tab.VI.

33. Bešeňov, hrob 68

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C1b-C2; druhá štvrtina 3. stor. až začiatok 4. stor.;
 D: dieťa, vek 7-14 rokov, infans II, (?);

- E: bronzový trojuholníkový závesok s kruhovým otvorom v strede; 2 sklenené šošovkovité koráliky modrozelennej farby - typ Tempelmann-Maczyńska 63 (pr. 0,5 cm); fragmenty keramiky;
 F: Kolník 1961, 232, tab. IX.

34. Bešeňov, hrob 68A

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C1b-C2; druhá štvrtina 3. stor. až začiatok 4. stor.;
 C: dieťa, vek 7-14 rokov, infans II, (?);
 D: jednostranný kostený jednodielny hrebeň s oblúkovitým držadlom, zdobený krúžkami a ryhami; sklenený súdkovitý korálik zelenej farby - typ Tempelmann-Maczyńska 13(?); 9 štvorhranných korálikov z mliečného skla; 2 hrotito-oválne koráliky z hnedočervenej pastóznej hmoty - typ Tempelmann-Maczyńska 71; fragmenty keramiky;
 E: Kolník 1961, 232, tab.IX.

35. Bratislava-Vajnory

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1c-B2a; koniec 1. stor. až začiatok 2. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: fragment výrazne profilovanej bronzovej spony - typ A 68(?); keramika - pohár na nôžke; fragmenty brozového plechu;
 E: Varsik 2000, 148, obr. 97: 1-5; 2002, 128, tab. I: 4-8.

36. Kostelec na Hané, hrob 21

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C1-C2; koniec 2. stor. až 3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: železná spona s podviazanou nôžkou a hornou tetivou (dĺ. cca 7 cm); železná pracka s rámom okrúhleho tvaru a s rovným tŕňom - typ Madýda-Legutko C13; fragment rámu železnej pracky(?);
 E: Madýda-Legutko 1986, 127, č. 307; Zeman 1961, 21, obr. 5: D.

37. Kostolná pri Dunaji, hrob 1

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1b; druhá štvrtina 1. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (M);
 D: železný hrot oštepú (dĺ. 22,6 cm); železné nožnice; železný nôž; bronzový fragment cedidla/nabe-račky;
 E: Kolník 1980, 95, tab. LXXV.

38. Kostolná pri Dunaji, hrob 11

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1c-B2; druhá polovica 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: bronzová trúbkovitá spona - typ A 74 alebo 78 (dĺ. 4,1 cm);
 E: Kolník 1980, 99, tab. LXXVIII.

39. Kostolná pri Dunaji, hrob 33

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1b-B1c; druhá až tretia štvrtina 1. stor.
 C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
 D: 3 výrazne profilované bronzové spony - typ A 68 (dĺ. 7,2 cm, dĺ. 6,2 cm, dĺ. 4,5 cm); kostená ihlica s očkom (dĺ. 9 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (zach. dĺ. 15 cm); železné nožnice; miniatúrný

- železný oštep (dĺ. 9,9 cm); keramika - miniatúrna nádoba; fragment bronzového drôtu; živica;
E: *Kolník 1980*, 109, tab. XCVIII.
- 40. Kostolná pri Dunaji, hrob 40**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B1c-B2; tretia tretina 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (F);
D: bronzová spona s očkami - typ A 55 (pôv. dĺ. 6,5 cm); 3 bronzové spony s očkami - typ A 57 (pôv. dĺ. 6,5 cm); fragment kostenej ihlice; bronzový náramok s ukončeniami v tvare štylizovaných zvieracích hlavičiek (pr. 7,5 cm); železný nôž s obľukovitou čepeľou; železný nôž s rovnou čepeľou; železné nožnice; živica; uhličky - jaseňové drevo (*Fraxinus* sp.);
E: *Kolník 1980*, 113, tab. CV.
- 41. Kostolná pri Dunaji, hrob 45**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B2; prvá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek 0-6 rokov, infans I, (?);
D: železný nôž s rovnou čepeľou; živica;
E: *Kolník 1980*, 114, tab. CVI.
- 42. Kostolná pri Dunaji, hrob 50**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B1c; tretia štvrtina 1. stor.;
C: dieťa, vek 5-6 rokov, infans I, (?);
D: bronzová výrazne profilovaná spona - typ A 68 (dĺ. 4,3 cm); bronzová doštičkovitá spona kruhového tvaru, v strede pôvodne s emailovou vložkou - typ Riha 7.11, variant 1, typ Feugère 25, typ Ettlinger 50 (pr. 4 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 13,5 cm); železný klinec (dĺ. 2,8 cm);
E: *Kolník 1980*, 116, tab. CIX.
- 43. Kostolná pri Dunaji, hrob 56**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B1b-B2; druhá polovica 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek 5 rokov, infans I, (?);
D: železná jednodielna pracka s rámom v tvare D - typ Madyda-Legutko D1 (rozmery: 3,5 x 3 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. cca 15 cm); železný hrot oštetu (zach. dĺ. 11,6 cm); fragment bronzového vedra so železným držadlom - typ Eggers 42; bronzový krúžok so svorkou (pr. 2,6 cm); živica;
E: *Kolník 1980*, 117, 118, tab. CXI; *Madyda-Legutko 1986*, 127, č. 308.
- 44. Moravská Nová Ves-Hrušky, hrob 35**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B2-C1; 2. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans I-II, (?);
D: doštičkovitá spona; keramika - misa na nôžke;
E: *Michna 1993*, 413; *Nováček 2001*, č. kat. 39.
- 45. Sládkovičovo, hrob 52**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B1a-B1b; prvá polovica 1. stor.;
C: dieťa, vek 0-7 rokov, infans I, (?);
D: bronzová spona s dvomi uzlíkmi - typ A 236, typ Garbsch A 236c (dĺ. 4,5 cm, š. 1,6 cm);
E: *Kolník 1980*, 147, tab. CXLVIII.
- 46. Sládkovičovo, hrob 73**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B1c; tretia štvrtina 1. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
D: 2 bronzové výrazne profilované spony - typ A 68 (dĺ. 4,3 cm, š. 1,8 cm; dĺ. 4,2 cm, š. 1,9 cm); dvojdielna bronzová spona s jednoduchým lučíkom a gombíkom na päťke - typ A 112 (dĺ. 3 cm, š. 2,6 cm); zlomky kostenej ihlice (dĺ. 4 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 7,2 cm);
E: *Kolník 1980*, 155, tab. CLIX.
- 47. Sládkovičovo, hrob 79**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B1-B2; 1.-2. stor.;
C: dieťa, vek 5-6 rokov, infans I, (?);
D: - ;
E: *Kolník 1980*, 157, tab. CLX.
- 48. Šitbořice, hrob 9**
A: žiarový hrob (urnový);
B: B2-B2/C1; druhá polovica 2. stor.;
C: dieťa, vek 6-14 rokov, infans II, (?);
D: uhličky;
E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 111, tab. 4: 9.
- 49. Šitbořice, hrob 23**
A: žiarový hrob (urnový);
B: C1b; druhá tretina 3. stor.;
C: dieťa, vek 6-14 rokov, infans II, (?);
D: bronzová obdĺžniková pracka s upevňovacím kovaním a s dvomi nitmi (Madyda-Legutko typ D29 alebo E12; rozmery kovania: 3,6 x 13,9 cm, dĺ. osky 4,1 cm); zlomky kosteného hrebeňa; železný hrot - ocieľka alebo šidlo? (dĺ. 4,7 cm); kameň prizmatického tvaru - brúsik (dĺ. 5,5 cm, v priereze 1,2-1,5 cm); živica;
E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 121, 123, tab. 8: 23.
- 50. Šitbořice, hrob 28**
A: žiarový hrob (urnový);
B: C1-C3; 3.-4. stor.;
C: dieťa, infans I-II, (?);
D: - ;
E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 124.
- 51. Šitbořice, hrob 30**
A: žiarový hrob (urnový);
B: C1b-C2; druhá tretina 3. stor. až začiatok 4. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans I-II, (?);
D: - ;
E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 126, tab. 9: 30.
- 52. Šitbořice, hrob 33**
A: žiarový hrob (urnový);
B: C1-C3; 3.-4. stor.;
C: dieťa, vek 6-14 rokov, infans II, (F);
D: hlinený praslen (v. 1,7 cm, pr. 3,3 cm);
E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 127, tab. 9: 33.
- 53. Veľký Cetín, hrob 1**
A: žiarový hrob (urnový);
B: 2.-4. stor.;
C: dieťa, vek do 6 rokov, infans II, (?);
D: - ;
E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994*, 195.

54. Veľký Cetín, hrob 2

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-4. stor.;
 C: dieťa, vek 0-6 rokov, infans I-II, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 195.*

55. Veľký Cetín, hrob 4

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-1 rok, infans I, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 195.*

56. Veľký Cetín, hrob 5

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 4. stor.;
 C: dieťa, vek 0-6 rokov, infans I-II, (?);
 D: závesok s krížovitým rámom (dĺ. 3,7 cm); fragmenty neurčitých železných predmetov (nôž?);
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 195, obr. 22: 6-8.*

57. Veľký Cetín, hrob 6

- A: žiarový hrob (jamový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 2 roky, infans II, (?);
 D: jednodielna bronzová spona s hrotitou nôžkou (dĺ. 4,9 cm); bronzová gulôčka (pr. 0,4 cm);
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 195, obr. 22: 4, 5.*

58. Veľký Cetín, hrob 7

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 6-14 rokov, infans III, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 195.*

59. Veľký Cetín, hrob 8

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek do 6 mesiacov, infans I, (?);
 D: jednodielna bronzová spona s hrotitou nôžkou (dĺ. 4,2 cm); zlomok svetlozeleného skleneného pohárika; fragmenty neurčitých železných predmetov;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196, obr. 22: 10-12.*

60. Veľký Cetín, hrob 11

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek do 1 roku, infans I, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196.*

61. Veľký Cetín, hrob 12

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 6-14 rokov, infans III alebo adultus I, (F?);
 D: mramorový korálik súdkovitého tvaru, prepálený, sivobielej farby s leským povrchom; závesok v podobe medvedieho pazúra s prevrtaným otvorom na zavesenie (dĺ. 4,2 cm); živica; fragment neurčitého železného predmetu; črepy nádob;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196, obr. 22: 14-18.*

62. Veľký Cetín, hrob 13

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-1 rok, infans I, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196.*

63. Veľký Cetín, hrob 14

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-6 rokov, infans I-II, (F);
 D: fragment bronzového pásika náramku; keramika - miniatúrna nádoba;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196, obr. 22: 13.*

64. Veľký Cetín, hrob 15

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-6 rokov, infans I-II, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196.*

65. Veľký Cetín, hrob 16

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek nad 10 rokov, infans III, (?);
 D: železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 10,3 cm); fragment bronzovej pinzety (zach. dĺ. 3,1 cm); keramika - fragmenty nádob;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196, obr. 23: 3.*

66. Veľký Cetín, hrob 17

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: druhá polovica 2. stor.;
 C: dieťa, vek 2 roky, infans II, (F?);
 D: bronzový závesok s krížovitým rámom (dĺ. 6 cm); polgulovitý dutý bronzový zvonček zdobený dvojicami obežných rýh, v hornom otvore je drôtik, pravdepodobne na zavesenie (pr. 2,4 cm); zlomok mušle; korálik diskovitého tvaru z modrého skla; zliatok skla - korálik(?); fragment železného noža s rovnou čepeľou (dĺ. 8,9 cm); fragment bronzového predmetu; fragment železného klinca; živica;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 196, 197, obr. 23: 4-11.*

67. Veľký Cetín, hrob 20

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 1-6 rokov, infans II, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 197.*

68. Veľký Cetín, hrob 21

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 1-14 rokov, infans II-III, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 197.*

69. Veľký Cetín, hrob 22

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: 2.-3. stor.;
 C: dieťa, vek 0-6 rokov, infans I-II, (?);
 D: - ;
 E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 197.*

70. Veľký Cetín, hrob 23

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: 2.-3. stor.;
- C: dieťa, vek 1-14 rokov, infans II-III, (?);
- D: - ;
- E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 197.*

71. Veľký Cetín, hrob 24

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: 2.-3. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: - ;
- E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 197.*

72. Veľký Cetín, hrob 26

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: 2.-3. stor.;
- C: dieťa, vek 2-3 roky, infans II, (F);
- D: fragmenty železných predmetov - kovania skrinky; keramika - črepy nádob;
- E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 198, obr. 25: 1, 2.*

73. Veľký Cetín, hrob 29

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: 2. stor.;
- C: dieťa, vek 6-14 rokov, infans II-III, (?);
- D: železná dvojdielna trúbkovitá spona (dĺ. 2,7 cm); železné nožnice; fragmenty bronzových nádob; živica; keramika - črepy nádob;
- E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994, 198, obr. 25: 7-15.*

74. Wilfersdorf

- A: kostrový hrob;
- B: B1; 1. stor.;
- C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans, (?);
- D: keramika - nádoba;
- F: *Beninger 1934, 55; Pollak 1980, 175, č. 159.*

Nepublikované alebo neúplne publikované hrobové celky

75. Očkov, hrob 101

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;
- C: dieťa, ?, (F);
- D: neuvedené;
- E: *Kolník 1964, 93-96.*

76. Očkov, hrob 109A

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C2-C3; druhá polovica 3. stor. až prvá polovica 4. stor.;
- C: dieťa, ?, (?);
- D: železná spona s obdĺžnikovou nôžkou s hornou tetivou – typ Schulze skupina 55 (dĺ. 4,8 cm); živica; fragmenty keramiky;
- E: *Kolník 1964, 102, 103; 1965, 214, 215, obr. 15: 13.*

77. Očkov, hrob 124

- A: žiarový hrob (urnový)
- B: C1-C3, 3.-4. stor.
- C: dieťa, ?, (?)
- D: neuvedené;
- E: *Kolník 1964, 117, 118.*

78. Očkov, hrob 130

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;

- C: dieťa, ?, (?);
- D: neuvedené;
- E: *Kolník 1964, 123, 124.*

79. Očkov, hrob 157

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1a-C1b; koniec 2. stor. až prvá polovica 3. stor.;
- C: dieťa, ?, (?);
- D: neuvedené;
- E: *Kolník 1964, 147, 148; 1965, 186, 187, obr. 3: 8.*

80. Očkov, hrob 165

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;
- C: dieťa, ?, (?);
- D: neuvedené;
- E: *Kolník 1964, 154, 155.*

81. Očkov, hrob 191

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1; koniec 2. stor. až prvá polovica 3. stor.;
- C: dieťa, ?;
- D: oblúkovitá železná spona - typ Schulze skupina 58; železná spona s hrotitou nôžkou (dĺ. 5,8 cm);
- E: *Kolník 1965, 199, obr. 8: 11, 12.*

82. Očkov, hrob 213

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;
- C: dieťa, ?, (?);
- D: - ;
- E: *Kolník 1964, 194.*

83. Očkov, hrob 216

- A: žiarový hrob (urnový);
- B: C1-C3; 3.-4. stor.;
- C: dieťa, ?, (?);
- D: fragmenty keramiky;
- E: *Kolník 1964, 196.*

84. Očkov, hrob 220

- B: žiarový hrob (urnový);
- C: C1-C3; 3.-4. stor.;
- D: dieťa, ?, (?);
- E: železné hákovité kovanie s priečne prenitovanou obdĺžnikovou platničkou - zápona (dĺ. 7 cm); živica;
- F: *Kolník 1964, 199.*

85. Očkov, hrob 233

- B: žiarový hrob (urnový);
- C: C1-C3; 3.-4. stor.;
- D: dieťa, infans III, (?);
- E: fragment keramiky; živica s odtlačkami zubov(?);
- F: *Kolník 1964, 215.*

Jedinci vo veku juvenis a juvenis/adultus

86. Abrahám, hrob 3

- A: kostrový hrob orientovaný v smere Z-V; kostra ležala na chrbte s rukami jemne rozťahnutými vedľa tela, s lebkou naklonenou k ľavému ramenu, s rozkročenými nohami - ľavá zohnutá v kolene, pravá rovná; spodnú sánku prekryvala spona s vinutím smerom nadol, zrejme bola pôvodne na pravom ramene; v strede hrude bola ďalšia spona s vinutím smerom

- nadol; napravo od ľavého lakťa sa našla ihlica; naľavo od ľavého lakťa (medzi hrudným košom a lakťom) ležala ihla; na pravom predlaktí boli dva bronzové nity; medzi nohami, približne v úrovni kolien sa našiel okruhliak; napravo od pravej ruky bola nádoba;
- B: B1c; tretia štvrtina 1. stor.;
- C: mladistvý, vek 16-18 rokov, juvenis, F, (F);
- D: 2 bronzové výrazne profilované spony - typ A 68; bronzová ihlica s profilovanou hlavicou - Beckmanova skupina IVa-b (dĺ. cca 10 cm); fragment bronzovej ihly na šitie, s otvorom (dĺ. cca 9,8 cm); keramika - nádoba; 2 bronzové nity; okruhliak (granit);
- E: *Kolník 1980, 22, tab. XII.*
- 87. Abrahám, hrob 51**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 33.*
- 88. Abrahám, hrob 64**
 A: žiarový hrob (jamový);
 B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 35.*
- 89. Abrahám, hrob 65**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 35.*
- 90. Abrahám, hrob 66**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2; koniec 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (F);
 D: železná zámka skrinky - pero (zach. dĺ. 8,9 cm); železné kovanie - obdĺžniková platnička spojená 2 nitmi s menšou bronzovou platničkou (rozmery: 2,6 x 0,8 cm, nity - vnútorná dĺ. 0,8 cm); bronzový kľúč - typ Kokowski A (dĺ. 10,3cm); živica; fragmenty keramiky;
- E: *Kolník 1980, 35, tab. XXII.*
- 91. Abrahám, hrob 69**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: zlomky kameňa - brúsik; okruhliak - kresací kameň; fragmenty bronzovej naberačky;
- E: *Kolník 1980, 36, 37, tab. XXIV.*
- 92. Abrahám, hrob 70**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 36.*
- 93. Abrahám, hrob 126**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: fragment kosteného hrebeňa; okruhliak - kresací kameň(?);
- E: *Kolník 1980, 52, tab. XLI.*
- 94. Abrahám, hrob 132**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2; koniec 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 53, 54, tab. XLI.*
- 95. Abrahám, hrob 139**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: fragment bronzovej naberačky;
- E: *Kolník 1980, 55, 207, tab. XLIV.*
- 96. Abrahám, hrob 143**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 56, tab. XLIV.*
- 97. Abrahám, hrob 157**
 A: žiarový hrob (jamový);
 B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: živica;
- E: *Kolník 1980, 58.*
- 98. Abrahám, hrob 164**
 A: žiarový hrob (jamový);
 B: B2; koniec 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (M);
 D: železný hrot kopije (dĺ. 24,5 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 15,7 cm); fragment bronzového plechu - z nádoby(?);
- E: *Kolník 1980, 60, tab. XLVII.*
- 99. Abrahám, hrob 205**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2; koniec 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (M);
 D: železný dvojsečný deformovaný meč (dĺ. 75,2 cm); železná kopija (dĺ. 19 cm); železná puklica štítu (v. cca 12 cm); bronzové okrajové kovanie štítu; zliatky bronz; bronzový nit (dĺ. 1 cm);
- E: *Kolník 1980, 72, 73, tab. LVIII.*
- 100. Abrahám, hrob 214**
 A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2-B2/C1; 2. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: fragmenty bronzového vedra - typ Eggers 39 alebo 40; fragmenty keramiky; drôt - novoveký? (dĺ. 15,5 cm, pr. 0,2 cm);
- E: *Kolník 1980, 75, tab. LX.*
- 101. Abrahám, hrob 227**
 A: žiarový hrob (jamový);
 B: B1-C3; 1.-4. stor.;
- C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980, 78.*

102. Bešeňov, hrob 14

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C1-C3; 3.-4. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (F);
 D: hlinený praslen (v. 1,2 cm); zlomky jednostranného(?)
 kosteného hrebeňa; fragmenty keramiky; živica;
 E: *Kolník 1961*, 225, tab. III.

103. Kostolná pri Dunaji, hrob 22

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2; koniec 1. stor. až prvá polovica 2. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980*, 103, tab. LXXXV.

104. Kostolná pri Dunaji, hrob 41

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (F?);
 D: zliatky skla - koráliky(?);
 E: *Kolník 1980*, 113.

105. Kostolná pri Dunaji, hrob 55

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2-C1a; 2. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: jednodielna železná pracka s rámom v tvare D - typ
 Madyda-Legutko D1 (rozmery: 4,5 x 3 cm);
 E: *Kolník 1980*, 117, tab. CXI; *Madyda-Legutko 1986*, 127,
 č. 308.

106. Olomouc-Neředín

- A: kostrový hrob;
 B: C3; 4. stor.;
 C: mladistvý, vek 15-17 rokov, juvenis, F, (?);
 D: železná pracka; železný prsteň; zlomky železnej
 tyčinky; zvieracie kosti; črepy; kameň;
 E: *Droberjar 2002*, 224; *Nováček 2001*, č. kat. 46b; *Peška/
 Tajer 1999*, 274.

107. Sládkovičovo, hrob 40

- A: kostrový hrob; kostra ležala vo vystretej polohe na
 chrbte s lebkou naklonenou k pravému ramenu;
 pravá ruka bola v lakti zohnutá a položená na
 hrudi, ľavá ruka spočívala v oblasti panvy; hrob
 bez ďalších nálezov;
 B: B1-B2; 1.-2. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-15 rokov, juvenis (?);
 D: - ;
 E: *Kolník 1980*, 143, 307, tab. CXLIV.

108. Sládkovičovo, hrob 80

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1b-B1c; druhá až tretia štvrtina 1. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (M);
 D: 2 bronzové trúbkovité spony (dĺ. 4,3 cm, š. 2,9 cm;
 dĺ. 4,1 cm, š. 3,1 cm); výrazne profilovaná bronzová
 spona (dĺ. 4 cm, š. 2 cm); výrazne profilovaná bron-
 zová spona - typ A 68, (dĺ. 6,5 cm, š. 2,2 cm); bronzová
 pracka s rámom v tvare D, s oskou a obdĺžnikovým
 kovaním s piatimi nitmi umiestnenými v otvoroch
 lemovaných koncentrickými krúžkami - typ Ma-
 dyda-Legutko D13 (dĺ. 7,7 cm, š. 4,6 cm, dĺ. nitov
 0,2-0,3 cm); železné nožnice (dĺ. 17,5 cm); železný nôž
 s rovnou, jemne oblúkovitou čepeľou (dĺ. 13,6 cm);

železný hrot oštepú (dĺ. 14,6 cm); skyphos - tvar
 Drag 14; skyphos - tvar Drag 14; zlomky bronzovej
 panvice; zlomok masy zrnitej štruktúry; živica;
 E: *Kolník 1980*, 157, 158, tab. CLXI; *Madyda-Legutko
 1986*, 131, č. 349.

109. Sládkovičovo, hrob 81

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2; 2. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (M);
 D: železné nožnice; bronzový drôtený krúžok
 s preloženými ovinutými koncami (pr. 2,6-2,9 cm);
 železná kopija; živica;
 E: *Kolník 1980*, 118, tab. CLXII.

110. Sládkovičovo, hrob 82

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B1b-B1c; druhá až tretia štvrtina 1. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
 D: 2 bronzové výrazne profilované spony - typ A 68
 (dĺ. 5,2 cm, š. cca 2,2 cm; dĺ. 3,9 cm, š. cca 1,9 cm);
 železná jednodielna(?)pracka - zachovaný defor-
 movaný rám okrúhly alebo v tvare D - typ Ma-
 dyda-Legutko D13, prípadne niektorý z typov C
 alebo D (rozmer: 2,8 x 3,2 cm); železné pinzetovité
 nákončie - typ Raddatz J. IV - variant (dĺ. 4,7 cm);
 železné kovanie opasku obdĺžnikového tvaru, na
 oboch stranách spojené nitom (dĺ. 5,1 cm, š. 0,8 cm,
 dĺ. nitov 0,1 cm); železné nožnice (zach. dĺ. 20,5 cm);
 železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 11 cm); živica;
 E: *Kolník 1980*, 158, 159, tab. CLXII; *Madyda-Legutko
 1986*, 131, č. 349.

111. Šitbořice, hrob 10

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2/C1; druhá polovica 2. stor.;
 C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, M, (M);
 D: železný hrot kopije alebo oštepú (dĺ. 15,5 cm); že-
 lezný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 13,5 cm); železné
 nožnice; fragmenty bronzovej nádoby - typ Eggers
 160/161; zlomky bronzovej naberačky/cedidla - typ
 Eggers 160/161; fragmenty bronzových nádob;
 E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 111-113, tab. 4: 10.

112. Šitbořice, hrob 13

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: B2b-C1a; druhá polovica 2. stor. až začiatok 3. stor.;
 C: mladistvý, juvenis/adultus, F, (?);
 D: - ;
 E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 115, tab. 4: 13.

113. Šitbořice, hrob 16

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C1a; koniec 2. stor. až začiatok 3. stor.;
 C: mladistvý, juvenis/adultus, F, (?);
 D: zachovaný fragment štvorhrannej železnej pracky
 (rozmery: 4,5 x 2,5 cm); jednodielny jednostranný
 kostený hrebeň s polkruhovým držadlom zdobe-
 ným dvojicou rýh; fragmenty bronzú;
 E: *Droberjar/Kazdová 1993*, 116, tab. 5: 16.

114. Šitbořice, hrob 36

- A: žiarový hrob (urnový);
 B: C3; 3.-4. stor.;
 C: mladistvý, juvenis/adultus, M, (M);

D: železná pracka v tvare D (rozmery: 3,7 x 2,7 cm); železný nôž s rovnou čepeľou (dĺ. 15,5 cm); zlomok železného hrotu kopije; fragmenty keramiky;
E: *Droberjar/Kazdová* 1993, 125, 127, 128, tab. 9: 36.

115. Šitbořice, hrob 41

A: žiarový hrob (urnový);
B: C2-C3; tretia tretina 3. stor. až 4. stor.;
C: mladistvý, juvenis/adultus, F, (?);
D: zlomky viacdielného kosteného hrebeňa;
E: *Droberjar/Kazdová* 1993, 129, 130, tab. 10: 41.

116. Šoporňa-Štrkovec, hrob 1

A: žiarový hrob (urnový);
B: druhá polovica 2. stor. až začiatok 3. stor.;
C: juvenis, (?);
D: keramika - urna a 2 miniatúrne dvojkónické nádoby s pokrievkami; zlomok železnej spony;
E: *Krekovič* 1979, 413-419.

117. Šoporňa-Štrkovec, hrob 2

A: žiarový hrob (urnový);
B: druhá polovica 2. stor. až začiatok 3. stor.;
C: juvenis, (?);
D: keramika - urna a 4 miniatúrne dvojkónické nádoby s pokrievkami; zlomok železnej spony;
E: *Krekovič* 1979, 413-419.

118. Veľký Cetín, hrob 25

A: žiarový hrob (urnový);
B: 2.-3. stor.;
C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis/adultus I, F?, (F);
D: železný vedierkový závesok (pr. 0,8 cm); fragmenty neurčitých bronzových predmetov, medzi nimi bronzová puklička; fragment bronzového pásika zahnutého na oboch koncoch (š. 0,2 cm, dĺ. 1 cm); živica;
E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay* 1994, 198, obr. 24: 11-15.

119. Veľký Cetín, hrob 27

A: žiarový hrob (urnový);
B: 2.-3. stor.;
C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis/adultus, F?, (F?);
D: fragment skleneného korálika diskovitého tvaru, modrej farby; fragment železného noža s rovnou čepeľou (dĺ. 7,8 cm); fragment kruhu z bronzového

pásika (š. 0,5 a 0,7 cm); keramika - nádoba a fragmenty nádob;

E: *Cheben/Ruttkayová/Ruttkay* 1994, 198, obr. 25: 3-5.

Nepublikované alebo neúplne publikované hrobové celky

120. Očkov, hrob 117

A: žiarový hrob (urnový);
B: C1a; 2.-3. stor.;
C: mladistvý, vek 14-20 rokov, juvenis, (?);
D: ?;
E: *Kolník* 1965, 201, obr. 8: 1-10.

Dvojhroby

121. Abrahám, hrob 50

A: žiarový hrob (urnový);
B: C1-C3; 3.-4. stor.;
C: dieťa, novorodenec, infans I + dospelý, vek 20-40 rokov, (F);
D: fragment dutej vtácej kosti - ihelník;
E: *Kolník* 1980, 33, tab. XX.

122. Očkov, hrob 173

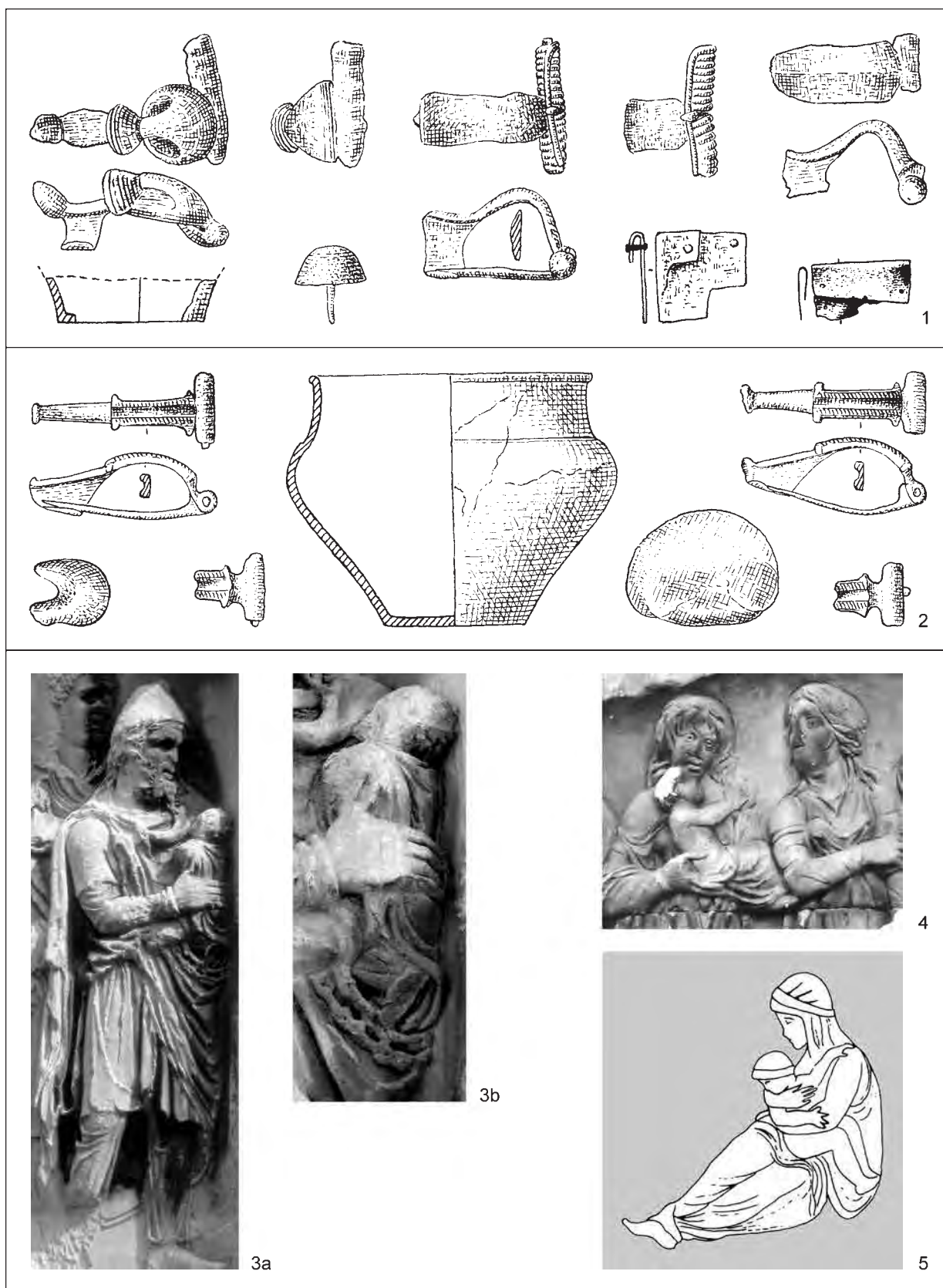
A: žiarový hrob (urnový);
B: C1-C3; 3.-4. stor.;
C: dieťa, infans + mladistvý, juvenis, (?);
D: ?;
E: *Kolník* 1964, 161, 162.

123. Sládkovičovo, hrob 76

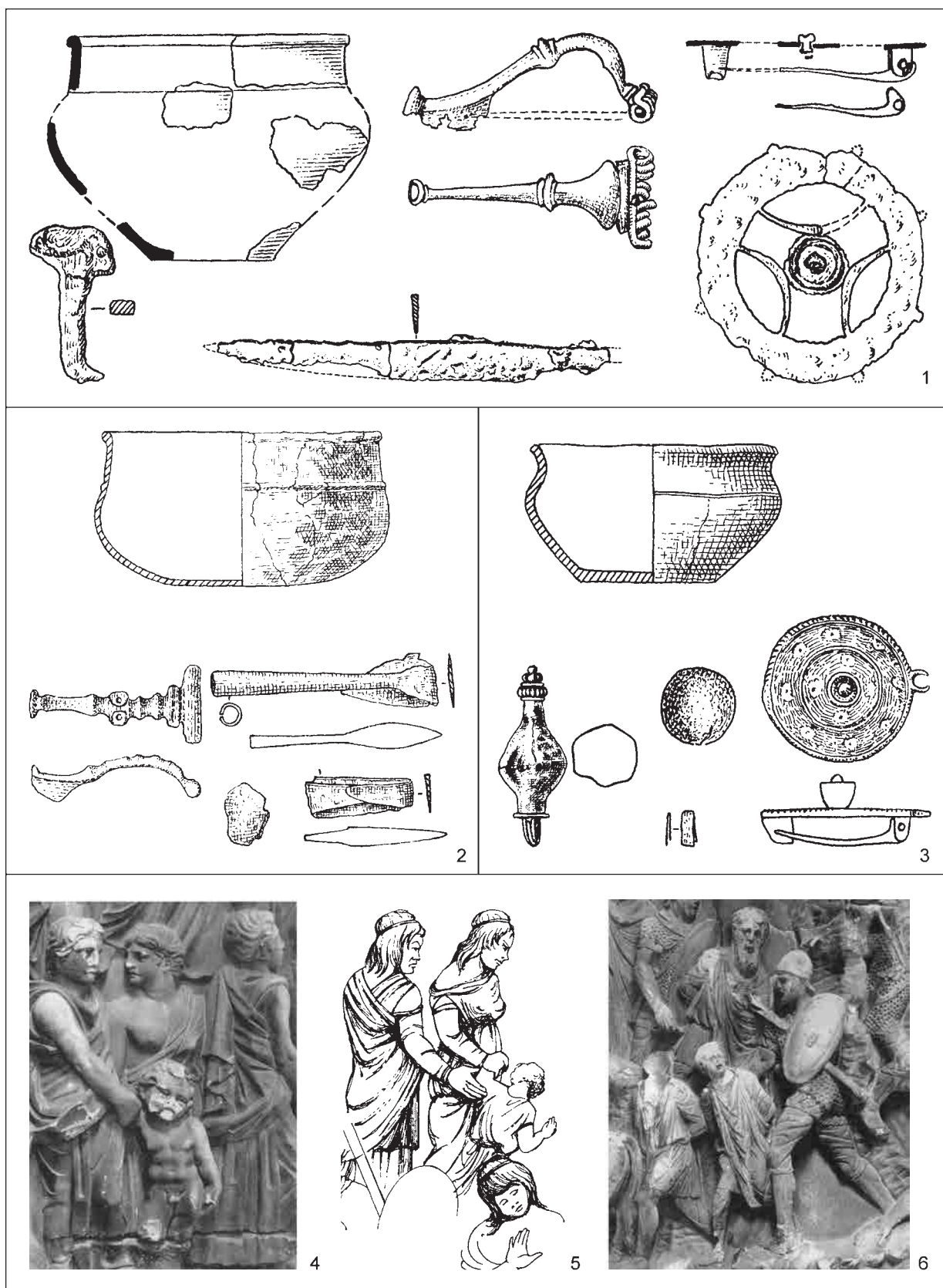
A: žiarový hrob (urnový);
B: B2; 2. stor.;
C: dieťa, infans + dospelý, (?);
D: fragment bronzovej spony neznámeho typu; zliatky bronz; keramika - nádoba miniatúrna a črepy; medvedie pazúry;
E: *Kolník* 1980, 156, tab. CLIX.

124. Veľké Hostěrádky, hrob 22

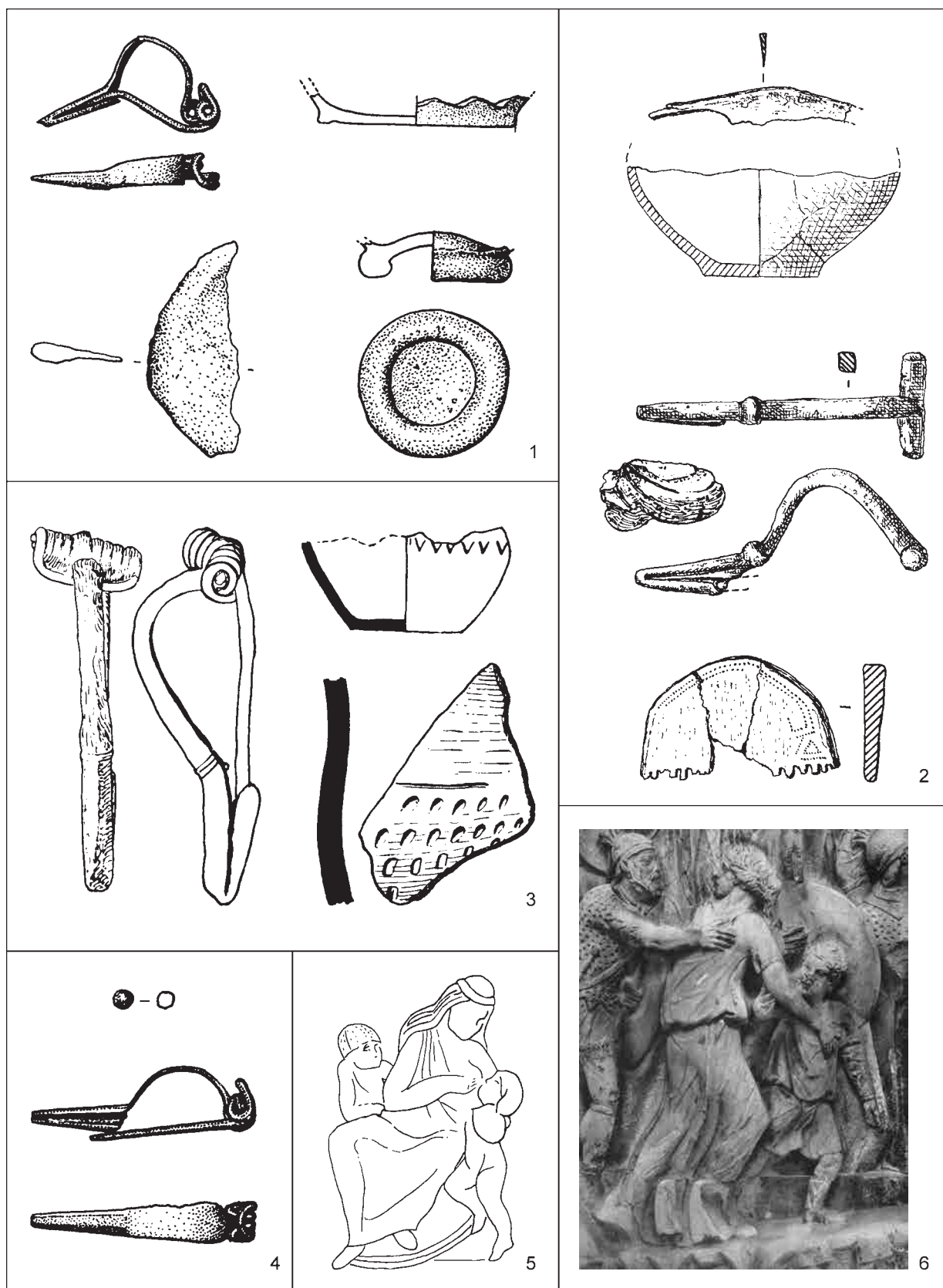
A: žiarový hrob (urnový);
B: D1; začiatok 5. stor.;
C: dieťa, vek 0-14 rokov, infans + dospelý, (?);
D: zlomok trojvrstvého jednostranného kosteného hrebeňa s trojuholníkovým držadlom - typ Thomas II; živica;
E: *Peškař/Ludikovský* 1978, 93, 94, obr. 8: 1-4.

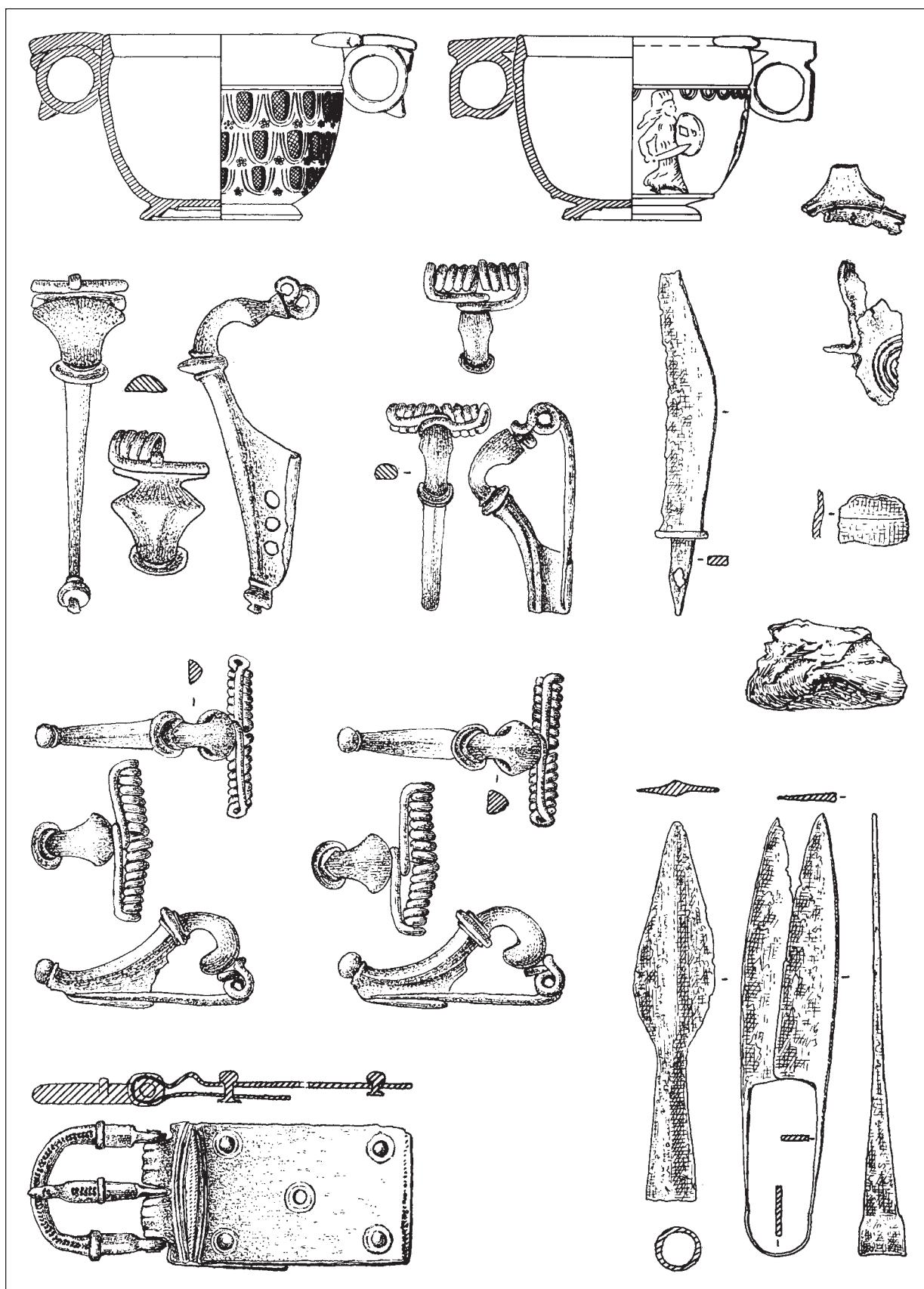
Tab. I. Doklady o novorodencoch. 1, 2 - hroby 175 a 225 z Abraháma (Kolník 1980); 3 - barbar s dieťaťom v náručí na Víťaznom oblúku Septimia Severa v Ríme; 4 - dieťa v náručí Germánky na Stĺpe Marca Aurelia v Ríme, scéna 113A; 5 - kamea matky s dieťaťom v náručí (Grand Camée de France, Paris. Bibliothèque Nationale, 23-29 po Kr.).

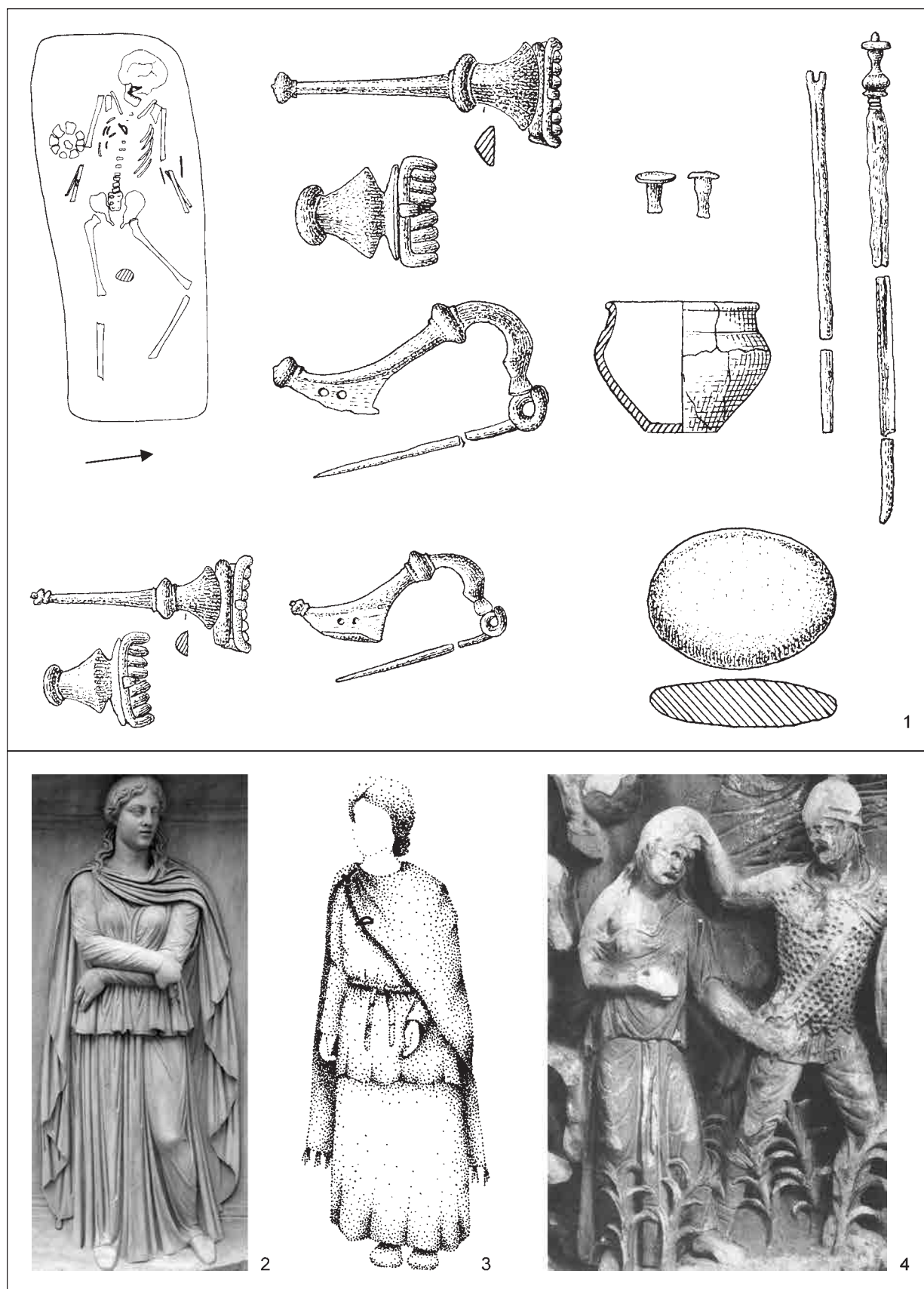
Tab. II. Doklady o deťoch zo staršej doby rímskej. 1 - Kostolná pri Dunaji, hrob 50; 2 - Abrahám, hrob 170; 3 - Abrahám, hrob 208; 4 - Stĺp Marca Aurelia, scéna 90B; 5 - Stĺp Marca Aurelia, scéna 113A; 6 - Stĺp Marca Aurelia, scéna 98A (1-3 podľa: Kolník 1980).

Tab. III. Doklady o deťoch z mladšej doby rímskej. 1 - Veľký Cetín, hrob 8 (Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994); 2 - Abrahám, hrob 49 (Kolník 1980); 3 - Bešeňov, hrob 46 (Kolník 1961); 4 - Veľký Cetín, hrob 6 (Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994); 5 - Kostný diptych z Halberstadtu (r. 417 po Kr.); 6 - Stĺp Marca Aurelia, scéna 95B.

Tab. V. Výbava hrobu 80 zo Sládkovičova s pochovaným mladíkom. Podľa: Kolník 1980.

Tab. VI. Doklady o dievčatách. 1 - hrob 3 z Abraháma s pochovaným dievčaťom vo veku 16-18 rokov (Kolník 1980); 2 - Germánia (Hadriánov chrám v Ríme); 3 - pokus o rekonštrukciu dievčenského kroja; 4 - žena na Stípe Marca Aurelia, scéna 106A.

LITERATÚRA

- Almgren 1923* - O. Almgren: Studien über nordeuropäische Fibelformen der erste nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. Leipzig 1923.
- Alt/Kemkes-Grottenthaler 2002* - K. W. Alt/A. Kemkes-Grottenthaler (Ed.): Kinderwelten. Anthropologie - Geschichte - Kulturvergleich. Böhlau - Köln - Weimar - Wien 2002.
- Bálek/Šedo 1995* - M. Bálek/O. Šedo: Die Notgrabungen in Mušov in den Jahren 1993-1994 (Im Bereich der Terasse unter der Anhöhe Burgstall). In: J. Tejral/K. Pieta/J. Rajtár (Ed.): Kelten, Germanen, Römer vom Ausklang der Latène Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert im Mitteldonauegebiet. Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno 3. Brno - Nitra 1995, 11-14.
- Bankler 2006* - D. Bankler: Darstellungen mit Barbarenkindern in der Kunst der römischen Kaiserzeit. Diplomová práca. Wien 2006. Nepublikované.
- Becker 2002* - Th. Becker: Juvenes Roma - Beobachtungen zur Kindersterblichkeit im antiken Rom. In: K. W. Alt/A. Kemkes-Grottenthaler (Ed.): Kinderwelten. Anthropologie - Geschichte - Kulturvergleich. Böhlau - Köln - Weimar - Wien 2002, 156-163.
- Beilke-Voigt 1998* - I. Beilke-Voigt: Frühgeschichtliche Miniaturobjekte mit Amulettcharakter zwischen Britischen Inseln und Schwarzem Meer. Universitätsforsch. Prähist. Arch. Bd. 5. Bonn 1998.
- Beljak/Kolník 2006* - J. Beljak/T. Kolník: Germánske hroby z Čaky a Gbeliec. Príspevok k osídleniu juhozápadného Slovenska v dobe rímskej. Slov. Arch. 54, 2006, 57-94.
- Beninger 1934* - E. Beninger: Die Germanenzeit in Niederösterreich von Marbod bis zu den Babenbergern. Wien 1934.
- Beninger 1937* - E. Beninger: Die germanische Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg - Leipzig 1937.
- Brandt 1960* - J. Brandt: Das Urnenfeld von Preetz in Holstein (2. bis 4. Jh.). Offa-Bücher 16. Neumünster 1960.
- Bugaj 2004* - E. Bugaj: Kilka uwag na temat dziecka w kulturze starożytnego Rzymu. In: W. Dzieduszycki/J. Wrzesiński (Ed.): Dusza maluczka, a strata ogromna. Funeraria Lednickie. Spotkanie 6. Poznań 2004, 23-28.
- Capelle 2002* - T. Capelle: Miniaturgeräte. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops 20. Berlin - New York 2002, 44-48.
- Czarnecka 1990* - K. Czarnecka: Struktura społeczna ludności kultury przeworskiej. Próba rekonstrukcji na podstawie źródeł archeologicznych i analizy danych antropologicznych z cmentarzyska. Warszawa 1990.
- Dočkalová 2005* - M. Dočkalová: A Mass Grave from the Roman Period in Moravia (Czech Republic). Anthropologie (Brno) 43, 2005, 23-43.
- Droberjar/Kazdová 1993* - E. Droberjar/E. Kazdová: Das Brandgräberfeld aus der römischen Kaiserzeit von Šitbořice in Mähren. Čas. Moravského Mus. Brno 78, 1993, 97-149.
- Droberjar 2002* - E. Droberjar: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha 2002.
- Elschek 2002* - K. Elschek: Ein Hortfund von römischen Bronzegefäßbruchstücken, neue Grab- und Siedlungsfunde aus Zohor (Westslowakei). In: K. Kuzmová/K. Pieta/J. Rajtár (Ed.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. [Festschr. Titus Kolník]. Nitra 2002, 245-260.
- Furmánek/Pieta 1985* - V. Furmánek/K. Pieta: Počiatky odievania na Slovensku. Bratislava 1985.
- Gebühr 1975* - M. Gebühr: Versuch einer statistischen Auswertung von Grabfunden der römischen Kaiserzeit am Beispiel der Gräberfelder von Hamfelde und Kemnitz. Zeitschr. Ostforsch. 24, 1975, 433-456.
- Godłowski 1980* - K. Godłowski: Zur Frage des Miniaturgeräts in der Przeworsk-Kultur. In: Beiträge zur Archäologie Nordwestdeutschland und Mitteleuropas. Materialh. Ur- und Frühgesch. Niedersachsen 16. Hildesheim 1980, 85-100.
- Hajniš 1962* - K. Hajniš: Antropologická analýza rímsko-barbarských žárových pohřbů z Bešeňova na Slovensku. Štud. Zvesti AU SAV 10, 1962, 105-116.
- Herrmann 1988* - J. Herrmann: Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas bis zur Mitte des 1. Jtds. u. Z. Schriften und Quellen der alten Welt. Bd. 37/1. Berlin 1988.
- Herrmann 1990* - J. Herrmann: Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas bis zur Mitte des 1. Jtds. u. Z. Schriften und Quellen der alten Welt. Bd. 37/2. Berlin 1990.
- Herrmann 1991* - J. Herrmann: Griechische und lateinische Quellen zur Frühgeschichte Mitteleuropas bis zur Mitte des 1. Jtds. u. Z. Schriften und Quellen der alten Welt. Bd. 37/3. Berlin 1991.
- Hölschen/Becker 2006* - B. Hölschen/Th. Becker: "Grenzkinde." Zu den Nachweis-möglichkeiten von Kindern am Obergermanisch-Raetischen Limes. In: G. Seitz (Ed.): Im Dienste Roms [Festschr. Hans Ulrich Nuber]. Remshalden 2006, 35-44.
- Hrabovský 1966* - Caesar: Zápisky o vojne v Galii (preklad: J. Hrabovský). Bratislava 1966.
- Cheben/Ruttikayová/Ruttikay 1994* - I. Cheben/J. Ruttikayová/M. Ruttikay: Výskumy na trase ropovodu vo Veľkom Cetíne. Štud. Zvesti AU SAV 30, 1994, 177-241.
- Chochol 1970* - J. Chochol: Lidské pozůstatky ze žárového pohřebiště doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník). Pam. Arch. 61, 1970, 378-394.
- Jacoby 1926* - F. Jacoby (Ed.): Die Fragmente der Griechischen Historiker. Ila. Berlin 1926.
- Jakabčic 2002* - I. Jakabčic: Základy vývinovej psychológie. Bratislava 2002.
- Jílek 2006* - J. Jílek: Skyfy typu Meroe z Krakovian-Stráží a Ostrovan. K poznání dekoru skyfů typu Meroe a přisunu drahocenných nádob na území SR. In: E. Droberjar/M. Lutovský (Ed.): Archeologie barbarů 2005. Praha 2006.
- Kolník 1956* - T. Kolník: Popolnicové pohrebisko z mladšej doby rímskej a počiatku sfahovania národov v Očkove pri Piešťanoch (Výskum 1953 a 1955). Slov. Arch. 4, 1956, 233-300.
- Kolník 1961* - T. Kolník: Pohrebisko v Bešeňove. Slov. Arch. 9, 1961, 219-300.
- Kolník 1962* - T. Kolník: Nové sídliskové nálezy z doby rímskej na Slovensku. Arch. Rozhledy 14, 1962, 344-397.
- Kolník 1964* - T. Kolník: Stredné Považie v mladšej dobe rímskej. I-II. Dizertačná práca (AU SAV, Nitra). Nitra 1964. Nepublikované.
- Kolník 1965* - T. Kolník: K typológii a chronológii niektorých spôn z mladšej doby rímskej na juhozápadnom Slovensku. Slov. Arch. 13, 1965, 183-236.
- Kolník 1973* - T. Kolník: Hrobové nálezy z doby rímskej na Slovensku. Korpus nepublikovaných nálezov. Nitra 1973.

- Kolník 1980 - T. Kolník: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. I. Bratislava 1980.
- Kolník/Stloukal 1974 - T. Kolník/M. Stloukal: Pohřebiště z doby římské v Abrahámu (okr. Galanta). Čas. Národ. Mus. Praha. Odd. Přír. 143/3-4, 1974, 57-68.
- Kolník/Stloukal 1976 - T. Kolník/M. Stloukal: Birituální pohřebiště ze starší doby římské v Sládkovičově. Čas. Národ. Mus. Praha. Odd. Přír. 145, 1976, 95-106.
- Kolník/Stloukal 1977 - T. Kolník/M. Stloukal: Žárové pohřebiště ze starší doby římské v Kostolné pri Dunaji (okr. Galanta). Čas. Národ. Mus. Praha. Odd. Přír. 146, 1977, 97-113.
- Kos 2004 - P. Kos: Modřice (okr. Brno-venkov). Přehled Výzkumů 2003, 45, 2004, 184, 185.
- Kos 2005 - P. Kos: Modřice (okr. Brno-venkov). Přehled Výzkumů 2004, 46, 2005, 269, 270.
- Kraus 2002 - B. Kraus: Das Kind im Grab: zur Methodik der Befunderhebung in Archäologie und Antropologie. In: K. W. Alt/A. Kemkes-Grotenthaler (Ed.): Kinderwelten. Anthropologie - Geschichte - Kulturvergleich. Böhlau - Köln - Weimar - Wien 2002, 106-119.
- Krekovič 1979 - E. Krekovič: Hrobové nálezy z doby římskej v Šoporni, okt. Galanta. Arch. Rozhledy 31, 1979, 413-419.
- Krekovič 2007 - E. Krekovič: Veľkosť urny, vek a pohľavie pochovaného: Pohrebiská doby římskej na juhozápadnom Slovensku. Štud. Zvesti AÚ SAV 42, 2007, 113-116.
- Kreutzer 2000 - G. Kreutzer: Kinder. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops 16. Berlin - New York 2000, 526-534.
- Krierer 2004 - K. R. Krierer: Antike Germanenbilder. Arch. Forsch. 11. Wien 2004.
- Kytlicová 1970 - O. Kytlicová: Pohřebiště z doby římské v Lužci nad Vltavou (o. Mělník). Pam. Arch. 61, 1970, 291-377.
- Langmeier/Krejčířová 1998 - J. Langmeier/D. Krejčířová: Vývojová psychologie. Praha 1998.
- Lohrke 2000 - B. Lohrke: Kindergräber. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops 16. Berlin - New York 2000, 540-543.
- Madyda-Legutko 1986 - R. Madyda-Legutko: Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum. BAR. Internat. Ser. 360. Oxford 1986.
- Madyda-Legutko/Rodzińska-Nowak/Zagórska-Telega 2004 - R. Madyda-Legutko/J. Rodzińska-Nowak/J. Zagórska-Telega: Pochówki dieci z cmentarzyska kultury przeworskiej w Opatowie, stan. 1, woj. śląskie - próba interpretacji. In: W. Dzieduszycki/J. Wrzesiński (Ed.): Dusza maluczka, a strata ogromna. Funeralia Lednickie. Spotkanie 6. Poznań 2004, 199-213.
- Małyś 2004 - A. Małyś: Niezgodność oznaczeń płci - błąd, symbol czy rytuał? Próba interpretacji na bazie materiałów sepulkralnych kultury przeworskiej. Diplomová práca. Kraków 2004. Nepublikované.
- Marquardt 1964 - J. Marquardt: Das Privatleben der Römer 1. Darmstadt 1964.
- Michna 1993 - P. Michna: Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1992. Vlastivěd. Věst. Moravský 45, 1993, 408-415.
- Much 1967 - R. Much: Die Germania des Tacitus. Heidelberg 1967.
- Nováček 2001 - J. Nováček: Pohřební ritus Germánů v době římské (0-400 n. l.) na Moravě. Diplomová práce (Kat. antropologie PFF MU v Brně). Brno 2001. Nepublikované.
- L'Orange 1939 - P. H. L'Orange: Der Spätantike Bildschmuck des Konstantinsbogens. Berlin 1939.
- Pawleta 2004 - M. Pawleta: Rekonstruowanie dzieciństwa w archeologii. In: W. Dzieduszycki/J. Wrzesiński (Ed.): Dusza maluczka, a strata ogromna. Funeralia Lednickie. Spotkanie 6. Poznań 2004, 87-97.
- Petersen/Domaszewski/Calderini 1896 - E. Petersen/A. v. Domaszewski/G. Calderini: Die Marcus-Säule auf Piazza Colonna in Rom. München 1896.
- Peška/Tajer 1999 - I. Peška/A. Tajer: Olomouc - Neředín (okr. Prostějov). Přehled Výzkumů 1997-1998, 1999, 261, 274.
- Peškař/Ludikovský 1978 - I. Peškař/K. Ludikovský: Žárové pohřebiště z doby římské ve Velkých Hostěrádkách (o. Břeclav). Praha 1978.
- Pollak 1980 - M. Pollak: Die germanischen Bodenfunde des 1.-4. Jahrhunderts n. Chr. im nördlichen Niederösterreich. Wien 1980.
- Rawson 2005 - B. Rawson: Children and Childhood in Roman Italy. Oxford 2005.
- Rolle/Seemann 1999 - R. Rolle/H. Seemann: Haar- und Barttracht. In: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde von Johannes Hoops 13. Berlin - New York 1999, 232-240.
- Ruttikayová, v tlači - J. Ruttikayová: Das Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit von Velký Cetín. Spisy Arch. Ústavu AV ČR Brno, v tlači.
- Ryba 1969 - L. A. Seneca: Výber z listů Lucilioví (preklad: B. Ryba). Praha 1969.
- Schallmayer 2006 - E. Schallmayer: Gräber von Kindern und Jugendlichen in römischer Zeit. In: G. Seitz (Ed.): Im Dienste Roms [Festschr. Hans Ulrich Nuber]. Remshalden 2006, 55-69.
- Skorupka 2001 - T. Skorupka: Kowalewko 12. Cmentarzysko birtualne ludności kultury wielbarskiej (od połowy I w. n. e. do początku III w. n. e.). Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego. II. Wielkopolska. Poznań 2001.
- Slovník 1974 - Slovník antické kultury. Praha 1974, 407, 409.
- Stloukal 1978 - M. Stloukal: Antropologický výskum žárové pohřebiště z doby římské z Velkých Hostěrádek. In: Peškař/Ludikovský 1978, 115-119.
- Šedo 1997 - O. Šedo: Pohřeb v sídlištním objektu 21/92 z doby římské ve Vážanech nad Litavou (okr. Vyškov). Pravěk (N. Ř.) 7, 1997, 359-371.
- Uzzi 2005 - J. D. Uzzi: Children in the visual arts of imperial Rome. Cambridge 2005.
- Vajdíková 1999 - K. Vajdíková: Žiarové pohrebisko z doby římskej v Šoporni. AVANS 1997, 1999, 160, 161.
- Varsík 2000 - V. Varsík: Záchranné výskumy na trase diaľnice D61 v Bratislave. AVANS 1999, 2000, 146-150.
- Varsík 2002 - V. Varsík: Besiedlung in der älteren römischen Kaiserzeit am östlichen Rand von Bratislava. Slov. Arch. 50, 2002, 127-152.
- Vladár 1962 - J. Vladár: Výskum v Branči pri Nitre v roku 1961. Arch. Rozhledy 14, 1962, 308-327.
- Vondráková 1994 - M. Vondráková: Rozbor antropologického materiálu z lokality vo Veľkom Cetíne. Štud. Zvesti AÚ SAV 30, 1994, 243-245.
- Wiśniewska 1998 - A. Wiśniewska: Podwójne i zbiorowe pochówki w kulturze przeworskiej. In: Kultura przeworska. IV. Lublin 1998, 55-144.
- Zanker 2000 - P. Zanker: Die Frauen und Kinder der Barbaren auf der Markussäule. In: J. Scheid/V. Huet (Ed.): La colonne Aurélienne. Autor de la colonne Aurélienne. Geste et image sur la colonne de Marc Aurèle à Rome. Turnhout 2000, 163-174.

Zeman 1961 - J. Zeman: Severní Morava v mladší době římské. Problémy osídlení ve světle rozboru pohřebiště z Kostelce na Hané. Praha 1961.
Žigo 1980 - P. C. Tacitus: Agricola, Anály, Germánia, História (preklad: J. Žigo). Bratislava 1980.

ANTICKÉ PRAMENE

Caes. Bell. Gall. - G. J. Caesar: De bello gallico (Herrmann 1988, 86-165; Hrabovský 1966).
Diodor. - Diodorus: Bibliotheca historica (Herrmann 1988, 170-183).
Pomp. Mela - Pomponius Mela: De chorographia (Herrmann 1988, 297-303).

Sen. Epist. - L. Annaeus Seneca: Epistulae morales ad Lucilium (Ryba 1969; <http://www.thelatinlibrary.com/sen/seneca.ep4.shtml>, 20. 10. 2008).
Sen. Ira - L. Annaeus Seneca: De ira (Herrmann 1988, 304-307).
Soran. Gyn. - Soranos: Gynaecia (Herrmann 1991, 182, 183, č. 56, 541).
Tac. Germ. - P. C. Tacitus: De origine et situ Germanorum (Herrmann 1990; Žigo 1980).
Plin. Nat. Hist. - C. Plinius Caecilius Secundus: Naturalis historia (Herrmann 1988, 323-356).
Dexipp. - P. H. Dexippos: Skythika (Herrmann 1991, 362, 363, č. 73; Jílek 2006, 405-429).

Rukopis prijatý 28. 4. 2008

Recenzoval PhDr. Ján Rajtár, CSc.
Abstract translated by Ludmila Vaňková
Zusammenfassung übersetzt von Eva Pietová

Mgr. Ivana Kvetánová
 Trnavská univerzita v Trnave
 Katedra klasickej archeológie
 Hornopotočná 23
 SK-91 843 Trnava
 quitko@gmail.com

Die Kinder der mitteldonauländischen Germanen

Analyse der Gräber von Kindern und Jugendlichen

I v a n a K v e t á n o v á

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag widmet sich den Kindergräbern der Germanen, die den Bereich des mittleren Donauebietes vom 1. bis 4. Jh. besiedelten. Von dem Bezugsgebiet (Niederösterreich, Südmähren, Südwestslowakei) standen nur 120 Gräber von Kindern und Jugendlichen zur Verfügung. Außerdem ist auf den untersuchten Gräberfeldern ein gemeinsames Grab (Doppelgrab) eines Kindes und eines jugendlichen Individuums und 3 Doppelgräber, in denen Überreste eines Kindes und eines Erwachsenen festgestellt wurden, vorgekommen (Tabelle 1; Diagramm 1). Eine spezielle Kategorie bildeten 7 Gräber mit Überresten von Individuen, deren Alter sich auf der Grenze der Phasen juvenis und adultus bewegte. Zwischen den analysierten Gräbern können so auch Fälle auftreten, wo das Individuum im Alter juvenis, bzw. juvenis/adultus schon wahrscheinlich selbst ein Elter war, und also eigene Kinder hatte.

Die angegebene Anzahl der Gräber von Kindern und Jugendlichen konnte nur auf den Gräberfeldern festgestellt werden, wo die anthropologische Analyse durchgeführt wurde. Es handelt sich um die Gräberfelder in Abrahám, Kostolná pri Dunaji, Sládkovičovo, Bešeňov, Očkov, Veľký Cetín, Šitbořice, Velké Hostěrádky, bzw. sporadische Grabfunde in Bratislava-Vajnory, Šoporna, Wilfersdorf, Olomouc-Neředín.

Auf dem Gräberfeld in Abrahám hat man 30 Kindergräber und 16 Gräber der jugendlichen Individuen im Alter juvenis festgestellt (Diagramm 2). In Kostolná pri Dunaji registrieren wir 7 Kindergräber und 3 Gräber der Jugendlichen (Diagramm 3). Auf dem Gräberfeld in Sládkovičovo ist es aufgrund der anthropologischen Bestimmung gelungen 3 Kindergräber, 4 Gräber von Jugendlichen und ein Doppelgrab eines erwachsenen Individuums mit einem Kind zu identifizieren (Diagramm 4). Auf dem Gräberfeld in Veľký Cetín ist eine größere Konzentration von Kindergräbern festgestellt worden. Von den 157 untersuchten Gräbern waren zusammen mit der anthropologischen Begutachtung 29 Gräber, von denen 20 den Kindern unter 14 Jahre gehörten, veröffentlicht. Drei Individuen von weiblichem Geschlecht starben kurz vor der Mündigkeit (juvenis/adultus). Es ist möglich, dass es um eine Konzentration von Kindergräbern in diesem Teil des Gräberfelds ging. Eine genauere Interpretation ist ohne anthropologische Analyse der restlichen 128 Gräber nicht möglich (Diagramm 5).

Auf den weiteren germanischen Gräberfeldern ist eine kleinere Anzahl von Kindergräbern erfasst. Ein Grund könnte auch die nicht komplett durchgeführte anthropologische Ana-

lyse sein. In Bešeňov hat man 4 Kindergräber gefunden, nur im einen Fall geht es um ein Grab vom Jugendlichen. Aus Šitbořice kennen wir 5 Kindergräber, 1 Grab vom jugendlichen Mann im Alter juvenis und in 4 Fällen geht es um Individuen auf der Grenze juvenis-adultus. Aus Velké Hostěrádky stammt ein Doppelgrab eines Kindes und eines Erwachsenen, aus Gbelce ein Grab mit einem Jugendlichen im Alter von 14-20 Jahre (Grab 1), aus Šoporňa 2 Gräber mit jugendlichen Individuen. Auf dem Gräberfeld in Očkov wurden 11 Kindergräber a ein Grab vom Individuum im Alter juvenis festgestellt. Ein Kindergrab ist auf den Fundstellen Moravská Nová Ves-Hrušky, Wilfersdorf, Kostelec na Hané (Grab 21) zum Vorschein gekommen. Skelettgrab eines Mädchens im Alter von 15-17 Jahre wurde in Olomouc-Neředín entdeckt (Tabelle 2).

Doppelgräber hat man insgesamt in vier Fällen - ein gemeinsames Grab von einem Kind mit einem jugendlichen Individuum und drei Gräber mit Skelettüberresten eines Kindes und eines Erwachsenen - festgestellt. Es geht um anthropologische Überreste gelegt in einer Urne (Tabelle 1 und 2; Diagramm 1). Solcher Typ der Doppelgräber kann ausschließlich durch anthropologische Bestimmung festgestellt werden. Gemeinsame Gräber, wie auch die ungefähr identische Zeit des Todes, können über die Todesumstände aussagen. Im Falle der gemeinsamen Bestattung einer Frau und eines Kindes scheinen als wahrscheinlichsten der Tod bei der Geburt. Solche Theorie können auch die Gräber bestätigen, in denen Skelette von Neugeborenen oft von Bestattung einer jungen Frau begleitet werden. Eine weitere Möglichkeit ist der Tod in der Zeit eines Angriffs und Bedrohung oder Epidemie. Aus den veröffentlichten Gräbern und Gräberfeldern des mittleren Donaugebiets sind mit der anthropologischen Analyse als Doppelgräber das Grab 50 aus Abrahám, das Grab 76 aus Sládkovičovo und das Grab 22 aus Velké Hostěrádky bestimmt worden.

Wegen dem Vergleich sollte man auch die Kindergräber aus den Siedlungsfunden beachten. Auf dem Gebiet der Mähren ist es gelungen Knochen eines ungeborenen Kindes in dem Siedlungsobjekt in Vážany nad Litavou zu finden. Im Graben eines temporären Römerlagers bei Mušov (Lage Neurissen) wurden Skelettüberreste von etwa 34 Individuen gefunden. Der anthropologischen Bestimmung nach sind zwischen den Toten 6 Kinder und 2 jugendliche Individuen gewesen. Aufgrund der Begleitfunde könnte es um eine Gruppe der germanischen Bevölkerung gehen. Ein der verstorbenen Kinder (im Alter von 4-5 Jahren) hielt in der rechten Hand zwei Eisenschlüssel. Nach den Begleitfunden kann das Objekt ins Ende des 2. Jh.s. bis Anfang des 3. Jh.s datiert werden (Abb. 1). Aus den germanischen Siedlungen aus dem Gebiet der Slowakei stammen nicht rituell bestattete menschliche Überreste von Kindern und Jugendlichen aus Ondrochov und Štúrovo. Es handelt sich um Skelettüberreste von Individuen im Alter infans bis juvenis. Ein gewaltsamer Tod kommt im Falle des Kinderskelettfundes aus Ondrochov in Frage. Die angegebenen Gräber aus dem heutigen Gebiet der Slowakei waren nicht vom Schmuck oder Kleidungsbestandteilen begleitet. Heißt das etwa, dass diese Individuen entweder nackt bestattet wurden, oder sind sie nur von metallartigen und wertvollen Bestandteilen der Kleidung befreit worden? Vieles hing wahrscheinlich von den Todesumständen ab.

Das Grabinventar sagt viel über die Vorstellungen über dem Leben in Jenseits aus. Die Gegenstände, die man ins Grab legte, waren sicherlich sorgfältig ausgewählt. Das Hauptkriterium bei ihrer Auswahl konnten Gegenstände, die den Vorstellungen über das Leben jenseits entsprachen, gewesen sein. Oder waren es Gegenstände, die die Kinder und Jugend-

liche im Leben benutzten und zum Leben gebrauchten? Diese Frage kann die Analyse der Grabfunde aus dem Gebiet des germanischen Barbarikums im mittleren Donaugebiet, wie auch Verwendung der Erkenntnisse über die Besonderheiten von allen Altersstufen des Kindes, lösen helfen. Die hängen von der physischen wie auch psychischen Entwicklung der Individuen ab, womit sie jeder Entwicklungsetappe einen speziellen Charakter geben.

Die Analyse bestätigte, dass die Begleitfunde bestimmten Regeln, die sich im Laufe der Jahrhunderte änderten, unterlagen. Die können besser als Altersbesonderheiten und ihr Einfluss auf das Grabinventar erfasst werden. Es ist zum Beispiel gelungen nachzuweisen, dass Waffen und Schere meistens die Gräber aus der älteren Römerzeit enthielten. Die Messer kommen im Grabinventar von den Kindern und Jugendlichen in beiden Zeitabschnitten vor. Kämme und Spinnwirteln sind in den Gräbern aus der jüngeren Römerzeit bekannt.

Ein Rasiermesser, das vor allem in den Gräbern der älteren Römerzeit vorkommt, ist in keinem Grab vom jugendlichen Individuum im Alter von 14-20 Jahre aufgetreten. Ähnlich auch auf dem Gräberfeld in Hamfeld fehlen die Rasiermesser in den Gräbern der Kinder und Jugendlichen. Sie kommen erst am Anfang der Alterskategorie adultus vor. Die Jünglinge haben in diesem Alter angefangen einen Bart zu bekommen und wahrscheinlich sich auch zu rasieren. Oder galt eine ähnliche Regel, die Tacitus den Chatten zuschreibt?

In den Gräbern der Kinder und Jugendlichen fehlen gleichfalls die Trinkhörner. Sie treten erst in den Gräbern von Erwachsenen auf. Messer und Schäre kommen bei den Individuen aller Alterskategorien vor, sogar in 6 Gräbern von kleinen Kindern im Alter infans I. Sie belegen sicher nicht ihre Verwendung in dem gegebenen Alter. Es geht um eine Beigabe oder einen Talisman. Feuerschlaggegenstände, die zum Feueranmachen dienten, gehörten wahrscheinlich auch nicht in die Kinderhände. Einen Feuerschlagstein hat man nur in 3 Gräbern gefunden. Die gehörten den Individuen aus der Kategorie juvenis, also Alter über 14 Jahre. Weitere zwei Fälle sind fragwürdig (Grab 23 aus Šitbořice - Individuum im Alter II und Grab 3 aus Kostolná - ein Mädchen im Alter 16-18 Jahre). Eine Ausnahme konnte etwa nur das Grab 96 aus Abrahám (Kind im Alter von 7-8 Jahre), dass einen Schleifstein oder Feuerschlagstein enthielt, sein. Die Spinnwirtel, gehalten für ein typisches Attribut der Frauengräber, ist nur in 3 Fällen erschienen - in 2 Kindergräbern (Abrahám - Grab 19, Šitbořice - Grab 33) und in einem Grab vom jugendlichen Individuum (Bešeňov - Grab 14). Es kann entweder um ein Muttergeschenk gehen, oder handelt es sich vielleicht um Mädchengräber? Aufgrund des Grabinventars kann man sich zu dieser Frage nicht äußern.

Die Miniaturgegenstände, charakteristisch für die jüngere Römerzeit und die Völkerwanderungszeit, sind in den Kindergräbern aus dem Bezugsgebiet nur in 3 Fällen nachgewiesen worden. Miniaturgefäße sind im Grab 14 aus Velký Cetín und in den Gräbern 1 und 2 aus Šoporňa zum Vorschein gekommen. Andere Gegenstände, die als Kinderspielzeug interpretiert werden können, wurden nicht festgestellt.

Große Anzahl der Gräber von jugendlichen Individuen enthielt keine Grabbeigabe (23 Kindergräber und 9 Gräber von Jugendlichen). Die Ursache kann vielleicht auch an der flachen Einlassung der Grabgrube liegen und es muss so auch mit ihrer Beschädigung und Zerstörung durch den Ackerbau gerechnet werden. Ebenso wahrscheinlich ist, dass die Kinderkleidung einfacher war und dass das Grab keine Bestandteile der Kleidung enthielt. Bei dem Versuch um die

Rekonstruktion der Kleidung der Kinder und Jugendlichen helfen antike Schriftquellen und ikonographische Quellen. Tacitus erwähnt die unbedeckten, nackten germanischen Kinder. Eine reiche Quelle ist vor allem die Marcus Säule, die mit den historischen Ereignissen auf dem Bezugsgebiet zusammenhängt, aber auch der Konstantin-Bogen in Rom. Auf ihnen wurden Darstellungen erhalten, die die germanischen Kinder in ähnlicher Kleidung wie die der Erwachsenen zeigt. Bei den Jungen überwiegt in der Taille umgebundene Tunika mit langen oder kurzen Ärmeln, die von einem Mäntelchen zusammengeknüpft mit einer Fibel, eventuell auch von einer Hose ergänzt sein kann (Abb. 3 und 4; Taf. III: 6; IV: 2, 3). Die Mädchen trugen ein Tunika-Kleid und auf der Schulter zusammengeknüpften Mantel oder ein Peplos, zusammengeknüpft auf beiden Schultern mit Fibeln (Taf. IV: 2-4). Kleinere Kinder sind in Tücher eingehüllt, oft sind sie auch nackt (Taf. I: 4, 5; II: 4; III: 5).

Eine interessante Feststellung ist die Konzentration von Plattenfibeln und Fibeln mit flachem gegliedertem Bogen in den Kindergräbern und Gräbern der Jugendlichen. Wahrscheinlich wegen den kleineren Ausmaßen haben sie sich für die Kinderkleidung geeignet (Abraham - Gräber 124, 170, 208, 225; Kostolná pri Dunaji - Grab 50; Moravská Nová Ves-Hrušky; Tabelle 4; Taf. I: 2; II: 1-3).

Die Gürtel sind ohne Unterschied in den Kindergräbern aus der älteren und jüngeren Römerzeit vorgekommen. Es scheint zu sein, das einfache Typen von Gürtelschnallen überwogen. Zusammen mit dem steigenden Alter der Kinder konnte die Länge des Ledergürtels angepasst werden, Grundwidersprüche bei der Schnallengröße wurden aber nicht bemerkt. Mehrteilige Schnallen mit Endbeschlag waren wahrscheinlich wegen den massiven Ausmaßen erst für die halbwüchsigen und erwachsenen Personen geeignet.

Hals- und Brustschmuck ist mehr für die Tracht der Jugendlichen und Kindern in der jüngeren als auch in älteren Römerzeit typisch.

Für die Rekonstruktion der Kleidung bieten die meisten Indizien die Skelettgräber. Im Bezugsgebiet sind nur 5 Skelettgräber von jugendlichen Individuen vorgekommen, 2 von ihnen enthielten keine Bestandteile der Kleidung. Ein Kin-

derskelettgrab wurde im Abraham gefunden (Grab 124). In diesem Grab wurde ein Kind im Alter infans I (bis 7 Jahre) bestattet. Die Kinderkleidung ergänzten zwei Fibeln - Plattenfibeln auf der linken und stark profilierte (Variante A 67) auf der rechten Brustseite. Im Grab aus der Phase B1b-B1c sind auch runde Steine (7 Stück) und ein Gefäß zutage gekommen. In die Phase B1c kann das Grab 3 aus Abraham datiert werden. Es geht um ein Grab eines Mädchens im Alter von 16 bis 18 Jahren, das eine sehr gute Unterlage für die Trachtrekonstruktion ist. Von der Kleidung wurden zwei stark profilierte Fibeln erhalten (A 68). Eine Bronzenadel und Nähnael waren der Lage nach die Beilagen. Die Fibeln konnten den oberen Mantel zusammenknüpfen - eine direkt an der Schulter, die zweite konnte ihm auf der Brust befestigen (Taf. VI).

Ins 4. Jh. kann das Grab aus Olomouc-Neředín, in dem ein Mädchen im Alter von 15-17 Jahre bestattet war, datiert werden. Im Grab befand sich ein Gürtel mit einer Schnalle, ein Eisenring, Fragmente eines Eisenstäbchens, Tierknochen, Scherben und ein Stein. Ohne Kleidungsbestandteile war auch das Skelettgrab von einem Mädchen aus Wilfersdorf (B1) und Grab 40 aus Sládkovičovo, das einem jugendlichen Individuum im Alter von 14-15 Jahre gehörte (B1-B2).

Der Mangel an anthropologisch bestimmten germanischen Gräbern aus den Gräberfeldern der Mitteldonauegebiets hat die Vergleichung der lokalen Unterschiede nicht ermöglicht. Mehr oder weniger ist es möglich die chronologisch identische Gräberfelder Abraham - Kostolná pri Dunaji - Sládkovičovo und seltene Grabfunde aus Wilfersdorf und Bratislava-Vajnory aus der älteren Römerzeit zu vergleichen. Aus der jüngeren Römerzeit sind es Gräber aus Bešeňov, Abraham, Očkov, Veľký Cetín, Šitbořice und Grab aus Olomouc-Neředín. In die Wände der jüngeren Römerzeit und der Völkerwanderungszeit kann das Grab 22 aus Velké Hostěrádky datiert werden.

Es ist nicht gelungen eine Parallele mit dem römischen Brauch - die Neugeborene und Kinder bis 6 Monate zu inhumieren - zu finden. Wir kennen nur 3 Gräber von Neugeborenen und ein Grab mit einem Individuum im Alter bis 6 Monate (Abraham - Gräber 175 und 225, Veľký Cetín - Grab 8; Taf. I: 1, 2; III: 1), was eine zu kleine Serie für definitive und objektive Abschlüsse ist.

Tabelle 1. Übersicht der Gräber jugendlicher Individuen aus dem mittleren Donaugebiet nach dem Alter und einzelnen Zeiträumen.

Tabelle 2. Gräberfelder mit Gräbern von jugendlichen Individuen aus dem germanischen Barbarikum vom mittleren Donaugebiet.

Tabelle 3. Altersübersicht von Kindern und Jugendlichen nach der anthropologischen Bestimmung benutzt bei der Analyse.

Tabelle 4. Fibelvorkommen in germanischen Gräbern im mittleren Donaugebiet. A - nach der Analyse; B - nach den Grabbeigaben.

Diagramm 1. Übersicht der Gräber von unerwachsenen Individuen aus dem mittleren Donaugebiet nach dem Alter und einzelnen Zeiträumen. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus; D - infans und juvenis; E - infans und adultus. Legende: a - 1.-2. Jh.; b - 2./3. Jh.; c - 3.-4. Jh.; d - 1.-4. Jh.; e - Anfang des 5. Jhs.; f - insgesamt, Gesamtzahl.

Diagramm 2. Abraham. Übersicht der bestatteten Individuen aufgrund des Alters. Nach: Kolník/Stloukal 1974. A - Gesamtzahl; B - adultus; C - juvenis; D - infans; E - infans und adultus; F - unbestimmt.

Diagramm 3. Kostolná pri Dunaji. Übersicht der bestatteten Individuen aufgrund des Alters. Nach: Kolník/Stloukal 1977. A - Gesamtzahl; B - adultus; C - juvenis; D - infans; E - unbestimmt.

Diagramm 4. Sládkovičovo. Übersicht der bestatteten Individuen aufgrund des Alters. Nach: Kolník/Stloukal 1976. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus; D - infans + juvenis; E - infans + adultus/maturus; F - unbestimmt.

Diagramm 5. Veľký Cetín. Übersicht der bestatteten Individuen aufgrund des Alters. Nach: Vondráková 1994. A - adultus/maturus; B - juvenis; C - infans; D - unbestimmt.

Diagramm 6. Fibelvorkommen in den Kindergräbern im mitteldonauländischen Barbarikum. Legende: a - keine Fibel; b - 1 Fibel; c - 2 Fibeln; d - 3 Fibeln; e - 4 Fibeln.

Diagramm 7. Fibeln und Gürtelbestandteile in den Gräbern von Kindern und Jugendlichen im mitteldonauländischen Barbarikum. A - infans I; B - infans II; C - infans; D - juvenis; E - juvenis/adultus. Legende: a - Fibel; b - Gürtel.

Diagramm 8. Fibelvorkommen in den Gräbern von jugendlichen Individuen im mitteldonauländischen Barbarikum. Legende: a - keine Fibel; b - 1 Fibel; c - 2 Fibeln; d - 4 Fibeln.

Diagramm 9. Vorkommen von einzelnen in den Gräbern von Kindern und Jugendlichen im Gebiet des mittel-

donauländischen Barbarikums. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus. Legende: a - Speer; b - Lanze; c - Schild; d - Schwert.

Diagramm 10. Bewaffnung und Ausrüstung in den Gräbern von Kindern und Jugendlichen im Gebiet des mitteldonauländischen Barbarikums. A - infans; B - juvenis; C - juvenis/adultus. Legende: a - zusammen, Gesamtzahl; b - ältere Römerzeit; c - jüngere Römerzeit.

Abb. 1. Mušov, Lage Neurissen. Menschenreste im Graben des temporären Lagers. Nach: *Bálek/Šedo 1995*.

Abb. 2. Veränderungen der Körperproportionen von pränataler Entwicklung bis in die Mündigkeit. A - zweimonatliches Embryo; B - fünfmonatliche Fötus; C - Neugeborene; D - zweijähriges Kind; E - vierjähriges Kind; F - zwölfjähriges Kind; G - erwachsenes Individuum. Nach: *Langmeier/Krejčířová 1998*.

Abb. 3. Auf der Marcus Säule in Rom dargestellte Kinder, Szene 113A. Nach: *Petersen/Domaszewski/Calderini 1896*.

Abb. 4. Alter Germane und der sog. Prinz. Darstellung auf dem Konstantin-Bogen in Rom. Nach: *L'Orange 1939*.

Abb. 5. Abrahám. Plan und Inventar des Grabes 124. Skelettgrab eines Kindes im Alter bis 7 Jahre - infans I. Nach: *Kolník 1980*.

Taf. I. Belege von Neugeborenen. 1, 2 - Gräber 175 und 225 aus Abrahám (*Kolník 1980*); 3 - Barbar mit einem Kind

in den Armen auf dem Triumph-Bogen von Septimius Severus in Rom; 4 - Kind in den Armen einer Germanin auf der Marcus Säule in Rom, Szene 113A; 5 - Kamee einer Mutter mit Kind im Armen (Grand Camée de France, Paris. Bibliotheque Nationale, 23-29 nach Chr.).

Taf. II. Belege von Kindern aus der Frühkaiserzeit. 1 - Kostolná pri Dunaji, Grab 50; 2 - Abrahám, Grab 170; 3 - Abrahám, Grab 208; 4 - Marcus Säule, Szene 90B; 5 - Marcus Säule, Szene 113A; 6 - Marcus Säule, Szene 98A (1-3 Nach: *Kolník 1980*).

Taf. III. Belege von Kindern aus der jüngeren Römerzeit. 1 - Veľký Cetín, Grab 8 (*Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994*); 2 - Abrahám, Grab 49 (*Kolník 1980*); 3 - Bešeňov, Grab 46 (*Kolník 1961*); 4 - Veľký Cetín, Grab 6 (*Cheben/Ruttkayová/Ruttkay 1994*); 5 - Beindiptychon aus Halberstadt (J. 417 nach Chr.); 6 - Marcus Säule, Szene 95B.

Taf. IV. Belege von Mädchen. 1 - Kostolná pri Dunaji, Grab 40 (*Kolník 1980*); 2-4 - Marcus Säule, Szenen 106A, 110A, 96A; 5 - Germanin mit einem Kind (*Furmánek/Pieta 1985*).

Taf. V. Ausstattung vom Grab 80 aus Sládkovičovo mit bestattetem Jüngling. Nach: *Kolník 1980*.

Taf. VI. Belege von Mädchen. 1 - Grab 3 aus Abrahám mit bestattetem Mädchen im Alter von 16-18 Jahre (*Kolník 1980*); 2 - Germania (Hadrian-Tempel in Rom); 3 - Versuch einer Rekonstruktion der Mädchentracht; 4 - Frau auf der Marcus Säule, Szene 106A.

LAUTERHOFEN

Strukturen des Gräberfeldes
und chronologisches Verhältnis zu Altenerding

ANDREJ PLETERSKI

Lauterhofen. Structures of Cemetery and Chronological Relation to Altenerding. Lauterhofen lies northwest of Regensburg in Germany. A necropolis dating to the second half of the 7th and the first half of the 8th centuries is situated here. The paper first synchronises chronologically Lauterhofen with the cemetery Altenerding. This is possible due the development of glass-beads and saxes. In the second part of the paper the space-structures of Lauterhofen are analysed. The area of the cemetery is organized such that the place of burial could symbolize the gender, age and social status of the deceased. The measuring system of the necropolis corresponds with religious and astronomical foundations and furthermore, it repeats itself in the topography of the mythical surrounding landscape.

Key words: early middleages, Bajuvaria, cemetery, chronology, classification, glass-beads, sax, mythology, astronomy, calendar, landscape, urbanism, metrical structures.

EINLEITUNG

Warum sich jemand außerhalb Deutschlands mit den bajuwarischen Nekropolen befasst? Lauterhofen und Altenerding bilden zusammen eine chronologische Kette, die die ganze Merowingerzeit umfasst. Damit wird der Vergleich mit den Nachbarterritorien mit schlechter definierter Chronologie (vgl. *Szameit 2000*, 520 ff.) erleichtert. Die chronologische Verknüpfung beider Gräberfelder wurde mit Hilfe der Entwicklung von Perlen und Saxen hergestellt. Die gewonnene zeitliche Gliederung Lauterhofens trug auch zur Erkenntnis einiger interessanter Strukturen im Raum der Nekropole bei.

Die grundlegende Quelle der Daten für Altenerding war für uns der Katalog *W. Sages (1984)*. Mit seiner Hilfe wie auch nach eigener Besichtigung der Gegenstände im Depot der Prähistorischen Staatssammlung in München erstellten wir eine digitale Datenbank (*Pleterski 2001*), die man im Internet einsehen kann. Auf ihrer Grundlage führten wir die unten vorgestellten Analysen durch. Die zeitliche Einordnung der Gräber und Interpretation der Nekropole liegen jetzt auch monographisch vor (*Losert/Pleterski 2003*).

Die Angaben von Lauterhofen für unsere Analyse haben wir der Publikation von *H. Dannheimer (1968)* entnommen und ergänzten sie durch die Besichti-

gung der Funde im Museumsdepot (Historisches Museum Regensburg). Die Graborientierungen haben wir nach dem Plan des Gräberfeldes gemessen. Die grundlegenden anthropologischen Angaben zu Geschlecht und Alter erhielt H. Dannheimer von K. Gerhardt, der sie dann monografisch einige Jahre später vorstellte (*Gerhardt 1975*).¹

PERLENENTWICKLUNG

Die Perlen stellen diejenigen Gegenstände in Altenerding dar, wo die Struktur von *Sages* Katalog unsere spätere Klassifikation am meisten beeinflusste. In seinem Katalog sind Perlen bereits zu Gruppen zusammengefasst. Da dieser Umstand viel Zeit bei der Dateneingabe erspart, zugleich aber noch immer Analysen ermöglicht, die zu guten Ergebnissen führen, wurde sie von uns übernommen.

Methode

Wenn uns die zeitliche Aussagekraft der Perlen interessiert, können alle Perlen im Grab in einem Zusammenhang behandelt werden, obwohl in einem Grab mehrere Garnituren vorkommen können: Perlen als Halskette, Armband, Gürtelanhänger oder Tascheninhalt. Wie D. Staššíková-Štukovská

¹ Das Studium des Originalmaterials unterstützte die Alexander von Humboldt-Stiftung mit einem Forschungsstipendium im Jahre 1991. Die Arbeit in den Museumsdepots wäre nicht möglich gewesen ohne die freundliche Hilfe von Dr. Hermann Dannheimer, Dr. Brigitte Haas (Prähistorische Staatssammlung, München) und von Michael Preischl (Historisches Museum, Regensburg). PD Dr. Hans Losert (Bamberg) hat erheblich zur Verständlichkeit des Aufsatzes beigetragen. Die Analyse des Materials wird durchgeführt im Rahmen des Forschungsprojektes PO-0508-0618 (Archäologische Forschungen), das vom Ministerium für Schulwesen, Wissenschaft und Sport der Republik Slowenien finanziert wird. Allen gilt herzlichen Dank.

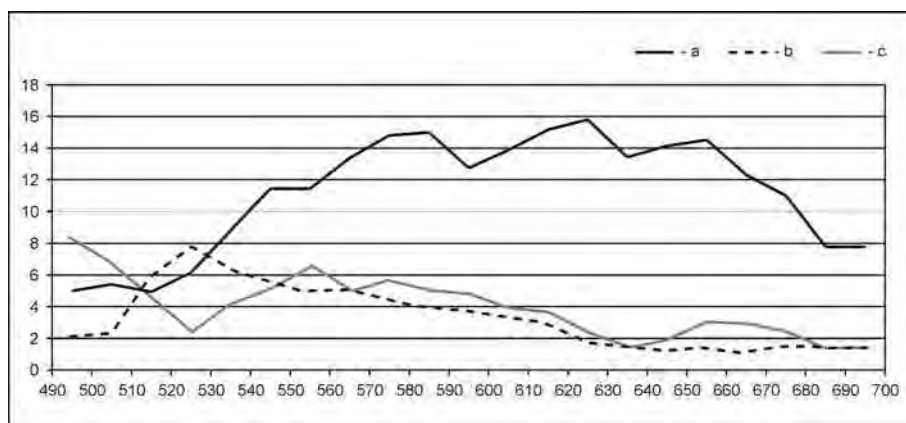

Abb. 1. Altenerding. a - durchschnittliche Zahl der Perlengruppen im Grab; b - % der Bernsteinperlengruppen; c - % der Gruppen mehrfacher Perlen.

und A. Plško gezeigt haben, treten einzelne Perlen auch vor Beginn ihrer Massenverwendung auf (Staššiková-Štukovská/Plško 1997, 272). Andererseits konnten einzelne Perlen auch sehr lange in Gebrauch gewesen sein. Deshalb ist es bei der chronologischen Analyse einzelner Gräber besser, nur diejenige Perlen zu berücksichtigen, von denen wenigstens zwei gleichartige in ein und demselben Grab vorkommen. Die festgestellten Zeitspannen stellen deshalb die Hauptzeit dar, in der die Perlen ins Grab gelangten. Einzelne konnten früher und auch viel später auftreten. Wenn in einem Grab nur eine Perle vorliegt, ist die zeitliche Einordnung natürlich weniger genau.

In Altenerding gibt es 333 Gräber mit Perlen. Davon konnte man mit einer Genauigkeit von mindestens einem halben Jahrhundert 236 Gräber mit 3016 Perlengruppen bestimmen. Mit ihrer Hilfe sind unten die vorgestellten Diagramme (Abb. 1-4) erstellt worden. Dabei haben wir die *Methode der potenziellen Gräberzahl* angewandt (ausführliche Beschreibung der Methode: Pleterski 2003, 635-637).

Uns interessierten die relativen diachronen Veränderungen der Perlengarnituren in den Gräbern. Um sie festzustellen, verfolgten wir den Anteil der beobachteten Eigenschaft durch die einzelnen Jahrzehnte. Die Datenbank bot uns die Möglichkeit, zwei Arten von Daten zu verfolgen: die potenzielle Zahl der Perlengruppen in den einzelnen Jahrzehnten und die potenzielle Gräberzahl mit Perlen in den einzelnen Jahrzehnten (im Folgenden werden wir aufgrund der Vereinfachung nur den kürzeren Ausdruck Gräberzahl und Gruppenzahl gebrauchen). Die Gräber- oder Gruppenzahl der Jahrzehnte beträgt 100%. Die durchschnittliche Zahl der Gruppen pro Jahrzehnt beträgt 360, die der Gräber dagegen 29,7. Da die beiden Jahrzehnte 470 und 480 nur 6 Gräber und 17 Gruppen aufzuweisen haben, wurden sie

wegen der geringeren Zuverlässigkeit in den Diagrammen nicht berücksichtigt. Die Gruppenzahlen deuten auf eine Vielfalt der Garnituren, die Zahl der Gräber mit einer Perlenart indes auf ihre größere oder kleinere Präsenz in den Garnituren.

Resultate

Die Kurve a des ersten Diagramms (Abb. 1) zeigt die durchschnittliche Zahl der Perlengruppen im einzelnen Grab. Die Garnituren sind zunächst relativ eintönig, nach ca. 520 werden sie dagegen immer vielfältiger. Um 650 setzt der umgekehrte Prozess ein. Die Garnituren werden wieder eintöniger. Die Kurve b stellt den Anteil des Bernsteins in der Gesamtheit der Gruppen des einzelnen Jahrzehnts an. Zunächst ist er klein, dann steigt er um 520 schnell auf 8% an. Weil zu diesem Zeitpunkt die Verschiedenartigkeit der Garnituren noch klein ist, bedeutet es, dass sie durch die Bernsteinperlen geprägt sind. Danach nehmen Bernsteinperlen ab, ab 610 kommen sie nur noch selten vor. Wenn man auch die Entwicklung der durchschnittlichen Bernsteinperlenzahl in der einzelnen Gruppe verfolgen könnte, wären die angeführten Veränderungen noch offensichtlicher. Die Kurve c zeigt die Entwicklung des Anteils der Gruppen von Mehrfachperlen. Zunächst verhält sich ihr Anteil umgekehrt zu den Vorkommen von Bernstein. Sie haben einen großen Anteil in den ältesten Garnituren, der sich aber schnell verringert und die unterste Stufe um 520 erreicht. Es folgt ein Anstieg bis ca. 550, dann ein langsames Sinken, dem um 610 ein größerer Abstieg folgt, um 640 dagegen wieder ein kleinerer Anstieg und seit ca. 650 ein erneuter Rückgang.

Einen im Grunde übereinstimmenden Verlauf zeigt die Kurve des Anteils von Gräbern mit Mehrfachperlen (Abb. 2: a). Eine mögliche Erklärung für den Gipfel Mitte des 7. Jh. bieten diejenigen Mehrfachperlen,

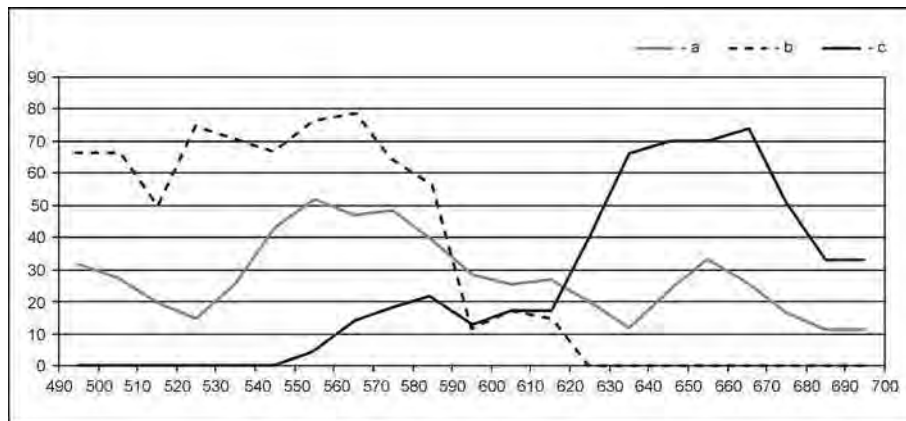

Abb. 2. Alternierding. a - % der Gräber mit mehrfachen Perlen; b - % der Gräber mit Folienperlen von allen Gräbern mit mehrfachen Perlen in der einzelnen Periode; c - % der Gräber mit orangefarbenen Perlen.

die einen Glasüberzug über Metallfolie haben, also Überfangperlen (Abb. 2: b). Wie man sieht, bilden sie bis ca. 560 den Großteil der Gruppen von Mehrfachperlen, dann folgt ein rapider Rückgang ihres Vorkommens in den Gräbern, wo sie nach ca. 610 nicht mehr zu finden sind. Wenn dies Perlen waren, die über Fernhandel an den Ort gelangt waren, könnte der erneute Anstieg beim Gebrauch andersartiger Mehrfachperlen im 7. Jh. den Beginn einer Produktion in nicht so weit entfernter Umgebung bedeuten. Das könnte die Kurve des Anteils der Gräber mit orangefarbenen Perlen reflektieren (Abb. 2: c), die für den bajuwarischen Raum besonders typisch sind (vgl. Katzameyer 1997, Abb. 2). Sie treten seit ca. 550 auf, ihr Gebrauch nimmt ab ca. 610 stark zu. Von etwa 630-660 sind sie am häufigsten, danach werden sie seltener. Wie die Analyse der Zahl der Exemplare in den einzelnen Gruppen gezeigt hat, kommen seit ca. 640 in jeder Gruppe mindestens 9 vor.

Die Verschiedenartigkeit der Garnituren war in beträchtlichem Maße abhängig von der Farbenvielfalt. Das deuten die Kurven des Anteils der Gräber mit mehrfarbigen Perlen an oder die Anteile der Gräber, die nur Gruppen einfarbiger Perlen aufweisen (Abb. 3). Zunächst haben sie eine Mehrzahl von Gruppen einfarbiger Perlen, seit etwa 510 befinden sich mehrfarbige Perlen schon in der Mehrzahl der Gräber. Zu einem erneuten entscheidenden Umschwung kommt es um 660, als der Anteil mehrfarbiger Perlen schnell zu fallen beginnt und bald die Garnituren mit einfarbigen Gruppen vorherrschen.

Nach ca. 610 nehmen Bernsteinperlen schnell ab (Abb. 4: a). Ähnlich verhält es sich mit mehrfarbigen Perlen (Abb. 4: b) wie Millefiori- und Reticellaperlen. Mehrfarbige Perlen werden seit ca. 520 häufiger und seit ca. 610 verschwinden sie für einige Zeit sogar vollständig, seit ca. 640 treten sie wieder auf, aber nur noch einzeln.

Diskussion

Die Verläufe der Kurven verändern sich mehrmals zu gemeinsamen Zeitpunkten erstmals um 510-520. Die Garnituren wurden vielfältiger, es setzen sich mehrfarbige Perlen und Bernstein durch. Zu dieser Zeit sind in der Nekropole noch zahlreiche andere Strukturveränderungen zu erkennen, die man mit der fränkischen Eroberung und mit dem Anschluss an ihr Reich erklären könnte (Pleterski 2003, 643, 644). Seit ca. 610 verlieren Perlen an Bedeutung, die höchstwahrscheinlich aus sehr weit entfernten Produktionszentren stammen: die Bernsteinperlen vom Baltikum und die Millefiori- sowie die Reticella-Perlen aus dem Mittelmeerraum und dem Nahen Osten. Zu den letzteren darf man eventuell auch die Überfangperlen zählen. Alle diese Perlen klassifiziert J. Callmer als orientalisches. Ihr Verschwinden in Europa zu Beginn des 7. Jh. verbindet er mit den Folgen der byzantinisch-persischen Kriege in den Jahren 611-619, die Byzanz bis Konstantinopel verheerten (Callmer 1996, 54 f.). Diese Erklärung kann darüber Aufschluss geben, warum die Zahl der orientalischen Perlen in Alternierding fällt. Aber sie erklärt nicht, warum es sich zur gleichen Zeit mit Bernsteinperlen, die vom Baltikum stammten, einem Gebiet, das die Perser nicht bedrohen konnten, ähnlich verhält. Zugleich nimmt aber der Gebrauch orangefarbener Perlen sprunghaft zu, die sehr wahrscheinlich in bajuwarischen Werkstätten hergestellt wurden. Ähnlich verhält es sich auch mit den rotbraunen Perlen, die zum Bestandteil jeder Halskette werden. Seit ca. 650-660 werden die Perlengarnituren wieder bescheidener, es herrschen einfarbige Gruppen vor, Perlen aus fernen Ländern stellen eine Ausnahme dar. Vielleicht handelt es sich überhaupt nur noch um Familienerbstücke.

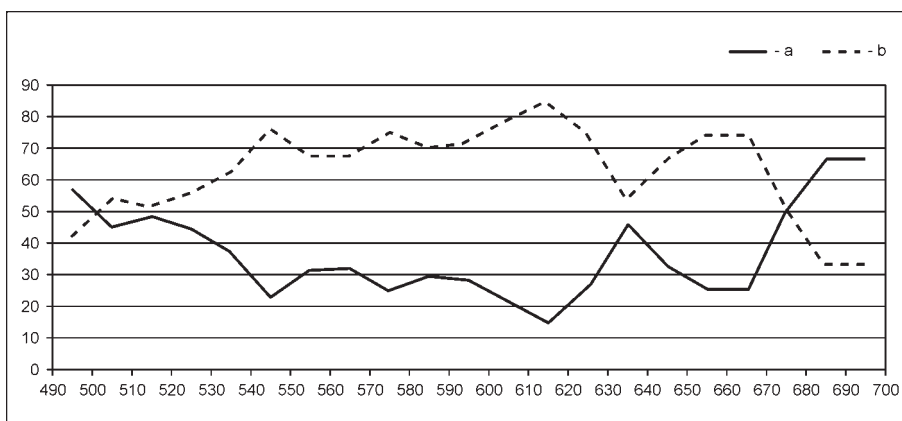

Abb. 3. Altenerding. a - % der Gräber, die nur Gruppen einfarbiger Perlen haben; b - % der Gräber mit Gruppen mehrfarbiger Perlen.

In Lauterhofen wurden Perlen in 14 Gräbern entdeckt. In unsere Analyse haben wir 509 Perlen in 149 Gruppen aufgenommen. 100 „Gruppen“ haben nur je eine Perle. Die übrigen haben entweder 2-7 Perlen oder 13 und mehr. Im Vergleich zu Altenerding haben wir relativ mehr Gruppen bestimmt, weil wir genauere Kriterien für ihre Bestimmung benutzten - wir berücksichtigten mehr Eigenschaften. Die Struktur der Perlengarnituren entspricht der, die wir sie von ca. 660 an in Altenerding festgestellt hatten (Abb. 1-4). Überfangperlen kommen nicht vor, Bernstein-, Millefiori- und Mehrfachperlen sind die Ausnahme und kommen größtenteils nur einzeln vor. 8 (57%) Gräber enthalten nur einfarbige Perlen, in den anderen ist von jedem Typ nur je eine vorhanden. Gut die Hälfte (264) der Perlen ist orange. Diese gibt es nicht nur in den drei Gräbern (20, 53 und 58), die von allen die wenigsten Perlen haben (1-9). Ihr Anteil ist so noch etwas größer, als man ihn nach dem Vorbild von Altenerding erwarten würde. Umgekehrt kommen die rotbraunen Perlen etwas weniger häufig vor: in 9 Gräbern (64%) von 14.

H. Dannheimer versuchte die Perlengarnituren von Lauterhofen mit Hilfe einer Kombinationstabelle in Gruppen einzuteilen (Dannheimer 1968, 25 f., Tab. 1). Chronologisch wichtig ist Dannheimers Hinweis auf die Perlen aus nahezu farblosem durchsichtigem Glas. Es handelt sich um eine neue Form, die in Altenerding nicht zu beobachten ist, höchstwahrscheinlich deshalb nicht, weil sie erst nach Aufgabe des dortigen Gräberfeldes auftrat. H. Dannheimer stellt sie in die jüngste Gruppe der Gräber mit Beigaben in Lauterhofen (Dannheimer 1968, Tab. 1, Taf. 24: 1; 25: 1), die mit Sicherheit jünger ist als die Altenerdinger Gräber. Das Auftreten solcher Perlen kann man deshalb frühestens von ca. 690 an datieren. So kann man die späte Zeitstellung

der Gräber 36, 51, 59 und 80 bestätigen. Umgekehrt konnte man beobachten, dass in diesen Gräbern rotbraune Perlen nur einzeln vorkommen, mit Ausnahme von Grab 59, das ohnehin das vielfältigste Collier mit den meisten Perlen (97) aufweist. Je 5 oder mehr rotbraune Perlen sind in den Garnituren der Gräber 10, 41 und 66 vorhanden, die keine der jüngeren transluziden Perlen enthalten. Deswegen sind diese Garnituren wahrscheinlich älter, darin befinden sich auch Amethystperlen, gelbe Perlen sind darin aber nicht vorhanden. So scheint es Ende des 7. Jh. oder um 700 wieder zu größeren Veränderungen im Marktangebot von Perlen gekommen zu sein. Wegen der Amethyste gehört auch Grab 61 wahrscheinlich zu den älteren. Die Gräber 20, 58, 79 und 46 haben weder ältere noch jüngere Perlen. Ähnlich verhält es sich mit Grab 24, das einen Schnallenrest aufzuweisen hat - einen Dorn mit rundem Schild und einen Körbchenohrring vom Typ Allach/Untermenzing, die für ältere Datierung sprechen (Dannheimer 1968, 32, 33, 40). Grab 20 enthält einen Kopfschmuckring mit gerade abgeschnittenen Enden und einer aufgeschobenen Glasperle. Derartige Formen kommen in Altenerding nicht vor, was auf eine jüngere Zeit hindeutet.

SAXENENTWICKLUNG

Wegen der langsamen Entwicklung der Saxe eignen sie sich nicht zur genaueren Datierung (siehe unten) der Gräber. Eine gewisse Ausnahme stellt die Einführung der Langsaxe am Ende des 7. Jh. dar, die die älteren Formen schnell ersetzen. Sage beschrieb in Altenerding 102 Saxe. Das sind gut 6% aller Saxe, die J. Wernard (1998 - hier ist auch die bedeutendere ältere Literatur aufgeführt) in seiner Studie zu den Saxen Süddeutschlands aufgenommen hat.

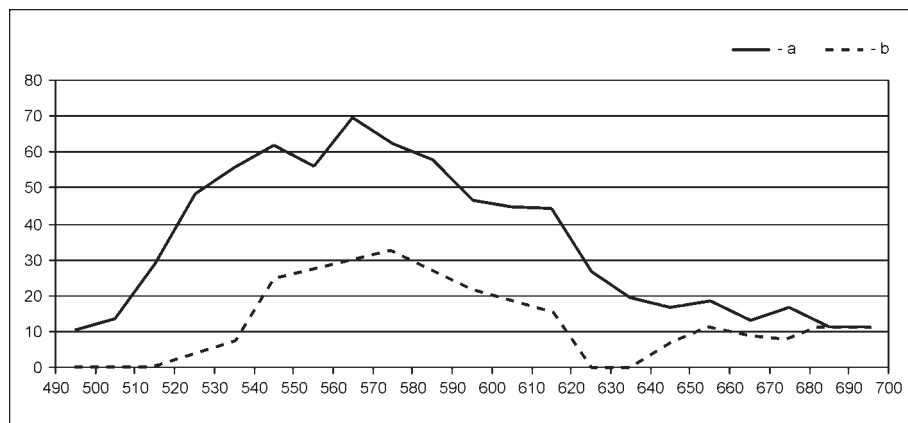

Abb. 4. Altenerding. a - % der Gräber mit Bernsteinperlen; b - % der Gräber mit Millefiori- und Reticella-Perlen.

Methode

Die Saxe kann man auf verschiedene Weisen klassifizieren, in der Praxis sind Maßkriterien vorherrschend. Für Wernard stellen das Hauptmaß die Breite und Länge der Klinge dar, während ihm die Länge des Griffteils nicht so wichtig erscheint, weil sie sich bei gleich gestalteter Klinge ziemlich verändert. Auf der Grundlage durchaus arbiträr bestimmter Grenzen teilte er die Saxe in verschiedene Gruppen ein, die zum Großteil auch zeitgleich sind, erkennbar sind allerdings auch einige diachrone Veränderungen (Wernard 1998, 770 ff., Abb. 3).

Für die Massanalyse der Klingen sind in Altenerding 86 besser erhaltene Saxe geeignet. 83 liegen in zeitlich genauer bestimmbareren Gräbern. Zunächst klassifizierten wir die Saxe nach Wernards Kriterien (Abb. 5). Danach fügten wir noch die Saxe von Lauterhofen hinzu.

Resultate

Bezeichnenderweise gibt es in Altenerding keine Langsaxe, als schwere Breitsaxe konnte man indes nur zwei bestimmen (Abb. 5: f). Die Saxe von Lauterhofen (Abb. 5: h) würden nach Wernards Maßstäben zu verschiedenen Gruppen gehören. Zwei sind leichte Breitsaxe (Abb. 5: 9, 31). Der Sax aus Grab 31 liegt mit seiner 25,3 cm langen Klinge eigentlich schon unmittelbar unter der unteren Grenze (26 cm) der Mehrheit der Gruppe. Die Klinge des Saxes aus Grab 29 ist nur zum Teil erhalten, deswegen wurde er nicht ins Diagramm aufgenommen, nach der Klingebreite von 3,9 cm gehört er entweder in die Gruppe der massiven Kurzsaxe oder der Leichtsaxe. Zum Hauptteil der Langsaxe gehören die der Gräber 40, 42, 43, 44, 63 und vielleicht auch 55. Hübener setzt die unterste Klingenlängengrenze der Langsaxe bei 50 cm fest (Hübener 1989, 78), Wernard dagegen

bei 48 cm (Wernard 1998, Abb. 3). In den Bereich von Wernards Leichtsaxen, leichten Breitsaxen und Langsaxen gehören die Saxe aus Gräber 2, 45, 49.

Diskussion

Wie wir gesehen haben, trat gerade in der Zeit der Entwicklung des Lauterhofener Gräberfeldes mit dem Aufkommen von Langsaxen eine Veränderung ein. Wenn wir Wernards Klassifikation übernehmen, können wir zu dem älteren Zeitraum die Saxe der Gräber 9, 29, 31 bestimmen und denen auch die Exemplare mit „Übergangsmaßen“ aus den Gräbern 2, 45 und 49 hinzufügen (Abb. 5: h). Dann wird auch offensichtlich, dass alle Klappmesser und große Schnallen ohne Riemenzungen nur in den Gräbern mit den jüngeren Saxen zu finden sind (Gräber: 40, 42, 43, 44, 55, 63), wodurch noch die Gräber 8, 11, 57, 67, 73, 76, 78, 85 in die jüngere Zeit datiert werden. Da in dieser jüngeren Gruppe keine vierteiligen Gürtelgarnituren vorhanden sind, scheint der Anfang der Gräber mit Langsaxen nach ca. 680 wahrscheinlicher zu sein. Auch die Datierung der Langsaxe in den Niederlanden setzt den Beginn ihrer ältesten Gruppe in die Zeit um 690 (Westphal 1996-1997, Abb. 3).

STRATIGRAFIE

Methode

Eine Hilfe bei der Zeitbestimmung stellen auch die stratigrafischen Beziehungen dar. Die ausgesprochen große Zahl von 1135 Gräbern mit stratigrafischen Beziehungen in Altenerding ermöglichte die kleinste Zeitspanne zu errechnen, die vergeht, ehe eine solche Beziehung entsteht. Die Möglichkeit, dass so etwas früher als nach 25 Jahren eintritt, ist

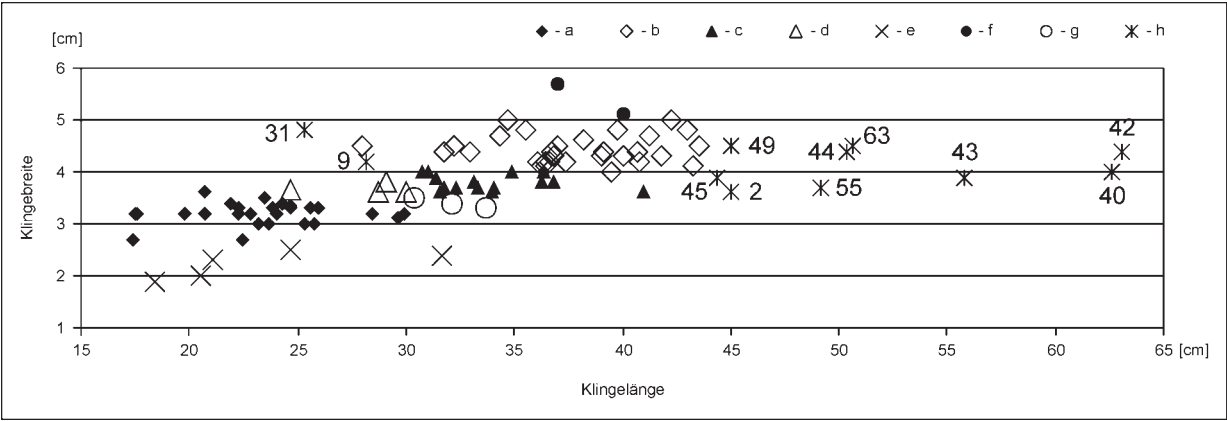

Abb. 5. Altenerding. Die Gruppen der Saxe: a - Kurzsaxe; b - leichte Breitsaxe; c - Leichtsaxe; d - massive Kurzsaxe; e - Messer oder Saxe; f - schwere Breitsaxe; g - schmale Kurzsaxe; h - Lauterhofen. Die Zahlen neben den Zeichen bedeuten die Grabnummer.

sehr gering, dann nimmt sie stark zu bei 35 Jahren (Pleterski 2003, Abb. 158). Da wir uns für eine Jahrzehntaufrundung entschieden haben, stellten wir die Prämisse auf, dass zwischen zwei Bestattungen in stratigrafischer Beziehung der kleinste Zeitunterschied drei Jahrzehnte beträgt. Das bedeutet, dass die Gräber in stratigrafischer Beziehung höchstwahrscheinlich auch zwei verschiedenen Generationen angehören. Der angegebene Zeitunterschied zeigt sich auch im alten Glauben, wonach der Tote nach 30 Jahren für den lebendigen Menschen unschädlich wird. Darüber berichtet eine Beschwörungsformel vom Ende des 15. Jh. oder vom Beginn des 16. Jh. - *Die chunnen mir hewt als wenig geschaden als der man, der vor xxx Jaren ist pegrabenn* - die auch im damaligen Ljubljana in Gebrauch war (Javor Briški 1998, 9; Nabergoj 2001, 61). Jüngere Beschwörungsformeln setzen die Zeitgrenze bei 32 Jahren an (Grafenauer 1943, 231; Makarovič 1995, 373). Der archäologisch festgestellte Zeitunterschied hat demnach höchstwahrscheinlich einen kulturellen Grund. H. Dannheimer (1968, 41) rechnete mit einer Nutzung der Nekropole von etwa 670 bis 750. In der abschließenden chronologischen Tabelle setzte er die ältesten Gräber in die zweite Hälfte des 7. Jh. (Dannheimer 1968, Taf. 25: 1), dies bedeutet, dass er einen etwas früheren Anfang zuließ. Dafür spräche auch Grab 29 mit den kurzen Riemenzungen der vierteiligen Gürtelgarnitur. Den allgemeinen Beginn der Bestattungen in Lauterhofen setzten wir so in die Zeit um 650/660, das Ende um 750.

Resultate (Abb. 6)

27 Gräber in 15 stratigrafischen Folgen deuten auf eine Nutzung für mindestens drei Generationen. Mit Ausnahme von Grab 7a, das jünger ist als zwei

Gräber ohne Funde, sind sonst alle anderen Bestattungen mit Beigaben älter als die ohne Funde, was sehr klar darauf hindeutet, dass die jüngsten Gräber fast keine Funde haben.

Diskussion

In die Anfangsphase konnten wir 12 Gräber setzen. Es zeichnet sich das Bild einer kontinuierlichen Entwicklung ab. Ferner zeigen die Gräber 7b und 7c ohne Funde, die älter sind als Grab 7a mit Beigaben, dass es Gräber beider Arten auch

07b	<	07a	
07c	<	07a	
11	<	06b	< 06a
11	<	06a	
20	<	18	
24	<	23	
29	<	25	
37	<	35	
52b	<	52a	
73	<	68	
76	<	69	< 84a
85	<	84b	
85	<	84a	
41	<	27	
42	<	38	

Abb. 6. Lauterhofen. Stratigrafische Aufeinanderfolge der Gräber nach der Stufe der Verlässlichkeit: die ersten 13 sind zuverlässig, es folgen noch zwei wahrscheinliche (vgl. Dannheimer 1968, 16, Taf. 26). Das Zeichen < bedeutet „älter als“. Die fettgedruckten Zahlen bedeuten die Gräber mit Beigaben.

gleichzeitig gab. Obwohl es stimmt, dass kein Grab mit Beigaben stratigrafisch gesehen nach 720 datiert, bezeugen die wenigen Gegenstände in den Gräbern des jüngeren Friedhofs bei der St. Martinskirche in Lauterhofen (Dannheimer 1968, 55 f.), dass mit Trachtbestandteilen auch noch später zu rechnen ist. Da die Endphase der Nekropole die Gräber ohne Funde markieren, gibt es auch keine Kopfschmuckringe mit S-Schleifen, die sonst zu erwarten wären.

Die Gräber 11 und 85, die wir um 690 an datieren konnten, liegen am Anfang der stratigrafischen Aufeinanderfolge dreier Gräber. Wenn wir die Existenz der älteren Gräber aus der Zeit von ca. 650/660 bis ca. 680 berücksichtigen, wird es offenkundig, dass man auf dem behandelten Gräberfeld die Angehörigen von wenigstens vier Generationen bestattet hatte. Wenn das Ende der Bestattungen um 750 richtig ist, dann können die Gräber 11 und 85 nicht jünger sein als von ca. 690, was den Beginn der Bestattungen desgleichen in die Zeit um 660 setzt. Zugleich bedeutet dies, dass wir kein Grab mit Sicherheit in die Zeit nach ca. 750 datieren können. Die Gräber 6b und 84b könnten um 720 entstanden sein, 6a und 84a indes um 750.

GRÄBERFELDRAUM

Methode

Die Bestattungen verlaufen in Zeit und Raum nach Regeln des menschlichen Wirkens. **Wir haben es also mit einem dynamischen System zu tun, wo die Anordnung der Eigenschaften abhängig ist von Raum, Zeit und den jeweiligen Regeln.** Der festeste Ausgangspunkt ist der Raum, haben wir doch die Angaben von ihm erhalten. Die bisherige Forschungsgeschichte zeigt, dass die Zeit der Angaben leichter bestimmbar ist als die Regeln, wonach sie in den Raum übertragen wurden. Meist erkennen wir nämlich die Regeln erst dann, wenn wir die Zeitspanne schon kennen und berücksichtigen. Folglich bestätigt uns die Entdeckung der Regeln später die Richtigkeit der Zeitbestimmung, sie kann sie rückwirkend verdeutlichen und hilft die zeitgleichen Gruppen der Eigenschaften zu bestimmen.

Deswegen werden wir versuchen, im Folgenden einige „Nutzungsregeln“ des Lauterhofener Gräberfeldes festzustellen und damit die Richtigkeit der zeitlichen Analyse des Materials zu überprüfen. Wir werden uns auf diejenigen Gruppen der Eigenschaften konzentrieren, wo sich die Struktur ihrer Verbreitung im Gräberfeld wiederholt. Eine Wiederholung offensichtlich übereinstimmender Strukturen ermöglicht uns - wenigstens in ideali-

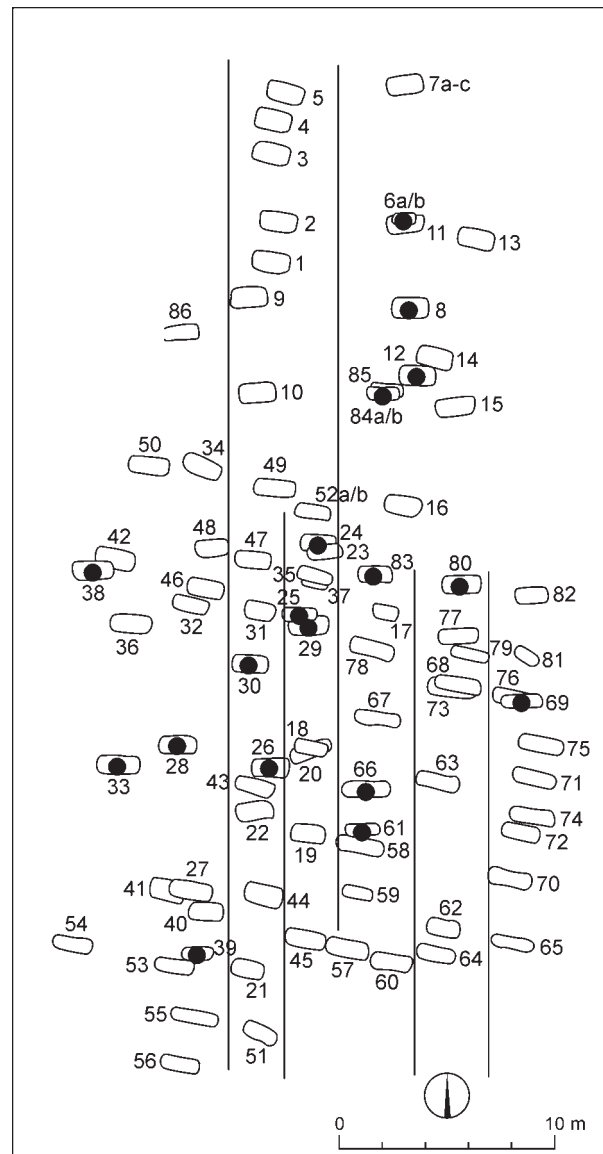

Abb. 7. Lauterhofen. Reihen der Gräber und Gräber mit der Richtung von 88°-92°.

sierter Form - die tatsächlich bestehende historische Struktur wiederzuerkennen, die wir dann interpretieren können (vgl. Pleterski 2003, 510).

Resultate

Schon ein erster Blick auf den Plan des Gräberfeldes zeigt, dass die hier bestattende Bevölkerung einige Regeln beachtete. Die Mehrzahl der Gräber ist nämlich in parallelen Streifen angeordnet. Wenn wir dazwischen so Linien ziehen (Abb. 7), dass sie möglichst wenige Grabgruben schneiden, erhalten wir mindestens fünf. Sie sind ganz parallel und verlaufen genau in Nord-Süd-Richtung. Wenn die Totengräber so genau die Richtung zu bestimmen

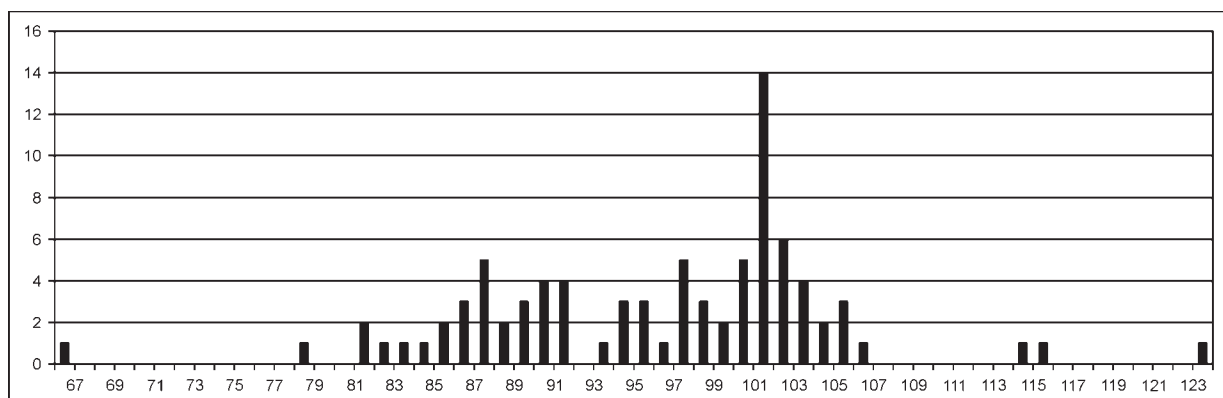

Abb. 8. Lauterhofen. Richtung der Gräber. Die Höhe des Balkens zeigt die Zahl der Gräber der einzelnen Abweichungen von Norden an.

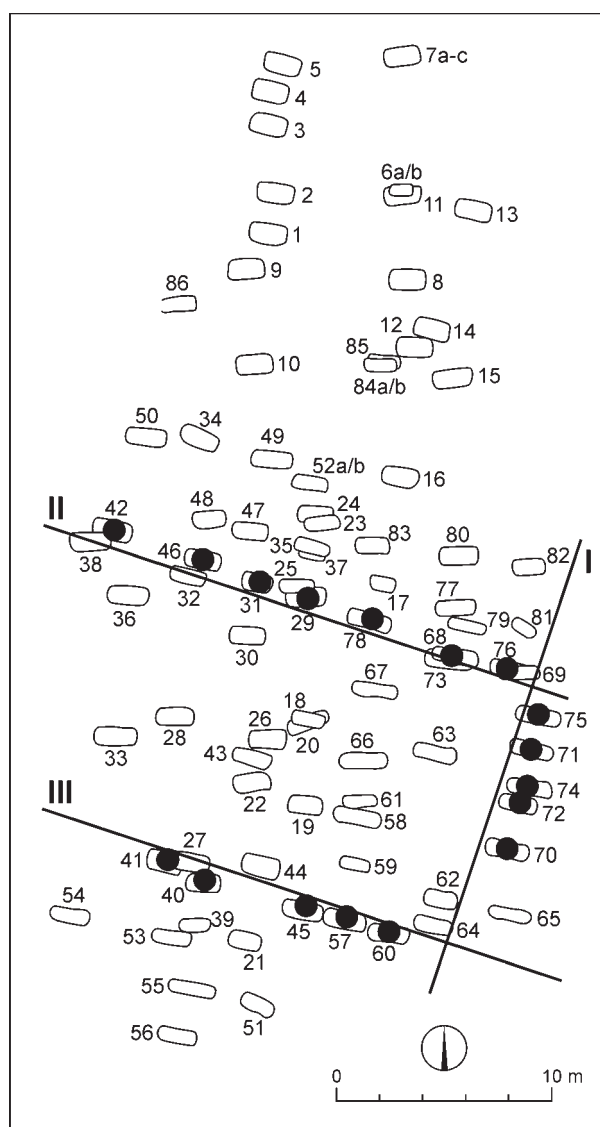

Abb. 9. Lauterhofen. Gräber, die eine rechtwinklige Struktur bilden.

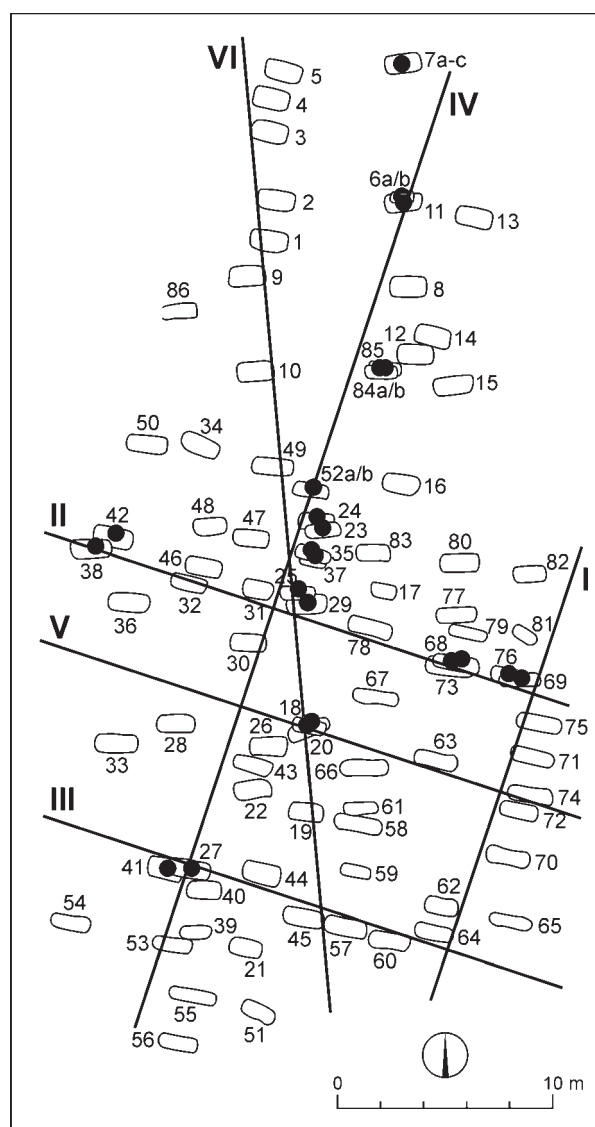

Abb. 10. Lauterhofen. Gräber, die in stratigraphischer Beziehung zueinander stehen.

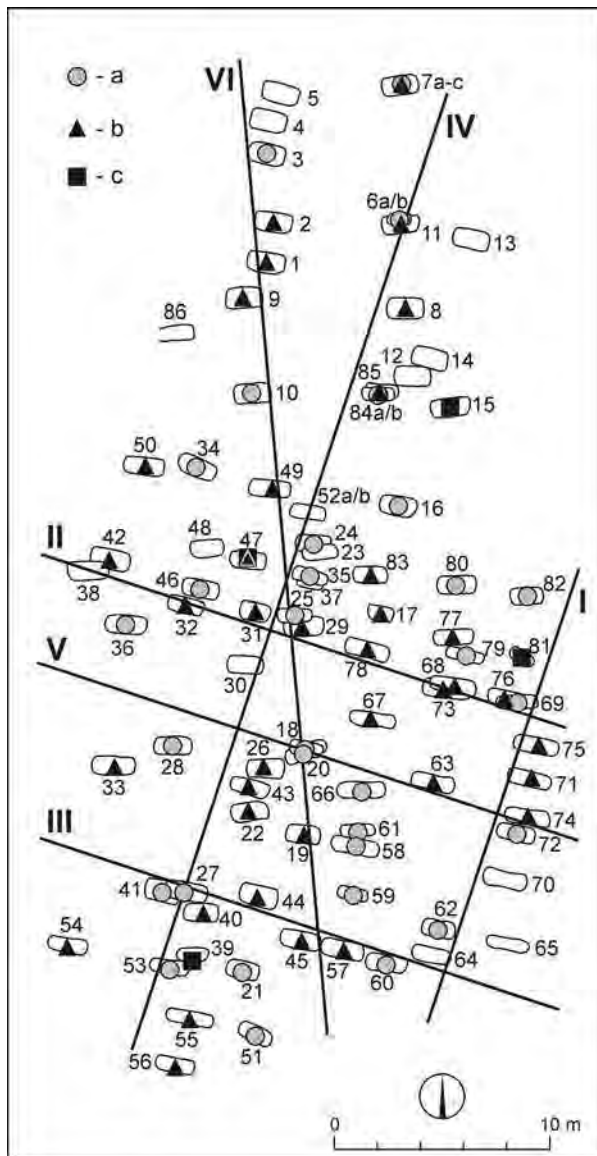

Abb. 11. Lauterhofen. a - Frauen; b - Männer; c - Kinder.

wussten, dann war auch deren Senkrechte, die West-Ost-Richtung, kein Problem. Deswegen überrascht es nicht, dass das Diagramm der Gräberrichtungen (Abb. 8) den ersten Gipfel annähernd bei der Richtung von 90° hat. Die mehr oder weniger genau von Westen nach Osten orientierten Gräber kommen weder im Nordwesten noch im Südosten vor (Abb. 7). Übrigens steht diese Richtung weder mit der Zeit, noch mit dem Geschlecht oder Alter der Verstorbenen in Beziehung.

Ferner ist eine rechtwinklige Struktur erkennbar (Abb. 9), die die Gräber 29, 31, 40-42, 45, 46, 57, 60, 68, 70-72, 74-76 und 78 bilden. Sie liegen entlang dreier Linien, zwei davon verlaufen parallel zueinander (Abb. 9: I, II), die dritte rechtwinklig zu den beiden (Abb. 9: III).

Das Bestehen von Linie II deuten auch die Gräber an, die in stratigrafischer Beziehung zueinander stehen (Abb. 10). Zusätzlich weisen sie auf die Existenz der Linie IV hin, die parallel zu Linie I und rechtwinklig zu Linie II und III liegt. Damit zeigt sich auch die mögliche Erklärung für die Entstehung der stratigrafischen Verhältnisse an. Die Lage an den Linien II und IV war wichtiger als die Möglichkeit, dass ein älteres Grab beschädigt wird. Das Letztere war vielleicht nicht einmal wichtig. Noch mehr, die Nähe zum älteren Grab wurde sogar bevorzugt, was vor allem die Gräber im Norden bezeugen, wo es genügend Platz für Bestattungen nebeneinander gegeben hätte. Die Gräber 18 und 20 deuten die Möglichkeit des Bestehens noch der Messlinie V an. Ihre Wahrscheinlichkeit bekräftigt die Geschlechterverbreitung (Abb. 11).

Die Linie V trennt die Gruppe der Männergräber 63, 67, 71, 74, 75 von der Gruppe der Frauengräber 58, 59, 61, 62, 66, 72. Auch sonst ist die Absicht, Männer und Frauen in Gruppen eines Geschlechtes anzuordnen, erkennbar. Die Fläche der Nekropole war also nach Gruppen geordnet. Die ausgesprochen kleine Zahl der Kindergräber kann man dann wahrscheinlicher damit erklären, dass für die verstorbenen Kinder anderswo gesorgt wurde, als dass die Kindergräber so flach gewesen seien, dass sie durch das Pflügen in den jüngeren Jahrhunderten ganz zerstört wurden. K.-D. Dollhopf weist die Möglichkeit besonderer Kindergräberfelder zwar zurück, weil sie bislang in Süddeutschland nicht entdeckt wurden, aber zugleich stellte er mit der Untersuchung der Tiefe von Kinder- und Erwachsenengräbern in einer Reihe von Gräberfeldern fest, dass auch die zweite Erklärung in den erforschten Fällen nicht zutrifft (Dollhopf 2002). Ferner weist der Anthropologe K. Gerhardt darauf hin, dass auf dem benachbarten frühmittelalterlichen Friedhof bei der St. Martinskirche in Lauterhofen die Zahl der Kindergräber ausgesprochen hoch ist: von 51 Verstorbenen sind 15 kleinste Säuglinge (Gerhardt 1975, 18), von anderen Kindern abgesehen.

Die ältesten Gräber sind nach unserer Ansicht mehr oder weniger entlang einer Linie im gesamten Bestattungsbereich angeordnet (Abb. 12). Die Linie ist so ausgeprägt, dass wir damit die Messlinie VI bestimmen können. Diese schneidet Linie IV an der Stelle, die von den Gräbern 24, 29, 31, 47 und 49 umgeben ist. Es handelt sich also um einen Ort von besonderer Anziehungskraft, deswegen ist es nicht verwunderlich, dass der Kern des Gräberfeldes hier schon von Dannheimer bestimmt wurde. Grab 45 liegt am Schnittpunkt der Linien III und VI, 41 dagegen am Schnittpunkt der Linien III und IV, was seine Seitenlage erklärt.

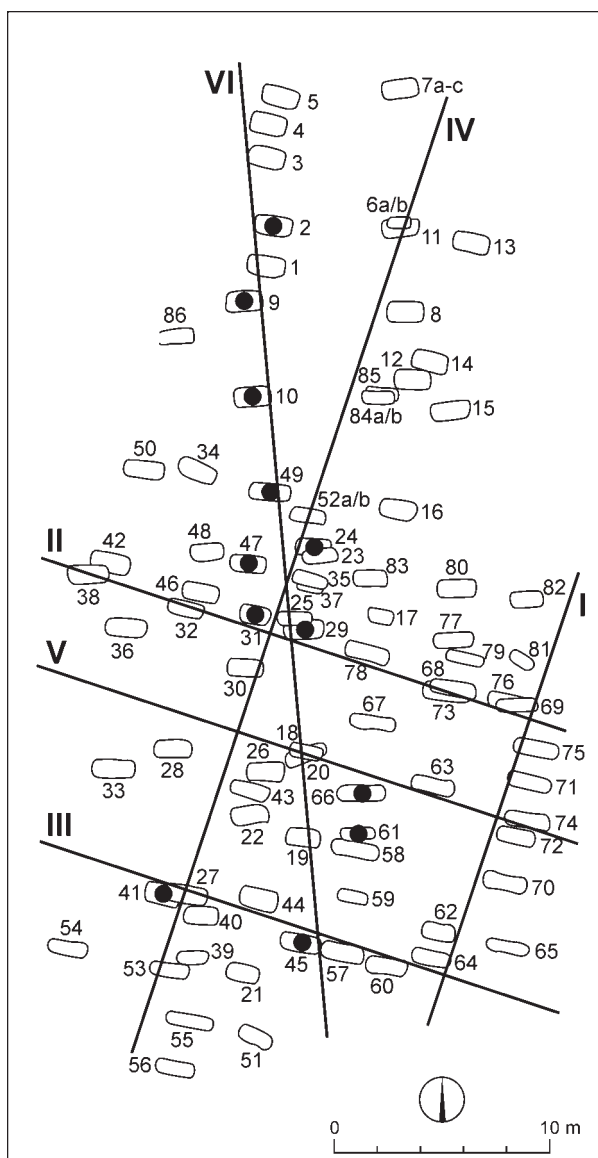

Abb. 12. Lauterhofen. Die ältesten Gräber.

Die jüngeren Gräber nehmen eine größere Fläche ein (Abb. 13). Sie liegen deutlich westlich der Linie IV vor allem an der Linie II. Alle zuverlässig in die jüngste Phase datierten Gräber liegen im Randbereich bei den Linien II und IV. Das kann nur die Folge davon sein, dass wir diese Gräber zeitlich nur stratigrafisch bestimmen konnten. Letztere liegen allesamt im Bereich der besagten Kreuzung. Viel überraschender ist, dass sich um sie auch die seichten Grabgruben konzentrieren (Abb. 14). In der Tat gehören einige solcher Gräber zu den jüngeren Gräbern in der stratigrafischen Lage (Abb. 10), jedoch bleibt der grundlegende Eindruck erhalten. An den Linien II und IV liegen auch die jüngeren Männergräber mit Klappmessern und Feuergeräten (Abb. 15).

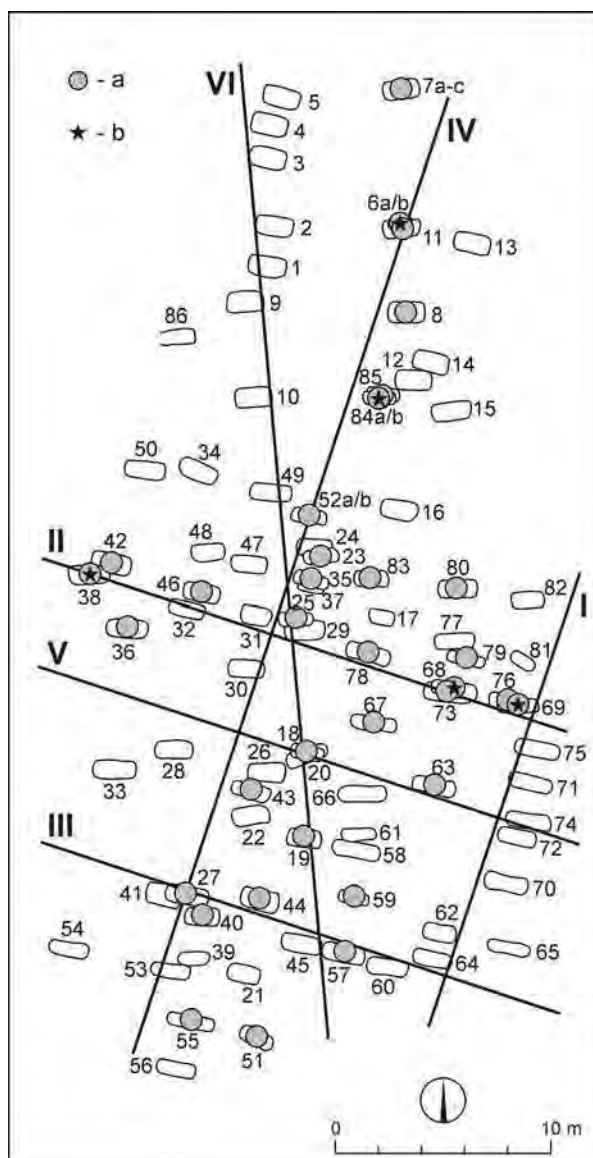

Abb. 13. Jüngere Gräber. a - seit ca. 690; b - seit ca. 720.

Dem Netz der Messlinien folgen die Männergräber mit Pfeilspitzen (Abb. 16). Auch für die Anordnung der Männergräber mit Schwertern, Sporen und vierteiligen Gürtelgarnituren ist die Lage an den Messlinien charakteristisch (Abb. 17) und vor allem die Konzentration an den Kreuzungspunkten der Hauptlinien IV und VI. Mit der Bedeutung dieses Punktes hängt wahrscheinlich auch der Fund eines Sporns außerhalb der Gräber 23 und 24 zusammen. Die Stücke der vierteiligen Gürtelgarnitur in Grab 59, das in der Lage etwas abweicht, fanden sekundäre Verwendung in einem Frauengrab.

An den Messlinien II und VI liegen auch die Verstorbenen, bei denen wenigstens ein Arm angewinkelt ist (Abb. 18). Linie IV begrenzt auch

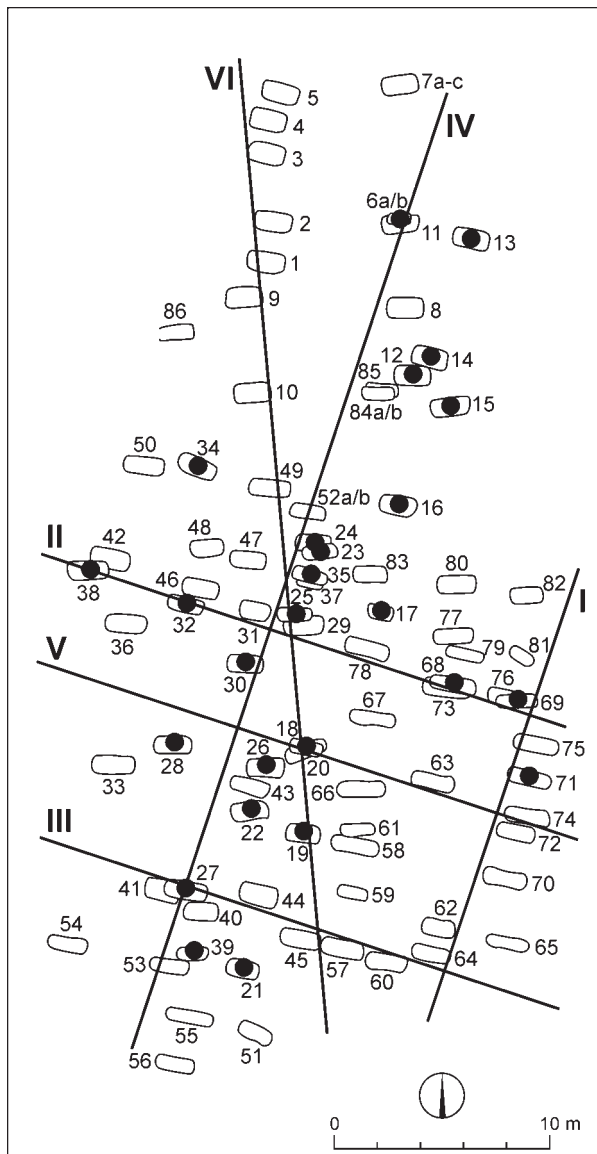

Abb. 14. Gräber mit einer Tiefe kleiner als 30 cm.

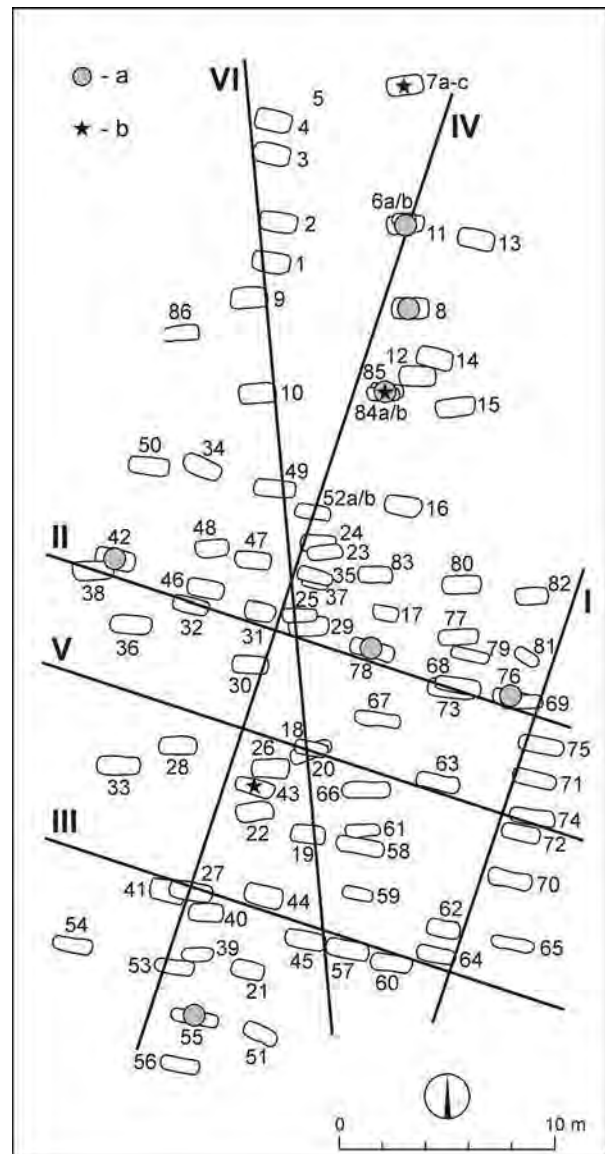

Abb. 15. Lauterhofen. a - Klappmesser; b - Feuerzeug.

den Bereich, wo ältere Personen begraben wurden (Abb. 19). Mit Ausnahme dreier Personen liegen alle Gräber mit den älteren Verstorbenen östlich der Linie. Wenn wir uns aber auf diejenigen beschränken, die ungefähr nach dem 50. Lebensjahr verstarben, liegen alle östlich der Linie IV.

Wie wir schon zuvor gesehen haben, sind zwei Gräberrichtungen vorherrschend (Abb. 8). Die West-Ost-Richtung haben wir bereits näher betrachtet (Abb. 7). Übrig bleibt noch die andere Gruppe um die Richtung, die von Norden um 102° abweicht (Abb. 20). Die Gräber, die dazu gehören, häufen sich sehr deutlich an den Messlinien I, II und III, was auch dieser Richtung eine bestimmte symbolische Bedeutung verleiht.

Diskussion

Einige Gräbergruppen weisen auf die Existenz eines Messnetzes hin (Abb. 21), das bei der Bestimmung des Ortes der einzelnen Gräber behilflich war. Der Linienvverlauf wird von Gräbern bestimmt, die daran angrenzen. Wenn sie beidseitig angrenzen, ist die Lage relativ genau bestimmt, z. B. Linie VI (Abb. 12). Diese Linie ist von der Gruppe der ältesten Gräber bestimmt, was die Korrektheit unsere Zeitanalyse bestätigt. Wo eine Linie nur von einer Gräberreihe bestimmt wird, konnte die tatsächliche Messlinie auf der einen oder anderen Seite der Reihe oder durch die Gräbermitte verlaufen sein, z. B. Linie I (Abb. 9). Deswegen sind die Abstände der

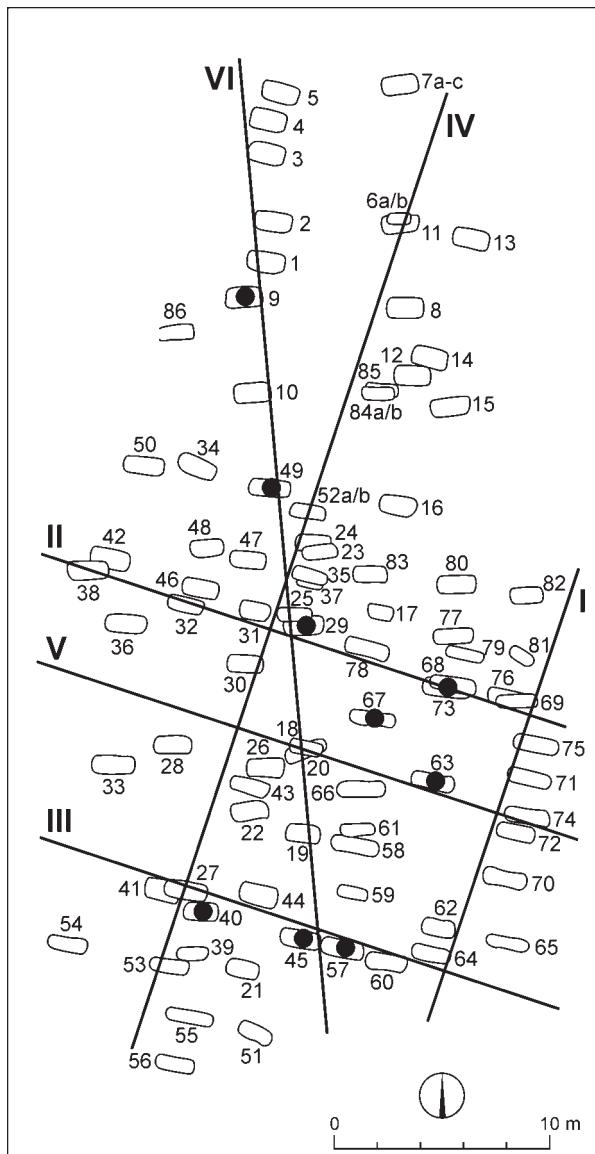

Abb. 16. Lauterhofen. Pfeilspitzen.

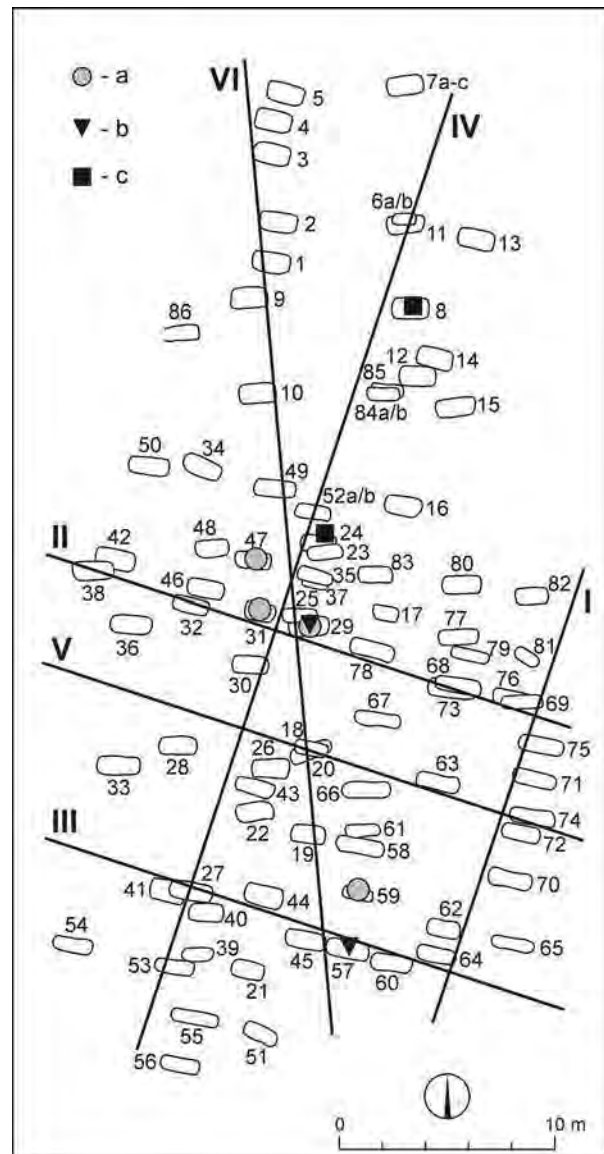

Abb. 17. Lauterhofen. a - vielteilige Gürtelgarnituren; b - Schwert; c - Sporn.

parallelen Linien nicht zuverlässig, zuverlässig ist aber ihre Richtung. Höchstwahrscheinlich gab es noch mehr Messlinien, jedoch haben wir nur auf die überzeugendsten hingewiesen: I (Abb. 9; 20), II (Abb. 9-11; 13-15; 18; 20), III (Abb. 9; 16; 20), IV (Abb. 10; 13-15; 19), V (Abb. 11), VI (Abb. 12; 16; 18). Erkennbar ist das Bestreben, die Männer entlang der Linien zu begraben, vor allem diejenigen, dessen Gräber Klappmesser, Feuerzeuge (Abb. 15), Pfeilspitzen (Abb. 16) und Sporen (Abb. 17) beigegeben wurden. Die beiden Gräber mit Schwert liegen an den Kreuzungspunkten der Messlinien (Abb. 17).

Das Verhältnis der Frauengräber zu den Messlinien ist anders. Die Linien helfen nur die Bereiche zu bestimmen, wo die Frauen bestattet sind (Abb. 11).

Eine ähnliche Bedeutung als Grenze von Gesellschaftsgruppen hat Linie IV, die die Westgrenze zu den Gräbern darstellt, wo über fünfzigjährige Menschen begraben sind (Abb. 19). Hier handelt es sich also um eine Altersteilung, unabhängig vom Geschlecht. Ähnlich sind die Gräber in der Richtung $\pm 102^\circ$ von Norden entlang der Linien I, II und III angeordnet (Abb. 20), was zweifellos nicht zufällig ist. Ebenso kann es kein Zufall sein, dass alle Verstorbenen mit angewinkeltem Arm entlang der Linien II und VI liegen (Abb. 18).

Nach der Ausstattung mit Messer, Ohrringen, schwarzen und blauen Perlen sticht eine Reihe von Frauengräbern hervor, 58-61 und 66, die durch die Linien III und V begrenzt werden, und zugleich

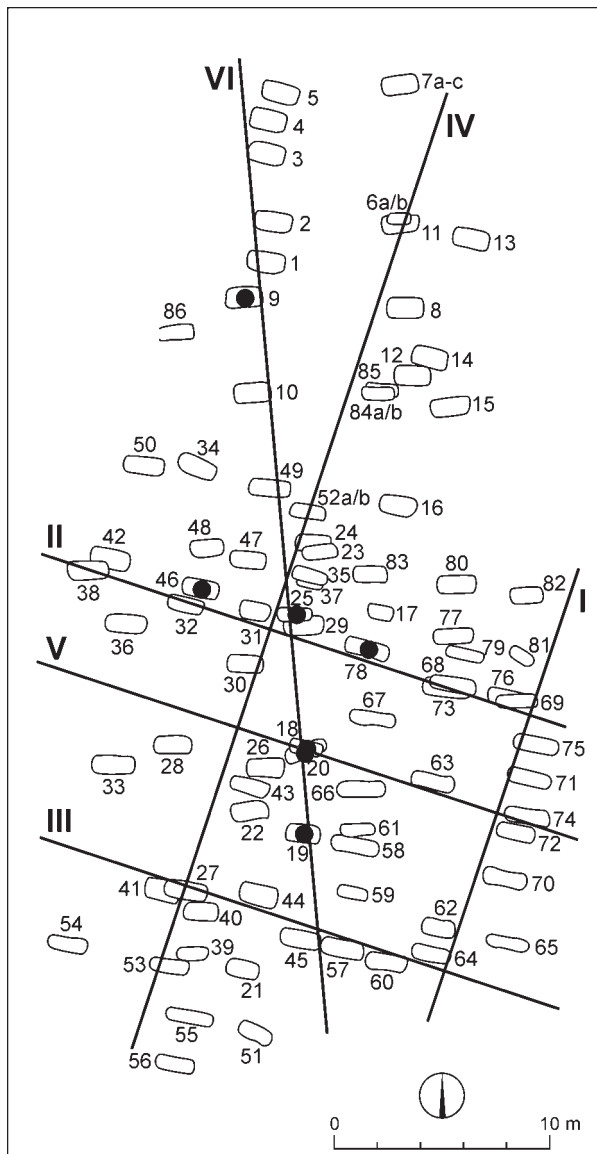

Abb. 18. Lauterhofen. Angewinkelter Arm.

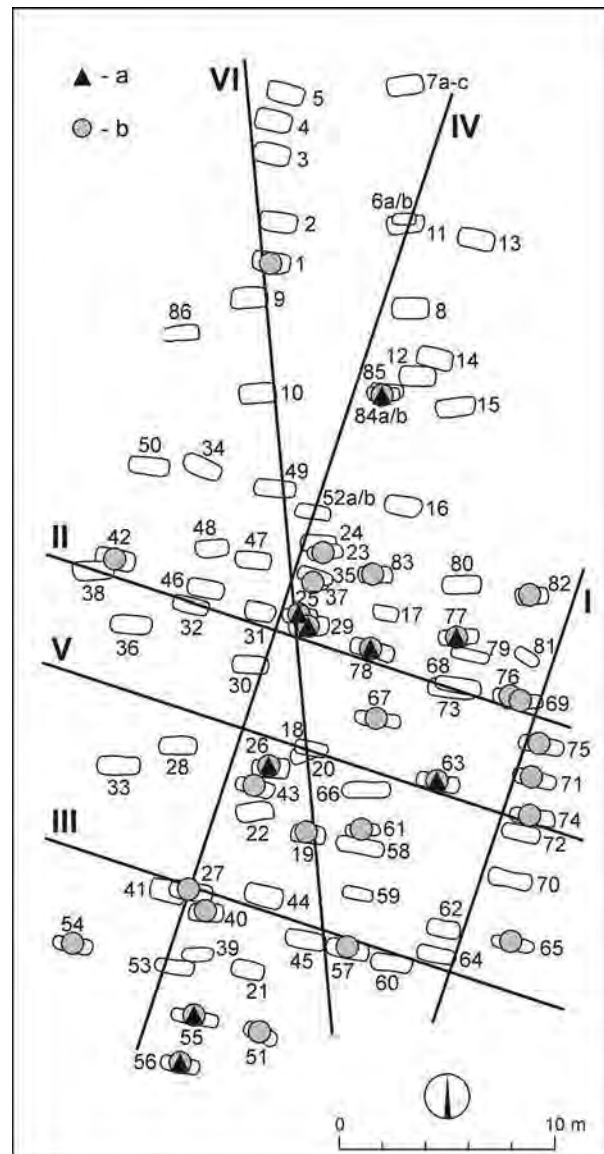

Abb. 19. Lauterhofen. a - maturus II oder senilis; b - maturus oder senilis.

in derselben Nord-Süd-Reihe angeordnet sind (Abb. 7). Die Vermutung, es handle sich um Frauen ähnlicher Identität, bestärkt die anthropologische Feststellung, dass die verstorbenen Frauen aus den Gräbern 60 und 58 an Skafokephalie litten, die sie als Erbmerkmal in ein mögliches verwandtschaftliches Verhältnis stellt (Gerhardt 1975, 13 f., 52).

So scheint man bei der Auswahl der Grabstelle Geschlecht und Alter des Verstorbenen, seine gesellschaftliche Stellung und die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Identitätsgruppe berücksichtigt zu haben. Das machte aus dem Bereich des Gräberfeldes ein wahres Schachbrett von Interessen, die die Messlinien zu ordnen halfen. Eine ähnliche Rolle der Messlinien konnte man auch in Altenerding

feststellen (Pleterski 2003, 614-627). Eine ähnliche rechteckige Struktur, wie sie in Lauterhofen die Linien I, II und III bestimmen, könnte man in Altenerding mit dem Bereich einer einzelnen militärisch organisierten Bevölkerungsgruppe in Verbindung bringen (Pleterski 2003, 564-566).

Wenn wir von der zu schematischen Erklärung absehen (ihre Kritik für den süddeutschen Raum: Schülke 1998; 1999; 1999-2000), dass Gräber mit Beigaben heidnisch seien und diejenigen ohne christlich, und wenn wir die Möglichkeit einräumen, dass die alten Bestattungsbräuche noch einige Zeit nach der formalen Christianisierung erhalten blieben (vgl. Pauli 1978, 156 f.), dann ist die Möglichkeit, dass die in Lauterhofen Begrabenen alle

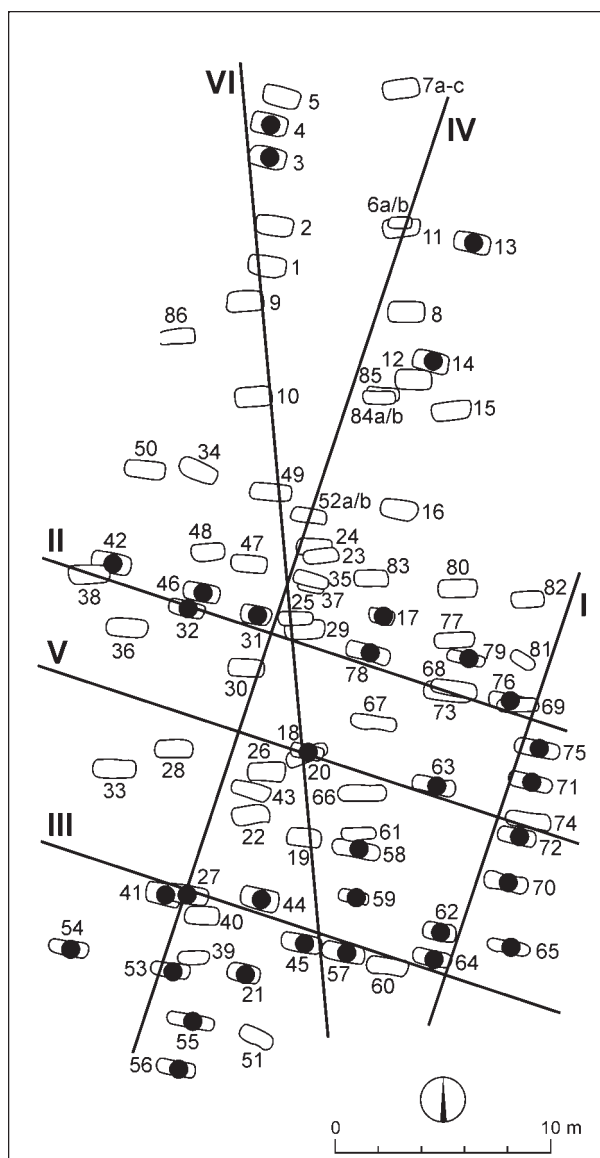

Abb. 20. Lauterhofen. Gräber mit einer Abweichung von Norden 100°-105°.

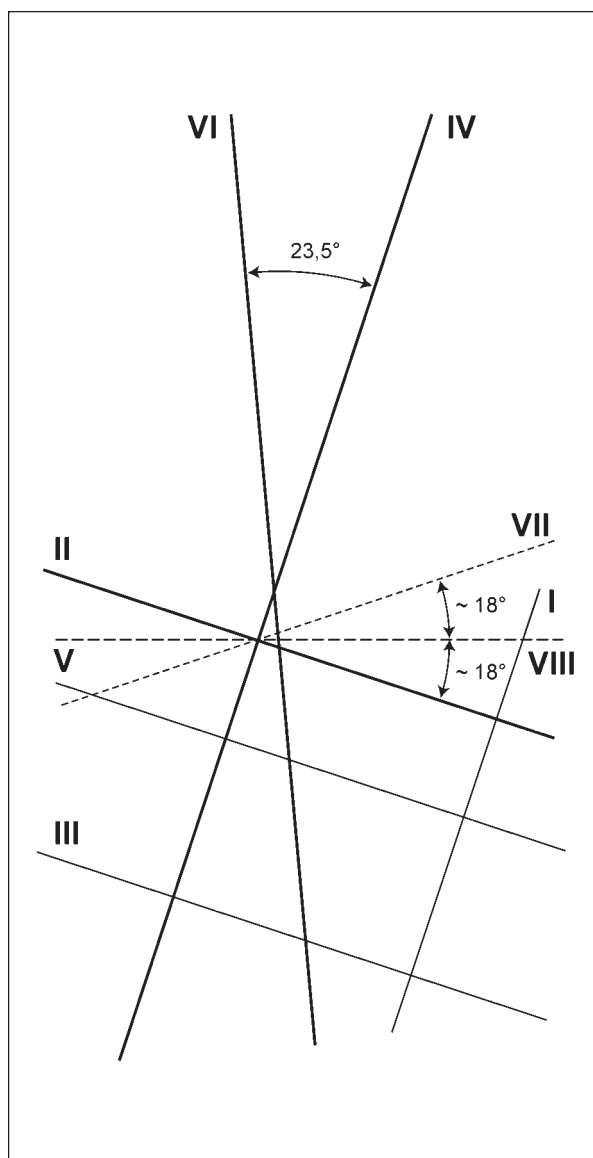

Abb. 21. Lauterhofen. Messnetz.

schon getauft waren, durchaus annehmbar. Die Mischung von Altem und Neuem bei der Lösung persönlicher Probleme des Einzelnen illustriert Pauli anschaulich gerade am Beispiel der Gräber 60 und 58 in Lauterhofen, wo er vermutet, dass man die Körpergebrechen der Frauen mit Amuletten, die auch eine christliche Symbolik darstellen, zu mildern versuchte (Pauli 1978). Die Bedeutung des Kreuzes, das die Messlinien II und IV bilden, ist offensichtlich, denn es hatte eine besondere Anziehungskraft für die Gräber (Abb. 10; 13-15). Ähnliche Kreuze konnte man im 7. Jh. auch in Altenerding feststellen und sie mit der sich durchsetzenden christlichen Ideologie in Verbindung bringen (Pleterski 2003, 626-635, Abb. 286; 302; 307). Die Richtung

des Kreuzes war schon in der Anfangsphase der Bestattungen bekannt (Abb. 12).

Natürlich interessieren uns auch die Richtungen des Messnetzes. Augenfällig ist die scheinbare Nichtübereinstimmung der Richtung von Linie VI mit der Ausrichtung der anderen Linien. Da sie aber mit Linie IV einen Winkel von 23,5° bestimmt (Abb. 21), handelt es sich um einen Winkel mit symbolischer Bedeutung (zur Erklärung siehe unten), das bedeutet, dass beide Richtungen Teil desselben Systems sind. Die Senkrechte II auf die Linie IV weicht um 18° von der West-Ost-Richtung ab (Abb. 21: VIII). In der Fortsetzung werden wir zeigen, dass es sich um eine astronomische Richtung mit kalendarischer Bedeutung handelt. Vielleicht hat

es auch deren Spiegelbild (Abb. 21: VII) gegeben, wofür die Reihe der Gräber 26, 20, 67, 73, 81 und die ungewöhnliche Richtung von Grab 20 sprechen würden.

Überprüfen müssen wir auch die Möglichkeit, dass wir uns das Messnetz nur einbilden. Die Möglichkeit einer Kontrolle besteht. Wenn das Netz in der Tat existierte, dann ist es sehr wahrscheinlich, dass diejenigen, die es herstellten und gebrauchten, auch die weitere Umgebung auf ähnliche Weise angeordnet hatten. Dank H. Dannheimer, der seiner Publikation des Gräberfeldes auch einen ausgezeichneten historisch-geografischen Kontext hinzugefügt hat, bietet sich uns die Gelegenheit, die Messverbindungen des Gräberfeldes auf der Flur Geißäcker mit anderen frühmittelalterlichen Fundorten Lauterhofens zu erforschen.

MESSGESTALTUNG DER UMGEBUNG DES GRÄBERFELDES

Methode

Wir werden die Existenz des Winkels von $\pm 23,5^\circ$ und die Richtungen mit einer Abweichung von 18° von der West-Ost-Richtung erforschen. Es ist folgende Erklärung annehmbar: der Winkel von $23,5 \pm 1,5^\circ$ ist der scheinbare Höhenunterschied der Mittags-sonne zur Zeit des Äquinoktiums und der Sommer-/Winter-Sonnenwende. Dieser Unterschied entsteht, da die Achse der Erddrehung sich nicht im rechten Winkel zur Ebene der Sonnenumlaufbahn befindet, sondern im zuvor genannten Winkel abweicht. Aus rein technischen Gründen soll der Winkel von $23,5 \pm 1,5^\circ$ in der Folge *Ritual-Winkel* genannt werden. Nach topographischen Beobachtungen (Pleterski 1995) verbindet der *Ritual-Winkel* in der Landschaft eine Dreiergruppe von Kultstätten, die den antagonistischen Gottheiten des Lichtes (des Himmels, der Wärme, des Sommers...), der Dunkelheit (der Kälte, des Winters, des Todes...) und der Gottheit, die zwischen ihnen das Gleichgewicht hält, geweiht sind. Nach der Volksüberlieferung sind die Winter- und Sommersonnenwende Teile des Jahres, in denen die Kräfte der Sommer- bzw. Wintergottheiten am größten sind. Im Frühlings- bzw. Herbstäquinoktium wechselt die Oberherrschaft. Die eine Gottheit stirbt scheinbar, während die andere auflebt. Die Wiederholung des ritualen Winkels bedeutete eine Bekräftigung der kosmischen Ordnung und des natürlichen Gleichgewichtes, das für das Überleben der Menschen wesentlich ist. Die Wahl des richtigen Ritualplatzes und des richtigen Zeitpunkts waren Voraussetzung um das Chaos zu besiegen und die kosmische Ordnung sowie das Gleichgewicht wie-

der herzustellen (vgl. Belaj 1998, 26 f., 103; Tilak 1987, 218). Es ist nicht egal, wo und wann die Menschen ihre Rituale ausüben. Dafür ist die grundlegende Kenntnis des Kalendariums und des Zeitmessens notwendig (vgl. Belaj 1998, 104).

In der Folge werden wir uns dem uralten Sonnenkalendarium der Eurasischen Hirten widmen. Nach dem hat das Jahr zwei Hälften, Sommer und Winter, je mit 180 Tage. Die Jahresmitte ist 26. Oktober (in Balkan Tag des Hl. Demetrios), Jahres Anfang 24. April (Hl. Georgstag). Um 365 Tage des Jahres zu erreichen, fügt man 2 zusätzliche Tage zwischen Ende des Sommers und Anfang des Winters sowie 3 Tage zwischen Ende des Winters und Anfang des Sommers ein (Belaj 2007, 143, 144).

Resultate

Der Kreuzungspunkt der Messlinien liegt an der Stelle von Oberlauterhofen, wo Dannheimer einen vorkarolingerzeitlichen Hof rekonstruierte, der mit dem Gräberfeld auf der Flur Geißäcker zeitgleich war (Dannheimer 1968, 58 ff., Taf. 49). Die Linie, die sie verbindet (Abb. 22: 2), weicht ungefähr 18° nach Norden von der West-Ost-Richtung ab (Abb. 22: 1). Eine gleiche Abweichung - nur nach Süden - hat die Richtung der Linie (Abb. 22: 3), die Oberlauterhofen mit dem Bereich der frühmittelalterlichen St. Martinskirche verbindet (Dannheimer 1968, 43 ff.). Das Bachbett der Lauterach verläuft durch Lauterhofen mehr oder weniger gerade. Die Achse des Bachbettes (Abb. 22: 4) schneidet den Kreuzungspunkt der Linien 1, 2 und 3, ihre Richtung weicht um 12° nach Süden von der West-Ost-Richtung ab bzw. 102° von der Nordrichtung. Wenn wir die Entfernung zwischen der letzten Linie und dem Gräberfeld auf der Flur Geißäcker als Maßeinheit E nehmen, dann beträgt die Entfernung zwischen dem Gräberfeld und Oberlauterhofen 2E, zwischen Lauterhofen und der Kirche St. Martin hingegen 4E (Abb. 22). E ist ungefähr 200 m lang. Das rechtwinklige Dreieck, das die Achse des Lauterach-Bachbettes, die Linie zwischen Oberlauterhofen und dem Gräberfeld Geißäcker sowie die Linie zwischen dem Gräberfeld und dem Bachbett bestimmen, hat folgendes Seitenverhältnis: $1 : 2 : \sqrt{3}$. Die Linien, die das Gräberfeld Geißäcker und die St. Martinskirche sowie das Gräberfeld und die Pfarrkirche St. Michael mit der Marienkapelle, verbinden, bestimmen einen Winkel von $23,5^\circ$.

Im weiteren Umfeld Lauterhofens, das auch die Felder miteinschließt, sehen wir, dass die Richtungen 2 und 3 auch bei der Gestaltung der Ackerparzellierung maßgeblich waren (Abb. 23). Mit Richtung 2 stimmt der Verlauf zahlreicher Grundstücksgrenzen auf dem Feld des Hofes Oberlauterhofen überein,

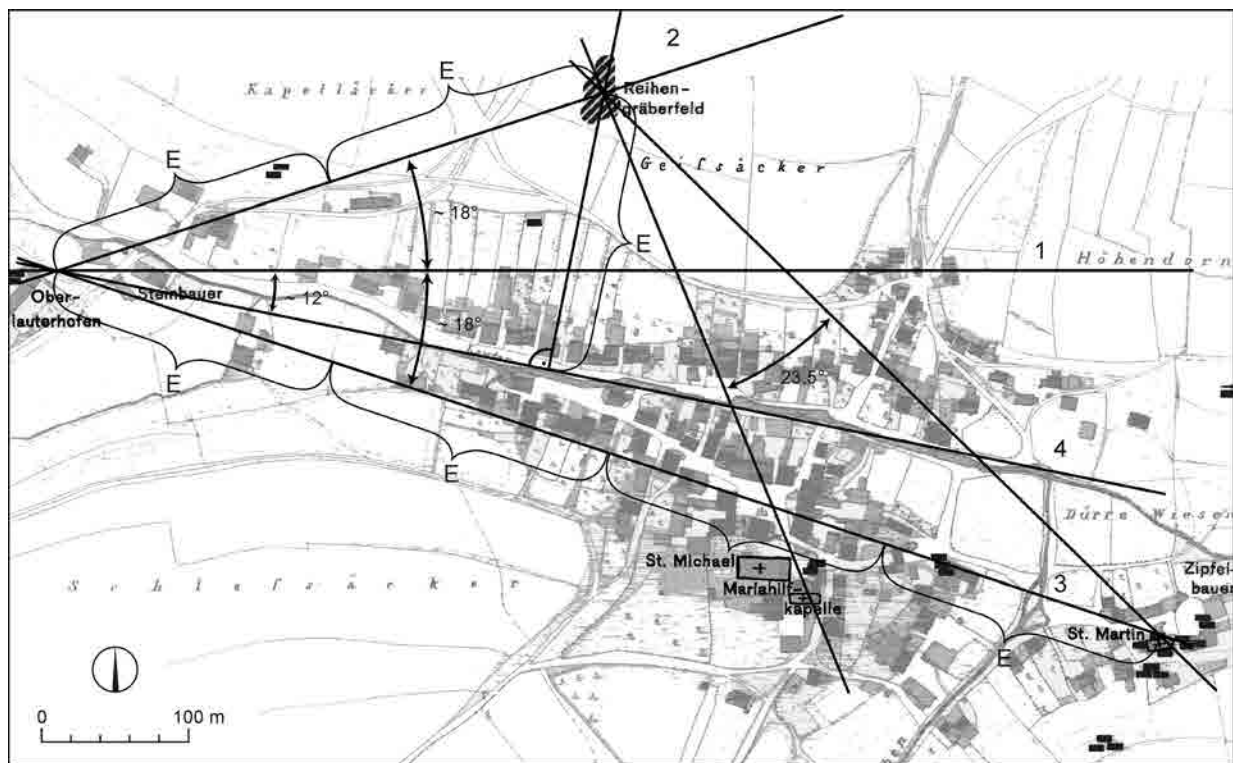

Abb. 22. Lauterhofen. Siedlung, Kirche und Gräberfelder. E - Entfernungseinheit; 1 - West-Ost-Richtung; 2 - Richtung $\delta = 18^\circ$ nach Norden; 3 - Richtung $\delta = 18^\circ$ nach Süden; 4 - Richtung die von Norden um 102° abweicht (Grundlage nach: Dannheimer 1968, Taf. 48).

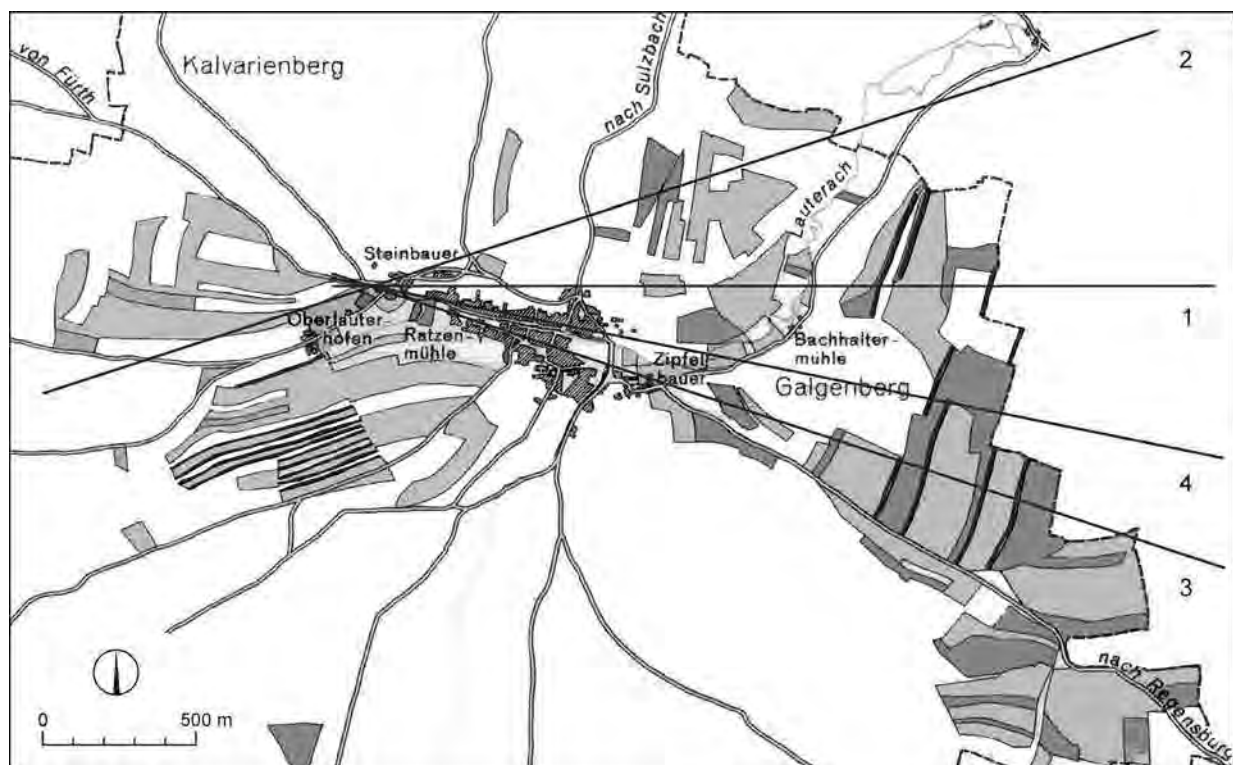

Abb. 23: Lauterhofen. Feld. 1 - West-Ost-Richtung; 2 - Richtung $\delta = 18^\circ$ nach Norden; 3 - Richtung $\delta = 18^\circ$ nach Süden; 4 - Richtung, die von Norden um 102° abweicht (Grundlage nach: Dannheimer 1968, Taf. 49: 1).

Richtung 4 berücksichtigen dagegen die Grundstücksgrenzen des frühmittelalterlichen Königshofes weiter östlich (*Dannheimer 1968*, 58 ff., Taf. 49: 2), die im rechten Winkel dazu liegen.

Diskussion

Der Bereich des Gräberfeldes, der Siedlung und der Flur war offensichtlich metrisch nach einem einheitlichen System geregelt. Deswegen finden wir eine Wiederholung der Richtungen und Winkel, die wir auf dem Gräberfeld festgestellt haben, auch in der weiteren Umgebung. Sogar die Gräberrichtung von 102° wurde in der Landschaft wiederholt. Was man damit kennzeichnete, ist im Augenblick noch nicht klar. Eine mögliche Erklärung ist vielleicht, dass die Linie 4 mit dieser Richtung über die Flur Galgenberg verläuft (Abb. 23). Vielleicht wurden die mittelalterlichen Galgen an einer Stelle errichtet, die schon zuvor eine besondere Bedeutung hatte. In diesem Fall würde Linie 4 diese Stelle mit Oberlauterhofen verbinden.

Linie 3 mit einer Abweichung von um 18° nach Süden von der West-Ost-Richtung, was gleichzeitig um 108° Grad von Norden ist, bezeichnet in der Ebene von Lauterhofen mit der geografischen Breite von um $49,25^\circ$ die Stelle auf dem Horizont, wo die Sonne am 25.-26. Oktober aufgeht. Das verleiht der Neigung des Messkreuzes auf dem Gräberfeld (Abb. 21: II, IV) den astronomischen Wert.

Der Winkel von $23,5^\circ$, den das Gräberfeld Geißäcker, St. Martin und St. Michael mit Marienkapelle bilden, weist darauf hin, dass alle drei angeführten Orte ihre Bedeutung schon zu Beginn der Entstehung von Lauterhofen hatten. Wenn es uns möglich erscheint, dass dem Bereich mit der (späteren?) Kirche St. Martin schon zu Beginn der Bestattungen auf der Flur Geißäcker eine besondere Bedeutung zukam, wobei es an erster Fundstelle die ausgesprochen große Zahl der Kindergräber

gibt, die auf der zweiten Fundstelle fast überhaupt nicht vorkommen, dann liegt die Vermutung nahe, dass der Bereich der St. Martinskirche zunächst für die Bestattung von Kindern gedacht war und erst später zum allgemeinen Friedhof wurde. Jedenfalls müsste man für die Bestätigung dieser Erklärung das Alter der Kindergräber bei St. Martin feststellen. Bei einigen Gräbern konnte das ungefähre Alter stratigrafisch bestimmt werden. All solche Kindergräber gehören zur Anfangsphase des Friedhofes (vgl. *Gerhardt 1975*, 68 f.).

Bekannt ist die Angabe, dass Graf Berengar von Sulzbach im Jahre 1125 dem Kloster Kastl die St. Michaelskirche schenkte, die er in Lauterhofen errichten ließ. Die jetzige Marienkapelle ist der ehemalige romanische Karner, der im frühen 13. Jh. erbaut worden sein soll (*Dannheimer 1968*, 13, 57). Die Existenz einer älteren Kultstätte könnte die Wahl des Ortes für eine neue Kirche beeinflusst haben. Es ist nicht klar, wie alt das Marienpatrozinium an diesem Ort ist. Das gerade Bachbett der Lauterach und der ungewöhnlich winklige Verlauf der Ortsstrasse durch das Ortszentrum (Abb. 22) führen uns auf den Gedanken, dass das jetzige Bachbett künstlich ist und dass das alte einst südlicher verlief, vorbei am Bereich, wo jetzt die Michaelskirche und die Marienkapelle stehen. Entsprechend der Struktur dreier Kultstätten, die einen Winkel von $\pm 23,5^\circ$ bilden, würde das Gräberfeld Geißäcker den Ort der Todeskräfte darstellen, der Bereich von St. Martin den Ort der himmlischen Kräfte und der Ort von St. Michael und Maria am Wasser den Ort der Kräfte, die zum Gleichgewicht verhelfen. Obwohl es sich nach dieser Erklärung um eine Struktur handeln würde, die vorchristlich ist, bedeutet dies nicht, dass man an den angeführten Orten keine christlichen Rituale durchgeführt haben konnte. In den synkretistischen Verhältnissen in Lauterhofen, worauf schon *L. Pauli (1978)* hingewiesen hat, erscheint uns eine solche Möglichkeit sehr wahrscheinlich.

LITERATUR

- Belaj 1998* - V. Belaj: Hod kroz godinu. Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja. Zagreb 1998.
- Belaj 2007* - V. Belaj: Hod kroz godinu. Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora. Zagreb 2007.
- Callmer 1996* - J. Callmer: Oriental Beads in Europe, A. D. 600-800. In: A. Ellegård/G. Åkerström-Hougen (Ed.): Rome and the North. Stud. Mediterran. Arch. and Lit. 135, 1996, 53-71.
- Dannheimer 1968* - H. Dannheimer: Lauterhofen im frühen Mittelalter. Reihengräberfeld - Martinskirche - Königshof. Materialh. Bayer. Vorgesch. 22. Kallmünz/Opf. 1968.
- Dollhopf 2002* - K.-D. Dollhopf: Die Verschwundenen Kinder. Bemerkungen zum Kinderdefizit bei Bestattungen auf frühmittelalterlichen Gräberfeldern. Arch. Korrb. 32, 2002, 151-159.
- Gerhardt 1975* - K. Gerhardt: Lauterhofen. Zur Anthropologie des Reihengräberfeldes in der Flur „Geissäcker“ und des Friedhofes bei St. Martin. Prähist. Staatsslg. München. München 1975.
- Grafenauer 1943* - I. Grafenauer: „Duhovna bramba“ in „Kolomonov žegen“ (nove najdbe in izsledki). Razprave 1. Filozofsko-filološko-historični razred AZU 4, 1943, 201-339.
- Hübener 1989* - W. Hübener: Die Langsaxe der späten Merowingerzeit. Acta Praehist. et Arch. 21, 1989, 75-84.
- Javor Briški 1998* - M. Javor Briški: Geistesgeschichtliche und literarhistorische Aspekte eines spätmittelalterlichen Privatgebetbuches der National- und Universitätsbibliothek von Ljubljana. Acta Neophilol. 31, 1998, 3-33.
- Katzmeyer 1997* - T. Katzmeier: Verbreitungsbilder ausgewählter Perlentypen des Frühmittelalters in Süd- und Westdeutschland. In: U. von Freeden/A. Wiczorek (Hrsg.): Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Koll. Vor- u. Frühgesch. 1. Bonn 1997, 149-160.
- Losert/Pleterski 2003* - H. Losert/A. Pleterski: Altenerding in Oberbayern. Struktur des frühmittelalterlichen Gräberfeldes und Ethnogenese der Bajuwaren. Berlin - Bamberg - Ljubljana 2003.
- Makarovič 1995* - G. Makarovič: Tobijev žegen. Etnolog LVI/5, 1995, 371-374.
- Nabergoj 2001* - T. Nabergoj: Oboroženi stan srednjeveške družbe na Slovenskem na osnovi materialnih virov. Primer: meči. Magisterarbeit (Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani). Ljubljana 2001. Manuskript.
- Pauli 1978* - L. Pauli: Heidnisches und Christliches im frühmittelalterlichen Bayern. Bayer. Vorgeschbl. 43, 1978, 147-157.
- Pleterski 1995* - A. Pleterski: The trinity concept in the Slavonic ideological system and the Slavonic spatial measurement system. Światowit 40, 1995, 113-143.
- Pleterski 2001* - A. Pleterski: Zbirka podatkov „Altenerding DB“. Ljubljana 2001, <http://www.zrc-sazu.si/iza/AE/Zbirka.htm>.
- Pleterski 2003* - A. Pleterski: Struktur des Gräberfeldes Altenerding. In: Losert/Pleterski 2003, 505-684.
- Sage 1984* - W. Sage: Das Reihengräberfeld von Altenerding in Oberbayern I. Germ. Denkm. Völkerwanderungszeit. Ser. A/14. Berlin 1984.
- Schülke 1998* - A. Schülke: Glaubensvorstellung, religiöse Praktiken? Die „Christianisierung“ als Forschungsproblem am Fallbeispiel der südwestdeutschen Gräberarchäologie. Beitr. Mittelalterarch. Österreich 14, 1998, 55-64.
- Schülke 1999* - A. Schülke: On Christianization and grave-finds. European Journal Arch. 2/1, 1999, 77-106.
- Schülke 1999-2000* - A. Schülke: Die „Christianisierung“ als Forschungsproblem der südwestdeutschen Gräberarchäologie. Zeitschr. Arch. Mittelalter 27-28, 1999-2000, 85-117.
- Staššiková-Štukovská/Plško 1997* - D. Staššiková-Štukovská/A. Plško: Typologische und technologische Aspekte der Perlen aus dem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Borovce. In: U. von Freeden/A. Wiczorek (Hrsg.): Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Koll. Vor- u. Frühgesch. 1. Bonn 1997, 259-274.
- Szameit 2000* - E. Szameit: Zum archäologischen Bild der frühen Slawen in Österreich. Mit Fragen zur ethnischen Bestimmung karolingerzeitlicher Gräberfelder im Ostalpenraum. In: R. Bratož (Hrsg.): Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo. Začetki slovenske etnogeneze. I. - Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese. I. Situla 39. Razprave SAZU 1. Razred 18. Ljubljana 2000, 507-547.
- Tilak 1987* - B. G. Tilak: Arktička pradomovina Veda. Biblioteka istok-zapad 6. Beograd 1987.
- Wernard 1998* - J. Wernard: „Hic scramasaxi loquuntur“. Typologisch-chronologische Studie zum einschneidigen Schwert der Merowingerzeit in Süddeutschland. Germania 76, 1998, 747-787.
- Westphal 1996-1997* - H. Westphal: Untersuchungen an Langsaxen aus niederländischen Sammlungen. Ber. ROB 42, 1996-1997, 407-424.

Manuskript angenommen am 3. 11. 2008

Rezensioniert von PhDr. Jozef Zábojník, CSc.
Text übersetzt von Marija Javor Briški
Abstract translated by author
Súhrn preložila Eva Pietová

Prof. DDr. Andrej Pleterski
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
pleterski@zrc-sazu.si

Lauterhofen

Štruktúry pohrebiska a jeho chronologický vzťah s Altenerdingom

Andrej Pleterski

SÚHRN

Prečo sa niekto mimo Nemecka zaoberá bajuvarskými pohrebiskami? Náleziská Lauterhofen (*Dannheimer 1968*) a Altenerding (*Pleterski 2001; Sage 1984*) spolu vytvárajú chronologický reťazec, ktorý zahŕňa celé merovejské obdobie. Tým sa uľahčuje porovnávanie so susednými oblasťami s horšie definovanou chronológiou (pozri aj *Szameit 2000, 520 nn.*). Chronologické prepojenie oboch pohrebísk bolo vytvorené za pomoci vývoja korálikov a saxov. Rozpoznané časové rozčlenenie Lauterhofenu prispelo aj k spoznaniu niektorých zaujímavých štruktúr v priestore pohrebiska.

Vývoj korálikov (obr. 1-4)

Priebehy kriviek na diagramoch sa viackrát stretávajú, po prvýkrát sa pretínajú v spoločnom chronologickom bode v čase okolo rokov 510-520. Súpravy korálikov sa stali rôzno-rodejšie, začali sa presadzovať viacfarebné koráliky a jantár. Z toho obdobia boli na pohrebisku rozpoznané ešte početné ďalšie štrukturálne zmeny, ktoré by sa dali vysvetliť dobytím územia Frankmi a jeho následným pripojením k ich ríši (*Pleterski 2003, 643, 644*). Približne od roku 610 strácajú na význame tie koráliky, ktoré najpravdepodobnejšie pochádzajú zo vzdialených výrobných centier: jantárové koráliky pochádzajúce od Baltiku a koráliky millefiori aj reticella zo stredomorskej oblasti a z Blízkeho východu. K posledným možno eventúálne pripočítať aj vrstvené koráliky so zatavenou kovovou fóliou. Zároveň však náhle stúplo používanie oranžovo sfarbených korálikov, ktoré boli veľmi pravdepodobne vyrábané v bajuvarských dielňach. Podobne je tomu aj s červenohnedými korálikmi, ktoré sa stávajú súčasťou každého náhrdelníka. Zhruba od rokov 650-660 sa súpravy korálikov stávajú opäť jednoduchšími, prevládajú skupiny jednofarebných korálikov, výrobky z ďalekých krajín predstavujú výnimku. Možno už ide len o kusy z rodinného dedičstva.

H. Dannheimer sa pokúsil súpravy korálikov z Lauterhofenu zatriediť do skupín pomocou kombinačnej tabule (*Dannheimer 1968, 25 n., tabula 1*). Chronologicky dôležité je Dannheimerovo poukázanie na koráliky z takmer bezfarebného priesvitného skla. Ide o novú formu, ktorá sa v Altenerdingu nevyskytuje pravdepodobne preto, lebo sa objavila až v čase, kedy sa už pohrebisko nevyužívalo. Výskyt takýchto korálikov môže byť preto datovaný najskôr do doby asi okolo roku 690. Tak možno potvrdiť neskoré datovanie hrobov 36, 51, 59 a 80. Naopak však bolo možné pozorovať, že v týchto hrobách sa červenohnedé koráliky vyskytovali len ojedinele, s výnimkou hrobu 59, v ktorom sa nachádzal najrôzno-rodejší náhrdelník s najväčším počtom korálikov (97). Po päť alebo viac červenohnedých korálikov sa našlo na náhrdelníkoch z hrobov 10, 41 a 66, ktoré neobsahovali žiadne z mladších priesvitných typov. Preto sú tieto garnitúry

pravdepodobne staršie. Obsahovali aj ametystové koráliky, žlté koráliky sa v nich však nevyskytovali. Zdá sa, že koncom 7. stor. alebo okolo roku 700 opäť došlo k väčším zmenám v ponuke trhu s korálikmi. Kvôli výskytu ametystov patrí aj hrob 61 pravdepodobne k tým starším. V hrobách 20, 58, 79 a 46 sa nenašli ani staršie, ani mladšie koráliky. Podobne je tomu v prípade hrobu 24, v ktorom boli objavené zvyšky pracky s trňom s okrúhlym štítkom a košíčkovitá náušnica typu Allach/Untermenzing, svedčiace o neskoršom datovaní (*Dannheimer 1968, 32, 33, 40*). Hrob 20 obsahuje drôtenú záušnicu s rovno odrezanými koncami a navlečeným skleneným korálikom. Nálezy tohto druhu sa v Altenerdingu nevyskytujú, čo naznačuje, že sú z mladšieho obdobia.

Vývoj saxov (obr. 5)

Pre svoj pomalý vývoj nie sú saxy na presnejšie datovanie hrobov vhodné (pozri nižšie). Určitú výnimku predstavuje zavedenie dlhých saxov koncom 7. stor., ktoré rýchlo nahradili staršie formy. Táto zmena sa uskutočnila práve v období vývoja pohrebiska v Lauterhofene. Pokiaľ by sa prevzala klasifikácia J. Wernarda (1998), mohli by byť saxy z hrobov 9, 29, 31 zaradené do staršieho obdobia a priradiť by sa sem mohli aj exempláre s „prechodnými rozmermi“ z hrobov 2, 45 a 49 (obr. 5: 8). Potom je zrejmé, že všetky zatváracie nože a veľké pracky bez opaskových nákončí sa nachádzali iba v hrobách s mladšími saxami (hroby 40, 42, 43, 44, 55, 63), čím by sa datovali aj hroby 8, 11, 57, 67, 73, 76, 78, 85 do mladšieho obdobia. Keďže sa v tejto mladšej skupine nevyskytujú žiadne viacdielne opaskové garnitúry, zdá sa byť datovanie počiatku hrobov s výskytom dlhých saxov pravdepodobnejšie po roku približne 680. Aj datovanie najstaršej skupiny dlhých saxov v Holandsku sa dáva do súvisu s dobou okolo roku 690 (*Westphal 1996-1997, obr. 3*).

Stratigrafia (obr. 6)

Do počiatočnej fázy možno zaradiť 12 hrobov. Analýza poukazuje na kontinuálny vývoj pohrebiska. Na príklade hrobov 7b a 7c bez nálezov, ktoré sú staršie ako hrob 7a s prílohami, sa ukazuje, že oba druhy hrobov existovali aj súčasne. Hoci je pravda, že žiadny hrob s prílohami zo stratigrafického pohľadu nie je datovaný po roku 720, nepočítané predmety v hrobách mladšieho cintorína pri Kostole sv. Martina v Lauterhofene (*Dannheimer 1968, 55 n.*) svedčia o tom, že so súčasťami kroja v hrobách treba počítať aj neskôr. Keďže sa záverečná fáza pohrebiska vyznačuje hrobmi bez nálezov, nevyskytujú sa tu ani žiadne esovité záušnice, ktoré by sa tu inak dali očakávať.

Hroby 11 a 85, ktoré možno datovať okolo roku 690, ležia na začiatku stratigrafickej následnosti troch hrobov. Ak sa zohľadní existencia starších hrobov, t. j. z obdobia rokov zhruba 650/660 až 680, je zrejme, že na danom pohrebisku boli pochovávaní príslušníci najmenej štyroch generácií. Pokiaľ je koniec pochovávaní okolo roku 750 správny, potom nemohli byť hroby 11 a 85 mladšie ako cca rok 690, čo kladie začiatok tunajšieho pochovávaní do obdobia okolo roku 660. Zároveň to znamená, že s istotou nemožno žiadny hrob datovať do obdobia po roku asi 750. Hroby 6b a 84b mohli vzniknúť okolo roku 720, zatiaľ čo hroby 6a a 84a okolo roku 750.

Priestor pohrebiska

Niektoré skupiny hrobov upozorňujú na existenciu zameriavacej siete (obr. 21), ktorá pomáhala pri určovaní miest pre jednotlivé hroby. Priebeh jej línií je určený hrobmi, ktoré s nimi hraničia. Keď hraničia z oboch strán, je poloha línie relatívne presne určená, napr. línia VI (obr. 12). Túto líniu stanovuje skupina najstarších hrobov, čo potvrdzuje správnosť predloženej chronologickej analýzy. Tam, kde líniu určuje len jeden rad hrobov, mohla skutočná vytyčená línia prebiehať na jednej alebo na druhej strane radu, resp. cez stred hrobov, napríklad línia I (obr. 9). Preto nie sú odstupy rovnobežných línií spoľahlivé, spoľahlivý je ale ich smer. Najpravdepodobnejšie existovalo ešte viac vytyčených línií, upozorňuje sa však len na tie najpresvedčivejšie: I (obr. 9; 20), II (obr. 9; 10; 11; 13-15; 18; 20), III (obr. 9; 16; 20), IV (obr. 10; 13-15; 19), V (obr. 11), VI (obr. 12; 16; 18).

Zdá sa, že pri výbere miesta hrobu bolo zohľadňované pohlavie a vek zosnulého, jeho spoločenské postavenie a príslušnosť k určitej skupine s rovnakou identitou. To urobilo z priestoru pohrebiska skutočnú šachovnicu záujmov, ktorú pomáhali usporiadať vytyčené línie. Podobnú rolu zameriavacích línií bolo možné stanoviť aj v Altenerdingu (Pleterski 2003, 614-627). Obdobnú pravouhlú štruktúru, akú vyznačujú v Lauterhofene línie I, II a III, by bolo možné dať v Altenerdingu do súvisu s priestorom jednej samostatnej vojensky organizovanej skupiny obyvateľstva (Pleterski 2003, 564-566).

Význam kríža vytvoreného líniami II a IV je očividný, pretože mal na hroby mimoriadne príťažlivú silu (obr. 10; 13-15). Podobné kríže zo 7. stor. bolo možné stanoviť aj v Altenerdingu a dať ich do súvisu s presadzujúcou sa ideológiou kresťanstva (Pleterski 2003, 626-635, obr. 286; 302; 307). Smerovanie kríža bolo známe už v počiatočnej fáze pochovávaní (obr. 12).

Autora samozrejme zaujímalo aj smerovanie zameriavacej siete. Očividná je zdanlivá nezhoda smerovania línie VI s orientovaním ostatných línií. Keďže ale s líniou IV zvierajú uhol $23,5^\circ$ (obr. 21), ide o uhol so symbolickým významom (vysvetlenie viď nižšie), čo znamená, že oba smery sú súčasťou toho istého systému. Línia II, kolmá na líniu IV, sa odkláňa o 18° od smeru západ-východ (obr. 21: VIII). V ďalšom texte sa poukazuje na to, že ide o astronomický smer s kalendárnym významom. Možno existoval aj zrkadlový obraz línie II (obr. 21: VII), o čom by svedčil rad hrobov 26, 20, 67, 73, 81 a nezvyčajné smerovanie hrobu 20.

Zameriavanie okolia pohrebiska

Uhol od $23,5 \pm 1,5^\circ$ je zdanlivý výškový rozdiel obedňajšieho slnka v dobe rovnodennosti a letného/zimného slnovratu. Tento rozdiel vzniká preto, že sa os otáča zeme nenachádza v pravom uhle s úrovňou obežnej dráhy okolo slnka, ale

sa odkláňa v spomínanom uhle. Čisto z technických príčin je správne uhol $23,5 \pm 1,5^\circ$ nazývať *rituálnym uhlom*. Podľa topografických pozorovaní (Pleterski 1995) spája *rituálny uhol* v krajine trojicu kultových miest, ktoré sú zasvätené antagónistickým božstvám svetla (neba, tepla, leta...), tmy (chladu, zimy, smrti...) a božstvu, ktoré medzi nimi udržiava rovnováhu. Podľa ľudovej tradície sú obdobia zimného a letného slnovratu časťami roka, kedy sú sily letných, resp. zimných božstiev najväčšie. Počas jarnej a jesennej rovnodennosti sa nadvlády menia. Jedno božstvo zdanlivo umiera, zatiaľ čo druhé ožíva. Opakovanie rituálneho uhla znamená posilnenie kozmického poriadku a prírodnej rovnováhy, ktorá je pre prežitie ľudí nevyhnutná. Výber správneho rituálneho miesta a správneho času boli predpokladom k porazeniu chaosu a k opätovnému nastoleniu kozmického poriadku a rovnováhy (porovnaj: Belaj 1998, 26 n., 103; Tilak 1987, 218). Nie je jedno, kde a kedy ľudia svoje rituály vykonávali. K tomu bola potrebná základná znalosť kalendária a merania času (porovnaj: Belaj 1998, 104).

Podľa starodávneho slnečného kalendária euroázijských pastierov má rok dve polovice, leto a zima, obe po 180 dní. Stred roka je 26. októbra (na Balkáne deň sv. Demetria), začiatok roka je 24. apríla (deň sv. Juraja). Aby sa dosiahlo 365 dní do roka, pripájajú sa dva dodatočné dni medzi koniec leta a začiatok zimy, ako aj tri dni medzi koniec zimy a začiatok leta (Belaj 2007, 143, 144).

Priestor pohrebiska, sídliska a poľností v Lauterhofene bol zrejme metricky usporiadaný podľa jednotného systému. Preto opakovanie smerov a uhlov, rozpoznaných na pohrebisku, nachádzame aj v širokom okolí. Dokonca smerovanie hrobov v 102° uhle sa v krajine opakuje. Čo sa tým naznačovalo, ostáva zatiaľ nejasné. Jedným z možných vysvetlení snáď je, že línia 4 s týmto smerovaním prebieha polohou Galgenberg - Šibenický vrch (obr. 23). Stredoveké šibenice boli asi postavené na mieste, ktoré už malo aj predtým mimoriadny význam. V takom prípade by línia 4 spájala toto miesto s Oberlauterhofenom.

Línia 3 (obr. 23) s južnou odchýlkou okolo 18° od západno-východného smeru, čo je zároveň o 108° od severu, označuje na úrovni Lauterhofenu so zemepisnou šírkou okolo $49,25^\circ$ miesto na horizonte, kde vychádza slnko 25.-26. októbra. To prepozičňuje smerovaniu zameriavacieho kríža na pohrebisku (obr. 21: II, IV) astronomický význam.

Známy je údaj, že gróf Berengar so Sulzbachu venoval v roku 1125 kláštorku Kastl Kostol sv. Michala, ktorý dal postaviť v Lauterhofene. Súčasná mariánska kaplnka je niekdajší románsky káner, ktorý bol podľa všetkého vybudovaný začiatkom 13. stor. (Dannheimer 1968, 13, 57). Existencia staršieho kultového miesta mohla ovplyvniť voľbu miesta pre postavenie nového kostola. Nie je jasné, ako staré je mariánske patrocinium na tomto mieste. Rovné koryto rieky Lauterach a nezvyčajne kľukatý priebeh miestnej cesty centrom obce (obr. 22) autora privádzajú k názoru, že súčasné koryto rieky je umelé a pôvodné svojho času prebiehalo južnejšie popri priestore, kde dnes stojí Kostol sv. Michala a Kaplnka Panny Márie. Zodpovedajúc štruktúre troch kultových miest, ktoré zvierajú uhol $\pm 23,5^\circ$, by pohrebisko Geißacker predstavovalo miesto síl smrti, priestor sv. Martina miesto nebeských síl a priestor sv. Michaela a Panna Mária pri vode miesto so silami, ktoré napomáhajú udržaniu rovnováhy. Hoci by podľa tohto vysvetlenia išlo o predkresťanskú štruktúru, neznamená to, že na uvedených miestach nemohli byť vykonávané žiadne kresťanské rituály. V synkretistických pomeroch v Lauterhofene, na ktoré upozornil už L. Pauli (1978), sa zdá byť takáto možnosť veľmi pravdepodobná.

VEĽKOMORAVSKÉ SÍDLISKO Z BRANČA *

MILAN HANULIAK - JOZEF VLADÁR

A Great-Moravian Settlement in Branč. A settlement dated to the Great Moravian period on the right bank of the old Nitra River was a part of a multicultural finding place situated at the south border of Branč village. Four underground shelters, four pit-like farmstead features and three graves were excavated there. In addition to common elements of basic characteristics, differences in types of heating equipment - hearth, stone oven and clay oven - were found in three residential underground shelters. Their inhabitants are assumed to use merits emerging from the chosen type of heating equipment for heating and lighting up the interiors and for cooking as well. A shelter with no heating equipment was probably used for purposes connected with farming and manufacturing. Construction of a shelter's parts over the ground could consist of a roof and timber walls. If there were no walls, a saddlebacked roof rested right on the ground. Subterranean features of different shapes and size were used as a roasting pit, grain storage pit and other storage pits. The grave units excavated were two graves and a deceased individual at the grain storage pit bottom. The graves were not a part of a regular necropolis, since they were scatter about the settlement area. Discovered artefacts are very sporadic and only seven types of finds, among which fragments of pot-shaped vessels are the most numerous, represent them. Information value of this collection of finds is considerably limited and gives no possibility of reliable dating of the settlement that can be hypothetically put to the last third of the 9th cent. This dating corresponds with the number of dwellings and their assumed farming activities. Situating of the features around the area indicates uninterrupted one-phase development of the settlement. Number of permanently inhabitable underground shelters signifies three couples with their descendants could live in the area at the same time. The community could have approximately 15 members. The grain storage pit can support the appraisal, as the grain inside was sufficient for food of the given number of individuals.

Key words: western Slovakia, settlement features, graves, material culture, 9th cent.

ÚVOD

Väčšia časť z nespočetného množstva archeologických lokalít nebyva často uvádzaná v odbornej literatúre. Nerozhodujú o tom náhodné či zámerné, ale skôr pragmaticky ovplyvnené dôvody. Nesporne k nim patrí početnosť a reprezentatívnosť nálezových situácií, objektov a nálezov materiálnej kultúry. Prínosnosť týchto zložiek býva znásobovaná na opakovaní osídľovaných polykultúrnych lokalitách hlavne ich početnejšou zostavou, získanou aj vďaka možnostiam veľkoplošného odkryvu. K takýmto lokalitám, ktoré predstavujú nie veľmi početnú kategóriu nálezísk evidovaných na území dnešného Slovenska, patrí aj areál z katastra obce Branč (okr. Nitra).

OPIS NÁLEZISKA

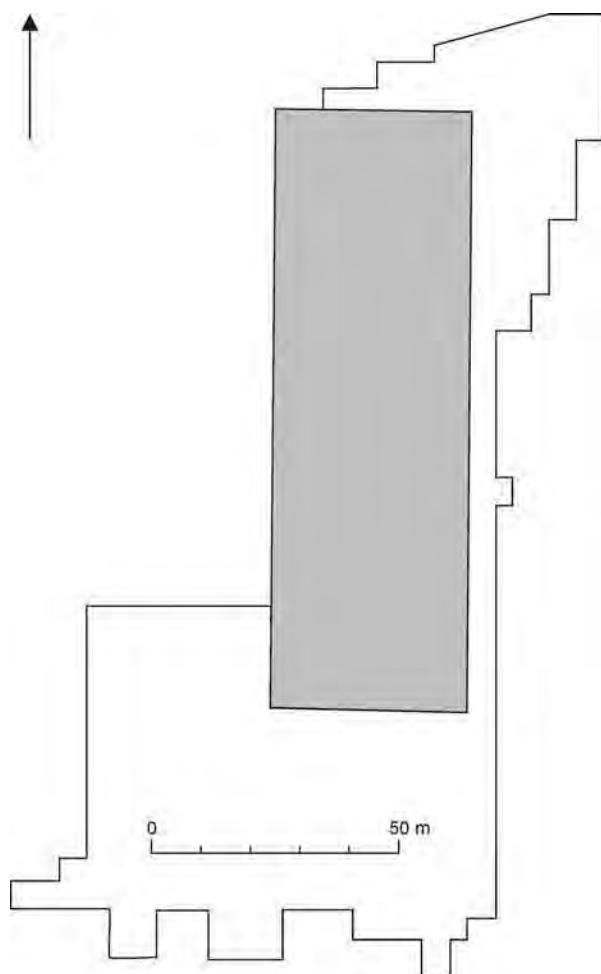
Južný okraj intravilánu Branča je v polohe Helyföldek ohraničený hospodárskym dvorom roľníckeho družstva. V roku 1960, v priebehu počiatočnej etapy výstavby jeho objektov, boli v danom priestore zaznamenané prvé sídliskové a hrobové nálezy. Regulárny archeologický výskum lokality, začatý v roku 1961, prerástol z prvotnej sondážnej metódy do celoplošnej odkrývky staveniska. Počas nej

boli v rôznych sektoroch sledovaného priestoru odstránené tmavo sfarbené nadložné vrstvy zemi-ny až po niveletu sprášového podlažia. Ich hrúbka sa v závislosti od zručnosti v ovládaní strojových mechanizmov a konfigurácie tamojšieho terénu pohybovala v rozmedzí 40-60 cm. Nešlo totiž o ideálne rovinný reliéf, ale o prostredie miernej vyvýšeniny s nadmorskou výškou kulminujúcou pri hodnote 132,8 m, ležiacej na pravobrežnej terase starého koryta rieky Nitry.

Tieto danosti s bližšie neznámymi činiteľmi prírodného prostredia vytvorili pozitívny impulz na opakované osídľovanie lokality v období včasného eneolitu, v mladšej dobe bronzovej, dobe laténskej, dobe rímskej a v období včasného stredoveku. Sídliskové objekty z vymenovaných časových úsekov, zdokumentované na ploche 15 000 m², doplnili hrobové celky vyhlbené prevažne počas staršej doby bronzovej, sporadicky aj v priebehu neskorého eneolitu, doby rímskej a včasného stredoveku (Kolník/Varsik/Vladár 2007; Vladár 1962; 1964; 1973).

Z priebežne vyhodnocovaných zložiek pramennej bázy zostala dosiaľ odborne nespracovaná včasnostredoveká kolekcia. Pozostáva zo sídliskových objektov a hrobov patriacich do veľkomoravského obdobia. Ich prítomnosť evidujeme v SV časti prebádaného areálu na ploche cca 4800 m² (obr. 1; 2).

* Štúdia vznikla v rámci grantového projektu 2/0026/08 agentúry VEGA.

Obr. 1. Branč. Plán preskúmanej časti polykultúrnej lokality. Areál veľkomoravského sídliska je vyznačený sivým rastrom.

KATALÓG

V predpokladanom areáli veľkomoravského sídliska bolo preskúmaných a zdokumentovaných osem sídliskových objektov (objekty 40, 134, 141, 150, 157, 171, 188, 195) a tri kostrové hroby (hroby 106, 138, 274).

Sídliskové objekty

Objekt 40 - obytná polozemnica (obr. 3: 1)

Objekt mierne nepravidelného štvorcového tvaru (295 x 270 cm; hĺ. 35 cm) so zaoblenými rohmi a stenami zvislo i šikmo klesajúcimi k rovnému dnu. V strede východnej polovice zahĺbeného interiéru sa našli zvyšky estrichu kúreniska oválneho tvaru (pr. 49 x 42 cm) s tromi stredne veľkými kameňmi na obode. V JV nároží objektu bolo kúrenisko pece oválneho tvaru (pr. 60 x 55 cm) sčasti vysunuté mimo obrysovej línie interiéru. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

Nálezy:

- fragment ústia keramickej nádoby so zvislo zrezaným okrajom (obr. 6: 1);
- dva fragmenty tiel keramických nádob s rytou výzdobou (obr. 6: 2, 3);
- dva fragmenty nezdobených častí keramických nádob.

Objekt 134 - pražiaca jama (obr. 3: 4)

Objekt obdĺžnikového tvaru s mierne zaoblenými rohmi (115 x 85 cm; hĺ. 15 cm) a stenami šikmo klesajúcimi k rovnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- fragment ústia keramickej nádoby so zaobleným okrajom (obr. 6: 7);
- tri fragmenty tiel keramických nádob s rytou výzdobou (obr. 6: 8-10);
- šesť fragmentov nezdobených častí keramických nádob;
- popol a uhlíky;
- štyri kamene strednej veľkosti;
- tri sekundárne prepálené zvieracie kosti.

Objekt 141 - zásobná jama (obr. 3: 3)

Objekt oválneho tvaru (230 x 210 cm; hĺ. 75 cm) so stenami zošikmenými k rovnému dnu. Zo severnej strany bol k zahĺbenej časti pripojený jazykovitý výbežok so zaoblenou koncovou stranou (110 x 90 cm; hĺ. 33-38 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S-J.

Nálezy:

- hrncovitá keramická nádoba situlovitého tvaru s von vyťahnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom; výzdoba na maximálnom vydutí pozostáva z troch pásov vlnoviek vyhotovených hrebeňom so štyrmi zubmi; nádoba bola vyhotovená z jemne plavenej hliny s prímiesou sľudy a hrubozrnného piesku, dolná časť bola vyrobená v ruke, horná časť obtočená na kruhu; vypálenie je kvalitné, farba hnedá; pr. ústia 12,5 cm; pr. vydutia 15,5 cm (obr. 6: 11);
- fľašovitá keramická nádoba s baňatým telom, so zúženým valcovitým hrdlom s mierne von vyťahnutým ústím a zaobleným okrajom; výzdoba na hrdle je tvorená jedným pásom vlnovky a na maximálnom vydutí tromi pásmi vlnoviek, pod ktorými sú tri pásy horizontálnej obežnej línie, vyhotovené hrebeňom so štyrmi zubmi; nádoba je vyrobená z jemne plavenej hliny, v ktorej neboli zistené iné prímiesi; vypálenie je kvalitné, farba v škále červenohnedých odtieňov; pr. ústia 9,5 cm; pr. vydutia 14,5 cm; pr. dna 9,5 cm; v. 19 cm (obr. 6: 12);
- hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru s von vyťahnutým ústím so zaobleným okrajom a rovným dnom; výzdobu na podhrdlí tvorí pás jednoduchéj vlnovky, na maximálnom vydutí sú dva pásy horizontálnej obežnej línie, vyhotovené hrebeňom s tromi zubmi; nádoba bola vyrobená z hliny s vyšším obsahom drobných kamienkov, dolná časť bola vyhotovená v ruke, horná časť tela obtočená na kruhu; vypálenie je kvalitné, farba v škále hnedých odtieňov; pr. ústia 19,5 cm; pr. vydutia 22 cm; pr. dna 11 cm; v. 22,5 cm (obr. 6: 13);
- štyri črepy nezdobených častí keramických nádob;
- fragment držadla vedierka zo železnej tyčinky; dl. 4,3 cm; hr. 1 x 0,7 cm (obr. 8: 1).

Objekt 150 - obytná polozemnica (obr. 4: 1)

Objekt štvorcového tvaru s pravouhlými aj mierne zaoblenými rohmi (310 x 285 cm; hĺ. 18 cm), so stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. V SV nároží bolo kúrenisko ohniska obdĺžnikovej formy (120 x 110 cm), dno so zvyškami prepáleného estrichu bolo vyložené riečnymi okruhliakmi. Pozdĺžna os objektu v línii S-J.

Nálezy:

- fragment ústia keramickej nádoby so zaobleným okrajom (obr. 6: 4);
- dva fragmenty tiel keramických nádob s rytou výzdobou (obr. 6: 5, 6);
- dva fragmenty nezdobených častí keramických nádob.

Objekt 157 - hospodársko-výrobná polozemnica

(obr. 4: 2)

Objekt štvorcového tvaru s pravouhlými aj mierne zaoblenými rohmi (285 x 260 cm; hĺ. 22 cm). V JV nároží boli zvyšky hlineného stupňa (60 x 25 cm) vyvýšeného nad dnom objektu o 10 cm. V strede južnej strany sa k zahĺbenému interiéru pripájal polkruhový výbežok s klesajúcou niveletou dna (145 x 35 cm). Pozdĺžna os objektu v línii S-J.

Nález:

- fragment ústia keramickej nádoby (pr. 22 cm) so zaobleným okrajom a s telom pokrytým rytou výzdobou (obr. 7: 1).

Objekt 171 - obilná zásobnica (obr. 3: 2)

Objekt mal spodnú časť v priereze guľovitú, s konvexným dnom (pr. 190 cm, hĺ. 194 cm), jeho valcovité hrdlo (pr. 80 cm) bolo sekundárne účelovo rozšírené do nepravidelného oválneho tvaru (145 x 90 cm). Po strate primárnej funkcie boli na dno objektu uložené telesné zvyšky ľudského jedinca, označené ako hrob 274.

Nálezy:

- jedenásť fragmentov keramických nádob z doby rímskej (Kolník/Varsik/Vladár 2007, 123; tab. 132: 12-22).

Objekt 188 - zásobná jama (obr. 4: 3)

Objekt mal horný obrys pôdorysu oválneho tvaru (135 x 105 cm), od ktorého steny klesali k nepravidelnému polkruhovému stupňu (hĺ. 48 cm) a neskôr šikmo až vypuklo do nepravidelnej polkruhovej priehlbitne (100 x 75 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy:

- tri fragmenty keramických nádob, ktoré sú pokryté rytou výzdobou (obr. 7: 2-4);
- päť fragmentov nezdobených častí keramických nádob.

Objekt 195 - obytná polozemnica (obr. 4: 4)

Objekt štvorcového tvaru s mierne zaoblenými rohmi (335 x 310 cm; hĺ. 38 cm) a stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. V SV nároží bolo kúrenisko obdĺžnikovej formy (140 x 115 cm). Dno so zvyškami prepáleného estrichu bolo vyložené riečnymi okruhliakmi prekrytými malými lomovými kameňmi. Pozdĺžna os objektu v línii S-J.

Nálezy:

- jeden fragment ústia keramickej nádoby s kužeľovito zrezaným okrajom (obr. 7: 5);

- sedem fragmentov tiel keramických nádob pokrytých rytou výzdobou (obr. 7: 6-12);
- šesť fragmentov nezdobených častí keramických nádob;
- kamenný drvič vajcovitého tvaru z červenohnedej žuly; max. pr. 5,3 cm; v. 6,8 cm (obr. 8: 2);
- prsteň z bronzového pásika, ktorého šírka sa od stredu k nespojeným koncom plynule zužuje; obvod pásika zdobia línie z vybiťaných jamiek, stredná časť tela je zdobená šiestimi trojuholníkmi zoradenými do obdĺžnikovej formy; celkový pr. 2,6 cm; š. pásika 0,9-0,4 cm (obr. 8: 3).

Hroby**Hrob 106** (obr. 5: 1)

Obdĺžniková hrobová jama so zaoblenými rohmi (180 x 55 cm; hĺ. 135 cm), so stenami šikmo klesajúcimi k rovnému dnu s menšou plochou (140 x 40 cm). Kostra nedospelého jedinca, orientovaného v smere 290°, ležala na chrbte, lebka spočívala na zátylku, horné a dolné končatiny v osi skeletu.

Bez nálezov.

Hrob 138 (obr. 5: 2)

Obdĺžniková hrobová jama so zaoblenými rohmi (205 x 11 cm; hĺ. 50-70 cm). Steny zvislo klesajú k dnu. Jeho úroveň sa zvažuje v severo-južnom smere. Vyššie uložená horná časť trupu odstránená buldozércom. Kostra dospelého jedinca, orientovaného v smere 250°, ležala pôvodne na chrbte. Horná časť skeletu s mierne zalomenou líniou chrbtice, dolná časť trupu súbežná s osou hrovej jamy.

Bez nálezov.

Hrob 274 (obr. 5: 3)

Telesné zvyšky zomrelého jedinca boli uložené na konvexné dno obilnej zásobnice 171. Oválny tvar tohto priestoru bol po odkopaní hliny rozšírený do patričnej dĺžky. Kostra dospelého jedinca, orientovaného v smere 240°, ležala na chrbte, lebka spočívala na zátylku, horné končatiny pozdĺž tela. Lúnia chrbtice bola mierne zalomená v mieste bedrových stavcov. Pri pravom pleci pochovaného jedinca bola nádoba, vedľa ľavého predlaktia sa našli dva nože, ocieľka a tri kresacie kamienky.

Nálezy:

- hrncovitá keramická nádoba vajcovitého tvaru s von vytiahnutým ústím a kužeľovito zrezaným okrajom; výzdobu tvorí pás jednoduchej vlnovky na hrdle, pás jednoduchej vlnovky na podhrdlí, tri pásy girland na vydutí a pod nimi dva spojené pásy horizontálnej obežnej línie, vyhotovené hrebeňom s ôsmimi zubmi; na mierne konkávnom dne je plastický obvodový prstenec; nádoba bola vyrobená z jemne plavenej hliny s prímiesou sfudy a drobných kamienkov, dolná časť bola vyhotovená v ruke, horná časť obtočená na kruhu; vypálenie je kvalitné, farba tmavohnedá; pr. ústia 17,5 cm, pr. vydutia 18 cm; pr. dna 9 cm; v. 18,5 cm (obr. 7: 13);
- nôž s mierne zalomenou líniou chrbta, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany a trňom nepatrne odsadeným od čepele; celková dĺ. 21,5 cm; š. čepele 2,2 cm (obr. 8: 6);

- nôž s mierne zalomenou líniou chrbta, čepeľou zaoblenou k hrotu zo spodnej strany a tŕňom nepatrne odsadeným od čepele; celková dĺ. 11,5 cm; š. čepele 1,6 cm (obr. 8: 5);
- fragment pravého ramena lýrovitej ocieľky; dĺ. 3,4 cm; š. 3,4 cm (obr. 8: 4);
- tri kresacie kamienky zo svetlohnedej a tmavohnedej odrody limnokvarcitu; dĺ. 2,5 cm, 1,5 cm a 2,6 cm; š. 1,8 cm, 1,2 cm a 1 cm (obr. 8: 7-9).

SÍDLISKOVÉ OBJEKTY

Nepočetná kolekcia sídliskových objektov sa dá na základe určujúcich znakov rozdeliť do dvoch skupín. V prvej z nich ide o štyri polozemnice s viacerými príbuznými až identickými znakmi. Do druhej skupiny boli zaradené zvyšné štyri jamovité objekty s rozdielnymi až špecifickými zložkami určujúcich charakteristík, ktoré boli prispôsobené ich funkčnému využitiu v hospodárskej sfére.

Polozemnice

Pre všetky štyri objekty tejto skupiny je dominantná v prvom rade zhoda v tvare zahĺbenej interiérovej časti. Podľa metrických údajov ide o štvorcový tvar aj napriek tomu, že susediace strany, previazané nárožím, nie sú rovnako dlhé. Pomer dlhšej a kratšej strany, vyjadrený dĺžkovo-šírkovým indexom, má hodnotu 1,08-1,09. Pozoruhodná je pritom skutočnosť, že dlhšia strana jednotne prevyšovala kratšiu o 25 cm bez ohľadu na rôznorodosť východiskových mier. Uvedená stranová rozdielnosť je však dostatočujúca na to, aby sa podľa nej stanovila pozdĺžna os objektov (Kuna 2005, 107, 128).

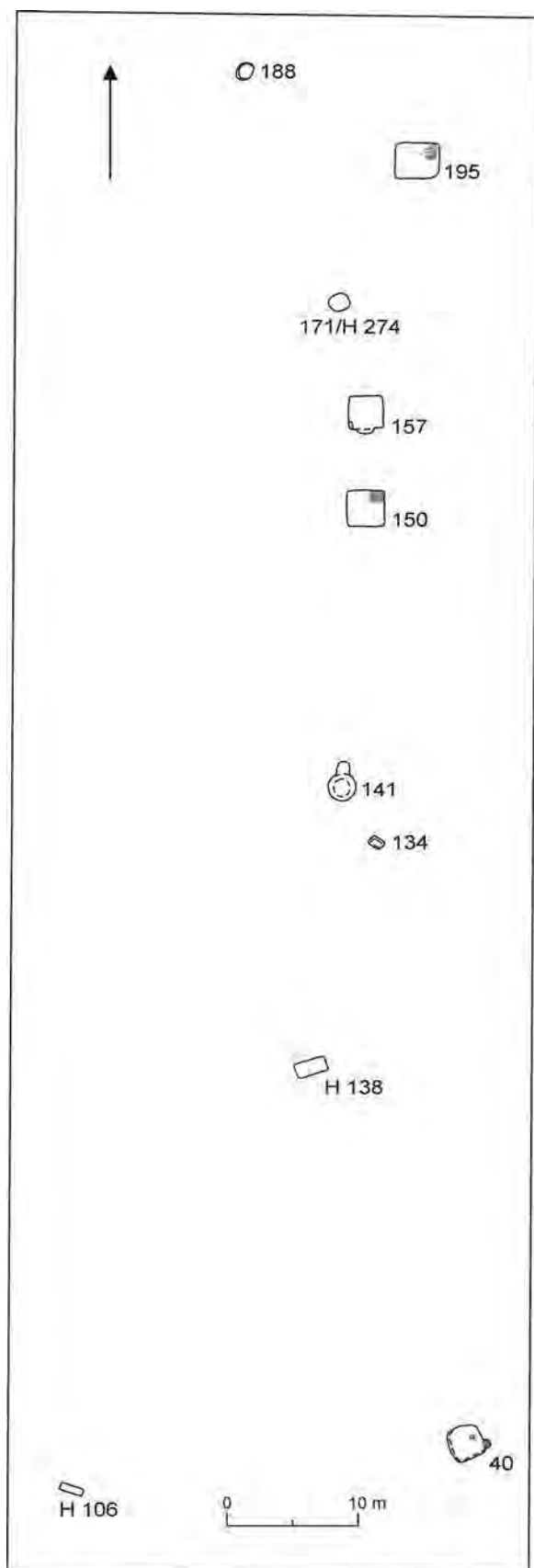
Nižšia miera zhody sa objavuje v plošnej výmere zahĺbených interiérov. Rozpätie, oscilujúce od 7,4 m² v objekte 157 (obr. 4: 2) po 10,4 m² v objekte 195 (obr. 4: 4), nie je na prvý pohľad zanedbateľné. Na druhej strane sa tieto hodnoty, ako aj priemerný údaj výmery 8,6 m² u všetkých štyroch objektov, stotožňujú so štandardom typickým pre včasnostredoveké objekty tohto druhu. Zmienený údaj sa ocitá takmer v strede rozmedzia 6-12 m², stanoveného viacerými bádateľmi (Dostál 1987, 14; Fusek 2000, 124; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 42; Nekuda, R. 1994, 357; Nekuda, V. 2000, 28; Ruttkay 2002, 254; Ruttkay/Cheben 1992, 115; Šalkovský 1998, 12).

Identické stanovisko možno zaujať aj v prípade hĺbkových údajov. Kvalitu tohto druhu približuje minimálna hodnota 18 cm z objektu 150 (obr. 4: 1) a maximálna hodnota 38 cm z objektu 195 (obr. 4: 4). Z globálneho pohľadu sa tieto miery výraznejšie neodchyľujú od priemerného údaju 28 cm. Táto skutočnosť vyvoláva pochybnosti o význame hĺbkových mier v kultúre bývania príslušníkov

včasnostredovekej komunity. A to aj preto, lebo vyhodnocovaný prvok sa nespája so žiadnou známou zložkou zaznamenanou u polozemnic (Ruttkay/Cheben 1992, 115), pričom sa nedá vylúčiť možný vplyv zvlnenej nivelety svetlo sfarbeného podlažia.

Dôležitejšie môže byť v tomto prípade bezproblémové zaradenie porovnávaných objektov medzi „polozemnice“. O aktuálnosti tohto termínu možno síce polemizovať od momentu, keď B. Dostál (1975, 43) uviedol do literatúry jednotný termín „zemnica“ pre všetky obytné objekty bez ohľadu na mieru ich zahĺbenia v teréne (porovnaj: Frolec 1987, 51; Pitterová 1970, 129, 130). Niekdajší termín polozemnica nestráca však ani v súčasnosti na význame. Prispieva totiž k výstižnejšiemu definovaniu najfrekvencovanejších včasnostredovekých obytných objektov, zahĺbených do terénu nanajvýš 80-100 cm (Kuna 2005, 108; Nekuda, V. 2000, 29; Šalkovský 1998, 10; Vignatiová 1992, 16). Podľa spôsobu ich využívania, prevádzkovania súčastí vnútorného vybavenia a prvkov nadzemných častí stavebnej konštrukcie sa objekty tejto kategórie odlišujú od súvekých, sporadicky doložených zemnic zahĺbených viac ako 80-100 cm, aj od výnimočne známych obydlí z úrovne terénu (Pleinerová 2000, 172; Šalkovský 2001, 21; Vignatiová 1992, 27).

Pozdĺžna stredová os objektov, stanovená podľa dĺžkovo-šírkového indexu, býva vo všeobecnosti zohľadňovaná pri posudzovaní vplyvu svetových strán v umiestňovaní príbytkov v rámci príslušného terénu. U objektov 150 a 157, sčasti aj u objektu 40 v Branči bola táto os súbežná s líniou starého koryta rieky Nitry. V objekte 195 išlo o smer kolmý na riečny tok (obr. 2). Analogická situácia, preukázaná aj na dedinskom sídlisku v Bíni a Chľabe či na opevnenom sídlisku v Mužle-Čenkove, prináša inšpiratívny podnet k dotvoreniu predstavy o tom, že postrehnutá spätosť oboch prvkov nie je na našom území neobvyklým zjavom (Hanuliak 1992, 338-342, obr. 1; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 43, príloha 1, 3; Ruttkay/Cheben 1992, 115, 116, obr. 4). Po prenesení tohto zistenia do reálneho geografického prostredia sa dotvorí presvedčenie v tom, že pozíciu objektov neboli na týchto sídliskách určujúce svetové strany, ale línie príľahlého riečného koryta. Bez výsledkov analýz zložiek prírodného prostredia nie je možné s istotou priblížiť vplyv iných faktorov ovplyvňujúcich sledovanú zákonitosť. Podľa rozdielných polôh kúrenísk v zahĺbených interiéroch treba zapochybovať o tom, že zohľadňovanie prevládajúcich smerov vanúcich vetrov by ovplyvňovalo umiestňovanie obydlí v teréne (Skrúžný 1963, 243). Do úvahy neprichádza ani prípadná účasť magicko-kultových faktorov v takej podobe, ako o tom uvažuje M. Kuna (2005, 109). Hodnovernejšie sa však nedá potvrdiť ani logicky predpokladané účelové

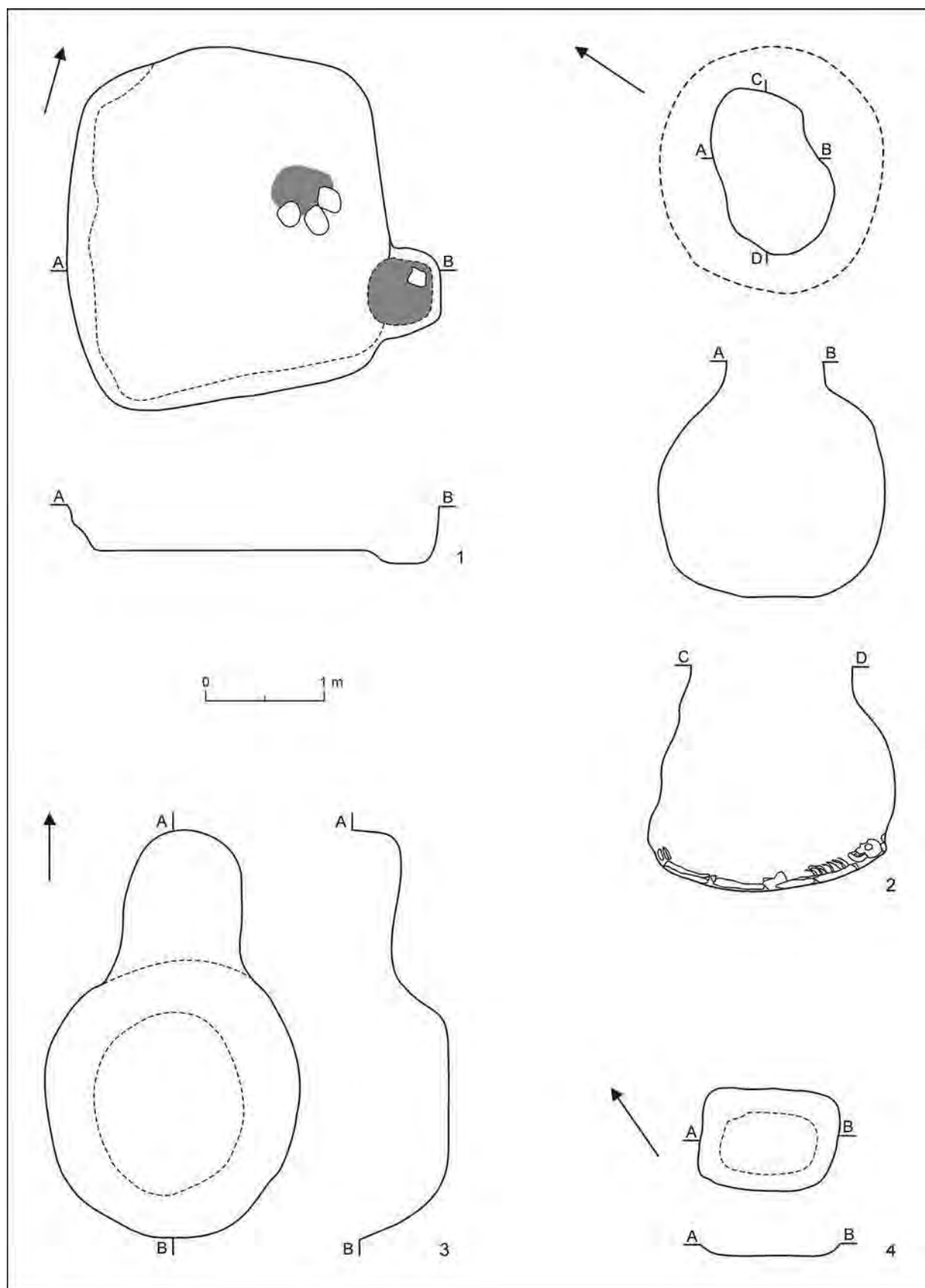
Obr. 2. Branč. Plán veľkomoravského sídliska s objektmi a hrobmi.

rozmiestnenie obydľí do štruktúry, v ktorej by boli ich vstupy napojené na vnútorné trasy sídliskových komunikácií smerujúcich k riečnemu toku.

Na základe precízne zaznamenaných údajov o mocnosti nadložných vrstiev zeminy na brančskom sídlisku možno uviesť, že pochôdzna úroveň včasnostredovekej sídliskovej plochy prevyšovala o 30-35 cm niveletu svetlo sfarbeného podlažia. Ak by za daných okolností malo byť zabezpečené plnohodnotné využívanie obytných interiérov, muselo slemenno dvojspádovej strechy prevyšovať terén minimálne o 200 cm. Aj keď podstatný diel tohto rozmeru možno pripísať na konto dvojspádovej strechy, treba logicky pripustiť aj existenciu postranných stien vysokých 30-50 cm. Ich konštrukcia a druh použitého stavebného materiálu sa nedá spresniť bez patričných dokladov. Indície tohto druhu však boli nenahraditeľne zničené strojmi pri zemných prácach na ploche výskumu. Na základe informácií z odbornej literatúry možno ale predpokladať, že postranné steny, na ktorých spočívala tiaž dvojspádovej strechy, boli vybudované z kmeňov stromov miestnej proveniencie. Staticky nezaťažaná zadná a predná štítová stena mohla byť zhotovená z odľahčeného stĺpikového skeletu spevneného výpletom a hlineným výmazom. Ide o takú podobu, ktorú v kresbovej rekonštrukcii prezentoval aj B. Dostál (1975, obr. 8) a P. Šalkovský (2001, obr. 41; 2007, obr. 2).

Vzhľadom na obvyklú absenciu akýchkoľvek dokladov po zložkách nadzemnej konštrukcie uvažujú títo bádatelia aj o riešení, pri ktorom by dvojspádové strechy obydľí dosadali odkvapovými hranami priamo na úroveň vtedajšieho terénu (Dostál 1975, 18; Šalkovský 2001, 71, 74; obr. 41: 1; 2007, 273). So stavbami dotvorenými uvedeným spôsobom sa sporadicky stretávame v českom i slovenskom prostredí (Galuška 2004, 21, 25; Kouřil 1994, 96; Šalkovský 2001, obr. 41: 1; 46: 3; 2007, 271, obr. 2). To však neznamená, že polozemnice s opísanou formou nadzemnej konštrukcie neboli počas včasného stredoveku používané v masovejšom meradle. Prijateľnosť tejto možnosti je v prvom rade závislá od ochoty prijať názorovú zmenu v doterajšom štandardnom spôsobe rekonštrukcie nadzemných častí príbytkov, ktorý bol v minulom storočí implantovaný do stredoeurópskeho prostredia z východoslovanských oblastí (napr. Dostál 1975, 47; Šalkovský 2001, 11). V druhom slede túto akceptáciu podmieňuje nadobudnutie presvedčenia o plnohodnotnom využívaní plytko zahĺbených interiérov obydľí vtedajšími obyvateľmi so vztyčenou postavou.

Táto podmienka môže byť naplnená, ak budú primerane dlhé krokvice dvojspádovej strechy klesať k zemi pod patričným uhlom a dosadať cca 50-60 cm od obrysových línií zahĺbeného interiéru

Obr. 3. Branč. Plány sídliskových objektov. 1 - objekt 40; 2 - objekt 171; 3 - objekt 141; 4 - objekt 134.

(Fusek 2000, 121; Sabján 1999, 131-133; Takács 1999, 94-96). Reálnosť takejto verzie preukázala kresbová rekonštrukcia objektov z brančského sídliska. Pri priemernenej hodnote zahĺbenia interiérov od úrovne niekdajšieho terénu (55-60 cm), plošnej výmere (306 x 280 cm) a vyvýšení slemená strechy nad pochôdnou niveletou terénu (250-300 cm) by sa už aj pri pozdĺžnych stenách dotvorilo nad ušľapanou podlahou obydlí prevýšenie 120-140 cm. Táto hodnota nebola ani v danom priestore nadmerne poddimenzovaná pre väčšinovú časť veľkomoravskej populácie s priemernou výškou postavy u dospelých mužov 164 cm a žien 153 cm (Thurzo 1972, tab. 18-20). V stredovom sektore obydlí by prevýšenie narástlo na hodnotu 260-310 cm a vnútorný objem by sa priblížil k 15 m³. V rámci tohto modelu sa využívaná interiérová plocha samočinne zväčší o primerane široké obvodové pásy z podstrešia. Vznikne tak priestor, ktorý nie je vhodný na pohyb, ale na umiestneniu odpočinkových lôžok a na odkladanie rôzneho mobiliára.

Pri uvedenej verzii konštrukčno-stavebného riešenia však nemožno prehliadnuť problematický moment. Ani u brančských, ani u početných ďalších súvekých polozemníč tohto typu z iných lokalít neboli zaznamenané jamy po stĺpoch podopierajúcich slemená strechy (Šalkovský 2002, 117). V tomto momente sa vynára potreba hľadania spôsobov, ako si budovatelia takých obydlí poradili so staticko-zaťažovými problémami. Ak však logicky dotvorená podoba príslušných nadzemných častí v minulosti reálne existovala, museli byť pri stavbe využité aj také prvky, ktoré nie sú archeologicky doložiteľné. K nim patrí aj podmienka, aby bolo slemená predĺženej strešnej konštrukcie podopreté v exteriéri sochovými stĺpmi zahĺbenými iba v tmavo sfarbenom pôdnom horizonte. Pri takomto riešení by bola pred zrážkami dostatočne chránená predná i zadná štítová stena. Za ideálnu krytinu treba označiť vrstvu obilnej slamy alebo trstiny, ktoré sa pri optimálnej trvácnosti vyznačujú aj nízkym zaťažením krovu (Fusek 2000, 123; Ruttkay 2002, 256; Šalkovský 2007, 256). Problém rozpínania spojených krokvíc mohli účinne odstrániť klieštiny umiestnené v horných častiach. Pre spodné konce krokvíc bolo najvhodnejšie ich ukotvenie na obvodovom ráme zhotovenom z kmeňov stromov. Pomocou nich by sa nielenže stabilizovala poloha krokvíc, ale súčasne by sa zabezpečilo ich izolovanie od povrchovej vlhkosti aj zrážkovej vody a predĺžila by sa ich životnosť.

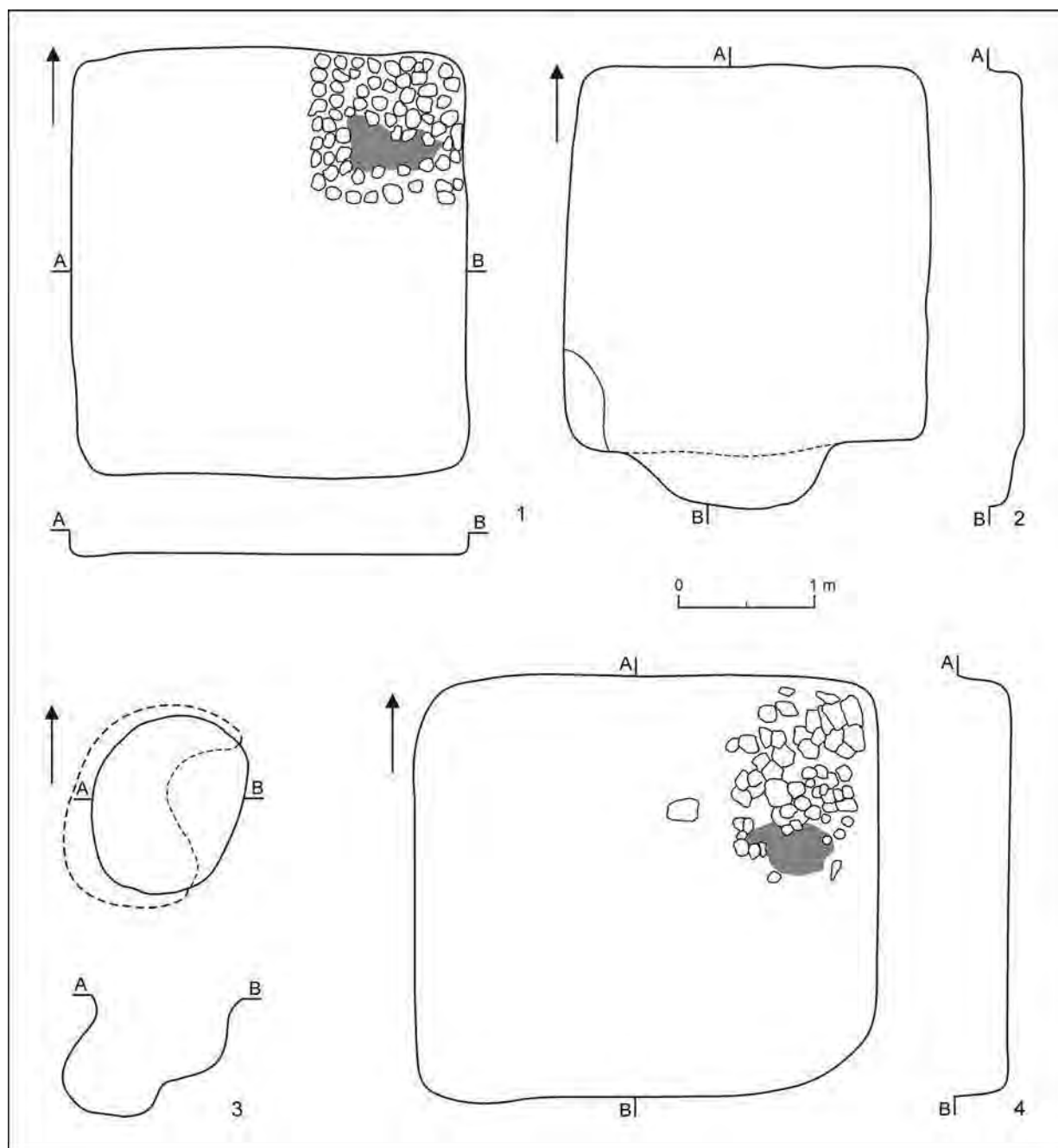
Stavebné úpravy tohto druhu nie sú z technického hľadiska zložité. Po ich rutinnom zvládnutí mohli byť vykonávané v oveľa väčšom meradle, ako sme to v súčasnosti schopní uznať. Možno aj ich pričinením vznikol vo včasnostredovekom období najrozšírenejší typ obydlia s „bezkolovým“, sčasti zahĺbeným

kvadratickým interiérom prekrytým dvojspádovou strechou. K uprednostneniu opísaného typu polozemnice mohla prispieť aj nižšia materiálová, fyzická a časová náročnosť potrebná na ich postavenie. Úspornosť vznikala vďaka tomu, že nebolo potrebné budovať nadzemné steny, teda ani vytínať ďalšie stromy, upravovať ich do dĺžky, opracúvať a spájať ich kmene, upchávať škáry medzi nimi. Ak by aj príbytky vybudované opísaným spôsobom mali kratšiu trvácnosť ako obydlia so zrubovými stenami, nemožno vylúčiť existenciu dostatočnej miery zhody v tomto dôležitom momente. Jeho pozícia by sa mala vyprofilovať v optimalizovanom vzťahu medzi úspornejším spôsobom výstavby takýchto polozemníč a ich prípadnou kratšou životnosťou. Táto skutočnosť však bola sotva v takej nerovnováhe, aby odhadovaný časový úsek nekorešpondoval so strednodobým až krátkodobým úsekom používania dedinských sídlisk, ktorý zvyčajne nepresiahol obdobie strednej dĺžky života príslušníkov veľkomoravskej society (Kuna/Profantová 2005, 226; Šalkovský 1998, 31).

Na rozdiel od dosiaľ vyhodnocovaných zložiek z brančských polozemníč sa v prípade ich kúrenísk zistila vyššia miera rozdielných znakov. V objekte 195 sa zvyšky takéhoto vnútorného vybavenia našli v SV nároží (obr. 4: 4). S veľkou pravdepodobnosťou išlo o rozobratú kamennú pec. Z jej niekdajších stien a kupoly si obyvatelia opúšťajúci objekt odniesli veľké lomové kamene k druhotnému využitiu na inom mieste. V pôvodnom sektore ostali iba malé kamene, ktoré prekryvali dno kúreniska vyloženého riečnymi okruhliakmi so zvyškami estrichu. Zásadnejšie sa tým pozmenil pôvodný tvar telesa pece, ktorá nadobudla netypické rozmery 140 x 115 cm.

V obytnej polozemnici 150 malo kúrenisko štandardné miery, tvar i umiestnenie v SV nároží interiéru (obr. 4: 1). Lomové kamene z telesa pece akejkol'vek veľkosti sa však nenašli. Zvyšky intenzívne prepáleného estrichu neležali v blízkosti predpokladaného pecného otvoru ako v objekte 195, ale v JZ sektore centrálnej časti. Podľa toho možno pripustiť, že do zmienenej nárožia bolo umiestnené otvorené ohnisko. Jeho oheň horel na podklade vyloženom z riečnych okruhliakov na úrovni podlahy. Ak sa polohe zvyškov estrichu pripíše patričný význam, oheň horel v dostatočnej vzdialenosti od priľahlých stien obydlia. Jednoznačné priradenie tohto kúreniska k ohniskám sčasti komplikuje absencia kameňov umiestnených zvyčajne po ich obvode. Tie však mohli byť z objektu odnesené na ďalšie využitie. Sotva však mohli byť v úplnosti odstránené všetky kamene, z ktorých mohla byť v danom priestore vybudovaná pec (Ruttkay 1997, 240, 241).

Nemožno pochybovať o tom, že v strede východnej polovice zahĺbeného interiéru polozemnice 40 bolo pri výskume zdokumentované zachované

Obr. 4. Branč. Plány sídliskových objektov. 1 - objekt 150; 2 - objekt 157; 3 - objekt 188; 4 - objekt 195.

ohnisko (obr. 3: 1). Skladalo sa z kúreniska s intenzívne prepáleným dnom s rozmermi 49 x 42 cm, vymedzeného po obvodě tromi veľkými kameňmi. Zvyšné kamene boli rozptýlené po podlahe. Jeden z nich sa našiel v kúrenisku hlinenej pece. Jej teleso bolo zahĺbené do vrstvy sprašového podlažia v JV nároží objektu. Zadná časť kúreniska vybiehala cca 50 cm mimo obrysovej línie interiéru, zatiaľ čo jeho západná štvrtina leží v interiéru. Konvexné preliačenie nespevného hlineného dna mohlo vzniknúť aj pri používaní pece. Voči nivelete podlahy bolo

znížené o 15 cm. Kúrenisko pokrývala kupola vydlabaná do sprašovej hliny, s výnimkou vrchlíka. Táto časť bola odstránená pri odhumusovávaní výskumnej plochy. Následkom toho chýba relevantný doklad potrebný k postrehnutiu dymového otvoru, zachyteného v analogickom type pece z objektu 340 v Mužle-Čenkove (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, tab. 7; porovnaj: Tauber 1980, obr. 265).

Podľa kruhovej dispozície štandardných rozmerov (60 x 55 cm) a umiestnenia patrí opísaná pec k typu IVb, charakterizovanému M. Ruttkayom

(1997, 242, 243). Výskyt pecí tohto typu nebol síce vo včasnom stredoveku zriedkavý, ale ani nadštandardný. V porovnaní s tým nadobúda väčší význam zistenie, podľa ktorého boli v rámci danej obytnej polozemnice využívané dva rozdielne typy vykurovania, aj keď objekty tohto druhu nie sú až natoľko výnimočné (Ruttkay 1997, 244-247). Z ich dosiaľ známej kolekcie sa s objektom 40 z brančského sídliska najviac stotožňuje objekt 100 z Mužly-Čenkova a objekt 721 z Bajča (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 20, tab. 3; Ruttkay 2002, obr. 9). V rámci nich sa tak tiež zaznamenal spoločný výskyt ohniska s pecou zahĺbenou do steny príbytku.

Z predchádzajúcich zistení vyplýva, že v troch brančských obytných polozemniciach boli využívané tri rozdielne typy kúrenísk. Keďže ide o príbytky patriace do jednotného chronologického rámca, vynára sa potreba osvetlenia dôvodov, ktoré viedli príslušníkov komunity k prevádzkovaniu takýchto zariadení s rozdielnym teplotným režimom i spôsobom obsluhy. Z metodického hľadiska ide pritom o neľahkú úlohu, pretože v pramennej báze sa pri hľadaní východiskovej platformy nedostaneme ďalej od možnosti zvažovania výhodných a nevýhodných momentov ich účinnosti.

Podľa doterajších poznatkov boli kamenné pece predurčené najmä na vykurovanie interiérov. Vyšší objem dreva potrebného na rozohriatie ich telesa bol vyvažovaný dlhodobším sálaním akumulovaného tepla aj po vyhasnutí ohňa. Kamenným peciam sa pripisuje takisto dostatočná účinnosť pri pečení chleboviny, pri sušení aj pri varení potravy v nádobách priložených k ohňu v prednej časti otvoru. Na varenie v priložených alebo zavesených nádobách, resp. po vykonaní úprav aj na pečenie a sušenie, boli vhodné otvorené ohniská. Pri nižšej náročnosti na spotrebované drevo boli využiteľné na vyhrievanie interiérov. Ak neboli počas horenia rozohriate aj účelovo priložené väčšie kamene, chýbala možnosť sákania akumulovaného tepla po vyhasnutí ohňa. Z toho je zrejmé, že výhody otvoreného ohniska sa pri vykurovaní domácnosti v zimnom období vytrácajú, pretože pritom enormne narastá spotreba paliva. Spomedzi troch typov súvekých kúrenísk mali ohniská schopnosť optimálne presvetľovať vnútro obydli. Od pecí zahĺbovaných do podložnej hlinenej vrstvy možno očakávať rovnakú škálu využitia ako v prípade objektov s kamenným telesom. Nižšiu schopnosť hlinených stien akumulovať žiar z ohňa vyvažuje menšia náročnosť na spotrebované palivo. K vybudovaniu pece tohto typu nebol potrebný kamenný materiál, ktorý sa musel neraz dovážať zo značných vzdialeností (Ruttkay 1990, 341). Mocnosť podložnej hliny z okolia pecnej dutiny dovoľovala znášať aj extrémne teplotné výkyvy bez obáv o deštrukciu jej telesa.

Z prehodnotenia uvedených funkčných charakteristík troch typov kúrenísk vyplynie, že celoročné používanie otvoreného ohniska pre štandardné potreby domácností mohlo byť kritické v zimnom období. Dovtedajšie výhody teplotného režimu ohnisk sa vytrácajú pre nedostatočnú kapacitu vyhrievania vnútra príbytkov. V objekte 40 bol tento nedostatok odstránený dobudovaním hlinenej pece. Vďaka tomu mohli jeho obyvatelia striedavo využívať pozitíva plynúce z rozdielnej účinnosti oboch typov kúrenísk. V kultúre bývania z veľkomoravského obdobia najhojnejšie zastúpené kamenné pece zasa strácali výhody všestrannej využiteľnosti v teplých obdobiach roka, pretože sa pri ich prevádzkovaní nadmerne prehrievalo vnútro obydli. Aj napriek spomenutým rozdielom v účinnosti vyhodnocovaných kúrenísk neboli zrejme v minulosti ich nedostatky natoľko závažné, aby uvedené typy nemohli byť v polozemniciach vybudované. V objekte 150 sa však nedá jednoznačne potvrdiť, či otvorené ohnisko bolo vytvorené natrvalo. Mohlo ísť iba o prechodnú dobu, po ktorej sa dá očakávať jeho výmena pecou dotvorenou z lomových kameňov na už existujúcej podložke zloženej z riečnych okruhliakov.

V dosiaľ nespomenutej polozemnici 157 nebol zaznamenaný žiadny typ kúreniska (obr. 4: 2). S určitosťou sa nedá vylúčiť odstránenie jeho telesa buldozénom, ktorý práve v SV nároží objektu neplánovane znížil predpísanú niveletu odhumusovaného terénu. Nepočetný zvyškový materiál z neho, rozptýlený v navršovanej zemine, mohol pritom uniknúť pozornosti. Zo zreteľa by sa však nemali vytrátiť červené flaky, ktoré s určitosťou zostali na dne objektu pod pôvodným kúreniskom. Z podložnej hliny vytvorený stupeň z JZ sektora interiéru, s rozmermi 60 x 25 cm, prevyšujúci úroveň podlahy o 10 cm, nemohol však predstavovať podložku kúreniska. Ani na ňom sa nezachovali stopy po horení, vznikajúce pri prevádzkovaní zariadenia analyzovaného typu. Podľa týchto náznakov sa zdá byť výlučne obytná, resp. celoročne obývatel'ná funkcia tohto objektu menej pravdepodobná. Napriek tomu sa tento objekt orientáciou pozdĺžnej osi a hodnotami metrických údajov neodlišuje od predchádzajúcich troch polozemníc s nespochybniteľnou obytnou funkciou.

Na základe aktuálnych názorov z odbornej literatúry môžeme posudzovaný objekt 157 funkčne spojiť s vykonávaním hospodársko-výrobných aktivít, ktorých spektrum sa však v drvivej väčšine prípadov nedá archeologicky zdokladovať. Takéto funkčné zaradenie objektu však nemuselo byť prekážkou, aby sa nevyužil aj na príležitostné prespávanie príslušníkov komunity, prípadne na dlhodobejšie bývanie v čase núdze (Dostál 1987,

26; *Nekuda, V. 2000, 45; Šalkovský 1998, 26; Vignatiiová 1992, 29*). V rovnakej miere sa nedá vylúčiť úmysel umiestniť v budúcnosti do tohto interiéru otvorené ohnisko alebo dostávať pec.

Poslednú zložku charakteristík analyzovaných polozemníč predstavujú vstupy uzavreté dverami. Ich existenciu iba v jedinom prípade potvrdzuje polkruhový výbežok pripojený k strednému úseku južnej strany objektu 157 (obr. 4: 2). Jeho rozmery (145 x 35 cm) sú v princípe primerané, takisto aj jeho dno klesajúce k hlbšiemu interiéru. Polohou tohto priestoru v danom mieste sa nepriamo približujú doterajšie predpoklady o umiestňovaní vstupov v prednej štítovej stene ležiacej v línii pozdĺžnej osi (*Šalkovský 2002, 119*). Tento poznatok získava na hodnote, ak sa preniesie z objektu 157 bez vykurovania do troch obytných polozemníč. Vďaka tomu môžeme skonkrétniť predstavu o princípe teplovzdušného režimu potrebného v interiéroch na odvetrávanie dymových splodín vznikajúcich pri prevádzkovaní kúrenísk. V obydliach bez vybudovaných dymníkov museli byť splodiny z horenia zrejme odstraňované prostredníctvom posilňovaného prietahu od dverí k vetraciemu otvoru z hornej časti zadnej štítovej steny. Podľa polohy kúrenísk v objekte 150 a 195 predpokladáme pozíciu vstupov do polozemníč v južnej štítovej stene. Na základe tohto princípu musela byť čelná štítová stena objektu 40 so vstupom umiestnená na severnej strane. Bolo to tak zrejme aj preto, lebo teleso hlinenej pece bolo prekryté východnou časťou dvojspádovej strechy. Splodiny z horenia v peci i na ohnisku, hromadiace sa v rámci obytnej plochy, museli byť odvetrávané štandardným spôsobom.

Na lokalite netypická poloha vstupu do objektu 40, smerujúceho k severnejšie ležiacim polozemníčiam 150, 157 a 195, nemusí byť náhodná. Potvrdzuje sa ňou vzťah jej obyvateľov k ostatným členom komunity, sídlacim vo vzdialenosti niekoľkých desiatok metrov (obr. 2). Vďaka postrehnutej okolnosti sa objavuje ďalší faktor, ktorý bol zohľadňovaný pri umiestňovaní obytných objektov v príslušnom terénnom prostredí. V predchádzajúcej časti spochybnená spätosť so svetovými stranami, nepreukázateľná súvislosť s prevažujúcim smerom vanúcich vetrov a magicko-kultovými aspektmi tak dopĺňajú pragmatické dôvody. V prípade smerovania predných štítových stien južným smerom, v rozmedzí VJV-ZSZ, vnikalo do tmavého interiéru nielen viac slnečného svetla, ale i tepla (*Dostál 1975, 47; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 43*). Súčasne bolo preteplené aj priedomie, kde sa vykonávala väčšina každodenných činností a domáciach prác (*Fusek 2000, 125*). Tento úzus nezostal bez zmien, ak sa objavili iné významnejšie dôvody,

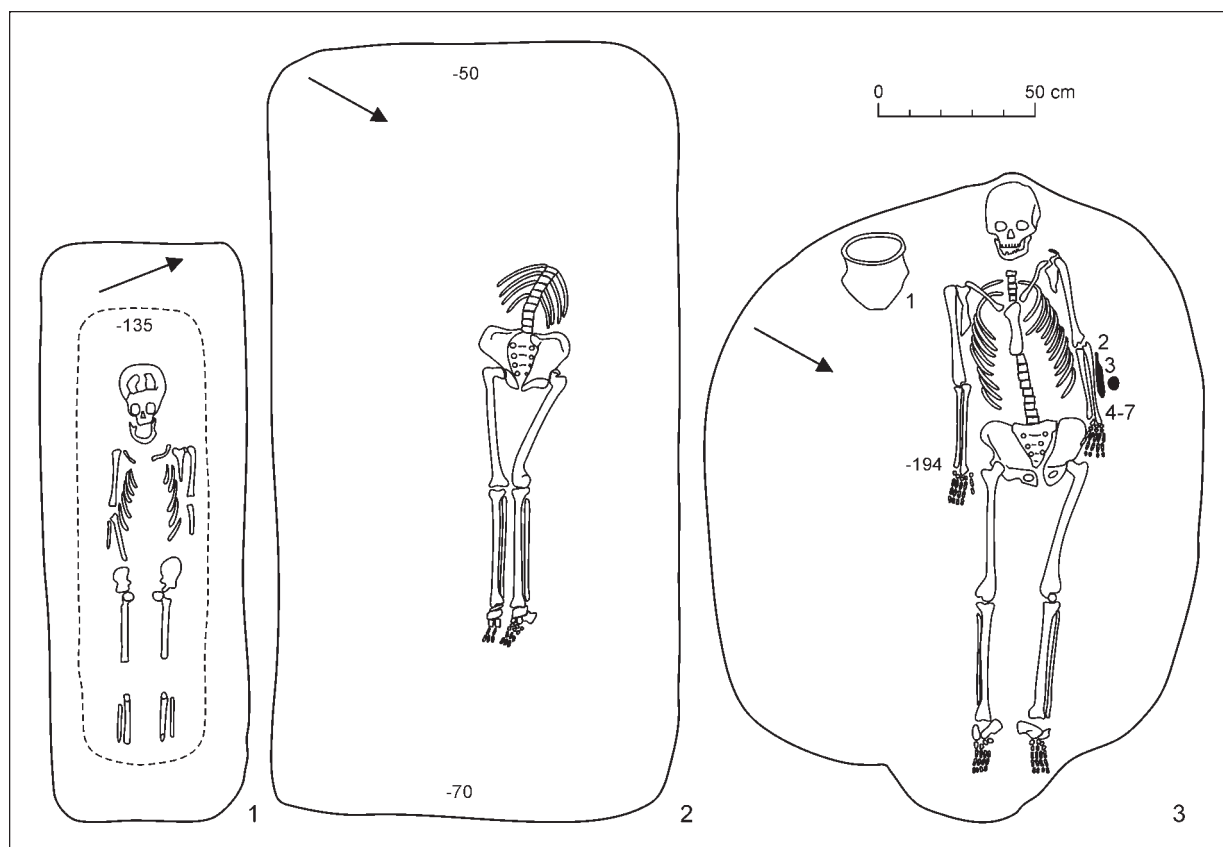
ako v objekte 40 z brančského sídliska, prípadne i v objekte 123 z chľabského sídliska (*Hanuliak 1992, obr. 1; 3: 3*). Príbuzný obraz získame aj zo súvekeho sídliska v Bíni a z opevneného sídliska v Mužle-Čenkove (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, príloha 3; Ruttkay/Cheben 1992, obr. 4*). Potreba začlenenia obytných objektov z Mužly-Čenkova do plánovitej zástavby, podmienená intenzitou osídlenia areálu početnejšou komunitou, vyústila do následnej nevyhnutnosti. Jej účinkom smerovali vstupy do polozemníč s takmer rovnakou početnosťou z JV, SZ, JZ smeru, iba SV azimuty boli o polovicu sporadickejšie.

Jamovité objekty

Na rozdiel od polozemníč môžeme u zvyšných štyroch objektov z brančského sídliska obytnú funkciu s istotou vylúčiť. Takéto riešenie v plnom rozsahu podporuje ich tvar a metrické údaje. Spomedzi nich nemožno prehliadnuť najmä plošný rozsah pôdorysnej dispozície, nedosahujúci limitnú hodnotu 4 m² (*Dostál 1975, 39*). Podľa určujúcich charakteristík sa v tejto nepočetnej kolekcii dajú vyčleniť jamovité objekty so známym spôsobom využitia a ďalšie s neistou funkciou, ktorú je potrebné hypoteticky priblížiť.

Do prvej skupiny patrí obilná zásobnica 171 (obr. 3: 2). Je paradoxné, že tento najrozmernejší objekt z veľkomoravského obdobia nebol správne zaradený. Už pri prvotnom začleňovaní do odlišných kultúrno-chronologických úsekov osídlenia lokality bola táto zásobnica priradená k objektom z doby rímskej. Z formálneho hľadiska nešlo o nesprávny prístup, pretože v horných častiach zásobného priestoru bol zaznamenaný výskyt 11 črepov z poslednej fázy osídlenia lokality, ohraničený rokmi 250/270-400. Chýbal dôvod vyzdvihovať nadmernú fragmentárnosť a nízku početnosť týchto črepov či tvar objektu, ktorý bol odlišný od súvekých zásobníc z prebádanej lokality (*Kolník/Varsik/Vladár 2007, 35, obr. 9*).

K obratu v tejto oblasti došlo až počas zvažovania okolností, za ktorých mohli byť počas veľkomoravského obdobia na dno tejto jamy uložené telesné zvyšky zomrelého, označené ako hrob 274 (obr. 3: 2; 5: 3). Po vykonanej rektifikácii môžeme jamovitý objekt 171 zaradiť medzi príznačné typy veľkomoravských obilných zásobníc s hruškovitým (bankovitým) profilom (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 55-59, obr. 10: 3*). Jej spodná, teda zásobná časť mala takmer guľovitú formu s konvexným dnom a objemom cca 3,8 m³. Z jej zúženého valcovitého hrdla s priemerom 80 cm sa v podloží zachovala iba dolná časť, nakoľko hornú časť z tmavo sfarbenej vrstvy odstránili zemné stroje.

Obr. 5. Branč. Plány hrobov. 1 - hrob 106; 2 - hrob 138; 3 - hrob 274.

Do skupiny so známym spôsobom využitia patrí aj objekt 134. Vyznačuje sa obdĺžnikovým pôdorysom so zaoblenými nárožiami a plochou 1 m² (obr. 2: 7). Sypká hlinitá výplň s vysokým obsahom popola a uhlíkov, s prepálenými stenami, kameňmi a zvieracími kosťami priradujú túto plytkú vaňovitú priehlbeň k tzv. pražiacim jamám. V konvexne prehnutých jamách uvedeného typu so štandardnými rozmermi býval zakladaný spodný oheň. Jeho plameň rozpaľoval hlinené pekáče využívané na praženie nedozretých obilnín, na sušenie zvlhnutého zrna. Uvažuje sa však aj o pečení chleba a placiek (Hanuliak 1989, 159; Kudrnáč 1981, 211). M. Ruttkay (2002, 267) pripúšťa aj ďalšie možnosti využitia opisovaných objektov. V dosiaľ známych zmienkach z odbornej literatúry nebola spomenutá možnosť využitia takýchto jam s horiacim otvoreným ohňom priamo na varenie na voľnom priestranstve sídliskovej plochy po vzore letných kuchýň. S využitím na tento účel môžeme rátať najmä v letnom období, keď bolo nadbytočné využívať v obytných interiéroch na varenie kamené a hlinené pece.

Funkčná časť objektu 141 mala mierne oválny tvar s plochou 3,9 m² (obr. 3: 3). Steny klesali k rovnému dnu v hĺbke 75 cm. Táto časť bola zo severnej stra-

ny sprístupnená plytkým jazykovitým výbežkom. Napriek tomu, že funkčná časť objektu mala objem 1,8 m³, teda vcelku bežný pri obilných zásobniciach (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 55, 56; Nekuda, V. 2000, 73), nadmerne široký otvor v hornom obryse určite nebol vhodný na zimné uskladňovanie obilnín. Reálnejšia je predstava o krátkodobom či strednodobom uskladňovaní takýchto produktov, prípadne iných potravinových zložiek (Vignatiiová 1992, 31), ktoré boli chránené vrstvou hlíny alebo len jednoduchým zastrešením. Pri takomto spôsobe prekrytia pôdorysu sa v tomto priestore mohli vykonávať aj jednoduché výrobné činnosti (Hrubý 1965, 140-144). Prípadné ustajnenie dobytku počas kritických úsekov zimného obdobia predstavuje síce lákavú alternatívu, ktorú by však museli podporiť relevantné doklady (Hanuliak 2007b, 341, 342). Pri opisovanom objekte nemožno prehliadnúť značnú plošnú výmeru, takmer identickú s minimálnou hodnotou stanovenou pre obytné objekty B. Dostálom (1975, 39). Využívanie objektu 141 ako obydlija spochybňujú aj oblúkovito zošikmené steny, ktorými sa úžitková plocha z hornej úrovne zásadnejšie redukuje pri jeho dne.

Základné informácie o jamovitom objekte 188 nepravidelného tvaru, so stupňovitým dnom

a štandardnou sterilnou výplňou neprehrádzajú spôsob jeho využitia (obr. 4: 3). Okrem skladovacej funkcie však prichádzajú do úvahy aj iné možnosti. S určitosťou nemohlo ísť o tzv. exploatačnú jamu vyhlbenú iba kvôli získaniu hlinitého materiálu, ako o tom uvažuje I. Bóna (1973, 33) v prípade identického objektu z Dunajúvára. Viaceré nepravidelnosti v tvare a rozmeroch analyzovanej jamy možno považovať aj za doklad o započatom výkope obilnej zásobnice. Z dôvodov ukončenia tejto činnosti vplyvom nezistiteľných okolností nemohol tento priestor nadobudnúť štandardné znaky obilníc. Objekty s príbuznými vonkajšími znakmi z Mužly-Čenkova (objekty 331, 431, 552; Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, tab. 20; 31; 35) vylučujú náhodnosť objavenia sa takýchto jám. S potrebnou dávkou rezervy sa dajú zlučiť s variantným typom kužeľovitých zásobníc (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 56, obr. 11: F).

Hroby

Prítomnosť skeletov ľudských jedincov na spracúvanom sídlisku nie je na prvý pohľad prekvapivá. Avšak už z prvého posúdenia zaznamenaných skutočností vyplynie potreba prístupit' k ich následnému vyhodnoteniu s istou opatrnosťou. Jedným z dôvodov je skutočnosť, že evidované hroby nepredstavujú súčasť občinového pohrebiska. Nebolo tu totiž preukázané sústredené skupinové pochovávanie zomrelých v zomknutom priestore, typické pre pohrebisko (obr. 2). Naopak, išlo o osamotené hroby nerovnomerne rozptýlené v sídliskovom areáli vo vzdialenosti 40, 60 a 105 m od seba.

Do hrobu 106 bol s veľkou pravdepodobnosťou uložený nedospelý jedinec (obr. 5: 1). Všetky steny jeho hrovej jamy boli zošíkmené k rovnému dnu. Pohrebný inventár chýbal. Ten absentoval aj v hrobe 138 (obr. 5: 2), v ktorom bola vyššie uložená horná polovica skeletu zničená buldozérrom pri odstraňovaní nadložných vrstiev zeminy. Počas tohto zásahu však mohli byť zo západnej časti hrovej jamy odstránené aj rôzne predmety materiálnej kultúry. Pre chýbajúcu lebku nemohol byť potvrdený predpoklad odborníkov, že išlo o dospelú ženu.

Z uvedených príčin treba oceniť objavenie predmetov pohrebného inventára pri dospelom mužovi z hrobu 274 (obr. 5: 3). Kolekciu týchto nálezov tvorí vo fragmentoch zachovaný dlhý a stredne dlhý nôž, ocielka, tri kresacie kamienky a vysoká hrncovitá nádoba (obr. 7: 13; 8: 4-9). Z dokumentačných záznamov vyplýva, že telesné zvyšky tohto jedinca boli uložené do obilnej zásobnice označenej ako objekt 171. Črepový materiál z doby

rímskej, získaný z hornej vrstvy výplne, rozhodol o tom, že táto jama bola pôvodne zaradená medzi iné zásobnice z germánskej fázy osídlenia lokality (Kolník/Varsik/Vladár 2007, 114). Na základe jednotného sfarbenia výplne obilnice, uloženia zomrelého priamo na jej konvexné dno a vzhľadom na tvar účelovo upraveného otvoru v hrdle jamy bolo možné zmeniť pôvodné chronologické zaradenie objektu.

V stručnosti uvedené momenty nie sú v danom smere rozhodujúce. Potrebnú presvedčivosť získajú vtedy, ak sa zlúčia, aby sa mohli navzájom dopĺňať. V takejto kombinácii spochybnia možnosť, že vo včasnom stredoveku mohlo byť na pôvodné konvexné dno obilnej zásobnice zo včasnej doby historickej uložené telo zomrelého jedinca. Pri inhumácii vykonanej týmto spôsobom by musela byť baňatá časť zásobnej jamy prázdna, pretože polkruhové výklenky konča hlavy a chodidiel zomrelého mohli byť vyhlbené iba do stien v dutom priestore. Aj hrncovitá nádoba, nájdená pri pravom pleci zomrelého, sa mohla v takejto pozícii ocitnúť v priestore, ktorý nebol zasypávaný hlinou. Nezaplnený priestor súčasne dovoľoval telo zomrelého uložiť tak, aby neležalo v osi rozšíreného hrdla zásobnice, ale aby bolo odsunuté bokom a vychýlené o uhol 125°. Ak by však bolo vnútro zásobnice úplne zasypané vo včasnej dobe historickej, na inhumáciu potrebná hrobová jama by mala obdĺžnikový tvar a rovné dno. V prípade zasypaného vnútra jamy, by musela byť úplne odstránená jej hlinitá výplň v objeme až 3,8 m³, čo by predstavovalo fyzicky náročný výkon, sťažený vyhadzovaním zeminy z hĺbky cez úzky otvor. Jeho pôvodný kruhový tvar s priemerom 80 cm bol síce účelovo rozšírený do oválu s rozmermi 140 x 90 cm, avšak dôvody takejto úpravy neboli motivované vyhadzovaním zeminy, ale potrebou pietne presunúť otvorom dovnútra jamy telesné zvyšky zomrelého. K uvádzaným indiciám treba pripojiť aj sfarbením a štruktúrou homogénnu skladbu zásypovej zeminy zo sivo sfarbenej sídliskovej vrstvy z doby rímskej, získanej z najbližšieho okolia zásobnice.

Po vykonaní tejto korekcie sa pertraktovaná obilná zásobnica stane jediným objektom tohto funkčného využitia na vyhodnocovanom veľkomoravskom sídlisku. Súčasne sa pripojí k ďalším 27 súvekým objektom z 13 lokalít na území Slovenska, do ktorých boli počas 9.-10. stor. umiestnené telá zomrelých. Prípady tohto druhu sa v prevahe doložili v sídliskových areáloch, kde tvoria prirodzený diel v škále iných typov sídliskových objektov. Výrazná väčšina z nich patrila k hlbším zásobniciam. Medzi zomrelými boli zhruba v rovnakom pomere zastúpení dospelí oboch pohlaví, iba výnimočne aj deti. Na

jedincovi z objektu 171 z Branča neboli zaznamenané výraznejšie formy anomálií príznačného druhu (obr. 5: 3). K nim napríklad patria výnimočnosti v uložení trupu, končatín a zámerné porušenia celistvosti skeletov. Prikladanie predmetov pohrebného inventára bolo výnimočné. Na druhej strane je isté, že deponovanie ľudských jedincov z príslušnej komunity do znefunkčnených sídliskových objektov muselo mať vo včasnom stredoveku pragmatické opodstatnenie. Takáto forma inhumovania zomrelých sa s určitou nevykonávala náhodne alebo svojvoľne, bez objavenia sa závažnejších momentov (Hanuliak 2004, 40, 41).

Nálezové okolnosti zaznamenané v objekte 171 z brančského sídliska presviedčajú o tom, že tento dospelý muž vysokého veku a robustnej postavy nie je typickým reprezentantom potupného spôsobu inhumácie. Jeho telesné zvyšky boli do znefunkčnenej zásobnice uložené z iných príčin, ktoré sa nedajú v potrebnej miere priblížiť. Avšak telo uložené v pietnej polohe na chrbte bez neprirodzeného pokrčenia končatín spolu s priloženými predmetmi nadštandardnej sociálnej a ekonomickej hodnoty poukazujú na jeho popredné postavenie v komunite. Jej členovia mohli využiť netypické vloženie do zásobnicovej jamy možno iba preto, aby k pochovaniu došlo urýchlene a aby pritom ušetrili námahu potrebnú na vyhlásenie tradičnej hrobovej jamy nadštandardnej kubatúry. Iným dôvodom mohli byť aj neprirodzené či podozrivé okolnosti úmrtia tohto muža. Ich príčinami mohol byť počas života bezúhonný a významný jedinec označený za takého, ktorý ohrozoval životné istoty pozostalých z príslušného sídliska (Hanuliak 2007a, 95-97).

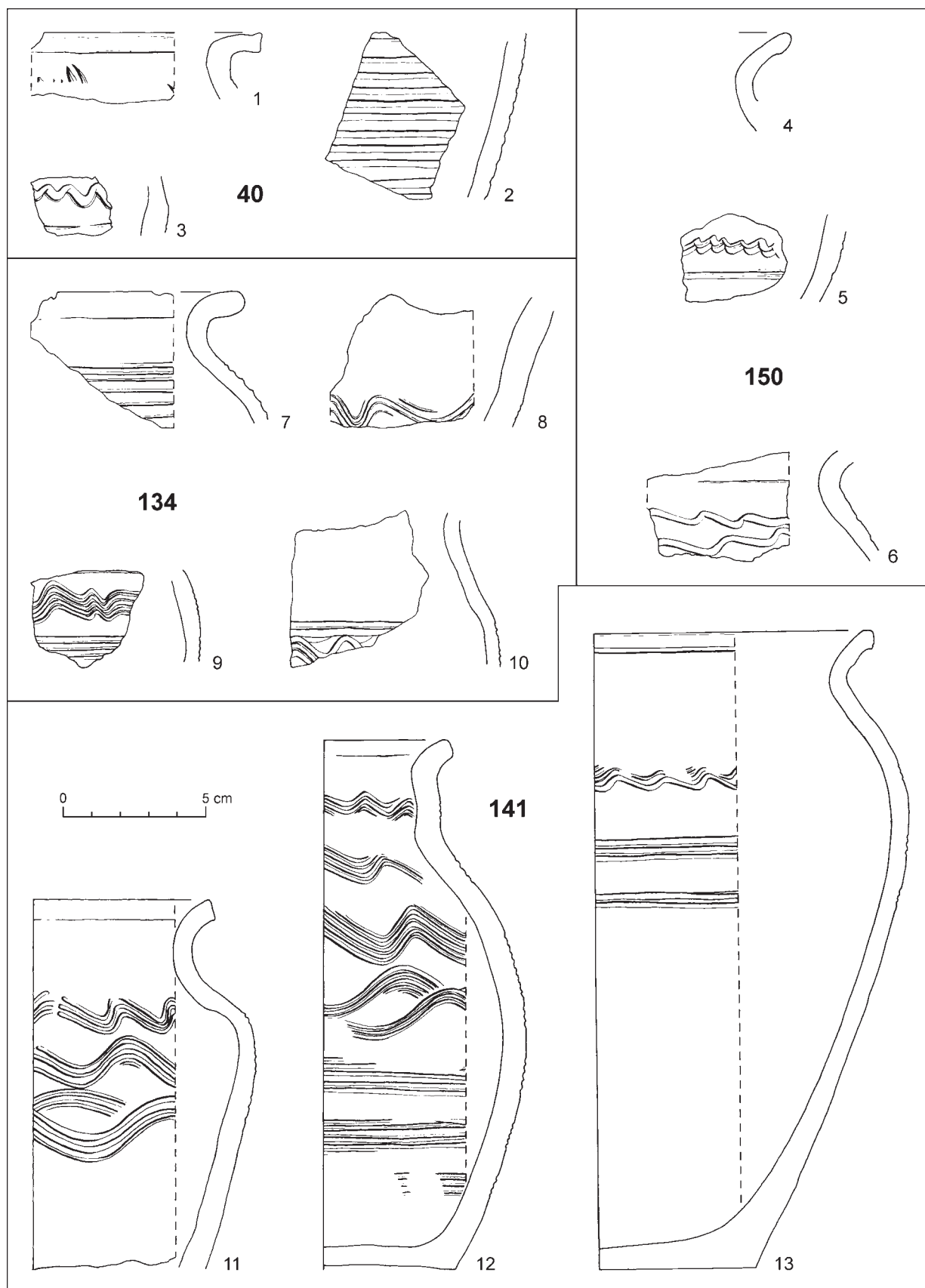
K výnimočným formám inhumácie patria aj hroby nesystematicky rozptýlené v sídliskových areáloch mimo súvekých občinových pohrebísk. Do tejto kategórie by sa dali zaradiť aj hroby 106 a 138 z Branča (obr. 5: 1, 2). Na území Slovenska evidujeme takéto hroby z 35 nálezísk. Podľa výsledkov bádania boli do nich uložení predovšetkým jedinci, ktorí boli po závažnom porušení niektoej z noriem zvykového práva vylúčení z komunity. Prišli tak o možnosť byť pochovaní s ostatnými jej členmi na pohrebisku príslušného sídliska. K sprievodným znakom takýchto hrobov patria ich menšie hĺbky spolu s rozkolísanou orientáciou pozdĺžnych osí hrobových jam, sporadickým výskytom pohrebného inventára a nepravidelnosťami v uložení tiel (Hanuliak 2006, 372-376). Dva uvádzané prípady z Branča patria do kolekcie hrobov tejto kategórie, aj keď v nich opäť neboli preukázané výnimočné znaky výraznejšej intenzity. Podľa umiestnenia hrobov v sídliskovom areáli ani jeden nemožno označiť za súčasť občinového pohrebiska (obr. 2).

MATERIÁLNA KULTÚRA

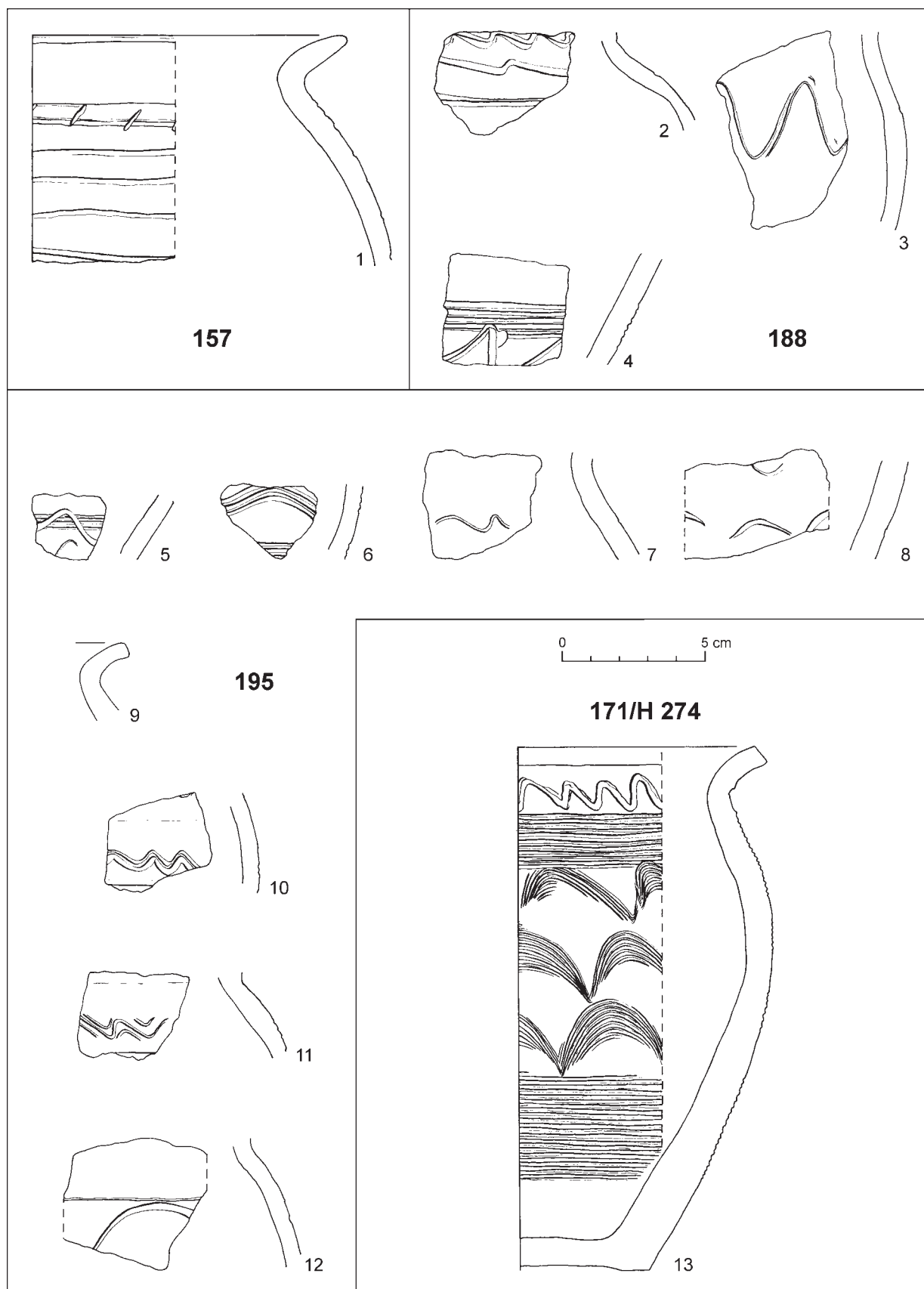
Nálezy tejto kategórie zo sídliskových objektov majú vo vyhodnocovanej pramennej báze iba nepočítateľné a typovo nadmerne obmedzené zastúpenie. Početnejší výskyt keramických nálezov neprekvapuje. Avšak aj táto skupina pozostáva iba z dvoch celých a jednej neúplnej nádoby a zo 47 črepov (obr. 6; 7). Voči kolekciami z iných súvekých lokalít je fragmentárnosť tejto skupiny neúmerne vysoká. Potvrdzuje to napríklad päť zlomkov z ústia, z ktorých iba jediný, z objektu 157, má potrebnú veľkosť, pripúšťajúcu zmeranie priemeru tejto časti nádoby (obr. 7: 1). Zo 17 črepov pokrytých výzdobou pochádza osem kusov z podhrdlia, tri sú z hornej časti a šesť z dolnej časti pláňa stien, zlomok dna chýba (obr. 6: 1-10; 7: 1-12). O čosi početnejšie sú nezdobené keramické nálezy. Zaevidovaných bolo celkom 25 fragmentov, no ich vypovedacie schopnosti sú veľmi obmedzené.

V porovnaní s touto zlomkovitou kolekciou predstavujú tri nádoby z objektu 141 skutočnú výnimku. Ako jediné majú schopnosť priblížiť rámcovú predstavu o keramickom riade používanom na analyzovanom sídlisku. Prvá z hrncovitých nádob má menej obvyklý situlovitý tvar s výrazne zalomenými líniami v mieste maximálneho vydutia (obr. 6: 11). Aj napriek chýbajúcej spodnej časti s dnom možno po dodatočnej rekonštrukcii zakrivenia tela zaradiť nádobu medzi nízke tvary (Hanuliak 1998, 59). Druhá hrncovitá nádoba má vajcovité telo a pripája sa k vysokým tvarom (obr. 6: 13). Do tejto kategórie patrila zrejme aj nádoba z objektu 157, ktorej rozmernejší črep dosahoval v mieste ústia priemer 22 cm (obr. 7: 1).

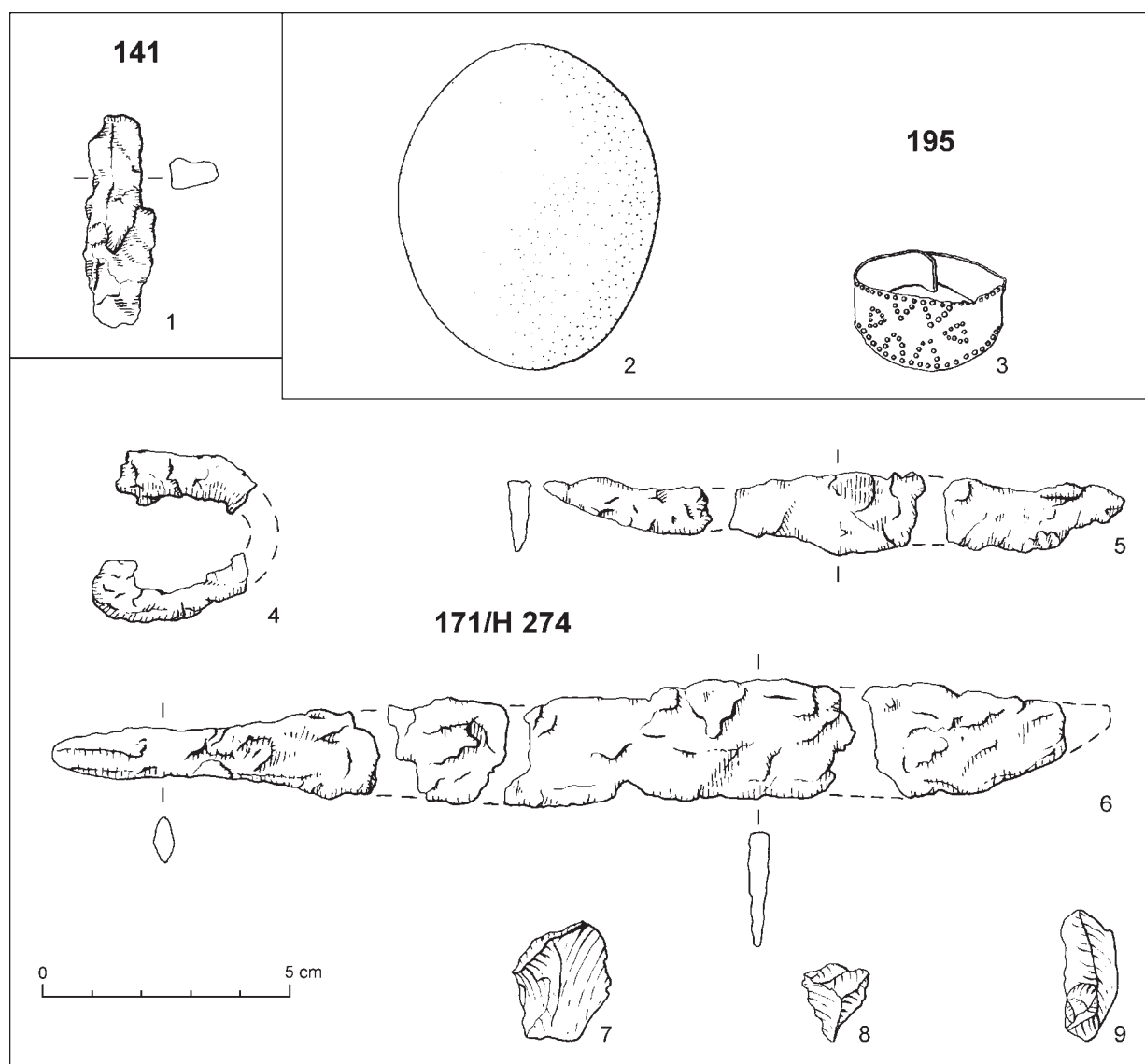
Vo vyhodnocovanej kolekcii z brančského sídliska, ako aj v dosiaľ známých keramických súboroch z územia Slovenska, má výnimočné postavenie fľašovitá nádoba (obr. 6: 12). Podľa metrických údajov a tektoniky pláňa stien sa radí do skupiny netradičných foriem. Nepatrí síce k nádobám tzv. antických tvarov, ani k ich napodobeninám zhotovovaným v autochtónnom prostredí. S touto skupinou ju spája iba červenohnedá farba vonkajšieho povrchu tela (Hanuliak 2005, 71, obr. 1). Podľa vonkajších znakov stojí najbližšie k tejto nádobe exemplár z Cífera, ktorý bol pôvodne uložený v hrobe (Hanuliak 2004, 259, tab. XVIII: 18). Jeho určujúce zložky prezrádzajú premyslený výrobný postup s precízne aplikovanou výzdobou, ktoré treba spojiť s patričnou remeselnou zručnosťou a rutinnou obratnosťou zhotoviteľa. Aj keď má nádoba z brančského objektu rytú výzdobu vyhotovenú s nižšou dôslednosťou, určite nebola predurčená k bežným kuchynským účelom ako hrncovitá nádoba. Ak bola využívaná na uskladňovanie a transport kvapalných látok, určite nešlo o prostú

Obr. 6. Branč. Výber keramických nálezov z objektov 40, 134, 141, 150.

Obr. 7. Branč. Výber keramických nálezov z objektov 157, 188, 195 a z hrobu 274.

Obr. 8. Branč. Výber predmetov materiálnej kultúry z objektov 141, 195 a z hrobu 274.

vodu, ale o hodnotnejšie druhy tekutín, využívané napríklad aj pri magicko-kultových obradoch (Hanuliak 2005, 74, 75). Takéto funkčné predurčenie nespochybňuje zistenie, podľa ktorého bola táto nádoba na základe technologicko-výrobných znakov a charakteru výzdoby vyhotovená rovnakým hrnčiarom ako nízka nádoba z tohto objektu bez zachovaného dna (obr. 6: 11).

Vysoká hrncovitá nádoba vajcovitej formy, nájdená spolu s dvomi predchádzajúcimi nádobami, je zhotovená z keramickej hmoty iného zloženia, odlišnou výrobnou technikou a jej výzdoba bola robená iným typom hrebeňa. Vyššia miera rozdielnosti v parametroch technologicko-výrobných znakov, postrehnutá v črepovom materiáli, nemusí byť preto prekvapivá. Rôznorodé sú aj použité zá-

kladné výzdobné motívy a ich kombinácie. Napriek tomu pomer exemplárov zdobených viaczubým hrebeňom a exemplárov vyzdobených jednozubým nástrojom zostáva vzácné vyrovnaný. V zložení keramickej hmoty, kvalite vypálenia a farebnosti povrchu sa nezaznamenali zásadnejšie rozdiely. Možno aj preto, lebo sa ich kvalita vyhodnocovala iba prostým pozorovaním, bez využitia analytických metód prírodných a technických vied. Aj pri takomto nenáročnom prístupe sme zistili, že početnosť výskytu keramickeho materiálu nie je v žiadnom vzťahu k spôsobu využitia sídliskových objektov, k plošnej výmere ich pôdorysov a kubatúre. Nepreukázal sa teda vyšší počet keramickejších nálezov v objektoch hospodárskeho využitia ako v obytných objektoch. Pri absencii pravidla tohto

druhu, postrehnutého na niektorých lokalitách, ani neprekvapí, že tri exempláre celých nádob vysokej ekonomickej hodnoty, používané nesporne v niektorej domácnosti, boli nájdené v zásobnej jame s rozšíreným zaobleným ústím.

Okrem keramických nálezov sú zvyšné predmety materiálnej kultúry nadmerne sporadické. K nim patrí aj 4,3 cm dlhý fragment z držadla vedierka s odlomeným závesným uškom, pochádzajúci z objektu 141 (obr. 8: 1). Vajcovitý kameň z červenej žuly, získaný z objektu 195 (obr. 8: 2), mohol byť pôvodne používaný ako drvič patriaci k tretej kamennej podložke. Vo výplni tohto objektu sa našiel aj prsteň (obr. 8: 3). Ide o vzácny nález nielen preto, lebo sa zachoval v neporušenom stave, ale i pre veľkú zriedkavosť výskytu akýchkoľvek typov šperkov v sídliskovom prostredí. V našom prípade ide o prsteň vyrobený z bronzového pásika, ktorý sa k nespojeným koncom plynule zužuje. Obvodové línie pásika sú zdobené vybiňanými jamkami. V najširšej časti tela bolo rovnakou technikou zhotovených aj šesť trojuholníkov usporiadaných do obdĺžnikovej formy pripomínajúcej štítok. Opísaný variant sa nedá zaradiť do dosiaľ známej typologickej škály veľkomoravských prsteňov pochádzajúcich z pohrebiskového prostredia (Hanuliak 2004, 175, 176). Je to tak azda aj preto, lebo tento exemplár bol zhotovený v rurálnom prostredí menej zručným výrobcom. V súlade s tým bola aplikovaná nenáročnejšia výrobná a výzdobná technika, pričom vznikol produkt špecifického vzhľadu, imitujúci pásikové prstene s úzkym kosoštvorcovým štítom.

Predmety materiálnej kultúry, nájdené pri zomrelom z objektu 171, majú charakter tradičných zložiek pohrebného inventára (obr. 8: 4-9). Pri ich detailnejšom posudzovaní však možno okrem štandardných postrehnúť aj niekoľko menej obvyklých prvkov. K nim napríklad patrí aj zriedkavosť ukladania keramických nádob do blízkosti pravého pleca zomrelého (obr. 5: 3). Tie bývajú, tak ako aj iné druhy potravinových príloh, zvyčajne umiestňované do okolia chodidiel dolných končatín pochovaných. Aj nádobu patriacu k vysokým tvarom predurčeným na varenie prikladali pozostalí v hojnej miere k dospelým ženám. Samotná nádoba patrí z technického hľadiska ku kvalitným výrobkom. Väčšiu časť povrchu jej tela pokrýva výzdoba viacnásobných horizontálnych pásov a girland, pričom na hrdle je umiestnená vlnovka vyrytá iba jednohrotým nástrojom (obr. 7: 13). Spoločný výskyt dvoch nožov patrí k menej častým zjavom. Ak sa však v hrobej prílohe nájdu, majú rozdielnu dĺžku. Exempláre dlhých nožov nadobúdajú v takýchto hrobách funkciu militárií, ktoré sú indikátorom vyššieho sociálneho statusu zomrelých (Hanuliak 1998, 57, 59, 63). Zachovanie sa oboch nožov v zlomkovitom stave

ešte neznamená, že boli v takomto stave umiestnené aj k pochovanému mužovi v objekte 171. V prípade ocielky išlo s istotou o nefunkčný zlomok. Tri kresacie kamienky však presvedčajú o tom, že aj takáto ocielka mala pre zomrelého naplňať reálne poslanie a spolu s ostatnými predmetmi mu mala poslúžiť na ceste do záhrobia (Hanuliak 2004, 121, 130, 131).

CHARAKTERISTIKA OSÍDLENIA

V prípade brančského sídliska sa tiež potvrdilo očakávanie o navýšení informačnej hodnoty poznatkov po prepojení vypovedacích schopností jednotlivých zložiek pramenne bázy, získaných počas ich analýzy. V prípade rozlohy sídliskového areálu, stanoveného podľa pozície objektov a hrobov na 4800 m², netreba vidieť neúmerne nadsadenie hodnoty ani po prihliadnutí k ich doloženému počtu. Ide o logicky vymedzený priestor, v ktorom sa v minulosti odohrával každodenný život obyvateľov osady, a to bez ohľadu na to, či mohli byť informácie o tom relevantným spôsobom potvrdené v konkrétnych nálezových situáciách, alebo sa doklady tohto druhu stratili účinkom druhotných faktorov. Vyčíslená hodnota je pritom minimalizovaná, pretože v rámci nej nefiguruje plocha priliehajúca bezprostredne k pravému brehu starého koryta rieky Nitry (obr. 1; 2).

V porovnaní s plošnou výmerou sídliskového areálu sa zdá byť početnosť sídliskových objektov prekvapivo nízka. V ich štandardnej zostave absentujú najmä plytko zahĺbené jamovité objekty kruhovej dispozície, využívané vo včasnom stredoveku na krátkodobé uskladňovanie poľnohospodárskych produktov či iného druhu zásob (Kouřil 1994, 97; Šalkovský 1998, 26; Vignatiová 1992, 31). Ich početnosť by mala byť podľa uznávaného pomeru obytných objektov a objektov hospodárskeho využitia oveľa vyššia (Ruttikay 1998, 42). Príčinou ich nedostatku na brančskom sídlisku mohla byť skutočnosť, že do veľkomoravskej etapy osídlenia boli zaradené iba objekty s výskytom charakteristických zložiek materiálnej kultúry, čo vysvetľuje tiež absenciu objektov bez nálezov. Tie boli začlenené do iných horizontov osídlenia lokality.

Na ilustráciu možno uviesť plytké jamovité objekty 38, 48, 49, 50 a 62 z okolia obytnej polozemnice 40, ktoré boli pripojené k objektom z doby rímskej. Do spomenutého časového úseku boli zaradené aj jamovité objekty 103 a 124, ktoré boli vyhlbené v zdanlivo neosídlenom segmente veľkomoravského sídliska, ležiacom medzi obytnou polozemnicou 40 a pražiacou jamou 134 (Kolník/Varsik/Vladár 2007, obr. 5; tab. 175; 176). Po vykonaní rektifikácie v datovaní sporných

objektov a ich začlenení do včasnostredovekého obdobia sa vytráti nielen prázdny sídliskový priestor, ale súčasne sa preukáže užší vzťah polozemnice 40 k severnejšie ležiacim objektom a zdôrazní sa jednosť ich datovania.

Rozpätie chronologického úseku používania tejto lokality možno priblížiť iba hypoteticky. Dôvodom neistoty v datovaní je nízka vypovedacia schopnosť evidovanej škály materiálnej kultúry, vychádzajúca z nadmernej fragmentárnosti a nízkej početnosti keramických nálezov. Spomedzi tradičných zložiek sa napríklad nedá v analýzach využiť typologická klasifikácia okrajovej profilácie ústia nádob, ale iba motívov rytej výzdoby. Ich charakteristické typy a kombinácie, vyhotovené viaczubým hrebeňom i jednohrotým nástrojom, evidujeme v keramických súboroch zo sídliskovej aglomerácie zo Starého Města, z Břeclavi-Pohanska a z Mikulčíc počas staršieho i mladšieho úseku veľkomoravského obdobia (Galuška 1995, 104, 105, obr. 1-4; Macháček 2001, 210, obr. 177-185; Poláček 1995, 154, obr. 8-12).

Z brančského súboru sa sčasti vymyká iba fragment hornej časti nádoby, pokrytý na podhrdlí šiestimi obežnými líniami doplnenými pásom šikmých vrypov (obr. 7: 1). Vzhľadom na to, že k zvýšenej obľube tohto motívu dochádza na niektorých lokalitách počas 10. stor. (napr. Staňa 1994, 278, obr. 13: 1; 14: 3), mohol by sa tento fragment označiť za najmladší v rámci spracúvaného sídliska. K opatrnosti v tomto smere nabádajú nádoby uložené vo veľkomoravských hrobách na lokalitách Nitra-Staré Mesto-Štúrova ul. 32, Tvrdošovce-Kerektó a Čakajovce (Hanuliak 2004, tab. LXIV: 2; XCV: 5; Rejholcová 1995, tab. LXVI: 3; CXXVIII: 2), ktoré boli na základe vnútornej chronológie pochovávaní zaradené do staršieho i mladšieho úseku veľkomoravského obdobia. Na opevnenom sídlisku z Mužly-Čenkova bola prítomnosť vyhodnocovaného motívu zaznamenaná na keramike z 19 objektov. Spomedzi nich sa dali chronologicky špecifikovať objekty 24, 227, 279, 328 a 362, patriace takisto do spomenutých dvoch časových úsekov (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, obr. 25; tab. 50: 5; 73: 9; 84: 6, 7; 95: 3; 103: 1). Vďaka uvedeným analógiám sa nepotvrdilo neskoré datovanie črepu z objektu 157 (obr. 7: 1).

Predostreté možnosti chronologického zaradenia keramických nálezov presvedčajú o tom, že všetky sídliskové objekty s ich výskytom pochádzajú na brančskom sídlisku z rovnakého chronologického úseku. Rozmiestnenie objektov na ploche spresňuje, že toto osídlenie malo neprerušený jednofázový priebeh, ktorý je ideálnym spôsobom stotožniteľný s mladším úsekem veľkomoravského obdobia z tretej tretiny 9. stor. Počas neho sa dá logicky očakávať pretrvávajúce tradičných výzdobných prvkov zo

staršieho úseku veľkomoravského obdobia (výzdoba viaczubým hrebeňom) s výskytom progresívnejších motívov (výzdoba jednohrotým nástrojom), výraznejšie sa presadzujúcich v mladšom úseku veľkomoravského obdobia.

Hypoteticky stanovené obdobie používania lokality nespochybňujú ostatné predmety zo získanej kolekcie nálezov. Majú obmedzenú početnosť, úzku typovú škálu a nízku datovaciu schopnosť (obr. 8). Výnimku z tohto štandardu nepredstavuje ani bronzový prsteň z objektu 195 (obr. 8: 3). Dôvodom je výnimočnosť jeho tvaru, chýbajúceho v známych kolekciách pohrebného inventára, v rámci ktorých bývajú niektoré exempláre chronologicky citlivejšie ako v sídliskovom prostredí. Do tejto kategórie, žiaľ, nepatria predmety nájdené pri dospelom mužovi uloženom v objekte 171 (obr. 8: 4-9).

Podľa uznávaného rozpätia strednej dĺžky života príslušníkov včasnostredovekých populácií, stotožňujúceho sa s predpokladanou trvácnosťou obytných objektov (Kuna/Profantová 2005, 226, 227), možno uvažovať o používaní brančského sídliska približne počas troch decénií. Tento relatívne krátkodobý úsek, zlučiteľný s poslednou tretinou 9. stor., sa mohol pričiniť o prísne líniové usporiadanie objektov. S výnimkou hrobu 106 (obr. 2) boli ostatné hroby a objekty zoradené v páse so šírkou 16 m. Chýba akýkoľvek náznak vytvárania ich zhľukov. Tie môžu v prípade obydľí vzniknúť účinkom vnútorného princípu dištančného modelu, uplatňovaného pri umiestňovaní mladších obydľí na dlhodobejšie osídlených lokalitách (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 60-62, 66).

Počet trvalo obývatel'ných polozemnic naznačuje, že v tomto areáli mohli súčasne žiť tri párové rodiny s ich potomkami. Mohlo ísť o komunitu, ktorá mala zhruba 15 členov (Kuna/Profantová 2005, 228). Realnosť tohto odhadu môže sčasti podporiť obilná zásobnica 171 s objemom 3800 litrov. Pri očakávanom zhodnotení obilnín výsevom na 2,5 násobok pôvodnej hodnoty a po odrátaní potrebného množstva zrnín na budúcoročnú úrodu zostal zrejme členom komunity nadprodukt v objeme 5700 litrov. Pri štandardných stravovacích nárokoch so 400 litrami cereálií na osobu (Kudrnáč 1962, 693; Nekuda, V. 2000, 106) je to dostatočné množstvo na obživu 14 ľudí. Ich počet mohol byť aj vyšší, pretože komunita pozostávala pravdepodobne z vyššieho počtu detských jedincov s nižšími nárokmi na množstvo potravy. So stanovenou dĺžkou používania brančského sídliska a početnosťou žijúcej populácie korešponduje aj počet jedincov pochovaných na lokalite. Túto skutočnosť pomáhajú zrealizovať prepočty zohľadňujúce výsledky historicko-statistických analýz N. G. Gejvala (1960, 57). Podľa nich ročne zomierala časť stredovekej populácie,

predstavujúca hodnotu 4-5 promile. Po zohľadnení tohto koeficientu by z 15-člennej brančskej populácie mohli 2-3 jedinci zomrieť prirodzeným spôsobom v maximálne dlhom časovom slede za 30-35 rokov. Ak došlo k náhlemu úmrtiu následkom rôzneho onemocnenia, zdravotných komplikácií či poranení, zomreli títo jedinci zrejme v oveľa kratšom časovom rozpätí.

V predchádzajúcich častiach príspevku bolo komplexne vyhodnotené veľkomoravské sídlisko.

Poznatky získané analýzou pramenného materiálu sú v mnohých smeroch určite zaujímavé. Ich obsah prispieje k rozšíreniu doterajších poznatkov o súvekých sídliskách s malým počtom objektov a obmedzenou škálou materiálnej kultúry. Zároveň sa ukázalo, že ich nepočetnosť a obmedzenosť, evokujúca obavu z nižšej úrovne prínosnosti, by nemala byť v súčasnosti dôvodom nezáujmu o odborné vyhodnotenie lokalít tejto kategórie a o oficiálne zverejnenie získaných výsledkov.

LITERATÚRA

- Bóna 1973 - I. Bóna: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Danújvárosban. Budapest 1973.
- Dostál 1975 - B. Dostál: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- Dostál 1987 - B. Dostál: Stavební kultura 6.-9. století v ČSSR. Arch. Hist. 12, 1987, 9-32.
- Frolec 1987 - V. Frolec: Vesnická stavební kultura mezi středověkem a novověkem. Arch. Hist. 12, 1987, 47-83.
- Fusek 2000 - G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. Slov. Arch. 48, 2000, 101-158.
- Galuška 1995 - L. Galuška: Keramik des Marchtyps. In: L. Poláček (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internat. Tagungen Mikulčice 2. Brno 1995, 97-106.
- Galuška 2004 - L. Galuška: Slované - doteky předků. O životě na Moravě v 6.-10. století. Brno 2004.
- Gejvall 1960 - N. G. Gejvall: Westerhus. Medieval Population and Church in the Light of Skeletal Remains. Lund 1960.
- Hanuliak 1989 - M. Hanuliak: Praveké, včasnodejinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. Slov. Arch. 37, 1989, 151-212.
- Hanuliak 1992 - M. Hanuliak: Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.-12. storočia v Chľabe a ich význam. Arch. Hist. 17, 1992, 337-347.
- Hanuliak 1998 - M. Hanuliak: Reálne faktory a ich účasť pri vystrojovaní hrobov v 9. až 12. storočí. Slov. Arch. 46, 1998, 55-69.
- Hanuliak 2004 - M. Hanuliak: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004.
- Hanuliak 2005 - M. Hanuliak: Netradičné formy nádob z veľkomoravských pohrebiskových lokalít. Štud. Zvesti AU SAV 38, 2005, 71-78.
- Hanuliak 2006 - M. Hanuliak: Výnimočné formy inhumácie v stredoveku a novoveku. Arch. Hist. 31, 2006, 371-385.
- Hanuliak 2007a - M. Hanuliak: Duchovná zložka každodenného života veľkomoravských Slovanov. In: E. Nemcová/J. Pišová (Ed.): Cyril a Metod - Slovensko a Európa. Trnava 2007, 88-97.
- Hanuliak 2007b - M. Hanuliak: Vrcholnostredoveká osada v Beckove. Arch. Hist. 32, 2007, 335-349.
- Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993 - M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla-Čenkov. I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993.
- Hrubý 1965 - V. Hrubý: Staré Město. Velkomoravský Velehrad. Praha 1965.
- Kudrnáč 1962 - J. Kudrnáč: Otázka velikosti zázemí k výživě člověka v době hradištní. Arch. Rozhledy 14, 1962, 693-697.
- Kudrnáč 1981 - J. Kudrnáč: Několik upozornění k tzv. pražnicím. Arch. Rozhledy 33, 1981, 209-211.
- Kolník/Varsik/Vladár 2007 - T. Kolník/V. Varsik/J. Vladár: Branč. Germánska osada z 2. až 4. storočia. Nitra 2007.
- Kouřil 1994 - P. Kouřil: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno - Český Těšín 1994.
- Kuna 2005 - M. Kuna: Objekty a struktura obytného areálu. In: M. Kuna/N. Profantová a autorský kolektiv: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005, 103-138.
- Kuna/Profantová 2005 - M. Kuna/N. Profantová: Ekonomika a sociální struktura areálu. In: M. Kuna/N. Profantová a autorský kolektiv: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005, 226-242.
- Macháček 2001 - J. Macháček: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno 2001.
- Nekuda, R. 1994 - R. Nekuda: Obytné objekty ve světle archeologických výzkumů raně středověkých vesnických sídlišť na Moravě. Arch. Hist. 19, 1994, 349-365.
- Nekuda, V. 2000 - V. Nekuda: Mstěnice. Zniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno 2000.
- Pitterová 1970 - A. Pitterová: Příspěvek k otázce rekonstrukce nosného systému střechy staroslovanských zemnic. Sbor. Národ. Muz. Praha. A - Hist. 24, 1970, 120-137.
- Pleinerová 2000 - I. Pleinerová: Die altslawische Dörfer von Březno bei Louny. Praha - Louny 2000.
- Poláček 1995 - L. Poláček: Altes Gliederungssystems der Mikulčicer Keramik. In: L. Poláček (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Internat. Tagungen Mikulčice 2. Brno 1995, 131-202.

- Rejholcová 1995* - M. Rejholcová: Pohrebisko v Čakajovciach (9. -12. storočie). Katalóg. Nitra 1995.
- Ruttkey 1990* - M. Ruttkey: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. Arch. Hist. 15, 1990, 337-348.
- Ruttkey 1997* - M. Ruttkey: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám L. Nekudu. Brno 1997, 237-249.
- Ruttkey 1998* - M. Ruttkey: Dedina a dom vo vrcholnom a neskorom stredoveku. In: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 37-66.
- Ruttkey 2002* - M. Ruttkey: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). Slov. Arch. 50, 2002, 245-322.
- Ruttkey/Cheben 1992* - M. Ruttkey/I. Cheben: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bíni. Slov. Arch. 40, 1992, 109-134.
- Sabján 1999* - T. Sabján: A veremház rekonstrukciója. In: Z. Bencze/F. Gyulai/T. Sabján/M. Takács: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Mon. Hist. Budapestinsia 10. Budapest 1999, 131-176.
- Skrůžný 1963* - L. Skružný: Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR. Pam. Arch. 54, 1963, 234-265.
- Staňa 1994* - Č. Staňa: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Č. Staňa (Hrsg.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internat. Tagungen Mikulčice 1. Brno 1994, 265-286.
- Šalkovský 1998* - P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnom stredoveku. In: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 9-36.
- Šalkovský 2001* - P. Šalkovský: Hauser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001.
- Šalkovský 2002* - P. Šalkovský: Model včasnostredovekej osady. Štud. Zvesti AÚ SAV 35, 2002, 113-128.
- Šalkovský 2007* - P. Šalkovský: Stredoeneolitické a včasnostredoveké sídlisko v Čataji. Štud. Zvesti AÚ SAV 42, 2007, 263-276.
- Takács 1999* - M. Takács: Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori telep kutatásában. In: Z. Bencze/F. Gyulai/T. Sabján/M. Takács: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. Mon. Hist. Budapestinsia 10. Budapest 1999, 93-129.
- Tauber 1980* - J. Tauber: Herd und Ofen im Mittelalter. Untersuchungen zur Kulturgeschichte am archäologischen Material vornehmlich der Nordwestschweiz. Olten - Freiburg 1980.
- Thurzo 1972* - M. Thurzo: Antropologický rozbor slovenského pohrebiska v Pobedime. Zbor. SNM. Prír. Vedy 18, 1972, 93-152.
- Vignatiová 1992* - J. Vignatiová: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí. Brno 1992.
- Vladár 1962* - J. Vladár: Výskum v Branči pri Nitre v roku 1961. Arch. Rozhledy 14, 1962, 308-327.
- Vladár 1964* - J. Vladár: Archeologický výskum v Branči pri Nitre v rokoch 1961-1962. Arch. Rozhledy 16, 1964, 63-101.
- Vladár 1973* - J. Vladár: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1973.

Rukopis prijatý 24. 4. 2008

Recenzoval PhDr. Gabriel Fusek, CSc.
Abstract translated by Ľudmila Vaňková
Zusammenfassung übersetzt von Eva Pietová

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

Prof. PhDr. Jozef Vladár, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra

Großmährische Siedlung aus Branč

Milan Hanuliak - Jozef Vladár

ZUSAMMENFASSUNG

In den Jahren 1961-1962 war auf dem Ostrand der Gemeinde Branč eine polykulturelle Fundstelle untersucht. Ihr Bestandteil ist auch eine Siedlung aus der großmährischen Zeit. Sie nimmt eine Fläche von 4800 m² ein und dieser Teil liegt an dem rechten Ufer des alten Nitra-Flussbetts (Abb. 1). Auf der Siedlungsfläche wurden acht Siedlungsobjekte und drei Skelettgräber freigelegt (Abb. 2).

Von den Objekten sind von größter Bedeutung vier Grubenhäuser. Bei dem eingelassenen Teil ihres Innenbereichs, seiner Orientierung und metrischen Angaben wurden mehrere ähnliche Elemente erfasst. Wichtigere Unterschiede sind bei den Typen der Feueranlagen vorgekommen. Im Objekt 150 gab es eine Feuerstelle (Abb. 4: 1), im Objekt 195 handelte es sich um Reste eines Steinofens (Abb. 4: 4), im Objekt 40 war eine Feuerstelle und ein in die Innenbereichswand eingebauter Lehmofen festgestellt (Abb. 3: 1). Die Anwesenheit von drei verschiedenen Feueranlagen in den Grubenhäusern, die auf einer Siedlung aus demselben Zeithorizont belegt wurden, kommt nur sehr selten vor. Es ist nicht einfach die Gründe, die diese Verschiedenheit beeinflusste, zu erklären. Man kann nur annehmen, dass die Bewohner der Behausungen die Vorteile, die diese verschiedenen Typen bei der Heizung, Beleuchtung und der Essenzurichtung durch Kochen, Backen oder Darren boten, nützten. Die Autoren weisen darauf hin, dass sich diese Feueranlagen, was den Brennstoffverbrauch, ganzjährige Verwendungsmöglichkeiten und die Betriebsart betrifft, von einander ziemlich unterscheiden. In dem Grubenhaus 157 wurde keine Feueranlage festgestellt (Abb. 4: 2). Aufgrund dessen war dieses Objekt wahrscheinlich vor allem für Wirtschafts- und Herstellungszwecke bestimmt. Einen temporären Wohnungszweck kann man allerdings auch nicht ausschließen. Es ist möglich, dass in dieses Objekt später ein Ofen platziert wurde und dass das Objekt dann das ganze Jahr als Wohnung dienen konnte. Belege der oberirdischen Konstruktionen der Grubenhäuser wurden nicht erhalten. Die Forscher sind deswegen überzeugt, dass sich das Satteldach auf den Wänden einer Blockbaukonstruktion befand. Man kann aber auch die Möglichkeit nicht ausschließen, dass dieser Typ der Behausungen keine Wände hatte und das Dach direkt auf der Terrainebene in der Entfernung von 50-60 cm von den Rändern des eingelassenen Innenbereichs lag. Solche Lösung scheint günstig zu sein, weil bei dem Bau das Material, physische Anstrengung wie auch Zeit gespart werden konnte. Lebensdauer solches Grubenhauses war sicher nicht kürzer, als die mittlere Lebenslänge der Bevölkerung, und ihre Mitglieder

konnten sich auf dem Großteil des Innenbereichs aufrecht bewegen.

Im Falle der vier Grubenobjekte wurden viele Unterschiede bei der Form und den metrischen Angaben erfasst. Diese äußeren Merkmale hat man dem Verwendungszweck der analysierten Objekte angepasst. Im länglichen Objekt 134 (Abb. 3: 4) mit der Fläche von 1 m² wurde ein Feuer gelegt, das wahrscheinlich zum Rösten, Darren, Backen und Kochen diente. Die ovale eingetiefte Grube 141 (Abb. 3: 3) mit flachem zungenförmigem Eingang diente wahrscheinlich zur kurzfristigen Aufbewahrung von landwirtschaftlichen Produkten und anderen Nahrungsmitteln. Das Objekt 171 (Abb. 3: 2) wurde im Winter zur Getreidelagerung verwendet. Wenn diese tiefe Grube ihre ursprüngliche Funktion verlor, war auf ihr Boden ein Verstorbener gelegt, bezeichnet als Grab 274 (Abb. 5: 3). Das Objekt 188 (Abb. 4: 3) hat einen unregelmäßigen Grundriss und Profil. Die Art seiner ursprünglichen Verwendung ist unklar. Es konnte sich um einen unvollendeten Aushub einer Getreidegrube, aber auch einen bestimmten kegelförmigen Typ einer Vorratsgrube, gehandelt haben. Skelette menschlicher Individuen hat man auf der großmährischen Siedlung aus Branč in drei Fällen festgestellt (Abb. 2). Im Grab 106 (Abb. 5: 1) handelte es sich um ein jugendliches Individuum. In das Grab 138 (Abb. 5: 2) wurde wahrscheinlich eine erwachsene Frau gelegt. Die Grabgrube hatte einen abgeschrägten Boden und deshalb hat den flachliegenden Oberteil des Skeletts ein Bulldozer zerstört. Als Grab 274 ist ein Skelett von einem erwachsenen Man von hoher und robuster Gestalt, das auf dem konvexen Boden der Getreidegrube 171 lag, bezeichnet. Bei diesem Skelett lagen in außergewöhnlichen Stellungen auch die Bestattungsbeigaben - hohes und reichlich verziertes topfartiges Gefäß, langes und mittellanges Messer, Feuerstahl und Feuerschlagsteine (Abb. 7: 13; 8: 4-9). Die drei erwähnten Grabkomplexe bilden kein geschlossenes Gräberfeld, weil sie von einander ziemlich entfernt sind, und sich was die Tiefe wie auch Orientierung angeht von einander unterscheiden. Auch wenn die Menschenskelette keine Besonderheiten ausweisen, gehören die Gräber 106 und 138 in eine spezielle, selten belegte Gruppe. In solche Grabtypen, eingelassen in die Siedlungsfläche, wurden Verstorbene mit erniedrigtem Sozialstatus bestattet. Individuen, die in die Getreidegruben gelegt wurden, hatten in der Kommunität eine noch niedrigere Position. Es ist deshalb so, weil ihr Körper außerhalb des Gräberfeldes der entsprechenden Siedlung inhumiert wurde. Ihre letzte Ruhestätte war eine Siedlungsgrube, die keinen Grabcharakter hatte und deshalb konnte sie

auch nicht für eine reguläre Wohnstätte des Verstorbenen gehalten werden.

Die Gegenstände der Materialkultur sind sehr selten, repräsentiert nur von sieben Fundtypen (Abb. 6-8). Im Falle der Tongefäße geht es um geringe Kollektion von Fragmenten. Am häufigsten stammen die Scherben von den unverzierten Körperteilen der topfförmigen Gefäße. Sporadischer geht es um Scherben von den verzierten Wand- und Randteilen (Abb. 6: 1-6; 7: 1-12). Drei ganze Gefäße aus dem Objekt 141 stellen in dieser Gruppe ein außergewöhnliches Element dar (Abb. 6: 11-13). Höchster Wert hat unter ihnen ein üppig verziertes flaschenförmiges Gefäß (Abb. 6: 12). Dieses Exemplar war bestimmt nicht fürs Kochen und die Wasserlagerung, sondern für spezielle Zwecke und bei festlichen Gelegenheiten, verwendet. Die schmale Skala der Gegenstände ergänzt in einem Fall belegtes Eimerhenkelfragment (Abb. 8: 1), ein Ring aus einem Bronzestreifen von außergewöhnlicher Form und Verzierung (Abb. 8: 3) und ein Granit-Reibstein (Abb. 8: 2). Die Aussagekraft dieser Kollektion von Gegenständen ist sehr begrenzt und ermöglicht keine zuverlässige Datierung der untersuchten Fundstelle. Das einzige chronologisch nutzbare Indiz stellt die Analyse der Herstellungsart der Ritzverzierung auf den keramischen Gefäßen und Scherben zur Verfügung. Ihre Ergebnisse zusammen mit der Anzahl der Wohnobjekte und ihrer angenommenen Lebensdauer datieren die Existenz dieser Siedlung ins dritte Drittel des 9. Jh.s. Die

begrenzten Möglichkeiten der chronologischen Eingliederung der Keramik überzeugen davon, dass alle Siedlungsobjekte mit ihrem Vorkommen aus dem gleichen chronologischen Abschnitt stammen. Die Verteilung der Objekte auf der Fläche stellt wieder richtig, dass diese Ansiedlung einen ununterbrochenen einphasigen Verlauf hatte. Dieser relativ kurzfristige Abschnitt verursachte wahrscheinlich auch die strenge Liniengliederung der Objekte. Es fehlt jeder Hinweis der Objekt-Kumulation. Diesem kurzfristigen Abschnitt entspricht die Menge der freigelegten Objekte nicht. Ihre Anzahl ist wahrscheinlich niedrig auch deswegen, weil die flachen Grubenobjekte ohne Funde unrichtig zur römerzeitlichen Ansiedlung eingegliedert waren. Die Anzahl der auf Dauer bewohnbaren Grubenhäuser deutet an, dass in dieser Anlage gleichzeitig drei Ehepaare mit ihren Kindern leben konnten. Es konnte sich um eine Kommunität mit ungefähr 15 Mitgliedern handeln. Realität dieser Annahme unterstützt auch die Getreidegrube 171 mit dem Inhalt von 3800 Liter. Bei dem normalen Ernährungsbedarf mit 400 Liter von Zerealien pro Person reicht diese Menge für die Nahrung von 14 Individuen. Diesen Wert realer zu machen hilft auch der Koeffizient der Berechnungen, die aus der Bevölkerungszahl, Länge der Siedlungsexistenz und der Anzahl der Verstorbenen ausgehen. Aus ihnen ergibt es sich, dass aus der fünfzehnköpfigen Population auf natürliche Art und Weise 2-3 Individuen im Laufe von 30-35 Jahren sterben konnten.

Abb. 1. Branč. Plan des untersuchten Teils der polykulturellen Fundstelle. Die Anlage der großmährischen Siedlung ist mit grauem Raster markiert.

Abb. 2. Branč. Plan der großmährischen Siedlung mit Objekten und Gräbern.

Abb. 3. Branč. Plane von Siedlungsobjekten. 1 - Objekt 40; 2 - Objekt 171; 3 - Objekt 141; 4 - Objekt 134.

Abb. 4. Branč. Plane von Siedlungsobjekten. 1 - Objekt 150; 2 - Objekt 157; 3 - Objekt 188; 4 - Objekt 195.

Abb. 5. Branč. Plan der Gräber. 1 - Grab 106; 2 - Grab 138; 3 - Grab 274.

Abb. 6. Branč. Keramikauswahl aus den Objekten 40, 134, 141, 150.

Abb. 7. Branč. Keramikauswahl aus den Objekten 157, 188, 195 und dem Grab 274.

Abb. 8. Branč. Auswahl der Gegenstände der Materialkultur aus den Objekten 141, 195 und dem Grab 274.

VRCHOLNOSTREDOVEKÁ DEDINA ZO SLOVENSKEJ NOVEJ VSI A ZELENČA *

MILAN HANULIAK - VLADIMÍR MINÁČ - JURAJ PAVÚK

A High Middle Age Village in Slovenská Nová Ves and Zeleneč. A village settlement was explored at the border present-day districts of Slovenská Nová Ves and Zeleneč villages. The settlement consisted of 26 settlement features: 4 underground shelters, 13 ovens and 9 pit-like features. Three of the four shelters served for dwelling, one for activities connected with farming. The dwelling shelters included ovens with clay domes, storage pits and postholes of the roof bearing construction. Independently situated ovens had body divided into a dome-covered hearth and a space in front of the oven. They were divided into three categories depending on their size. The ovens were used for bread baking, cooking, and processing of farming products and for firing of pottery vessels as well. Two of the nine pit-like features were grain storage pit. Other pits were probably used for short-term storing of various products and raw materials. Substantial part of discovered material culture are finds of pottery. In the collection pot-shape vessels were overwhelming; storage pits sporadic; kettle- and bottle-shaped vessels were rare. Another types of artefacts were unique. The pottery and a spur allow only a rough dating of the settlement. Demographic aspects narrow the time interval to the end of 11th to the first half of 12th cent. Number of the settlement features, their spacing and ways of use are proofs of economically independent segment of a rural settlement. Considering the capacity of storage features, 10-14 individuals in average could live at the settlement during its two development phases. Quantity of stored grain shows the plant production represented the substantial part in the farming production total volume. The untypical spacing of the settlement objects complements information on the site as well. They were not situated in an unbroken concentration on one of the Ronava brook banks. They were two independent segments situated on the opposite banks. The three dwellings excavated at Slovenská Nová Ves represent more important part of the medieval village. Remaining settlement objects were scattered about in accordance with their purpose. Two grain storage pits and another three storage pits were situated near the dwellings and ovens were at maximum distance of them. The settlement segment at Zeleneč included five ovens situated on low slopes. Separating of the section at Zeleneč with predominating big-sized ovens was presumably caused by more suitable land configuration and way of the ovens operating, which could threaten or restrict standard activities of the inhabitants from the dwelling segment. Considering the find of a brick in one of dwellings, a sacral building can be assumed in the village vicinity.

Key words: Slovakia, High Middle Age, village settlement, typology of features and material culture, character of settlement.

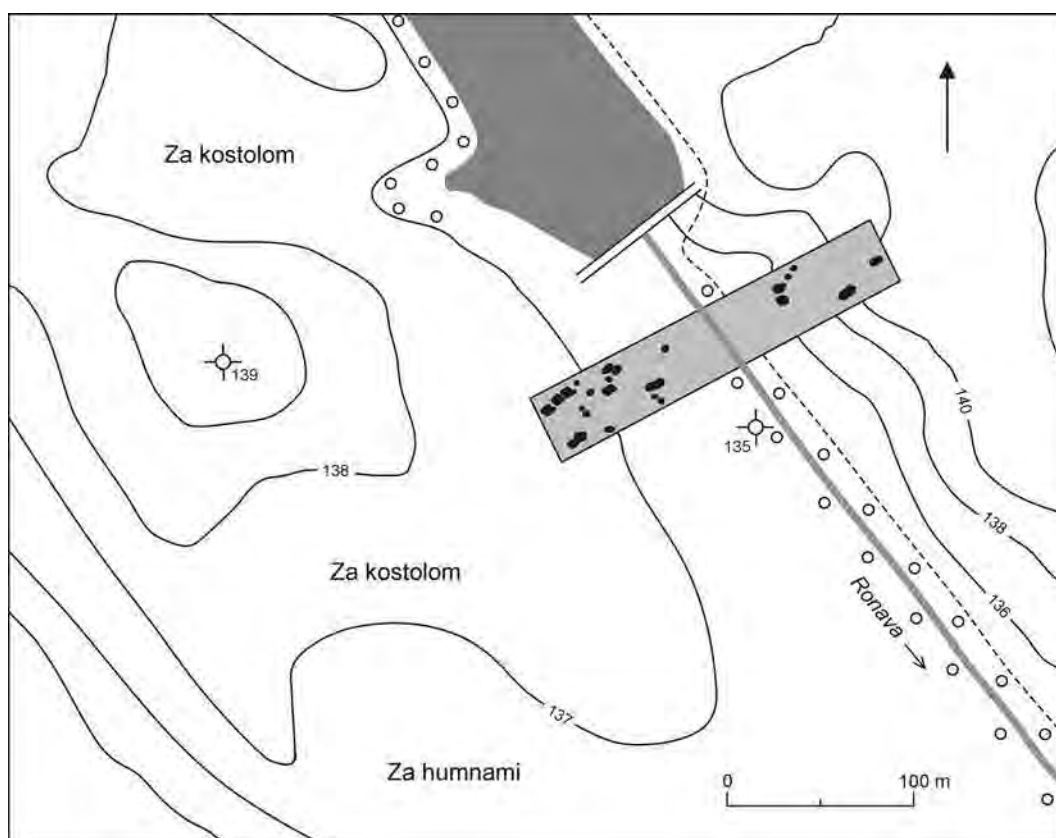
Rurálne sídliská patria k najvýznamnejším nálezovým prostrediam v rámci tradičných typov stredovekého osídlenia. Opodstatnenosť tejto pozície je založená predovšetkým na pestrosti a početnosti rôznorodých zložiek hmotnej povahy, tradične zaznamenávaných počas archeologických výskumov ich areálov. Vypovedacie schopnosti zmienených dokladov sú z viacerých hľadísk natoľko špecifické, že dovoľujú dedinské sídliská priradiť k základným fenoménom feudálnej ekonomiky (Čaplovič *et al.* 1985). Nemožno však pritom vypustiť zo zreteľa, že načrtnutá názorová platforma nevzniká samočinne. K jej dotvoreniu je potrebné komplexne vyhodnotiť čo najširšiu kolekciu východiskovej materiálovej bázy. Patrí k nej nielen rôznorodá typologicko-funkčná škála sídliskových objektov a predmetov materiálnej kultúry, ale aj svedectvo postrehnuteľných aktivít príslušníkov miestnej komunity, doplnené o vnútornú štruktúru sídliskového areálu a o význam predmetnej lokality v danom mikroregióne v súvekom chronologickom rámci. Načrtnuté fenomény vytvorili základnú osnovu zohľadňovanú pri odbor-

nom spracúvaní materiálovej bázy získanej archeologickým odkryvom lokality v Slovenskej Novej Vsi a Zelenči (okr. Trnava). K realizácii terénnych aktivít tohto druhu došlo počas letných mesiacov roku 1976 pod vedením J. Pavúka z Archeologického ústavu SAV v Nitre a V. Mináča z Archeologického múzea SNM v Bratislave.

OPIS NÁLEZISKA

Napohľad zložitý administratívny názov spracúvanej lokality dotvorilo jej umiestnenie na súčasnom rozhraní katastrálnych území obce Slovenská Nová Ves a obce Zeleneč. Od ich intravilánov je lokalita vzdialená 1200 m, resp. 3600 m. Hraničnú líniu oboch území reprezentuje potok Ronava, pretekajúci stredom náleziska. Jeho koryto však aj v minulosti smerovalo cez pozdĺžnu údolnú depresiu, zníženú voči súbežným svahom o 2 až 5 m (obr. 1). Uvedené prírodné danosti rozhodli o tom, že stredový priestor lokality v potočnej nive spočíval na

* Štúdia vznikla v rámci grantového projektu 2/0026/08 agentúry VEGA.

Obr. 1. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Situačný plán mikroregiónu s vyznačenou archeologickou lokalitou.

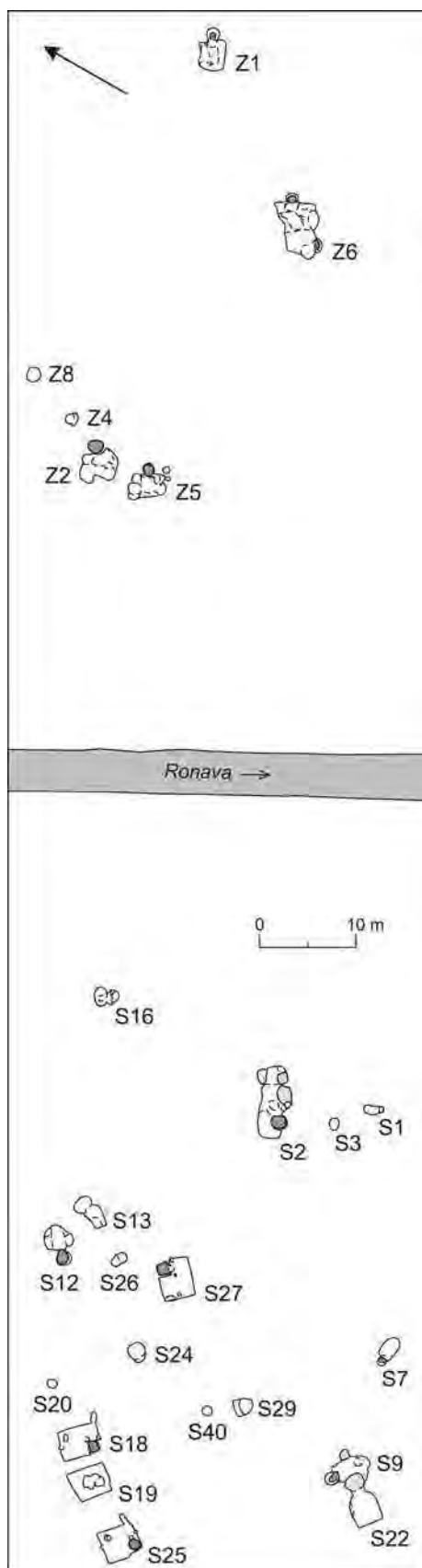
lužných pôdach a okrajové úseky na černozezemných pôdach prekrývajúci mierne zvlnený krajinný reliéf Trnavskej pahorkatiny s hlinito-sprašovým podloží (Vlastivedný slovník 1978, 54, 345).

K objaveniu lokality, osídlenej aj počas neolitu a eneolitu, prispela záchranná akcia realizovaná na trase výstavby diaľnice D-61 v smere Bratislava - Trnava (Pavúk/Mináč 1977, 225-227). Išlo o súvisle odkrytý pás diaľničného telesa, široký 40 m a dlhý 200 m. Tmavo sfarbené nadložné vrstvy zeminy s mocnosťou cca 0,5 m boli z plochy 8000 m² ešte pred archeologickým výskumom odstránené diaľničnými mechanizmami. Na úrovni zistenia sa vo svetlo sfarbenom podloží rysovali výplne sídliskových objektov. Vrstva ornice bola mechanizmami odstránená aj po oboch stranách diaľničného pásu. Jeho plocha prevyšovala 900 m². Okrem sporadického výskytu keramických zlomkov sa v tomto priestore prítomnosť ďalších sídliskových objektov nezistila. Jedinú výnimku predstavuje kupolová pec, náhodne objavená na brehu vodnej nádrže asi 250 m severne od lokality. V rámci archeologicky preskúmanej plochy sa zdokumentovalo 26 vrcholnostredovekých sídliskových objektov (obr. 2). Päť ďalších bolo zistených v SV úseku lokality. Podľa fragmentárne zachovaných estrichov ide o kúrenis-

ká, ktoré môžu byť s veľkou pravdepodobnosťou priradené k objektom z vrcholnostredovekého horizontu. Lokalita bola odkrývaná v dvoch etapách oddelených hiátom. Z tohto dôvodu i v dôsledku jej rozloženia na území katastrov dvoch obcí boli objekty číslované osobitne. K odstráneniu novej zámeny bolo k objektom zo Slovenskej Novej Vsi priradené písmeno S a k objektom zo Zelenča písmeno Z.

Výsledky prvotného vyhodnotenia osídlenia z uvedeného úseku boli v skrátenej podobe prezentované na XI. celoštátnej konferencii archeológie stredoveku v roku 1979 v Tábore (Mináč 1980, 209-215). Celkový plán lokality spolu so zosúhrnenou charakteristikou osídlenia zverejnil A. Habovštiak (1985, 323, 324). Na základe dostupných poznatkov sa predmetná lokalita zaradila medzi vrcholnostredoveké dedinské sídliská z 11.-12. stor. (Ruttikay, M. 1998, 39, 42; 1999, 12-17), v rámci ktorých predstavuje jeden zo špecifických typov. Význam náleziska, odvodený z rozsahu preskúmanej plochy a počtu prebádaných objektov s príznačným spôsobom ich rozmiestnenia, rozhodol o potrebe komplexne vyhodnotiť jeho pramenný materiál a výsledky prezentovať v nasledujúcich častiach tohto príspevku.

KATALÓG

Obr. 2. Slovenská Nová Ves a Zelenec. Celkový plán stredovekej dediny.

Objekt S1 - pec (obr. 3)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z kupolovej pece s lichobežníkovou základňou (45 x 50-70 cm, hĺ. 15 cm) a z predpecného priestoru nepravidelného oválneho tvaru (150 x 70-90 cm, hĺ. 30 cm). Na dne kúreniska, vyvýšeného nad dnom predpecného priestoru o 15 cm, bola tenká vrstva prepálenej hliny. Steny zvislo klesali k rovnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

Nálezy:

- keramika: 4 črepy hrncovitých nádob (tab. I: 1, 2; tabula 1);
- 3 malé kusy amorfnej mazanice;
- popol a uhľíky.

Objekt S2 - pec (obr. 3)

Objekt pozdĺžneho tvaru, pozostávajúci zo segmentu 2a (východná časť) a zo segmentu 2b (západná časť). Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

• Objekt S2a

Objekt obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi (300 x 180 cm, hĺ. 35-55 cm) a stenami zvislo klesajúcimi k zošikmenému dnu. V severnom ukončení pôdorysu a v JZ nároží boli zvyšky tenkej vrstvy prepálenej hliny oválneho tvaru (145 x 90 cm, pr. 100 cm), ktorých úroveň bola o 15 cm vyvýšená nad okolitým dnom. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

• Objekt S2b

Objekt lichobežníkového tvaru s viac či menej zaoblenými rohmi, zvislými stenami a s nerovným dnom členeným priehlbňami (535 x 230-300 cm, hĺ. 55-125 cm). Z JV časti obrysu bolo mierne vysunuté kúrenisko pece s kruhovou základňou (pr. 150 cm, hĺ. 10 cm). Jeho línia z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad okolitým dnom o 100 cm. Pri JV nároží objektu bola tenká vrstva prepálenej hliny oválneho tvaru (185 x 140 cm) vyvýšená nad okolitým dnom o 25 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 7 črepov hrncovitých nádob (tab. I: 3-6, 9; tabula 1);
- hlinený praslen bochníkového tvaru; pr. 4,5 cm, v. 1,5 cm (tab. XII: 2);
- 8 kusov amorfnej mazanice;
- popol a uhľíky;
- 19 kusov zvieracích kostí (leбка, sánka, zub, rebro, končatina).

Objekt S3 - jama (obr. 3)

Objekt nepravidelného oválneho tvaru so zvislými stenami a rovným dnom (130 x 100 cm, hĺ. 10 cm). Pozdĺžna os objektu v línii ZJZ-VSV.

Nálezy:

- keramika: 6 črepov hrncovitých nádob (tab. I: 7, 8; tabula 1);
- 19 kusov zvieracích kostí (leбка, zub, končatina).

Objekt S7 - pec (obr. 3)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s polkruhovou základňou (90 x 70 cm, hĺ. 35 cm) a pedsunutej polkruhovej popolovej jamy

(70 x 28 cm, hl. 50 cm). Línia kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad dnom predpecného priestoru o 15 cm. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 25 cm. Druhou súčasťou objektu je predpecný priestor oválneho tvaru (245 x 145 cm, hl. 50 cm) so zvislými stenami a rovným dnom. Jeho línia mierne klesala od kúreniska k ukončeniu pôdorysu. Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 9 črepov hrncovitých nádob (tab. I: 10, 11; tab. I: 1);
- fragment hlineného praslena guľového tvaru; pr. 4 cm, v. 3,3 cm (tab. XII: 11);
- 2 malé kusy amorfnej mazanice;
- popol a uhličky.

Objekt S9 - pec (obr. 3)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s podkovovitou základňou (138 x 110-124 cm, hl. 48 cm). Línia kúreniska z intenzívne prepálenej hliny nebola výškovo oddelená od úrovne dna predpecného priestoru. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 35 cm. Druhou súčasťou objektu bol predpecný priestor nepravidelného oválneho tvaru s rôzne sformovanými rohmi (372 x 172-285 cm, hl. 55-80 cm). Steny zvislo klesali ku dnu, ktorého úroveň sa od kúreniska postupne znižovala k ukončeniu pôdorysu. V SV časti obvodu, sčasti mimo priamej obrysovej línie, bolo vysunuté kúrenisko polkruhovitého tvaru (100 x 90 cm, hl. 45 cm) s mierne prepálenou vrstvou hliny. Jeho spodná úroveň bola o 20 cm vyvýšená nad okolité dno. V priestore JV nárožia sa nachádzala plytká oválna priehľbeň (80 x 70 cm, hl. 8 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 2 celé hrncovité nádoby, 87 črepov iných hrncovitých nádob, črep fľašovitej nádoby (tab. I: 12-20; II: 1-13; III: 1-4; tab. I: 1);
- brús doskovitej formy lichobežníkového tvaru z filitkej bridlice tmavosivej odrody; dl 7,3 cm, š. 2-4 cm, v. 1,2 cm (tab. XII: 1);
- 4 malé kusy amorfnej mazanice;
- popol a uhličky;
- 18 kusov zvieracích kostí (sánka, zub, lopatka, rebro, končatina).

Objekt S12 - pec (obr. 3)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s podkovovitou základňou (160 x 68-155 cm, hl. 35 cm). Línia kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad dno predpecného priestoru o 28 cm. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 35 cm. Druhou súčasťou objektu je predpecný priestor nepravidelného oválneho tvaru (255 x 283 cm, hl. 45-60 cm). Steny zvislo aj šikmo klesali ku dnu v stredovej časti. V SV a JZ sektore boli zvyšky oválnych schodovitých stupňov (100 x 40 cm a 115 x 75 cm) vyvýšených nad okolité dno cca o 20 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 2 črepy hrncovitých nádob (tab. III: 5, 6; tab. I: 1);
- 8 kusov amorfnej mazanice.

Objekt S13 - pec (obr. 3)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z priečne napojenej kupolovej pece s oválnou základňou (185 x 135 cm, hl. 40-50 cm). Línia dna v tomto priestore klesala od čelustí k ukončeniu pôdorysu. Doklady žiarom prepálenej hliny neboli zistené. Druhou súčasťou objektu bol predpecný priestor nepravidelného obdĺžnikového tvaru (240 x 110-155 cm, hl. 40-48 cm) s rôzne sformovanými rohmi. Steny zvislo klesali k mierne zvlnenému dnu. Vo východnom nároží bol zvyšok obdĺžnikového schodovitého stupňa (115 x 65 cm) vyvýšeného nad okolitým dnom o 25 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 11 črepov hrncovitých nádob (tab. III: 7-10; tab. I: 1);
- 16 kusov zvieracích kostí (lebka, sánka, zub, končatina, roh).

Objekt S16 - jama (obr. 4)

Objekt nepravidelného oválneho tvaru tvorili dve priehľbne - jedna hlbšia oválna priehľbeň (195 x 125 cm, hl. 85 cm) s rôznou intenzitou zošikmenia stien klesajúcich ku konvexnému dnu a druhá, nepravidelná obdĺžniková priehľbeň (125 x 110 cm, hl. 35 cm), bola oddelená od predchádzajúcej nízkym výstupkom. Zošikmené steny klesali k rovnému dnu s úzkou obvodovou depresiou. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

Nálezy:

- keramika: 30 črepov hrncovitých nádob (tab. IV: 1-6; tab. I: 1);
- 4 kusy zvieracích kostí (lebka, sánka, zub, končatina).

Objekt S18 - polozemnica (obr. 4)

Objekt pravidelného obdĺžnikového tvaru s pravouhlými rohmi (400 x 310 cm, hl. 25 cm) a stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. V JZ nároží bola umiestnená kupolová pec s oválnou základňou (125 x 85-110 cm). Jej kúrenisko z intenzívne prepálenej hliny bolo na úrovni okolitého dna. V strede kratších protihľbých strán sa nachádzali 2 kolové jamy (pr. 35 a 40 cm), tretia bola v línii oboch predchádzajúcich severne od ústia pece (pr. 50 cm). Hĺbka jám od úrovne podlahy bola 20-48 cm. V priestore SV nárožia sa zistila oválna jama (78 x 45 cm, hl. 45 cm), v JV nároží bola obrysová línia steny porušená jazykovitým výbežkom (120 x 50 cm, hl. 20 cm), ktorého steny boli nepatrne zošikmené k rovnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 15 črepov hrncovitých nádob (tab. IV: 7-11; tab. I: 1);
- 6 kusov amorfnej mazanice.

Objekt S19 - polozemnica (obr. 5)

Objekt mierne nepravidelného lichobežníkového tvaru s pravouhlými rohmi (315-380 x 310 cm, hl. 15 cm) a stenami zvislo klesajúcimi ku dnu, ktorého niveleta sa smerom do stredu zvažovala a ústila do nepravidelnej oválnej depresie (215 x 150 cm, hl. 15 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 22 črepov hrncovitých nádob (tab. IV: 12-15; tab. I: 1).

Objekt S20 - jama (obr. 4)

Objekt takmer pravidelného kruhového tvaru (95 x 85 cm, hl. 95 cm) so stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii S-J.

Nálezy:

- keramika: 3 celé hrncovité nádoby a 13 črepov ďalších hrncovitých nádob (tab. V: 1-6; tabela 1);
- 11 kusov zvieracích kostí (lebka, rebro, končatina).

Objekt S22 - pec (obr. 5)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej priečne napojenej kupolovej pece s oválnou základňou (200 x 160 cm, hl. 20-28 cm). Lína kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad úrovňou dna predpecného priestoru o 25 cm a pozvoľne klesala od čelustí k ukončeniu pôdorysu. Ďalšiu súčasť objektu tvorí predpecný priestor obdĺžnikového tvaru (355 x 140-270 cm, hl. 45 cm) s pravouhlými i zaoblenými rohmi a stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. V blízkosti SZ nárožia bol zvyšok elipsovitého schodovitého stupňa (135 x 30 cm) vyvýšeného nad okolitým dnom o 25 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 15 črepov hrncovitých nádob (tab. V: 7-10; tabela 1);
- popol a uhlíky.

Objekt S24 - jama (obr. 4)

Objekt mierne nepravidelného oválneho tvaru (195 x 120-175 cm, hl. 40-65 cm) so stenami šikmo sa zvažujúcimi ku dnu, ktorého úroveň klesala do centrálnej konvexnej priehlbne. Pozdĺžna os objektu v línii SSV-JJZ.

Nálezy:

- keramika: 1 celá hrncovitá nádoba, 9 črepov iných hrncovitých nádob, 1 črep zásobnicovej nádoby (tab. VI: 1-7; tabela 1);
- 10 kusov zvieracích kostí (lebka, zub, končatina).

Objekt S25 - polozemnica (obr. 4)

Objekt pravidelného obdĺžnikového tvaru s pravouhlými rohmi (365 x 330 cm, hl. 30 cm) a stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. V JZ nároží bola umiestnená kupolová pec s kruhovou základňou (pr. 110 cm) a predsunutou popolovou jamou (40 x 35 cm, hl. 5 cm). Jej kúrenisko z intenzívne prepálenej hliny bolo na úrovni okolitého dna. V strede kratších protiahlych strán sa nachádzali 2 kolové jamy (pr. 28 a 35 cm, hl. 25-28 cm). V priestore SV nárožia bola kruhovitá jama (pr. 60 cm, hl. 55 cm) so stenami zošikmenými ku konvexnému dnu. V JV nároží bola obrysová línia steny porušená jazykovitým výbežkom (120 x 50 cm, hl. 25 cm), ktorého steny boli nepatrne zošikmené k rovnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 22 črepov hrncovitých nádob (tab. VI: 8-13; tabela 1);
- fragment železného klinca s kosoštvorcovým prierezom tela a chýbajúcou hlavičkou; dl. 9,6 cm, pr. 0,3 x 0,3-0,5 x 0,5 cm (tab. XII: 3);
- železný nôž s odlomeným hrotom, rovným chrbtom a obojstranne odsadeným trňom; dl. 12 cm, š. čepele 0,9-1,6 cm (tab. XII: 4);

- 4 malé kusy amorfnej mazanice;
- 3 kusy zvieracích kostí (sánka, končatina).

Objekt S26 - jama (obr. 4)

Pozdĺžny objekt zložený z hlbšej jamovitej priehlbne nepravidelného oválneho tvaru (90 x 85-95 cm, hl. 105 cm) so zvislými stenami a konvexným dnom. K priehlbni bola pripojená plytšia polkruhová časť so šikmými stenami a rovným dnom (pr. 90 cm, hl. 30 cm). Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 5 črepov hrncovitých nádob, 5 črepov zásobnicových nádob (tab. VII: 1-4; tabela 1);
- 15 kusov zvieracích kostí (lebka, sánka, zub, rebro, končatina).

Objekt S27 - polozemnica (obr. 5)

Objekt pravidelného obdĺžnikového tvaru s pravouhlými rohmi (410 x 330 cm, hl. 45 cm) a stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. V SV nároží bola umiestnená kupolová pec s lichobežníkovou základňou (125 x 105-125 cm) a predsunutou kvadratickou popolovou jamou (55 x 50 cm, hl. 7 cm). Jej kúrenisko z intenzívne prepálenej hliny bolo 10 cm nad úrovňou okolitého dna. V strede kratších protiahlych strán sa nachádzali 2 kolové jamy (pr. 25-40 a 35 x 40 cm, hl. 40 cm). V SZ nároží bola oválna jama (110 x 50 cm, hl. 55 cm) sčasti zabiehajúca pod obrysovú líniu steny. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 28 črepov hrncovitých nádob (tab. VII: 5-11; tabela 1);
- kliniec s plochou obdĺžnikovou hlavičkou a štvorcovým prierezom tela; dl. 8 cm, pr. 0,5 x 0,6 cm, pr. hlavičky 1,6 x 0,8 cm (tab. XII: 5);
- fragment hrotu šípa s trňom a odlomeným vidlicovým ukončením; dl. 8,8 cm, pr. trňa 0,3 x 0,5-1 x 0,7 cm (tab. XII: 6);
- v celosti zachovaná tehla z vypálenej hliny; dl. 24,5 cm, š. 16,5, hr. 4,5 cm;
- z preplavenej hliny sa získalo sedem zrníek pšenice siatej a sedem zlomkov zrníek bližšie neurčených obilnín;
- 6 kusov amorfnej mazanice.

Objekt S29 - jama (obr. 4)

Objekt takmer pravidelného polkruhového tvaru (185 x 115-165 cm, hl. 45-70 cm) so stenami zvislo klesajúcimi k nerovnému dnu, ktorého línie ústia do konvexnej depresie. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

Nálezy:

- keramika: 5 črepov hrncovitých nádob (tab. VII: 12-15; VIII: 1, 2; tabela 1).

Objekt S40 - jama (obr. 4)

Objekt pravidelného kruhovitého tvaru (pr. 95 cm, hl. 110 cm) so stenami šikmo klesajúcimi ku konvexnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii SZ-JV.

Nálezy:

- keramika: 2 črepy hrncovitých nádob (tab. VIII: 3; tabela 1);
- 1 kus zvieracej kosti (končatina).

Tabela. 1. Slovenská Nová Ves - Zeleneč. Základné údaje o keramických nálezoch z jednotlivých sídliskových objektov (F - fľašovitá nádoba; K - kotlíková nádoba; Z - zásobnicová nádoba).

Objekt	Hrncovité nádoby											Iné nádoby	
	Celé nádoby				Črepy okrajov		Črepy tiel		Črepy dnen		Spolu	Druh	Počet
	Priemer [cm]			Výška [cm]	Počet	Priemer ústia [cm]	Zdobené [počet]	Nezdobené [počet]	Počet	Priemer [cm]			
	Ústia	Max. vydutia	Dna										
S1					1	22	1	1	1	?	4		
S2					1	16	5		1	?	7		
S3							2	4			6		
S7					1	14	1	6	1	20	9		
S9	20	20	12	18	2	13	24	49	1	?	89	F	1
	16	17	11	15,5	2	14			2	12			
					4	16			1	14			
					1	18			1	15			
S12							2				2		
S13							1	10			11		
S16					2	16	1	23	1	?	30		
					1	17			2	12			
S18					2	14	7		1	9	15		
					3	16			1	12			
					1	17							
S19					1	14	1	17	2	12	22		
					1	15							
S20	11	12,5	10	14			6	7			16		
	20	24	12	15									
	18	19	11	19									
S22							2	12	1	12	15		
S24	16	15,5	10	15	1	16	3		1	11	10	Z	1
					3	17			1	14			
S25					1	15	3	12	2	11	22		
					1	16			2	12			
					1	18							
S26					1	20	1	3			5	Z	5
S27					2	12	16		1	8			
					1	14			1	10			
					2	16			2	11			
									1	14			
S27									2	15			
S29					1	14	2		1	11	5		
					1	18							
S40									1	9	2		
									1	14			
Z1					1	11	11	10	1	8	33	Z	1
					2	12			2	10			
					2	15			1	12			
					1	16			1	14			
					1	19							

Tabela. 1. Pokračovanie.

Objekt	Hrncovité nádoby											Iné nádoby	
	Celé nádoby				Črepy okrajov		Črepy tiel		Črepy dien		Spolu	Druh	Počet
	Priemer [cm]			Výška [cm]	Počet	Priemer ústia [cm]	Zdobené [počet]	Nezdobené [počet]	Počet	Priemer [cm]			
	Ústia	Max. vydutia	Dna										
Z2					1 1	15 18		4	3	12	9		
Z4					1	14	2				3		
Z5					1 2 1	16 18 20	12	32	2	11	50	K Z	1 5
Z6					4 5 3 2 5 3 2	11 13 15 16 18 20 24	44	19	1 2 5 4 2	? 9 10 12 14	101	K Z	1 2
Z8					7 1 1	15 18 20	15	11	5	13	40		

Objekt Z1 - pec (obr. 2)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s podkovovitou základňou (115 x 85-130 cm, hl. 55 cm) a predsunutej oválnej popolovej jamy (100 x 75 cm, hl. 35 cm). Línia kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad dnom priľahlého priestoru o 35 cm. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 40 cm. Druhou súčasťou objektu bol predpecný priestor vcelku pravidelného obdĺžnikového tvaru (300 x 250 cm, hl. 60-130 cm). Steny zvislo klesali ku dnu, ktorého niveleta sa v stredovom úseku znižovala od kúreniska k ukončeniu pôdorysu. V SZ nároží boli zvyšky oválneho schodovitého stupňa vyvýšeného nad okolitým dnom o 65 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 33 črepov hrncovitých nádob, 1 črep zásobnicovej nádoby (tab. IX: 1-10; tabela 1);
- železný nôž s odlomeným obojstranne odsadeným trňom. Čepeľ s rovným chrbtom a ostrým zaobleným k hrotu zo spodnej strany; dl. 12,3 cm, š. čepele 1,3-2,1 cm (tab. XII: 7);
- fragment kotúčového praslenu vyhotoveného z tela keramickej nádoby; pr. 3,2 cm, v. 0,7 cm (tab. XII: 8);
- dvojkónický hlinený praseň; pr. 2,7 cm; v. 1,2 cm (tab. XII: 9);
- 11 veľkých kusov a 18 malých kusov amorfnej maza-nice;
- popol a uhliky.

Objekt Z2 - pec (obr. 6)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s podkovovitou základňou (135 x 45-140 cm, hl. 40 cm). Línia kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola odčlenená úzkym stupňovitým predelom od priľahlého priestoru, nad ktorým bola vyvýšená o 15 cm. Druhou súčasťou objektu bol priečne napojený predpecný priestor značne nepravidelného obdĺžnikového tvaru (360 x 310 cm, hl. 55-65 cm) s rôzne sfomovanými nárožiami. Steny zvislo klesali ku dnu, ktoré sa stupňovito znižovalo od kúreniska k ukončeniu pôdorysu. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

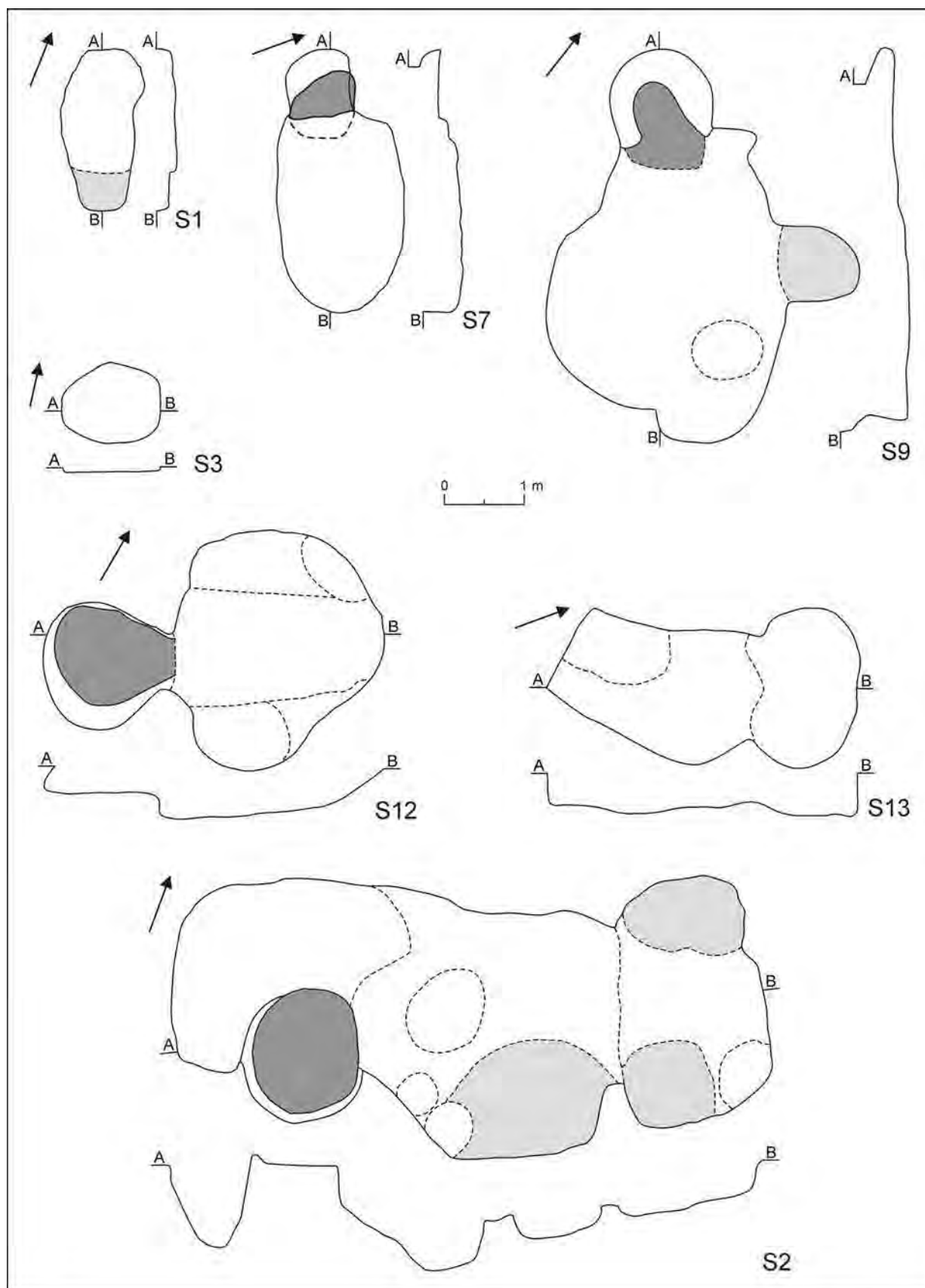
- keramika: 9 črepov hrncovitých nádob (tab. X: 1-4; tabela 1);
- 7 veľkých kusov a 21 malých kusov amorfnej maza-nice;
- popol a uhliky.

Objekt Z4 - jama (obr. 6)

Objekt nepravidelného polkruhového tvaru (130 x 60-125 cm, hl. 35-55 cm) so stenami zvislo klesajúcimi ku dnu, ktorého úroveň bola zošikmená do kruhovitej depresie. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

Nálezy:

- keramika: 3 črepy hrncovitých nádob (tab. X: 5; tabela 1).

Obr. 3. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Plány sídliskových objektov S1, S2, S3, S7, S9, S12, S13.

Objekt Z5 - pec (obr. 6)

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s podkovovitou základňou (130 x 80-105 cm, hl. 35 cm). Lína kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad dno príslušného priestoru o 12 cm. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 25 cm. Druhou súčasťou objektu bol priečne napojený predpecný priestor nepravidelného obdĺžnikového tvaru so zaoblenými rohmi (380 x 205-255 cm, hl. 55 cm). Zvislé i mierne zošikmené steny klesali k rovnému dnu s tromi plytkými oválnymi depresiami pri stenách. Pri západnej stene bol zvyšok nepravidelného schodovitého stupňa (200 x 40-60 cm) vyvýšeného nad okolité dno o 20 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 50 črepov hrncovitých nádob, 5 črepov zásobnicových nádob, 1 črep kotlíkovej nádoby (tab. X: 6-16; tabula 1);
- železný nôž s oblúkovým chrbtom, obojstranne zúženým hrotom čepele, odspodu odsadeným trňom; dl. 10,2 cm, š. čepele 0,6-1,6 cm (tab. XII: 10);
- 4 malé kusy amorfnej mazanice;
- 9 kusov zvieracích kostí (zub, lopatka, končatina).

Objekt Z6 - pec (obr. 6)

Objekt pozdĺžneho tvaru, pozostávajúci zo segmentu 6a (západná časť) a zo segmentu 6b (východná časť). Pozdĺžna os objektu v línii JZ-SV.

• **Objekt Z6a**

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s polkruhovou základňou (145 x 75 cm, hl. 50 cm). Lína kúreniska z intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad dno príslušného priestoru o 55 cm. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 35 cm. Druhou súčasťou objektu bol predpecný priestor nepravidelného lichobežníkového tvaru (295 x 185-290 cm, hl. 75-95 cm) s rôzne sformovanými rohmi a so stenami zvislo klesajúcimi ku konkávnemu dnu. Pozdĺžna os objektu v línii SSZ-JJV.

• **Objekt Z6b**

Objekt pozdĺžneho tvaru pozostával z vysunutej kupolovej pece s oválnou základňou (120 x 90 cm, hl. 50 cm) s predsunutou oválnou popolovou jamou (125 x 90 cm, hl. 35 cm). Lína kúreniska s vrstvou intenzívne prepálenej hliny bola vyvýšená nad dno príslušného priestoru o 45 cm. Zachovaná časť kupoly siahala nad kúrenisko do výšky 45 cm. Druhou súčasťou objektu bol priečne napojený predpecný priestor lichobežníkového tvaru (410-295 x 290 cm, hl. 90 cm) s rôzne sformovanými rohmi a so stenami zvislo klesajúcimi ku dnu s plytkými priehlbňami nepravidelného tvaru. V sektore SV aj JZ nárožia boli zachytené zvyšky kvadratického a oválneho schodovitého stupňa (110 x 90 a 185 x 105 cm), ktoré boli vyvýšeného nad príslušným priestorom o 35 a 40 cm. Pozdĺžna os objektu v línii SV-JZ.

Nálezy:

- keramika: 101 črepov hrncovitých nádob, 2 črepy zásobnicových nádob, 1 črep kotlíkovej nádoby (tab. X: 17-21; XI: 1-20; tabula 1);
- fragment železnej ostrohy s pyramidálnym bodcom a s ramenami z tyčinky obdĺžnikového prierezu; dl. bodca 3,7 cm, základňa bodca 1,2 x 1,2 cm; dl. ra-

mien 8,5 a 4 cm, pr. ramien 0,5 x 0,3-0,8 x 0,4 cm (tab. XII: 12);

- kotúčový praslen vyhotovený z tela keramickej nádoby zdobenej štvornásobnou obežnou líniou; pr. 3,4 cm, v. 0,7 cm (tab. XII: 13);
- 12 malých kusov amorfnej mazanice;
- popol a uhľiky;
- 54 kusov zvieracích kostí (lebka, zub, panva, rebro, končatina, parošie);
- z preplavenej hliny sa získalo 1 zrnko jačmeňa siateho, 27 zrníek raže, 139 zrníek pšenice siatej, 104 zlomkov zrníek blížšie neurčených obilnín a 30 exemplárov osín.

Objekt Z8 - jama (obr. 6)

Objekt nepravidelného kruhového tvaru (130 x 140 cm, hl. 40 cm) so stenami zvislo klesajúcimi k rovnému dnu. Pozdĺžna os objektu v línii Z-V.

Nálezy:

- keramika: 40 črepov hrncovitých nádob (tab. VIII: 4-14; tabula 1);
- 17 kusov zvieracích kostí (sánka, panva, rebro, končatina).

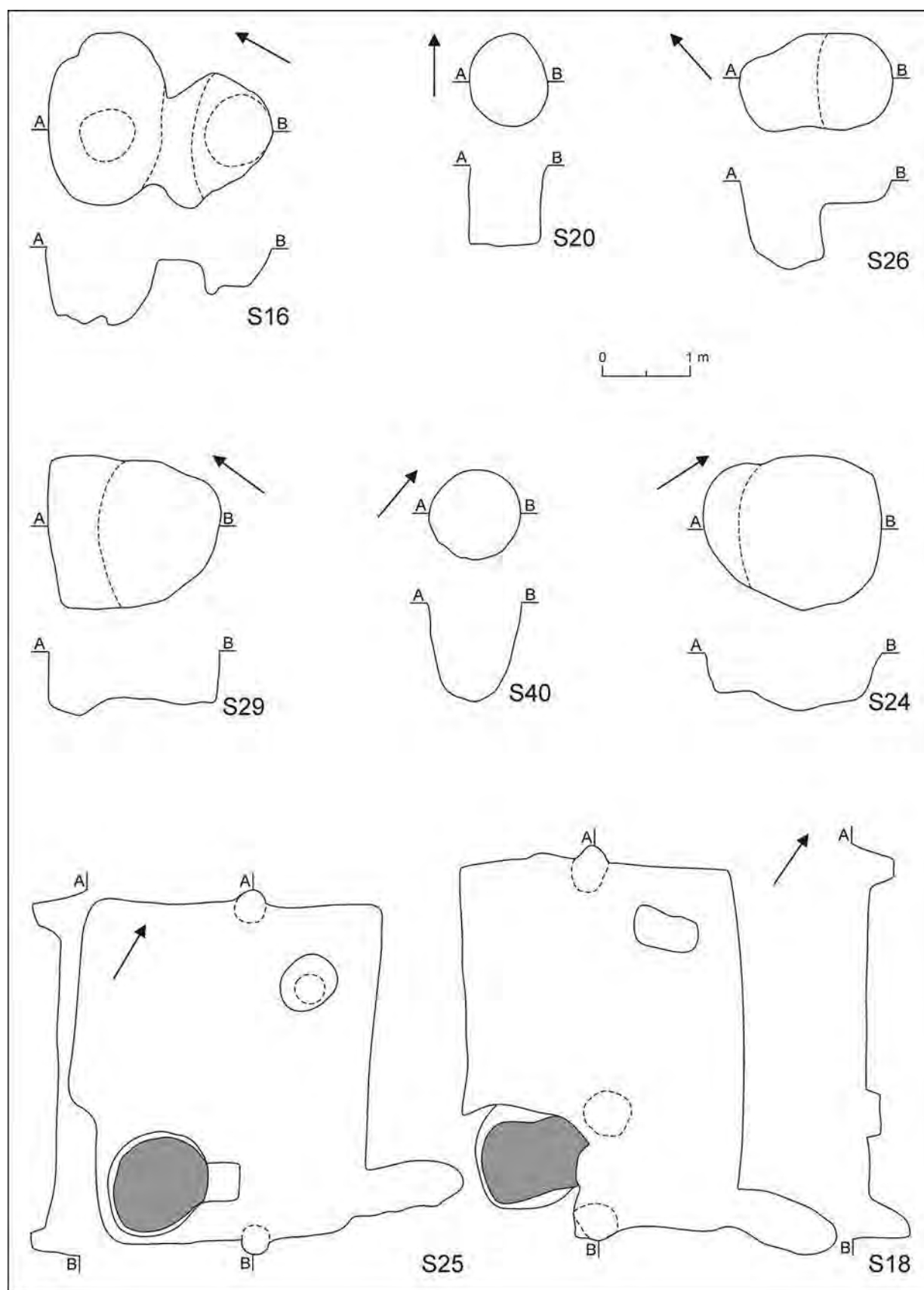
SÍDLISKOVÉ OBJEKTY

V rámci areálu vrcholnostredovekej dediny zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča bolo prebádaných a zdokumentovaných 26 sídliskových objektov, ktoré sa dajú po prvotnom zhodnotení rozdeliť do troch základných skupín. Ide o polozemnice, pece a jamy, ktoré možno po zohľadnení informácií o pôdorysnej dispozícii, metrických údajoch a konštrukčných detailoch začleniť do ôsmich typov. Pre každý z nich je príznačná škála príbuzných vlastností a možností ich funkčného využitia.

Polozemnice

Najvýznamnejšia pozícia v spracúvanej kolekcii objektov patrí štyrom polozemniciam aj napriek ich najnižšiemu počtu na lokalite (15,3 % prípadov). Podľa súčastí vnútorného vybavenia mali tri z nich obytnú funkciu (*Ruttkay, M. 1998, 47*). Prioritná dôležitosť objektov S18 a S25 sa odvíja najmä od výskytu príbuzných až identických znakov zistených v rámci tejto dvojice (obr. 4). K nim patria prvky postrehnuté v tvare, plošnej výmere a orientácii pôdorysnej dispozície, v metrických údajoch i v umiestnení zložiek vnútorného vybavenia.

Na ilustráciu možno uviesť obdĺžnikový tvar pôdorysu zahĺbenej časti interiéru. Ten bol exaktne potvrdený hodnotami 1,3 a 1,1, získanými z pomeru dĺžkových a šírkových údajov. Plošnú výmeru charakterizuje údaj 12,4 a 12 m², zahĺbenie namerané od úrovne zistenia údaj 25 a 30 cm. Na význam orientácie pozdĺžnych osí objektov v línii SZ-JV

Obr. 4. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Plány sídliskových objektov S16, S20, S24, S25, S26, S29, S40.

nepriamo poukazuje blízkosť týchto stavieb v rámci príslušnej časti sídliskového areálu (obr. 2).

K ďalším príbuzným prvkom patrí umiestnenie kupolových pecí v JZ nárožiach objektov. Z funkčného hľadiska nie je rozhodujúce, či ich základňa mala oválny alebo kruhový tvar (obr. 4). V oboch prípadoch bola línia kúrenísk identická s úrovňou prilahlého úseku interiérovej podlahy. Uvedenú skutočnosť zásadným spôsobom nezmení fakt, že v polozemnici S25 sa v tejto časti našla aj plytká popolová jama kvadratickej formy. V sektore SV nárožia, protiľahlého voči peciam, bola vyhlbená oválna a kruhovitá jama s hĺbkou 45 a 25 cm, no s identickým objemom 0,15 m³.

V JV nároží opísaných objektov bola obrysová línia stien jednotne prerušená jazykovitým výbežkom dlhým 120 cm, širokým 50 cm (obr. 4). Jeho steny boli zošíkmené k rovnému dnu zachytenému v hĺbke 20 a 25 cm. Na základe toho, že viacerými bádateľmi bývajú do uvedených miest oproti peciam umiestňované vstupy do príbytkov (*Nekuda, V. 2000, 25; Vignatiiová 1992, 19, 20*), boli aj zmieňované priehlbne pôvodne späté s týmto využitím (*Mináč 1980, 212*). Isté pochybnosti s takouto interpretáciou však vyvoláva najmä ich nadmerne úsporná šírka, prípadne i chýbajúce zošíkmenie dna do interiérovej časti. Diskutabilná je tiež aktuálnosť ich vybudovania pri stavbách zahĺbených iba cca 50-55 cm od súvekej úrovne terénu. V horizontálnej línii šikmé napojenie takéhoto žlabu k objektu S18 by prípadný vstupný otvor s dverami posúvalo do neobvyklej časti v nároží.

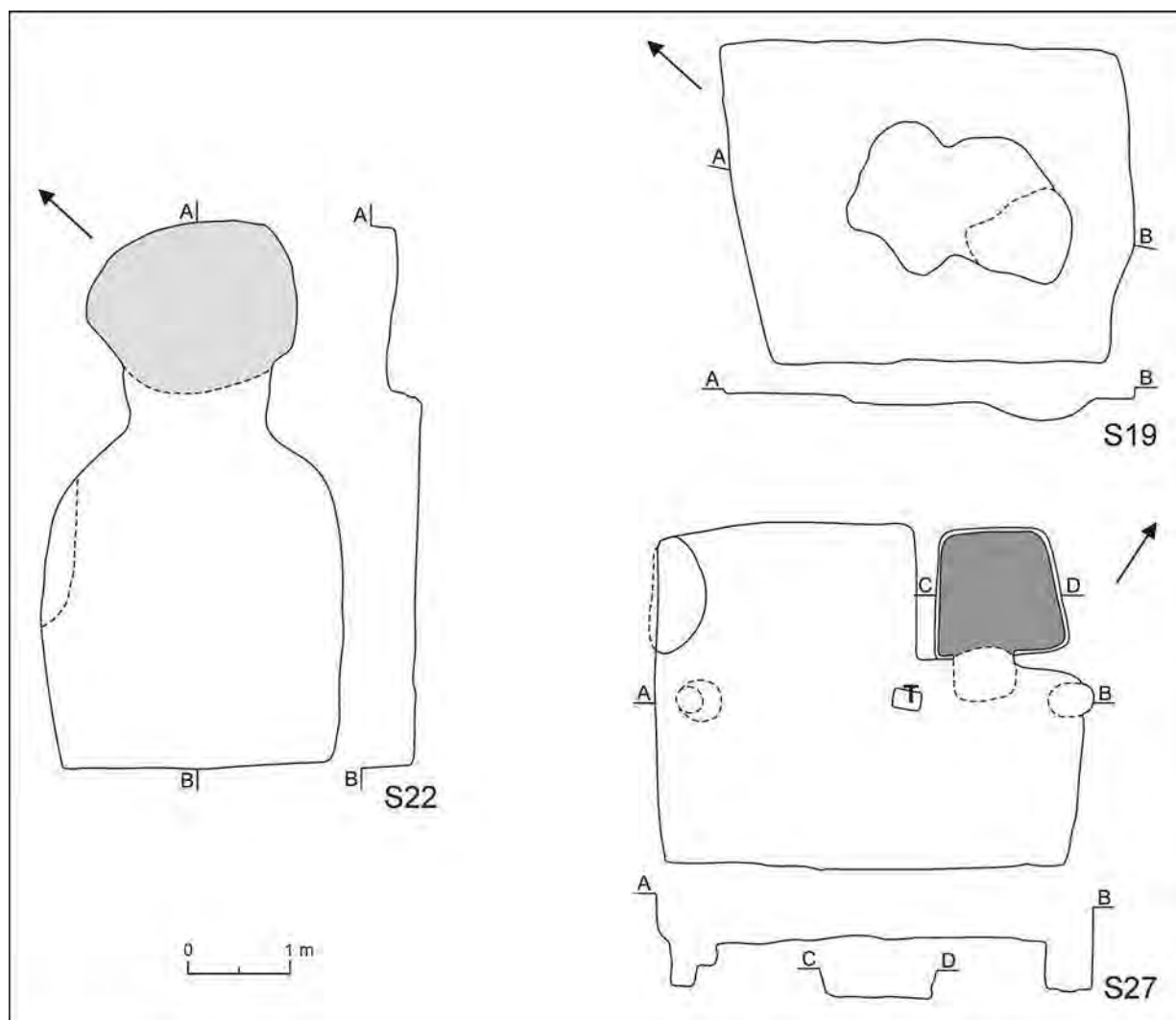
K odstráneniu sporných momentov pôvodnej interpretácie významu úzkych jazykovitých výbežkov dosiaľ najvyššou mierou prispeli názory maďarských bádateľov (*Szentgyörgyi/Buzás/Zentai 2000, 311, 312*). Sú presvedčení o tom, že v pertraktovaných prípadoch ide o účelovo vyhlbené žlaby. Pomocou nich mala byť zrealizovaná výmena zlomenej krokvice dvojspádovej strechy obydlia, ktorá spočívala na úrovni vtedajšieho terénu. Zmieňované výbežky sa mali v podstate pričiniť o požadované usmernenie pohybu spodného konca novej krokvice počas rekonštrukčných prác a o jeho konečné umiestnenie na požadovanom mieste, súbežnom so zvyšnými krokvicami. Teoreticky sa uvažuje aj o tom, že sa podobným spôsobom mohli vymieňať aj značne zaťažované sochové stĺpy podopierajúce slemená strechy. Na margo predostretej verzie opravy treba uviesť, že k nej mohlo dôjsť aj bez inak potrebného odstránenia izolačnej vrstvy strešnej krytiny. Oveľa vyššiu hodnotu má však súčasná snaha autorov o argumentačnú podporu platnosti ich interpretácie. K tomuto účelu mala prispieť séria matematických prepočtov i úspešne vykonaná oprava tohto druhu na obydlí experi-

mentálne vybudovanom podľa konkrétnej predlohy z vrcholného stredoveku (*Szentgyörgyi/Mezei/Buzás 2000, 331 n.*).

Aj napriek uvedeným faktom nemožno na druhej strane prehliadnuť niektoré momenty, ktoré nie sú v plnom súlade s proklamovanými princípmi. K nim patrí aj skutočnosť, že úroveň dna jazykovitých výbežkov zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča, zo Sládkovičova a zo Senca - Svätého Martina (obr. 4; *Mináč 1981, obr. 1; Točík 1992, obr. 144*) neklesala do interiérovej časti stavieb, ale je vodorovná. Pochybnosti vyvoláva aj poloha týchto žlabov. Tá je v 75 % prípadov zachytená oproti čelustiam kupolových pecí (*Szentgyörgyi/Buzás/Zentai 2000, obr. 1-5*). Chýba tiež relevantný dôkaz zdôvodňujúci vynútenú výmenu práve označenej krokvice v takom masovom počte a nie inej, ktorá by bola osadená za pecou či v koncovej pozícii.

Z týchto príčin nemožno preto nevziať do úvahy názor J. K. Pintera (ústna informácia). Uvedený bádateľ jazykovité výbežky tohto typu funkčne spája so žlabmi, pomocou ktorých sa privádzal k peciam vzduch potrebný na podporu horenia, resp. zlepšenia cirkulácie dymových splodín (*Pleinerová 1986, 148, obr. 32*). S takouto možnosťou využitia sa dá logicky rátať najmä v obdobiach so zhoršenými poveternostnými pomermi. Napriek netradičnému obsahu tejto interpretácie jej nemožno uprieť logicky zdôvodniteľnú invenčnosť. Aj v tomto prípade chýbajú ďalšie doklady takej presvedčivosti, ktoré by opísané technické riešenie preukázali v masovejšom meradle, ako je to dosiaľ známe. Analogický prvok, zdokumentovaný aj u polozemnice z 8. stor. v Štúrove-Obide (*Zábojník 1988, obr. 4*) a u polozemnice z 9. stor. z Mužly-Čenkova (*Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 191, tab. 6: 4*), naznačuje, že uvedené riešenie mohlo byť aplikované na našom území v širšom časovom rámci.

Obytná polozemnica S27 (obr. 5) sa od príbytkov S18 a S25 líši v niekoľkých detailoch. Dĺžkovo-šírkový index interiérovej časti nadobudol hodnotu 1,25, jej zahĺbenie 45 cm a plošná výmera sa zvýšila na 13,5 m². Zmenila sa i pozdĺžna os objektu presunom do línie SV-JZ. Jamovitá priehlbne neležala v nároží, ktoré bolo protiľahlé, ale súbežné s polohou pece. Jej objem pri polkruhovej dispozícii a zahĺbení 55 cm vzrástol na cca 0,3 m³. Čiastočné zabiehanie jej telesá pod obrysovú stenu stavby spolu so samotným umiestnením priehlbne sa v najvyššej miere blíži k tradične uznávanej funkcii zlučovanej s príručným uskladňovaním menšej dávky potravín (*Fusek 2000, 124; Habovštiak 1961, 462; 1985, 83*). Rovnakým spôsobom mohli byť využívané aj príslušné priehlbne z objektu S18 a S25 (obr. 4). Odsunutie týchto jám od susedných interiérových stien a znížený objem na 0,15 m³ môže indikovať aj ich využívanie na

Obr. 5. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Plány sídliskových objektov S19, S22, S27.

stabilnejšie umiestnenie rozmernejších keramických nádob do kúta, ktorý bol súčasne najviac vzdialený od žiaru sálajúceho z kúreniska pece (Kuna 2005, 114; Richter 1982, 44).

K vnútornému vybaveniu obytnej polozemnice S27 patrila pec majúca lichobežníkovú základňu (obr. 5). Plocha kúreniska dosahuje hodnotu 1,4 m² čím iba nepatrne prevyšuje identický údaj vyčíslený na 1,2 a 1 m² z dvoch porovnávaných polozemníc. Na rozdiel od nich bolo dno kúreniska vyvýšené nad úroveň interiérovej podlahy o 10 cm a pec mala predsunutú plytkú popolovú jamu. Okrem nevelkých odlišností v niektorých detailoch kupolových pecí sú dôležitejšie zistenia o jednotnom spôsobe ich budovania. Jeho počiatok treba posunúť do časového rozpätia, počas ktorého bola zahĺbovaná interiérová časť priestoru. V prvej fáze tohto úseku sa vo zvolenom nároží ponechal bokom zhruba štvorcový blok podložnej zeminy.

Do jeho telesa bola následne vykopaná základňa kúreniska budúcej pece. Dno kúreniska, zachytené počas archeologického výskumu v podobe 5-7 cm mocnej vrstvy intenzívne prepálenej hliny, nebolo špeciálne upravené. Nezistil sa dodatočný hlinitý výmaz so zločkami keramických črepov a plochých kameňov, prispievajúci k zabezpečeniu vyššej kapacity akumulovaného žiaru, ktorý sa mohol neskôr šíriť aj po uhasení ohňa (Ruttkay, M. 1992, 181; 1997, 243).

Nad základňou pece s kúreniskom bola vybudovaná kupola. V zachytených zvyškoch zo spomenutých úsekov neboli zistené odtlačky armatúry z rôzne hrubých prútov drevnej hmoty (Paulík/Rejholec 1958, 223-235; Takács 1998, 182). V bezprostrednom okolí pecí nachádzané nepočítané a zväčša malé amorfné zlomky mazanice pochádzajú akiste zo stien kupol. Ani v nich sa však nezistili odtlačky prútov opísaného typu, hoci niektoré z nich mali

vo výnimočných prípadoch aj jednostranne vyhladený povrch.

Podľa týchto informácií patria uvedené tri pece zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča k II. typu hlinených pecí vyčlenených M. Ruttkayom (1997, 242). Pece tejto kategórie predstavujú z konštrukčného hľadiska medzičlánok spájajúci jeho I. a III. typ, teda pece z nárožia, vybudovaných kompletne z hliny, a pecí zahĺbených do hlinitých interiérových stien (Ruttkay, M. 1997, 242, 243). Analyzovaný typ pecí z vyhodnocovanej lokality mohol vďaka aplikovanému hybridnému konštrukčnému riešeniu profitovať z poskytovaných výhod. Základňa pece s kúreniskom, umiestnená v súdržnom hlinenom podloží, akiste ľahšie odolávala aj extrémnym výkyvom teplotného režimu bez vážnejších dopadov na porušenie kompaktnosti telesa, končiace až jeho prípadnou deštrukciou. Kupolová nadstavba základne, dotvorená druhotne zo špeciálne pripravenej hlinitej hmoty, nebola vystavená vyššej záťaži aj napriek tomu, že musela napĺňať potreby kladené na túto časť pecí. Za výnimočný treba preto označiť iba jediný prípad, zachytený v polozemnici S27. Zdokumentované odsadenie v zakrivenej časti kupoly sa dá totiž považovať za doklad jej vynútenej opravy spojenej s opätovným dobudovaním deštruovanej časti stien. Zrnká a ich zlomky, nájdené v preplavovanej zemine z popolovej jamy tejto pece, môžu naznačovať jej príležitostné využívanie aj na tepelné spracovanie dopestovaných obilnín (Mihályiová 2007b).

Možnosťami využívania pozitívnych vlastností hybridného konštrukčného typu pecí sa súčasne rozširuje aj škála ich využitia. K tradične uznaným sféram, ako sú pečenie, sušenie a vykurovanie či temperovanie interiéru, prichádza do úvahy aj varenie (Ruttkay, M. 1990, 346; Ruttkay/Cheben 1992, 115). Čelusťový otvor kúreniska v nameranej šírke cca 50-60 cm umožňoval umiestniť k ohňu z kúreniska i rôzne veľké keramické nádoby (Profantová 2005, 139).

Na rozdiel od dokumentačne zaznamenaných údajov o zahĺbenom interiéru a jeho vnútornom vybavení sú naše predstavy o nadzemných častiach objektov príliš medzerovité. K jediným preukázateľným dokladom, z kolekcie mnohých neznámych, patria kolové jamy nachádzané s opakujúcou sa pravidelnosťou v strede kratších strán príbytkov. Ich priemer sa pohyboval v rozmedzí 28-40 cm, hĺbka od úrovne ušliapanej podlahy 20-48 cm (obr. 4; 5). Podľa rovného ukončenia týchto priehlbni neboli do nich zrejme narážané zahrotené koly, ale skôr osádzané priečne zarovnané stĺpy. Tie napĺňali poslanie nosníkov slemena, resp. väznice dvojspádovej strechy. V prípade polozemnic S18 a S27 neprekvapí, že pri nadmerne dlhej interiérovej časti (400 a 410 cm)

bolo potrebné príslušné slemeno podprieť tretím stĺpom, a to v blízkosti vnútorného uhla čelusťového otvoru pecí. Dokladom aplikácie takéhoto riešenia je kolová jama z prvého objektu. V druhom obydľí stĺp zmieňovanej funkcie zrejme spočíval na vypálenej tehle, nájdennej na úrovni ušliapanej podlahy, a to presne v mieste stredovej línie spájajúcej oba okrajové sochové stĺpy.

Príbuzný spôsob podporenia slemena aj tretím nosníkom nie je neobvyklý v prípade stavieb s obdĺžnikovou dispozíciou interiéru (Habovštiak 1961, 460; Paulík/Rejholec 1958, 228; Takács 1998, 182). Pozícia nosných stĺpov nemusí byť až taká náhodná. Ide totiž o priestor, v ktorom mohla dvojica drevených stĺpov vytvoriť oporu pre skeletovú konštrukciu dymníka. Zariadenie tohto druhu bolo totiž rozhodujúce pri usmerňovaní odvodu splodín horenia z pecí k dymovému otvoru, umiestňovaného viacerými bádateľmi do hornej časti priliehajúcej štítovej steny (Fusek 2000, 122; Nekuda, V. 2000, 28; Ruttkay, M. 2002, 257; Skružný 1963, 247).

V prebádaných obytných objektoch zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča sa ani náznačkovým spôsobom nepreukázala existencia k nim patriacich nadzemných stien vybudovaných štandardnými technikami (Nekuda, V. 2000, 30-34; Ruttkay, M. 1998, 56-58; Šalkovský 1998, 16-19). Nemusí ísť pritom o výnimočnosť, pretože sa s rovnakým problémom stretávame na výraznej väčšine súvekých lokalít. Na príčine zisteného stavu nemusí byť iba problematickosť ich preukazovania archeologickými metódami, zvyšovaná celým radom sprievodných vplyvov (Ruttkay, M. 1998, 57; Ruttkay/Cheben 1992, 116). Dôležitejšie je, že v známych nálezových situáciách chýbajú doklady, ktoré by priniesli potrebné svedectvo o existencii nadzemných častí stien. Za takejto situácie nemožno ignorovať indície, že v analyzovanom type stavieb nespočívala dvojspádová strecha oboma odkvapovými hranami na nadzemných stenách obydľí. Predmetná spodná časť strechy mohla totiž dosadať priamo na úroveň vtedajšieho terénu (Kouřil 1994, 96; Richter 1982, 46). Takéto riešenie, bezvýhradne akceptované v prípade zemnic, mohlo nájsť všeobecnejšie uplatnenie aj u polozemnic, ktorých interiérová časť bola zahĺbená do terénu 20-80 cm (Nekuda, R. 1994, 349, 357; Nekuda, V. 2000, 25, 28; Vařeka 1998, 17; Vignatiová 1992, 16).

Potrebné prevýšenie strechy nad úrovňou podlahy, nevyhnutné pre plnohodnotné využívanie neobmedzeného rozsahu interiérovej plochy vtedajšími obyvateľmi so vztyčenou postavou, mohlo byť docielené rôznymi spôsobmi. Nemuselo ísť iba o nadmerné zahĺbenie interiéru. Rovnaký výsledný efekt sa dosiahol aj vtedy, ak pri patrične vyvýšenom hrebeni strešnej konštrukcie klesali obe plochy dvojspádovej strechy pod uhlom 50-60°. Za daných

podmienok mohli ich odkvapové hrany dosadať zhruba 60-100 cm od obrysových línií pozdĺžnych strán zahĺbenia. Aj v tomto exponovanom okrajovom priestore mohla vertikálna rozdielnosť medzi podlahou a strešnou konštrukciou, dosahovať minimálne 120 cm (Fusek 2000, 125; Sabján 1999, 131-133; Takács 1999, 94-96).

S podobnými problémami sa stretávame aj pri pokusoch o priblíženie umiestnenia vstupov do obydli. Z celého úseku stredovekého obdobia je k dispozícii iba nepočetná kolekcia prípadov, v ktorých bola táto štandardná súčasť stavieb aj priamo doložená. Ich prítomnosť sa dá zaregistrovať podľa rampovito sklonených výbežkov z ich exteriérovej strany, alebo na základe zvyškov drevených, hlinených a kamenných schodovitých stupňov z interiéru (Nekuda, V. 2000, 34; Ruttkay, M. 1992, 177). S nižšou úspešnosťou, bez overenia správnosti voľby, býva existencia vstupov preukazovaná aj nepriamou metódou, na podklade umiestnenia rôznych druhov kúrenísk (Dostál 1987, 15; Unger 1981, 60; Vignatiová 1992, 19, 20). Pri zvolenom metodickom prístupe však znižujú požadovanú presvedčivosť výsledkov známe prípady z vrcholnostredovekých obydli so súčasne doloženou pecou a rampovitým vstupom. V tejto skupine sa totiž nachádzajú príbytky, v ktorých sa vstup nachádza voči kúrenisku v protiľahlom alebo susednom nároží priliehajúcom k čelnej štítovej stene. V niektorých prípadoch bol sledovaný otvor umiestnený aj pod protiľahlou plochou dvojspádovej strechy (Hanuliak 1999, 244, obr. 2; Nevizánsky 1982, 63). V prípade objektov zo spracúvanej lokality sa zdá byť prijateľnejší druhý z uvedených variantov. Je to tak najmä preto, lebo čelná štítová stena s predpokladaným vstupom je v danom prípade nasmerovaná nielen k zvyšnej časti sídliskovej plochy klesajúcej k potoku Ronava, ale aj k ďalšiemu sídliskovému segmentu umiestnenému za jeho korytom (obr. 1; 2).

Poslednou, dosiaľ nespomenutou polozemnicou z preskúmanej lokality je objekt S19 (obr. 5). K jeho charakteristikám treba pripojiť nepravidelnú lichobežníkovú dispozíciu interiéru s plochou 11 m² a zahĺbenie 15 cm od úrovne zistenia. Línia dna sa mierne zvažovala a ústila do nepravidelnej oválnej depresie rozloženej v centrálnej časti. Tradičné súčasti interiérového vybavenia obytných polozemníc neboli zaznamenané. Chýbajú tiež kolové jamy po oporných nosníkoch hrebeňovej väznice strešnej konštrukcie. Z uvedených príčin bola zrejme na vybudovanie tejto stavby použitá menej náročná konštrukcia, dotvorená s využitím iného druhu stavebného materiálu a strešnej krytiny ako v prípade troch obytných polozemníc. Po prihliadnutí k týmto poznatkom sa obytná funkcia objektu S19 zdá byť menej pravdepodobná. Centrálne umiestnená prie-

hlbeň nemusela byť počas využívania tejto stavby identická so stavom zdokumentovaným počas archeologického výskumu. Jej výslednú podobu mohlo pozmeniť hromadenie druhotného odpadu bohatého na organické zvyšky. Bez interdisciplinárnej spolupráce s odborníkmi z prírodných vied nie je v súčasnosti možné priblížiť druh činnosti vykonávanej v predmetnej stavbe (Nekuda, V. 2000, 11). Popritom sa nedá vylúčiť využívanie tohto priestoru aj na príležitostné či núdzové bývanie príslušníkov žijúcej komunity. Táto eventualita v zásade nevylučuje aj úvahy o možnostiach sezónneho ustajnenia hospodárskych zvierat počas zimného obdobia (Habovštiak 1985, 103; Ruttkay, A. 1999, 37, 38). Prezentovanú možnosť funkčného využitia objektu S19 nespochybňuje ani jeho pozícia v zjednotenom rade s polozemnicovými príbytkami S18 a S25 (obr. 4). Príbuzné prvky boli s rôznou kompletnosťou údajov zachytené aj na iných lokalitách (Bóna 1973, 14, 17, 18; Nekuda, V. 2000, 45, 57; Richter 1982, 49; Ruttkay, M. 2002, 258; Vignatiová 1992, 29, 30).

Pec

V skupine objektov odkrytých v areáli stredovekej dediny sú najpočetnejšie samostatne stojace pece (50 % prípadov). Už v počiatočnom štádiu ich vyhodnocovania sa ukázalo, že škála ich zložiek nie je širšia ako v prípade polozemníc. Ich vlastnosti sú však oveľa pestrejšie, pretože sa v nich objavuje vyšší počet rôznorodých prvkov.

Vo všetkých preskúmaných peciach bolo ich teleso rozdelené na kúrenisko prekryté kupolou a organicky napojený predpecný priestor. Prvá z týchto častí bola v celosti zahĺbená v svetlo sfarbenom podloží. Vrcholové časti kupol sa vo väčšine prípadov nezachovali, pretože boli odstránené zemnými mechanizmami počas skrývky nadložných vrstiev zeminy. Podľa zachovaných zvyškov, siahajúcich nad líniou kúreniska do výšky 25-45 cm, mohla v rôznom type pecí svetlosť vnútorného priestoru kulminovať v rozmedzí 35-55 cm. K výnimkám z tohto pravidla patrí objekt S2b (obr. 3). Jeho kúrenisko bolo iba 10 cm zahĺbené v podloží. Znamená to, že kupola musela byť dodatočne vybudovaná z hliny rovnakým spôsobom ako pri peciach umiestnených v polozemniciach.

S vyššou mierou variabilnosti sa stretávame pri pôdorysnom tvare kúrenísk. Popri hojnejšom výskyte podkovovitej a oválnej formy (42 % a 25 % prípadov) patril polkruhový, kruhový a lichobežníkový tvar k výnimočným zjavom. Hrúbka a sýtosť sfarbenia estrichovej vrstvy z objektov S2b, S7, S9, S12, Z2, Z5, Z6a, Z6b (obr. 3; 6) patrí k ukazovateľom ich dlhodobiejšieho používania. V objektoch S1 a S22 (obr. 3; 5) doklady tohto druhu indikujú však krátko

časový úsek. Objekt S13 (obr. 3) je špecifický tým, že nebol vôbec využitý na predurčený účel. Absencia kupoly aj ohňom prepáleného kúreniska vylučuje sprevádzkovanie pece. O vznik tejto situácie sa s veľkou pravdepodobnosťou pričínala deštrukcia zeminy nad kúreniskom, ku ktorej došlo zrejme už počas výkopových prác.

Poslednou súčasťou vyhodnocovaného priestoru pecí je úroveň kúrenísk. Väčšinový výskyt vodorovnej línie naruša jej zošikmený priebeh v objekte S22 (obr. 5). V objekte S9 (obr. 3) okrem toho chýba aj výškové odsadenie tejto úrovne od predpecného priestoru, ktoré sa v ostatných objektoch pohybovalo od 15 po 55 cm. Ojedinelým prípadom je objekt S2b (obr. 3), kde bola úroveň predpecného priestoru voči kúrenisku znížená až o 100 cm. V tomto prípade nebol kupolou prekrytý priestor výraznejšie vysunutý z prilahlej časti ako pri zvyšných peciach.

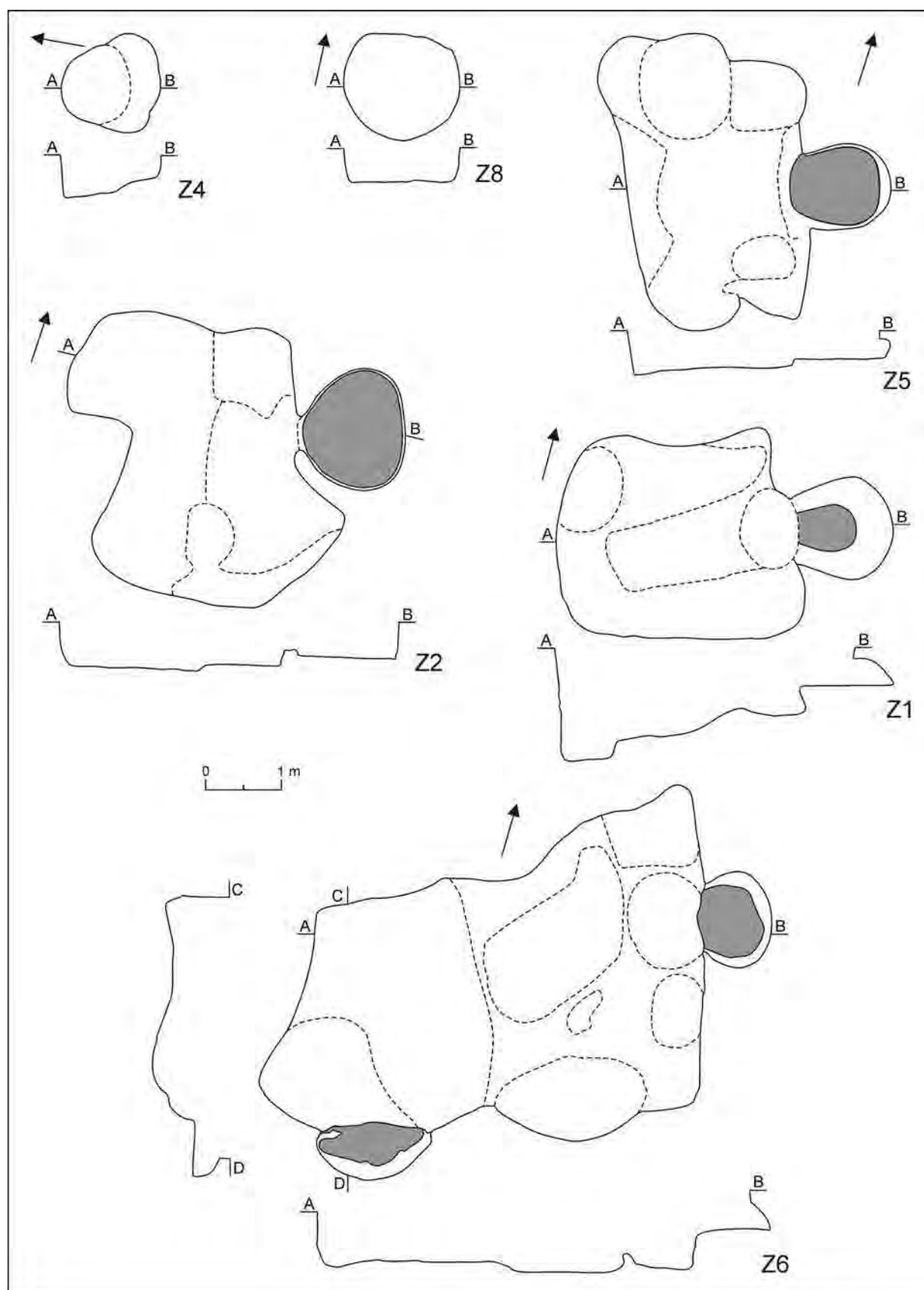
S neprehliadnuteľnou variabilitou sa stretávame aj v prípade plochou rozmernejších predpecných priestorov. Zásadnejšie rozdiely sa napríklad objavujú v ich tvare. V princípe ideálna obdĺžniková forma síce dominuje, rôzna intenzita sformovania rohov však môže výraznejšie pozmeniť základnú podobu jám, zdokumentovanú počas archeologického výskumu. Je možné, že niektoré osobitosti tohto druhu spolu s nerovnosťami v obrysoch líniách vznikli už počas používania objektov, alebo neskôr, po ukončení ich používania. Za významnejší možno označiť spôsob napojenia tohto priestoru na kúreniskovú časť s kupolou. Podľa tohto kritéria sa objekty môžu začleniť do skupiny s pozdĺžnym napojením, napríklad objekty S1, S7, S9 (obr. 3), alebo do skupiny, ktorých kupola leží v osi kratšej línie pozdĺžnej dispozície, napríklad objekty S22, Z2, Z6b (obr. 5; 6).

V analyzovanej skupine objektov sa popri rovnnej línii dna nachádzajú aj objekty s prehĺbeným stredovým úsekom (S12, Z1 - obr. 3; 6) a objekty s dnom porušeným plytkými priehlbňami rôzneho tvaru (napr. objekty Z2, Z5, Z6b - obr. 6). V piatich prípadoch sa pri stenách objektov zachovali zvyšky hlinených schodovitých stupňov uľahčujúcich ich sprístupnenie (napr. objekty S12, S13, Z1 - obr. 3; 6). Aj polkruhové až oválne jamy, slúžiace na zhromažďovanie uhlíkov a popola z kúrenísk, nepatrili k štandardným súčastiam vybavenia, pretože ich prítomnosť sa zachytila iba v peci S7, Z1 a Z6b (obr. 3 a 6; Ruttkay, M. 2002, 258, 259). K špecifickým súčastiam možno pripojiť aj zvyšky polkruhových a oválnych kúrenísk z objektu S2a, S2b a S9 (obr. 3), vyvýšených 15-20 cm nad dnom. Absencia akýchkoľvek zvyškov kupol presvedča o tom, že v týchto prípadoch mohol byť zakladaný otvorený oheň (Richter 1982, 44; Ruttkay, M. 1990, 346).

Na základe metrických údajov základných súčastí možno pece začleniť do troch veľkostných skupín. V prvej z nich sa nachádzajú malé pece S1 a S7 (obr. 3) s plochou kupoly 0,3 a 0,6 m² a predpecnou jamou zaberajúcou 1,3 a 3,5 m². Pri stredne veľkých peciach S12 a S13 (obr. 3) boli kúreniská zväčšené na 1,6 a 2 m², predpecný priestor charakterizuje údaj 3,8 a 5,7 m². Zvyšné patria do skupiny veľkých pecí. Ich kúrenisková plocha nebola pritom voči predchádzajúcej kategórii zväčšená a pohybuje sa v rozmedzí 1-2,5 m². Narástla však miera predpecných častí, dosahujúca 7,5-13 m². Súčasťou tejto skupiny je aj objekt Z6, zložený z dvoch častí (obr. 6). Každá z nich patrí podľa príslušných parametrov do tretej skupiny pecí. Nálezová situácia presvedča o tom, že po ukončení využívania prvého priestoru (S6a) bola predpecná jama rozšírená lineárnym smerom a na jej ukončení bola do podlažia vykopaná kupola novej pece. Nejasné nálezové okolnosti nepripúšťajú uvažovať o podobnej časovej a funkčnej nadväznosti tiež v objekte S2 (obr. 3), a to aj preto, lebo kúreniská z časti S2a neboli pôvodne prekryté kupolami. Celý tento výnimočný objekt bol zrejme využívaný ako typ letných kuchýň (Méri 1963, 276). Zvyšné samostatne stojace pece z tejto lokality patria do jednotnej skupiny objektov zahĺbených do podlažia s rovnou, nie zošikmenou líniou predpecných priestorov (Takács 1998, 185, 186).

Výčlenenie troch typov samostatne stojacich pecí podľa zvolených kritérií má z teoretického hľadiska svoje opodstatnenie. Otázne je, či postrehnutá rozdielnosť uvedených ukazovateľov bola akceptovaná aj vo vrcholnostredovekom období a predstavovala základ pre rozdielne využitie opisovaných pecí. Datovacia schopnosť sídliskového materiálu presvedča o tom, že všetky tri typy boli rámcovo súčasné. Táto skutočnosť prispieva k presvedčeniu o ich špecializovanom funkčnom využívaní. S výnimkou dvoch prípadov však charakter výplne z pecí a skladba spektra materiálnej kultúry neposkytujú potrebné náznaky k priblíženiu činnosti, na ktorú boli zmieňované pece prednostne využívané. V rovnakej miere nie sú v tomto smere prínosné ani výsledky komplexného rozboru dostupných druhov zložiek z týchto objektov. Je to tak aj napriek tomu, že tvarová, plošná či výšková rozdielnosť údajov z kúrenísk a predpecných priestorov bola nepochybne prispôbená aktivitám, ktoré boli v nich vykonávané.

S prihliadnutím k dosiaľ publikovaným informáciám možno preto pripustiť, že najmä pece z prvej a azda aj z druhej skupiny mohli byť predurčené na pečenie chleboviny (Nekuda, V. 2000, 68; Ruttkay, M. 1989, 302). Nadštandardná rozmernosť predpecných jám v objektoch z tretej skupiny dovoľuje ich prekvalifikovanie na pracovné priestory

Obr. 6. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Plány sídliskových objektov Z1, Z2, Z4, Z5, Z6, Z8.

(Ruttkay, M. 1990, 345). Táto premena mohla najskôr súvisieť s potrebou spracovávaní objemnejších druhov alebo väčšieho množstva surovín a produktov. V nadväznosti na to prichádza do úvahy najmä tepelná predpríprava či úprava, resp. konzervácia poľnohospodárskych produktov rastlinného a živočíšneho charakteru (Méri 1963, 277; Takács 1998, 186). Vypaľovanie keramických nádob pre samozásobenie miestnej komunity tiež nemožno vylúčiť (Čaplovič 1999, 49; Habovštiak 1985, 102, 103; Nekuda, V. 2000, 410; Vignatiiová 1992, 29). O takejto možnosti by sa dalo azda uvažovať v prípade pece S9 a Z6b (obr. 3; 6), pretože sa z ich výplne získal nadštandardne početný keramický materiál. Táto skutočnosť je nápadná najmä pri druhom z objektov, ktorý leží mimo obytného segmentu sídliska, kde sa neočakáva bežná manipulácia s hrnčiarskymi výrobkami. Z preplavovanej vzorky zeminy odobratej v objekte Z6a sa získalo spolu 167 zrníek jačmeňa, raže a pšenice, 104 zlomkov obilnín neurčiteľného druhu a 30 kusov osín (Mihályiová 2007a). Najmä ich prítomnosť je dôležitá, pretože potvrdzuje využívanie pece na úpravu dopestovaných obilnín pred ich ďalším využitím. Zvýšený výskyt zvieracích kostí vo veľkých peciach spolu s exemplármi prepálenými ohňom sa môžu vnímať ako indície k využívaniu týchto objektov aj na tepelnú úpravu mäsitej zložky potravy.

Uvedenú škálu predpokladaných spôsobov využitia mohli v objektoch S2 a S9 (obr. 3) rozšíriť otvorené, teda kupolou nekryté ohniská využívané čoraz častejšie na prípravu stravy varením. Otázne zostáva pôvodné využitie piatich estrichov z ľavobrežných svahov potoka Ronava (objekty A-E). Je nepochybné, že išlo o samostatne stojace kúreniská bez predpecných jám, nie o súčasť iných objektov. S veľkou pravdepodobnosťou išlo o nekryté ohniská umiestnené v plytkých priehlbniach vtedajšieho terénu. Tieto kúreniská boli, žiaľ, pred zdokumentovaním zničené počas záverečnej etapy úprav terénu diaľničnými mechanizmami. Počas tejto fázy došlo k odstráneniu aj ďalších sprievodných dokladov hmotnej povahy, preto ich začlenenie do vrcholnostredovekého obdobia zostáva napriek pravdepodobnosti skôr hypotetické.

Jamy

Do poslednej skupiny objektov zo spracovanej lokality patrí deväť objektov jamovitej formy. Aj napriek ich vyššej početnosti (34,7 % prípadov) ide o objekty s pomerne homogénnymi vonkajšími znakmi. S prihliadnutím k nevelkým rozdielom v pôdorysnom tvare a rozmeroch možno v rámci tejto skupiny vyčleniť štyri kategórie.

Do prvej z nich patria objekty S20 a S40 (obr. 4) s kruhovým pôdorysom na úrovni zistenia. Ich

steny zvislo i mierne šikmo klesajú k rovnému či konvexnému dnu v hĺbke 95 a 110 cm. Z pohľadu ich niekdajšieho využitia je dôležitý objem vyčíslený na hodnotu 0,6 a 0,8 m³. Podľa zaznamenaných charakteristík by sa tieto objekty mohli pripojiť k takmer analogickým, hoci sporadicky zastúpeným prípadom z iných súvekých lokalít, využívaných na zimné uskladňovanie obilia (Nekuda, V. 2000, 102; Ruttkay, M. 2002, 265; Šalkovský 1998, 26). Takúto funkčnosť nespochybňuje ani chýbajúce zahrdenie hornej časti, ani maloobjemovosť ich priestoru (Kuna 2005, 118).

Rovnakým spôsobom boli akiste využívané aj objekty S16 a S26 (obr. 4). V severnej časti ich dispozície sa nachádza pre tento účel vhodná priehľbeň s konvexným dnom a celkovým objemom 1,7 a 0,7 m³. Pri stanovenej hĺbke tu mohli byť zabezpečené rovnako vhodné skladovacie podmienky, s akými sa ráta aj v objekte S20 a S40 (obr. 4). Plytšie priehľbne, organicky pripojené v rámci jednotného pôdorysu k hlbším častiam jám, mohli mať takisto skladovacie využitie. Na základe kubatúry s hodnotou cca 0,5 m³ možno hypoteticky uvažovať o uskladnení takých poľnohospodárskych plodín, ktoré sa používali k obžive obyvateľov v nižšom objeme ako obilniny (Charvátová 1998, 126; Kudrnáč 1962, 693).

Objekty S3 a Z8 (obr. 3; 6) majú popri nevelmi úspornejšej plošnej výmere výraznejšie znížené zahĺbenie a tomu zodpovedajúci celkový objem obmedzený na 0,1 a 0,5 m³. Jamy tohto typu, pomerne často doložené v stredovekých sídliskových areáloch, slúžili s veľkou pravdepodobnosťou na krátkodobé uskladnenie najrôznejších potravínových zložiek (Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993, 59; Nekuda, V. 1990, 12; Ruttkay, M. 1999, 39). Zámerne na tento účel vodorovne upravené dna súčasne vylučujú, že by išlo o exploatačné jamy vyhlbené na získanie menšieho množstva hliny alebo na zhromažďovanie bežného sídliskového odpadu (Ruttkay, M. 1992, 177). Umiestnenie týchto jám v Slovenskej Novej Vsi a Zelenči v blízkosti samostatne stojacich veľkých kupolových pecí ich kladie do užšieho vzťahu s pracovnou činnosťou, ktorá sa v nich vykonávala.

Na skladovanie produktov a zásob najrôznejšieho druhu boli akiste využívané aj objekty S24, S29 a Z4 (obr. 4, 6; Hanuliak 2007, 339; Ruttkay/Cheben 1992, 115; Unger 1981, 60; Vignatiiová 1992, 31). V týchto prípadoch sa opäť zachytili zvislé i šikmé stený klesajúce k rovnému i konvexnému dnu. Významnejšou indíciou k preukázaniu predostretej funkčnosti týchto objektov poskytuje ich objem vyčíslený na 0,4 a 1,2 m³.

Tento ukazovateľ patrí k nepočetnej skupine tých, ktoré nepriamo potvrdzujú prednostné využívanie jamovitých objektov na skladovacie účely. Argu-

ment tohto druhu možno doplniť aj ďalším logicky vyplývajúcim z rámcovej funkčnej kategorizácie objektov zo stredovekých rurálnych sídlisk. V ich areáloch boli na zabezpečenie základných životných potrieb nevyhnutné okrem obytných a výrobnospracovateľských objektov aj skladovacie. Malo ísť o také objekty, v ktorých boli vytvorené vhodné podmienky pre krátkodobé i dlhodobé uskladnenie hodnotnejších surovín a produktov. Tieto zásoby nemohli byť uschované v príbytkoch a bez patričnej ochrannnej zábezpeky ani na sídliskovej ploche. Bez získania potrebných vzoriek z preplavovaných výplní však nie je možné určiť, čo mohlo byť pôvodne umiestnené v niektorom z jamovitých objektov zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča. Pozitívne informácie neprinieslo však ani preplavovanie materiálu z objektov predpokladanej funkčnosti v Bíni i Šakviciach (Ruttkay/Cheben 1992, 116; Unger 1981, 60).

MATERIÁLNA KULTÚRA

Mnohostranné aktivity príslušníkov stredovekej komunity s rôznou precíznosťou približujú výsledky analýz tradičných zložiek materiálnej kultúry. Ich prínosnosť nie je závislá iba od formy zakódovania príslušnej informácie v niektorom z jej prvkov, ale aj od našej schopnosti priblížiť optimálnym spôsobom vnútornú podstatu sledovaného javu. Predbežné výsledky ukázali, že vypovedacie schopnosti zložiek materiálnej kultúry zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča, vzhľadom na využitie menej náročných analytických metód, primeraným spôsobom vystihujú informácie plynúce z typologických, numerických aspektov, kvality dokumentačných záznamov a okolností výskytu daného prvku v príslušnom nálezovom prostredí.

Keramické nádoby

Väčšinový diel z nálezového fondu materiálnej kultúry predstavujú keramické nádoby. Ich kolekciu, zloženú z celých kusov a črepov, tvorí 545 exemplárov (tabela 1). Znamená to, že na každý z regulárne preskúmaných objektov pripadá v priemere 21 takýchto nálezov. Z pohľadu vypovedacích možností tejto kolekcie stojí za zmienku skutočnosť potvrdzujúca, že priemerný údaj identickej hodnoty bol vyčíslený aj na vrcholnostredovekej dedine z Beckova s oveľa vyšším počtom prebádaných objektov (Hanuliak 2007, 342).

V Slovenskej Novej Vsi a Zelenči nebola početnosť keramického inventára rovnomerne zastúpená vo všetkých objektoch. Jej hodnota kolísala od 2 exemplárov z objektu S40 po 103 exemplárov z objektu Z6. Najvyššie množstvo kusov pritom

pochádza z kategórie pecí (61,5 % prípadov). Nižšia frekvencia bola postrehnutá v kategórii jamovitých objektov a polozemnic (22,6 % a 15,9 % prípadov). Ak sa z črepového materiálu zohľadnia iba okrajové exempláre z ústia nádob, požadovanú reprezentatívnosť výpovede (Nekuda, V. 2000, 152) však naplňa iba objekt Z6 s 24 nálezmi daného typu. Viac ako 21 kusov okrajových črepov, zdobených i nezdobených exemplárov z tiel i dien, pochádza zo štyroch pecí (objekty S9, Z1, Z5, Z6), z troch polozemnic (objekty S19, S25, S27) a z dvoch jamovitých objektov (objekty S16, Z8). Podľa tejto informácie by sa zdalo, že vyšší počet nálezov hrnčiarskych výrobkov môže súvisieť s väčšou kubatúrou príslušných objektov. Takúto eventualitu by podporovalo aj zistenie, podľa ktorého sa z pecí veľkých rozmerov získalo 92,2 % exemplárov, zatiaľ čo zo stredne veľkých a z malých pecí iba po 3,9 %. Na druhej strane však nemožno s určitosťou zamietnuť ani späťosť rozdielných počtov keramického materiálu s niekdajším funkčným využitím troch rozdielných typov pecí.

Aj v skupine pecí sa však vyskytli nemalé rozdiely. Zatiaľ čo v objektoch S2 a Z2 evidujeme iba 7 a 9 fragmentov, z objektov S9 a Z6 sa získalo až 87 a 103 zlomkov vrátane dvoch celých nádob. V týchto prípadoch sa v hojnejšej miere objavila aj viacpočetnosť okrajových zlomkov s identickým priemerom, poukazujúca azda na to, že niektoré z nich pochádzajú z jednej nádoby. Tento predpoklad umocňujú aj dna, ktorých priemer by podľa štandardizovaného pomeru okrajov a dien, stanoveného pri celých nádobách, zodpovedal mieram okrajových črepov. V globále však nemožno preukázať, že z troch rozdielných funkčných typov objektov by pochádzali keramické nádoby príznačných veľkostných kategórií. Je to tak aj v prípade polozemnic a pecí, kde sa v skladbe keramického inventára rysuje ustálená homogenita porovnávaných údajov. Podľa tohto zistenia sa zrejme istý, sotva spresniteľný diel hrncovitých nádob dostal do polozemnic až druhotne, po zániku ich funkčného využitia. Vo zvyškoch keramického mobiliára z ich výplne chýbajú jednak nádoby s priemerom ústia nad 18 cm, využiteľné na varenie, jednak zásobnicové nádoby s vyšším objemom. Takéto exempláre, fľašovitá nádoba a dva zlomky hlinených kotlíkov, pochádzajú v prevahe z veľkých pecí, výnimočne aj z jamovitých objektov.

Inou príznačnou vlastnosťou je značná fragmentárnosť a úzka typová škála keramického inventára. Celé nádoby sú v spracúvanom súbore zastúpené iba výnimočne (1,1 % prípadov; tab. III: 3, 4; V: 1, 2, 4; VI: 1). V drvivej väčšine ide o hrncovité nádoby doložené v 96,8 % prípadov. V ich kolekcii však dominuje až 376 zlomkov zo zdobených a nezdobených častí tiel. Vypovedacie možnosti tejto kolekcie sú oveľa nižšie ako v prípa-

de črepov s okrajovou profiláciou. V ich zostave sú najčastejšie exempláre s priemerom ústia 14-18 cm (69,4 % prípadov). Nádoby s priemerom ústia pod touto hranicou tvoria v súbore 18,8 %, nádoby s hodnotou nad stanoveným limitom sú doložené iba v 11,8 % prípadov.

Podľa celých nádob možno usúdiť, že hrncovité tvary majú maximálne vydutie prevažne umiestnené v hornej tretine ich výšky (tab. III: 3, 4; V: 2, 4; VI: 1). Súdkovitá forma, s vydutím zhruba v strede výšky, bola výnimočná (tab. V: 1). V troch prípadoch sa však postrehla prítomnosť exemplárov misovitej formy (tab. III: 3, 4; VI: 1). Pre tento podtyp je príznačná prevaha veľkosti priemeru ústia nad výškou nádoby. Ďalšie typologické členenie tvarov tejto nepočítanej skupiny stráca na význame pre zanedbateľný výsledný prínos (Takács 1996, 151-153). Štandardizácia rozmerov určujúcich častí nádob prispieva k poznaniu, že vo vyhodnocovanom keramickom súbore dominovali nádoby strednej veľkostnej kategórie s výškou cca 14-20 cm a objemom 2-3 l (Dostál 1975, 143; Kouřil 1994, 104).

Hrubostenným zásobníčiam s vysokým obsahom tuhy v keramickej hmote možno pripísať iba 14 črepov. Podľa priemeru dvoch okrajových zlomkov (20 a 22 cm) a jedného z dna (22 cm) boli tieto fragmenty pôvodne súčasťou minimálne dvoch rozdielnych nádob (tab. VI: 4; VII: 3, 4; X: 13). Zaznamenaná početnosť črepov nevytvára podporné východisko k úvahám o možnom hojnejšom zastúpení zásobníč na spracúvanej lokalite.

Fľašovitú nádobu s mierne prežliabnutým hrdlom a takmer zvislo nasadeným ústím zastupuje jediný, aj keď rozmernejší exemplár (tab. III: 1). Každú z dvoch kotlíkových nádob s rozdielnym priemerom ústia (18 a 24 cm) reprezentuje vždy iba jediný okrajový fragment (tab. X: 16, 19). Obmedzenú početnosť výskytu oboch výnimočných foriem zrejme ovplyvnila eventualita, podľa ktorej mohli byť k nim pričlenené iba charakteristické a z hľadiska formy nespochybniteľné exempláre. Črepy pochádzajúce z tiel nádob bez príslušných identifikačných znakov boli akiste nesprávne pridružené k väčšinovej kolekcií hrncovitých foriem. Isté však je, že ku keramickým pokrievkam sa nedal pričleniť ani jediný fragment.

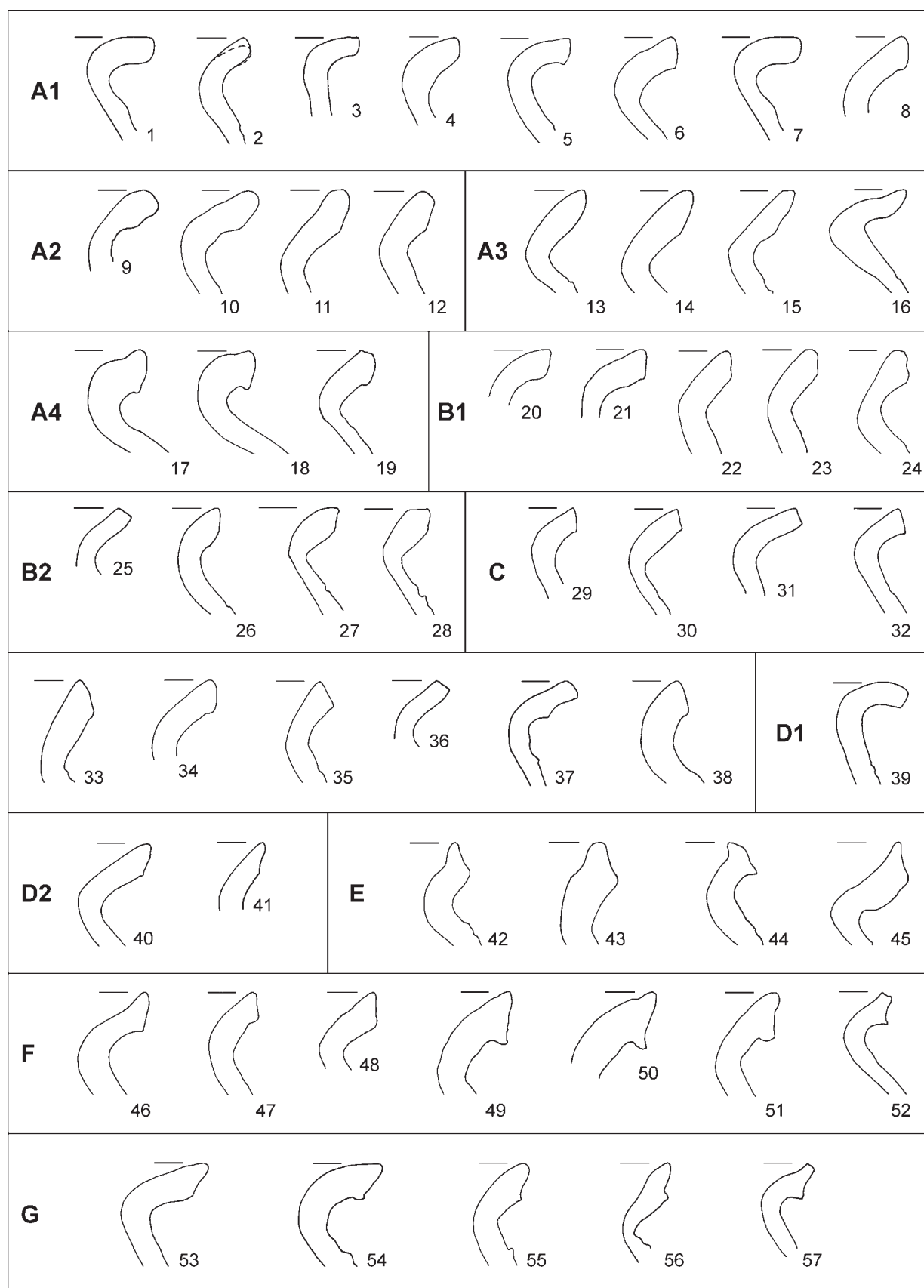
Na šiestich celých a iba sčasti rekonštrukčne doplnených nádobách bolo možné postrehnúť nevelké nepravidelnosti v základnom tvare. Deformácie tohto druhu spolu so stopami z vnútorných stien nádob svedčia o ich prvotnom vyhotovení v ruke a dodatočnom obtočení na kruhu s nižším počtom obrátok (Fusek 2000, 125). Výraznejším spôsobom bol však deformovaný iba okrajový črep z objektu S24 (tab. VI: 7) a horná časť nádoby z objektu S20 (tab. V: 1), a to aj napriek tomu, že jej dno zdobí

kvalitne zobrazená hrnčiarska značka indikujúca špecializovanejšieho výrobcu.

Vo zvyšných prípadoch, najmä však na črepoch pochádzajúcich z ústia a podhrdla, nemožno prehliadnuť precíznu úpravu povrchu. Aj vďaka jej podielu vznikla na sledovanej kolekcií široká škála rozdielne profilovaných ústí, ktorá sa považuje za jeden z najdostupnejších ukazovateľov chronologickej informácie (Kouřil 1994, 29; Profantová 2005, 162). Z toho dôvodu boli exempláre z nakresleného výberu črepov sústredené do unifikovanej ilustrácie uľahčujúcej operatívne porovnanie spracúvanej kolekcie s ďalšími z iných lokalít. Okrem rôznej intenzity prehnutia hrdla a vytiahnutia ústia je možné na sledovanej vzorke postrehnúť aj prežliabnutie či zhrubnutie okraja a odlišný spôsob jeho ukončenia zaoblením, zahrotením alebo zrezaním.

Podľa týchto prvkov mohli byť jednotlivé exempláre, hoci nie bezproblémovým spôsobom, začlenené do štandardnejších typov a podtypov (obr. 7). V rámci nich nemožno prehliadnuť rozdielnosť v súbežnosti hornej a spodnej línie okrajov, smerujúcu v istých prípadoch k miernemu vytiahnutiu niektorej z koncových hrán. V globále však ide o postrehnuteľné špecifické zhrubnutie okrajovej časti črepov (obr. 7: 17-19, 27-29, 38), doplnené v niektorých prípadoch markantnejším prežliabnutím alebo skosením niektorej hrany (obr. 7: 42-57). Bez porovnania tejto skupiny profilov s detailnejšie zverejnenými keramickými súbormi z iných lokalít sa nedá s istotou posúdiť ich vyššia spätosť s lokálnou či regionálnou osobitosťou alebo všeobecnejšie platnou chronologickou previazanosťou. Východiskovú pozíciu k objasneniu tohto momentu s určitosťou neposkytne ani skladba keramickej hmoty. Bez možnosti získania výsledkov exaktných analýz prírodných a technických vied bola iba vizuálne preukázaná premenlivá prítomnosť jemnozrnného piesku zriedkavo doplneného drobnými kamienkami. Rovnakým spôsobom mohla byť posudzovaná kvalita výpalu, vďaka ktorému získali hrnčiarske výrobky širšiu škálu hnedých odtieňov s výnimočným žltým a svetločerveným nádychom.

V prípade výzdoby sa postrehla dominancia motívu vyhotoveného jednéhohrotým nástrojom (82,2 % prípadov), ktorý zvyčajne pokrýva iba hornú polovicu nádob. Až v 71,8 % prípadov tvoria výzdobu horizontálne obežné línie rôznej šírky (napr. tab. I: 3; IV: 8; V: 2, 5). Oveľa zriedkavejšie boli steny zdobené jednoduchou vlnovkou a kombináciou oboch prvkov (napr. tab. I: 5, 10, 14, 19; VI: 1, 5, 7). Nie veľmi častejšie býva horná časť podhrdla nádob zvýraznená pásom šošovkovitých jamiek a šikmých vrypov (napr. tab. IV: 1-3; V: 4, 7; VI: 6, 10, 12, 13). Viacnásobná vlnovka alebo horizontálna obežná línia vyhotovená viaczubým hrebeňom je vcelku

Obr. 7. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Typológia okrajovej profilácie hrncovitých nádob.

sporadická, doložená je v 14,2 % prípadov (napr. tab. I: 16, 18; II: 8, 10, 11; V: 1, 8). Iba výnimočne bol na podhrdlí pomocou tohto nástroja vyhotovený aj vetvičkovitý motív (tab. XI: 5). Ako nový prvok sa vo výzdobe objavili horizontálne línie vyhotovené radielkom (napr. tab. I: 8; II: 12; III: 4, 9). Frekvencia ich výskytu (3,6 % prípadov) však výrazne zaostáva za vyššie spomenutou početnosťou uvedených motívov.

Zásobnicové nádoby boli zdobené špecifickým spôsobom. Zatiaľ čo dovnútra zhrubnuté časti ústia pokrývala široká horizontálna línia (tab. VI: 4), fragmenty z horných úsekov a podhrdlia zdobili mierne zvlnené i vodorovné pásy vyhotovené pomocou viaczubého hrebeňa (tab. VII: 3, 4). Motív horizontálneho žliabka s pásom šikmých vrypov bol ojedinelý (tab. X: 13). Jeden z okrajových črepov hlineného kotlíka bol výnimočne obohatený horizontálnymi líniami nanesenými v hornom úseku vnútornej strany (tab. X: 16). Zachovanú hornú časť ústia fľašovitej nádoby pokrýval kombinovaný systém pozostávajúci z pásu šošovkovitých jamiek, doplneného jednoduchými horizontálnymi líniami striedanými vlnovkou (tab. III: 1).

Súčasnou črepového materiálu zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča bolo aj 61 exemplárov z diel, predstavujúcich v rámci neho diel 12,2 % prípadov. Pri pozornejšom sledovaní neunikne, že v prípade rozmernejších zlomkoch je možné zistiť mierne horizontálne vyklenutie spodnej línie. Tento prvok býva obvyklejší u nádob s odtlačkami drevenej štruktúry hrnčiarskeho kruhu, vyvýšeného obvodového prstenca (napr. tab. I: 9; III: 8, IV: 13; IX: 10) alebo plasticky prevedenej hrnčiarskej značky (tab. II: 9, 13; III: 3, 4; V: 1, 4, 10; VIII: 1, 3; IX: 10).

Odtlačky rôznych štruktúr na dnách nádob, vrátane regulárnych hrnčiarskych značiek, patria na spracúvanej keramike k zriedkavým prvkom. Variabilita aplikovaných motívov je značná. Chýbajú prípady, na ktorých by sa opakovala identická podoba motívu. Iba v prípade kríža s predĺženým ramenom, vpísaného do kruhu, nemožno poprieť podobnosť. Neprekvapí, že obe tieto dna pochádzajú z rovnakého objektu Z1 (obr. 8: 6, 9). Zlomkovité zachovanie dna nedovoľuje pripojiť k týmto exemplárom aj značky z ďalších dvoch nádob (obr. 8: 3, 8). Iba s veľkou dávkou potrebnej tolerancie by sa dalo považovať za príbuzné aj stvárnenie dvoch štvorcov, no s rozdielnym smerovaním krížiacich sa línií (obr. 8: 14, 15). Vo zvyšných prípadoch akákoľvek príbuznosť chýba. Aj z týchto príčin nie je možné v spracúvanom súbore zodpovednejšie uvažovať o spôsobe výroby a distribúcie hrnčiarskych výrobkov do prostredia rurálnych sídlisk (porovnaj: Richter 1982, 150-153; Varadzin 2007, 53-67).

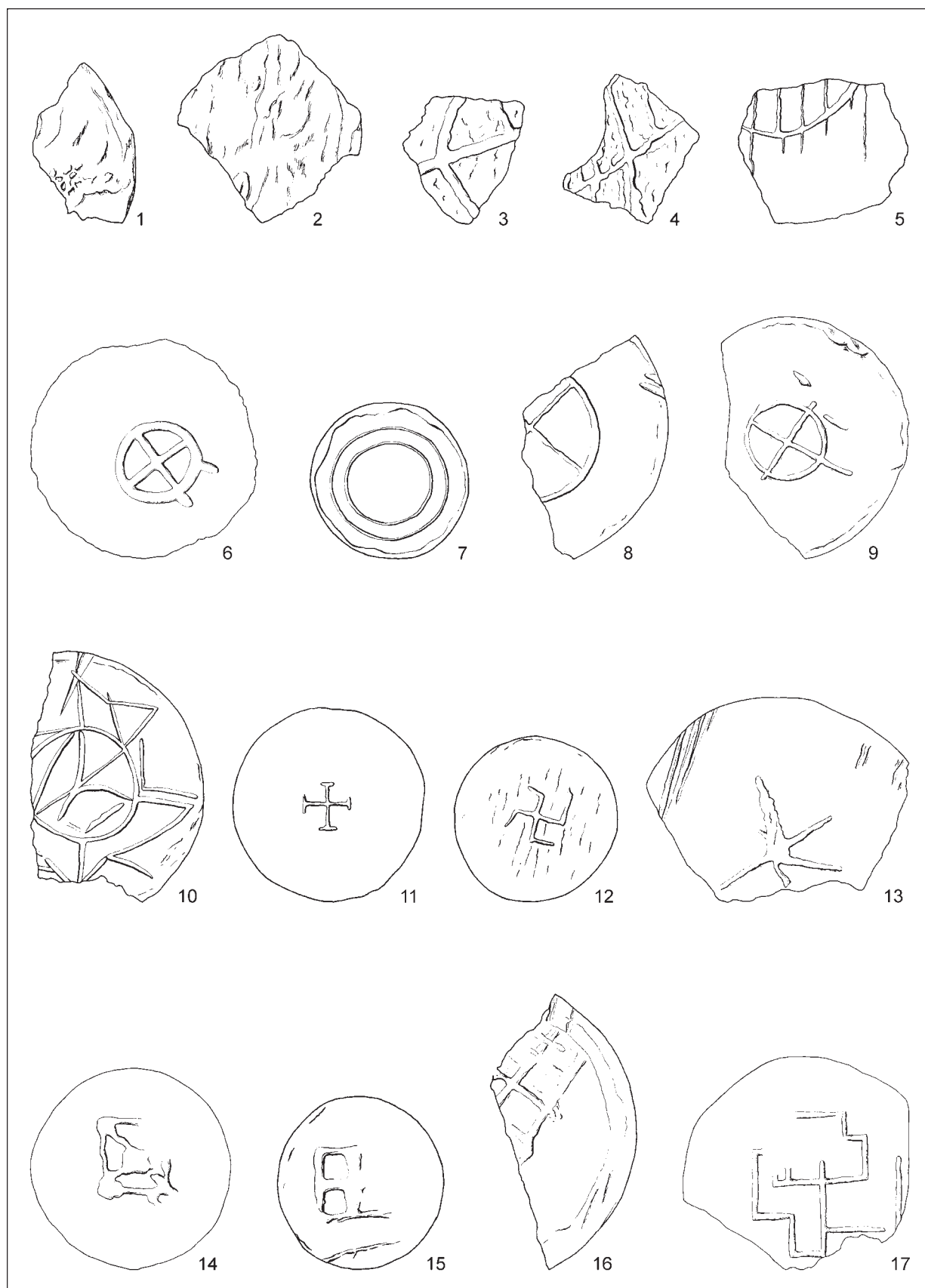
Zvyšné kategórie nálezov

Na rozdiel od štandardnej početnosti keramického inventára boli zvyšné nálezy materiálnej kultúry nadmerne sporadické. Svedčí o tom kategória siedmich základných typov predmetov zastúpených trinástimi exemplármi patriacimi do troch materiálových skupín.

Spomedzi predmetov dennej potreby a nástrojov boli najčastejšie prasleny predstavujúce zotrvačnickú časť vretien používaných pri navíjaní súkanej priadze. Dva z nich pochádzajú z pecí S2 a S7 (tab. XII: 2, 7). Podľa bočníkového a guľovitého tvaru, zloženia i sfarbenia keramickej hmoty a príslušných rozmerov, netypických v stredovekom období, môže ísť o intrúziu z pravekej fázy osídlenia lokality. To však neznamená, že tieto exempláre nemohli byť aktívne využívané aj počas stredoveku. Prasleny z pece Z1 a pece Z6 však s určitou patriu do tohto obdobia, pretože boli vyhotovené z fragmentov tiel nádob vrcholnostredovekej proveniencie (tab. XII: 8, 13). Do tohto obdobia zrejme patrí aj dvojkonický praslen nájdený v už spomenutom objekte Z1 (tab. XII: 9).

Do druhej najpočetnejšej kolekcie z lokality patria železné nože bežne používané v domácnostiach pri najrôznejšej činnosti. Exemplár z obytnej polozemnice S25 mal obojstranne odsadený trň a odlomený hrot čepele (tab. XII: 4). Podľa jej tvaru niekdajšia celková dĺžka tohto predmetu nepresiahla 15 cm. Patril teda do najviac rozšírenej univerzálne použiteľnej skupiny nožov strednej dĺžkovej kategórie. Do skupiny dlhých nožov, s celkovou dĺžkou nad 15 cm, by sa dal s veľkou pravdepodobnosťou zaradiť exemplár z pece Z1 (tab. XII: 7). Na takúto možnosť by poukazovala šírka jeho čepele a predpokladaná dĺžka odlomeného trňa. Ku krátkym nožom, vzhľadom na zohľadňovanú dĺžku, s istotou patrí exemplár s oblúkovou líniou chrpta a obojstranne zúženým hrotom čepele, získaný z objektu Z5 (tab. XII: 10). Na rozdiel od dvoch predchádzajúcich bol tento exemplár ako jediný funkčne využiteľný aj napriek vyššiemu opotrebovaniu čepele dlhodobým používaním. Posledným z analyzovanej funkčnej kategórie je kamenný brús z pece S9 (tab. XII: 1). Ide o menej obvyklý, precízne remeselné vyhotovený doskovitý typ lichobežníkovej formy z filitickej bridlice.

V nálezovom prostredí vidieckych sídlisk nebývajú často nachádzané militáriá. Zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča patrí do tejto skupiny ostroha s pyramidálnym bodcom (tab. XII: 12), ktorá sa nezachovala v kompletnom stave. Dva zlomky jej tela sa získali z výplne pece Z6. Mierne oblúkovito prehnuté ramená boli vyhotovené z tenkej plochej tyčinky. Očká upevňovacích remienkov

Obr. 8. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber diel hrncovitých nádob s odtlačkami štruktúr kruhu a s hrnčiarskymi značkami.

boli odlomené. Napojenie bodca na oblúk tela prostredníctvom zúženého krčka i samotný bodec zostali nepoškodené. V nekompletnom stave sa v obytnej polozemnici S27 dochoval aj pomerne robustný hrot šípa so zahroteným trňom (tab. XII: 6). Náznaky línií z hornej časti tela naznačujú, že tento exemplár bol pôvodne ukončený vidlicovým hrotom.

K nálezom stavebného železa patrí fragment klinca s chýbajúcou hlavičkou a ďalší, s plochou obdĺžnikovou hlavičkou (tab. XII: 3, 5). Podľa ich uloženia v obytnej polozemnici S25 a S27 sa môžeme domnievať, že oba klince boli využité na spojenie niektorých z častí drevenej konštrukcie. V oboch objektoch bol nájdený aj nôž s odlomeným trňom a nekompletný zvyšok hrotu šípa (tab. XII: 4, 6). Je preto možné vyjadriť opatrný predpoklad, že ide o predmety, ktoré pôvodne používali obyvatelia týchto obydľí. Zvyšná časť opísaných predmetov materiálnej kultúry sa získala z výplne pecí. Nadá sa vylúčiť, že s činnosťou vykonávanou v týchto zariadeniach mohli byť späté aj dva nože i kamený brús. Značné pochybnosti vyvoláva v tomto smere ostroha s exemplármi hlinených praslenov, ktoré sa do príslušných objektov museli dostať až druhotne, spolu so zásypovým materiálom zo sídliskovej vrstvy.

Tehla

Pozoruhodnou súčasťou nálezového súboru je tehla nájdená v obytnej polozemnici S27. Ležala na vodorovne ušliapanej hlinenej dlážke v blízkosti SZ strany čelustí kupolovej pece. Jej poloha v priamej línii dvoch protiľahlých sochových stĺpov presvedča o tom, že táto tehla akiste tvorila pevnú podložku pre tretí stĺp, podopierajúci slemená dvojspádovej strechy (obr. 5). Spomenutý exemplár je významný aj preto, lebo ide o kus zachovaný v celosti. Tehla mala rozmery 24,5 x 16,5 x 4,5 cm, vážila 2,4 kg. Vyhотовená bola zo sprasovej hliny s vysokým obsahom organických prímiesí. Vplyvom nedokonalého výpalu bol jej povrch drobný.

Zvieracie kosti

Vcelku bežnou súčasťou nálezových súborov z archeologických výskumov sú zvieracie kosti. Z výplní objektov zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča ich pochádza 196 kusov. V drvivej väčšine išlo o zlomky. Najpočetnejšie boli zastúpené kosti z končatín (25 % prípadov). Početnosť úlomkov z lebky, rebier a osamotených zubov sa pohybuje v rozmedzí 12,3-15,4 %. Fragmenty zo sánky, lopatky a panvy boli výrazne menej početné. Na rozdiel od jediného preukázaného kusa rohu, akiste z ovce/

kozy, prekvapí 41 väčších kusov z jelenieho parožia, nájdených spolu so zlomkami lebky.

Odborná analýza zvieracích kostí nebola dosiaľ urobená. Dôvodom je personálne obsadenie odborného postu v AÚ SAV pracovníkom bez voľných kapacít. Z tohto dôvodu nemožno spresniť druh chovaných či lovených zvierat, ani ich skladbu na tejto vrcholnostredovekej lokalite. Preukázalo sa iba, že zvieracie kosti sa vo výnimočnom prípade získali z obytnej polozemnice (1,5 % prípadov). V pomerne vysokom zastúpení (39,3 % prípadov) sa objavili v jamovitých objektoch, hlavne v tých, ktoré mali vyšší objem. Najpočetnejšia kolekcia zvieracích kostí pochádza predovšetkým z veľkých pecí (59,2 % prípadov). Výskyt ohňom prepálených kostí z objektov indikuje možnosť, že sa tam mohla uskutočňovať aj tepelná úprava mäsitej zložky potravy.

Rastlinné zvyšky

O tepelnej úprave pestovaných obilnín vo veľkej peci Z6 presvedčajú výsledky analýzy botanických zvyškov. Nálezy tejto kategórie sa získali preplavením hliny s objemom 4 litre, odobratej zo spodnej časti predpecného priestoru. Podstata pozitívneho potvrdenia vyššie spomenutej funkčnosti pece spočíva okrem prítomnosti jedného zrnka jačmeňa siateho, 27 zrníek raže, 139 zrníek pšenice siatej a 104 zlomkov zrníek z bližšie neurčených obilnín predovšetkým na 30 exemplároch osín (*Mihályiová 2007a*). Neporovnateľne zriedkavejšie, možno iba príležitostne, boli dopestované obilniny tepelne spracúvané aj v obytnej polozemnici S27. Zo 4 litrov hliny, odobratej z popolovej jamy kupolovej pece, sa preplavovaním získalo 7 zrníek pšenice siatej a 7 zlomkov zrníek bližšie neurčeného druhu (*Mihályiová 2007b*). Osiny však chýbajú.

Popol a uhľíky, ktorých výskyt bol zdokumentovaný v ôsmich objektoch, neboli odborne analyzované. Ich prítomnosť bola evidovaná predovšetkým v kúreniskách alebo v predsunutých popolových jamách patriacich k samostatne stojacim kupolovým peciam.

Mazanica

V 12 sídliskových objektoch sa zistila prítomnosť mazanice. Vo výraznej prevahe to boli malé zlomky amorfnej mazanice, doložené v 2-12 kusoch, so priemernou hodnotou cca 6 kusov na jeden objekt. Z tohto pohľadu sú výnimočné objekty Z1 a Z2. V nich sa okrem 18 a 21 malých zlomkov našlo aj 11 a 7 kusov s veľkosťou 7-12 cm. Pre objasnenie významu mazanice je podstatné, že nálezy tohto druhu pochádzajú výlučne z objektov s kupo-

lovými pecami. Deväť z nich patrí k samostatne stojacim peciam, tri boli súčasťou obytných polozemníč. V jamovitých objektoch ani v hospodársky využívannej polozemnici sa mazanica nenašla. Aj preto treba spochybníť, že by bola súčasťou stien omazaných hlinou. Samotná poloha pertraktovaných zlomkov v okolí pecí naznačuje ich vzájomnú spätosť, pretože s veľkou pravdepodobnosťou pochádzajú z hlinených kupol. Azda pritom prekvapí, že sa zlomky mazanice objavili bez ohľadu na to, či išlo o zámerne vybudovanú klenbu, alebo bola táto časť zahĺbená do vrstvy podložnej hliny. Podľa charakteristických miest výskytu s veľkou pravdepodobnosťou nejde pri mazanici o intrúziu z pravekej fázy osídlenia, aj keď sa táto skutočnosť nedá s istotou stanoviť bez odborných skúseností (Vařeka 1998, 18).

Na význame nestráca ani absencia odtlačkov armatúry z rôzne hrubých prútov drevnej hmoty v mazanici, a to ani v kompaktnějších kusoch, ktoré mali vo výnimočných prípadoch jednostranne vyhladený povrch.

CHARAKTERISTIKA OSÍDLLENIA LOKALITY

Integrálnu súčasť vrcholnostredovekého osídlenia územia dnešného Slovenska predstavuje vidiecke prostredie s príznačnými sídliskovými útvarmi. Najpočetnejšiu skupinu spomedzi nich tvoria sídliská dedinského typu. Doterajšie poznatky archeologického bádania prispeli k dotvoreniu vcelku reálnej rámcovej predstavy jednak o stavebnej podobe sídliskových objektov, jednak o spôsobe života ľudských jedincov, o formách zabezpečovania ich obživy, o ich vzťahu k prírodnému prostrediu atď. (Botík 1998, 67, 68; Čaplovič 1999, 41-43; Habovštiak 1985, 50-58; Nekuda, V. 1990, 7; Ruttkay, M. 1998, 37 n.). Pri snahách o detailnejšie priblíženie rôznorodých aktivít obyvateľov vrátane duchovnej či hospodársko-výrobnej sféry narazíme na medzerovitosť vypovedacích schopností pramennej bázy. V danom momente sa vypuklejším spôsobom prejavujú nedostatky plynúce z obmedzeného rozsahu odkryvov lokalít, nekompletnosti exploatovania i dokumentovania sídliskových objektov, absencujúceho komplexného spracúvania materiálovej bázy a súborného publikovania získaných poznatkov (Habovštiak 1985, 18-21; Ruttkay, M. 1999, 7-9). Stredoveká dedina zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča však patrí podľa rozsahu preskúmanej plochy, množstva a typovej skladby sídliskových objektov, ako aj početnosti kolekcie materiálnej kultúry k takým lokalitám, ktoré si zaslužia pozornosť odborníkov.

Štruktúra sídliskového areálu

K prioritám predmetnej lokality patrí presvedčenie o tom, že jej areál bol v úplnosti prebádaný. Svedčí o tom nielen umiestnenie objektov v okrajových zónach preskúmanej plochy, ale aj ich absencia v priliehajúcich postranných pásoch odhumusovaných zemnými strojmi, na ktorých sa zaznamenal iba sporadický výskyt črepového materiálu. V susedných úsekoch tohto svahovitého terénu neboli pri povrchovom prieskume zistené doklady po ďalšom osídlení.

Medzi zdokumentovanými sídliskovými objektmi sú najvýznamnejšie obytné. V rámci nich možno postrehnúť viacero prvkov stavebných techník aj súčastí vnútorného vybavenia. Tie poskytujú cenné informácie o spôsobe budovania obydli a účelového využívania ich zariadenia v každodennom živote. Aj vďaka tomu sú naše predstavy o takýchto sídliskách oveľa konkrétnejšie ako o lokalitách, kde príbytky neboli odkryté. Názorné svedectvo o tom poskytuje napríklad nálezisko z Nitry-Mlynárieč, Šamorína-Šamotu, Vlčkoviec a Žlkoviec (Hanuliak/Varsik 2005, 149-154; Hanuliak/Zábojník 1980, 193-199; Kuzma 2001, 106, 107; Pavúk 1983, 220, 221). Umiestnenie obydli zo spracúvanej lokality súčasne určuje, ktorá jej časť má ťažiskový význam. O tejto danosti sa nedá pochybovať, pretože polozemnice nie sú rozptýlené po ploche, ale sústredené v obmedzenom priestore SZ kvadrantu tohto areálu. Daný úsek súčasne výškovo dominuje nad terénom pozvoľne klesajúcim k potoku Ronava.

V prípade obytných objektov nemožno prehliadnuť blízkosť ich polohy či súbežné smerovanie pozdĺžnych osí interiérov s lineárnym zákrytom čelných štítových stien a táto línia je zas zhruba rovnobežná so SZ stenou polozemnice S27 (obr. 2). Účinkom tohto vizuálneho efektu sa dotvára presvedčenie o tom, že medzi spomínanými príbytkami existoval 12 m široký ulicový priestor (Mináč 1980, 209). Aj napriek inšpiratívnosti tohto postrehu nemá preluka tohto druhu na lokalite významové ani funkčné opodstatnenie. Neobjavuje sa ani na vrcholnostredovekých dedinských sídliskách s príznačným rozptýleným spôsobom rozmiestnenia objektov. Svoje reálne poslanie nadobúda až na lokalitách so stabilným líniovým zoradením dvorových parciel (Botík 1998, 71; Ruttkay, M. 1999, 32, obr. 29).

Ak sa na stredovekej dedine zo Slovenskej Novej Vsi a Zelenča nedotvoril pertraktovaný priestor iba náhodne, mohol byť účelovo využívaný na vykonávanie širšej škály každodenných činností a spoločenských aktivít. Avšak aj v rámci tohto mikroareálu boli umiestnené jamovité objekty S24, S26, S29, S40 (obr. 2). Ďalšie ležali v priľahlých

úsekoch a boli napohľad nesystémovo rozptýlené po príslušnej ploche. Náznak istého vnútorného princípu možno postrehnúť až následne po ich rozčlenení do typologicko-funkčných kategórií. Po ich zohľadnení neprekvapí poloha dvoch obilných zásobníkov a troch jamovitých objektov zásobného využitia v blízkosti obytných objektov. Avšak osem pecí rozdielnych veľkostných typov bolo umiestnených v nepravidelnom poloblúku maximálne vzdialenom od príbytkov. Išlo pritom o okrajové úseky sídliskovej plochy a priestor najviac odsunutý od obytného sektora smerom k potoku. K objektom tejto kategórie patrí aj polozemnica S19, vybudovaná v 8 m širokom nezastavanom priestore vymedzenom obydliami S19 a S25 (obr. 2). Aj napriek zhode v orientácii pozdĺžnych osí a súbežnosti čelných štítových stien zvyšné prvky sponchybujú obytnú funkciu tejto polozemnice. Pravdepodobnejšie zostáva jej polyfunkčné využitie s ťažiskom v hospodárskej sfére.

V sídliskovom segmente zo Zelenča ležalo päť pecí v svahovitejšom teréne (obr. 1). Náznak polkruhového usporiadania súvisí so snahou o ich citlivé zakomponovanie do tamojšej terénnej konfigurácie. Tento zámer sa dá vyčítať aj z toho, že kupolou prekryté kúreniská boli zahĺbované do vyššie položeného svahu ako ich predpecné priestory. S funkčným využitím pecí zrejme úzko súviseli v ich blízkosti vykopané plytké kruhové jamy Z4 a Z8. Ak by uvedená spätosť nejestvovala, zrejme by objekt S3 tohto typu neležal v blízkosti pece veľkých rozmerov S2 v sídliskovom segmente zo Slovenskej Novej Vsi (obr. 2).

Pragmatický prístup umiestňovania pecí v teréne nemožno prehliadnuť ani v obytnej časti dedinského sídliska. Pec S22, vybudovaná akiste v prvej fáze osídlenia, mala pozdĺžnu os nasmerovanú nevhodným spôsobom do miesta s klesajúcou úrovňou podložnej zeminy, do ktorej bolo zahĺbené kúrenisko s kupolou. Zrejme aj preto bol objekt iba krátkodobo využívaný. Súhlasne orientovaný objekt S13 nebol následkom rovnakej voľby vôbec sprevádzkovaný. Pece S7, S9 a S12 majú kúreniská správne umiestnené, t. j. do protisvahu. V objekte S2b (obr. 3) bol tento problematický moment vyriešený tak, že kupola nebola zámerne vykopaná do podlažia, ale intencionalne vybudovaná z hliny ako v tamojších príbytkoch.

Hľadanie príčin rozdelenia areálu lokality do dvoch vzdialených segmentov oddelených potokom vyvoláva množstvo otázok. Ich uspokojivejšie zodpovedanie nie je ľahké, pretože chýba viacero informácií s adekvátnymi vypovedacími schopnosťami. Dá sa preto skôr iba logicky predpokladať, že k oddeleniu zelenečského segmentu s dominantným zastúpením veľkorozmerných pecí mohol prispieť

spôsob ich prevádzkovania. Ten ohrozoval či obmedzoval štandardné aktivity obyvateľov z obytného segmentu. Obdobná situácia, doložená aj na sídlisku z 10.-11. stor. v Bielovciach, podporuje správnosť zohľadňovania načrtnutých pragmatických dôvodov (Fusek 2000, 129). Na druhej strane však nemožno prehliadnuť, že opodstatnenie takéhoto riešenia, ovplyvnené aj konfiguráciou terénu, podporuje nálezová situácia z Nitry-Mlynárec. Aj na tejto lokalite boli jamovité objekty s pecami zahĺbené do prikreho svahu, zatiaľ čo obytnú časť dediny z 12.-13. stor. možno podľa dostupných indícií predpokladať na druhej strane potoka s pozvoľným sklonom terénu (Kuzma 2001, 106, 107).

Na základe vnútornej štruktúry sídliskového areálu, najmä však zhukového systému umiestnenia obytných objektov, vykazuje vyhodnocované sídlisko najviac príbuzných znakov so súvekom lokalitou z Patiniec II (Dunajský breh 1757) a lokalitou z Kamenína-Kiskukoricás. Na oboch sa príbytky nachádzali v zhukoch vo vzdialenosti 1,5-4,7 m. Takéto jadrá zasa ležali cca 50 m od seba (Cheben 1987, 312-314; Nevizánsky 1982, 63; Ruttkay, M. 1999, obr. 26). V Slovenskej Novej Vsi a Zelenči sa ďalšie sídliskové jadro v blízkosti primárneho nezistilo. Najbližší pozitívny doklad takéhoto druhu reprezentuje kupolová pec s veľkým predpecným priestorom, náhodne objavená 250 m severne od lokality. Je možné, že ide o súčasť ďalšieho sídliskového segmentu, ktorého areál v súčasnosti leží na dne vodnej nádrže.

Podľa nálezovej situácie by mohla spracúvaná lokalita predstavovať špecifický variant v rámci vrcholnostredovekých sídlisk s kumulovanou formou osídlenia (Ruttkay, M. 1998, 39; 1999, 31). Tento názor nepriamo podporuje aj nízky podiel obytných polozemníc (cca 12 % prípadov) v kolekcii ostatných objektov, ktorého hodnota sa v makroregionálnych pomeroch mala pohybovať v rozmedzí 26-31 % (Ruttkay, M. 1999, 11).

Na rozdiel od Kamenína a Patiniec II, s obmedzeným počtom objektov hospodárskeho využitia (Cheben 1987, 314; Nevizánsky 1978, 176), boli v Slovenskej Novej Vsi a Zelenči všetky typy objektov tohto druhu zastúpené v reprezentatívnej početnosti. Na základe takýchto ukazovateľov by išlo o funkčne uzavretú, samostatne hospodáriacu jednotku s účelovým rozmiestnením objektov. Markantnejšie doklady o spôsobe ohraničenia tohto areálu neboli azda zachytené pre obmedzený rozsah odkrytej plochy (Habovštiak 1985, 213, 214; Takács 1998, 188). Nemožno však vylúčiť, že obvod nezanedbateľného počtu stredovekých sídlisk nebol v priestore vymedzený zámerne dotvorenými hraničnými líniami. Tento prvok mohli podľa J. Klápštěho (2005, 188) prirodzeným spôsobom

nahrádzať poľnohospodársky využívané poľnosti a pasienky, oddeľujúce od seba ekonomicky i sociálne samostatné usadlosti vzdialené od seba viac ako sto metrov. Vyhodnocovaná lokalita môže patriť na území Slovenska k výnimkám, ktoré potvrdzujú platnosť tohto názoru.

Datovanie osídlenia

Rámcové datovanie osídlenia lokality, stanovené po prvotnom spracovaní materiálnej bázy, nemožno zásadnejšie spochybniť (Mináč 1980, 213). Obdĺžniková dispozícia zahĺbených častí obytných polozemníč so sochovými nosníkmi slemena, s typom kupolových pecí a jám na uskladňovanie potravín, doplnená škálou jamovitých objektov a samostatne stojacich pecí v sídliskovom areáli patria k fenoménom štandardne sa objavujúcim v rurálnom prostredí v 11.-13. stor. (Habovštiak 1985, 81-103; Ruttkay, M. 1998, 42; Takács 1998, 183-186).

Aj napriek tomu, že keramický materiál zo súvekých sídlisk nie je dosiaľ komplexnejšie zverejnený, v publikačných výstupoch sa opakujú viaceré spoločné znaky. Patrí k nim aj dominantné zastúpenie hrmcovitých nádob, s rastúcou početnosťou súdkovitých foriem. Kotlíkovité a zásobnicové nádoby sú ale sporadické, fľašovité formy výnimočné a pokrievky chýbajú. K sprievodným identifikačným znakom patrí aj základná typologická škála výzdobných motívov nanášaných na horné časti keramických nádob (Budinský-Krička 1970, 174-176; Fusek 2000, 119, 120; Habovštiak 1961, 460, 466, 473, 476; Hanuliak 1989, 167; Cheben 1987, 314, 325; Paulík/Rejholec 1958, 223-227, 231; Ruttkay, M. 2002, 273; Ruttkay/Cheben 1992, 111-113; Takács 1996, 167-169; Točík 1992, 210-214, obr. 154: 4).

Pre spracúvanú lokalitu sú vo výzdobe typické rôzne zostavy motívov vyhotovených jednohrotým nástrojom (obežná línia, vlnovka, jamka, šikmý vryp; 82,3 % prípadov). Tie výrazne dominujú nad exemplármi nádob zdobených viaczubým hrebeňom (obežná línia, vlnovka, vetvičkový motív; 14,2 % prípadov) a radielkom (obežná línia; 3,5 % prípadov). V okrajovej profilácii možno však postrehnúť niektoré osobitosti, ktorými sa tento súbor odlišuje od porovnateľných zostáv z Bieloviec, Bíne, Hurbanova-Bohatej a Chotína (Fusek 2000, obr. 14; Habovštiak 1961, obr. 16; Paulík/Rejholec 1958, obr. 10; Ruttkay/Cheben 1992, obr. 10). Okrem rozdielov v početnosti identických profilov sa z tradičnej typologickej škály vymykajú exempláre so špecificky zhrubnutou okrajovou časťou (obr. 7: 17-19, 27-29, 38), doplnenou v niektorých prípadoch markantnejším prežliabnutím alebo skosením niektorej hrany (obr. 7: 42-57).

Okrem novej spätosti tohto prvku s pracovnou

technikou lokálnych výrobcov má vyššiu hodnotu náznak chronologickej indikácie. K prijateľnosti oboch možností prispieva výnimočný výskyt tohto prvku na nádobe zdobenej viaczubým hrebeňom a radielkom (tab. III: 9; V: 1). Naproti tomu početnosť jeho spoluvýskytu s líniou jamiek a šikmých vrypov, prípadne jednoduchých obežných línií a širokých žliabkov nemožno prehliadnuť (napr. tab. IV: 2, 6, 7, 15; VIII: 5, 6, 13, 14).

Pri precizácii chronologického rámca nestrácajú na význame dva exempláre zásobnicových nádob s vysokým obsahom tuhy v keramickej hmote. Prvá z nich, s prežliabnutým hrdlom a mierne zhrubnutým šikmo nasadeným ústím (tab. X: 13) je typická pre druhú polovicu 11. stor. až 12. stor. Druhý exemplár, s dovnútra výrazne zhrubnutým ústím zdobeným horizontálnymi žliabkami (tab. VI: 4) sa objavuje od polovice 12. stor. (Fusek/Spišiak 2005, 296, 297; Nekuda, V. 2000, 239, 240). Pre priblíženie hornej hranice osídlenia je dôležité uviesť, že v hrnčiarskych výrobkoch zo spracúvanej lokality neboli doložené charakteristické prvky takej kvality, ktorú pre horizont z konca 12. stor. až prvej polovice 13. stor. označil M. Ruttkay (1995, 565). Jediným chronologicky citlivým predmetom z nekeramického súboru materiálnej kultúry je ostroha s pyramidálnym bodcom (tab. XII: 12). Jej subtlne ramená vyhotovené z plochej tyčinky sa zachovali v zlomkoch bez koncových upevňovacích očiek. Mierne oblúkovité prehnutie ich horizontálnej osi ohraničuje rámec obdobia používania tejto ostrohy druhou polovicou 11. stor. až prvou polovicou 12. stor. (Koňšová 2004, 527-530; Ruttkay, A. 1976, 349).

Vymedzené, približne sto rokov trvajúce obdobie osídlenia možno s prípustnou dávkou tolerancie zúžiť na úsek, ktorý výraznejšie nepresiahol rozpätie šiestich decénií. K takejto podobe rámcového datovania sa dá dopracovať na základe odhadovaného dvojgeneračného úseku používania predmetnej stredovekej dediny. Ten je v súlade s našimi predstavami o životnosti vtedajších obytných objektov (Ruttkay, M. 1999, 32; Šalkovský 1998, 31). Za daných okolností a po zohľadnení všetkých relevantných momentov by osídlenie lokality výraznejšie neprekročilo polovicu 12. stor. a začínalo v závere 11. stor. Tejto verzii neodporuje žiadna zložka prameňnej bázy. Za jediný stabilnejší moment zlučiteľný s používaním sídliska možno označiť jeho záverečný úsek. Obraz o ňom načrtáva škála predmetov materiálnej kultúry, ktoré boli získané v rámci archeologického výskumu. K ich nevelkému počtu a typovej obmedzenosti sa pripája aj fragmentárnosť. S výnimkou troch praslenov, kamenného brúsa, klinca a malého noža sa zvyšné predmety zachovali v poškodenom stave (tab. XII). Tieto fakty preukazujú postupné a systematické

opúšťanie stredovekej dediny v zánikovom horizonte. Z niekdajšieho mobiliára jej obyvateľov zostali v predmetnom areáli predovšetkým znefunkčnené exempláre. Spomedzi zástupcov železných výrobkov to boli akiste kusy, ktoré unikli ľudskej pozornosti a preto neboli využité na druhotné spracovanie (Čaplovič 1999, 54).

Ekonomické aspekty

Vo všeobecnosti je známe, že hlavným zdrojom obživy stredovekých ľudí bolo poľnohospodárstvo, ktoré súčasne predstavovalo hybnú silu feudálnej ekonomiky. Nespochybniteľné je aj spájanie poľnohospodárskej produkcie s vidieckym prostredím (Botík 1998, 67-71; Čaplovič et al. 1985, 11 n.). Problémové momenty sa v tejto oblasti začínajú objavovať až pri snahách o detailnejšie priblíženie niektorých jej charakteristík na základe archeologických prameňov. Aj materiálna báza zo sídliskového areálu v Slovenskej Novej Vsi a Zelenča poskytuje v tomto smere málo relevantných opôr s priamou schopnosťou výpovede. Niektoré z nich sa dopĺňajú, iné skôr spochybňujú.

Svedectvom toho je preukázaný výskyt troch druhov pestovaných obilnín s prítomnosťou zásobnicových objektov slúžiacich na ich uskladnenie a pecí na ich prípravu ku konzumácii alebo na úpravu k inému využitiu. Na druhej strane chýbajú v nálezovej kolekcii najčastejšie využiteľné nástroje ako kosáky, žarnovy či trecie kamene. Po detailnejšom zvážení sa nezdá byť dostatočne vierohodný ani nízky objem dvoch zásobnicových jám S20 a S40 (obr. 4), ktoré môžu byť pričlenené k zriedkavejšie doloženým objektom tohto typu. Skladovacie kapacity obyvateľov sídliska sa k reálnejšej hodnote 3800 litrov môžu priblížiť až vtedy, ak sa k predchádzajúcim dvom objektom pripoja aj objekty S16 a S26 (obr. 4), s predpokladanou skladovacou funkciou. Výsevom takéhoto množstva obilia, pri očakávanom zhodnotení na 2,5-násobok základu pri zbere a následnom odrátaní rovnakej kubatúry na budúcoročný výsev, zostane čistý nadprodukt. Jeho množstvo by postačovalo na celoročnú obživu 14 jedincov pri štandardnej konzumácii 400 litrov obilia na osobu (Kudrnáč 1962, 693, 694; Nekuda, V. 2000, 106). Za rovnakých podmienok by mohlo ísť aj o 10 jedincov s vyšším štandardom spotreby, a to aj po odrátaní dávky odvedenej pre feudálnu vrchnosť.

Podľa týchto prepočtov by rastlinná zložka poľnohospodárskej produkcie mohla byť dostačujúcim základom v obžive komunity posudzovaného sídliska. Zrejme aj z toho dôvodu 196 kusov zvieracích kostí získaných z exploatovaných objektov nepredstavuje nadštandardnú početnosť. V drvivej

väčšine prípadov ide pritom o bežnú súčasť kuchynského odpadu. Podľa toho chov domácich zvierat nezohrával v obžive tamojších ľudí dominantnú či významnejšiu úlohu. O domácej výrobnnej činnosti, vykonávanej z nevyhnutnosti samozásobenia žijúceho kolektívu výrobkami najzákladnejšej potreby, nemožno pochybovať. Z jej pestrej škály sa dá na základe praslenov s istotou doložiť iba súkanie priadze potrebnej na výrobu textílií.

Z predchádzajúcich informácií si pozornosť zasluhuje údaj stanovujúci veľkosť súčasne žijúcej populácie zhruba na 10-14 členov. Ide iba o orientačnú početnosť, ktorá z dôvodov viacerých chýbajúcich východiskových podkladov nie je schopná zohľadniť chronologický aspekt. Tento údaj by sa dal doplniť prostredníctvom celkovej dĺžky používania lokality, stanovenej na šesť decénií, zodpovedajúcej súčasne strednej dĺžke života dvoch generácií. Opodstatnenosť tvorby tejto pracovnej hypotézy vychádza z rozčlenenia sídliskových objektov do dvoch kontinuálne previazaných horizontov určených podľa keramických nádob s tradičnými a progresívnymi znakmi výzdobných motívov a okrajovej profilácie.

Na danom základe sa dá za určujúcu zložku prvého horizontu osídlenia označiť obytná polozemnica S27 (obr. 5; tab. VII: 5-10). V druhom horizonte túto pozíciu prevzalo obydlie S18 a obydlie S25 (obr. 4; tab. IV: 7-11; VI: 8-13) s polozemnicou hospodárskeho využitia S19 (obr. 5; tab. IV: 12-15). Tie boli vybudované na vyššie položenom mieste tamojšieho terénu, odľahlejšom od potoka Ronava. Početnosť jamovitých objektov a pecí pričlenených k obohm horizontom v pomere 9 : 13 je stanovená iba so značnou dávkou hypotetickosti. Je to tak z dôvodov nízkej chronologickej citlivosti zohľadňovaných indikátorov datovania, ktoré nie sú schopné označiť objekty využívané počas prelínacej fázy oboch horizontov. V reálnych pomeroch sa demonštrovaná zákonitosť mohla prejaviť kontinuálnym nárastom osídlenia lokality z jedného primárneho rodinného zväzku z prvej fázy osídlenia na dva neskoršie, príbuzensky spriaznené rodinné zväzky z druhej fázy.

Historické súvislosti

Súčasťou nálezového spektra získaného z lokality je aj tehla nájdená na dne obytnej polozemnice S27. V celosti zachovaný exemplár bol vyrobený zo sprásovej hlíny s vysokým obsahom organických prímiesí. Vplyvom nedokonalého výpalu bol povrch drobný. Prítomnosť tehál príbuzných charakteristík vo vidieckom prostredí, doložených aj v Hurbanove-Bohatej, Malom Horeši, Prešove-Nížnej Šebastovej a Svinici, býva spájaný s existenciou

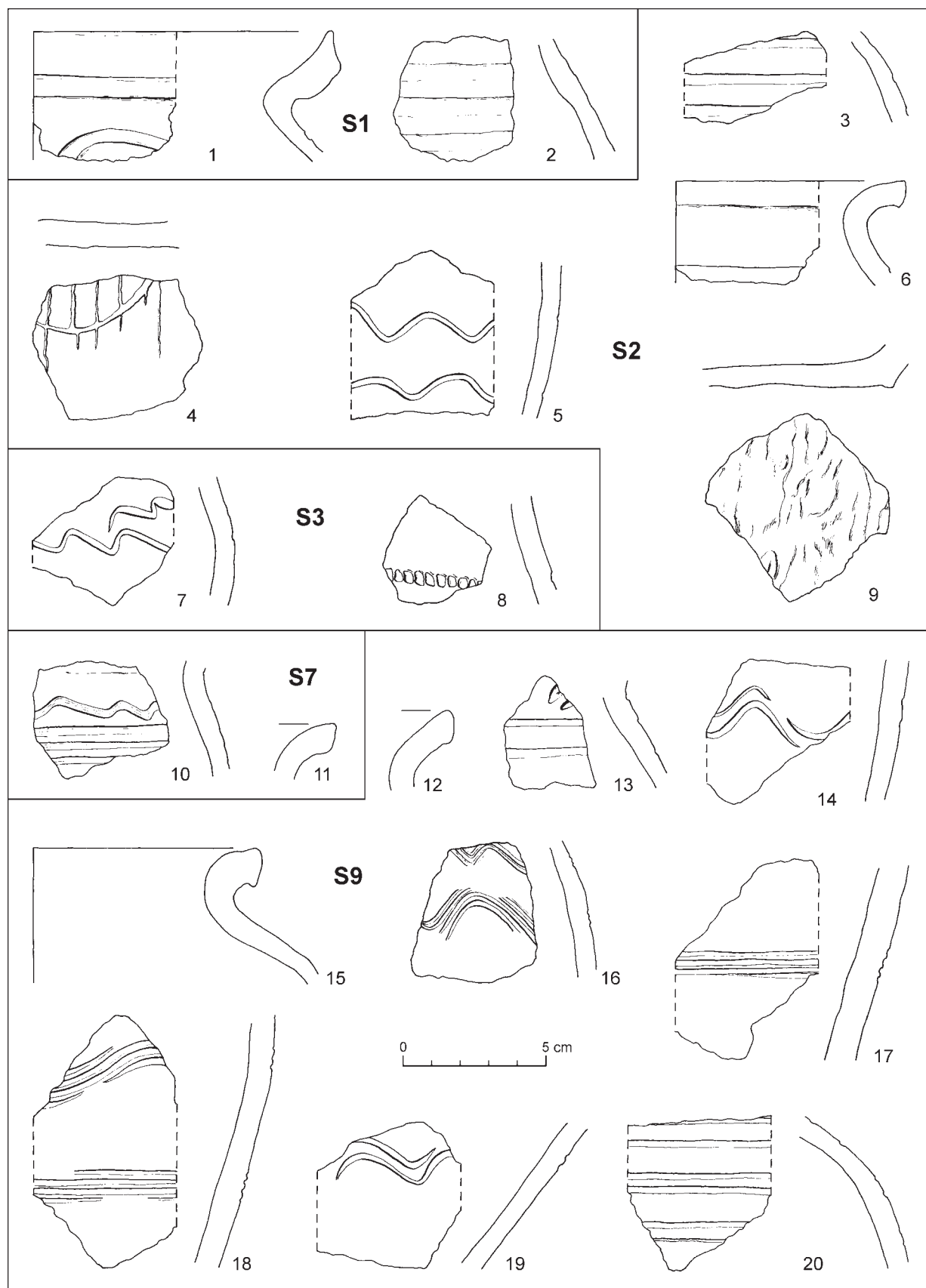
tehlovej sakrálnnej architektúry v blízkom okolí príslušného sídliska (Čurný 2008a, 119-122). S takouto možnosťou by sa dalo rátať aj v prípade Slovenskej Novej Vsi a Zelenča. Za indíciu podporujúcu tento predpoklad treba považovať chotárny názov vo forme „Za kostolom“, uvedený na mape 45-11-04 a 45-11-09. Ten sa viaže na plochu priliehajúcu k západnému okraju sídliskového areálu. Pozornosť vyvoláva pritom oválna hlinito-sprašová duna s rozmermi 95 x 80 m, prevyšujúca okolitý terén minimálne o 2 m. Jej okraj je od obytných pozemníc vzdialený iba 125 m. Ak bol na tejto vyvýšenine v priebehu prvej polovice 12. stor. vybudovaný kostolík, tehly potrebné na jeho výstavbu mohli byť vyrobené a vypaľované v blízkom okolí. Bolo by veľmi lákavé spojiť túto činnosť s veľkorozmernými pecami používanými na súvekom sídlisku, ako aj s pecou tohto typu, náhodne objavenou cca 250 m severne od spracúvanej lokality. Keďže v peciach tohto typu bol obmedzený priestor pod kupolou, chýbal rošt i zariadenie na zvýšenie intenzity horenia potrebného k prepáleniu štandardnej hrúbky hlinených tehál, nemožno s takou eventualitou rátať (Čurný 2008b, 98).

Ak v uvedenej polohe predpokladaná sakrálna stavba pôvodne stála, je zaujímavé, že sa zhruba o sto rokov neskôr vôbec nespomínala. V roku 1243 bolo listinne zachytené darovanie šiestich jutár kráľovskej pôdy bratislavskému mešťanovi Wochovi (Marsina 1987, 82, 83). Pri vytyčovaní tohto pozemkového vlastníctva sa spomínajú Voderady (Wedered), Pác (Pachv), Zeleneč (Scelench) a tri neznáme zeme. V listine z roku 1296 sa v inej súvislosti uvádza aj Slovenská Nová Ves (Ujfalú). Podľa kritického rozboru obsahu týchto listín J. Hunkom z AÚ SAV (za čo mu na tomto mieste ďakujem) musel byť predpokladaný tehlový kostolík iba krátkodobo používaný. V uvádzanom listinnom materiáli chýba totiž akákoľvek zmienka, ktorá by sa o ňom zachovala v inom listinnom materiáli či v podobe ústnej tradície.

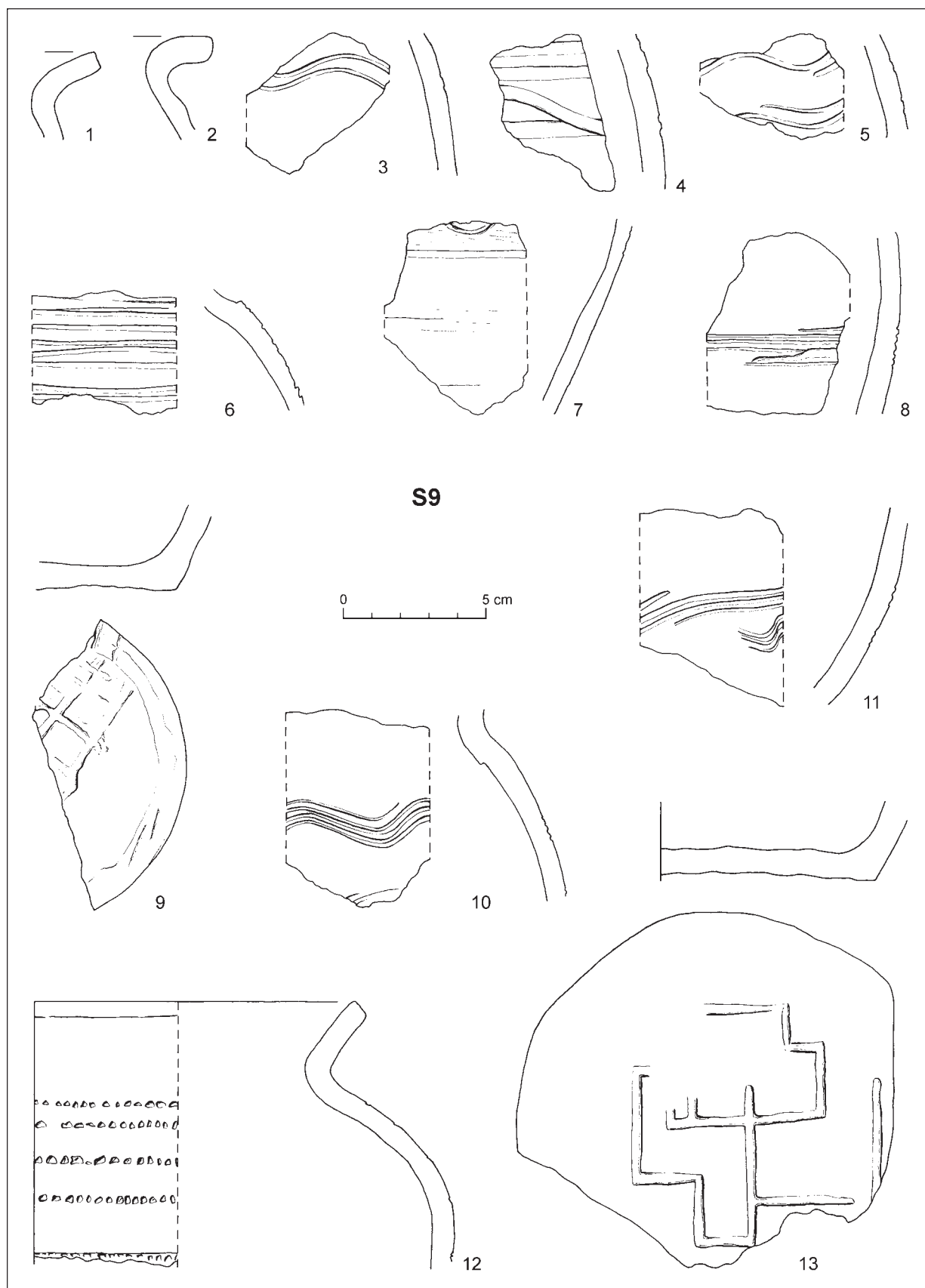
Pri tvorivejšom prístupe k historickým reáliám nemusia záverečné úvahy vyznievať natoľko skepticky. Počas darovania spomenutého pozemku mešťanovi Wochovi sa vytyčovali v prvom rade jeho hraničné línie dotýkajúce sa už jestvujúcich majetkov iných vlastníkov z vtedajšieho Zelenča, Voderadov a Pácu. Nespomína sa tu Slovenská

Nová Ves, ktorá vznikla neskôr ako „Nová“ (Ujfalú). Niekde v jej katri sa nachádzali tri majetkové držby rôznych vlastníkov, uvádzané za sebou ako Curtuelus, iný Curtuleus a Cvirtuelus. Podľa toho išlo akiste o tri samostatné rurálne sídliská rozmiestnené pozdĺž potoka Ronava, o ktorom zmienka v texte takisto chýba. Genetickým predchodcom niektorého z nich mohla byť aj osada vyhodnocovaná v tomto príspevku. Využívanie sakrálného objektu obyvateľmi týchto sídlisk tak získava na význame. V tom prípade by išlo v tamojšom mikroregióne o jedinú stavbu sakrálného využitia z 12. stor. Jej nasledovníkom sa zrejme v 13. stor. stal kostol z Pácu s patrociínom sv. Petra, doloženým v roku 1333 (Hudák 1984, 257). S týmto datovaním korešpondujú najstaršie typy kamenných náhrobníkov z územia Slovenska, ktoré boli neskôr z tamojšieho kostolného cintorína premiestnené. Niektoré z nich sa zamurovali do kostolnej ohrady, iné sa zvislo postavili z vonkajšej strany jej obvodu (Hanuliak 1975, 71-75, 174).

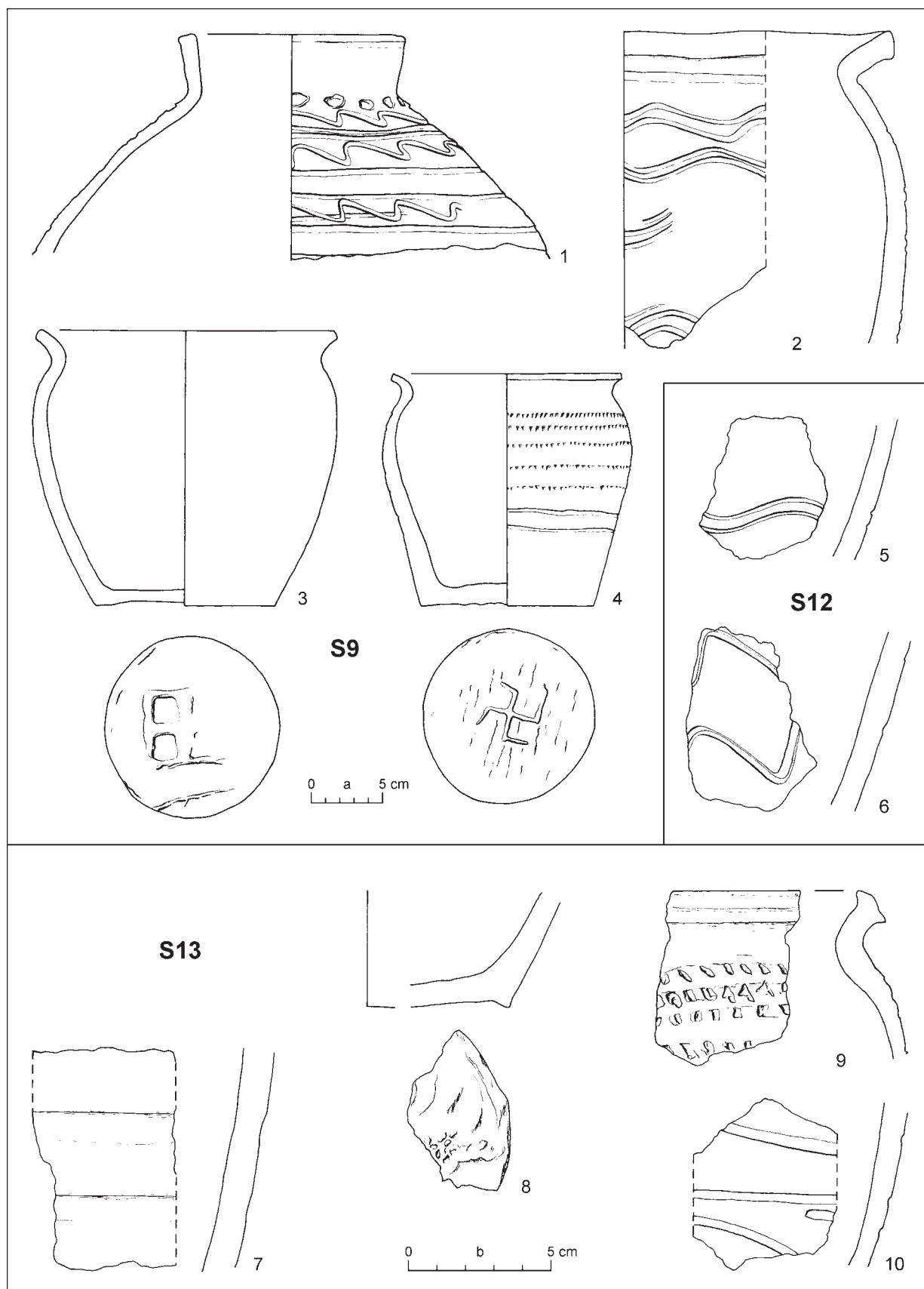
So spracúvanou lokalitou bol v minulosti spájaný objekt 3. Ležal v jej zelenečskom segmente a od objektu Z8 bol vzdialený cca 6 m (Habovštiak 1985, 323; Mináč 1980, 212). Išlo o obdĺžnikovú dispozíciu so zaoblenými koncovými stranami, zvislými stenami a rovným dnom v hĺbke 205 cm, s pozdĺžnou osou v línii SSZ-JJV. Podstatná časť jeho výplne bola jednorazovo zasypaná. V hĺbke 20 cm od úrovne zistenia sa našli mierne cez seba uložené telesné zvyšky dvoch ľudských jedincov vo výrazne pokrčenej polohe na ľavom boku. Na základe zdokumentovaných charakteristických prvkov bol opísaný objekt zaradený medzi príbuzné prípady doložené na území Slovenska počas 9.-12. stor. Tieto výnimočné spôsoby inhumácie boli podľa preukázaných protivampirických praktík zlúčené s jedincami, ktorí neprípustným spôsobom ohrozovali životné istoty žijúcej populácie (Hanuliak 1997, 166, 176-179, obr. 8: 3). Správnosť akceptovaného chronologického zaradenie objekt 3 spochybnil J. Jakab z AÚ SAV podľa hrubej vrstvy vápnitého sintra na skeletovom materiáli. Na základe toho musela byť vykonaná korekcia v datovaní a objekt bol zlúčený s pravekou fázou osídlenia lokality. Takúto možnosť nemôže spochybniť iná zložka hmotného charakteru, pretože z príslušného objektu nepochádza žiadna zložka materiálnej kultúry.

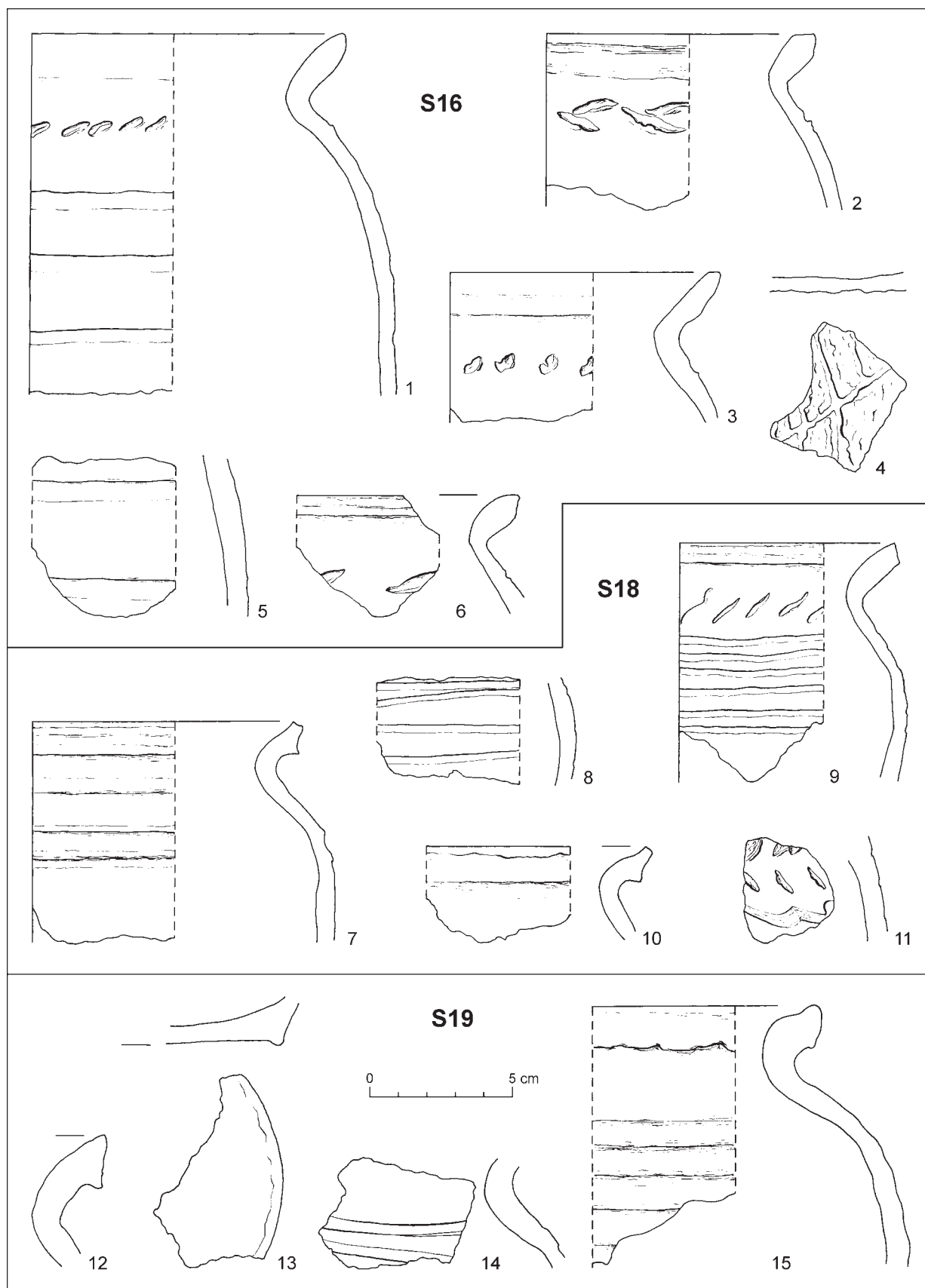
Tab. I. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S1, S2, S3, S7, S9.

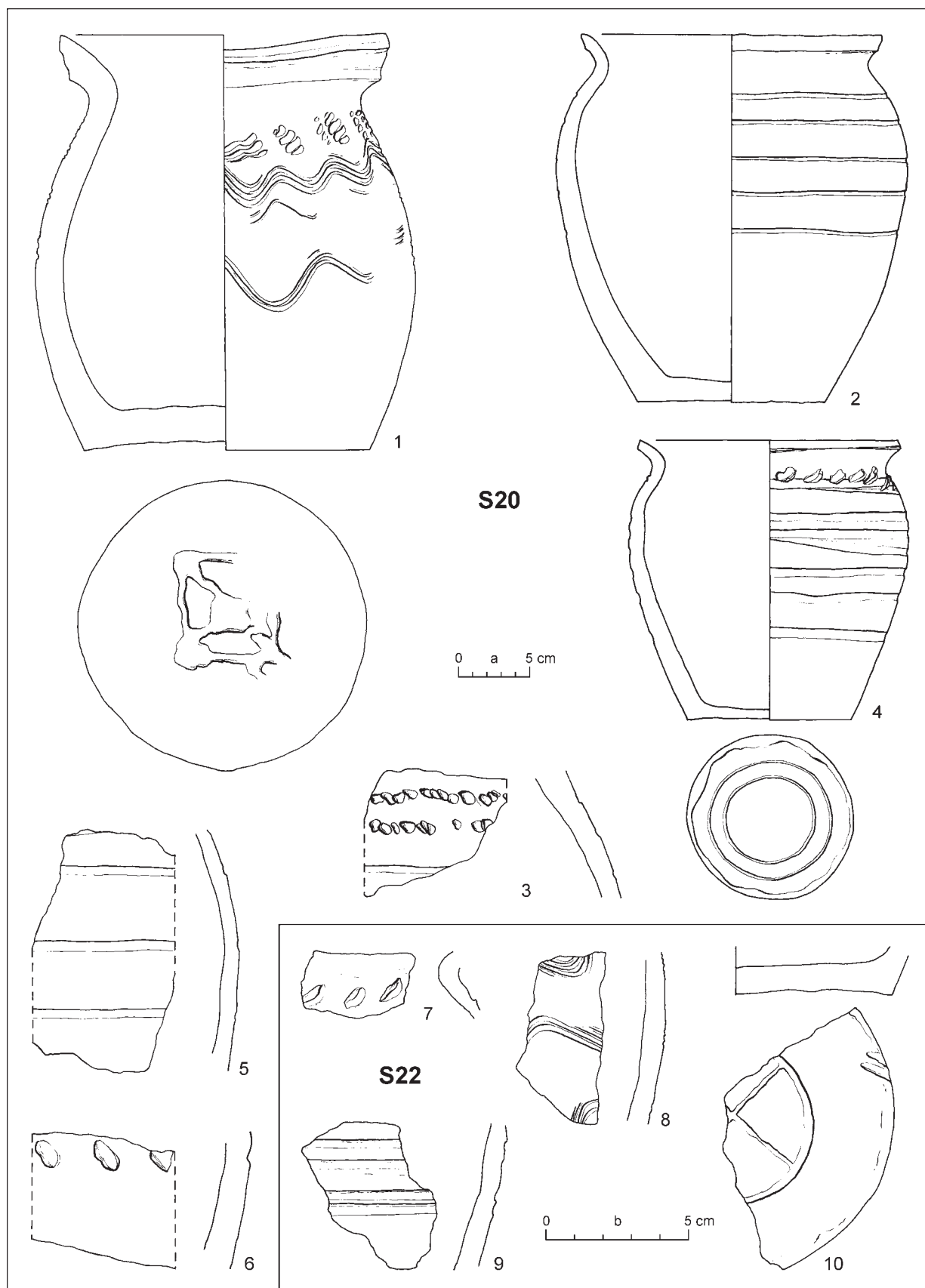
Tab. II. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektu S9.

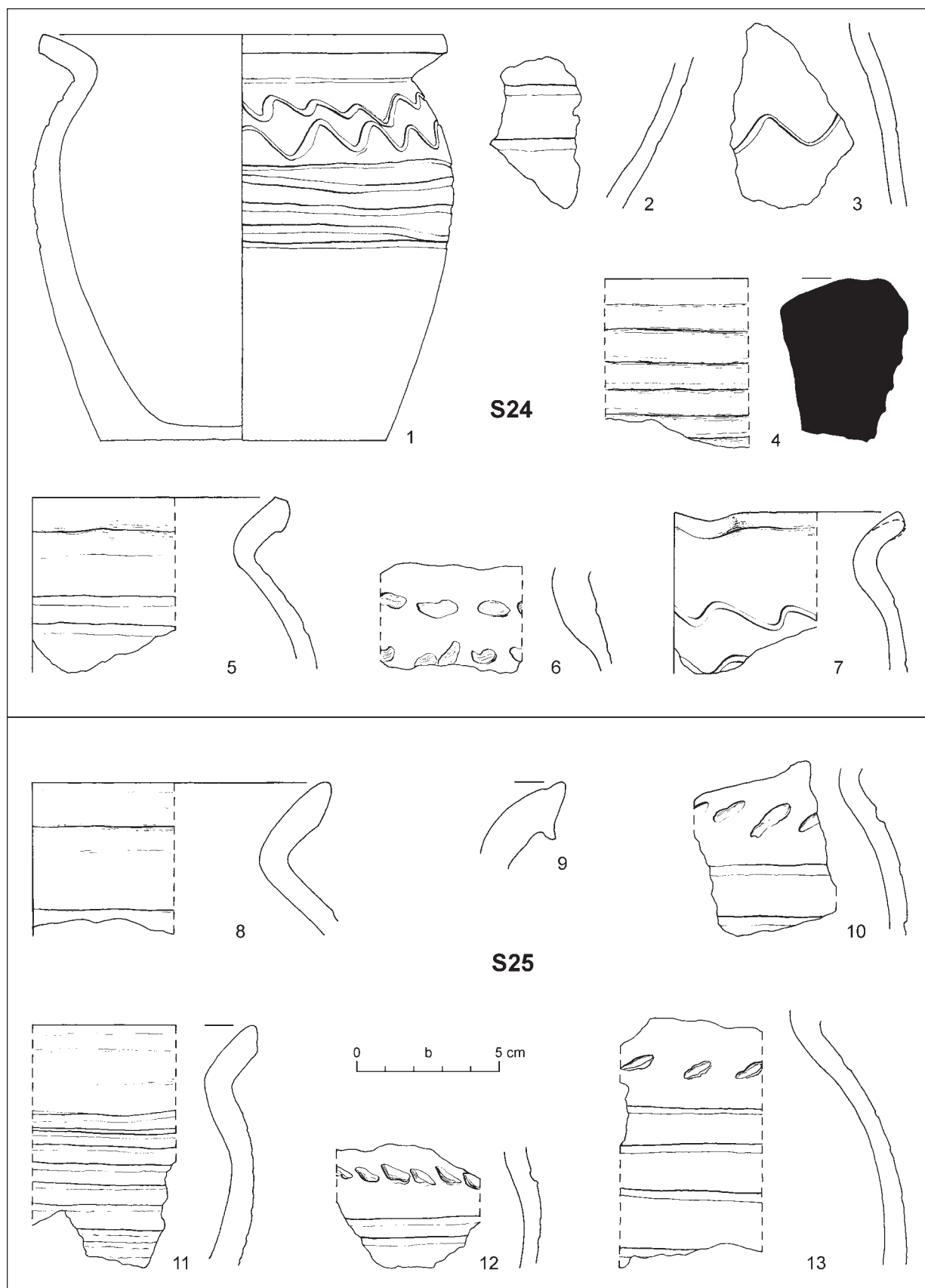
Tab. III. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S9, S12, S13. Mierka: a - 1, 3, 4; b - 2, 5-10.

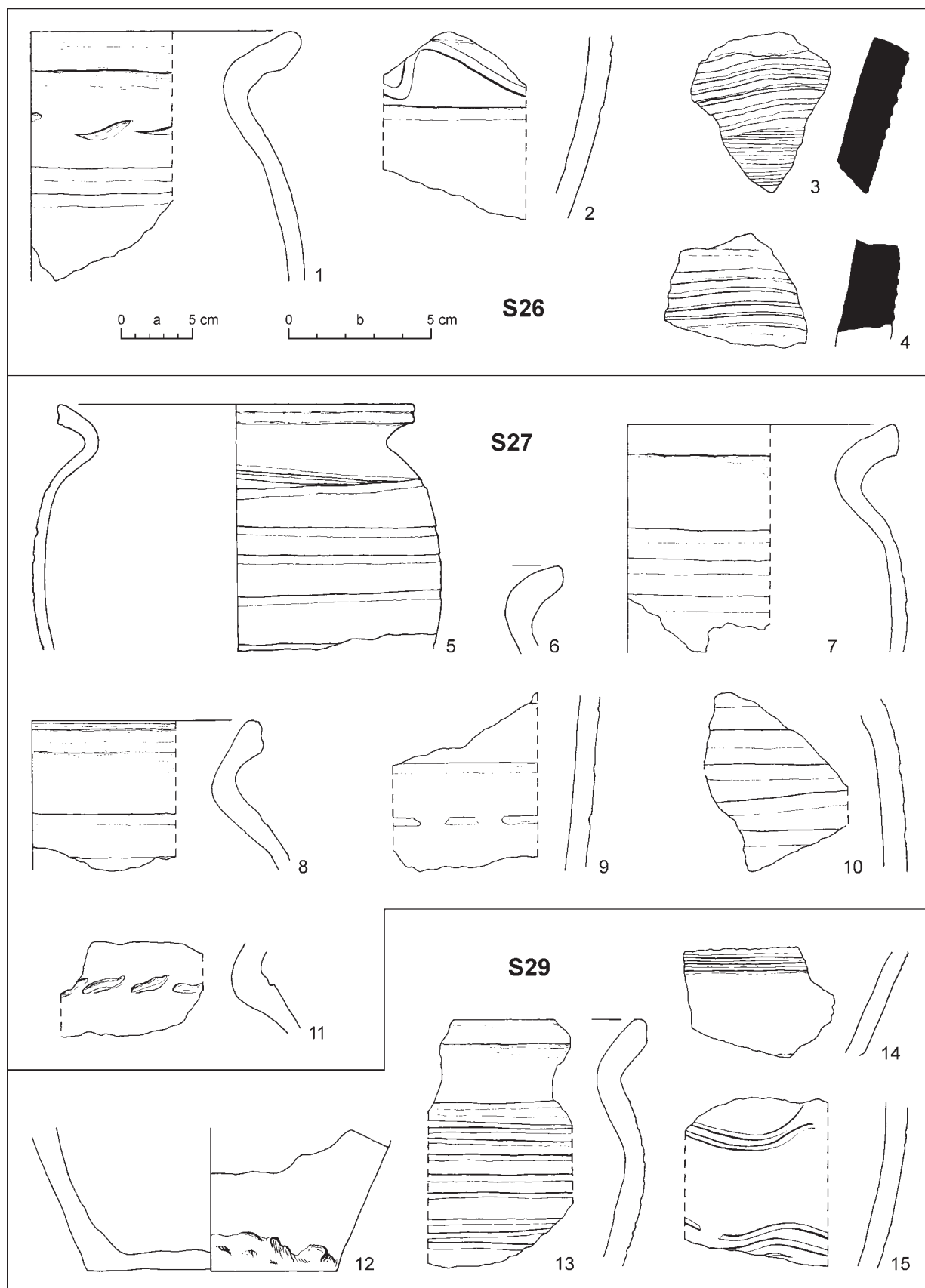
Tab. IV. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S16, S18, S19.

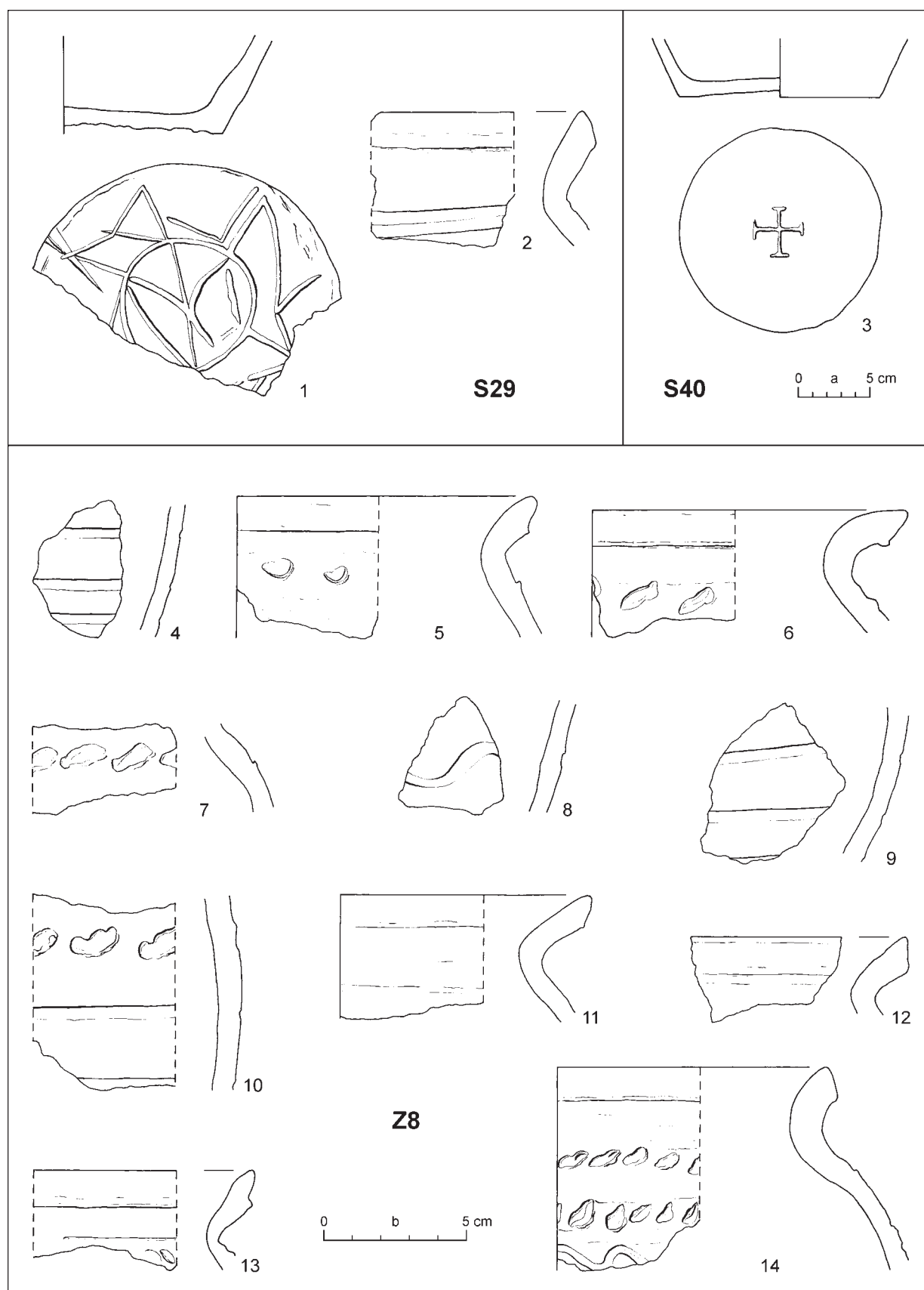
Tab. V. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S20, S22. Mierka: a - 2, 4; b - 1, 3, 5-10.

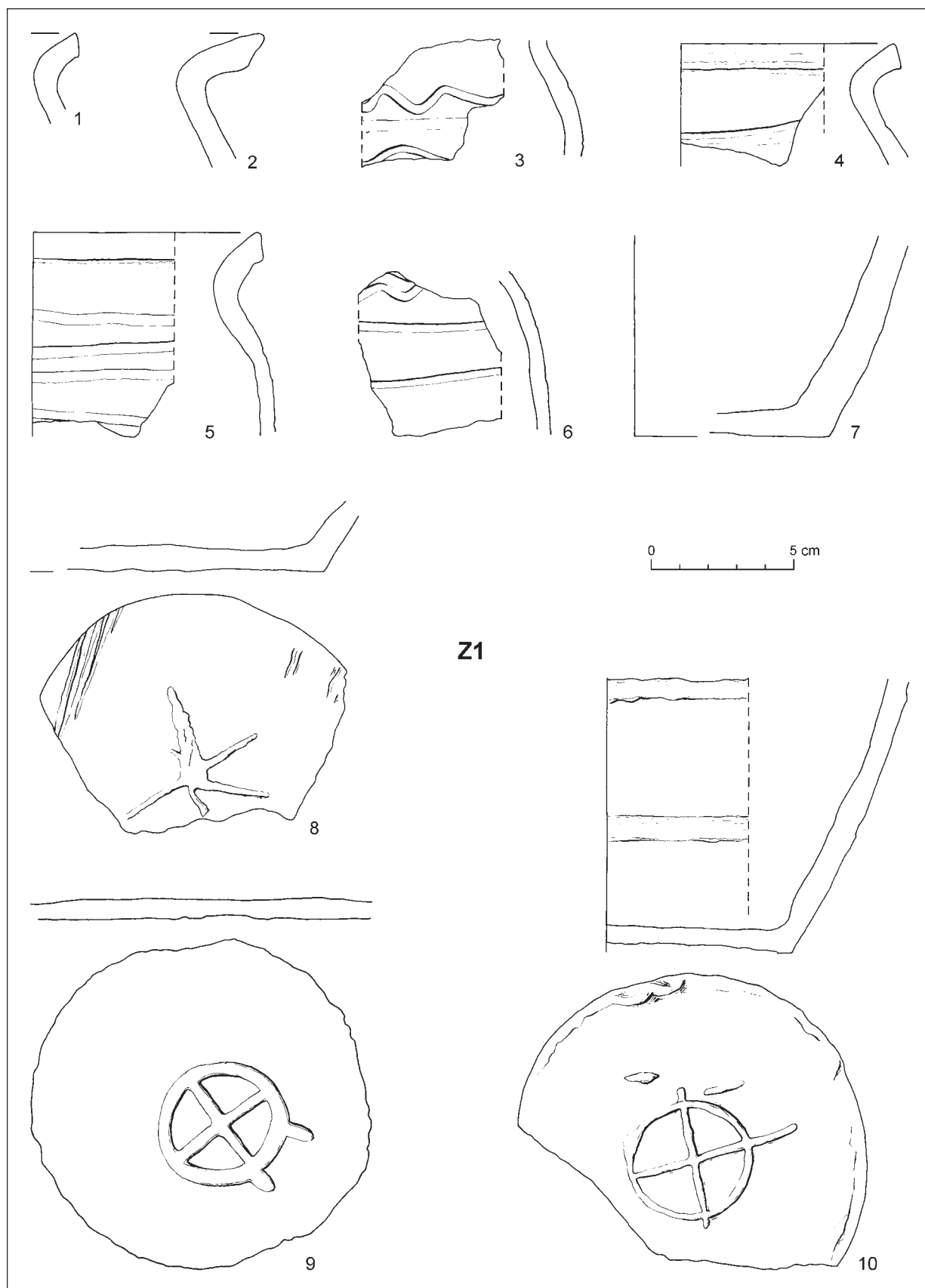
Tab. VI. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S24, S25.

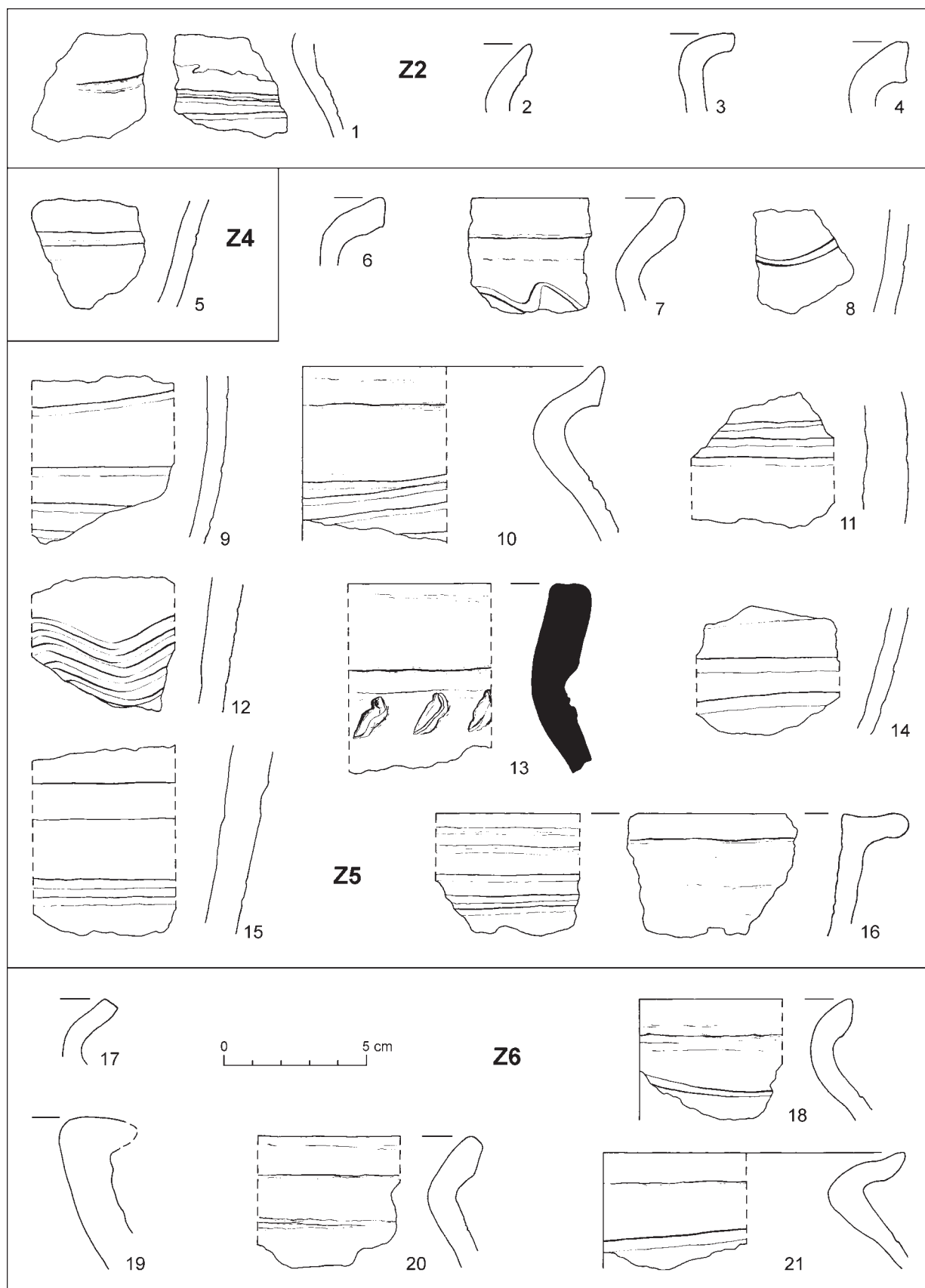
Tab. VII. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S26, S27, S29. Mierka: a - 5; b - 1-4, 6-15.

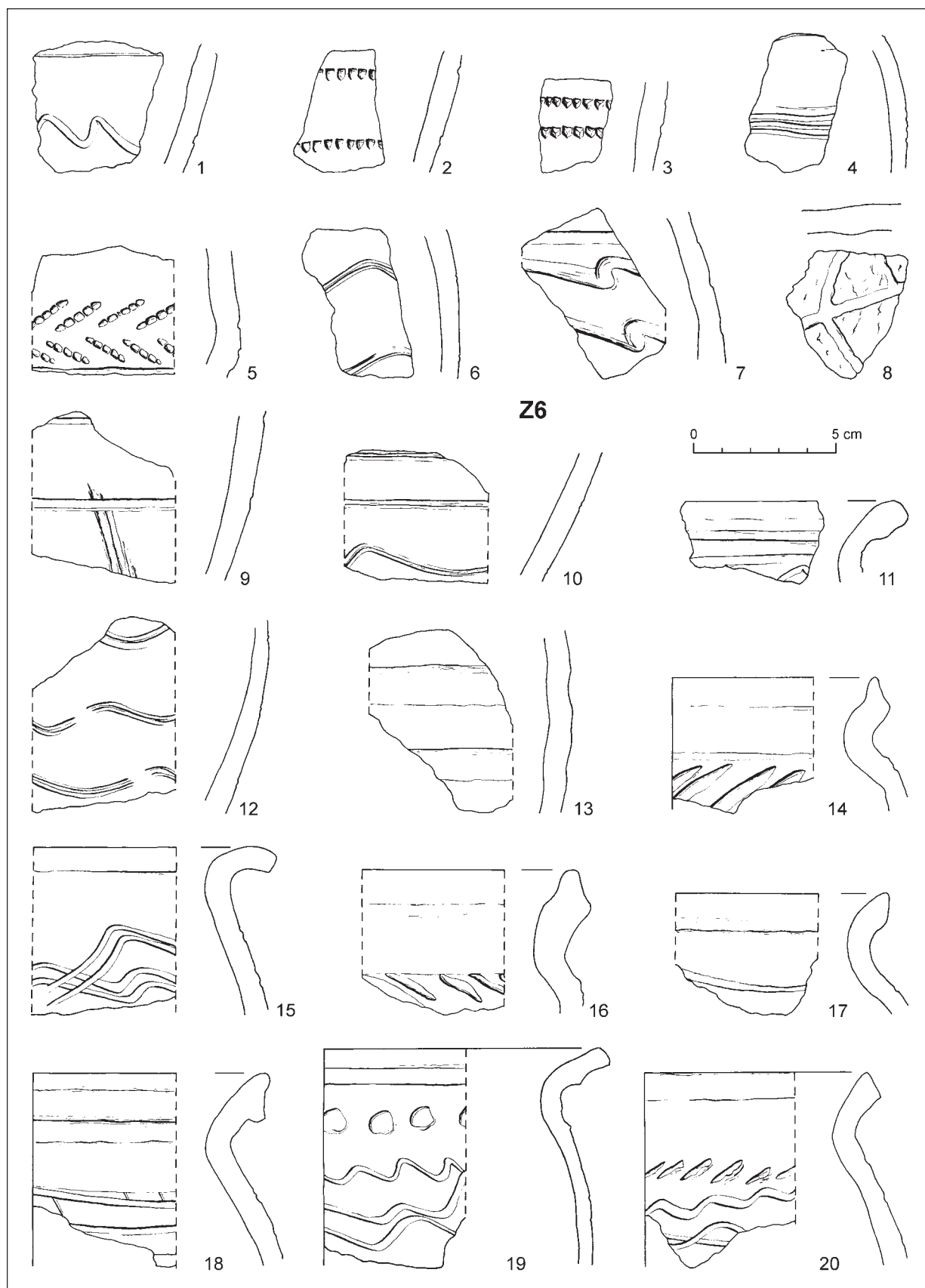
Tab. VIII. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov S29, S40, Z8. Mierka: a - 3; b - 1, 2, 4-14.

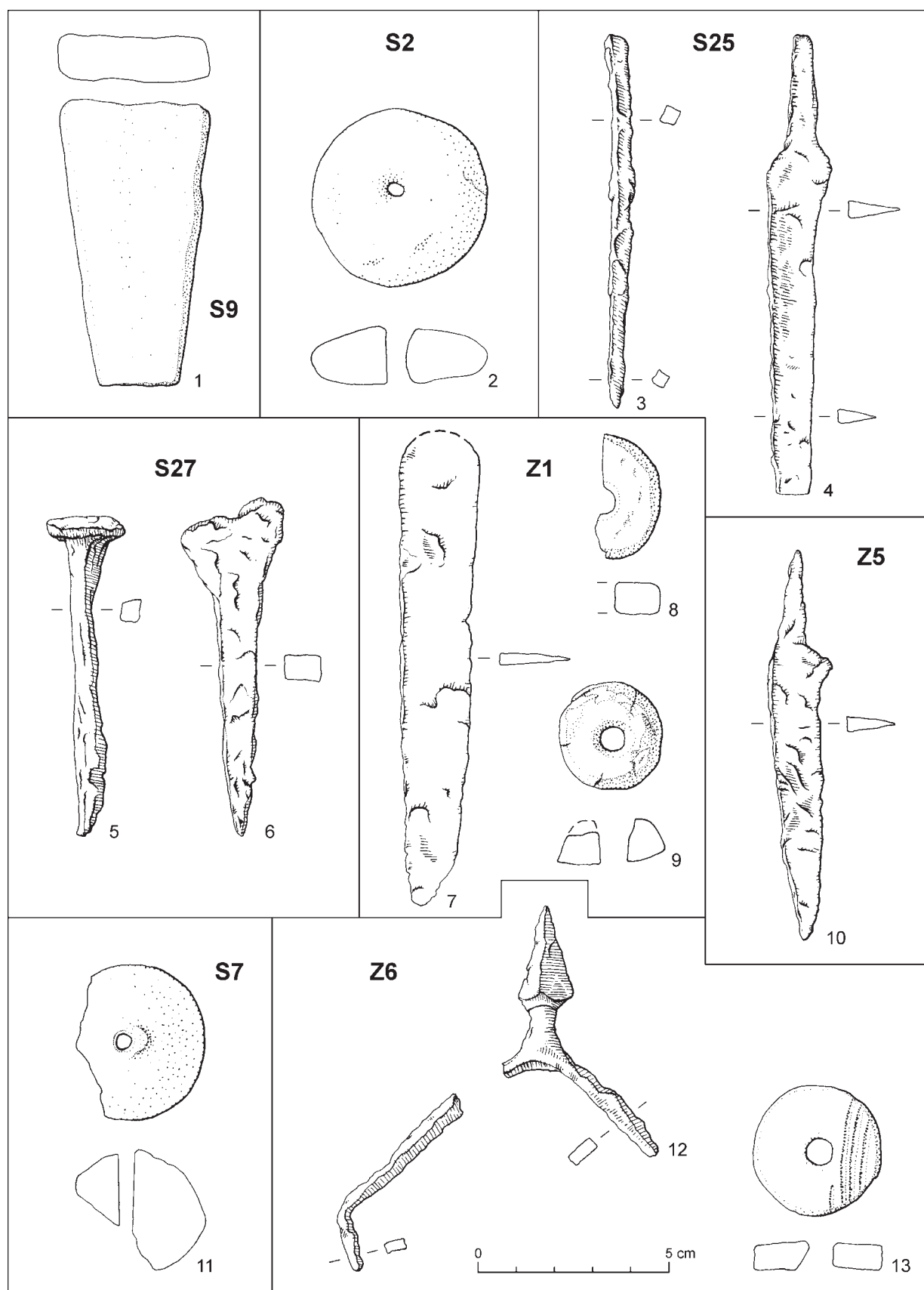
Tab. IX. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektu Z1.

Tab. X. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektov Z2, Z4, Z5, Z6.

Tab. XI. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber keramických nádob z objektu Z6.

Tab. XII. Slovenská Nová Ves a Zeleneč. Výber zvyšných druhov materiálnej kultúry z objektov S2, S7, S9, S25, S27, Z1, Z5, Z6.

LITERATÚRA

- Bóna 1973 - I. Bóna: VII. századi avar települések és Árpád-kori magyar falu Danajúrvárosban. Budapest 1973.
- Botík 1998 - J. Botík: Geografické, kultúrno-spoločenské a interetnické súvislosti ľudovej architektúry. In: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie. Bratislava 1998, 67-101.
- Budinský-Krička 1970 - V. Budinský-Krička: Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku. Slov. Arch. 18, 1970, 167-188.
- Čaplovič 1999 - D. Čaplovič: Život v dedinskom prostredí stredovekého Uhorska. Arch. Hist. 24, 1999, 41-58.
- Čaplovič et al. 1985 - D. Čaplovič/M. Hajnalová/M. Hanuliak/A. Ruttkay: Stredoveká dedina na Slovensku ako základný fenomén feudálnej ekonomiky. Arch. Hist. 10, 1985, 11-25.
- Čurný 2008a - M. Čurný: Nálezy tehliel z nemurovaných objektov v dedinskom prostredí na Slovensku. Arch. Hist. 33, 2008, 119-128.
- Čurný 2008b - M. Čurný: Tehla ako stavebný materiál stredovekej a novovekej architektúry na Slovensku. Dizertačná práca (AÚ SAV, Nitra). Nitra 2008. Nепublikované.
- Dostál 1975 - B. Dostál: Břelav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno 1975.
- Dostál 1987 - B. Dostál: Stavební kultura 6.-9. století v ČSSR. Arch. Hist. 12, 1987, 9-32.
- Fusek 2000 - G. Fusek: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach. Slov. Arch. 48, 2000, 101-158.
- Fusek/Spišiak 2005 - G. Fusek/J. Spišiak: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia. Slov. Arch. 53, 2005, 265-332.
- Habovštiak 1961 - A. Habovštiak: Príspevok k poznaniu našej nižinatej dediny v XI.-XIII. storočí. Slov. Arch. 9, 1961, 451-482.
- Habovštiak 1985 - A. Habovštiak: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava 1985.
- Hanuliak 1975 - M. Hanuliak: Problematika hrobov pod náhrobnými kameňmi v XI.-XIV. storočí v strednej a juho-východnej Európe. Diplomová práca (FF UK, Bratislava). Bratislava 1975. Nепublikované.
- Hanuliak 1989 - M. Hanuliak: Praveké, včasnodedinné a stredoveké osídlenie v Chľabe. Slov. Arch. 37, 1989, 151-212.
- Hanuliak 1997 - M. Hanuliak: K problematike ľudských jedincov zo sídliskových objektov. Slov. Arch. 45, 1997, 157-182.
- Hanuliak 1999 - M. Hanuliak: Vrcholnostredoveké sídliskové objekty z Palárikova. Štud. Zvesti AÚ SAV 33, 1999, 243-256.
- Hanuliak 2007 - M. Hanuliak: Vrcholnostredoveká osada v Beckove. Arch. Hist. 32, 2007, 335-349.
- Hanuliak/Kuzma/Šalkovský 1993 - M. Hanuliak/I. Kuzma/P. Šalkovský: Mužla-Čenkov. I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993.
- Hanuliak/Varsík 2005 - M. Hanuliak/V. Varsík: Určujúce charakteristiky osídlenia vo Vlčkovciach. Slov. Arch. 53, 2005, 133-168.
- Hanuliak/Zábojník 1980 - M. Hanuliak/J. Zábojník: Výskumy z obdobia stredoveku na trase výstavby Sústavy vodných diel na Dunaji. Arch. Hist. 5, 1980, 193-208.
- Hudák 1984 - J. Hudák: Patrocíniá na Slovensku. Bratislava 1984.
- Charvátová 1998 - K. Charvátová: Inventáre klášterných dvorů. Arch. Hist. 15, 1998, 125-134.
- Cheben 1987 - I. Cheben: Výsledky záchranného výskumu v Patinciach. Štud. Zvesti AÚ SAV 23, 1987, 307-329.
- Klápště 2005 - J. Klápště: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005.
- Koášová 2004 - P. Koášová: Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrůh z územia Slovenska (12.-15. storočie). Arch. Hist. 29, 2004, 523-547.
- Kouřil 1994 - P. Kouřil: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno - Český Těšín 1994.
- Kudrnáč 1962 - J. Kudrnáč: Otázka velikosti zázemí k výživě člověka v době hradištní. Arch. Rozhledy 14, 1962, 693-697.
- Kuna 2005 - M. Kuna: Objekty a struktura obytného areálu. In: M. Kuna/N. Profantová a kol.: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005, 103-138.
- Kuzma 2001 - I. Kuzma: Výskum na stavbe veľkoobchodu Metro v Nitre-Mlynárčiach. AVANS 2000, 2001, 106, 107.
- Marsina 1987 - R. Marsina: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. II. Bratislavae 1987.
- Méri 1963 - I. Méri: Árpád-kori szabadan levő kemencék. Arch. Ért. 90, 1963, 273-281.
- Mihályiová 2007a - J. Mihályiová: Nález. správa 16339/07 (AÚ SAV, Nitra). Nitra 2007.
- Mihályiová 2007b - J. Mihályiová: Nález. správa 16340/07 (AÚ SAV, Nitra). Nitra 2007.
- Mináč 1980 - V. Mináč: Zaniknutá stredoveká dedina v Slovenskej Novej Vsi - Zelenči. Arch. Hist. 5, 1980, 209-215.
- Mináč 1981 - V. Mináč: Slovanské sídlisko a stredoveká osada v Senci-Martine. Arch. Hist. 6, 1981, 487-497.
- Nekuda, R. 1994 - R. Nekuda: Obytné objekty ve světle archeologických výzkumů raně středověkých vesnických sídlišť na Moravě. Arch. Hist. 19, 1994, 349-365.
- Nekuda, V. 1990 - V. Nekuda: Vybavení a provoz venkovské domácnosti ve středověku. Arch. Hist. 15, 1990, 7-14.
- Nekuda, V. 2000 - V. Nekuda: Mstěnice. Zniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno 2000.
- Nevizánský 1978 - G. Nevizánský: Výskum eneolitických sídlisk v Kameníne. AVANS 1977, 1978, 176, 177.
- Nevizánský 1982 - G. Nevizánský: Příbytky s jazykovitým východovým výklenkom v Kameníne. Castrum Novum 1, 1982, 63-75.
- Paulík/Rejholec 1958 - J. Paulík/E. Rejholec: Stredoveké chaty v Chotíne. Slov. Arch. 6, 1958, 223-235.
- Pavúk 1983 - J. Pavúk: Druhý rok záchranného výskumu v Žilkovciach. AVANS 1981, 1982, 219-221.
- Pavúk/Mináč 1977 - J. Pavúk/V. Mináč: Neolitické, eneolitické a stredoveké osídlenie vo Voderadoch a v Zelenči. AVANS 1976, 1977, 225-228.
- Pleinerová 1986 - I. Pleinerová: Březno: Experiment with building Old Slavic houses and living in them. Pam. Arch. 77, 1986, 104-176.
- Profantová 2005 - N. Profantová: Analýza movitých artefaktů. In: M. Kuna/N. Profantová a kol.: Počátky raného středověku v Čechách. Archeologický výzkum sídelní aglomerace kultury pražského typu v Roztokách. Praha 2005, 139-207.
- Richter 1982 - M. Richter: Hradištko u Davle - městečko ostrovskeho kláštera. Praha 1982.

- Ruttkay, A. 1976 - A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. *Slov. Arch.* 24, 1976, 245-395.
- Ruttkay, A. 1999 - A. Ruttkay: Chov dobytku, lov a rybolov vo včasnóm a vrcholnom stredoveku. In: *Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska*. Martin 1999, 31-44.
- Ruttkay, M. 1989 - M. Ruttkay: Výskum stredovekého osídlenia v Bajči. *Arch. Hist.* 14, 1989, 299-310.
- Ruttkay, M. 1990 - M. Ruttkay: Pece na ranostredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska. *Arch. Hist.* 15, 1990, 337-348.
- Ruttkay, M. 1992 - M. Ruttkay: Prehľad výsledkov archeologického bádania stredovekých dedinských sídlisk na západnom Slovensku. *Slovan. Štúd.* 2, 1992, 176-184.
- Ruttkay, M. 1995 - M. Ruttkay: Príspevok k poznaniu stredovekej keramiky na juhozápadnom Slovensku. *Arch. Hist.* 20, 1995, 563-583.
- Ruttkay, M. 1997 - M. Ruttkay: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám L. Nekuda*. Brno 1997, 237-249.
- Ruttkay, M. 1998 - M. Ruttkay: Dedina a dom vo vrcholnom a neskorom stredoveku. In: *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998, 37-66.
- Ruttkay, M. 1999 - M. Ruttkay: Výskum stredovekých dedinských sídlisk na Slovensku (Stav a perspektívy). *Arch. Hist.* 24, 1999, 7-40.
- Ruttkay, M. 2002 - M. Ruttkay: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht). *Slov. Arch.* 50, 2002, 245-322.
- Ruttkay/Cheben 1992 - M. Ruttkay/I. Cheben: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bíni. *Slov. Arch.* 40, 1992, 109-134.
- Sabján 1999 - T. Sabján: A veremház rekonstrukciója. In: Z. Bencze/F. Gyulai/T. Sabján/M. Takács: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. *Mon. Hist. Budapestinensia* 10. Budapest 1999, 131-176.
- Skružný 1963 - L. Skružný: Příspěvek k třídění a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR. *Pam. Arch.* 54, 1963, 234-265.
- Szentgyörgyi/Buzás/Zentai 2000 - V. Szentgyörgyi/M. Buzás/M. Zentai: Az Árpád-kori házak „nyele”. In: *A népvándorláskor kutatóinak kilencedik konferenciája*, Eger 1988, szeptember 18-20. Heves Megyei Rég. Közl. 2. Eger 2000, 311-330.
- Szentgyörgyi/Mezei/Buzás 2000 - V. Szentgyörgyi/I. Mezei/M. Buzás: A halászkunyhó ujjlenyomata. In: *A népvándorláskor kutatóinak kilencedik konferenciája*, Eger 1988, szeptember 18-20. Heves Megyei Rég. Közl. 2. Eger 2000, 331-449.
- Takács 1996 - M. Takács: Formschatz und Chronologie der Tongefässe des 10.-14. Jahrhunderts der kleinen Tiefebene. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 48, 1996, 135-195.
- Takács 1998 - M. Takács: Dörfliche Siedlungen der Árpádenzeit (10-13. Jh.) in Westungarn. In: *Ruralia II. Conference Ruralia II - Spa*, 1st-7th september 1997. *Pam. Arch. Suppl.* 11. Praha 1998, 181-191.
- Takács 1999 - M. Takács: Lakóház-rekonstrukciók az Árpád-kori telep kutatásában. In: Z. Bencze/F. Gyulai/T. Sabján/M. Takács: Egy Árpád-kori veremház feltárása és rekonstrukciója. *Mon. Hist. Budapestinensia* 10. Budapest 1999, 93-129.
- Šalkovský 1998 - P. Šalkovský: Dedinský dom a sídlo vo včasnóm stredoveku. In: *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*. Bratislava 1998, 9-36.
- Točík 1992 - A. Točík: Materiály k dejinám južného Slovenska v 7.-14. storočí. *Štúd. Zvesti AÚ SAV* 28, 1992, 5-248.
- Unger 1981 - J. Unger: Hradištní a středověká osada u Šakvic, okr. Břeclav. *Arch. Rozhledy* 33, 1981, 55-87.
- Varadzin 2007 - L. Varadzin: Značky na dnách keramických nádob ze Staré Boleslavi. *Arch. Rozhledy* 59, 2007, 53-79.
- Vařeka 1998 - P. Vařeka: Archeologie středověkého vesnického domu. *Český Lid* 85, 1998, 1-33.
- Vignatiová 1992 - J. Vignatiová: Břeclav-Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí. Brno 1992.
- Vlastivedný slovník 1978 - Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. III. Bratislava 1978.
- Zábojník 1988 - J. Zábojník: On the problems of the Avar Khaganate Period on Slovakia. *Arch. Rozhledy* 40, 1988, 401-437.

Rukopis prijatý 5. 8. 2008

Recenzoval PhDr. Matej Ruttkay, CSc.
Abstract translated by Ľudmila Vaňková
Zusammenfassung übersetzt von Eva Pietová

PhDr. Milan Hanuliak, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
milan.hanuliak@savba.sk

PhDr. Vladimír Mináč
Jégého 3
SK-821 08 Bratislava 2

Doc. PhDr. Juraj Pavúk, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK-949 21 Nitra
juraj.pavuk@savba.sk

Mittelalterliche Ortschaft aus Slovenská Nová Ves und Zeleneč

Milan Hanuliak - Vladimír Mináč - Juraj Pavúk

ZUSAMMENFASSUNG

Die archäologische Fundstelle befindet sich auf der Grenze der Katastergebiets der Gemeinden Slovenská Nová Ves und Zeleneč (Bez. Trnava). Während der archäologischen Rettungsgrabung wurde ihre Siedlungsanlage mit dem Flächeninhalt von 8000 m² wie auch ihre Umgebung ausführlich untersucht (Abb. 1). Freigelegt wurden 26 hochmittelalterliche Siedlungsobjekte (Abb. 2).

Die Siedlungsobjekte repräsentieren Grubenhäuser, Öfen und Siedlungsgruben. Unter den Grubenhäusern (15,3 % der Fälle) waren drei Wohn- (S18, S25, S27 - Abb. 4; 5) und ein Wirtschaftsgrabenhaus (S19 - Abb. 5). In den Wohnhäusern befanden sich Öfen mit einer Lehmkuppel, Vorratsgruben und Gruben nach den Pfosten der Dachstuhlkonstruktion. Einzeln stehende Öfen (50 % der Fälle) waren auf der Siedlungsfläche verstreut. Ihr gemeinsames Markenzeichen ist die Gliederung des Ofens auf die Feuerung überdeckt mit der Kuppel und den vorgeschobenen Bereich vor dem Ofen. Diese Objekte waren in den Lehm des Liegenden eingetieft und ihre Hauptlinie war horizontal. Die Öfen können nach den Ausmaßen eingegliedert werden. In die erste Gruppe gehören kleine Öfen, die zum Brotbacken verwendet wurden (S1, S7 - Abb. 3). Zu den mittelgroßen Öfen gehören zwei Objekte (S12, S13 - Abb. 3). Die restlichen Objekten gehören zu den Öfen mit großen Ausmaßen (S2a-S2b, S9, S22, Z1, Z2, Z5, Z6a-Z6b - Abb. 3; 6). In den Öfen in Objekten S/2, S/9 und Z/6 blieben Reste nach Verputz von Feuerstellen ohne Kuppel dokumentiert (Abb. 3). Mittelgroße und große Öfen hat man wahrscheinlich zur Wärmebehandlung oder Konservierung der landwirtschaftlichen Produkte, vielleicht auch zur Keramik-Brand verwendet. Davon zeugen Getreidekörner wie auch außergewöhnlich großer Anzahl von Tonscherben. Unter den neun Siedlungsobjekten mit einer Grubenform (34,7 % der Fälle) waren zwei Getreidegruben mit kleinem Inhalt (S20, S40 - Abb. 4). Restliche Objekte waren wahrscheinlich für kurzfristige Lagerung von verschiedenen Produkten und Rohstoffen benutzt (S3, S16, S24, S26, S29, Z4, Z8 - Abb. 3; 4; 6).

Ein wesentlicher Teil der materiellen Kultur aus der Fundstelle stellt Keramik-Ensemble dar. Er entsteht aus 545 Fundeinheiten, rekonstruierbaren Gefäßen und Scherben. Das heißt, dass zu jedem der regulär untersuchten Objekte im Durchschnitt 21 Stück zugehört. In Slovenská Nová Ves und Zeleneč war das Volumen des keramischen Inventars in allen Objekten nicht gleichmäßig vertreten. Die meisten Stücke stammen dabei aus der Kategorie der Öfen (62 % der Fälle). Ganze Gefäße sind nur selten vertreten (1,5 % der Fälle - Taf. III: 3, 4; V: 1, 2, 4; VI: 1). In den meisten Fällen geht es um topfförmige Gefäße belegt in 96,8 % der Fälle. Zu ihnen gehören am meisten Exemplare mit dem Mündungsdurchmesser von 14 bis 18 cm (69,4 % der Fälle). Die Gefäße mit dem Mündungsdurchmesser unter dieser Grenze bilden im Komplex 18,8 % und die Gefäße über dem gegebenen Limit

kommen nur in 11,8 % der Fälle vor. Den dickwandigen Vorratsgefäßen mit der Graphitbeimischung im Ton gehören nur 14 Scherben (Taf. VI: 4; VII: 3, 4; X: 13), flaschenförmiges Gefäß kommt in einem Exemplar vor (Taf. III: 1), den Tonkesseln gehörten zwei Randscherben (Taf. X: 16, 19). Andere Arten der Materialkultur sind auf der Fundstelle nur sehr selten vertreten (Taf. XII).

Für die rahmenhafte zeitliche Eingliederung der Ansiedlung kann das Keramikinventar, das auf dem Gebiet der Slowakei nach der Form, Verzierung und Herstellungstechnologie (Abb. 7 und 8; Taf. I-XI) für die dörfliche Siedlungen aus dem 11.-12. Jh. typisch ist, verwendet werden. In diesen chronologischen Abschnitt fällt auch der Fund einer Sporn (Taf. XII: 12). Die Datierung der Fundstelle kann theoretisch auf einen Abschnitt, der die Dauer der mittleren Lebenslänge von zwei Generationen nicht deutlicher überschritt, das heißt vom Ende des 11. Jh.s bis in die erste Hälfte des 12. Jh.s, eingengt werden. Von den Informationen über die Fundstelle erhebt größere Aufmerksamkeit die Erwähnung über die räumliche Verteilung der Siedlungsobjekte, die nicht im breiteren Abschnitt auf einem der Bachufer eingereiht waren. Umgekehrt, es ging um einen 40 m breiten Streifen, der das Bach-Tal durchquerte (Abb. 1; 2). Im Rahmen der 400 m langen Anlage bildete der Ronava-Bach eine Mittellinie. Die zerteilte die Siedlungsfläche in zwei Segmenten. Aufgrund der drei Behausungen ist von der mittelalterlichen Ortschaft wichtiger ihr Teil aus Slovenská Nová Ves (Abb. 2). Die restlichen Objekte sind nach ihrem Verwendungszweck zerstreut. Zwei Getreidegruben und drei Vorratsgruben liegen in der Nähe der Behausungen. Die Öfen sind von den Behausungen allerdings weit entfernt. Fünf Öfen im Siedlungssegment aus Zeleneč lagen im schiefen Terrain (Abb. 1; 2). Ihre halbrunde Gestaltung hängt mit der Bestrebung die Einrichtungen in Terrainrelief sinnvoll einzugliedern zusammen. Das geht davon ab, dass die Feuerungen mit der Kuppel in den höher liegenden Abhang als die Bereiche vor den Öfen eingelassen wurden. Wir nehmen an, dass zur Trennung des Segments aus Zeleneč mit den großen Öfen wahrscheinlich ihre Betriebsart beigetragen hat. Die könnte die Standardaktivitäten der Bewohner aus dem Wohnsegment in Slovenská Nová Ves beschränken oder sogar bedrohen. Übersehen darf man aber auch das günstigere Terrainprofil mit deutlicherer Neigung nicht, das für den Bau von eingetieften Kuppelöfen günstig war.

Aufgrund der Zahl und Typen der Siedlungsobjekte stellt die freigelegte Fundstelle eine funktionelle selbstständige wirtschaftliche Einheit. Nach dem Volumen der Vorratsgefäße konnten während der zwei Zeithorizonte auf der Fundstelle im Durchschnitt 10-14 Individuen gelebt haben. Für das bestimmende Element des ersten Ansiedlungshorizonts sollte das Wohnhaus S27 (Abb. 5; Taf. VII: 5-10) bezeichnet werden. Im zweiten Horizont hatten diese Rolle die Behausungen S18

und S25 (Abb. 4; Taf. IV: 7-11; VI: 8-13) mit dem wirtschaftlichen Grubenhaus S19 (Abb. 5; Taf. IV: 12-15) übernommen. Aufgebaut wurden sie auf einer höher gelegten Stelle damaligen Terrains. In realen Verhältnissen konnte sich diese Tatsache durch den kontinuierlichen Ansiedlungszuwachs der Fundstelle von einem Familienbund aus der ersten Phase auf zwei später verwandte Familienbünde aus der zweiten Phase äußern. Der Inhalt der Vorratsobjekte zeigt, dass der pflanzliche Bestandteil der Landwirtschaftsproduktion eine genügende Nahrungsbasis dieser Kommunität sein konnte. Aus diesem Grund ist die Anzahl von 196 Tierknochenfragmenten aus den untersuchten Objekten nicht sehr groß.

Tabelle. 1. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Stammdaten über die Keramikfunde aus einzelnen Siedlungsobjekten (F - flaschenförmiges Gefäß; K - kesselförmiges Gefäß; Z - Vorratsgefäß).

Abb. 1. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Situationsplan der Mikroregion mit markierter archäologischer Fundstelle.

Abb. 2. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Gesamtplan der mittelalterlichen Ortschaft.

Abb. 3. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Plane von Siedlungsobjekten S1, S2, S3, S7, S9, S12, S13.

Abb. 4. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Plane von Siedlungsobjekten S16, S20, S24, S25, S26, S29, S40.

Abb. 5. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Plane von Siedlungsobjekten S19, S22, S27.

Abb. 6. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Plane von Siedlungsobjekten Z1, Z2, Z4, Z5, Z6, Z8.

Abb. 7. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Typologie der Randprofilierung von topfförmigen Gefäßen.

Abb. 8. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Boden von topfförmigen Gefäßen mit Kreisabdrücken und Töpferstempeln.

Taf. I. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S1, S2, S3, S7, S9.

Taf. II. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus dem Objekt S9.

Ein bemerkenswerter Bestandteil des Fundspektrums ist ohne Zweifel eine Ziegel, die auf dem Boden des bewohnbaren Grubenhauses S27 gefunden wurde. Im Ganzen erhaltenes Exemplar sollte mit der Existenz der Ziegelsakralarchitektur in der nahen Umgebung der entsprechenden Siedlung verbunden werden. Die angegebene Annahme unterstützt der Flurname in der Form „Za kostolom“. Er verbindet sich mit der Fläche, die an dem Westrand der untersuchten Siedlungsanlage lag (Abb. 1). Deswegen ist es möglich, dass auf der nahen ovalen Anhöhe im Laufe des 12. Jh.s eine kleine Ziegelbau-Kirche aufgewachsen ist.

Taf. III. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S9, S12, S13. Maßstab: a - 1, 3, 4; b - 2, 5-10.

Taf. IV. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S16, S18, S19.

Taf. V. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S20, S22. Maßstab: a - 2, 4; b - 1, 3, 5-10.

Taf. VI. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S24, S25.

Taf. VII. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S26, S27, S29. Maßstab: a - 5; b - 1-4, 6-15.

Taf. VIII. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten S29, S40, Z8. Maßstab: a - 3; b - 1, 2, 4-14.

Taf. IX. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus dem Objekt Z1.

Taf. X. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus den Objekten Z2, Z4, Z5, Z6.

Taf. XI. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der Tongefäße aus dem Objekt Z6.

Taf. XII. Slovenská Nová Ves und Zeleneč. Auswahl der restlichen Arten der Materialkultur aus den Objekten S2, S7, S9, S25, S27, Z1, Z5, Z6.

SPRÁVY

Projekt „Antické pamiatky v obrazoch: nová metodika počítačového vzdelávania v odbore klasická archeológia“

Kultúrno-edukačná grantová agentúra Ministerstva školstva SR schválila v roku 2005 trojročný projekt predložený Katedrou klasickej archeológie Trnavskej univerzity v Trnave v rámci tematickej oblasti „Nové technológie vo výučbe“ (KEGA č. 3/3118/05). Riešiteľmi projektu, ktorý bol úspešne ukončený verejnou záverečnou oponentúrou dňa 18. 1. 2008, boli interní pracovníci katedry - doc. PhDr. Klára Kuzmová, CSc. (vedúca projektu), prof. PhDr. Mária Novotná, DrSc., doc. PhDr. Marie Dufková, CSc., Mgr. Pavol Hnila, Mgr. Juraj Žembera, Mgr. Erik Hrnčiarik, doktorand Mgr. Michal Bernát a vedúci Oddelenia informačných systémov Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity - Ing. Milan Richnák. Technicky sa na projekte podieľali aj študenti vyšších ročníkov Michal Ruš, Anna Rušová, Martin Žúbor a Andrej Lamprecht.

Koncepcia projektu vychádzala zo skutočnosti, že významnou súčasťou klasickej archeológie je vizuálne poznanie materiálnej kultúry - jedného zo základných prameňov bádania o anticknej civilizácii. Z hľadiska výučby a vzdelávania v tomto odbore je preto žiaduce, aby sa s ňou oboznamovali poslucháči v rámci študijného programu, a to priamo (počas študijných pobytov a exkurzií) i prostredníctvom obrazovej dokumentácie (kresieb, fotografií, grafických rekonštrukcií, videozáznamov, filmov a pod.). Grafické prílohy sú zároveň nevyhnutnou súčasťou klasifikačných a kvalifikačných prác (referáty, seminárne, bakalárske, magisterské, dizertačné, habilitačné práce), ako aj vedeckých výstupov (publikácie, prednášky, prezentácie, výstavy). Z uvedeného je zrejmé, že ovládanie počítačovej techniky, využívanie grafických programov pri dokumentácii a prezentácii archeologických prameňov a výsledkov bádania tak vo vyučovacom procese, ako aj vo vedeckovýskumnej práci sa v dnešnej dobe stáva neoddeliteľnou súčasťou nárokov kladených na klasických archeológov. Nakoľko podobné činnosti neboli dovtedy zahrnuté do študijného programu, ich absencia bola citeľná už počas štúdia a osobitne po jeho ukončení, pri uplatnení absolventov v archeologickej praxi.

Hlavným cieľom projektu bolo vypracovanie metodiky a realizácia novej formy výučby a vzdelávania v odbore klasická archeológia, so zameraním na zvyšovanie zručností poslucháčov vo využívaní počítačovej techniky a informačných technoló-

gií, a to najmä v oblasti získavania, spracovania a ďalšieho využitia grafickej dokumentácie antických pamiatok. S tým priamo súviselo budovanie elektronickej databázy archeologických nálezov (predmetov) a objektov (najmä architektúry) pre didaktické a vedecké účely v domacom i medzinárodnom prostredí.

K dosiahnutiu cieľa, ktorý si riešitelia projektu stanovili, bolo potrebné vypracovať metodický postup a harmonogram činností. Prvým krokom bolo absolvovanie počítačového kurzu zameraného na grafické programy Adobe Photoshop a Adobe Illustrator, ktorého sa zúčastnila vybraná skupina učiteľov a študentov. V ďalších etapách nasledovalo priebežné dokumentovanie antických pamiatok digitálnym fotoaparátom a videokamerou, počítačové spracovanie snímok, digitalizácia klasických fotografií a diapozitívov, ako aj skenovanie kresieb, rekonštrukcií a iných grafických príloh (plánov, máp a pod.) z dôležitých publikácií.

V záujme získania pôvodnej dokumentácie antických pamiatok sa uskutočnili viaceré krátkodobé študijné cesty na významné archeologické náleziská a do múzeí v Stredomorí (Taliansko, Turecko), na území bývalých rímskych provincií (Maďarsko, Rakúsko, Nemecko, Belgicko, Holandsko, Slovinsko, Chorvátsko), ako aj v okrajových oblastiach antického sveta (SR, ČR). Osobitnú časť projektu predstavovalo zhromažďovanie údajov o antických pamiatkach z územia Slovenska. Ďalšou významnou skupinou podkladov boli ilustrácie publikované v domácej i zahraničnej odbornej tlači, ako aj početné materiály poskytnuté riešiteľmi projektu. Získaná dokumentácia sa archivovala a následne spracovala po textovej a grafickej stránke podľa vopred stanovených odborných a technických kritérií. Pozornosť sa sústreďovala na vybrané tematické okruhy, ktoré sú ťažiskom profilových predmetov študijného programu v odbore klasická archeológia a zároveň špecializáciou učiteľov na Trnavskej univerzite. Paralelne s pripravovanými podkladmi sa vytvárala elektronická databáza DIGIDIA, ktorá sa postupne naplňovala zozbieraným a spracovaným obrazovým i textovým materiálom. Vo finálnej fáze projektu sa databáza vďaka uvedeným aktivitám stala funkčnou a sprístupnila sa na internete pre študentov a učiteľov Katedry klasickej archeológie.

Obr. 1. Základný vyhľadávací formulár v databáze DIGIDIA.

Základná koncepcia databázy DIGIDIA

DIGIDIA vznikla ako technická pomôcka za účelom zhromažďovania, triedenia, vyhľadávania a efektívneho používania obrazového materiálu pre potreby výučby na Katedre klasickej archeológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity.

Renomované zahraničné katedry a inštitúty archeologického, umeleckohistorického či architektonického zamerania majú za sebou desaťročia tradície budovania rozsiahlych diaték, v ktorých boli zhromaždené desiatky tisíc diapozitívov nafotených v teréne, v múzeách alebo prevzatých z publikácií. Mnohé pracoviská v tejto praxi dodnes pokračujú. V Trnave niečo podobné nebolo možné, pretože v prvých rokoch existencie nového odboru existovali iné priority a budovanie diatéky klasickými spôsobmi je časovo, priestorovo, technicky, personálne aj finančne veľmi náročný proces. Vyžaduje fotoštúdium s technikou na kvalitné snímkovanie z publikovaných predlôh, vyškoleného pracovníka, neustály nákup materiálu, vyvolávanie a rámčekovanie diapozitívov, špeciálne úložné priestory na archiváciu a prezeranie, kartotečný systém na orientovanie sa v údajoch, pričom postupom času vznikajú problémy so starutím fotografického materiálu, jeho poškodením častou manipuláciou a následným znižovaním

obrazovej kvality, nehovoriac o strácaní diapozitívov alebo ich neprístupnosti v prípade, keď sú vypožičané.

DIGIDIA si zvolila alternatívnu cestu, ktorá spočíva v používaní výhradne digitálnych obrazových materiálov. Ako jej názov prezrádza, DIGIDIA dá sa charakterizovať ako „digitálna diatéka“. Je to systém novej generácie, ktorý obchádza všetky vyššie spomenuté nedostatky konvenčných diaték a zároveň poskytuje viaceré nové výhody. Nejde len o výmenu klasických diapozitívov za digitálne médiá, pretože také riešenie by neumožnilo rýchlu orientáciu vo veľkom množstve grafických súborov. Nosnou ideou DIGIDIE je prepojenie digitálneho obrazového materiálu s relačnou databázou, ktorá obsahuje popisné a výberové polia na štandardizované vkladanie dát. Celá štruktúra je nastavená tak, aby textové údaje slúžili na charakteristiku obrazových informácií. Záznamy je možné radiť a vyhľadávať podľa rôznych kritérií alebo ich vzájomných kombinácií a hneď zobrazíť náhľad všetkých zobrazení, ktoré vyhovujú zadaným kritériám. Dôležitou súčasťou koncepcie DIGIDIE je možnosť viacúčelového prístupu z ľubovoľného miesta s internetovým pripojením. Študenti a vyučujúci tak môžu systém využívať aj mimo univerzity (domáce štúdium, príprava na prednášky, prezentácie a pod.). Digitalizované dáta sa dajú ľahko zálohovať

Druh snímky
 diapozitív
Dátum vytvorenia snímky
 12. 9. 2001
Dátum poslednej zmeny záznamu
 23.2.2008
Autor záznamu
 Mgr. Pavol Hnila
Kľúčové slová
 stĺp - podstavec - kazety
Popis
 Apollónov chrám, podstavec stĺpu s kazetovou výzdobou

Základné údaje
Lokalita : Didyma **Oblasť** : Anatólia **Štát** : Turecko
Obdobie : helenistické **Datovanie** : Od : 0 Do : 0
Kultúra : grécka **Materiál** : mramor
Uloženie : Inv.č. :

Remeslo
Šperky
Zbrane
Iné

Druh
Neoriginálny objekt
 Terénny záber
Terénny záber
Umenie
Autor diela
Sochárstvo
Maliarstvo
Motívy
 Mytologický, Geometrický
Iné

Architektúra
 Architektonické články

Bibliografia
Skratka : Hnila Foto
Autor : Hnila, Pavol
Názov práce :
Rok : Foto
Periodikum/Zborník :
Vydavateľské údaje :
Počet strán :
Téma :
Poznámky :
Strana :

Thumbnail grid (ID | Snímka 2 | Snímka 3):
 ID: 3429 | Snímka 2 | Snímka 3
 ID: 1139 | Snímka 2 | Snímka 3
 ID: 1140 | Snímka 2 | Snímka 3
 ID: 1141 | Snímka 2 | Snímka 3
 ID: 1145 | Snímka 2 | Snímka 3
 ID: 1146 | Snímka 2 | Snímka 3

0 - 6 / 37
 6 | 12 | 18 | 24
 0 1 2 3 4 5 6 | Ďalšia
 Prvá | Posledná | Všetky

Obr. 2. Zobrazenie výsledkov hľadania s miniatúrnymi náhľadmi vpravo.
 Detailné informácie k zvolenému zobrazeniu vľavo.

a ich kvalita zostáva v protiklade k diapozitívom konštantná.

Charakter kritérií vychádza z potrieb výučby klasickej archeológie. Polia v databáze sú kombináciou popisných polí, kde autor záznamu musí vložiť súvislý text (opis obrázku) a výberových či zaškrtnutých polí, v ktorých sa dá vybrať len z preddefinovaných kategórií (napr. lokalita, datovanie, kultúrne zaradenie, materiál). Toto riešenie je kompromisom medzi rýchlosťou a štandardizovanou klasifikáciou záznamu na jednej strane a medzi zohľadnením špecifik každého objektu na strane druhej. Umožňuje ľahké a rýchle vyhľadávanie obrazových súborov a po ich nájdení garantuje dostatočnú mieru popisných informácií. Výberové kategórie a kritériá sú kvôli prehľadnosti zaradené do niekoľkých väčších skupín umiestnených v záložkových registroch (obr. 1).

Vzhľadom na obmedzenia plynúce z autorských práv k použitému obrazovému materiálu, zdigitalizovanému mnohokrát zo zahraničných publikácií chránených copyrightom, je databáza neverejná. Je prístupná len autorizovaným užívateľom a len na účely výučby a vedeckej práce. Možnosť prípadného publikovania použitých materiálov alebo ich akéhokoľvek komerčné využitie si treba overiť v pôvodnom zdroji a dohodnúť s vlastníckymi autorských práv.

Uvedenie pôvodného zdroja pri každej zdigitalizovanej predlohe je pri pridávaní nových záznamov jedným z kľúčových princípov systému. V databáze sú na tento účel vyčlenené špeciálne polia vrátane kompletných bibliografických údajov. Tie umožňujú citovanie prebratých obrazových materiálov pre potreby prezentácií na vedeckých konferenciách, pre

Obr. 3. Zobrazenie grafického súboru v novom paneli, v kvalite pre prezentačné účely.

seminárne práce či odborné publikácie a v prípade potreby sa dá identifikovať vlastník copyrightu. Okrem toho uvedenie zdroja umožňuje veľmi rýchlo zistiť, ktoré obrazové materiály z danej predlohy už boli zdigitalizované.

V súčasnej verzii existujú tri používateľské úrovne:

1. Štandardná - pre vyhľadávanie a zobrazovanie záznamov (prístupná pre všetkých študentov klasickej archeológie FF TU);
2. Spolupracovnícka - celá funkcionálna prvej úrovne + pridávanie nových záznamov a kategórií, tiež zmeny už existujúcich záznamov (pedagógovia a študenti pôsobiaci ako pomocné vedecké sily);
3. Administrátorská - úplné práva na zmenu systému a jeho položiek (IT špecialista zodpovedný za fungovanie systému).

Po technickej stránke funguje DIGIDIA ako relačná sieťová databáza ovládateľná cez internet. Bola naprogramovaná Michalom Rušom a pri jej tvorbe boli využité bezplatné a otvorené technológie PHP a MySQL. Databáza je prepojená s obrazovými súbormi uloženými vo formátoch, ktoré sú kompatibilné s priamym zobrazovaním v štandardných inter-

netových prehliadačoch. Všetky dáta sú uložené na serveroch Trnavskej univerzity a sú v pravidelných intervaloch automaticky zálohované na fyzicky oddelenom mieste. Obrazový materiál je ukladaný na server v publikačnej kvalite. Originálne digitálne fotografie sú ponechané v pôvodnom rozlíšení a ukladané vo formáte JPG. Farebné alebo čierne-biele predlohy sú skenované z publikácií v rozlíšení 200-300 dpi (podľa veľkosti originálu) a ukladané ako JPG; perokresby v rozlíšení 600 dpi a ukladané ako GIF alebo PNG. Pri ukladaní každého súboru sú vygenerované aj miniatúrne náhľady, ktoré sa využívajú na rýchlu orientáciu pri zobrazení výsledkov hľadania (obr. 2). Pri registrácii súborov väčších ako 1024 x 768 pixelov program okrem pôvodných súborov (obr. 2, položky označené ako Snímka 3) automaticky vytvorí a uloží aj ich zmenšenú verziu, ktorá je určená pre potreby bežnej výučbovej prezentácie (obr. 3). Zvolené riešenie je optimálne z hľadiska časového aj užívateľského. Na každý účel budú promptne zobrazené dáta v takej kvalite, v akej sú potrebné. Nároky na úložný priestor sú síce o niečo vyššie, ale pri neustále sa zvyšujúcej kapacite úložných médií to v súčasnosti (a tým menej do budúcnosti) nepredstavuje žiadny problém. Každý záznam má programom pridelené svoje

jednoznačné ID číslo, pomocou ktorého je možné ho v databáze identifikovať a tiež sa naň odvolávať (napr. pri zadávaní úloh pre študentov, pri použití v skriptách).

DIGIDIA má osobitný prínos pre študentov, nakoľko im umožňuje učiť sa a neustále sa zdokonaľovať v práci s obrazovým materiálom, ktorý by bol inak len veľmi ťažko prístupný, pretože bol mnohokrát zdigitalizovaný mimo Trnavy alebo mimo územia SR (buď priamo v teréne, alebo z publikácií zahraničných inštitúcií). Umožňuje skvalitniť prípravu na skúšky, využiť grafické súbory ako podklady a prílohy pre seminárne práce a v neposlednom rade môže študentov inšpirovať pre tvorbu vlastných databáz zameraných na riešenie špecifických problémov bakalárskych, diplomových a dizertačných prác.

Praktický prínos DIGIDIE pre vyučujúcich spočíva v rýchлом vyhľadávaní obrazových podkladov na výučbu alebo na konferencie a semináre, v jednoduchom kopírovaní dát na digitálne nosiče a ich prezentovaní pomocou počítača a dátových projektorov, v možnosti zadávania prác s obrazovým materiálom pre študentov (jednoduché odvolávanie sa na existujúce záznamy), v možnosti využiť obrazový materiál pri skúškach. Vzhľadom na vysokú kvalitu digitálnych súborov a uvedenie ich zdrojov existuje aj možnosť využiť materiál pri publikačnej činnosti. Predstaviteľné je tiež jednoduché odvolávanie sa na obrazové súbory pri tvorbe skript a iných učebných textov, čím by bolo možné využiť veľké množstvá kvalitných farebných príloh bez nutnosti ich priameho zkomponovania do tlačenej verzie.

V súčasnosti je v systéme plne popísaných vyše 2400 záznamov. Architektúra systému je stabilná a zvládne aj podstatne viac údajov, čím vytvára predpoklady na dopĺňanie záznamov aj po skončení projektu. Ďalšie dopĺňanie dát by malo byť realizované pomocou doktorandov a študentských pomocných vedeckých síl. V budúcnosti bude potrebné neustále dbať na integritu dát a zabezpečiť, aby boli záznamy pridávané v jednotnom štýle pri neustále sa meniacom personálnom zložení pokračovateľov v DIGIDII. K tomuto cieľu sa bude možné priblížiť len kvalitným zaučením všetkých spolupracovníkov a pravidelným porovnávaním výsledkov.

Z odborného hľadiska treba uviesť, že doterajšie záznamy nepokrývajú rovnomerne všetky obdobia a oblasti, na ktoré sa klasická archeológia špecializuje. Dominuje egejská doba bronzová, preto bude v najbližšom období potrebné prioritné pridávanie záznamov z iných oblastí a období. Je možné, že sa ukáže aj potreba mierne modifikovať použitý systém kategorizácie. Neustálym pridávaním záznamov sa rokmi môže v DIGIDII vytvoriť dostatočne široká báza aj na výskumné účely pre riešenie širších, ale aj špecifickejších problémov. Perspektívne sa dá uvažovať aj o pridaní geografických koordinát k lokalitám, čo by po prepojení s vhodným kartografickým softvérom umožnilo ich vymapovanie priamo z databázy. Tým by sa podstatne obohatilo jej využitie na výučbu z hľadiska študentov a zároveň by bola pridaná funkčnosť, ktorá by sa dala využiť aj pri vedeckých zámeroch (analýza geografickej distribúcie určitého typu nálezov a pod.).

Pôvodný projekt počítal aj so širšou, najmä zahraničnou spoluprácou a so sprístupnením databázy pre odbornú i laickú verejnosť. Kooperácia s partnerskými inštitúciami (Masarykova univerzita Brno, ČR; Albert-Ludwigs-Universität, Freiburg, SRN) sa uskutočnila vo forme odborných diskusií a pracovných rokovaní, ktoré sa týkali predovšetkým realizačných postupov a užívateľských podmienok. S ich konkretizáciou a zavedením do praxe sa počíta v nasledujúcom období.

Na základe uvedeného možno projekt charakterizovať ako pôvodný a prvý svojho druhu v odbore klasickej archeológie na Slovensku. Jeho význam spočíva nielen vo výučbe a vzdelávaní poslucháčov v práci s grafickými programami, pri zvýšení ich kvalifikácie a možnosti uplatnenia na odbornom trhu práce, ale aj vo vytvorení databázy DIGIDIA. Sprístupnením DIGIDIE boli položené základy na dlhodobé fungovanie nového vzdelávacieho systému, ktorý na Katedre klasickej archeológie Trnavskej univerzity pretrvá aj po ukončení financovania zo strany KEGA. Nový systém by v prípade záujmu mohol po určitých modifikáciách zahrnúť aj iné univerzitné archeologické pracoviská na Slovensku alebo v Čechách a stať sa tak východiskovým bodom pre rozsiahlejšiu a všestrannejšie využiteľnú pomoc pri archeologickom bádani či vzdelávaní.

Klára Kuzmová, Pavol Hnila

Päťdesiat rokov výskumu mohýl v Poľsku

Päťdesiat rokov sústavného výskumu mohýl z obdobia neolitu a počiatkov doby bronzovej na území Poľska si odborná verejnosť pripomenula konferenciou „Kopce neolityczne i początków epoki brązu w świetle nowych i najnowszych badań“. Miestom konania tohto medzinárodného pracovného podujatia v dňoch 20. a 21. septembra 2007 boli poľské Niepołomice.

Konferencie sa zúčastnili archeológovia Poľska a ďalších štyroch krajín - Bieloruska, Českej republiky, Slovenskej republiky a Ukrajiny. Na podujatí boli prítomní aj dvaja vtedajší jubilanti - významní poľskí bádatelia prof. J. Machnik a prof. A. Kempisty. Vo svojich príspevkoch sa zaoberali problematikou vyhľadávania mohýl, ich terénneho výskumu, teoretického vyhodnotenia nálezových situácií a materiálu. V retrospektíve priblížili počiatky svojich vedeckovýskumných aktivít. Za základ a prelom bádania mohýl považujú vytvorenie terénnej základne v povodí rieky Sanu v Roztoči, ktorú v roku 1956 založil J. Machnik. Hlavne prítomnej strednej a mladšej generácii archeológov dokumentovali vtedajšie materiálne a technické podmienky bádania. Zdôraznili, že predovšetkým včasným výskumom nízkych mohýl, v dnes už zmenenom prírodnom prostredí, sa získala v súčasnosti už nedosiahnuteľná cenná pramenná základňa.

Prvý blok prednášok sa venoval zovšeobecňujúcim a teoretickým problémom spojeným s predmetom konferencie. Referát Z. Krzaka „Symbolika kurhanu“ vychádzal najmä z východných tradícií a z interpretácie významu mohyly ako zástupcu kozmogónie a mýtov sveta. Pojmy obloha, hora, svet, podzemie a mandala nachádzajú podľa neho vyjadrenie a zastúpenie aj v konštrukcii mohýl na území východnej a strednej Európy. J. Woźny sa sústredil vo svojom príspevku „Eschatologiczne funkcje wyposażenia zmarłych w grobowcach późnoneolitycznych z Polski i sąsiednich terytoriów“ na výskyt bieleho, predovšetkým ale červeného farbiva v mohylách, ktoré sú metaforou ohňa a premeny života, majúce azda univerzálne magický charakter. Reprezentované sú v mohylách nielen samotnými farbivami a surovinami, ale aj náradím na ich výrobu (podložky, roztieracie, nádoby na uchovanie farbiva) a vo výbave samotnými sfarbenými milodarmi. Mohylové pochovávanie na prechode dvoch období - neolitu a doby bronzovej sa stalo pre B. Gedigu podnetom na úvahy o periodizácii praveku v príspevku „Pojęcie epoki brązu w periodyzacji pradziejów“. Pripomenul známu

skutočnosť, že doposiaľ používaná periodizácia, založená na kritériu prevažného použitia surovín, má napriek určitým nedostatkom hlboké, ťažko prekonateľné korene. Zhrnul rôzne pokusy o nové členenie, spočívajúce na ďalších východiskových atribútoch a kritériách (napr. umelecké, sociálne, ekonomické). Svoje úvahy nechal otvorené, formulujúc jednu zo základných otázok úlohy periodizácie: periodizácia má spočívať na procese rozvoja, alebo má konštatovať dosiahnutý stav? Do úvodného bloku referátov konferencie prispel kolektív autorov P. Bobrowski, A. Czekaj-Zastawny, R. Schild a F. Wendorf príspevkom o poľsko-amerikom výskume mohýl v Egypte „Najstarzse kurhany świata“. Zreteľne tu vystúpila do popredia dôležitosť rozsiahlych výskumov na získanie interpretačných podkladov a zistenie širších vzťahov. To sa podarilo expedícii archeologicko-astronomického zamerania v Nabta Playa v západnej púšti odkrytím sídliska a 4-5 km vzdialeného kultového okrsku z 8. tisícročia pred n. l., v ktorom sú okrem iného zastúpené aj mohyly.

Ťažiskom konferencie a hlavnou témou väčšiny z tridsiatky referátov boli informácie o výskyte či konštrukčných prvkoch mohýl, o ich kultúrnych väzbách a prírodnom prostredí v jednotlivých regiónoch Poľska.

Z príspevkov o megalitických hroboch pod mohylami bol pozoruhodný predovšetkým príspevok W. Wojciechowského „Cmentarzysko megalityczne w Muszkowicach na Dolnym Śląsku“, ktorý oboznámil účastníkov s novým nálezom situovaným až v južnom Sliezsku. V členitom teréne medzi dvomi potokmi sa nachádza asi 6 mohýl. Autorovi sa podarilo zistiť viaceré detailné konštrukčné prvky a postup stavby mohýl, okrem iného aj rituálnu orbu. Iná zaujímavá situácia sa zistila severozápadne od Krakova. K. Tunia oboznámil účastníkov s nálezovou situáciou a jej predbežnou interpretáciou v príspevku „Kopce których nie ma - megaksylony kultury pucharów lejkowatych na zachodniomalopolskiej wyżynie lessowej“. Vedľa priestranstva s rituálnou orbou, ohraničeného nízkym valom, sa nachádzalo sedem dlhých drevených stavieb - chodbových hrobov pripomínajúcich megalitické hroby. Chronologickému postaveniu megalitov kultúry lievikovitých pohárov v Poľsku na príklade rádiouhlíkových analýz zvieracích kostí z Broniszowic, stan. V, sa v príspevku „Grobowiec megalityczny kultury pucharów lejkowatych w Broniszowicach, pow. Ostrowiec w świetle dat ¹⁴C“ venoval J. F. Bąbel.

Početnejšie boli príspevky k mohylám kultúrneho okruhu so šnúrovou keramikou. Zastúpené boli oblasti s ich hustým, ale aj so sporadickým výskytom. Región dolnej Visly predstavil J. Sobieraj v referáte o terénnom výskume mohyly s domom mŕtveho „Z badań nad kurhanami ze schyłku epoki kamienia w międzyrzeczu dolnej Wisły a Niemna“ a A. Bokinić v referáte „Kopce neolityczne i z początków epoki brązu w dorzeczu dolnej Wisły“, ktorý problematiku sledoval aj v spojitosti s problematikou ruczewskej kultúry, pričom na základe súpisu a ojedinelých nálezov konštatoval, že kultúra so šnúrovou keramikou tu neprekračuje pravý breh rieky. Oblasť Kujawska zastúpil referát „Doświadczenia z badań nasypów kurhanów na Niżu“, v ktorom sa autori M. Szmyt a J. Czebreszuk sústredili vďaka jemným pozorovaniam v teréne na otázky rekonštruovania výstavby mohyly: žľabu, postupného navšňovania mohyly a rituálov. Širokú oblasť stredného Poľska zastúpila prednáška A. Pelisziaka a M. Rybićkiej „Nowe dane o kulturze ceramiki sznurowej z Polski środkowej“, kde upozornili, že mohyly sa v tejto oblasti vyskytujú spolu s kultúrou lievikovitých pohárov.

Priebeh konferencie ukázal, že najviac aktivít vo výskume mohýl sa vyvinulo v oblasti Malopoľska, Karpát a východného Poľska. Dlhodobé vyhľadávanie a terénny výskum v donedávna zalesnenej oblasti Grzędzie Sokalskiej so zachovanými násypmi podľa referátu W. Komana „Ostatnie badania kurhanów na Grzędzie Sokalskiej: Klekacz, st. 10 oraz Machnówek, st. 1“ dospelo k rozlíšeniu centrálnych hrobov staršej fázy šnúrovej kultúry a výklenkových hrobov mladšej fázy šnúrovej kultúry (nezriedka v ich plášti), mohýl s prítomnosťou jamovej stredodneperskej kultúry a tzv. synkretických hrobov, s datovaním až po stredovek. Jedna z mohýl, datovaná do staršej fázy šnúrovej kultúry, sa nachádza v Machnówku, stan. 1. Medzi nálezmi boli aj záušnice, ktorých chemický a metalografický rozbor uviedli E. Nosek a J. Stępiński v spoločnom svojom príspevku „Zausznice miedziane z cmentarzyska w Machnówku, stan. 1, gmina Ułhówek w świetle badań chemicznych i metaloznawczych“.

Systematický prístup poľskej archeológie k otázke vyhľadávania a celého problému výskytu mohýl v menej známych oblastiach ukázal príspevok „Starożytnie kopce z Cieszacina Wielkiego na predgórzach Karpat w świetle badań geoarcheologicznych“. Referenti J. Nogaj-Chachaj a M. Lanczontka v ňom prezentovali výsledky komplexného interdisciplinárneho vyhľadávania (súčinnosť petroarcheológie, palynológie, geochemie a i.) a zisťovania mohýl v rámci zvoleného regiónu - bez ohľadu na ich datovanie. Najmä v ostatnom období je činnosť v oblasti Krakovska a Karpát intenzívna,

ako to ukázali viaceré ďalšie referáty (J. Gancarsky, P. Valde-Nowak: „Inwentarze ‚grobowe‘ kultury ceramiki sznurowej w nasypach kurhanów w Karpatach“; P. Jarosz: „Nowe spojrzenie na dawne badania kurhanów na pogórzach i wysoczyznach karpatskich“; P. Włodarczak: „Kurhany i kultura ceramiki sznurowej nad dolną Nidą“; M. Florek: „Wielkie kopce na Wyżynie Sandomierskiej“; J. Górski, M. Zajac: „Odkrycia najnowsze mogił starożytnych na lesach krakowskich i przypadki osiągnięte z ich badań“).

Mimo pozornosti konferencie neostali ani mohyly trzcinieckej kultúry. Autori sa venovali koreňom takéhoto pohrebného rituálu v uvedenej kultúre jednak z aspektu archeológie (P. Makarowicz: „Geneza kurhanów w trzcinieckim kręgu kulturowym“; J. Górski: „Cmentarzysko kurhanowe kultury trzcinieckiej w Guciowie - legenda i rzeczywistość. Wstęp do opracowania“), jednak z aspektu antropológie (J. Piontek, A. Wiercińska: „Według demografii społeczności kurhanowych“). Analýza DNA kostrového materiálu zo Žernik Górnych vykazuje podľa autorov isté odlišnosti a popiera genetický vzťah k staršiemu miestnemu osídleniu.

Na konferencii odznali aj hodnotné príspevky archeológov zo susedných štátov. Ukrajinskí členovia poľsko-ukrajinského projektu D. Pavliu, V. Petegirič a I. Prinad vystúpili s bohatou obrazovou prezentáciou systematicky vyhľadaných a fixovaných stoviek mohýl v ukrajinskom podhorí Karpát „Praistorični kurgani Verchňoj Naddnistrijaniščyny: najnovši dosliždenja ukrajinsko-poľskoj ekspedicii“. Česká republika bola zastúpená referátom Ľ. Šebelú „Mohylový způsob pohřbívání v eneolitu Moravy“, za Slovenskú republiku odznal referát J. Bátoru „Pochovávanie pod mohylami v oblasti stredného Dunaja v závere eneolitu a v staršej dobe bronzovej“ a referát K. Markovej „K vybraným problémom hatvanskej kultúry“. Bielorusko sa prezentovalo príspevkom M. Kryvaľceviča „Pachavanni sjaredziny III - načatku II tysjačagoddzaju da n. e. na terytoriji Verchnjaga Padnjaprojuja: nekatoryja vyniki strukturnych dasledavannja“.

Referáty boli sprevádzané rozsiahlou diskusiou, často spojenou aj s návrhmi na možné alternatívne interpretácie a na ďalší postup. Priebeh konferencie ukázal, že výskum mohýl na území Poľska, ale aj na území okolitých krajín prešiel za ostatných 50 rokov veľkú cestu a dospel k prvým zovšeobecňujúcim výsledkom.

Konferencia poskytla až strhujúci obraz o mohylovom pochovávaní v sledovanom časovom období. Naznačila prekvapivú existenciu megalitických mohylových násypov v južnom Sliezsku, rozmnožila a spresnila obraz o neskorších mohylách trzcinieckej kultúry a dikontinuitu z hľadiska genézy a vzťahu

k predchádzajúcemu miestnemu osídleniu. Najvýraznejšie ukázala problematiku šírenia mohýl okruhu kultúry so šnúrovou keramikou a prítomnosť mohylníkov na území poľských Karpát.

Toto medzinárodné podujatie je podnetom a výzvou pre výskum mohýl na Slovensku. Po sľubných, hoci skromných začiatkoch výskumu mohýl V. Budinským-Kričkom v tridsiatych a sedemdesiatych rokoch minulého storočia, sa výraznejšie rozšíril ich počet až v ostatnom čase. Aj vďaka spolupráci s Inštitutom Archeologii i Etnologii PAN v Krakove a najmä spoluprácou prof. J. Machnika s Archeolo-

gickým ústavom SAV a v súčinnosti s Podtatranským múzeom v Poprade, Vlastivedným múzeom v Humennom a v Starej Ľubovni a s Regionálnym strediskom pamiatkového ústavu v Levoči sa zaznamenali viaceré novoobjavené mohylníky kultúry východoslovenských mohýl. Nové nálezy na Slovensku a výsledky prieskumov a výskumov v Poľsku ukazujú nádejnú možnosť existencie a širšieho zastúpenia výskytu mohylového pochovávaní nielen zo skúmaného územia, ale aj z ďalších oblastí a období, predovšetkým však potrebu ich sústavného vyhľadávania.

Klára Marková

Tri vedecké podujatia v Českej republike

V prvej polovici tohto roku som sa zúčastnil na troch vedeckých podujatiach u našich západných susedov, o ktorých by som chcel čitateľovi priniesť niekoľko základných informácií.

Forum Archaeologiae Post-mediaevalis

V dňoch 8. a 9. apríla 2008 usporiadala Archaia Praha, o. p. s., v poradí druhé stretnutie Forum Archaeologiae Post-mediaevalis, ktoré sa konalo v prednáškovej sále paláca Unitaria v Prahe. Toto stretnutie nadväzovalo na akciu spred dvoch rokov v Národnom Technickom múzeu v Prahe, ktorej výstupom je zborník *Studies in Post-medieval Archaeology 2*. Samotná tradícia vedeckých podujatí, venovaných špeciálne archeológii novoveku, bola položená ešte na konci 80. rokov minulého storočia a organizačne za ňou stojí Jaroslav Žegklitz.

Témou tohtoročného stretnutia archeológov novoveku bola novoveká keramika, jej výroba, sortiment a použitie. Do programu konferencie bolo prihlásených dvadsaťpäť referátov, ktorých náplňou bola prezentácia jednotlivých druhov novovekej keramiky (nádoby, kachlice, fajky) pochádzajúcich prevažne z mestského prostredia.

K. Samojská v referáte „Hrnčíři na Novém Měste pražském v 15.-17. století. Výpověď písemných pramenů z proveniencie městské kanceláře“ podala rešerš z jednotlivých druhov mestských kníh s prihliadnutím na hrnčiarov, ktorí tu žili a pracovali na začiatku novoveku. V príspevku „Zámecká kuchyně v Bečově nad Teplou“ prezentovala L. Foster výber zo súboru cca 500 nádob pochádzajúcich pôvodne z hradnej kuchyne. Pri bližšej typologickej analýze

bolo možné vyčleniť typické tvary kuchynskej a stolovej keramiky z druhej polovice 17. až prvej polovice 18. stor. Názov referátu G. Blažkovej-Dubskéj „Nálezy novověké keramiky z jímek na Pražském hradě“ zodpovedá jeho obsahu. Autorka predstavila nálezy novovekej keramiky zo starších archeologických výskumov na Pražskom hrade (20. roky 20. stor.). Nakoľko nebolo možné všetky odpadové jamy presnejšie datovať, na základe nálezov keramiky autorka poskytla ich relatívnu chronológiu. P. Starec vo svojom príspevku „Sortiment novověké keramiky z Opletalovy ulice čp. 1402-II, doprovázený nálezy mincí“ predstavil dva súbory novovekej keramiky z Prahy, ktorú bolo možné na základe určenia mincí datovať do 16. až prvej polovice 17. stor. Tretí keramický súbor, pochádzajúci zo „sklípku“ s vnútornou drevenou konštrukciou, bolo možné dendrochronologicky datovať do obdobia okolo roku 1561. N. Mehler v referáte „Clay Pipes in Bavaria (cca 1600-1745): Production, Typography, Chronology and Cultural History“ prezentovala niektoré parciálne výsledky zo svojej dizertácie, ktorá vychádza zo spracovania cca 10 tisíc fajok a ich fragmentov. Poukázala na spätosť počiatkov fajkárskej výroby v Bavorsku s holandskými predlohami a analýzou značiek na fajkách upozorňuje okrem iného aj na import fajok z Čiech. Fajkám sa venovali aj autori M. Bielich a M. Čurný v príspevku „Fajky z Nitry a nitrianska fajkárská produkcia“. V prvej časti uviedli zhodnotenie doposiaľ nepublikovaných nálezov fajok z Nitry (hrad, kasárne, Mostná ul. a ďalšie polohy v meste). Do druhej časti zaradili nové poznatky o nitrianskych výrobcov fajok v 19. a 20. stor. (Grád, Weiss, Braun) a prezentovali unikátne nálezy fajok s typic-

kou nitrianskou signatúrou, ktoré boli zachránené priamo z objektu fajkárskej dielne. Vypovedacou hodnotou keramických nálezov sa zaoberali *P. Bednár* a *Z. Poláková* v referáte „Súbor novovekej keramiky zo Žiliny-Dolného valu. Príspevok k vypovedacej schopnosti niektorých keramických nálezov“. Predstavili v ňom dva objekty, zasypané pravdepodobne po požiari mesta v roku 1886, z ktorých pochádza súbor renesančných kachlíc. *J. Bouda* a *M. Šmejdivá* vo svojom príspevku „Vyhodnocení souboru novověké keramiky z archeologického výzkumu studny v Blovicích, okr. Plzeň-jih“ priniesli niekoľko zaujímavých skutočností, ktoré sa podarilo vypreparovať z inak už stratenej archeologickej situácie. Išlo o nálezy keramiky z 18. stor., získané zo zásypu studne porušenej pri demolácii mestskej usadlosti v Blovičiach, pri ktorých inšpiruje už len samotný metodický postup spracovania. V referáte „Soubor pozdně středověké a raně novověké keramiky z hradu Rabštejnska, k. ú. Smrkový Týnec, okr. Chrudim“ predstavil *J. Musil* súbor druhotne uložené keramiky, ktorej datovanie spadá na koniec 15. a do prvej polovice 16. stor. Súbor pozostával zo šedej redukčne vypálenej keramiky, hnedočervenej glazovanej keramiky s analógiami v meste Chrudim a tiež z keramiky predstavujúcej tvary typické pre severomoravský výrobný okruh. *D. Merta* a *M. Peška* v spoločnom príspevku „Jedna odpadní jímka z domu Starobrněnská 6 (na okraj problematiky brněnských pohárů)“ predstavili unikátny keramický nález pozostávajúci z niekoľkých desiatok tzv. brněnských pohárov, ktorý predstavoval jeden uzavretý nálezový celok. Na diskusiu avšak zostáva otázka datovania jednotlivých morfologických variantov týchto typicky včasnonovovekých tvarov v Brne, nakoľko všetky z nich boli v súbore zastúpené. Z programu konferencie vypadol referát *Z. Měchurovej* „Netradiční formy novověké keramiky z archeologických nálezů“, prinášajúci informáciu o plochých pekáčoch, ktoré sú z etnografie známe ako tzv. belešníky. Referát však bude publikovaný. *V. Goš* a *J. Halama* sa v príspevku „Keramiky z městského příkopu v Šumperku“ zaoberali nálezmi získanými z mestskej priekopy, ktoré možno datovať od 15. stor. Najviac nálezov keramiky však pochádzalo zo 16. stor., kedy bola počas mieru priekopa intenzívne zavážaná odpadom. „Středověké a novověké kachle jako zdroj zkoumání zbroje a zbraní“ je názov príspevku, v ktorom *O. Ławrynowicz* a *P. A. Nowakowski* predstavili rozsiahlu kolekciu kachlíc s vyobrazeniami zbroje a zbraní, pochádzajúcu zo strednej Európy. Možno povedať, že napriek mnohým zjednodušeniam a schematizácii kvôli malej ploche pre zobrazenie sú kachlice cenným prameňom aj pre štúdium dobovej zbroje a zbraní na konci stredoveku a vo včasnom novoveku. Unikátny pohľad do dielne včasnonovovekého hrnčiara-kachliara poskytuje re-

ferát *J. Žegklitz*, *M. Vitanovského* a *J. Zavřela* „Kachlová produkce pražské hrnčířské dílny v 16. století“. Pri plošne najväčšom mestskom výskume v Čechách - na Námestí republiky v Prahe - bola okrem iného odkrytá aj časť parcely s domom, ktorý v rokoch 1531-1573 patrila hrnčiariovi Adamovi Špačkovi. Kachliarsku výrobu dokladajú početné výrobné nepodarky, ale aj unikátne hlinené formy na výrobu kachlíc a ďalších súčastí kachľovej pece. Tejto problematike sa venoval aj príspevok „Renesanční kachle s tapetovým vzorom z brněnských archeologických výzkumů“, v ktorom autori *P. Holub*, *H. Jordánková* a *I. Loskotová* predstavili niekoľko variantov tzv. tapetovitých výzdobných vzorov na kachliciach nájdených v rámci výskumov spoločnosti Archaia Brno. Na základe podrobného spracovania písomných prameňov sa autori snažili aj o určenie osoby stavebníka kachľových pecí, z ktorých tieto kachlice pochádzali. Ďalšie súbory renesančných kachlíc s erbovými, náboženskými a svetskými motívami z mestského a vidieckeho prostredia boli prezentované v referáte *P. Kováčika*, *P. Veseleja* a *M. Schöna* „Kachle ze Starého Bohumína“ a v referáte *P. Medunu* a *J. Kyptu* „Nálezy raně novověkých kachlů na Mělnicku“. Pohľad na špecifické tvary keramických, kameninových a sklenených nádob pochádzajúcich zo súboru pripísaného k výbave včasnonovovekého plzenského lekárnika prináša referát *J. Ornu* a *V. Dutkovej* „Vybavení lékaře v novověku na základě nálezů z odpadní jímky čp. 289 v Plzni“.

Ďalšie príspevky sa témy konferencie dotýkali už len okrajovo. Za najzaujímavejšie z nich považujem tri referáty venované výsledkom archeologického výskumu a prírodovedných analýz kapucínskeho kláštora na Námestí republiky v Prahe. V prvom z nich „Kapucínský klášter na náměstí Republiky v Praze“ autori *M. Vyšehrad* a *P. Juřina* priblížili pohľad na vývoj zástavby na základe komparácie výsledkov archeologického výskumu s písomnými a ikonografickými prameňmi. Autori *F. Flek*, *P. Kubálek*, *M. Omelka* a *J. Podliska* uviedli ďalší referát viažuci sa ku kapucínskemu kláštoru, v areáli ktorého bol preskúmaný aj malý cintorín zo 17.-18. stor. „Výzkum hřbitova v areálu bývalého kláštera kapucínů u sv. Jozefa v Praze-Novém Městě“. Výsledky interdisciplinárneho výskumu niekdajšieho prostredia kapucínskeho kláštora vrátane napríklad určenia jedálneho lístka kapucínov a iných zaujímavých detailov z ekonomiky kláštora prináša príspevok *P. Kočára*, *Z. Šůvovej*, *R. Kočárovej*, *L. Hendrychovej* a *J. Hlaváča* „Bioarcheologický výzkum kapucínského kláštera na náměstí Republiky v Praze - první výsledky“.

Na konferencii odznali aj referáty *J. Frolíka* a *J. Hlaváča* „Bašta Prachárna v Chrudimi očima archeologa a přírodovědce“; *P. Hejhala*, *K. Kašáka*, *J. Valkonyho*

a P. Hrubého „Výzkum areálu zaniklé barokní sklárny u obce Nová Ves na Pelhřimovsku“ a A. Chęca „Statky křižáckého řádu a polského státu na území malborského komturství ve 13.-18. století“.

Novinkou, ktorú pre účastníkov konferencie pripravili organizátori, je rozšírenie zborníkov *Studies in Post-mediaeval Archaeology* 1/1990 a 2/2007 v digitálnej podobe na CD-nosičoch. Samozrejmou publikovaných referátov je anglická mutácia textu. Takouto formou sa môžu dostať zhromaždené informácie k väčšiemu počtu bádateľov. Väčšina archeológov už bola konfrontovaná s predmetmi materiálnej kultúry obdobia novoveku. Tie však nie sú podrobnejšie vyhodnotené, a to možno aj z dôvodu absencie určitých „vzorových“ publikovaných súborov a analógií. Verím, že práve zborník z podujatia *Forum Archaeologiae Post-mediaevalis* túto medzeru v bádaní postupne zaplní a stane sa jednou z platforiem postmedieválnej archeológie v strednej Európe.

Ďalšia konferencia o postmedieválnej archeológii je naplánovaná o dva roky.

Archeologia technica 27

Technické múzeum v Brne usporiadalo dňa 15. apríla 2008 v poradí 27. ročník seminára *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami - Archeologia technica*.

Už tradične bola väčšia časť prednesených referátov venovaná problematike hutnenia železa a postupom metalografických analýz železných výrobkov a strusiek (P. Golanová, K. Malý: „Doklady hutnění železa z časně laténského sídliště v Olomouci-Neředíně“; J. Kmošek: „Pokusné tavby železa v šachtové peci typu Podbořany“; I. Hrovatin: „Sledovi proizvodnje železa v zgodnesrednjeveški naselbini Pržanj, Slovenija“; K. Malý, E. Koisová: „Databáze chemických analýz strusek - tvorba, možnosti a omezení“).

Referát J. Mertu, K. Stránského, D. Janovej, L. Stránského a A. Buchala „Po stopách důlní činnosti v údolí potoka Stříbrnice“ informoval o verifikácii ťažby striebra a olova v tejto oblasti. Povrchovým prieskumom boli identifikované tri štôlne, odkiaľ boli odobraté vzorky podrobené analýzám. Tie ukázali, že v hornine sa nachádza iba stopové množstvo týchto kovov, ktoré je nerentabilné na rozsiahlejšiu ťažbu. K. Stránský, D. Janová a L. Stránský prezentovali ďalší referát „Potok Besének - ktoré kovy jsou v minerálech říčního písku?“ Na potoku Besének, ktorý sa nad Tišnovom vlieva do Svratky, boli pokusy o ryžovanie zlata. Verifikáciou tejto zmienky bolo odobratie a analýza riečného piesku, pričom sa potvrdil výskyt striebra. Inšpiratívnym bol príspevok M. Endlicherovej „Základní suroviny

užité při výstavbě hradu Skály a způsoby jejich získávání“, ktorý bol výstupom jej magisterskej práce. Hrad Skály bol vystavaný za využitia skalných útvarov, ktoré boli na tento účel opracované. Suroviny využité na výstavbu hradu boli kameň (žula, žulorula, svory), piesok a vápno. Kameň sa získaval *in situ* a bol použitý nasledovne: hradby boli vystavané výlučne z ruly a hradné budovy z kombinácie žuly a svorov; vápenec na pálenie vápna sa nachádzal prirodzene v údolnej nive pod hradom, pričom sa podarilo identifikovať aj úvozovú cestu, ktorou bol s najväčšou pravdepodobnosťou transportovaný na stavenisko hradu. Veľkú pozornosť si získal referát M. Cyrusa, V. Matouška a J. Woitscha „Lhota 2007. Experimentální pálení mlíře tradiční technologií“. Autori experimentu sa rozhodli uskutočniť výrobu dreveného uhlia v tradičnom mlieri, pričom vychádzali z publikácie *Umění lesní*, vydané v roku 1849. Stavba a pálenie mliera pozostávalo z piatich hlavných krokov: príprava terénu, stavba základnej osi mliera (tzv. kráľa) a ukladanie klátov, prekrytie drevenej konštrukcie mačinou a bľatom, zapálenie uskutočnené zdola a nakoniec rozoberanie mliera, pričom od zapálenia po rozhrabanie mliera ubehlo cca 6 dní. Jedným z dôležitých poznatkov napríklad je, že po mlieri zostávajú iba minimálne stopy - slabo prepálená hlina, mazanica, popol a nedopálené drevo. Z hľadiska montážnej archeológie zaujímavé informácie o spôsobe získavania dokladov ťažby cínu v prostredí súčasných miest Olomouc a Liberec priniesol referát I. Rousa „Přímé i nepřímé stopy hornické činnosti v městském terénu“. Autor sa snažil identifikovať terénne stopy po ťažbe cínu zo 16. stor. napríklad v systéme CO krytov, resp. v nerealizovanom cestnom tuneli, ktoré využívali existujúce staršie vyhlbené podzemné štruktúry. K problematike keramiky odznali dva referáty. R. Krajíc v príspevku „Hrnčířská dílna z doby kolem r. 1600 v Bechyni“ prezentoval predbežné výsledky z vyhodnotenia archeologického výskumu v dome čp. 18. Na prelome 16. a 17. stor. v tomto dome žil a pôsobil hrnčiar, ktorého činnosť dokladá okrem množstva nepoužitej keramiky aj pivnica na vyzretie hrnčiarskej hlíny. V početných nálezoch keramiky vystupuje keramika stolová, kuchynská, zásobná a kachlice. V príspevku „Tehliarstvo na Záhorí“ poskytli M. Čurný a P. Jelínek prehľad používania tehál na Záhorí od stredoveku (hrady Korlátka, Pajštún, Branč a Plavecký hrad) až do 20. stor. Prvá časť referátu predstavuje prehľad písomných prameňov, ktoré dokladajú výrobu tehál na Záhorí v 16. a 17. stor. na jednej lokalite, v 18. stor. na piatich lokalitách, v 19. stor. na 18 lokalitách a v 20. stor. na 28 lokalitách. Tieto údaje boli porovnané s výsledkami heuristiky tehál,

ktoré sa podarilo nesystematickým zberom získať z 23 lokalít. Ďalšie dva referáty boli venované objektom na výrobu vápna - neskorostredovekej a mladonovovekej vápenke (M. Papoušek: „Polní vápenka v Blažově na Litovelsku“; P. Holub: „Vápenka z 15. století ve Velké Bíteši“). Priblížiť archeológii naspäť každodennému životu sa podarilo autorom N. Parmovej, V. Kolaříkovi, P. Holubovi a D. Mertovi v referáte „Experimentální pálení v replice alenbiku ze 14. století“. Z archeologických výskumov v Brne sú známe zlomky destilačnej keramiky, alenbikov, ktoré majú svoje priame analógie napríklad v Anglicku. Podľa predlohy z okolia maďarskej Budy bola vyrobená replika, v ktorej sa predestilovalo 10 litrov skazeného vína, čoho výsledkom bolo získanie 20-22 % konzumovateľného alkoholu. V záverečnom referáte „Terénny relikt prachového mlýna v Josefovském údolí“ uviedol J. Merta sumár poznatkov o dvoch prachových mlynoch, ktoré tam pracovali minimálne od 18. stor. Po mlynoch, ktoré zanikli výbuchom v roku 1846, sa zachovali terénne stopy vo forme vodných náhonov a v zahĺbenom objekte samotného mlyna.

Referáty, ktoré odznali na seminári, budú publikované v zborníku *Archeologia technica* 20.

Novinkou, ktorú rád posúvam do pozornosti všetkých čitateľov, je zverejnenie všetkých čísel zborníka *Archeologia technica* na webovej stránke <http://www.starahut.com/literatura/AT.htm>. Vo formáte PDF tu nájdete okrem 19 čísel tohto zborníka aj niektoré súvisiace staršie články zo Sborníka Technického muzea v Brne.

Forum Urbes Medii Aevi VII

V dňoch 13.-16. mája 2008 uskutočnila Archaia Brno, o. p. s., v spolupráci s Lesníckou a drevárskou fakultou MZLU v Brne siedmy ročník konferencie Forum Urbes Medii Aevi - FUMA, s nosnou témou Surovinová základňa a jej využitie v stredovekom meste. Konferencia sa konala v príjemnom prostredí zámku v Křtinách neďaleko Brna a zúčastnilo sa jej okolo 50 bádateľov z Českej republiky, Slovenska a Maďarska. V súvislosti s hlavnou témou konferencie, surovinovou základňou stredovekých miest, bol program referátov zostavený podľa ich obsahu v slede drevo - kameň - hlina.

Úvodné referáty charakterizovali súčasný stav poznania jednotlivých stavebných materiálov v stredovekých mestách v Čechách, na Morave a na Slovensku. Boli to príspevky Z. Měřínskeho „Středověké město a jeho zázemí“, P. Vařeku „Dřevo a hlína ve stavebním prostředí pozdně středověkých měst v Čechách (konstrukční techniky dokumentované mazanícovými otisky z městského prostředí)“, kolektívu autorov zo spoločnosti Archaia Brno P. Ho-

luba, D. Mertu, V. Kolaříka, M. Pešku, L. Sedláčkovej, D. Zapletalovej a A. Zůbka „Středověké město a jeho zázemí. Metodický přístup interdisciplinárního výzkumu na příkladu Brna. Současný stav výzkumu - otázky a odpovědi“ a referát I. Staníka „Surovinová základňa Trnavy v 13. a 14. storočí“.

V odpoľudňajšom programe prvého dňa konferencie odznalo ešte ďalších sedem príspevkov. P. Szabo v referáte „Tradiční lesní hospodářství v nížinných lesích na Moravě“ predstavil východiská viacročného historicko-ekologického projektu zameraného na historické lesné hospodárstvo na Morave v stredoveku a novoveku. V príspevku „Specializace nástrojů a další proměny tesařské technologie jako důsledek rozvoje středověkých měst“ autori J. Bláha a P. Růžička uviedli okrem jednotlivých druhov archeologických a literárnych prameňov k tesárskej výrobe v stredoveku a novoveku aj jej triedenie z hľadiska predmetu a procesu výroby. I. Boháčová v referáte „Dřevo v raně středověkých konstrukcích opevněné centrální lokality“ na príklade Pražského hradu poukázala na jednotlivé druhy konštrukcií fortifikácií a, nakoľko to dovolili podmienky výskumu, tiež na konštrukciu jednopriestorovej zrubovej obytnej stavby. Veľká pozornosť bola venovaná príspevku J. Hošša a T. Königa „Komplex objektov s drevenou konštrukciou z Trnavy“. V roku 2007 tam bolo počas predstihového výskumu objavených niekoľko unikátne zachovaných drevených objektov. Výskum, ktorý viedla Katedra archeológie FF UK v Bratislave, má však množstvo trhlín a z hľadiska jeho budúceho vyhodnotenia sa postrachom stáva dávno prekonaná forma dokumentácie nálezových situácií. Autori v referáte poskytli dendrodáta z odobratých drevených konštrukcií, ktoré sa pohybujú v rozmedzí od prvej polovice 13. po prvú polovicu 15. stor. Diametrálne odlišný prístup k spracovaniu nálezov dreva zo stredovekého mestského prostredia bolo možné sledovať v referáte M. Čopského, V. Čulíkovej, V. Gryca, V. Jankovskej, F. Koláři, M. Rybníčka a M. Zezulu „Možnosti interpretace archeologických, archeobotanických a palynologických nálezů dřeva z Opavy“. Autori predstavili rôznorodé využitie dreva v stredovekej Opave (regulácia potoka a odvádzacích vodných koryt, chodníky, cesta, vodovod, parcelačné steny a konštrukcie napríklad drevohlinitých domov). Druhovú úroveň dreva použitého na výrobu drobnejšieho mobiliára a rovnako aj výsledky z palynológie umožnili rámcovo rekonštruovať biotop Opavy od 13. stor. po novovek. R. Procházka vo svojom referáte „Výrobní aktivity v jihovýchodní části Brna ve 13. století“ predstavil staršie výskumy v Brne, ktorými sa podarilo identifikovať doklady vápenníckych, potravinárskych a železiarskych pecí z vrcholného stredoveku. Pec na výrobu vápna „pasta di Praga“ na výstavbu mestských hradieb

v 30. až 50. rokoch 13. stor., archeologicky preskúmanú na Námestí republiky v Prahe, prezentovali *P. Juřina* a *J. Zavřel* v referáte „Vápenka před branou sv. Benedikta“.

Druhý deň konferencie bol venovaný exkurzii do Josefovského údolia, na časť ktorej bol využitý štýlový dopravný prostriedok - autobus veterán Škoda 706 RTO MTZ, exponát Technického múzea v Brne. Pešiu túru čarokrásnym krajom K. H. Máchu doplnil výklad J. Mertu o stredovekom železiarstve. V bývalom hámri v Jozefove sme navštívili expozíciu železiarstva, ktorou nás sprevádzala V. Souchupová výkladom o včasnostredovekom železiarstve v Moravskom krase. V tieni zvyškov vysokej pece Starej jozefovskej hute bol pre účastníkov konferencie pripravený pestrý program. Pozostával z praktických ukážok tradičných výrobných technológií, spojených s erudovaným výkladom (opracovanie dreva a kameňa, hutnenie železa a vypaľovanie keramiky). Ďalšie *open air* aktivity, bohužiaľ, prerušila silná prietž mračien. Časť premoknutých účastníkov si ešte prezrela jaskyňu Býčí skála. Večer sa premietal dokumentárny film o používaní stredovekého žeriavu.

Počas tretieho dňa konferencie odznelo ďalších štrnásť referátov. *M. Cihla* a *M. Panáček* v referáte „Úvod do problematiky stredovekých technologických postupů při opracování stavebního kamene“ uviedli poslucháčov do problematiky možností identifikácie kamenárskych pracovných nástrojov a ich špecifických časových a regionálnych charakteristík. Ako ďalší v poradí bol prečítaný príspevok *A. Hornáčkovej* „Ťažba a použitie baraneckých pieskovcov v stredoveku“, v ktorom bolo poukázané na použitie pieskovca v 13.-14. stor. pri výstavbe hradu Dobrá Voda a neskôr, v 16.-18. stor., na výstavbu kostolov v Trnave. V referáte „Historický kameňolom litavských vápencov v Devíne pri Bratislave“ identifikoval *D. Pivko* stavby, na ktoré sa ťažený vápenec používal (hrad Devín, Bratislavský hrad, hrad Hainburg, Katedrála sv. Martina v Bratislave a ďalšie). Upozornil aj na stopy po blokovej ťažbe, odvŕtavaní a odstrelovaní vápenca. Referát *M. Čurného* „Tehelne v slovenských mestách v stredoveku a novoveku“ pozostával z dvoch častí. V prvej časti autor prezentoval výsledok excerpcie historických prameňov zmiňujúcich sa o mestských tehelniciach v Bardejove, Banskej Štiavnici, Bratislave, Levoči, Pezinku, Skalici a v ďalších mestách. V druhej časti oboznámil s konštrukciou a historickým pozadím doposiaľ podrobnejšie nezhodnoteného nálezu tehliarskej pece z Levoče, založenej po roku 1550. V príspevku „Dřevěný inventář zahluobeného pravouhlehého objektu se vstupní šíjí ze 13. století v Čáslavi“ informovali *J. Šanderová* a *M. Tomášek* o drevenom inventári

v počte nad 2800 kusov, pochádzajúcim z troch objektov, z ktorého sa však podarilo identifikovať iba cca 8 % (sústružené misky, kolíska, naberačky, lyžičky a ďalšie). Mimoriadne zaujímavý bol referát *P. Holuba* „K výrobě a variabilitě stavební keramiky ve středověkém a raně novověkém Brně“, ktorý bol prečítaný v zastúpení. Autor v ňom poskytol prehľad o archeologicky zistených brnenských tehelniciach, známych od prelomu 14. a 15. stor. Poskytol aj prehľad o jednotlivých formátoch gotických tehli (nízky a vysoký formát), doložených už od začiatku 13. stor., ako aj o ďalších tehliarskych výrobkoch (klenbové tehly, tvarovky, strešná krytina, dlaždice). Rovnako zaujímavý bol príspevok *P. Nagya* a *M. Gregora* „Pálená strešná krytina z Bratislavského hradu“, v ktorom predstavili jednotlivé typy strešnej krytiny od sekundárne použitej rímskej po novovekú. Pre možnosti rekonštrukcie procesu výroby krytiny z Bratislavského hradu sú mimochodom pre územie Slovenska úplne prvé dáta o teplote výpalu (700-900 °C) a o proveniencii použitej tehliarskej hliny (materiál z hradného kopca, resp. dunajské usadeniny). Informatívne bohatý bol referát *K. Janáka* „Rozvoj řemesel souvisejících se zpracováním dřeva ve středověku“, ktorý obsahoval početné fakty o tesárskom remesle a jeho členení (stavební tesári, výrobcovia sekier, truhlári, rezbári, stolári, mlynári, kolári, ale napríklad aj výrobcovia hudobných nástrojov). Príspevok *P. Dreslera* a *J. Macháčka* „Surovinová základna raně středověkého centra na Pohansku u Břeclavi“ priniesol množstvo informácií o spracovávaní kovov, hliny a kameňa pre potreby koncentrovanej sídliskovej oikumeny na Pohansku. Čo sa týka spracovávaní kovov, na Pohansku je doložená iba oprava železných predmetov (krúžková zbroj). Samotné železiarstvo, na rozdiel od spracovávaní striebra a olova, nie je archeologicky potvrdené. Hlina sa používala samozrejme na výrobu keramiky a na obmazávanie stien obydlí či iných objektov. Na základe rozmerov identifikovaného hliníka a výpočtov predpokladaného potrebného objemu hliny na fortifikácie autori poskytli konkrétne množstvá spotrebovanej hliny. Čo sa týka kameňa, ten bol s najväčšou pravdepodobnosťou ťažený v okolí Skalice a Holíča a po suchu i po vode transportovaný cez Mikulčice na Pohansko. Podobne aj pri dreve používanom na konštrukciu hradieb a sídliskových objektov išlo o transport potrebného množstva zo vzdialenejších oblastí. Úžitkové, napríklad palivové drevo sa získavalo z tzv. výmlatkového hospodárstva. *J. Havrda* a *J. Podliska* v referáte „Železáři v podhradí Pražského hradu (Příspěvek k dislokaci a podobě výrobních areálů v pražské předlokační aglomeraci)“ uviedli prehľad lokalít

s doloženou železiarskou výrobou v predlokačnej Prahe, t. j. do 12. stor. (okolo 80 lokalít). Na príklade dvoch lokalít (Karmelitská/Nebovidská ul. a Nerudova ul.) predstavili konkrétne archeologické doklady výroby a aj výrobné objekty samotné. Autori P. Hejhal, P. Hrubý a K. Malý v referáte „Možnosti a metódy studia stredovekých rud v zázemí měst Českomoravské vrchoviny na příkladu Jihlavy“ na báze materiálnych dokladov jednotlivých fáz mincovej výroby (prospekcia, ťažba, úprava rúd, hutníctvo, odlievanie a sekanie striebra, razba mincí) poukázali na to, že v Jihlave už v polovici 13. stor. zrejme pracovala kráľovská mincovňa. K významným poznatkom sa dopracoval kolektív autorov P. Kočár, L. Petr, K. Řeháková, R. Kočárová a P. Hrubý, ktorí vo svojom príspevku „Změny životního prostředí vyvolané vrcholně středověkou těžbou barevných kovů na Jihlavsku - příklad *off site* environmentálních dat v archeologii středověku“ predložili výsledky geochemických, makrozvyškových a peľových analýz z exemplárne vytypovaných prostredí dvoch potokov (Česká Belá a Koželužský potok). Výsledkom je prehľad dopadu ťažby farebných kovov (samotná ťažba, prepieranie rudy a pod.) na životné prostredie (napr. zmena skladby flóry).

K. Malý, D. Merta a M. Peška vo svojom príspevku „Doklady zpracování drahých kovů ve středověkém Brně na příkladu několika lokalit“ logickou indukciou podporenou archeologickými nálezmi (tégliky, strusky a zliatky farebných kovov, suro-

vina, pece, kadluby, mincovnícke náradie - razidlo atď.) dospeli k záverom dovoľujúcim predpokladať miestne mincovníctvo v Brne už minimálne na prelome 13. a 14. stor. V referáte G. Fényes „Pozůstatky středověkého a tureckého vodního díla v Budě“ si zaslúžia pozornosť dochované keramické články vodného potrubia s dĺžkou cca 60 cm. V záverečnom referáte „Zvonařská dílna na náměstí Republiky v Praze“ z pera M. Vyšohlída bolo možné sa dozvedieť o exkavácii dvoch objektov z „českého výskumu storočia“. Objekty bolo možné identifikovať ako jamy na odlievanie zvonov, pochádzajúce zo začiatku 13. stor.

V podvečer posledného dňa konferencie si účastníci mohli prezrieť interiér impozantného barokového pútnického Kostola Mena Panny Márie v Křtinách. Prehliadka bola doplnená zanieteným výkladom miestneho farára. Na záver konferencie absolvovali účastníci ešte krátku exkurziu do univerzitného arboréta, pozreli si ruiny hradu Ronov a v Brne navštívili archeologický výskum realizovaný spoločnosťou Archaia Brno.

Celkový dojem z účasti na opísaných vedeckých stretnutiach v Českej republike mám veľmi dobrý. Podujatia boli pripravené na profesionálnej úrovni, odznelo na nich viacero výborných referátov a inšpiratívne boli aj intenzívne diskusie. Výstupom zo všetkých podujatí budú najbližšie čísla zborníkov *Studies in Post-medieval Archaeology*, *Archeologia technica* a *FUMA - Forum urbes medii aevi*.

Marián Čurný

XL. medzinárodná konferencia archeológie stredoveku

V dňoch 15. až 19. septembra 2008 sa v priestoroch budovy Západočeského múzea v Plzni uskutočnila jubilejná konferencia ťažiskovo zameraná na obdobie stredoveku. Na podujatí sa zaregistrovalo 113 účastníkov z vedeckých, muzeálnych, pamiatkarských a univerzitných inštitúcií a z iných historicky orientovaných výskumných pracovísk z českých krajín, Poľska, Rakúska a Slovenska.

V 29 prednesených referátoch (z pôvodne nahlásených 35) a na 21 paneloch s rôznymi dokumentačnými materiálmi boli predstreté najnovšie informácie o tradičných elementoch stredovekej sídliskovej štruktúry, o iných zložkách historickej povahy a o kolekcii materiálnej kultúry. Posledný z tematických okruhov vo vystúpeniach dominoval vďaka nosnej téme konferencie „Hmotná kultúra

každodenného života v stredoveku a včasnom novoveku“. Výber tejto témy vyvolala potreba venovať predmetnej zložke nálezového spektra oveľa širší priestor ako na predchádzajúcich konferenciách. Počas uplynulého obdobia sa totiž značne rozšírila početnosť tejto kolekcie. Ohlásené príspevky mali preto za cieľ overiť, či došlo k očakávanému skvalitneniu aj v evidencii nálezov, v procese ich systemizovania, analýzy, vyhodnocovania a spôsobe exploatovania vypovedacích schopností.

V úvodnom referáte Z. Měřinský precíznym spôsobom rozčlenil predmety materiálnej kultúry na základe ich početnosti a výskytu v príslušných nálezových prostrediach. Snažil sa upozorniť na nedostatkovosť našich poznatkov o niektorých typoch predmetov. Súčasne poukázal na rezervy v bádani,

ktoré je potrebné v budúcnosti odstrániť, aby sa štúdium materiálnej kultúry stalo súčasne cieľom i prostriedkom v rozvoji ďalšieho výskumu. R. Krajč charakterizoval základné kategórie materiálnej kultúry podľa spôsobu ich výroby i využitia a priblížil metodiku ich výučby na akademickej pôde. R. Grabole na príklade nálezov z univerzitného prostredia včasnnonovovekej durínskej Jeny opísal využívanie rôznych predmetov v živote študentov. J. Zachar iba rámcovo charakterizoval spektrum nálezov hmotnej povahy, získaných v stredovekej Banskej Bystrici. Skladbu nálezov známych z Banskej Štiavnice prehodnotil J. Labuda. Detailnejšie sa venoval takým typom, ktoré sú jedinečné v banských mestách zo širšieho stredoeurópskeho prostredia.

V ďalšom prednáškovom bloku L. Galuška precízne charakterizoval určujúce znaky poveľkomoravskej a mladohradištnej keramiky získanej v Starom Meste. Zdôraznil, že súbory tohto druhu je potrebné spracúvať v širšom geografickom rámci. R. Procházka s H. Sedláčkovou uviedli niekoľko príkladov, v ktorých odborné spracovanie keramických nálezov prispelo k precízii datovania kolekcie sklenených nádob získaných zo stredovekých fekálnych jám. Upozornili však aj na niektoré problematické situácie, kedy si rozdielne materiálové bázy v danej oblasti odporujú. J. Musil sa vo svojom referáte obmedzil na charakteristiku neskorostredovekej a včasnnonovovekej keramiky z Chrudimska. B. Resutík bol vo vyhodnoteníach dôslednejší. Detailne spracoval vrcholnostredoveké nádoby z majoliky, nájdené v historickej Bratislave. Zhodnotil ich vypovedacie schopnosti a poukázal na okolnosti ich výskytu v rozdielnom ekonomicko-sociálnom prostredí. Objemovými mierami kuchynskej keramiky z 13.-14. stor. sa zaoberal J. Tajer. Vychádzal pritom iba z údajov získaných matematickým výpočtom, bez kontrolného overenia týchto hodnôt inými metódami.

Do nasledujúceho bloku zaradili organizátori konferencie problematiku komorových kachlíc. Z. Dragoun a M. Mácelová priblížili určujúce znaky a nálezové okolnosti súborov kachlíc získaných v Prahe a Banskej Bystrici. I. Loskotová, M. Tymonová a D. Menoušková pracovali s omnoho početnejšími súbormi z územia Moravy a Sliezska. Okrajovo informovali o spôsobe zhromažďovania a evidovania nálezov. Dôležitejšia bola metodika ich systemizácie, analýzy a klasifikácie. Vďaka získaným poznatkom z tejto sféry sa im naskytla príležitosť priblížiť viaceré momenty z reálneho života stredovekých ľudí, ktoré boli plasticky zvýraznené na čelných stranách kachlíc. Dôležité je, že tieto zobrazenia nie sú nemenné. V ich kolekcii sa dajú zachytiť viaceré zmeny, ku ktorým

dochádzalo postupne pri zobrazovaní dobového nábytku, militárií, bojových scén, rôznych figurálnych, architektonických a heraldických prvkov či náboženských motívov. D. Divileková s M. Gregorom vyhodnocovanie kachlíc z devínskeho hradu obohatili o výsledky mineralogických a technologických analýz.

Zatiaľ čo sa J. Grycz vo svojom vystúpení obmedzila na základnú charakteristiku keramických podlahových dlaždíc z tešínskeho hradu, P. Nagy s M. Čurným spracovali a komplexne vyhodnotili predmetný druh nálezov z územia celého Slovenska. Na rôzne spôsoby využitia tehál v románskej a gotickej architektúre zo Slovenska poukázal Š. Oriško. Spochybnil pritom jednoznačnosť spájania niektorých druhov tehál iba s istými umelecko-historickými slohmi. M. Čurný s P. Romsauerom sa venovali výrobe, najmä však spôsobu vypaľovania tehál v peciach odkrytých v Chotíne. Z. Měchurová zozbierala z územia Moravy početnejší súbor plastiek sformovaných do podoby koníkov. Po ich roztriedení do skupín zistila, že nie všetky exempláre boli využívané ako detské hračky.

V ďalšom prednáškovom bloku sa F. Kostrouch venoval triedeniu stredovekých misiek a pohárov vyhotovených z drevených dýh. I. Boháčová s M. Bílkovou a J. Hoškom spracovali vyše 90 včasnostredovekých nožov zo Starej Boleslavi. V porovnaní s tradičným typologickým triedením týchto predmetov boli hodnotnejšie výsledky metalografických expertíz. Ich príspevom sa dali v súbore označiť náročnejším spôsobom vyrobené exempláre vyššej ekonomickej hodnoty, ktoré pochádzali výlučne z areálu hradiska. D. Frolíková sa snažila chronologicky zaradiť dosiaľ neznámy bronzový krížik nájdený pri archeologickom výskume v Uherskom Hradišti. R. Rusnák bezproblémovým spôsobom zaradil do tradičných skupín sériu železných predmetov získaných pri archeologickom výskume v centre Košíc aj napriek tomu, že využil iba nenáročnú metodiku ich systemizovania. Zaujímavé bolo vystúpenie P. Žakovského, ktorý sa detailne venoval hromadnému nálezu najstarších kusov plátového brnenia z územia Moravy. Na tento príspevok voľne nadviazal M. Pertl, prezentujúci stredoveké militáriá z hradu Frýdland. T. Grabarczyk opísal skladbu výzbroje jazdeckej rotý A. Severa, bojujúcej na prelome 15. a 16. stor. Väčší záujem v auditóriu vyvolala referencia O. Lawrynowicza o zbraňach veľkomoravskej proveniencie, nájdených na teritóriu stredného Poľska. Za pozoruhodnú bola označená menej obvyklá podoba pútnického odznaku objaveného na hrade Bečov nad Teplou. H. Koenigsmarková a L. Foster považujú datovanie tohto nálezu za problematické.

Nemenej zaujímavý bol aj prednáškový blok ťažiskovo zameraný na hygienické potreby stredovekých ľudí. J. Hůrková s J. Píckom a P. Kočar zhodnotili typologické aspekty rôznych druhov materiálnej kultúry, ktoré sa našli vo fekálnych jamách z Kašperských Hor. Ich skladba spolu s príslušnými nálezovými okolnosťami nadobúdajú na význame aj vďaka výsledkom archeobotanických expertíz. O jamách predmetnej funkčnosti, ako aj o iných objektoch využívaných k všeobecnej hygiene obyvateľov Chebu informoval P. Šebesta. Spôsobmi ukladania komunálneho odpadu na pôde stredovekého a včasnónovovekého Brna sa zaoberali D. Merta s M. Peškom. Problematike urbanistického členenia stredovekej Plzne sa venovali J. Anderle i K. Postránecká s R. Šíroky.

Vo zvyšných tematicky rôznorodých referenciách sa prednášatelia zaoberali najmä súčasťami stredovekej sídliskovej štruktúry, výnimočnými zložkami materiálnej kultúry, resp. analýzou súvekých písomných prameňov. Na ilustráciu možno uviesť vystúpenie M. Hanuliaka, ktorý prezentoval typologickú škálu sídliskových objektov i materiálnej kultúry, získanú z vrcholnostredovekej dediny preskúmanej v Senci-Svätom Martine. Vďaka poznatkom získaným touto cestou bolo možné vypracovať vcelku prijateľnú podobu vývojovej postupnosti osídlenia vyhodnocovaného sídliska. Doplnkové informácie k doterajším poznatkom o niektorých hrádkoch a tvrdzoch zo Strakonicka pripojili F. Kašička s B. Nechvátalom. J. Varhaník s J. Zavřelom, T. Durdík a R. Vrba s T. Váchom sa prednostne venovali architektonicko-stavebným súčasťam hradov Rábí, Pořešín a Perštýn. Okrem ich bežného opisu upozornili na viaceré cenné prvky, ktoré bolo možné postrehnúť iba vďaka archeologickému výskumu. M. Plaček upozornil na menej známe detaily, ktoré boli doložené pri povrchovom prieskume šľachtických sídiel v rakúskom úseku horného povodia rieky Dyje. Poukázal aj na ich vzťah k sídlam tejto kategórie z južnej Moravy. Z. Schenk s J. Mikulíkom informovali o súčasťach vnútorného vybavenia hradnej kuchyne z Helfštýna a o prvkoch postrebnutých na sakrálnnej architektúre v Přerove a Předmostí.

Veľmi pozoruhodné boli informácie, ku ktorým sa dopracoval M. Samuel vďaka viacetapovému archeologickému výskumu zoborského kláštora. Aj napriek plošne obmedzenej výmere prebádanej plochy dosiaľ získané poznatky inšpiratívne dopĺňajú fragmentárnu mozaiku o celkovom výzore a vývoji kláštorných architektúr využívaných počas benediktínskej a kamaldulskej fázy. Niekoľko zaujímavých stavebno-historických detailov sa podarilo zistiť M. Miňovi pri výskume Kaplnky svätej Anny, ktorá bola v príslušnej dobe

súčasťou banskoštiavnickej radnice. Metodicky hodnotné bolo aj vystúpenie J. Hasila s T. Klírom, ktorí poukázali na špecifický charakter osídlenia chebského regiónu a na jeho izolované postavenie v severozápadnej časti Čiech. Tento tradičný obraz však stratí na výnimočnosti, ak sa dá do kontextu s charakterom osídlenia na priľahlom území severovýchodného Bavorska. K. Nováčkovi s J. Sojkom sa podarilo s úspechom osvetliť okolnosti a dôvody fragmentárneho zachovania gotických skulptúr nájdených v kladrubskom kláštore. B. Pomfytová sa vo svojej prezentácii venovala stredovekej sakrálnnej architektúre z Gemera a Malohontu. Snažila sa upozorniť na viaceré archaické prvky, ktoré spolu s písomnými prameňmi spochybňujú dosiaľ akceptované neskoršie datovanie objektov, vymedzené v hlavnej miere na základe analýzy štýlu nástenných malieb z ich interiérov. M. Čechura v úvode svojho vystúpenia zaradil kostol k prostrediam s početnou kolekciou zložiek významných pre štúdium sakrálnnej problematiky. Presviedčal o tom, že na základe ich rozboru možno precizovať datovanie kostolného objektu. Mimo oblasti nášho záujmu by však nemala zostať ani početná rôznorodá typová skladba devocionálií nachádzaných na prikostolných cintorínoch. Spresňovaním ich chronologickej výpovede bude určite možné s väčšou istotou priblížiť dianie, ku ktorému dochádzalo v danom sakrálnom priestore. P. Charvát po rozbere príslušných písomných materiálov z prostredia židovskej komunity zistil, že v nich možno nájsť cenné informácie k historickej topografii pražskej sídliskovej štruktúry. V záverečnom referáte tohtoročnej konferencie Z. Šůvová s M. Waskovou priblížili podstatu premien vo vnímaní postavenia mačiek v hodnotovej hierarchii ľudskej komunity. Nemožno totiž prehliadnuť, že popri základnej a pozitívne cenenej úžitkovosti týchto zvierat pri likvidácii hlodavcov, im boli počas vrcholného stredoveku postupne pripisované negatívne vlastnosti diabolského charakteru. Spájanie s čarodejnými praktikami bolo v novoveku bez akéhokoľvek pokračovania prevrstvené zaradením mačiek medzi domácich miláčikov.

Zo záverečného hodnotenia tohtoročnej konferencie nemožno vypustiť pozitívny moment, ktorým je aktívnejšie využívanie času vymedzeného pre diskusiu. Okrem požiadaviek na objasnenie niektorých momentov z prednesených referátov pripojili diskutéri zvyčajne aj ďalšie informácie, ktoré mali za cieľ skvalitniť obsahovú náplň prezentácií. Kritických výhrad bolo málo. V závere prvého prednáškového dňa boli účastníci konferencie pozvaní na slávnostné otvorenie výstavy inštalovanej v budove múzea s titulom „Hľadání zmizelého“, ktorej exponáty približovali podiel

archeológie pri výskume zaniknutých dedín v plzenskom regióne. Predposledný deň konferencie spestrila celodenná exkurzia do vzdialenejšieho okolia Plzne. Účastníci si prezreli prostredie zaniknutej stredovekej dediny Borek, hrad Radyňu, zariadenie vodného hámra v Dobříve a takmer nepostrehnuteľné zvyšky hradu Řebřík. Z časových dôvodov nebolo možné absolvovať prehliadku oveľa významnejšieho hradu Krašov. Náročnosť prednáškovej časti konferencie akiste odľahčil spoločenský večer, ktorý bol pre účastníkov podujatia

zorganizovaný v štýlovom prostredí budovy Starej sladovne. Počas tohto stretnutia boli hodnotiace pohľady na konferenciu doplnené informáciou o forme publikovania prednesených príspevkov v 34. čísle zborníka *Archaeologia historica*. Dôležitá bola tiež informácia o tom, že nasledujúcu XLI. medzinárodnú konferenciu archeológie stredoveku zorganizujú v roku 2009 pracovníci Východočeského múzea v Pardubiciach. Nosnou témou podujatia bude „Stredoveký človek od prvých do posledných dní života“.

Milan Hanuliak

RECENZIE

Claus Dobiát/Susanne Sievers/Thomas Stöllner (Hrsg.): Dürrenberg und Manching. Wirtschaftsarchäologie im ost-keltischen Raum. Akten des Internationalen Kolloquiums in Hallein/Bad Dürrenberg vom 7. bis 11. Oktober 1998. Römisch-Germanische Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts Frankfurt am Main. Eurasien-Abteilung des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin. Vorgeschichtliches Seminar der Philipps-Universität Marburg. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Band 7. Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH. Bonn 2002. 382 strán, 6 tabuliek, 187 obrázkov.

V dňoch 7.-11. októbra 1998 sa v kúpeľoch Dürrenberg pri Halleine v Hornom Rakúsku uskutočnilo medzinárodné kolokvium s témou „Dürrenberg a Manching - hospodárska archeológia vo východokeltskom priestore“. Vystúpili na ňom bádatelia z desiatich krajín s príspevkami, ktoré boli neskôr publikované v rovnomennom zborníku.

Väčšinu referátov uverejnených v recenzovanom zborníku je možné rozdeliť do troch ucelenejších tematických okruhov. Prvý z nich je reprezentovaný príspevkami o prírodovedných analýzach nálezov z Dürrenbergu, druhý tematický okruh pozostáva z príspevkov o hospodárskom postavení oppida Manching a tretí tematický okruh tvoria príspevky o rôznych stránkach hospodárstva doby laténskej na dnešnom území Čiech, Moravy a Slovenska. Na spomenutom kolokviu však odznali aj referáty, ktoré sa svojím obsahom vymykali z uvedených tematických okruhov. Zostavovatelia ich zaradili do prvej časti zborníka.

C. Dobiát/Th. Stöllner/S. Sievers: Vorwort. V úvode zborníka organizátori kolokvia vysvetľujú dôvod, prečo v názve kolokvia a zborníka použili termín „hospodárska archeológia“. Tento pojem viac-menej zjednocuje tematické okruhy prezentovaných príspevkov. V zborníku sa nachádza 15 článkov o rôznych stránkach hospodárskeho života prehistorických obyvateľov Dürrenbergu a Manchingu, ostatné príspevky sa zaoberajú remeslom, obchodom, komunikáciami, prípadne inými otázkami hospodárstva doby laténskej na území dnešného južného Nemecka, Francúzska, Dolného Rakúska, Čiech, Moravy a Slovenska.

G. Dobesch: Handel und Wirtschaft der Kelten in antiken Schriftquellen (s. 1-25). V tejto štúdii nie sú spracúvané archeologické dáta. Autor uvádza súhrn poznatkov o obchode a hospodárstve Kelto, ku ktorým dospel analyzovaním zmienok v antických písomných prameňoch viažucich sa predovšetkým ku Galii, hornej Itálii a Británii. Ťažiskom štúdie je kritika teórií D. Timpeho (1981, 36 n.), uvedených v známom článku „Keltský obchod podľa historických prameňov“. G. Dobesch nesúhlasí s názormi D. Timpeho o sociálnej bezvýznamnosti obchodu v keltskom sociálnom systéme a o prelínaní hraníc keltského kmeňa s jeho hospodárskym priestorom. S Timpeho predstavou o obchode v slobodnej Galii v rukách výlučne mediteránnych obchodníkov konfrontuje G. Dobesch situáciu u Biturigov, na území ktorých sa nachádzali železiarske bane poskytujúce značný nadprodukt železa. Je nepravdepodobné, že Biturigovia by čakali na mediteránnych obchodníkov, aby im tovar odobrali a rozpredali ho so ziskom po celej Galii. Biturigovia by sa tak pripravili o najvýnosnejšie príjmy. Inú rovinu danej štúdie predstavujú úvahy o sociálnom charaktere keltských obchodníkov a o existencii „pokladnice kmeňa“. Tieto pokladnice mali byť naplnené clami a mýtami, no najmä prostrední-

ctvom tribútu, poplatkom za príslušnosť ku kmeňu. Práve „pokladnica kmeňa“, fungujúca ako inštitúcia minimálne v strednej Galii za čias Caesara, je podľa G. Dobescha indíciou pre „štátnosť“.

O. H. Urban: Gedanken zu einer Wirtschaftarchäologie (s. 27-32). V pozornosti autora je definícia pojmu hospodárska archeológia, objasnenie jej pozície v systéme vied a konkrétne príklady z doby laténskej v Rakúsku, na ktorých je demonštrovaná miera objektívnosti archeologických prameňov k výpovedi o základných znakoch hospodárskeho systému. Pod pojmom hospodárska archeológia autor rozumie súčasť hospodárskych dejín, ktorá pracuje výlučne s archeologickými prameňmi, prípadne ich uprednostňuje. Predmetom skúmania hospodárskej archeológie sú zmeny hospodárskeho systému a foriem v určitej spoločnosti. Archeologické pramene však existujú len k jednému zo základných znakov hospodárskeho systému, k tovaru. Konkrétne k jeho obstarávaniu (získavanie železnej rudy na nálezisku Oberpullendorf-Bucht v Burgenlande), rozdeleniu (geografický rozptyl určitého špecifického tovaru) a jeho spotrebe (experimentálna archeológia). Úlohou hospodárskej archeológie je predovšetkým vypracovanie hospodárskych modelov, ktorých kritériá sú charakterizované druhmi tovarov.

N. Venclová: Theoretische Modelle zur Produktion und Wirtschaft der Latènezeit (s. 33-48). Autorka tu oboznamuje s teoretickými modelmi výrobných a hospodárskych mechanizmov doby laténskej. Je to jeden z príspevkov prezentujúcich výsledky, ku ktorým dospela realizáciou známeho projektu Lodenice. Cieľom tohto projektu bolo zistiť čo najviac poznatkov o výrobe, o jej špecializácii a organizácii v rámci územia Európy v dobe laténskej.

H. Küster: Vegetationsgeschichte des Alpenvorlandes während der Eisenzeit (s. 49-54). V príspevku je predložená nová interpretácia peľových diagramov z Predalpia, zameraná na objasnenie príčin viacnásobného rozšírenia a ústupu bukov. Tento jav podľa názoru autora súvisí s dočasným obhospodávaním plôch. Počas hospodárskeho využívania plôch buky ustupovali a naopak, ak obyvatelia opustili sídliskové miesta, teda aj hospodárske plochy, buky sa opäť rozšírili.

D. Dreslerová: Ein Modell zur Umweltrekonstruktion anhand archäologischer Daten (s. 55-61). Autorka prezentuje model rekonštrukcie prostredia v staršej dobe železnej na základe archeologických dát. Model vychádza zo štyroch predpokladov a šiestich parametrov:

1 - metalurgia železa nebola ešte veľmi vyvinutá; 2 - väčšina článkov obživy bola vyrábaná a spotrebovaná na jednom mieste; 3 - zvieratá boli kŕmené listím, nie senom (neskorší nástup železnej kopy); 4 - plochy lesov a polí boli natoľko veľké, že bola dosiahnutá stála reprodukcia prírodných zdrojov.

A - veľkosť rodiny: 4 až 6 osôb; B - počet obyvateľov sídliska: 4 rodiny; C - rozloha poľnohospodárskej pôdy pre rodinu: 6 ha; D - plocha pasienkov pre rodinu: 0,25 ha; E - hmotnosť prežúvavcov na jednu rodinu: 560 kg brutto; F - spotreba dreva a listia ako krmiva: 10 ha lesa.

Tento všeobecný model bol testovaný na mikroregión dolného toku Vínorského potoka v stredných Čechách s 20 známymi sídliskovými areálmi z doby halštatskej.

O. Büchsenschütz: Die Entstehung von Wirtschaftszentren in Gallien (s. 63-76). Príspevok hovorí o zmenách v hospodárstve v Galii v 2. stor. pred Kr., ktoré viedli ku vzniku

hospodárskych centier. Zmeny v poľnohospodárskej produkcii (redukcia počtu pestovaných druhov rastlín, žarnovy, špecializácia v chove), vo výrobe keramiky, v spracovaní kovov a v mincovníctve autor hodnotí na základe materiálu z lokality Levroux Les Arènes. Porovnáva realizáciu remesiel na dvorcoch roztrúsených vo väčších vzdialenostiach v krajine, na sídliskách s remeselníckym charakterom, vznikajúcich v stupni LTC2 a v oppidách. Lokalita Levroux Les Arènes je príkladom otvoreného sídliska s remeselníckym charakterom. Je tu doložená výroba menších kovových predmetov, no stopy po zhutňovaní železa objavené neboli. Sídliská tohto typu sú husto osídlenými aglomeráciami s plochou niekoľko hektárov, ale bez náznakov organizácie sídliskového priestoru.

Th. Stöllner: Der Dürrnberg, sein Salzwesen und das Inn-Salzach-Gebiet als Wirtschaftsraum (s. 77-94). Autor sa v príspevku zaoberá ťažbou soli v priestore Soľnej komory v Hornom Rakúsku a vývojom osídlenia v Dürrnbergu od prelomu stupňov HD1/HD2 po posledné doklady sídlisk v 1. stor. po Kr.

W. Lobisser/K. Löcker: Latènezeitliches Handwerk im Ramsautal am Dürrnberg bei Halle (s. 95-105). V rokoch 1988-1989 bol v Ramsautale uskutočnený záchranný výskum sídliska, na ktorom bolo zistené osídlenie od stupňa LTA do 2. stor. pred Kr. Vlhké prostredie odkrývaného sídliska, spôsobené niekdajšími pravidelnými záplavami Glanerského potoka, poskytlo vhodné podmienky pre zachovanie organických materiálov. Vzácné sú predovšetkým fragmenty drevených brvíen, na ktorých sa dochovali stopy niektorých drevospracujúcich techník. Získanie poznatkov o konštrukcii domu umožnili napríklad nálezy štiepaných dosiek alebo kola, ktorý bol súčasťou vnútornej steny rozdeľujúcej priestor domu na viacero miestností. Autori príspevku publikovali Harrisovu maticu so spracovanými dátami zo skúmaného sídliska. Zároveň čitateľa stručne oboznámili so stratigrafiou sídliska a s nálezmi, ktoré na skúmanej ploche naznačovali remeselnícku činnosť.

Séria nasledujúcich príspevkov zhrňuje výsledky rôznych prírodovedných výskumov nálezového materiálu z Dürrnbergu.

C. Brand: Graphitton und Glas: Studien zur keltischen Keramik- und Armringproduktion vor dem Hintergrund Dürrnberger Siedlungsfunde (s. 107-117). Keltská keramika a sklené náramky sú zo sídliskového materiálu z Dürrnbergu najpočetnejšie skupiny nálezov. Na ich miestnu produkciu bolo v odbornej literatúre upozorňované už skôr. Aj keď ju nedokazuje žiadny priamy doklad, napríklad pec, nemožno ju vylúčiť. Svedčia o tom aj výsledky výskumu autorky. Vypracovala podrobnú typológiu sídliskovej keramiky, pričom došla k záveru, že tvary okrajov a spôsoby výzdoby nádob sú chronologicky signifikantné a nepredstavujú regionálne ukazovatele, ako sa predtým predpokladalo. Možnosť vytvoriť úplný vývojový rad kuchynskej keramiky z Dürrnbergu naznačuje silnú miestnu hrnčiarsku tradíciu. Vysoký podiel grafitovej keramiky v sídliskovom materiáli je vysvetľovaný polohou Dürrnbergu a výhodnými transportnými podmienkami, ktoré umožňovali intenzívny obchod s grafitom. Podľa autorky 295 exemplárov alebo fragmentov sklených náramkov z danej lokality, ktoré možno roztriediť do 25 typov podľa *E. T. Haevernickovej* (1960), ako aj doklad sklenej suroviny a produkčného odpadu naznačuje stálu alebo prechodnú lokálnu produkciu v období stupňov LTC1-LTD.

W. Groenman-van Waateringe: Haut und Fellreste vom Dürrnberg (s. 117-122). Príspevok prináša vyhodnotenie výsledkov výskumu viac ako 500 nálezov fragmentov koží

a kožušín z Dürrnbergu. V úvode autorka vysvetľuje, na základe čoho sa určí druh zvieratá, z ktorého fragment kože alebo kožušiny pochádza. Medzi analyzovanými vzorkami boli najčastejšie zastúpené kože z teľaťa, ovce a dobytky. Kože z ošípanej chýbali, ide teda o charakteristický jav pre praveké i stredoveké spoločnosti. Kože z Dürrnbergu neboli vyrobené vegetabilne, ale soleným alebo tukovým činením, resp. kombináciou oboch techník. Medzi nálezmi bol napríklad fragment puzdra pre nôž, časti remeňov a šnúr i niekoľko fragmentov topánok detskej veľkosti, vyrobených z jedného kusa kože (doklad o detskej práci v soľných baniach?).

H. Aspöck/H. Auer/O. Picher/Th. Stöllner: Parasitologische Untersuchungen von im Salz konservierten Exkrementen: Zur Gesundheit der Dürrnberger Bergleute (s. 123-132). Predmetom výskumu autorov bolo 104 konzervovaných vzoriek ľudských exkrementov z prehistorickej soľnej bane v Dürrnbergu. V nich boli zistené dôkazy vajíčok piatich druhov parazitných červov (*Dicrocoelium dendriticum*, *Fasciola hepatica*, *Taenia sp.*, *Ascaris lumbricoides* a *Trichuris trichiura*). Autori opisujú vývoj týchto parazitov a medicínske dôsledky ich pôsobenia na zdravie hostiteľa, človeka. Výsledky výskumu poskytli poznatky o hygienických pomeroch a stravovacích návykoch prehistorických baníkov. Protozoá v analyzovaných vzorkách exkrementov neboli doložené, pravdepodobne boli zničené vysokým obsahom soli.

E. Pucher: Archäozoologische Ergebnisse vom Dürrnberg (s. 133-146). Autor analyzoval nálezový komplex zvieracích kostí z Ramsautalu v Dürrnbergu. Uvádza, že v zoologickom materiáli prevažovali kosti dobytky (78,4 %), nasledovali ošípané (11,5 %) a malé prežúvavce (8,45 %). Zriedkavý výskyt kostí mladých zvierat všetkých druhov je v súlade s neagrárnym charakterom sídliska. Výška dobytky z Dürrnbergu v kohútiku bola 107 cm, išlo teda o malé plemeno. Naopak, ošípaná s výškou v kohútiku 75 cm, predstavovala najväčšie plemeno tých čias. Ovce, v kohútiku vysoké 66 cm, sa rovnali skôr populácii oviec južne od Álp.

I. Swidrak/A. Schmidl: Pflanzengrossreste aus der latènezeitlichen Gewerbesiedlung im Ramsautal am Dürrnberg (s. 147-155). Autori prinášajú informácie o paleobotanickom výskume rastlinných makrozvyškov z lokality Ramsautal, výsledkom ktorého bolo zistenie, že v okolí tohto náleziska sa v dobe laténskej pestovalo proso (*Panicum miliaceum*). Kvôli nedostatku priestoru neboli na lokalite predpoklady pre pestovanie obilí. Na tento účel boli vhodné len terasy na pravej strane údolia rieky Salzach, hnedozeme, morény a štrkové usadeniny v Salzburkej kotline. Z nich mohla byť osada Ramsautal zásobovaná obilím.

N. Boenke: Die Nahrungsmittelversorgung, Umwelt und Holzwirtschaft des Dürrnberger Bergbaues (s. 157-162). V príspevku ide o prezentáciu prvých výsledkov vtedy ešte neukončeného výskumu v rámci projektu „Sídliskové a hospodárske dejiny Dürrnbergu pri Halleine“. Analyzovaný bol aj makroskopicky pozorovateľný organický materiál, získavaný od začiatku deväťdesiatych rokov z archeologického výskumu v keltskej soľnej bani v Dürrnbergu. Priebežné výsledky výskumu prispeli k doplneniu poznatkov o sklade rastlinnej stravy prehistorických baníkov, ale aj o druhoch baními využívaného dreva a miere jeho spotreby.

Ďalší tematický okruh v zborníka pozostáva z článkov, ktoré riešia problematiku hospodárskej štruktúry a úlohy oppida Manching.

S. Sievers: Manching als Wirtschaftsraum (s. 163-171). Prvý z dvoch príspevkov tejto autorky sa zaoberá lokalitou Manching ako hospodárskym priestorom. Príčiny, prečo sa

práve Manching vyvíjal ako hospodárske centrum, autorka vidí v poľnohospodársky využiteľnom okolí, prístupnosti vody a surovín (železná ruda, drevo, kameň, piesok, hlina), v napojení na sieť diaľkových ciest a v existencii prístavu. V strednej dobe laténskej bola pre Manching charakteristická autarkia a prítomnosť špecializovaných remeselníkov. Podľa S. Sieversovej by sa mala stať predmetom diskusie otázka, či sa stupeň LTD1 právom pokladá za obdobie rozkvetu Manchingu. Nálezová situácia totiž naznačuje v uvedenom stupni skôr počiatok hospodárskeho úpadku. Autarkia oppida je narušená, čo vedie k zvyšovaniu jeho závislosti od zásobovania potravinami a surovinami z okolia.

S. Sievers: Wirtschaftliche Strukturen anhand des Fundstoffes von Manching (s. 173-182). Ďalšia štúdia tejto autorky je pokusom o vypracovanie hospodárskych okruhov v Manchingu na základe archeologických nálezov. Uvedené výpovede o lokalizovaní spracovania poľnohospodárskych produktov a mäsa, spracovania železa, bronzu, skla a sapropelitu(?) v priestore sídliska sú doplnené o tri prehľadné plány preskúmanej plochy oppida Manching so zmapovaním výskytu nástrojov, ktoré sa spájajú s poľnohospodárstvom a chovom (žarnovy, nožnice), so spracovaním potravín (kovové nádoby, nože) a so spracovaním kovov (kadluby, bronzová a železná troska, kladivá, kliešte, nákovy). Tieto plány uľahčujú čitateľovi zorientovalie sa v problematike. V závere štúdie sa autorka vyjadruje k funkcii plochy preskúmanej v rokoch 1996-1998 v Manchingu.

M. Leicht: Wirtschaftliche Strukturen im Spiegel der Baubefunde von Manching (s. 183-191). Autor venuje pozornosť objektom s hospodárskou funkciou v zástavbe Manchingu. Napríklad objekt 1034a je na základe obsahu ohniska zahĺbeného do dlážky interpretovaný ako remeselnícka huta. Za pozostatky stavieb hospodárskeho významu sú považované tiež zahĺbené objekty s okrúhlym alebo amorfným pôdorysom (skladovacia funkcia, tkáčske práce?) a pozdĺžne úzke jamy nachádzajúce sa mimo hustej zástavby.

C.-M. Hüßler: Keltische und germanische Funde im Umland von Manching (s. 193-206). V príspevku autor informuje o najmladšom laténskom osídlení v okolí Manchingu. K riešeniu problému osídlenia údolia Dunaja medzi riekami Lech a Ilm po zániku oppida a pred rímskou okupáciou Predalpia prispeli nálezy zo štyroch lokalít. V Grossmehringu bol objavený depot pozostávajúci z nálezov, ktoré boli dovtedy datované do rôznych časových horizontov. Spoluobjavený neskorolátenských spôn a polabskogermánskej terriny v tomto depote predstavuje spojovací článok medzi záverečným obdobím existencie oppid a novým germánskym vplyvom v regióne. V Berghelme sa objavili črepy ďalšej polabskogermánskej nádoby. V Geisenfelde-Ilmendorfe bol odkrytý hrob s fragmentmi nákončia rytónu, ktorý podľa germánskych zvykov patril k hrobovým prídatkom muža. Sídlisko v Burgelme vykazuje takmer absenciu keramiky vyrobenej na hrnčiarskom kruhu, vysoký podiel nádob zdobených hrebeňovaním a keramikou so znakmi charakteristickými pre juhovýchodobavorskú skupinu. Výskumy na týchto lokalitách poukazujú na výrazné keltské osídlenie, ktoré malo kontakty s Germánmi až po dobu rímsku, teda nie na úplnú výmenu obyvateľstva.

M. Peters: Entwicklung und Veränderung der Flusslandschaft im Bereich Ingolstadt/Manching seit der letzten Eiszeit (s. 207-218). Obsahom príspevku sú prehľadné informácie o vývoji a zmenách prostredia v oblasti medzi Manchingom a Ingolstadtom od konca posledného glaciálu, ktoré boli získané na základe geologických výskumov a výskumu zmien toku Dunaja.

A. Schäfer: Manching-Kelheim-Berching-Pollanten. Eisen als Wirtschaftsfaktor (s. 219-241). Autor sa v príspevku venuje riešeniu problémov týkajúcich sa dobývania železnej rudy, miery produkcie, spracovania a obchodu so železom v juhobavorskom priestore.

R. Gebhard/U. Wagner: Das wirtschaftliche Umfeld von Manching: Möglichkeiten von Keramik-Untersuchungen (s. 243-252). Príspevok obsahuje priebežné vyhodnotenie v tom čase ešte prebiehajúceho výskumu mladolátenskej keramiky z Manchingu s využitím neurónovej reaktívnej analýzy, Mössbauerovej spektroskopie, mikroskopie s tenkým výbrusom, röntgenovej difrakcie. Zaujímavé výsledky boli dosiahnuté pri grafitovej keramike.

W. Irlinger: Bemerkungen zur Verbreitung und wirtschaftlichen Struktur der offenen latènezeitlichen Siedlungen in Südbayern (s. 253-264). Autor venuje pozornosť funkcii a kultúrnym kontaktom stredo- a neskorolátenských lokalít Sallmanskberg a Künzing. Na oboch sídliskách boli odkryté hrnčiarske pece.

G. Wieland: Wirtschaftliche Strukturen in den ländlichen Spätlatènesiedlungen Südwestdeutschlands (s. 265-271). Príspevok prináša výsledky výskumu neskorolátenských sídlisk, „Viereckschanzen“ a rímskych dvorcov na ploche 4 x 4 km pri Dornstade-Tomerdingene, severozápadne od Ulmu.

Nasledovný tematický okruh obsahuje prevažne príspevky o komunikáciách a o hospodárskej štruktúre otvorených sídlisk a oppid na území Čiech, Moravy a Slovenska.

J. Waldhauser: Wirtschaftliche Strukturen in offenen Siedlungen und Verkehrswege der Latènezeit im Böhmen (s. 273-286). Príspevok pozostáva zo štyroch kapitol:

I. Základné dáta k nížinným sídliskám a hospodárskym štruktúram.

II. Súvislosť klímy a hospodárstva v dobe laténskej.

III. Úvaha o starousadlickom a kolonizačnom hospodárstve v dobe laténskej. Napríklad regióny 1 a 15 vo východných a stredných Čechách boli v staršej a strednej dobe laténskej osídlené sporadicky, avšak po „mladolátenskej kolonizácii“ sa ich hustota osídlenia podstatne zvýšila (pozri Waldhauser 1987, Abb. 2). IV. Teória dopravných spojení. V tejto kapitole sú uvedené definície pojmov: komunikácia, cesta a trasa, obsahuje tiež vymenovanie základných indikátorov pre lokalizovanie dopravných spojení. Autor tu upozorňuje na skutočnosť, že v štruktúre osídlenia a tým aj v ekonomike dochádzalo počas doby laténskej v Čechách k výrazným zmenám, čo muselo mať vplyv na priebeh ciest. Dopravné spojenia sa preto musia rekonštruovať oddelene pre 5. stor. pred Kr. - s kniežacími bohato vybavenými mohylami, pre 4. až 3. stor. pred Kr. - s egalitným osídlením bez dešifrovateľných centrálnych miest a pre oppidálne obdobie - so zreteľnými hospodárskymi centrálnymi miestami. Predpokladom pre rekonštrukciu priebehu keltských ciest na území Čiech sú vypracované mapové podklady s laténskymi sídliskami, ktoré vytvárajú „koncentrácie“ označené ako regióny 1-39. Pokiaľ sa tieto prekrývajú s geografickou mapou a mapou stredovekých dopravných spojov, pričom sa vezme do úvahy vyššie spomenuté časové hľadisko a ložiská Keltni využívaných surovín, je možné získať približný obraz o keltských cestách v Čechách.

P. Drda: Wirtschaftliche Strukturen am Beispiel böhmischer Oppida [Závist] (s. 287-296). Autor predkladá analýzu hospodárskej štruktúry stredočeských oppid a uvádza stručné zhodnotenie produkcie kováčstva, kovolejárstva, hrnčiarskeho a poľnohospodárstva v jednotlivých oppidách. V tabelovej forme podáva prehľad vyrábaného kováčskeho sortimentu v Závisti, Hrazanoch a Stradoniciach a pre porovnanie aj

na agrárnom sídlisku Radovesice. Podobne je spracovaný zoznam produktov kovolejárstva v Závisti a Hrazanoch, zoznam kultúrnych rastlín zo Závisti, Stradonic a Dolných Březian a pre porovnanie i z Mančingu, zoznam keramických náleзов z niektorých polôh v Závisti (brána D, dvorec pred bránou D, brána A, JZ časť akropoly) a v Hrazanoch (brána A, brána B, dvorec). Záverom sa autor v krátkosti vyjadruje k otázke úpadku českých oppíd v druhej polovici 1. stor. pred Kr.

M. Čížmář: Ökonomische Struktur des Oppidums Staré Hradisko (s. 297-313). Cieľom štúdie je podať výstižnú informáciu o nálezovom sortimente, ktorý dokladá remeselnú produkciu na oppide Staré Hradisko. Autor analyzuje doklady kovolejárstva. Chatu 1/84 interpretuje ako kovolejársku dielňu. Nachádzali sa v nej bronzové profilované prúžky odlievané v hlinených formách. Autor usudzuje, že z nich boli oddeľované tenké tyčinky, z ktorých sa v niektorých prípadoch vyrábali spony. V súvislosti s kamenárstvom na Starom Hradisku autor hodnotil nálezy hrubo spracovaných plochých bridlicových kotúčov s priemerom 2-10 cm ako muníciu pre praky.

K. Pieta: Wirtschaftliche Strukturen der spätlátènezeitlichen Siedlungen in der Slowakei (s. 315-323). Príspevok prináša stručný prehľad sídliskovej štruktúry a dokladov hospodárskej činnosti na sídliskách jednotlivých typov (na centrálnych výšinných polohách, oppidách, kasteloch - tzv. „castella“ a na otvorených agrárnych sídliskách) z neskoroláténskeho obdobia na území Slovenska. Autor krátko informuje o významných nálezoch z výšinnej polohy s oppidálnym charakterom v Trenčianskych Bohuslaviciach. Uvádza niekoľko poznámok k dokladom kováctva na hradisku Plavecké Podhradie, k objektu objavenému roku 1988 na Devíne, ktorý je interpretovaný ako dielňa jemného kováčstva, ako aj k experimentom vypaľovania keramiky v štandardnej dvojkomorovej peci v Liptovskej Mare.

P. C. Ramsel: Wirtschaftliche Grundlagen und sozialen Struktur der latènezeitlichen Bewohner des Traisental - Ziele, Ansätze, und erste Ergebnisse (s. 325-329). Autor prezentuje ťažiská a prvé výsledky interdisciplinárneho projektu „Traisental“, ktorý sa začal realizovať začiatkom roku 1998. Jeho cieľom bolo získanie informácií o hospodárskej základni a sociálnej štruktúre obyvateľstva doby laténskej v údolí rieky Traisen. Východiskom projektu sa stalo pohrebisko Pottenbrunn pre nadpriemerne bohaté hrobové výbavy, ktorých inventár bol cielene analyzovaný prírodovednými metódami. Keramika bola podrobená analýze výbrusu a ťažkých minerálov, 14 železných predmetov (hroty kopijí, meče, nože, nožnice) röntgenovým výskumom a analyzovaný bol aj antropologický a osteologický materiál.

P. Sankot: Zur Problematik des Kunsthandwerkes und der Werkstattbeziehungen in Böhmen während Früh- und Mittellátènezeit (s. 331-348). Štúdia sa zaoberá možnosťami lokalizácie niektorých dielní produkujúcich šperky počas staršej a strednej doby laténskej v Českej kotline. Pomôckou pri ich lokalizovaní sú podľa názoru autora regionálne koncentrácie niektorých typov kovových ozdôb, vyplývajúce z kartografického spracovania ich výskytu. Ide predovšetkým o niektoré typy tzv. münsingenských spôn, kruhov s priečnymi vývalkami, kruhov splietaných z bronzového drôtu a viacpuklicových kruhov a o typy pásových zápon. Súčasťou štúdie je prvé zhrnutie výsledkov metalografických analýz kruhového šperku, realizovaných v zmysle projektu „Poloha Čiech v rámci pravekej metalurgie“. Analyzovaných bolo 462 bronzových náleзов stupňov LTA-LTC1. Najdôležitejším prínosom týchto analýz bolo postihnutie tuctov v chemickom

zložení identických „dvojčiat“, pričom nemuselo ísť vždy o rovnaký typ, resp. formu kruhového šperku.

V. Salač: Kommunikationswege, Handel und das Ende der Oppidazivilisation (s. 349-358). Prvá časť príspevku je úvahou o možnej podobe transportu v dobe laténskej na ceste Labským prielomom, spojnici medzi Českou kotlinou a Saskom. V druhej, tematicky odlišnej časti príspevku, sa autor zaoberá príčinami zániku oppidálnej kultúry. Systém oppid porovnáva s modelom „domčeku z karát“. Ak dôjde k „vytiahnutiu jednej karty“, domček sa zrúti. Podobne sa mal odohrať aj zánik oppíd. Pokiaľ jedno oppidum bolo zo systému vylúčené, mohol sa celý labilný systém alebo jeho časť zrútiť.

S. Rieckhoff: Der Untergang der Städte. Der Zusammenbruch des keltischen Wirtschafts- und Gesellschaftssystems (s. 359-379). Autorka podrobne model „domčka z karát“ kritike. Predstavuje model nákazy, uvádza predpoklady pre vznik a rozšírenie epidémie, reakcie obyvateľstva a sociálne následky. V historickej logike sa musí prihliadať na náhodné, nepredvídateľné udalosti, ktoré krátkodobo zasiahnu, ale ich následky dlhodobo pôsobia na psychosociálnu realitu. Kultúrny hiát vo fáze LTD2b v juhonemeckom priestore by podľa S. Rieckhoffovej mohla vysvetliť práve epidémia, na ktorú obyvateľstvo reagovalo masovým odchodom. To mohlo následne viesť k zániku celého oppidálneho systému.

H.-E. Joachim: Schlusswort (s. 381, 382). Záverečné strany recenzovaného zborníka patria hodnoteniu priebehu kolokvia a hodnoteniu jednotlivých príspevkov.

Význam medzinárodného kolokvia, ktoré sa konalo v roku 1998 v Dürnbergu pri Halleine v Hornom Rakúsku, spočíval najmä v zhrnutí najdôležitejších poznatkov o hospodárskych dejinách a hospodárskej štruktúre viacerých lokalít alebo regiónov východokeltického priestoru, ku ktorým sa dospelo v 90. rokoch 20. storočia. Vďaka vydaniu zborníka s príspevkami z tohto kolokvia sa s nimi mohla oboznámiť širšia odborná verejnosť. Na kolokvii v Dürnbergu pri Halleine však odznali predovšetkým referáty, ktoré sa zaoberali problémami hospodárstva mladšej a neskorej doby laténskej. Táto skutočnosť upozorňuje na potrebu venovať väčšiu pozornosť jednotlivým stránkam hospodárskeho života vo východokeltickom priestore v staršej a strednej dobe laténskej, v období tzv. keltských plochých pohrebísk.

LITERATÚRA

- Haevernick 1960 - E. T. Haevernick: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlátènezeit auf dem europäischen Festland. Bonn 1960.
- Timpe 1981 - D. Timpe: Das keltische Handwerk im Lichte der antiken Literatur. In: Das Handwerk in vor- und frühgeschichtlicher Zeit. I. Bericht über die Kolloquien der Kommission für die Altertumskunde Mittel- und Nordeuropas in den Jahren 1977 bis 1980. Abhandl. Akad. Wiss. Göttingen. Philol.-Hist. Kl. F. 3/122. Göttingen 1981, 36-62.
- Waldhauser 1987 - J. Waldhauser: Keltische Gräberfelder in Böhmen. Ber. RGK 68, 1987, 25-179.

Gabriela Brežňanová

Heiko Wagner: Glasschmuck der Mittel- und Spätlatènezeit am Oberrhein und den angrenzenden Gebieten. Ausgrabungen und Forschungen. Band 1. Verlag Bernhard Albert Greiner. Remshalden 2006. 509 Seiten, 35 Tafeln, 103 Karten. ISBN 3-935383-02-9.

Im Vorwort erklärt Autor den ganzen Vorgang bei der Monografie-Vorbereitung, die im Jahr 1997 fertig gestellt und als Dissertation unter der Führung von Prof. Dr. H. Steuer und Prof. Dr. H. U. Nuber im Freiburg (Breisgau) im Jahr 1998 verteidigt wurde. Acht Kapitel sind vom Heiko Wagner und das neunte ist den naturwissenschaftlichen Glasanalysen von *Andreas Burkhardt* gewidmet (S. 323-359).

Der Autor des Werkes geht am Anfang die gesamte Forschungsgeschichte des vorzeitlichen Glases durch. Anfangs des zwanzigsten Jahrhunderts war das dominante Werk in Europa die Verarbeitung der Glasgegenstände aus Stradonice von *J. L. Pič* (1903). Von weiteren Autoren, die sich dieser Problematik widmeten, erwähnt er *J. Déchelette* (1927) und *M. Hell* (1926), der bei der Auswertung der Funde aus Dürnberg auch von der lokalen Verarbeitung der Glasgegenstände nachdenkt. Für die Ergänzung der Forschungsgeschichte über die Problematik der Glasarmbänder ist es noch nötig Studien aus Staré Hradisko in Mähren von *J. Skutil* aus dem J. 1930, wie auch des monumentale Werk über die Kelten geschrieben von *J. Filip* (1956), wo der Autor die Glasarmbänder der Verzierung nach in drei Gruppen gliedert, anzuführen. Von allen dem keltischen Glas gewidmeter Werken, vor allem aus dem Gebiet Mitteleuropas, ist das bedeutendste und, man kann sagen, auch grundlegende von *Th. E. Haevernick* (1960), wo die Glasarmbänder in 17 Grundgruppen verteilt wurden. Die größten Glaskollektionen waren zu dieser Zeit aus den Siedlungen Manching, Dürnberg, Stradonice und Staré Hradisko bekannt, wo auch Belege der örtlichen Herstellung gefunden wurden. Attraktive Gegenstände aus Glas waren Objekte der Begierde auch in der folgenden Zeit, wobei sich größere Aufmerksamkeit schon auch auf die naturwissenschaftlichen Analysen konzentrierte. Am Ende des 20. Jh. sind parallel zwei umfangreiche Werke entstanden. Es handelte sich um die Verarbeitung der latènezeitlichen Glasfunde aus Manching von *R. Gebhard* (1989) und Gesamtauswertung des vorgeschichtlichen Glases aus dem Gebiet Tschechiens, die *N. Venclová* (1990) auch mit veröffentlichten Glasgegenständen aus Mähren und der Slowakei ergänzte. Auch in den folgenden Jahren sind immer neue Gruppen der Glasgegenstände aus Westeuropa, z. B. aus Belgien, Deutschland und Frankreich zugekommen, die der Autor in der rezensierten Monographie aber nur bis zum Jahr 1997 berücksichtigt hat.

In dem der Typologie gewidmeten Teil unterstreicht H. Wagner, dass er nach dem von *R. Gebhard* (1989) ausgearbeiteten und veröffentlichten Schema der Reihen arbeitet. Es geht eigentlich um übernommene, allerdings modifizierte und ergänzte typologische Gliederung von *Th. E. Haevernick* aus dem J. 1960. Damit es übersichtlich wird, führt er beide Benennungen in Kürzungen, wie „Gebh. Reihe Nummer“ und „Haev. Gruppe Nummer“ an. Im Falle, dass ein Armband keine Analogie hat, gibt er nur die Fundnummer an. Bei den Glasperlen und Ringglasperlen geht er nach der Typologie von *M. A. Zepezauer* (1993) vor. In dem Katalogteil unterscheidet er die Armbänder Ringglasperlen, Glaskugeln und Spielsteine, Glasreste und das Römerglas verarbeitet er selbständig. Als Vorbild für den untersuchten geographischen Bereich diente ihm die Chronologie von *R. Gebhard*, wo die einzelnen Stufen folgend datiert werden:

LTC1a (260-215 vor Chr.), LTC1b (215-175 vor Chr.), LTC2 (175-125 vor Chr.), LTD (nach 125 vor Chr. bis ungefähr 40 vor Chr.: Ende der Herstellung in Manching). *R. Gebhard* ist bei der Verarbeitung der zahlreichen Glaskollektion aus dem bayerischen Oppidum Manching aus dem Grundwerk von *Th. E. Haevernick* ausgegangen, wobei er 95 Formen ausgliederte. Bei der ausführlichen Typologie der Glasringe aus Manching ist er zu 39 Reihen gekommen. Er ist aus der äußerlichen Profilierung, Verzierung und Farbskala von 37 Tönen in drei Grundfarben des Armreifens ausgegangen. Wie schon auch *N. Venclová* (1990), geht er bei der Datierung der einzelnen Reihen aus gut chronologisch belegten Fundkomplexen - Gräbern aus, wo nicht nur die Armreifen, sondern auch andere chronologisch empfindliche Gegenstände, vor allem Fibeln, vorgekommen sind. Beiden Autoren nach spielen die Glasarmreifen in dem mittel- und spätlatènezeitlichen Milieu bei der Datierung der Fundkomplexe die gleiche Rolle, wie die Fibeln. Das Werk von *H. Wagner* konzentriert sich auf das mittel- und spätlatènezeitliches Glas (3.-1. Jh. vor Chr.), wann zu den größten Einflüssen wie auch Warenaustausch gekommen ist. Vertreten sind verschiedene Armband- und Glasperlenformen im ganzen Farbspektrum. Die Unterschiede sind also örtlich bedingt, was mit großer Wahrscheinlichkeit die Mode des jenen Gebietes beeinflusste.

Trotz dem, dass er das Werk von *Th. E. Haevernick* als altes Schema der Verarbeitung von Glasgegenständen bezeichnet, war es in ihrer Zeit (1960) eine Pionierarbeit, die den ganzen Fundfond im breiten europäischen Milieu, wie auch die gewonnene Erkenntnisse, summarisierte. Dieses „alte Schema“ ist die Grundarbeit bei der Verarbeitung großer Fundkomplexe auch in der Gegenwart. Für eine neue Ansicht auf die Verarbeitung der Glasgegenstände hält er die Arbeit von *R. Gebhard* (1989), in dem er den ganzen Glasmaterial aus Manching, bis jetzt das zahlreichste, auswertete. Man kann sagen, dass sich *H. Wagner* mit diesem Autor völlig identifizierte und übernimmt auch sein Arbeitsverfahren. Basis der rezensierten Arbeit ist die Region des oberen Rheins. Die Verarbeitung der Funde ausgerechnet aus diesem Gebiet brachte mit sich eine Menge praktischer Probleme. Ein von ihnen ist, dass sich dieses Gebiet im Bereich von drei Staaten (Deutschland, Schweiz und Frankreich) ausstreckt. Die Funde befinden sich in meisten Fällen in Museen, Depots und Privatsammlungen (er führt 53 an).

H. Wagner verfolgt die proportionale Vertretung der einzelnen Reihen in der Fundstelle Zarten „Rotacker“, wo er aufgrund der Verbreitung der breiten Armreifenformen der Reihe 39 annimmt, dass sie nicht so alt, wie die aus Manching, sind (Ende LTD1 bis Anfang LTD2).

Er äußert sich auch zu der Herstellungsart der Glasringe und Glasarmbänder. Aufgrund der ethnographischen Parallelen aus Hebron (Palästina), Afrika, Anatolien und Indien setzt er voraus, dass die eigene Glasmasse in Tiegeln, bzw. direkt im Ofen schmolzte und mit hölzernem konischem Stab in gewünschte Formen geformt wurde. Die Armreifen wurden dann mechanisch mit verschiedenen Werkzeugen verziert und am Ende gefärbt. Diese Herstellungsart ist allgemein anerkannt und es sieht so aus, dass gerade Kelten sie in die Praxis brachten. Der Autor bietet hypothetische Rekonstruktion der Armbandherstellung (Abb. 8) mit Hilfe irgendeiner kleineren Töpferscheibe. Anstatt des oberen flachen Teils für die Keramikformung ist hier ein fester Korpus, auf den man die Glasmasse legt und mit Hilfe der Drehung und der Werkzeuge die erwünschte Form und

Gestaltung der Armreifen erreicht. Meiner Meinung nach geht es um eine sehr unpraktische Lösung. Die Platzierung des Armreifens auf einer festen Grundlage ermöglicht nicht seine zusätzliche Wärmung. Eher kann man von der Verwendung der Scheibe bei der Verzierung sprechen, was auch Autor erwähnt, wenn er sich dazu äußert, dass dieses Hilfsmittel vor allem bei den kompliziert verzierten und profilierten Formen benutzt werden konnte. In einem weiteren Teil widmet er sich den Werkstätten im europäischen Milieu. Er verfolgt vor allem die Rohstoffquellen, Konzentration der Glasgegenstände aufgrund der bis jetzt veröffentlichten Funde, wie auch Herstellungsreste, also verschiedene Abfallsarten. Bis jetzt haben wir aber von den Herstellungsobjekten keinen direkten Beleg. Trotz dem wird auf mehreren keltischen Fundstellen mit der Herstellung, wie auch Distribution der Glasgegenstände in den umliegenden Bereich gerechnet. In der letzten Zeit sind zu den Fundstellen, wo der Glasschmuck hergestellt wurde, auch z. B. Némčice in Tschechischer Republik zugekommen (Venclová 2007). In der Gegenwart steht aus dieser Fundstelle Kollektion von mehr als tausend Stück von Glasgegenständen zur Verfügung. Das ist bis jetzt die größte Anzahl von Glas in latènezeitlichem Europa, datiert ins 3.-2. Jh. vor Chr. Hier wurden mehr als 400 Stück Armringe (zweiter Platz nach Manching) und mehr als 600 Stück Glasperlen (erster Platz in Europa) freigelegt.

Die Basis des rezensierten Werkes ist die ausführliche Verarbeitung und Kartierung der Glasgegenstände vor allem aus sechs großen keltischen Siedlungen aus dem Gebiet des oberen Rheins. In der ersten Reihe geht es um Taradunum/Zarten. Diese Fundstelle liegt östlich von Freiburg, wo sich zwischen Kirchzarten und Buchenbach eine befestigte Lage mit der Fläche von etwa 200 ha befindet. Sie wird auch im Zusammenhang mit Murus gallicus erwähnt und war schon im Jahr 1815 aufgrund der Angaben aus der Geografie von Klaudios Ptolemaios, wo sie als „Tarodounom“ (keltisches Taradunum) angegeben ist, positiv überprüft.

Im Jahr 1987 wurde etwa 1 km westlich von der Befestigung eine große Siedlung lokalisiert. H. Wagner knüpfte an zahlreiche mit der Fundstelle zusammenhängende Arbeiten an und veröffentlichte die Ergebnisse nach und nach seit dem Jahr 1990. Aufgrund der Fundanalyse, unter anderem der Münzen wie auch Glasgegenstände, ist eine Anlage mit einem Flächeninhalt von etwa 12 ha herausgekommen (Abb. 14). In diesem Bereich sind etwa 80% aller in die Mittel- und Spätlatènezeit datierten Glasgegenstände verteilt. Datierung der Anfänge der Ansiedlung aufgrund der horizontalen Stratigraphie, wie auch Kartierung der Glasgegenstände wie auch der Münzen (Abb. 27) läßt er in LTC2 (vielleicht auch in LTC1b?). Es zeigt sich, dass in die mittlere Latènezeit 20 Armbänder und in die späte Latènezeit 220 Stück gehören. Für den Vergleich gibt er Manching mit mehr als 600 Stück, Basel-Gasfabrik mit 200 Stück an. Aus dem finalen Diagramm der Typvertretung im Zusammenhang mit der Farbe sieht man (Abb. 28), dass dominante Position das lilafarbene Glas Gebhards Reihe 37 und 36 x (oder nach Haevernick Typ 8b) hatte. Bei der blauen Farbe ist es die Reihe 38, 40 (Haevernick 8b, 8c). Von weiteren Gegenständen sind es Ringglasperlern von verschiedener Größe wie auch verschiedener Verarbeitungstechnik. Ihre Anzahl ist 62 und das blaue Glas überwiegt (34 Stück). Sie kommen schon in LTC2 vor. Der Autor analysiert ausführlich die einzelnen Typen und ihre Verzierung. In Breisach-Hochstetten ist auch eine bekannte Fundstelle, aus der die Glasgegenstände in der erwähnten Monographie von

Th. E. Haevernick aus dem Jahr 1960 veröffentlicht sind. Das Spektrum der Funde kann von LTC1b datiert werden. Es geht um einen Armreifen des Typs 14, den H. Wagner mit Sicherheit als Import aus der Schweiz, Manching oder Tschechien anführt. Zu den Armbändern mit der Datierung in LTC gehört noch der Typ 7, hier ergänzte er aber auch die Arbeiten von M. Karwowski (2004) und die Möglichkeit der lokalen Herstellung auf dem Gebiet von Ostösterreich. Auf dem Diagramm (Abb. 30), wo er das spätlatènezeitliche Glas in der gänzlichen Anzahl von 42 Stück verfolgt, ist die Vertretung des lilafarbenen und blauen Glas aus den Reihen 36 und 37 fast die gleiche und bei dem blauen ist zahlreicher die Reihe 39, als die Reihe 38. Die Ringglasperle kommt in LTC2 vor, wobei in braun erst in LTD1. Aus Anderen Fundstellen widmet er sich noch Illfurth, wo es 41 Armbänder gibt und wieder überwiegt das lilafarbene Glas der Reihe 37. Eine weitere Fundstelle aus dem oberen Rheingebiet ist Basel-Gasfabrik (Schweiz) mit insgesamt 200 Armbändern, wobei die Vertretung der Reihen 34 bis 39 gleich ist. Von den französischen Fundstellen ist es der Fundkomplex aus Camp de la Bure, eine kleine Höhensiedlung, „Oppidum“. Auch hier aus insgesamt 31 Armbändern ist die Reihe 37 in lila Farbe und Reihe 39 ähnlich prozentuell vertreten wie auch in anderen verfolgten Fundstellen. Von älteren Ausgrabungen gibt es Funde aus der Fundstelle Mandeure/Mathay (Frankreich). Er gibt nicht die gänzliche Zahl der Armbänder, aber nur den Diagram der Reihenvertretung 34 bis 38, wo lila der Reihe 36 dominiert, an. Das Ergebnis der Verarbeitung größerer Komplexe ist das Model der Ansiedlungsentwicklung im Südtel des oberen Rheingebiets, wo er auch weitere Fundsorten, vor allem Fibeln und Münzen, berücksichtigt. Einzelne Ergebnisse sind übersichtlich auf der Abbildung 36a-36c vorgelegt, wobei die Ansiedlung in fängt in LTC1b an und in LTD2 endet. Ab S. 75 bis 147 sind die einzelnen Kapitel über die Verbreitung der Armbänder, Glasperlen und anderer Formen von Glasgegenständen ausgearbeitet. Ein Bestandteil ist auch ein Katalog, wie auch die Karten. Zu jedem Typ gibt es zuerst die Karte der Verbreitung auf dem oberen Rheingebiet und anschließend Karte der Verbreitung im Rahmen der keltischen Europa. Bestandteil der Katalogisierung jedes Typs ist auch ein kurzes Resümee was die Verbreitung und Datierung betrifft. Manche Abschlüsse von H. Wagner, wo er die ältesten Glasfunde, Ausbreitung des Schmucks im Keltiké und seine Datierung beschreibt, sind mir nicht ganz klar. Bestimmt gehört der Ringschmuck zu den Funden, auf den wir die Mobilität wie auch Modetrends der Keltischen Bevölkerung betrachten können. Gleichzeitig muss aber bei der Übernahme der Informationen auch die unterschiedliche Benutzung des chronologischen Systems beachtet werden. Die Arbeit ist sehr schön und gut gemacht, mit Kartenüberschau ergänzt. Bedauerlicherweise ist aber unaktuell, was die weitere Auswertung und Abschlüsse betrifft. Es ist überraschend, dass während den 10 Jahren bei der Redaktionsarbeit auf die Aktualisierung des Textes und der Kartenbeilagen, die heute schon kaum nützlich und verwendbar sind, nicht gedacht wurde. Von 103 Karten sind 65 unvollständig. Im Falle, dass der Autor den Forschungsstand nicht aktualisieren könnte, sollte er diese 65 Karten gar nicht benutzen, weil sie kein Beitrag für die Arbeit sind, eher umgekehrt. Er sollte sich nur auf das obere Rheingebiet, dem er sich seit mehr als 40 Jahren widmet und die Problematik ausführlich kennt, konzentrieren. Obwohl auch hier gibt es schon neuere Funde, die er in seine Arbeit auch nicht eingeschlossen hat (z. B. Eckart 2005; Seidl 2005). Der Autor

wollte diesen Mangel völlig nachvollziehen und führt einige fehlende Literatur im Vorwort der Monographie an. Im Textteil und bei den einzelnen Analysen ist die spätere Literatur nicht berücksichtigt, obwohl sie im Verzeichnis angetragen ist. Ähnlich ist es auch mit den Funden, die außer den neuen Ausgrabungen aus Privatsammlungen stammen. In den eigenen Bewertungen sind so umfangreiche Werke über das keltische Glas, wie die von M. Karwowski (1997; 2004), wo die Funde aus Poland uns Ostösterreich verarbeitet wurden, und M. Seidl (2005), der das Glas aus Thüringen und niederen Reinland aufsammelte, wie auch weitere Studien von regionalem Charakter ausgefallen. Es ist zu vermerken, dass nach der Auswertung weiterer größerer Komplexe, wie auch Verarbeitung neuerer Literatur, die sich mit den Glasfunden aus Poland, Tschechien, Slowakei, Kroatien, Slowenien beschäftigt (Březinová 2004; Bujna 2005; Dizdar 2006; Karwowski 1997 u. ä.), kommt es sicherlich zu Korrekturen in den Abschlüssen, die der Autor in der rezensierten Arbeit präsentiert. Aus diesem Grund ist das Kapitel VI, das sich der Kontinuität und Dynamik der keltischen Herstellungszentren widmet, missleitend. Auf den Bildern 44-48 sind mit Kreisen die Herstellungszentren im Rahmen des keltischen Europa in einzelnen Stufen der Latènezeit markiert. Gleichzeitig äußert sich der Autor bei jeder chronologischen Stufe auch zu dem Ursprung des jeweiligen Ringschmucks. Im Kapitel VII. widmet er sich kürzlich auch der Auswertung des römischen Glases und den Kontinuitätsfragen. Er erwähnt Haev. Gruppe 3c, als am nächsten zu den römischen Armringen. Die Unterschiede sind jedoch nicht nur in der Verzierungsförm, sondern auch in der Technologie der Herstellung der Glasmasse selbst, wie auch in der Farbe. In der Römerzeit freuten sich großer Vorliebe auch Ringe und verschiedene Ringglasperlen, die, so wie in der Latènezeit, vor allem die Frauen benutzten. Sie wurden meistens aus Grünglas hergestellt, und hatten die Ende entweder offen oder zugeschmolzt (Komplex aus Iža, verarbeitet von J. Rajtár 2002). Sehr gut und übersichtlich ist der Katalog der Glasgegenstände aus der Latènezeit und Römerzeit aus dem oberen Rheingebiet ausgearbeitet (S. 173-321). Ausführlich sind 736 Glasarmbänder (ganze Stücke wie auch Fragmente), 431 Glasperlen und Ringglasperlen, 28 Glas- kugeln und Spielsteinchen, 70 Stück verschiedener Glas- bereste a 68 Stück Römerschmuck beschrieben. Würdiger Komplex, den der Autor aufgrund der metrischen Angaben, Verzierung ausführlich beschrieb und zu Typen eingliederte. Armringe in Reihen nach R. Gebhard und in Gruppen nach Th. E. Haevernick und Glasperlen nach M. A. Zepezauer. Zu der Grundbeschreibung gehört auch die chronologische Bestimmung, Lage, Referenzen an die Zeichnung in der Tafel. Sehr hoch bewerte ich die Arbeit mit dem Material. Es ist jedoch schade, dass er die zeichnerische Dokumentation des Glasschmucks in den Tafeln verkleinerte. In der Gegenwart gibt es die Tendenz eher die Zeichnung zu vergrößern bis zu 2 : 1 und wenn es möglich ist, auch die Farbbeilagen zulegen. Durch die Verkleinerung kommt es zur Verzerrung und manchmal sogar zur Verschwindung der Verzierungsdetails auf den kleineren Glasschmuckfragmenten. Kapitel IX. ist auf die naturwissenschaftliche Analyse von 343 Glasgegenständen aus der Fundstelle Taradonum-Rotacker (Kircharten) konzentriert. Die Menge der analysierten Gegenstände ermöglicht A. Burkhardt sich so zu der Glaszusammensetzung, wie auch Farbelementen und ihrer prozentuellen Vertretung zu äußern.

LITERATUR

- Březinová 2004 - G. Březinová: Keltské sklo v severnej časti Karpatskej kotliny. In: *Okres lateński i rzymski w Karpatach polskich. Materiały z konferencji*. Krosno 2004, 127-151.
- Bujna 2005 - J. Bujna: Kruhový šperk z laténských ženských hrobů na Slovensku. Nitra 2005.
- Déchelette 1927 - J. Déchelette: *Manuel d'Archéologie Préhistorique, Celtique et Gallo-Romaine*. II. Aufl. IV. Paris 1927.
- Dizdar 2006 - M. Dizdar: Nalazi staklenih narukvica latenske kulture u Podravini. *Prilozi Inst. Arh. Zagreb* 23, 2006, 67-128.
- Eckart 2005 - H. Eckart: Die jungereisenzeitlichen Glasringe des Rheinlandes. *Bonner Jahrb.* 205, 2005, 65-82.
- Filip 1956 - J. Filip: Keltové ve střední Evropě. *Mon. Arch.* 5. Praha 1956.
- Gebhard 1989 - R. Gebhard: *Der Glasschmuck aus dem Oppidum von Manching*. Ausgr. Manching. Bd. 11. Stuttgart 1989.
- Haevernick 1960 - Th. E. Haevernick: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland. Bonn 1960.
- Hell 1926 - M. Hell: Neue Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte des Dürnbirges bei Hallein. *Mitt. Anthr. Ges.* Wien 56, 1926, 320-345.
- Karwowski 1997 - M. Karwowski: Keltische Glasfunde im Polnischen Gebiet. *Przeglad Arch.* 45, 1997, 33-71.
- Karwowski 2004 - M. Karwowski: Latènezeitliche Glasring- schmuck aus Ostösterreich. *Mitt. Prähist. Komm. Österr. Akad. Phil.-Hist. Kl.* 55. Wien 2004.
- Píč 1903 - J. L. Píč: *Starozitnosti země České. II/2. Hradiště u Stradonic jako historické Marobudum*. Praha 1903.
- Rajtár 2002 - J. Rajtár: Sklené náramky z rímskeho kastela v Iži. In: *História skla 2001. Inf. SAS. Suppl.* 6. Nitra 2002, 31-36.
- Seidl 2005 - M. Seidl: Keltische Glasarmringe zwischen Thüringen und dem Niederrhein. *Germania* 83, 2005, 1-43.
- Skutil 1939 - J. Skutil: Skleněné náramky ze Starého Hradiska. *Ročenka národnopisného a průmyslového musea města Prostějova na Hané* 16. Prostějov na Hané 1939, 110-119.
- Venclová 1990 - N. Venclová: Prehistoric Glass in Bohemia. Praha 1990.
- Venclová 2007 - N. Venclová: Němčice nad Hanou - Nová sklářská dílna doby laténské. In: *Historické sklo 4. Sborník pro dějiny skla. Čelákovice 2007*, 9-16.
- Zepezauer 1993 - M. A. Zepezauer: Mittel- und spätlatènezeitliche Perlen. Glasperlen der vorrömischen Eisenzeit III. *Marburger Stud. Vor- u. Frühgesch.* 15. Marburg/Lahn 1993.

Gertrúda Březinová

Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System. Studien zur Archäologie Europas. Band 5. Herausgegeben von Joachim Henning und Achim Leube. Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH. Bonn 2007. 441 strán, 144 obrázkov, 102 číslovaných tabiel v texte, 41 nečíslovaných tabiel, CD-ROM s digitálnym katalógom. ISBN 978-3-7749-3487-0.

Recenzovanú knihu, ktorej predmetom je vyhodnotenie terénneho výskumu na veľkomoravskom hradisku Pohansko pri Břeclavi, s akcentom na areál Lesnej škôlky, autor rozdelil na deväť kapitol. Tieto sú ďalej členené na samostatné časti. V prvej kapitole v skratke načrtol dejiny bádania včasnostredovekých centier, metodické východiská, o ktoré sa vo svojej práci opiera, a tiež výskumné ciele, ktoré si stanovil.

V úvode druhej kapitoly, s názvom Metodológia, Jiří Macháček zdôrazňuje nutnosť autonómnych vedeckých postupov v archeológii, ktorá nemôže byť len ilustrátorom historických faktov. Ako metodologický základ skúmania včasnostredovekého centra v Pohansku mu poslúžila metóda archeologická a metóda systémová. Myšlienkový základ archeologickej metódy sa odvíja od toho, že archeologické pramene majú vlastne len dve vlastnosti - svoj tvar a polohu v priestore. Tie sú ovplyvnené rôznymi premenami súvisiacimi s postdepozíčnymi procesmi. Ich poznanie je nutné z toho dôvodu, že práve ony vytvorili bariéru medzi archeológom a minulou živou kultúrou. V abstraktnom formálnom priestore je archeologický prameň rozčlenený na entity a kvality, pričom druhá zložka predstavuje vlastnosti prvej. Archeologická analýza rozložených znakov slúži ako podklad pre syntézu, pri ktorej sa zisťuje, či sú nejakým spôsobom štruktúrované. Vyhľadávanie štruktúr sa uskutočňuje rozličnými multivariačnými metódami. Získané štruktúry sú abstraktné, preto musia byť ďalej interpretované. Dôležitým krokom pred samotnou interpretáciou je overenie výsledku syntézy, validácia pomocou rôznych štatistických testov. Jednou z ďalších veľmi dôležitých vlastností archeologických prameňov je ich poloha a štruktúra v reálnom geografickom priestore. Tieto môžu poslúžiť aj ako prostriedok na overenie formálnych štruktúr. Prácu s archeologickými priestorovými štruktúrami, charakterizovanými veľkým množstvom dát, umožňuje využitie počítačových geografických informačných systémov. Pomoc pri interpretácii formálnych a priestorových štruktúr poskytuje systémová teória. V rámci nej má významné miesto tvorba teoretických modelov, s ktorými sa porovnáva systém štruktúr archeologických kontextov. Považujem za potrebné uviesť, že táto kapitola o metodológii archeologickej vedy nie je samoučelným teoretizovaním, pretože je východiskom, fundamentom, od ktorého sa odvíja Macháčekov dôsledný prístup pri štúdiu riešenej problematiky. Práve takáto konzistentnosť je jednou z veľkých predností recenzovaného diela. Jeho analýzy sú fundované, podrobne opísané a ilustrované tabelami, diagramami, ako i schémami priestorového rozmiestnenia študovaných javov na plánoch náleziska.

Nasledujúca, tretia kapitola (Pohansko pri Břeclavi - predbežný model) sumarizuje doterajšie poznatky o lokalite, kde systematický terénny výskum začal v roku 1958. Zaoberá sa dejinami výskumu, stavom pramennej základne a staršími interpretačnými modelmi. Krátkym opisom sú tu charakterizované jednotlivé skúmané plochy, takže čitateľ získa prehľad o všetkých výskumných terénnych aktivitách, ktoré sa na tejto významnej lokalite uskutočnili. Ich súčasné spracovanie a digitalizácia by zaiste boli omnoho komplikovanejšie, ak by už v úplných počiatkoch výskumu nebola jasne stanovená

stratégia priestorového evidovania archeologických kontextov. V súlade s vývojom poznania sa menila aj interpretácia funkcie a významu tohto dôležitého včasnostredovekého centra. Model, ktorý je predložený v recenzovanej práci, je z tohto pohľadu možné taktiež považovať ako predbežný.

Veľmi rozsiahla a informačne bohatá je štvrtá kapitola, v ktorej sú opisované a analyzované, validované a interpretované jednotlivé zložky archeologických prameňov z vykopávok v Lesnej škôlke. V prvom rade boli skúmané sídliskové objekty - zvlášť zahĺbené a zvlášť nadzemné. K zahĺbeným patria štvoruholníkové zemnice, ale tiež tzv. veľké zahĺbené sídliskové objekty, studne, ohniská a pece, žlabovité objekty a v neposlednom rade jamy rôznych tvarov a hĺbok, ktorých funkcia nie je presne určená. Nadzemné objekty sú reprezentované predovšetkým kolovými stavbami, ojedinele aj kamennou sutinou, niektoré rady kolových jamiek môžu súvisieť s oploštením či palisádami. K zvýšeným koncentráciám kolových jamiek došlo v priestoroch, kde sa prekrývalo staršie včasnostredoveké osídlenie s veľkomoravským. Ako pravdepodobné sa tiež ukazuje, že včasnoslovanské nadzemné kolové stavby boli odlišne orientované ako stavby z veľkomoravského obdobia.

Štúdium chronologického kontextu náleziska nevyhnutne naráža na problém datovania keramiky, pretože, tak ako aj na drvinej väčšine iných včasnostredovekých nálezísk, keramika je zvyčajne jediným datujúcim prvkom v nálezových súboroch. Absolútne datovanie keramiky pomocou iných predmetov, napr. šperkov, nemusí viesť k uspokojivým výsledkom, lebo aj správnosť ich časového zaradenia býva diskutabilná. Taktiež datovanie pomocou kombinovania archeologických a historických dát naráža na metodické problémy. Nálezový fond po príslušných procedúrach autorovi umožnil vyčleniť päť chronologických skupín keramiky. Z nich najstaršia patrí k predveľkomoravskej fáze osídlenia, ďalšia do počiatkovej fázy vývoja veľkomoravskej keramiky, nasledujúca do vrcholno veľkomoravskej fázy a najmladšia do záverečnej fázy. Jedna skupina nie je chronologicky presne vymedziteľná, súvisí ale s mladšími dvomi uvedenými skupinami. Po vymapovaní objektov podľa jednotlivých fáz sa ukázalo, že v areáli Lesnej škôlky došlo v priebehu času k zmene urbanizačného konceptu.

Prvý exaktne získaný absolútny dátum na Pohansku, rok 882, sa získal štúdiom letokruhov dreveného obloženia studne 203 v Lesnej škôlke, ktorým sa potvrdilo zaradenie lokality do veľkomoravského obdobia. Štúdiu bola v superpozícii so sídliskovým objektom. Z viacerých dôvodov a asi oprávnenne autor predpokladá, že výplň studne pochádza zo staršieho objektu. Keramické nálezy patria do vyčlenenej druhej skupiny, čo znamená, že keramika je staršia ako uvedený dátum.

Zatiaľ nie sú k dispozícii podklady na absolútne datovanie jednotlivých fáz. Jedným z výsledkov analýz keramiky je ale aj poznatok, že zatiaľ čo medzi predveľkomoravským a veľkomoravským osídlením jestvovala cezúra, v rámci jednotlivých fáz veľkomoravského osídlenia predely zistené neboli. Preto sa uvažuje o kontinuálnom osídlení v dobe veľkomoravskej, ktoré priamo nenadväzovalo na osídlenie predveľkomoravské. Týmto pozorovaniam zodpovedá aj zmena orientácie sídliskových objektov, aj poloha starších objektov pod konštrukciou veľkomoravského valu.

Ozrejmiť funkciu osídlenia v Lesnej škôlke pomohlo spracovanie ostatných nálezov, triedených do skupín podľa ich funkčného využitia. Po príslušných manipuláciách boli definované štyri kategórie podľa hodnôt faktorov. Prvý faktor súvisí predovšetkým s metalurgickou činnosťou. Identifiko-

vané boli tri zoskupenia objektov, poukazujúce na kovárske dielne vyrábajúcu zbrane a opaskové kovania, poľnohospodárske nástroje a doložilo sa i spracovanie farebných kovov. Predmety druhého faktora (jazdecký výstroj, hroty šípov, súčasti zámkov, železné kovania) pri validácii upozornili na súvis so zemnicami a štvrtou keramickou skupinou. Jiří Macháček spája druhý faktor so špecifickou skupinou ozbrojeného obyvateľstva žijúceho v zemniciach. Nie je jasné, aké úlohy na hradisku táto skupina obyvateľov plnila. Tretí faktor tvoria rôzne nástroje, ktoré sa zväčša spájajú so zhotovovaním textílií. Konštatovaný je ich vzťah s veľkými zahĺbenými sídliskovými objektmi. Tento súvis poukazuje na to, že ide o pozostatky tzv. *gynaea*, tkáčskych manufaktúr. Štvrtý faktor reprezentujú kovania vedierok, žarnovy a rímske tehly, zväčša nachádzané v studniach. Výskyt vedierok v studniach je očakávateľný. Žarnovy mohli byť súčasťou kamenného venca na povrchu studní. Vylúčená nie je ani ich magicko-rituálna funkcia a podobný symbolický, teda nie úžitkový význam mohli mať aj nálezy antikvárnych tehál.

Výrazným fenoménom je výskyt hrobov s pomerne chudobným inventárom, ktoré boli jednak voľne roztrúsené na sídliskových plochách, jednak tiež tvorili rôzne veľké zoskupenia. Prejavuje sa tu tendencia priestorového rozlíšenia hrobov s rôznymi orientáciami, čo môže byť dôsledkom zmien priestorovej štruktúry skúmaného areálu. Prienik sídliskového, výrobného a pohrebiskového areálu dáva autor predovšetkým do súvisu s ideologickými zmenami, s pokresťančovaním nižších vrstiev spoločnosti.

Záverečná časť štvrtej kapitoly je venovaná priestorovým štruktúram sídliska v Lesnej škôlke a dynamike ich vývoja v kontexte urbanizačného konceptu včasnostredovekého centra na Pohansku. V predveľkomoravskom období (6.-8. stor.) bola osídlená severovýchodná časť skúmanej plochy a objekty, nadzemné i zahĺbené, boli orientované v smere S-J. V staršej fáze veľkomoravského obdobia sa areál sídliska rozšíril na celú skúmanú plochu, pričom objekty tvorili rady orientované v smere SV-JZ alebo SZ-JV. V mladšej veľkomoravskej fáze došlo k výraznému zahutneniu zástavby. V severnej časti plochy boli objekty inak orientované než v časti južnej, čo súvisí s prispôbením sa na priebeh valu. Nezastavaný lomený pás na sídlisku je považovaný za komunikačný koridor. Rozmiestnenie sídliskových objektov na ploche indikuje štyri zoskupenia, okolo ktorých je možné obkresliť zhruba štvorec orientovaný v súlade s objektmi, ktoré sa v ňom nachádzajú. Obdobné štruktúry štvorcovitých zoskupení sídliskových objektov sa identifikovali aj na ďalších archeologicky skúmaných plochách a tiež geofyzikálnym meraním na tej ploche hradiska, ktorá zatiaľ nebola archeologicky skúmaná. Tieto priestorové štruktúry pozostávajú zo zahĺbených aj nadzemných sídliskových objektov, palisád a hrobov. Reálnosť ich existencie potvrdil aj spôsob rozmiestnenia sídliskových zvyškov (črepy, zvieracie kosti, kúsky mazanice), ktoré boli dôsledne priestorovo fixované v polohe Lesní hrúd, ako aj v areáli veľmožského dvorca.

Najstaršie osídlenie v Lesnej škôlke reprezentuje zvyšok osady zhlukového typu, obývanej poľnohospodármi, ktorí žili v sociálne a hospodársky málo diferencovanej spoločnosti. Staršie veľkomoravské sídlisko bolo usporiadané podľa línií ovplyvnených orientáciou veľmožského dvorca. Nový ideologický koncept, reprezentovaný aj kultovou ohradou, ovplyvnil priestorovú organizáciu sídliska. Do tejto doby siahajú aj počiatky remeselnej výroby na lokalite. Na základe chronologicky i chorologicky rôzne vzdialených príkladov J. Macháček interpretuje štvorcové štruktúry z mladšej veľkomoravskej fázy ako pozostatky po dvoroch, usadlostiach

s obytno-výrobnou funkciou. Vnútna zástavba s jasným urbanizačným zámerom má súveké analógie v západnej a severnej Európe. Takéto rozparcelovanie hradiska mohol presadiť len nositeľ vyššej autority z panovníkovho okruhu, pravdepodobne sám panovník.

V piatej kapitole autor opísal včasnostredoveké centrum na Pohansku ako systém. Nakoľko ide o systém pomerne zložitý, jeho vymedzeniu napomohlo definovanie subsystémov, z ktorých pozostáva. Vzhľadom na ich vývojové zmeny bolo potrebné vziať do úvahy aj hľadisko časové, opierajúce sa o relatívnu chronológiu náleziska. V prípade populačného a sídliskového subsystému sa na základe prepočtov podľa množstva hrobov, obydli a sídliskových objektov stanovilo, že k najväčšiemu rozkvetu osídlenia došlo v mladšom veľkomoravskom období, po ktorom nasledoval prudký úpadok. Pri definovaní subsistenčného subsystému sa študovala potravinová základňa vtedajšej spoločnosti. Prameň poskytuje paleobotanika, archeozoológia aj archeológia, lebo, ako sa ukázalo, na rozdiel od včasnოსlovanského obdobia sa v mladších obdobiach nepoužívali zásobné jamy. To znamená, že poľnohospodárske produkty sa na veľkomoravské hradisko distribuovali z jeho širšieho agrárneho zázemia. Štúdium technologicko-remeselníckeho subsystému ukázalo, že predveľkomoravskú domácku výrobu vystriedala vo veľkomoravskom období špecializovaná výroba, v mladšom období profesionalizovaná, spravovaná vyššou autoritou. Významné zmeny časom nastali aj v sociálnom subsystéme. V predveľkomoravskom období bola spoločnosť málo diferencovaná, organizovaná len do susedských obcí. V staršom veľkomoravskom období na Pohansku vzniklo rezidenčné sídlo, začala majetková diferenciácia a usídlila sa tu aj elitná vojenská zložka. Mladšia fáza veľkomoravského obdobia je charakterizovaná rozsiahlym opevnením, majetkovým vlastníctvom, komplexnou spoločenskou hierarchiou. Poveľkomoravské obdobie je na Pohansku obdobím zániku sídliskových aj spoločenských štruktúr. Projekčný a symbolický subsystém odraďujúci úlohu kultu v spoločnosti taktiež prešiel rôznymi zmenami. Od včasnოსlovanského pohanstva sa starší veľkomoravský horizont odlišuje christianizáciou, prejavujúcou sa stavbou kostola a inhumácnym pochovávaním. V mladšom horizonte bol ku kostolu pristavaný nartex, azda v súvislosti s byzantskou misiou. V poveľkomoravskom období sa opätovne presadilo pohanstvo, reprezentované dvomi menšími kultovými stavbami. Definovanie obchodného, dopravného a komunikačného subsystému v predveľkomoravskom horizonte je odvodené skôr od obecného poznania obdobia než od nálezov z lokality. Iná je situácia vo veľkomoravskom období, kedy možno hovoriť o rozvinutých diaľkových kontaktoch (obchod, dary, vojnová korisť, odzrkadľujúcich sa v nálezoch cudzieho pôvodu. V rádo vo nižšom medziregionálnom rámci sa získavali predovšetkým suroviny a predmety dennej potreby. V poveľkomoravskom období sa z predmetov cudzej proveniencie na Pohansku objavujú nomádske typy hroty šípov, ktoré súvisia s maďarskými vpádmi na Moravu. V mnohodomenzionálnom systéme, akým je aj včasnostredoveké centrum so svojim zázemím, bolo možné rozpoznať množstvo rozličných vonkajších vplyvov (vstup, input) a aj on sám ovplyvňoval svoje okolie (výstup, output). Vytvorenie relatívnej chronológie, definovanie charakteristík jednotlivých subsystémov a ich ukotvenie v čase sa uplatnilo pri porovnaní subsystémov navzájom. Ukázalo sa, že tendencie zmien v nich mali isté zákonitosti, určitý rytmus. Ich interakcie mali synergický efekt, výsledkom ktorého bolo poznanie stavu systému v tom-ktorom chronologickom úseku.

Celý tento proces J. Macháček prehľadne demonštroval na súhrnnej tabele.

Definovaný systém poslužil ako podklad na tvorbu troch modelov, ktorými sa zaoberá šiesta kapitola s názvom Včasnostredoveké centrum - modely a interpretácie. Model *munitio* opisuje Pohansko ako hradisko s významnou vojenskou funkciou. Okrem pasívneho prvku ochrany - mohutného opevnenia, sa tu predpokladá aj prítomnosť vojenskej hotovosti, ktorá, podľa priestorovej distribúcie nálezov militárií, sídlila na južnom predhradí hradiska. Zo strategického hľadiska bolo dôležité vybudovanie pevnosti na sútoku riek Dyje a Moravy. Model *palatium* sa opiera o existenciu pravouhlého opevneného okrsku, tzv. veľmožského dvorca, vo vnútri hradiska. Analógie z karolínsko-otonského prostredia poukazujú na to, že centrálnou časťou tamojších falci bol oddelený priestor, *palatium*, s charakteristickou polohou jednotlivých jeho súčastí - kostol, obytné budovy, sálová stavba, nádvorie. V ohradenom predpolí takého dvorca sa nachádzali remeselnícke areály. Celý tento komplex sídla včasnostredovekého panovníka bol potravinami zásobovaný z poľnohospodárskych osád v jeho zázemí. Výstavba prestížneho dvorca na Pohansku bola inšpirovaná priestorovou a funkčnou štruktúrou karolínsko-otonských falci, aj keď v sociálno-hospodárskej oblasti úroveň moravskej spoločnosti nedosahovala stav vo franskom prostredí. Model *emporium* zohľadňuje analógie k rozpoznaným pravouhlým priestorovým štruktúram. Podobnú urbanistickú koncepciu mali vo včasnom stredoveku na západe a severozápade Európy obchodné a výrobné centrá. V tomto monopolizovanom prostredí dochádzalo k transferu tovaru, ktorý bol predmetom regionálneho i diaľkového obchodu a jeho ďalšej distribúcie v rámci krajiny. Výrobný a distribučný potenciál bol pod kuratelou panovníka, ktorý vznik *emporia* inicioval.

Na Pohansku nemožno uprednostniť niektorý z opísaných modelov, pretože tu došlo k ich prieniku, teda Pohansko fungovalo zároveň aj ako *munitio*, aj ako *palatium*, aj ako *emporium* moravských panovníkov. Tento poznatok, predovšetkým ale rozpoznanie existencie *emporia*, má ďalekosiahly dosah aj pre poznanie vývojového stupňa moravskej včasnostredovekej spoločnosti. Charakterizovaný je ako prechodný stupeň od štandardného náčelnického systému riadenia spoločnosti k systému štátnemu (*cyclical schiefdom*). Počas neho postupne dochádzalo k sústredeniu bohatstva v rukách centrálnej moci. Mobilizácia prostriedkov vládcomi umožňovala vyčleniť zo spoločnosti elitu a jemu samému získať mocenskú suverenitu. Opísaný systém bol provizórny a nestabilný. Na pomedzí Franskej ríše vznikol rad podobne štruktúrovaných spoločenských útvarov, tzv. sekundárnych štátov. Niektoré zanikli, iné sa postupne transformovali na stabilné štáty. Na Morave sa zánikom moci veľkomoravských panovníkov spoločenský systém zrútil, takže tu nevznikol štát. Tento proces sa odzrkadľuje aj v prudkom rozvoji osídlenia na Pohansku v 9. stor., ktorý však vyústil do rýchleho zániku vytvorených sídliskových štruktúr.

V poslednej textovej kapitole autor sumarizuje výsledky svojho snaženia.

Nasledujúcu, ôsmu kapitolu tvorí rozsiahly súpis literatúry. Organickou súčasťou monografie je príloha - deviatá kapitola. Obsahuje charakteristiku dátového modelu s tabuľkami štruktúry dát podľa tém a manuál na prácu s katalógom archeologických prameňov z Lesnej škôlky. Všetky dáta, o ktoré sa práca opiera, sú uložené na CD nosiči.

Recenzovaná kniha Jiřího Macháčka je výsledkom cielenej, dlhoročnej systematickej práce nielen na poli archeológie, ale aj v oblasti aplikovania počítačových technológií. Nedá

sa nespomenúť vysokú akribiu autora v oblasti tvorby a využitia databáz, uplatňovania geografických informačných systémov a špecializovaných štatistických programov. Práca preto môže slúžiť ako nasledovania hodný predobraz toho, ako sa dá pre teoretickú prácu archeológa zmysluplne využiť potenciál ponúkaný súčasným prístrojovým a softvérovým arzenálom. J. Macháček zároveň poskytuje nielen vyčerpávajúci pohľad na vývoj osídlenia a jeho štruktúry na významnom moravskom včasnostredovekom centre na Pohansku, ale ponúka aj pomerne nevšednú interpretáciu spoločenského systému panujúcemu na našich územiach vo veľkomoravskom období. Celý tento obraz je zasadený do širšieho kontextu vývoja v západnej a strednej Európe. Plne sa stotožňujem s konštatovaním vydavateľov monografie: „Der Autor hat zweifellos einen Meilenstein in der Erforschung von Kultur- und Sozialgeschichte Großmährens gesetzt.“

Gabriel Fusek

Die Thraker. Das goldene Reich des Orpheus. Katalóg výstav. Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland GmbH, Ministerium für Kultur der Republik Bulgarien und Verlag Philipp von Zabern, Mainz. Mainz 2004. 384 strán, početné farebné ilustrácie a mapy.

Počiatky dejín juhovýchodnej Európy sú spojené s Trákmi, ktorí patrili k najstarším antickým národom a k najstarším Indoeurópanom. Prevažná časť archeologických pamiatok tráckej kultúry bola odkrytá na území dnešného Bulharska. Mimoriadne vzácne objavy figurálne zdobených zlatých a strieborných nádob z pokladov, ktoré boli nájdené náhodne, vzbudili už v 19. storočí veľkú pozornosť odbornej i laickej verejnosti. Počet týchto unikátnych nálezov sa výrazne zvýšil po systematickom preskúmaní prvých kráľovských a kniežacích mohýl, ako aj kultových miest. Bulhari sú nesmierni hrdí na bohatstvo a rozmanitosť tráckych pamiatok, ktoré sa, prirodzene, stali najvýznamnejším kultúrnym dedičstvom ich krajiny.

Výnimočnou príležitosťou na spoznanie východoeurópskej histórie bola výstava „Tráci. Zlatá ríša Orfea“, ktorá sa v roku 2004 uskutočnila v reprezentačných miestnostiach Kunst- und Ausstellungshalle v Bonne. Táto výstava bola úspešným pokračovaním dlhodobej spolupráce medzi Trakologickým ústavom Bulharskej akadémie vied a nemeckými partnerskými organizáciami, ktoré v minulosti už viackrát prevzali záštitu nad jej organizáciou. Súčasne s výstavou bol vydaný exkluzívny sprievodný katalóg, ktorý okrem súborného popisu vystavovaných predmetov ponúka aj rozsiahle vedecké štúdie venované kultúrnemu vývoju Trákov od najstarších čias až po záver doby rímskej.

Na projekte výstavy spolupracovali ministerstvo kultúry Bulharskej republiky, vydavateľstvo Philipp von Zabern v Mainzi a Kunst- und Ausstellungshalle v Bonne. Patronát nad výstavou prevzali prezidenti oboch štátov. Vedeckú koordináciu prevzal Trakologický ústav v Sofii. Celkove sa na výstave podieľalo 33 múzeí a národných galérií Bulharska, ktoré dovedna zapožičali okolo 1000 exponátov. Kurátorom výstavy bol, žiaľ, dnes už zosnulý, renomovaný trakológ Alexander Fol (1933-2006), dlhoročný riaditeľ Trakologického ústavu, ktorý zabezpečil jej vysokú úroveň. Cieľom organizátorov bonnskej výstavy však nebolo iba samotné vystavenie vzácných exponátov zlatých a strieborných pokladov. Kolektívu pracovníkov išlo predovšetkým o to,

aby sa monumentálne pamiatky predstavili súborne v ich kultúrnohistorickom kontexte. Tráci sa preslávili nielen ako zruční remeselníci, bojovníci a obchodníci, ale aj ako všestranní umelci. Bohatstvo ich materiálnej kultúry je dokladom rôznorodých kontaktov aj s inými národmi. Preto nosnou témou celého projektu bolo ukázať návštevníkom, do akej miery boli Tráci ovplyvňovaní kultúrami Grékov, Egypťanov, Peržanov, Skýtov a Rimanov. Azda najvýraznejšie sa dostávali do styku so svojimi južnými susedmi - Grékmi, ktorí ich ovplyvnili najmä vo sfére umeleckého prejavu. Špecialistov, ale aj laikov najviac zaujali nálezové komplexy z komorových hrobov a z unikátnych pokladov. K najznámejším patria zlaté a strieborné picie súpravy z lokalít Valčitrán (s. 90), Panagjurište (s. 225) a Rogozen (s. 293). Po prvýkrát boli vystavené nálezy z kultového miesta Starosel (s. 162), ako aj zrekonštruované nástenné maľby z hrovej komory z lokality Alexandrovo (s. 127).

Sprievodnú publikáciu k výstave vydalo Ministerstvo kultúry Bulharskej republiky a vydavateľstvo Philipp von Zabern v Mainzi. Toto objemné a obsahom rozsiahle dielo má 384 strán a súborne prezentuje pamiatky Trákov prevažne z územia Bulharska, menej aj z územia Rumunska. Mnohé z nich boli objavené náhodne, iba časť z nich pochádza zo systematických výskumov.

Katalóg nálezov a početné štúdie zostavil kolektív 12 autorov pôsobiacich v Bulharskej akadémii vied, v Národnom historickom múzeu v Sofii a na nemeckej univerzite v Saarbrückene. V rozsiahlej monografii prinášajú odborníci na trakológiu nielen detailný opis vystavených exponátov, ale aj základné vedecké štúdie k téme výstavy. Veľkú pozornosť venovali autori jednotlivých príspevkov vzniku a využitiu metalurgie, rozvoju špecializovaných remesiel, diaľkovému obchodu, otázkam sociálnej diferenciácie spoločnosti, náboženstvu a kultovým rituálom, pohrebným zvyklostiam, ako aj vojenstvu a rôznym bojovým technikám. Publikácia poskytuje aj súhrnné informácie o najvýznamnejších náleziskách v Bulharsku, a to od mladšej doby kamennej až po neskorú dobu rímsku. Archeológovia tu prehľadne informujú o najdôležitejších výsledkoch terénneho výskumu na území Bulharska a zároveň prezentujú aktuálne názory na vývoj tráckej kultúry. Jednou zo základných otázok vedeckých štúdií bol vznik a vývoj tráckej kultúry a jej územné rozšírenie.

Recenzovaná publikácia je členená chronologicky do siedmich tematických blokov: I - Pravek (Vorgeschichte), II - Mykénske Trácko (Mykenisches Thrakien), III - Kráľovské dynastie (Königliche Dynastien), IV - Bohovia (Die Götter), V - Viera a kult (Glaube und Kult), VI - Technológia Trákov (Thrakische Techne), VII - Trácko v dobe rímskej (Thracia romana). Vedecké štúdie každého tematického bloku podávajú rozsiahle informácie o živote Trákov, o ich kulte a náboženských predstavách, ako aj o ich umeleckých prejavoch - o sochárstve či maliarstve, o speve aj poézii. Každá z týchto vedeckých štúdií obsahuje samostatný katalóg nálezových súborov, ale aj ojedinelých nálezov. Na prvom mieste sa uvádza názov lokality, nasledujú všeobecné údaje o nálezových okolnostiach a rok, v ktorom sa nález našiel. Nechýba detailný opis každého predmetu a ilustrácia, väčšinou farebná. Text katalógu je doplnený datovaním predmetu a literatúrou. Nevýhodou pri tomto členení je, že niektorými nálezmi sa autori zaoberajú vo viacerých tematických blokoch, takže čitateľ sa nevyhne neustálemu listovaniu a hľadaniu medzi jednotlivými katalógmi, kým konkrétny nález konečne vyhľadá. Vhodnejšie by bolo sústrediť všetky nálezy do jedného katalógu, ktorý mohol ako jeden celok nasledovať v druhej časti knihy.

Autorom úvodného slova je Alexander Fol, ktorý čitateľom poskytuje obraz o dejinách trakológie. Jej zakladateľom bol W. Tomaschek, ktorý svoju základnú prácu o Trákoch napísal už v 19. storočí. Významným medzníkom pre bulharských archeológov, historikov, etnológov, filológov, kunsthistorikov a religionistov bolo práve založenie Trakologického ústavu Bulharskej akadémie vied v Sofii v roku 1972, ktorý v spolupráci s Bulharským ústavom v Rakúsku a Spolkom „Freunde des Hauses Wittgestein“ začal pravidelne organizovať medzinárodné trakologické kongresy vo Viedni. Tieto stretnutia výrazne zvýšili záujem európskych bádateľov o trácku kultúru. V rámci nich sa zrodila myšlienka usporiadať aj reprezentatívnu výstavu o pamiatkach Trákov, ktoré boli známe okrem Bulharska aj z územia Rumunska, Turecka a Ukrajiny. Prvá z týchto medzinárodných výstav sa konala už v roku 1974 v Paríži. Po krátkom čase nasledovali: Londýn (1976), Kolín nad Rýnom (1979/1980), Saarbrücken (1988), Bonn a Hamburg (1988/1989), Amsterdam (1989), New York (1998), Hochdorf (2000/2001) a Brusel (2002/2003). Medzinárodná výstava v Bonne v roku 2004 bola zatiaľ poslednou z tejto úspešnej série, ktorú na základe ohlasov môžeme oprávnenne považovať za vyvrcholenie doterajšej spolupráce medzi bulharskými a nemeckými partnerskými inštitúciami (A. Fol: Die Thrakologie am Beginn des 21. Jahrhunderts, s. 9-14).

Prvá kapitola je zameraná na obdobie pravekého vývoja. Príspevky Vassila Nikolova a Kalina Porožanova sa ťažiskovo venujú významným náleziskám a náhodným nálezom z neolitu, eneolitu a staršej doby bronzovej. Obaja autori sa v príspevkoch zaoberali kultúrnohistorickým a etnickým vývojom Trákov. Význam skúmaných pohrebisk spočíva v tom, že sú jedinečným príkladom symbiózy domáceho a cudzieho obyvateľstva (V. Nikolov: Die Kultur der ersten Ackerbauern im heutigen Bulgarien, s. 15-29; K. Porožanov: Die Indoeuropäer in Eurasien, s. 30-36). Veľmi prínosná v tomto tematickom bloku je rozsiahla štúdia o výsledkoch systematického výskumu v mikroregiónu Drama. Tím bádateľov pod vedením Jána Lichardusa, archeológa slovenského pôvodu, skúmal 20 rokov oblasť na dolnom toku Tundže a jej osídlenie od neolitu až po koniec doby železnej. Terénna prospekcia, archeologický výskum a geofyzika v juhovýchodnej časti Bulharska neboli vybrané náhodne. Práve v tejto oblasti sa totiž výrazným spôsobom prejavili intenzívne kultúrne vplyvy medzi tromi oblasťami - západnou Anatóliou, východoegejskou oblasťou a severopontickým územím. Vzájomný kontakt a prelínanie týchto rôznorodých kultúr je doložené na území obývanom Trákmi. Ťažiskom príspevku je súhrnné kultúrnohistorické a chronologické vyhodnotenie nálezového materiálu. Dôležitú skupinu nálezov predstavujú antropomorfné a zoomorfné plastiky (J. Lichardus/A. Fol/L. Getov/F. Bertemes/R. Echt/J. Kubiniok/I. K. Iliev: Die bulgarisch-deutschen Forschungen in der Mikroregion von Drama, 1983-2003, s. 37-58).

V druhej kapitole, o mykénskom Trácku, sa Valeria Fol vo svojej štúdii zaoberá problematikou vládnucej aristokracie a kňazov. Táto vysokopostavená vrstva spoločnosti sa venovala najmä boju, lovu, spevu, hudbe a tancu. Vychádzajúc z Homérových opisov výzbroje a výstroja starogréckych hrdinov a ich bojovej taktiky prezentovala bádatelka široký sortiment zbraní a ochranných výzbroj. Detailne skúmala aj sféru kultu a náboženských predstáv u Trákov. Zaoberala sa tiež kultovými miestami v celej juhovýchodnej Európe. Tráci zasiahli nielen do politických dejín východného Stredomoria, ale už od čias Homéra výrazne ovplyvnili aj náboženstvo, filozofiu a literatúru. V starogréckych prameňoch sú opísané ako udatní bojovníci a najmocnejší protivníci Grékov.

Mimoriadne postavenie má pohrebisko z Varny, objavené už pred viac ako 30 rokmi, na ktorom bolo detailne preskúmaných vyše 300 hrobov. Bližšie ho analyzovala Valeria Fol. Pohrebisko má centrálny význam pre celú pričiernomorskú oblasť a preslávilo sa najmä vďaka obrovskému počtu zlatých predmetov v hroboch vyvolených. Medzi najbohatšie patril napríklad hrob 1 (kenotaf), v ktorom sa našlo 222 zlatých predmetov, prevažne šperkov, s váhou vyše 1 kilogramu. Vedecký prínos pohrebiska je však hlavne v zistení, že predstavuje symbiózu domáceho a cudzieho obyvateľstva. Dodnes nebolo v blízkom ani vzdialenejšom okolí objavené pohrebisko s porovnateľným zložením nálezov (V. Fol: Herrscher und Priester im mykenischen Thrakien, s. 93-100).

Tretia kapitola odborných článkov je zameraná na kráľovské dynastie. Mnohé nálezišká tráckej kultúry (napr. Durankulak, Poljanica, Ovčarovo) sú dokladom toho, že vznikali v blízkosti vyspelej egejskej a maloázijskej civilizácie. Tradičné pamiatky tráckeho umenia vo väčšine prípadov svedčia o vysokej umeleckej a technickej úrovni. Dokladajú originalitu estetickéj koncepcie tráckej spoločnosti, ako aj zrelosť ich umeleckej činnosti. Hoci vieme, že nemali výraznejší vplyv na formovanie antickej kultúry, zdá sa, že tiež prispeli k jej obohateniu a poukazujú na úlohu Trákov pri vývoji európskej civilizácie. Na základe výskumu pohrebísk je známe, že mali výraznú sociálnu diferenciaciu a pokročilú hierarchiu spoločnosti. Vývoj tráckej kultúry je odrazom dynamického vývoja medzi obyvateľmi stepných oblastí pričiernomorskej oblasti a východného Stredomoria. Tieto vplyvy z vyspelých oblastí zapríčinili rýchly vývoj metalurgie u Trákov a spôsobili, že popri usadlom spôsobe života sa u roľníkov čiastočne dostával do popredia aj prechod na nomádsky život. Jedinečnou pamiatkou, objavenou iba pred niekoľkými rokmi, je hrob zo 4. stor. pred Kr. z Alexandrova, ktorý je vrcholom doterajších objavov maliarskeho umenia. Informácie o udatných bojovníkoch sú známe z Homérových opisov. Na stenách hrovej komory sa našli scény znázorňujúce bojovníkov s ich výzbrojou a výstrojom, ktoré používali v boji aj pri love divjé zveri. Tieto maľby priniesli detailný pohľad o spôsobe vedenia boja v neskoréj dobe železnej. Presne sa dajú identifikovať typy vtedy používaných zbraní - meče a kopije, ako aj vtedajšieho výstroja - prilba, štít, pancier a chrániče nôh (D. Dimitrova: Krieger und Bewaffnung, s. 126-133; L. Konova: Königstädte, Residenzen, Tempel und Siedlungen im vorrömischen Thrakien, s. 134-140).

Obsahom štvrtej kapitoly sú štúdie venované tráckemu božstvu. Sochárske a maliarske umenie iba čiastočne nasledujú tradície gréckeho umenia. Trácki majstri sa zaslúžili o vlastný prínos vo vývoji kultúry. Ich diela sú spojením vonkajších vzorov a vplyvov s domácimi tradíciami. Trácke umenie predstavuje tiež jedinečný prínos kultúrneho transferu z južných oblastí do regiónov severne od Álp. Tráci sprostredkovali vplyvy z vyspelých južných oblastí ďalej na sever až do strednej Európy. Sochárske a maliarske umenie tvoria dôležitú pramennú bázu na spoznanie tráckej kultúry a ich životného štýlu. Reprezentujú ho náhrobné kamenné stély postavené na mohylách, s vyobrazením štylizovaných ľudských postáv, na ktorých sú vyznačené dôležité detaily ošatenia. Maľby na stenách hrobových komôr podávajú výpoveď o tráckych bojovníkoch a ich hrdinských skutkoch (A. Fol: Die thrakische Orphik oder zwei Wege zur Unsterblichkeit, s. 177-186; M. Vassileva: Thrakisch-phrygische Kontakte, s. 187-194).

V piatej kapitole Viera a kult sa Elka Penkova zaoberá mýtami a legendami o Trákoch a podrobne analyzuje unikátne kultové nádoby zo zlatého pokladu z náleziska Rogozen (E. Pen-

kova: Das mythische und legendäre Thrakien, s. 203-212). V teoretickom a myšlienkovom veľmi bohatom ďalšom príspevku tohto tematického bloku sa Valeria Fol venovala opisu významných megalitických pamiatok v skalných bralách v Eurázii, Indii, Kaukazu až k Atlantickému oceánu. Objavy celých komplexov kultových miest vytesaných do skalných brál, napríklad Beliš pri obci Asenovgrad, predstavujú tajuplné miesta na vykonávanie kultových obradov a obetí bohom (V. Fol: Kultplätze, s. 213-224). V tráckej toreutike a jej štylistickom vývoji sa rozoznávajú päť fáz: primitívna, geometrická, schematická, realistická a naturalistická. Maliarstvo je dôležitou pramennou bázou na spoznanie tráckej kultúry. Podáva informácie o výzore Trákov - o ich oblečení, používaných typoch zbraní aj o ich životnom štýle.

Šiesta kapitola je venovaná technickej a umeleckej zručnosti Trákov. Ich hmotné pamiatky sa najvýraznejšie zachovali v hroboch. Systematicky preskúmané hroby privilegované vrstvy odkryli nesmiernu bohatstvo nálezov pochovaných mužov a žien. G. Kitov vo svojom príspevku analyzoval mohyly, z ktorých najstaršie sú datované od včasnej doby bronzovej, najmladšie do neskoréj doby rímskej. Vyskytujú sa jednotlivito alebo v skupinách, a to vo všetkých geografických oblastiach Bulharska. Najväčšie z nich majú priemer približne 100 m a výšku 20 m. Niektoré predstavujú monumentálne stavby so zložitou architektúrou. Zaujímavosťou sú mohyly navrhnuté nad hromadnými nálezmi. Tie zrejme predstavujú symbolický hrob. Podľa inej teórie však ide o miesta, kam sa ukládali obetné dary bohom, ktoré mali chrániť obyvateľstvo pred prírodnými katastrofami. Autor sa ďalej zaoberal mohylami, ktoré boli sekundárne využívané ako kultové miesta alebo svätyne (G. Kitov: Hügel, Gräber, Tempel, s. 239-265). Celkovo možno trácku kultúru, najmä čo sa týka jej architektúry a toreutiky, považovať za výsledok intenzívnych kultúrnych kontaktov vyvíjajúcich sa medzi tráckym a mykénym spoločenstvom. Okrem toho sa i niektoré východné kultúrne tradície pričínili o vývoj a rozkvet tráckeho umenia. Ich vplyv prichádzal buď priamo, alebo sprostredkované cez iné oblasti. Priamo cez vzťahy k západnej časti Malej Ázie, kde sa prelínali mykénske a východné tradície v trácko-gréckom prostredí, alebo nepriamo, na základe východného vplyvu na grécku kultúru v druhej štvrtine 1. tisícročia pred Kr. Aj kontakty s egejským a pontickým kultúrnym okruhom výrazne obohatili trácke umelecké tradície o nové štylistické prvky a motívy. Tradičné pamiatky tráckeho umenia vo väčšine prípadov svedčia o vysokej umeleckej i technickej úrovni a zároveň dokladajú originalitu estetickéj koncepcie tráckej spoločnosti a zrelosť ich umelcov. Hoci nemali výraznejší vplyv na formovanie antickej kultúry, zdá sa, že prispeli k jej obohateniu a poukazujú na úlohu Trákov pri vývoji európskej civilizácie. Tento ich podiel bol ešte výraznejší, keď zväžeme, že obyvatelia dnešného Bulharska v čase, ktorý predchádza danému obdobiu, vyvinuli kultúru, ktorá už tvorila základ včasnohistorického a antickejho umenia v juhovýchodnej Európe.

Posledná, siedma kapitola sa iba okrajovo venuje dobe rímskej a začiatkom kresťanstva. Táto téma už nebola ťažiskom výstav a problematiky sa venuje iba čiastočne. Autorkou oboch príspevkov v tejto kapitole je Irina Šopova. V prvom z nich sa zamerala najmä na založenie a vývoj provincií Moesia a Thracia, ťažiskovo na rozvoj miest a dedín a na vývoj hospodárskej a politickej situácie (I. Šopova: Thracia Romana - Die Thraker und Rom, s. 309-313). Témou jej druhého príspevku je obdobie nástupu kresťanstva a založenie Konštantínopolu (I. Šopova: Thracia Christiana, s. 322-325).

Autorom záverečného slova je opäť Alexander Fol. V tejto časti je autentickým spôsobom opísané prežívanie legiend a rôznych tradícií a ľudových zvykov, ktoré majú korene u Trákov a preniesli sa až do dnešných čias. Mnohé sú veľmi obľúbené a dodržiavajú sa hlavne na vidieku. Územie bývalej trácko-frýgskej kontaktnej zóny - čo sa týka viery v nesmrteľnosť - našlo echo v literárnych, náboženských a umeleckých prejavoch a vyjadruje pokračovanie až do modernej doby. Prenieslo sa do ľudových zvykov a tradícií hlavne medzi jednoduchým obyvateľstvom. Je nimi obohatený folklór v celej juhovýchodnej Európe. „Tanečníci ohňa“ (nazývaní Nestinari/Anastenari) a mladí chlapci v maskách (nazývaní Kukeri/Kalogeros), počas fašiangových slávností vlastne dokladajú kultúrohistorickú kontinuitu rímsko-tráckych provincií od neskorého antického obdobia až po stredovek a novovek. „Ohňový tanec“ má u mnohých národov dlhú tradíciu a je typickým rituálom na očistu hriechov, ktorý sa vykonával na ohni alebo žeravom popole. V gréckych a latinských textoch a votívnych nápisoch sa zachovali opisy a svedectvá o týchto rituáloch, ktoré sú jednoznačne charakterizované ako trácke a praktizovali sa práve v oblasti intenzívnych trácko-frýgskych kontaktov (A. Fol: *Lebendiges Erbe*, s. 347-352).

Na konci publikácie sa nachádza prehľadná chronologická tabuľka zachytávajúca kľúčové roky a najdôležitejšie udalosti v historickom vývoji Trákov, a to od poslednej tretiny 7. a prvej polovice 6. tisícročia pred Kr. až po rok 343 po Kr. (K. Jordanov/R. Gleser: *Chronologische Tafel*, s. 353-359). V závere knihy nasleduje ešte zoznam literatúry a podiel spolupráce celého autorského kolektívu, ktorý sa zaslúžil

o vznik tejto rozsiahlej monografie. Mimoriadne kvalitnú publikáciu dopĺňajú početné farebné ilustrácie a mapy, na ktorých sú vyznačené najdôležitejšie pohrebiská, sídliská a hromadné nálezy.

Medzinárodnému tímu odborníkov sa tak podarilo úspešne zrealizovať náročný projekt, o čom svedčí nielen výstava, ale aj exkluzívna publikácia, ktorá je zhrnutím najnovších poznatkov o dejinách Trákov a o ich rozmanitej kultúre. Treba zdôrazniť, že katalóg je spracovaný na vysokej odbornej úrovni a je aj graficky mimoriadne atraktívny. Vďaka veľkému počtu výnimočných nálezov tak zostane trvalou hodnotnou nielen pre špecialistov na danú problematiku, ale zároveň pre všetkých záujemcov o trácke pamiatky.

Monumentálna výstava o Trákoch prezentovala nielen bohatstvo kráľovských hrobov, ale aj unikátne poklady tráckej kultúry. Všetky vystavené predmety majú mimoriadnu hodnotu tak z archeologického, ako aj z umelecko-historického hľadiska. Výstava a luxusné vydanie katalógu predstavujú vrchol všetkých doterajších aktivít vynikajúceho autorského kolektívu zostaveného z bulharských a nemeckých odborníkov. Na záver treba len dodať, že práve pre jej úspešnosť nie je bonnská expozícia poslednou v tejto sérii výstav, keďže nasledujúca je naplánovaná už na rok 2010. Zviditeľnenie hmotnej kultúry Trákov sa tak už tradične stáva magnetom na prilákanie veľkého počtu návštevníkov, ktorí majú veľký záujem spoznávať najstaršie dejiny Európy. Treba len dúfať, že rozšírením Európskej únie o krajiny bývalého východného bloku stúpne záujem o jej prezentáciu aj v niektorej z východo-európskych metropol.

Susanne Stegmann-Rajtár

SKRATKY ČASOPISOV A PERIODÍK

ABKÜRZUNGEN VON ZEITSCHRIFTEN UND PERIODIKA

ABBREVIATIONS OF JOURNALS AND PERIODICALS

- Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae = Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest
- Acta Mus. Napocensis = Acta Musei Napocensis. Cluj
- Acta Neophilol. = Acta Neophilologica. Ljubljana
- Acta Praehist. et Arch. = Acta Praehistorica et Archeologica. Berlin
- Acta Praehist. et Arch. = Acta Praehistorica et Archeologica. Berlin
- Alba Regia = Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. Székesfehérvár
- Anthropologie (Brno) = Anthropologie. Brno
- Arch. Ért. = Archaeologiai Értesítő. A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Tudományos Folyóirata. Budapest
- Arch. Hist. = Archaeologia Historica. Brno
- Arch. Iugoslavica = Archaeologia Iugoslavica. L'annuaire de la Société Archéologique de Yougoslavie. Beograd
- Arch. Korrb. = Archäologisches Korrespondenzblatt. Urgeschichte, Römerzeit, Frühmittelalter. Mainz am Rhein
- Arch. Rozhledy = Archeologické rozhledy. Praha
- Arh. Vestnik = Arheološki Vestnik. Acta Archaeologica. Ljubljana
- AVANS = AVANS. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku. Nitra
- Bayer. Vorgeschbl. = Bayerische Vorgeschichtsblätter. München
- Beitr. Mittelalterarch. Österreich = Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich. Wien
- Ber. RGK = Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. Frankfurt am Main
- Ber. ROB = Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Amersfoort
- Bonner Jahrb. = Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Rheinischen Amtes für Bodendenkmalpflege im Landschaftsverband Rheinland und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande. Bonn - Mainz am Rhein
- Čas. Moravského Muz. Brno = Časopis Moravského muzea v Brně. Brno
- Čas. Národ. Muz. Praha = Časopis Národního muzea v Praze. Praha
- Castrum Novum = Castrum Novum. Zborník Okresného múzea. Nové Zámky
- Český Lid = Český lid. Etnologický časopis. Praha
- Etnolog = Etnolog. Glasnik Slovenskega Etnografskega Muzeja. Ljubljana
- Étud. Celtiques = Études Celtiques. Paris
- European Journal Arch. = European Journal of Archaeology. London - Thousand Oaks - New Delhi
- Folia Arch. = Folia Archaeologica. Annales Musei Nationalis Hungarici. Budapest
- Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main - Berlin - Mainz am Rhein
- Inf. SAS = Informátor Slovenskej archeologickej spoločnosti pri SAV. Nitra
- Jahrb. RGZM = Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz. Bonn
- Mitt. Anthr. Ges. Wien = Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien
- Osječki Zbor. = Osječki zbornik. Osijek
- Pam. Arch. = Památky archeologické. Praha
- Pravěk (N. Ř.) = Pravěk. Nová řada. Sborník příspěvků moravských a slezských archeologů. Brno
- Přehled Výzkumů = Přehled výzkumů Archeologického ústavu AV ČR v Brně. Brno
- Prilozi Inst. Arh. Zagreb = Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu. Zagreb
- Przegląd Arch. = Przegląd Archeologiczny. Poznań - Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk
- Sbor. Národ. Muz. Praha = Sborník Národního muzea v Praze. Praha
- Slov. Arch. = Slovenská archeológia. Časopis Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre. Nitra
- Slovan. Štúd. = Slovanské štúdie. Bratislava
- Stud. Mediterran. Arch. and Lit. = Studies in Mediterranean Archaeology and Literature. Jonsö
- Štud. Zvesti AU SAV = Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied. Nitra
- Światowit = Światowit. Rocznik Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa
- Thraco-Dacica = Thraco-Dacica. București
- Vlastivěd. Věst. Moravský = Vlastivědný věstník moravský. Brno
- Zbor. SNM. Prír. Vedy = Zborník Slovenského národného múzea. Prírodné vedy. Bratislava
- Zeitschr. Arch. Mittelalter = Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters. Köln
- Zeitschr. Ostforsch. = Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa. Marburg a. d. Lahn

EDÍCIE VYDÁVANÉ ARCHEOLOGICKÝM ÚSTAVOM SAV V NITRE

ARCHAEOLOGICA SLOVACA MONOGRAPHIAE

FONTES

- I. Benadík, B. - Vlček, E. - Ambros, C.: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava 1957. -----
- II. Budinský-Krička, V.: Slovanské mohyly v Skalici. Bratislava 1959. -----
- III. Chropovský, B. - Dušek, M. - Polla, B.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej na Slovensku. Bratislava 1960. -----
- IV. Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany). Bratislava 1962. -----
- V. Točík, A.: Opevnená osada z doby bronzovej vo Veselom. Bratislava 1964. € 4.-
- VI. Dušek, M.: Thrakisches Gräberfeld der Hallsattzeit in Chotín. Bratislava 1966. € 5.-
- VII. Čilinská, Z.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava 1966. € 5.-
- VIII. Bánesz, L.: Barca bei Košice - paläolithische Fundstelle. Bratislava 1968. -----
- IX. Novotná, M.: Die Bronzehortfunde in der Slowakei (Spätbronzezeit). Bratislava 1970. -----
- X. Polla, B.: Kežmarok (Ergebnisse der historisch-archäologischen Forschung). Bratislava 1971. -----
- XI. Svoboda, B.: Neuerworbene römische Metallgefäße aus Stráže bei Piešťany. Bratislava 1972. -----
- XII. Vladár, J.: Pohrebiská zo staršej doby bronzovej v Branči. Bratislava 1974. -----
- XIII. Ambros, C. - Müller, H.-H.: Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. Bratislava 1980. € 3.-
- XIV. Kolník, T.: Römerzeitliche Gräberfelder in der Slowakei. Bratislava 1980. -----
- XV. Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analyse. ISBN 80-88709-23-7 € 10.-
- Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Analýza. ISBN 80-88709-13-X € 8.-
- Rejholcová, M.: Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie). Nitra 1995. Katalóg. ISBN 80-88709-22-9 € 15.-
- XVI. Kuzmová, K.: Terra sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Nitra 1997. ISBN 80-88709-32-6 € 23.-
- XVII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Nitra 2000. ISBN 80-88709-47-4 € 23.-

CATALOGI

- I. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Holiare. Bratislava 1968. € 6.-
- II. Točík, A.: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Štúrovo. Bratislava 1968. € 4.-
- III. Točík, A.: Altmagyarische Gräberfelder in Südwestslowakei. Bratislava 1968. € 4.-
- IV. Dušek, M.: Bronzezeitliche Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava 1969. € 5.-
- V. Čilinská, Z.: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava 1973. -----
- VI. Veliačik, L. - Romsauer, P.: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku I. Katalóg. Nitra 1994. ISBN 80-88709-15-6 € 18.-
- VII. Bujna, J.: Malé Kosihy. Latènezeitliches Gräberfeld. Katalog. Nitra 1995. ISBN 80-88709-18-0 € 20.-
- VIII. Březinová, G.: Nitra-Šindolka. Siedlung aus der Latènezeit. Katalog. Bratislava 2000. ISBN 80-224-0649-X € 25.-
- IX. Březinová, G. a kol.: Nitra-Chrenová. Archeologické výskumy na plochách stavenísk Shell a Baumax. Katalóg. Nitra 2003. ISBN 80-88709-62-2 € 20.-
- X. Kolník, T. - Varsik, V. - Vladár, J.: Branč Germánska osada z 2. až 4. storočia. ISBN 978-80-88709-98-5 € 45.-

STUDIA

- I. Pieta, K.: Die Púchov-Kultur. Nitra 1982. -----
- II. Veliečik, L.: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. Nitra 1983. -----
- III. Fusek, G.: Slovensko vo včasnოსlovenskom období. Nitra 1994. ISBN 80-88709-17-2. -----
- IV. Pavúk, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994. ISBN 80-88709-19-9 € 18.-
- V. Pavúk, J. - Bátora, J.: Siedlung und Gräberfeld der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra 1995. ISBN 80-88709-24-5 -----
- VI. Šalkovský, P.: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra 2001. ISBN 80-88709-52-0 € 17.-
- VII. Ruttkay, A. - Ruttkay, M. - Šalkovský, P. (Ed.): Slovensko vo včasnóm stredoveku. Nitra 2002. ISBN 80-88709-60-1 € 20.-
- VIII. Hanuliak, M.: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.-10. storočí na území Slovenska. Nitra 2004. ISBN 80-88709-72-5 € 32.-
- IX. Pieta, K. - Ruttkay, A. - Ruttkay, M. (Ed.): Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva. Nitra 2007. Druhé vydanie. ISBN 978-80-88709-91-6 € 40.-
- X. Soják, M.: Osídlenie spišských jaskýň od praveku po novovek. Nitra 2007. ISBN 978-80-89315-01-7 € 28.-
- XI. Pieta, K.: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra 2008. ISBN 978-80-89315-05-5; ISBN 978-80-224-1027-4 € 42.-

COMMUNICATIONES

- I. Batora, J. - Peška, J. (Hrsg.): Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Nitra 1999. ISBN 80-88709-40-7 € 28.-
- II. Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998. Nitra 1999. ISBN 80-88709-41-5 € 25.-
- III. Friesinger, H. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Metallgewinnung und- Verarbeitung in der Antike. Nitra 2000. ISBN 80-88709-48-2 € 28.-
- IV. Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2001. Nitra 2002. ISBN 80-88709-57-1 € 45.-
- V. Kuzmová, K. - Pieta, K. - Rajtár, J. (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002. ISBN 80-88709-61-X € 55.-
- VI. Batora, J. - Furmánek, V. - Veliačik, L. (Hrsg.): Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár zum 70. Geburtstag. Nitra 2004. ISBN 80-88709-70-9 € 35.-
- VII. Fusek, G. (Ed.): Zborník na počesť Dariny Bialekovej. Nitra 2004. ISBN 80-88709-71-7 € 60.-
- VIII. Cheben, I. - Kuzma, I. (Ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 2004. Nitra 2005. ISBN 80-88709-83-0 € 60.-

ARCHEOLOGICKÉ PAMÄTNÍKY SLOVENSKA

- I. Furmánek, V.: Radzovce - osada ľudu polnícových polí. Bratislava 1990. ISBN 80-224-0094-7 € 3.-
- II. Lamiová, M.: Zemlín - obec s bohatou minulosťou. Košice 1993. ISBN 80-900444-2-5 € 7.-
- III. Čilinská, Z.: Slovania a avarský kaganát. Bratislava 1993. ISBN 80-7127-059-8 -----
- IV. Šiška, S.: Dokument o spoločnosti mladšej doby kamennej. Bratislava 1995. ISBN 80-224-0198-6 -----
- V. Pieta, K.: Liptovská Mara. Bratislava 1996. ISBN 80-967366-7-1 € 13.-
- VI. Hromada, J.: Moravany nad Váhom. Bratislava 2000. ISBN 80-88709-45-8 € 13.-
- VII. Olexa, L.: Nižná Myšľa. Osada a pohrebisko z doby bronzovej. Košice 2003. ISBN 80-88709-66-0 € 15.-
- VIII. Kaminská, L.: Hôrka-Ondrej. Osídlenie spišských travertínov v staršej dobe kamennej. Košice 2005. ISBN 80-88-709-74-1 € 15.-

ACTA INTERDISCIPLINARIA ARCHAEOLOGICA

- Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra 1979. -----
- Furmánek, V. - Stloukal, M.: Antropologický rozbor žárových hrobů pilišské a kyjatické kultury. Nitra 1982. -----
- Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. III. Nitra 1984. € 9.-
- Acta Interdisciplinaria Archaeologica. Tom. IV. Nitra 1986. € 9.-
- Archeológia-Geofyzika-Archeometria. Nitra 1987. € 7.-
- Súčasný poznatky z archeobotaniky na Slovensku. Nitra 1989. € 6.-
- Palaeoethnobotany and Archaeology, International Work-Group for Paleoethnobotany. 8th Symposium Nitra - Nové Vozokany 1989. Nitra 1991. € 16.-
- Hajnalová, E.: Obilie v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 1993. ISBN 80-88709-02-4 € 9.-
- Vondráková, M.: Malé Kosihy II. Nitra 1994. ISBN 80-88709-14-8 € 13.-
- Hajnalová, E.: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra 2001. ISBN 80-88-709-38-5 € 13.-

MATERIALIA ARCHAEOLOGICA SLOVACA (edícia ukončená)

- I. Točík, A.: Výčapy-Opatovce a ďalšie pohrebiská zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku. Nitra 1980. -----
- II. Budinský-Krička, V.: Kráľovský Chlmec. Nitra 1980. -----
- III. Točík, A.: Nitriansky Hrádok-Zámeček. I, II. Tabuľky. Nitra 1981. -----
- IV. Točík, A.: Malé Kosihy - osada zo staršej doby bronzovej. Nitra 1981. -----
- V. Benadik, B.: Maňa. Keltisches Gräberfeld - Fundkatalog. Nitra 1983. € 8.-
- VI. Dušek, M. - Dušková, S.: Smolenice-Molpír I. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. Nitra 1985. -----
- VII. Wiederman, E.: Archeologické pamiatky topoľčianskeho okresu. Nitra 1985. -----
- VIII. Budinský-Krička, V. - Veliačik, L.: Krásna Ves. Gräberfeld der Lausitzer Kultur. Nitra 1986. -----
- IX. Kuzmová, K. - Roth, P.: Terra sigillata v Barbariku. Nitra 1988. -----
- X. Hanuliak, M. - Kuzma, I. - Šalkovský, P.: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.-12. storočia. Nitra 1993. ISBN 80-88709-07-5 € 20.-
- XI. Šalkovský, P.: Hradisko v Detve. Nitra 1994. ISBN 80-88709-10-5 € 10.-
- XII. Hanuliak, M.: Malé Kosihy I. Nitra 1994. ISBN 80-88709-12-1 € 13.-
- XIII. Dušek, M. - Dušková, S.: Smolenice - Molpír II. Nitra 1995. ISBN 80-88709-20-2 € 15.-

ZOZNAM PUBLIKÁCIÍ ZARADENÝCH VO VÝMENNOM FONDE ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SAV

Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 1. zv.	€ 20.-	Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1997 a 1998.	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 2. zv.	€ 20.-	Jasečková, M.	€ 4.-
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 3. zv.	€ 18.-	Colloque International l'Aurignacien et le	
Actes du XII Congrès U. I. S. P. P. 4. zv.	€ 15.-	Gravettien (perigordien) dans leur	
Archaeologia Historica 10/1985.	€ 8.-	Cadre Ecologique.	€ 13.-
Archaeologia Historica 13/1988.	€ 9.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 22/1997.	€ 25.-	Moravany. Vol. II.	€ 13.-
Archaeologia Historica 24/1999.	€ 28.-	Complex of upper palaeolithic sites near	
Archaeologia Historica 27/2002.	€ 30.-	Moravany. Vol. III.	€ 15.-
Archeológia a ropa. Záchrané archeologické		Der sonderbare Baron. Dvořák, P.	€ 13.-
výskumy na trase výstavby preložky ropovodu.	€ 11.-	Die Ergebnisse der arch. Ausgrab. beim Aufbau	
Archeológia - História - Geografia (Archeológia).	€ 3.-	des Kraftwerksystems Gabčíkovo-Nagymaros.	€ 7.-
Archeológia - História - Geografia (Geografia).	€ 3.-	Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit. Novotný, B.	€ 1.-
Archeológia - História - Geografia (História).	€ 3.-	Európa okolo roku 1000.	€ 25.-
Archeologická topografia Bratislavy.	€ 13.-	Europas mitte 1000.	€ 67.-
Archeologická topografia Košíc.	€ 13.-	Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel-	
Archeologické nálezy v zbierkach Mestského múzea		und Osteuropa.	€ 65.-
v Zlatých Moravciach. Ruttkayová, J. - Ruttkay, M.	€ 6.-	Gerulata I.	€ 20.-
Archeologické pamiatky a súčasnosť.	€ 3.-	Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der	
Archeologičeskije vesti.	€ 6.-	historischen Osteologie. Sep. ŠZ 12/1964. Rajtová, V.	€ 3.-
AVANS v roku 1975.	€ 4.-	Hallstatt a Býčí skála. Průvodce výstavou.	€ 2.-
AVANS v roku 1976.	€ 5.-	História skla 2001. Zborník referátov.	€ 10.-
AVANS v roku 1977.	€ 5.-	Importants Sites Slaves en Slovaquie.	€ 3.-
AVANS v roku 1978.	€ 3.-	IX. meždunarodnyj sjezd slavistov. Kijev 7. 9.-13. 9. 1983.	€ 1.-
AVANS v roku 1979.	€ 3.-	Kelemantia Brigetio. (ang.).	€ 10.-
AVANS v roku 1988.	€ 10.-	Kelemantia Brigetio. (nem.).	€ 10.-
AVANS v roku 1989.	€ 10.-	Liptovská Mara. Ein frühgeschichtliches Zentrum	
AVANS v roku 1990.	€ 10.-	der Nordslowakei. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1991.	€ 13.-	Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného	
AVANS v roku 1992.	€ 12.-	Slovenska. Pieta, K.	€ 13.-
AVANS v roku 1993.	€ 13.-	Najstaršie roľnícke osady na Slovensku. Novotný, B.	€ 1.-
AVANS v roku 1994.	€ 14.-	Numizmatika v Československu.	€ 3.-
AVANS v roku 1995.	€ 15.-	Pohrebisko v Čakajovciach (9.-12. storočie).	
AVANS v roku 1996.	€ 15.-	Vyhodnotenie. Hanuliak, M.-Rejholcová, M.	€ 23.-
AVANS v roku 1997.	€ 18.-	Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca	
AVANS v roku 1998.	€ 18.-	5. až 13. stor. II. časť. Stredoslovenský kraj.	€ 10.-
AVANS v roku 1999.	€ 19.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2000.	€ 20.-	d'Archeologie Slave 1. sept. 1975.	€ 8.-
AVANS v roku 2001.	€ 32.-	Rapports du III ^e Congrès International	
AVANS v roku 2002.	€ 22.-	d'Archeologie Slave 2. sept. 1975.	€ 3.-
AVANS v roku 2003.	€ 25.-	Referát o pracovných výsledkoch čs. archeologie	
AVANS - register za roky 1984-1993.	€ 25.-	za rok 1958, časť II.	€ 1.-
AVANS v roku 2004.	€ 27.-	Slovacchia. Crocevia delle civiltà Europee 2005.	€ 25.-
AVANS v roku 2005.	€ 27.-	Slovacchia. Katalóg výstav.	€ 25.-
Bajč-Vlkanovo. Sep. ŠZ 12/1964. Točík, A.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1962/1.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1980.		Slovenská archeológia 1962/2.	€ 7.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1968/2.	€ 7.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1981.		Slovenská archeológia 1972/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1984/1.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1986.		Slovenská archeológia 1984/2.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1985/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1987.		Slovenská archeológia 1986/1.	€ 9.-
Melicher, J.	€ 1.-	Slovenská archeológia 1986/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1988.		Slovenská archeológia 1987/1.	€ 9.-
Melicher, J. - Mačalová, H.	€ 2.-	Slovenská archeológia 1987/2.	€ 9.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1989 a 1990.		Slovenská archeológia 1988/1.	€ 10.-
Mačalová, H.	€ 3.-	Slovenská archeológia 1988/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1991 a 1992.		Slovenská archeológia 1989/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1989/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1993 a 1994.		Slovenská archeológia 1990/1.	€ 10.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1990/2.	€ 10.-
Bibliografia slovenskej archeológie za rok 1995 a 1996		Slovenská archeológia 1992/1.	€ 15.-
Jasečková, M.	€ 4.-	Slovenská archeológia 1992/2.	€ 15.-

Slovenská archeológia 1993/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 10/1962.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1993/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 12/1964.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1994/1.	€ 15.-	Študijné zvesti 13/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1994/2.	€ 15.-	Študijné zvesti 14/1964.	€ 2.-
Slovenská archeológia 1995/1.	€ 16.-	Študijné zvesti 15/1965.	€ 3.-
Slovenská archeológia 1995/2.	€ 16.-	Študijné zvesti 16/1968.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1996/1.	€ 17.-	Študijné zvesti 17/1969.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1996/2.	€ 17.-	Študijné zvesti 18/1970.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1996/2 (nezviazaná).	€ 12.-	Študijné zvesti 19/1981.	€ 7.-
Slovenská archeológia 1997/1.	€ 18.-	Študijné zvesti 21/1985.	€ 8.-
Slovenská archeológia 1997/2.	€ 18.-	Študijné zvesti 23/1987.	€ 9.-
Slovenská archeológia 1998/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 24/1988.	€ 6.-
Slovenská archeológia 1998/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 25/1988.	€ 5.-
Slovenská archeológia 1999/1.	€ 20.-	Študijné zvesti 26/1990.	€ 18.-
Slovenská archeológia 1999/2.	€ 20.-	Študijné zvesti 27/1991.	€ 15.-
Slovenská archeológia 2000/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 28/1992.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2000/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 29/1993.	€ 18.-
Slovenská archeológia 2001/1-2.	€ 44.-	Študijné zvesti 30/1994.	€ 15.-
Slovenská archeológia 2002/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 31/1995.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2002/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 32/1996.	€ 21.-
Slovenská archeológia 2003/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 33/1999.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2003/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 34/2002.	€ 23.-
Slovenská archeológia 2004/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 35/2002.	€ 25.-
Slovenská archeológia 2004/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 36/2004.	€ 30.-
Slovenská archeológia 2005/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 37/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2005/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 38/2005.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2006/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 39/2006.	€ 20.-
Slovenská archeológia 2006/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 40/2006.	€ 35.-
Slovenská archeológia 2007/1.	€ 22.-	Študijné zvesti 41/2007.	€ 80.-
Slovenská archeológia 2007/2.	€ 22.-	Študijné zvesti 42/2007.	€ 35.-
Slovenská numizmatika VII.	€ 3.-	Terra sigillata in Mähren. Droberjar, E.	€ 13.-
Slovenská numizmatika VIII.	€ 3.-	Točík Anton 1918-1994. Biografia, bibliografia.	€ 5.-
Slovenská numizmatika X.	€ 3.-	Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ost-	
Slovenská numizmatika XI.	€ 5.-	slowakei in Bezug zu den Nachbargebieten.	€ 10.-
Slovenská numizmatika XV.	€ 8.-	Ve službách archeologie IV.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XVI.	€ 8.-	Ve službách archeologie V.	€ 25.-
Slovenská numizmatika XVII.	€ 8.-	Velikaja Moravia. Sokrovišča prošlogo	
Slovenská numizmatika XVIII.	€ 8.-	Čechov i Slovakov. Katalog - Kiev.	€ 1.-
Stredné Slovensko 2.	€ 2.-	Východoslovenský pravek - Special Issue.	€ 28.-
Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia III-IV.	€ 18.-	Východoslovenský pravek I.	€ 7.-
Studia Historica Slovaca XVI.	€ 3.-	Východoslovenský pravek II.	€ 7.-
Studia Historica Slovaca XVII.	€ 4.-	Východoslovenský pravek IV.	€ 12.-
Studie muzea Kroměřížska 88.	€ 5.-	Východoslovenský pravek V.	€ 13.-
Svätopluk 894-1994. Materiály z konferencie.	€ 23.-	Východoslovenský pravek VI.	€ 20.-
Šebastovce I. Gräberfeld aus der Zeit des awarischen		Východoslovenský pravek VII.	€ 20.-
Reiches. Katalog. Budinský-Krička, V. - Točík, A.	€ 13.-	Východoslovenský pravek VIII.	€ 20.-
Študijné zvesti 7/1961.	€ 3.-	Zlatý vek v Karpatoch. Keramika a kov doby bronzovej	
Študijné zvesti 8/1962.	€ 3.-	na Slovensku (2300-800). Furmánek, V.	€ 19.-